

DR. POMPEI GH. SAMARIAN

E

150 AUG 1953

D 22

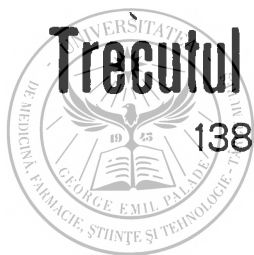
23640

MEDICINA și FARMACIA

în

Trecutul Românesc

1382-1775



*

(Handwritten scribble)

D

150 AUG 1953

DE ACELAȘ:

Considerațiuni asupra unui caz de hemiplegie uremică.
In „Spitalul”, 1902.

Contribuțiuni la studiul tratamentului luxațiilor recidivante ale umărului, Lucrare premiată de Facultatea de Medicină din București, 1905.

Mersul spitalului din Călărași și activitatea noastră medicală pe anul 1913.

Orașul Călărași în timpul ocupațiunei străine, 1919.

Raport asupra mersului spitalului în cursul anului 1924.

Divorțul din cauză de boală în vechea legislație românească. In „Revista de igienă socială”, nr. 7, 1931.

Variolizarea și începuturile vaccinării antivariolice.
„Revista Științelor Medicale”, nr. 8, 1931.

Istoria orașului Călărași, 1931.

Boala „Ducăi-Vodă”. „Revista Științelor Medicale” nr. 9, 1932.

Ciuma în trecutul românesc, 1932. Lucrare premiată de Academie.

Din trecutul medicinei veterinare. In „Buletinul Asociației Medicilor Veterinari”, nr. 7-8 din 1933.

Nicolae Mavros. In „Revista Științelor Medicale”, nr. 4, 1934.

Raport asupra Serviciului Sanitar al Moldovei din 1853. In „Revista Științelor Medicale”, nr. 3 din Martie 1935.

*Inchin acest volum
memoriei Profesorului
D^r Ioan Cantacuzino.*



Nu se poate o stringere de material mai îngrijită decit aceia pe care o dă autorul în aceste pagini.

Ele au însă și un alt folos. Intr'insele, pe lângă medicii din țară și de peste hotare, culeși cu atita grijă și dragoste, este și însăși înfățișarea medicinei de ordinioară și în ce privește concepția și supt raportul metodelor și tratamentului.

In total e una din cele mai bune lucrări de istorie pe care le-am avut înainte în ultimii ani și ea arată cît de mult inteligența, răbdarea, bunul simț și, mai ales o covârșitoare iubire pot înlocui migăloasa pregătire în seminariile universitare care uneori seacă inima, fără care nu se poate face nimic bun și trainic.

N. IORGA

ÎNDRUMAREA IDEEI MEDICALE

.....

Către sfârșitul veacului al XIII-lea, a luat ființă viața poporului românesc pe plaiurile sud-estice ale Carpaților, în Valea Siretului și în câmpia Dunărei.

Istoricii, scormonitori ai trecutului cercetează mereu documentele răvășite pretutindeni, ca să adune cât mai multe știri și să reconstitue viața acelor timpuri, privită din toate punctele de vedere.

Totuși, în ceiace privește medicina, pină acum nu se știe nimic. Folclorul anonim și fără vrâstă nu ne poate da nici o deslușire. Bănuim numai, că, viața Românilor de atunci fiind strâns legată de viața pământului, medicina lor merge mână 'n mână cu ambianța în care trăiau, cu viața câmpului și a codrului, cu viața plantelor și animalelor, cu mersul stelelor și mai ales cu necazurile care 'i copleșeau. Observarea naturii și a fenomenelor ei, unită cu experiența trecutului în materie de boală; o moștenire bogată în practice empirice, ca și credința nemărginită în învățămintele creștinismului ortodox, vor fi fost suficiente pentru a îndruma ideea și practica medicală în acele vremi. Aceasta a fost prima etapă, etapa tradițională a ideii medicale, dupe care urmează cea dirijată de biserică, etapa bisericească.

Pe atunci, în țările mai vechi, în țările sud-estice și în cele ale Apusului European, în materie de medicină dominau principiile hipocratice. Acestea ajungeau la masele poporului numai prin graiul preoților și călugărilor, singurii din acele vremi cari se ocupau cu chestiunile științifice. Universitățile care au prins a se forma prin orașele mari ale Apusului, către sfârșitul secolului al XIII-lea, au cercat să laicizeze știința și în special medicina, dar n'au reușit. Medicina a rămas tot medicină canonică. Această stare a durat aproape trei secole, până la finele celui al XVI-lea, decând marile descoperiri anatomice și fizico-himice au adus eliberarea medicinei de sub tutela clericilor.

Exact acelaș lucru s'a petrecut și la noi. Multă vreme, ideia medicală a fost dirijată printre Români numai de reprezentanții bisericești, pe căile indicate de dogmele și învățăturile creștinești. Mănăstirile și bisericile cu slujitorii lor, călugării și preoții cărturari, rugăciunea și cartea bisericească au fost îndrumătorii acestei idei.

În adevăr, dela tot începutul Țărilor Românești, Românii au prins să zidească mănăstiri prin codrii fără fund sau pe creste de dealuri și munți greu de atacat de dușmani. Aceste mănăstiri erau adevărate cetăți ale românismului. Erau perfect organizate, cu breslași de toate categoriile, cu merinde, cu călugări, dar și cu oșteni gata de luptă. Nu le lipseau nici bolnițele, locașuri osebite pentru îngrijirea celor răniți sau bolnavi. Aceste bolnițe au fost premergătoarele spitalelor de astăzi. Către ele alergau nu numai bolnavii comunității mănăstirești, ci toți cei care atrași de faima icoanei făcătoare de minuni sau de faima vreunui călugăr iscusit în vindecarea boalelor, veneau aici să-și găsească mântuirea suferințelor trupești și sufletești.

Pe de altă parte, aceste mănăstiri erau nu numai focare din care radiau credința și fiorii românismului, ci și focare de cultură. În ele găseau adăpost cărturarii timpului, preoții și călugării cunoscători de cele ce se petreceau dincolo de hotarele noastre; aceștia au scris, în mănăstiri, primele cărți de rugăciuni, în slavonește.

În mănăstiri s'au scris și primele cuvinte în românește. Cea dintâi scriere de acest fel a fost Psaltirea Scheiană, din 1482.

După câțiva ani, marea descoperire a literei mobile pentru tipar, descoperirea lui Gutemberg (între 1435 și 1450), era bine cunoscută în mănăstirile românești. La 1508, călugărul Macarie, care a învățat meșteșugul tipografic în Veneția, tipărea cărți slavonești în Țara Românească. Iar la 1560, se tipărea în românește Catehismul lui Coresi. ¹⁾

În Psaltirea Scheiană și în Catehismul lui Coresi găsim pentru prima dată cuvântul de vraciu, cuvânt slavon cu înțeles de doctor. Și trebuie să remarcăm că și mai apoi, în toate scrierile bisericești se întrebuițează numai acest termen. Chiar și după 1650, decând cuvântul de vraciu nu se mai află nici în Cronicari, nici în alte scrieri laice, în cărțile de rugăciuni, până în secolul al XIX-lea și chiar și astăzi se scrie tot numai cuvântul de vraciu.

Inseamnă că vraciu este un termen oarecum bisericesc. Și dacă

1) Dupe o ediție mai veche din 1544, a lui Filip Maller, din Sibiu. Cf. I. Bianu. *Întrebare creștinească*, 1925. N. Iorga. *Ist. liter. rom.*, vol. I, pag. 106.

urmărim înțelesul acestui cuvânt în cărțile bisericești, vedem că vraciu este un doctor deosebit de cei obișnuiți. Vraciu este un doctor care vindecă totul „*este vraciu tuturor*“, este însăși Dumnezeu. Către acest vraciu, preoții și călugării, îndreaptă pe cei bolnavi, căci spune Catehismul: „*Și să mergem la vraciu, la Iisus Hristos...*“, că numai la El este nădejdea și scăparea. ¹⁾

Incât, în vremea când preoții și călugării erau singurii cărturari la noi, în vremea când cel bolnav nu găsea ajutor efectiv decât în bolnițele mănăstirelor sau la icoana făcătoare de minuni a bisericeii, în vremea când cel răpus de suferință nu găsea alinare decât în cuvântul de milă și incurajare al preotului, intervenția acestor slujitori ai altarului, fie în fapt, fie numai sufletește, era în acelaș timp o îndrumare creștinească a ideii medicale din acea vreme. Adică se petrecea la noi acelaș lucru ca și'n Apusul European, unde ideia medicală era îndrumată de medicina canonică.

Acest adevăr se dovedește și mai bine, mai târziu, când s'au întocmit Pravilele. Se știe că în Moldova, Vasile Lupu a pus să se întocmească o Praviță, care să conție legiuirile de pînă atunci, orale sau scrise, adică Pravila lui Alexandru cel Bun, cât și legiuirile streine adaptabile la noi. În 1646, Pravila lui Vasile Lupu era gata, tipărită. În ea se precizează îndatoririle vracilor și raporturile lor cu bolnavii și autoritățile judiciare.

Această Praviță a fost copiată și întregime în Pravila lui Matei Basarab, numită și *Indireptarea leagei*, tipărită la 1652. Dar, Pravila lui Matei Basarab conține și o seamă de *Invățături* scoase din Sfinții Apostoli, din Sinoade și Părinții bisericeii, parte care nu există în Pravila din Moldova.

În aceste învățături se expune nu numai doctrina hipocratică, ci se atacă și marele probleme care au frământat lumea filosofilor, ca: elementele din care se compune corpul omului, problema vieții, problema morții și a sufletului. Părinții bisericești n'au ocolit marea întrebare: *de unde și cum; unde și pentru ce?*, căci nu puteau să se opue curenților prea tari cum era doctrina hipocratică; în schimb, li-au trecut prin filtrul gros, adesea de nepătruns al interpretărilor, căutând să le armonizeze cu dogmatica creștină, și numai așa li-au îndrumat drept credincioșilor ortodoxi de pretutindeni, și celor dela noi.

Se știe că în cartea IV-a, despre *Natura omului*, Hipocrat spune că, toate corpurile sunt formate din patru elemente, cărora Praviștii bisericesci le spune stihii. Aceste elemente sunt: aerul, pământul,

1) I. Bianu. Întrebarea creștinească sau Catehismul lui Coresi 1560, pag. 10.

apa și focul, fiecare cu proprietăți specifice de frig, căldură, uscăciune și umiditate. Inbinarea acestor elemente cu proprietățile lor, formează corpurile vii.

Pe această bază se întemeiază doctrina humorală din concepția hipocratică asupra patologiei, fiziologiei și biologiei.

După Hipocrat „corpul omului se compune din patru humori : sânge, flegmă, bilă și atrabilă. Raportul normal sau anormal între aceste componente aduc boala ori sănătatea individului. Omul sănătos, când aceste elemente se găsesc într'un raport perfect de temperatură, forță și cantitate. Când unul din aceste elemente este în plus sau în minus, sau când se izolează de celelalte, începe boala... Sângele vine dela inimă și reprezintă căldura ; flegma vine dela creier și reprezintă frigul ; bila galbenă este secretată de ficat și reprezintă uscăciunea ; atrabila sau bila neagră este dusă de splină la stomac și reprezintă umiditatea...”¹⁾

Pravilistul bisericesc al Pravilei lui Matei Basarab spune aceleași lucruri dar sub o formă mai puțin clară. Pentru el, trupul omului se compune din patru stihii : stihia sângelui, flegma, hiare plăviță și hiare neagră, corespunzătoare celor patru elemente : căldura, umezeala, răceala și uscăciunea. Aceste stihii au anumite raporturi anatomice cu diferitele organe interne, cu ficatul, splina, rinichii și plămâni; au anumite proprietăți fizice și se dezvoltă în raport cu anotimpurile și vârsta omului:

Trupul omului făcutu-se-au de 4 stihii : de sânge, de flegmă, de fiare plăviță și de neagră, și fieșcare stihie stă pre la locul ei ; sângele stă despre partea dreaptă deasupra ficatilor, fiarea plăviță iaste despre partea stângă deasupra splinei, iar hiarea neagră iaste deasupra rănichilor, iar flegma iaste la piept deasupra plumânii ; și sângele iaste cald, umăd și dulce, hiarea plăviță iaste caldă adecă ferbinte și uscată și amară, iar hiarea neagră iaste reace și uscată și cam acră, și flegma iaste reace și umedă și sărată, și acestea toate la vremea lor se înmulțesc și cresc ; și primăvara iaste de în 17 zile ale lunei lui Februarie până la 17 zile de ale lunei lui Mai ; hiarea plăviță crește pre la vremea secerișului, adică vara ce să zice de în 18 ale lunei lui Mai, până în 14 zile deale lunii a lui August ; iar hiarea neagră crește toamna și se începe de 15 zile deale lunii August și se sfârșește în luna lui Noembrie în 13, iar flegma crește iarna și iarna se începe de 14 zile deale lunii lui Noembrie și ține până în 14

1) Castiglioni. Histoire de la Médecine. pag. 138 și următoarele.

zile deale lunii lui Februarie ; ce însă sângele răsufală pre nas, iară fiarea plăviță pre urechi, iar hiarea neagră pre ochi, iară flegma pre gură. Și aceste patru stihii se impart in patru vârste ale omului ; in vârsta de întâi carea iaste dacă se face omul până in 14 ani, oblăduiaște sângele ; intr'adoua vârstă oblăduește hiarea plăviță, carea iaste de in 14 ani până in 28 ; intr'atreia vârstă oblăduiaște hiarea neagră carea iaste de 28 de ani până la 50, iar intr'apatra vârstă oblăduiaște flegma până intru toate bătrânețele omului. ¹⁾

Pentru Pravilistul bisericesc stihia flegmei ia și numele de tuse. Despre cele patru stihii spune că două se văd : stihia sângelui și flegma, iar două nu se văd : fiarea plăviță și cea neagră. Și adaugă pentru a fi în nota bisericei, că toate stihiile au fost făcute de Dumnezeu :

De patru stihii se ține lumea, a soarelui, a aerului, a pământului și a apei. Și deiar lipsi de intr'aceste stihii numai una, nici un lucru al creșterii nu s'ar face, nici ar crește ; așisderea și omul făcutu-se-au de patru stihii : de sânge, de flegmă, de tuse și de hiare, adecă de căldură și umezeală și răceală și de uscare, ce se zice : de in foc, de in apă, de in aer și de in pământ ; însă sângele, căci e cald, iaste de in foc, iar flegma care e reace, iaste de in aer, iară tusea căci e umedă, iaste de in apă, iar hiarea căci e uscată, iaste de in pământ ; ce însă stihiiile ceale nalte ale lumii sunt acestea două : soarele și aerul, iar jos sunt stihii pământul și apă ; așa și a omului, două stihii ce se văd iaste sângele și flegma, iar alte două ce nu se văd, iaste fiarea cea plăviță și neagră. Pământ au luat Domnul și au făcut pre omul și așa l-au împărțit intr'acelea patru stihii de sus, cum au făcut și lumea, și omul se chiamă sus privește, adecă caută cele de sus, pentrucă alte jigării caută jos... ²⁾

Pentru luminarea norodului, Pravilistul nu se sfiște să atingă și chestiunea embriogeniei omului, pricina unor anumite anomalii anatomice, chestiunea asemănării copiilor cu părinții lor, formarea simțurilor, caracterul omului și marea problemă a morței și a sufletului. Le vom rezuma pe fiecare.

a) **Embriogenia.** Pravilistul bisericesc, spune, după Hipocrat, că omul se zămislește în pântecul femeii. Nouă zile dela raportul sexual oul se pojviceaște, adică se prinde, și dupe alte 40 de zile se

1) Bujoreanu. Prav. M. B. Invățaturile Sft. Anastasie, glava 8, pag. 422.

2) Idem, glava 7.

polimește trupul cu sufletul, adică în viață. În a treia lună mișcă coconul și'n a noua se naște. În timpul gestațiunii coconul se hrănește din sângele femeii și răsufală pe buric :

Când se împreună bărbatul cu femeia lui, și muerea cu bărbatul său, acolo unde se împreună este mașul muerei deschis și așteaptă să primească sămânța bărbatului care va să lepede ; deci dacă se varsă și intră în mașul muerei, aciaș se închide și se amestecă cu sângele muerei și se face ca o fărămă de carne și stă așa până în nouă zile ; deci atunci dacă se implu acele nouă zile, se pojvicește și stă pojvicit până în 40 de zile, și la 40 de zile se polimește chip de cocon și se insuflește, adică trupul cu sufletul se împreună, ce să zice, se face, însă a treia lună se mișcă coconul în pântecel muerei, iar a noua naște.

Iar marele Atanasie așa zice, cum e când se împreună cu oșelul și cum se lovesc scapără ; așa și de împreunarea bărbatului și a muerei (cu tocmirea lui Dumnezeu), acolo aciași se face trupul cu sufletul. ¹⁾

Așa dar, pentru Pravilistul bisericesc, fecundarea este ca scăpărarea oșelului, adecă unirea trupului cu sufletul după tocmirea lui Dumnezeu. Sămânța bărbatului este insuflețită și se înmulțește până se face omul în pântecel muerei. Întâi se formează inima, până în a treia zi ; a noua zi se formează trupul, iar la 40 de zile fața coconului :

Zice și înțeleptul Alexandru, nici un om să nu gândească că iaste fără de suflet sămânța bărbatului, ce insuflețită cade în mașul muerei, și crește și se înmulțește, iar ce e fără de suflet, nici crește, nici se înmulțește ; deci omul în pântecel muerei întâi se polimește inima-i și se închipuiaște și celat trup tot...

Iar Nichifor Xandopol pentru nașterea omului așa grăește, că se face în pântecel muerei când se împreună bărbatul cu dânsa întru pohta trupească ; a treia zi se semnează inima, a noua zi se polimește trupul, iar la patruzeci de zile se închipuiaște fața coconului de tot... ²⁾

b) Asemănarea copiilor cu părinții lor, cu tatăl sau cu mama, Pravilistul o explică citând tot pe Hipocrat. De va fi mai multă sămânța bărbatului, copilul va semăna tatălui ; de va, fi mai mult sângele muerei, copilul va semăna mamei sau rudeniei sale.

1) Bujoreanu. Prav. M. B. Invățături. Ypocrat și marele Anastasie, gl. 12, p. 423.

2) Idem. Invățăturile patriarh. Anastasie, glava 12, pag. 424.

c) **Anomaliile anatomice**, cu care se nasc unii copii, ar fi, cum zic doctorii vremei de atunci, impreunarea cu femeia lunătăcită (femeia în timpul menstruației). Sângele menstrual se oprește în timpul sarcinei, pentru că el hrănește coconul. Dupe asta și cunosc femeile că sunt însărcinate. Amestecul sămânței bărbatului cu sângele stricat al menstruației, dă naștere unui cocon olog, gubav sau atins de altă infirmitate. Evreii care păzesc această regulă rituală de a nu se apropia de soțiile lor în timpul menstruației, n'au copii betegi:

Legea a lui Moysi, așisderea și sfinții părinți ai bisericei, dumnezeescul postnic și alții opresc muerile când se lunătăcesc pre la sfârșitul lunei, să nu se culce și nici să se impreune cu bărbații muerile, pentru că dohtorii zic și iaste și adevărat, că sângele care are muiarea într'ansa și in toate lunile cură afară de într'ansa, acela iaste mai mult de firea muerii, că prea bunul Dumnezeu cu socotința lui cea dumnezeiască au văzut mai nainte și au tocmit când sunt grecioase muerile, să se hrănească coconii in pântecetele lor de acel sânge, pentru aceia când nu-s muerile grecioase, ia-l el varsă afară ca niște sânge ce prisosește mai mult, iară când ingreciază, aciaș stă înlăuntru sângele acela, ca să se hrănească coconul, și de aceasta cunosc muerile că sunt grecioase, când nu văd că le cură lunătăcia pe vremea lunei aceea, cum le e obiceiul; drept aceia de se va tâmpla a ingreca muerea cându-i cura sângele, aciaș se oprește acel sânge și se amestecă impreună cu sămânța bărbatului și se face cocon, și acel cocon de in legătură iaste putred, iar dacă se naște coconul, atunce sau olog, sau gubav, sau altă boală dobândește pe trup și după câtăva vreme putrezescu-i măduarele sau mâinele sau picioarele, sau alt mădulariu, sau parte de a trupului și aceale boale sunt fără tãmãduială și fără de leac. Căci că pre unii soseaște când sunt mici, adecă de in copilărie, iară alții când sunt cătarași, iară pe alții când sunt juni, iară pre alții când sunt bătrâni, după fire și după feliul ce are fieșcarele; pentru aceia pravilele și legile le-au oprit ca să nu se facă oamenii stricași sau într'alt chip betegi de sânt semnași întru oamenii ceea-lalți, să se mustre chipul al lui Dumnezeu și care nu țin, nici păzesc vremea curărei sângelui pre la sfârșitul lunei al muerilor sale, aceea sunt supt mare canon.

Drept aceea de in ovrei pușini vei afla betegi și cum am zice mai nici unul, pentru că păzesc această poruncă, ce le poruncise Moysi, și-și lasă muerile lor până ce trece vremea lunătăciei lor, deacia atunce se spală cu îmbăiare și se curățează de tot de acel sânge, atunce se culcă bărbatul cu muerea-ș; drept aceea se cade fieșcui să se păzească de acest lucru scârnav, pentru binele ce am zis mai sus. ¹⁾

d) **Simțurile** omului sunt în număr de cinci: vederea, auzirea, gustarea, miroseala și pipăirea, toate independente :

...Vederea iaste mai mare de cât auzirea, pentrucă mai credincios lucru iaste a vedea de cât a auzi, că de multe ori auzim un lucru și acela iaste minciună, iară când vede neștine, acela e lucru adeverit ; pentru aceia este mai mare vederea de cât auzirea și iar mai mare iaste gustarea de cât miroseala, pentrucă de multe ori sânt niște lucrure de mirolesc și iale sânt amare sau dulci, așîderea iar și gustarea iaste mai mare de cât pipăirea ; pipăirea se chiamă cum am zis apucare, adecă cu care apuci, că de multe ori pipăi un lucru și acela iaste amar sau acru, sau altceva rău și de în pipăială nu-l cunoști, iar dacă-l guști, atunce-l cunoști, vezi că gustarea seamănă că iaste mai mare de cât pipăirea ; bine, că de apuci și pipăi iară de nu vei băga în gură-ți să guști nu poți cunoaște. Și aceste cinci simțiri datu-le-au Dumnezeu omului... 1)

e) **Caracterul** omului este determinat de stihia corespunzătoare anotimpului în care a fost conceput :

Dă se va afla înmulțire ce să zice creșterea căldurei stihiei adecă a sângelui, în ceasul zămislirei coconului când îngreciază muerea, atunce copilul acela se face cald intru amestecări, carele iubește viața lumii aceștia și acela iaste și slobod la mână a da. Iar de se va îngreca muiarea la purcederea stihiei cei reci, ce se va zice a flegmei, atunce se face copilul cu firea reace și nepricepută, adecă cu minte puțină. Iar când îngrecează muiarea intru stihia cea uscată adecă a hierii a pământului, zic, atunce face pre om de ține răutatea și om amar și privighetor, adecă fără somn și rău. Iar de va îngreca muiarea intru stihia cea umădă, care iaste apa, atunce face cocon fără grijă și lenevos de iubește lucrure pământești și e lacom. 2)

f) **Problema sufletului și a morței**, preocupă mult pe Pravi-
listul bisericesc. Sufletul este socotit ca principiu de substanță spiri-
tuală și nemuritoare. Sufletul este viața. Sediul sufletului este pretu-
tindeni, în tot corpul. Totuși se disting trei locuri: inima, partea din
dărăt a capului numită cotylon, acutis sau ceafa și vinele împără-
tești, în care sufletul își are sediul de predilecție. Lezarea acestor
trei locuri aduce moartea definitivă, pe când lezarea altor părți, gru-

1) Bujoreanu. Prav. M. V. *Invățăturile patriarh. Anastasie*, glava 14, pag. 425.

2) Idem, glava 31, pag. 437.

mazii, gâttelejul și chiar și când se varsă mațele, dohtorul le coase și omul scapă, nu moare :

Sufletul omului se află în trei locure mai de treabă ale trupului, și cum începe raza soarelui într'un loc și intră într'o casă de o luminează toată, așa și sufletul în trei locure ale trupului locuiaște de luminează și inviază tot trupul, locuiaște sufletul la inemă și despre partea capului din dărăt, carele se chiamă elinește Cotylon, iar pre limba proastă se chiamă acutis, adecă ceafa și în vinele cele împărătești. Intru aceste trei locure locuiaște sufletul cum am zis, drept aceea în ce ceas se va vătămă inema sau vâna cea împărătească se va tăia și va cura sânge mult, sau ceafa se va beteji și se va tăia, aceeaș într'acel ceas se desparte sufletul de trup și moare omul de tot. Iar de'ți e voia să te intr'adeverezi și să te incredințezi cum se află sufletul într'acele trei părți ale trupului, vezi că tae omului picioarele, mâinile, dau betejunii pre celalt trup și a mulți varsă și mațele și se betelesc grumazii și gâttelejul și capul și iarăși coase dohtorul și scapă oamenii de moarte, iar de se va face betejeală sau vătămăre într'acele trei locure carele am zis mai sus, moare omul că mai mult n'are nici o vindecare, și locuiaște sufletul într'aceste trei părți ce am zis și dă intru tot trupul puterea cea vie a sa. ¹⁾

Moartea se produce prin desfacerea celor patru stihii care compun omul. Intâi se desface stihia sângelui, de aceia cadavrele au hiare, flegmă și tuse, dar n'au sânge ; inima moare în urma celorlalte mădulare și când moare inima, ese și sufletul :

...a treia zi începe fața omului a se strica și a se împăejena, și a se îngrozăvi, iar a noua zi începe zidirea trupului a se deschia, numai că rămâne inima, iar la 40 de zile se topește și inema... dacă iase sufletul omului de în trup sânge nu are... în vremea morței, și porunca lui Dumnezeu, se împart acele patru stihii și se desparte sufletul, și intâi se desparte stihia sângelui ca o călduroasă și viitoare ce iaste și viază tot trupul ; drept aceea trupurile moarte hiare au dacă mor și flegma și tuse, iar sânge nici cum... ²⁾

Iar înțeleptul Alexandru spune :

Să ascultați să vedeți cum mor mădularele omului când se apropie să moară ; atunci tot trupul, mânille, picioarele și cele-

1) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Invățăturile patriarh. Anastasie, gl. 17. pag. 425.

2) Idem, Invățături, glava 373, pag. 294

lalte mădulare toate încep a răci și rămâne moarte, pentrucă stihia sângelui care iase de înviază tot trupul au eșit de într'ânsele și au rămas moarte și nemișcate. Atunce vine tot sângele de strânge la inemă și aciaș se desparte de se duce și de la inemă, și aciaș moare și inema, pentru carea iaste cum am zis, în pânțele muerei întâi se polimeaște inema omului, și dacă moare cum a-ți auzit mai sus, întâi moare toate mădularele iar mai pre urmă și inema, însă dacă iase stihia sângelui dela om... atunce iase și sufletul. Drept aceea trupurile cele moarte sânge n'au, ce numa hiare, flegmă și tuse, care și iale es după aceea dacă iase stihia sângelui, și în mormânt alt nu rămâne, fără numai hierea adecă ce e uscată, carele iaste pământul cela ce au luat Dumnezeu de în pământ; pentru aceea pământul ține ce e al său, iar celelalte trei stihii merg fieșcare pre la al ei loc, căldura adică sângele în foc, răceala, adecă flegma în aer, iar tusea, care iaste umezeala, merge în apă. 1)

Pravilistul se ridică contra fatalismului, contra celor care cred că viața are un termen fixat mai dinainte, cât și contra celor care cred în zodii și noroc. O asemenea credință ar face inutilă intervenția doctorilor, de aceea Pravilistul recomandă cu tot dinadinsul meșteșugul doctoricesc, căci doctorii cu erbi lungesc viața celor ce se caută cu ei:

„ ...Să vă aduceți aminte de dohtorul cel mare al Elinilor (Hipocrat) carele scrie și spune întru socotelile vrăjitoarești ale dohtoriei. Când vezi, zice, un om bolnav, de va muri nu va muri, poți-l cunoaște pre semnele trupului... Era un dohtor anume Rodios și atâta de bine știa meșteșugul dohtoriei, cât cu erbile lungea viața aceluia ce vrea să moară curând; deci nu sta nici la nașterea omului, nici la norocu-i, căci el știa numai cu erbi, să lungească viața acelu bolnav; și acel dohtor era de pururea bolnav și știa să facă numai atâta, cum am zis, să lungească zilele trupului său cu dohtoriile, deacea strica alte socoteli carele ziceau Elinii, că nașterea omului și nărocul lui aduce-l să pață nevoi în lume; iar noi vedem... că aceluia nu i-au fost nașterea lui, nici nărocul lui să moară, căci erbile l-au tămăduit. 2)

Aceste exemple și multe altele ce vom cita în studiul ce urmează, dovedesc din plin gândul și îndrumarea ce dă Pravilistul bi-

1) Bujoreanu. Invățăturile patriarh. Anastasie, glava 12, pag. 424.

2) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Inv. patriarh. Anastasie, gl. 12, pag. 424.

sericesc ideei medicale, în epoca când s'a scris Pravila lui Matei Basarab, adică mijlocul secolului al XVII-lea.

De acum înainte începe a treia etapă în evoluția ideei medicale, cea a îndrumării științifice, a observației directe a fenomenelor. Secolul al XVII-lea a dat la iveală un foarte mare număr de descoperiri în toate domeniile științei și mai ales în cel al medicinei. Newton a descoperit gravitația; Kepler, mișcările matematice ale planetelor; barometria descoperită de Pascal. Chimia este îndrumată pe căile științifice de către Robert Boyle și I. B. van Helmont, cel prea mărit de Dimitrie Cantemir al nostru. Grimaldi descoperă legile refracției luminei și Galileu descoperă luneta și microscopul, permițând omului, să cerceteze misterele firii în infinitul mare și în infinitul mic. Marcel Malpighi studiază structura plantelor și descoperă circulația capilară grație disecțiunii anatomice, care se face acum în mod curent în toate institutele de anatomie. Wiliam Harvey descoperă circulația sângelui și Gaspar Aselli pe cea limfatică. Val-salva, elevul lui Malpighi și profesorul lui Morgagni desăvârșesc cunoștințele anatomice; aceste cunoștințe se completează de alți cercetători grație perfecționării microscopului de către Leuwenhoek. Descoperirile lui Santorio, Borelli, Van Helmont, etc., în medicina experimentală și iatrochimiei, sunt completate de cercetări în fiziologie făcute de Antonio Pacchioni, Glisson, etc.

Toate aceste descoperiri se datoresc studiului direct al naturii. Acest sistem se aplică și medicinei. Observarea directă a boalei și a bolnavilor creiază clinica, ilustrată dela început de un Sydenham, Lancisi, Dimerbrok, Giorgio Baglivi, faimos prin aforismul rămas clasic; *Qui bene diagnosticat, bene sanat*. În chirurgie, Severino descoperă traheotomia în difterie. Dionis întemeiază Academia de chirurgie din Paris. Chamberlen descoperă forcepsul și Maurișeau stabilește primele legi de obstetrică.

În direcția terapeutice se fac progrese imense. Se descoperă quinquina și ipecacuana. Se introduce digitala. Se introduc o sumă de specialități, care au avut darul, ca și astăzi, să înbogățească pe cei cari li-au introdus. Apoi, introducerea cartofului, a ceaiului și cafelei aduc o mulțime de inovații în dietetică. Însfârșit epidemiologiști de seamă ca Lancisi și Fracastor încep să preconizeze măsurile cele mai bune pentru combaterea epidemiilor.

Faima atâtor descoperiri, cari îndrumau ideia medicală pe calea firească a cercetărilor directe, avea să ajungă și la noi prin contactul ce aveam cu străinii. Căci Românii n'au fost niciodată izolați de

restul omenirii; din contră, Domnitorii și boerii au fost neconținți în legătură cu vecinii și până departe, până în Apusul strălucit se știa de Români.

În Moldova, un Despot-Vodă, fost student în medicină în Franța, ajuns pe tronul Moldovei, a fost un aventurier, dar un aventurier simpatic; lui se datorește un început de școală și bibliotecă la Cotnari. Alexandru Lăpușneanu avea strânse legături cu Polonia, iar fiul lui, Bogdan era mai mult Leah decât Moldovean. Petru Șchiopul a stat multă vreme în Austria și a murit în Tirol, iar fiul său a murit la Viena. Movileștii erau mai mult prin Polonia. La rândul lor, boerii moldoveni găseau refugiu în Polonia oricând erau la nevoie. Un Luca Stroici era cetățean polon; logofătul Ureche a fugit în Polonia când a revenit în domnie Aron Vodă; Miron Costin a învățat la Bar în Polonia, iar Nicolae Costin și-a făcut studiile tot în Polonia.

Pe de altă parte, Ardealul a fost totdeauna un loc sigur de refugiu pentru boerii urgisiți de vre-o domnie protivnică. Aici învățau copiii refugiaților carte superioară, latinească. Așa se explică cultura superioară ce avea cronicarul Constantin Căpitan Filipescu și continuatorul lui, Radu Logofătul Popescu.

Dar contactul cel mai strâns era cu Constantinopolul și cu Grecii Răsăritului, pentru că după cucerirea acestui oraș de către Turci, fostul Imperiu de Răsărit nu mai avea alt sprijin decât Țările Românești. De aceia găsim toată Curtea lui Mircea Ciobanul plină de Greci. De aceia găsim mulți domnitori și fii de boeri care și fac cultura și educația numai printre Greci. Radu Mihnea a fost crescut la Ivirul și toată educația lui era grecească. Tot așa fiul său, Alexandru Coconul. Sub Vasile Lupu și Matei Basarab, Țările Românești erau socotite ca luminele Răsăritului, iar Domnitorii treceau de succesori ai împăraților constantinopolitani. Cultură grecească are și faimosul Nicolae Milescu, cel care a colindat toată lumea și a ajuns și prin China. La fel Grigore Ghica, cel care a vânturat Germania și Italia și a murit la Constantinopol otrăvit de un doctor, Timon. Constantin Stolnicul Cantacuzino a studiat la Padova; avea o bibliotecă minunată rămasă dela tatăl său și ni-a lăsat o primă hartă bună a Țării Românești. Tot atât de instruiți erau frații Șerban și Radu Greceanu. Totul culminează în timpul domniei lui Brâncoveanu, boer vechiu și domn creștin, socotit ca luminătorul neamurilor Răsăritului.

În această epocă, către sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui al XVIII-lea, studiul medicinei era foarte căutat de către Românii Macedoneni și de către Greci, pentru că medicii erau foarte bine

prețuiți de către Turci. În Constantinopol, un doctor care se distingea avea posibilitatea să ajungă la cele mai înalte demnități. Așa s'a făcut că un Panaiotache Nicusis ajunge prim dragoman al Porței în 1670. Un Alexandru Mavrocordat, doctor dela Padova, a avut în mâini destinele Imperiului Otoman. Doctori ca Mihalache Manu, Stavache, alături de un Haiatizade aveau atâta trecere la Sultan, că puneau ori scoteau din domnie pe Domnii români, după voia lor.

Unii din acești doctori veneau și prin țările noastre. Și de unde până acum veneau numai vremelnice, chemați pentru consultații, de acum înainte încep să se stabilească la noi. Mulți din ei erau doctori veritabili cu educație apuseană, unii, ca Pilarino aveau chiar reputație europeană. Toți aceștia, deși crescuți în principiile vechi ipocratice, sunt însă aprigi propovăduitori ai ideilor noi, care și făceau drum în studiul medicinei.

Acestor împrejurări se datorește faptul că după 1650, a dispărut complet termenul de vraciu și a fost înlocuit cu cel de doftor. Faptul dovedește o modificare profundă în înțelesul ce se dă acestor termeni și deci o tot atât de profundă modificare în îndrumarea ideii medicale. Vraciu a rămas termen bisericesc; el sintetiza ideia medicală îndrumată de reprezentanții bisericii, pe când doctorul era un om al școlii înalte, care se inspira din studiul naturii boalelor, din disecția celor răpuși de boală și din cercetările de laborator.

În același timp trebuie să ținem seamă și de un alt factor, care și va fi avut desigur partea de influență în dirijarea ideii medicale, în raport cu noile descoperiri ale științei. Este vorba de nevoia ce se simțea tot mai mult, nevoia cărții, nevoia de a citi și de a se instrui fiecare după posibilitățile ce avea. Cei care s'au ocupat cu Istoria literaturii românești, aduc dovezi netăgăduite despre eforturile ce se făceau atunci pe terenul cultural. Însă, medicina era o știință de prea multă specializare, ca să poată pătrunde așa ușor. Dacă în catalogul cărților mănăstirii Barnovschi din Iași, găsim de exemplu o carte despre *Teoriile anatomice ale lui Ioan Patriolanus*,¹⁾ în schimb cărturarii cei mulți, acei care silabisau vechea slovă românească scrisă cu litera slavă, aveau în mâini tot numai învățăturile din Pravila lui Matei Basarab.

Oricum, în mișcarea de întrecere ce se făcea pe terenul cultural și în special pentru promovarea noilor idei medicale, în afară de medicii de cari ne vom ocupa în capitolul următor, trebuie să distingem la începutul secolului al XVIII-lea, doi pionieri de seamă, pe

1) Hurmuzachi, vol. XIV, pt. II, pag. 910.

Dimitrie Cantemir și pe Nicolae Mavrocordat. Amândoi au fost și Domnitori, așa că influența lor trebuie să fi fost cu mult mai mare decât chiar a doctorilor din timpul lor în dirijarea ideii medicale.

Viața lui Cantemir se cunoaște în toate amănunțele ei. Opera lui, pe cât de vastă pe atât de multilaterală, a fost studiată de biografi iscusiți, și desigur va mai fi studiată și de acum înainte. ¹⁾ Totuși, o latură a acestei opere, aceia care ne interesează pe noi, n'a fost încă suficient evidențiată.

Dimitrie Cantemir a fost nu numai un filosof literat și istoriograf erudit, el a fost și un iatrofilosof, un fin observator al realităților, care îl apropie și-l pune în rândul celor care promovau ideea medicală bazată pe observația directă a faptelor, în locul vechilor discuțiuni filosofice fără deslegare sau fără folos. Prin această latură, Dimitrie Cantemir aparține Istoriei medicinei dela noi. Și, pentru că niciodată ideea nu poate fi separată de pionierii care luptă pentru ea, trebuie să spunem câteva cuvinte despre viața acestui om, care a lăsat urme adânci în viața literară și științifică dela noi.

Dimitrie Cantemir s'a născut la 26 Octombrie 1674, fiu al lui Constantin Cantemir, Domn al Moldovei. De fapt acest nume este de împrumut. Numele adevărat era de Silișteanu, adică fiu al lui Constantin și nepot al lui Toader din Siliștea. Și acest nepot de mazil fălcian, Moldovean băstinaș cu toate calitățile de istețime ale acestui popor, ajunge Domn al Moldovei, cneaz și senator rusesc din vremea lui Petre Alexeievici. De mic, la 14 ani, a fost trimis la Constantinopol, în chip de gaj pentru credința tatălui său. Aici și-a făcut primele studii. La moartea tatălui său, în 1693, fiind în Moldova, a fost ales Domn de către boeri, dar n'a fost confirmat de către Poartă. Atunci s'a întors la Constantinopol și și-a reluat studiile. În 1700 revine în țară cu fratele lui, Antioh, care fusese numit Domn al Moldovei. Atunci se căsătorește cu Casandra, fata lui Șerban Cantacuzino, cel ucis cu otravă de către Brâncoveanu, și se reîntoarce în Constantinopol. În 1710, odată cu izbucnirea războiului ruso-turc, este numit Domn al Moldovei. În timpul războiului, socotește că o să capete o soartă mai bună pentru țara lui dela cei de o credință cu Moldovenii, și se dă de partea Rușilor.

1) Biografia lui Cantemir în Istoria Imper. Otoman, ediția Academ. — I. Mihaela. Despre Dim. Cantemir, omul, scriitorul, domnitorul. Iași, 1926. O biografie în Foaia p. minte, inimă și literatură, pe 1842. — Alta în Revista critică-literară de Ovid Susușianu, An. II. p. 62 și în Floarea Darurilor, 1907. — N. Iorga, în Istoria Literaturii rom., vol. II, pag. 311 și urmât. — G. Pascu, Viața și operele lui D. Cantemir, 1924. etc.

Soarta războiului a hotărât altfel. Rușii au fost bătuți și Cantemir a trecut cu mulți alți boeri în Rusia. Aici, Cantemir ajunge intimul împăratului Petru cel Mare, dar și necazurile încep să se fie de el. Casandra, soția lui, femeie tânără, moare la 1713, de dor și de jale pentru țara părăsită, dar și de o boală nemiloasă. Natura acestei boli o ghicim câțiva ani mai târziu, la 1718, când moare și o fată a lor, Smaranda, de „hectica, adică de ftisis”. Un an mai târziu, în 1719, Cantemir se însoară din nou cu frumoasa principesă Anastasia Trubeșcoi. Curând izbucnește războiul din Caucaz și Cantemir însoțește pe Tar, ca singurul om cunoscător al limbii și obiceiurilor Musulmanilor. Oboselile și o boală cronică, diabetul, începe să-l chinuie și după scurtă vreme cel reprezentat în tabloul dela Rouen „cu fața tinerească prelungă și ochii de o nevinovată privire dulce”¹⁾, avea să moară la 21 August 1723, încă tânăr. A murit de boala diabeticilor cașectici, de boala care a ucis pe fiica lui, Smaranda și probabil și pe sensibila lui soție Casandra, de tuberculoză.

Opera lui Cantemir este imensă. A scris o mulțime de lucrări și în toate se găsesc numeroase informațiuni de ordin medical. În *Descrierea Moldovei*, ne documentează asupra climatului și influența așezării geografice asupra vieții poporului, cum și asupra obiceiurilor și credințelor Moldovenesti. În *Hronic*, dă o sumă de informații asupra medicilor din vechime și despre rolul lor de mulțori puțin simpatic, acela de otrăvitori venali. În *Istoria Imperiului Otoman*, Cantemir dă toată măsura spiritului său de fin observator și doctor fără reproș, atunci când descrie o operație de hernie, pe care a văzut-o executată de un hirurg albanez.

Admirator al lui Van Helmont, Cantemir închină câteva pagini panegirice acestui iatrofilosof mistic, mânuitor abil al retortelor de laborator dar și al formulelor magice, pentru care, acțiunea medicamentelor este bazată în ultima analiză numai pe îndurarea lui Dumnezeu. Adept al unei filosofii care nu exclude ci preamărește Dumnezeu, Cantemir a fost un drept credincios până la bigotism, ceiace l-a și determinat să recomande în *Divanul*, ascetismul cel mai riguros. Totuși aceasta nu l-a împiedicat să fie în acelaș timp de o credulitate, uneori naivă, în supranatural, și să descrie fapte ireale ca văzute de el însuși, vindecări miraculoase de râte ori de alte boli, asupra cărora vom reveni când vom studia aceste fapte.

1) N. Iorga. Istoria Literaturii Române, vol. II, pag. 341.

Lucrarea de căpetenie în care Cantemir arată toate cunoștințele lui medicale este *Istoria Ieroglifică*. Este o compilație de începător, din vremea când era școlar al doctorului Ieremia Cacavela. În această lucrare se găsesc o mulțime de termeni noi, termeni medicali și termeni științifici, precum și o mulțime de maxime și cugetări de ordin medical sau cu aplicare medicală. În acest chip, nu numai că îmbogățește lexiconul medical românesc din acea vreme cu o terminologie nouă, dar, prin explicațiile ce însoțesc acești termeni cât și maximele textului, învață și îndrumază pe contemporanii lui pe căile noi ale științei și ideii medicale.

Dimitrie Cantemir „un cap genial, căruia niciodată nu i-a lipsit puterea de a străbate prin problemele cele întunecoase ale trecutului“¹⁾ nu neagă doctrina hipocratică, ci o explică oridecâteori are prilejul s'o facă, dar o explică altfel decât Pravila bisericască. Pentru el, stihia este „începătura lucrului de materie“, noțiune nouă pe care n'o întâlnim în Pravilă. Corpul omului se compune din patru stihii, dar nu pentru toți autorii, că „unii zic să fie patru, alții trei, alții mai multe, alții numai una“.²⁾ Când stihiiile care compun corpul încep să slăbească prin uzaj, începe bătrânețea, care nu mai are leac „că cele patru stihii cine de sine în ades se sfădesc!, iată că spre împăcarea și așezarea lor mijloc și mijlocire nu ți s'au dat“.³⁾

Tot atât de interesantă este terminologia întrebuițată de el. Dăm câteva exemple din cele pe care el însuși le explică:

Agonia, adică: lupta care face trupul cu sufletul în ciasu morței.

Anatomic, acela ce știe meșterșugul mădulelor trupului, despicator de stervuri.

Antrax. Piatră scumpă roșie, rubin mare. Carvuncul.

Antifarmac, leac împotriva otravei.

Antidot, leac împotriva boalei.

Apothecariu, acela ce șade la pravălie, și mai cu dinadins acela ce vinde erbi doftorie.

Aromate, toate semințele, erbile și unsoarele frumos miroitoare.

Articule, incheetura osului, și a voroavei, capete.

Atomuri, lucrul carele într'alt chip sau parte nu se mai poate despărți, despica, tăia, netăiat.

Afrodiseu, cel ce umblă dupe curvie, mueraretiu.

Boala hronică, boala care ține cu anii, cum este oftica, dro-pica și altele.

1) Hajdeu. *Magnum ethimologicum*. Vol. IV. Negru Vodă. p. VIII.

2) D. Cantemir. *Ist. Ierogl.*, ediția Academ., pag. 19 - 20.

3) Idem. *Divanul* ediția Academ., pag. 174.

Vase primitive, stomahul, rânza, mațele și toate mănuntaele în carele intră bucatele.

Diatesis, orânduiala firei.

Experiența, dovada, ispita care se face cu lucrul, cu simțirea. Ermafroditis, cel ce este și bărbat și femeie, sau umblă în pofta a două părți.

Ideia, chipul a fietei cui lucru, pre carele mintea plăzmuindu-l ca cum este îl informuiește.

Cfartana, frigurile a patra zi.

Laringa, gâtul, gâtlejul, gutlanul.

Lembic, căldarea cu care scot rachiul sau apa de flori.

Melanholie, boală de voie rea, pătimirea intristărei, fierea neagră.

Metafisis, ceta ce are știința acelor peste fire.

Mehlem, unsoare, cu care se slujesc țirulicii (hîrurgii) la rane.

Neistielit, netămăduit, nevindecat, lucrul carele nu poate avea leac.

Necromandia, vraje care se face asupra trupurilor moarte.

Paradosis, învățatură nescrisă, din gură lăsată, ce învață fiul de la părinte.

Parigorie, mângâere, leacul intristărei.

Pilula, pirula, gogoașta, bubuștie, care dau doftorii de inghit pentru leac.

Porii, găurici prin pielea omului, prin carele es sudorile.

Prognostic, cunoștința înainte.

Reșeta, izvozel de leacuri carele trimit doftorii la spițerii, să facă asupra boalei.

Savoane, pânzele în care învelesc trupurile morților.

Stihie, începătura lucrului de materie, unii zic să fie patru alții trei, alții mai multe, alții numai una.

Sfigmos, vena moale, carea pururea se bate, de pre a cărei clătire, așezământul firei se cunoaște.

Symptomatic, din tâmplare..

Siurme, un fel de piatră vânătă, cu care văpsesc genele.

Temperament, așezământul, stâmpărarea firei, întregimea sănătăței.

Fysic, ceta ce știe știința firei.

Fyziognomie, știința firei de pre chipul obrazului și a tot trupul.

Teorie, copriinderea minței, știința, vederea.

Terapeutis, cel ce face după voe, cel ce aduce altuia odihna.

Țirulic, vraciu, carele tămăduiește ranele, frânturile.

Sierbet, băutură de doftorie, și tot ce se bea.

Ypohondriac, boala, care smintește fantazia. Slăbiciunea părților trupului, carile sunt peștur inima. ¹⁾

Dimitrie Cantemir este cel dintâi la noi care vorbește despre plasmă : „*lumea este plasma și zidirea vecinicului împărat*“... ¹⁾ El pomenește întâia oară de oftică sau hectica ²⁾ și tot el afirmă în mod hotărâtor despre contagiozitatea ciumei, pe care o și numește „*lipicioasa boală*“.³⁾

Maximele și cugetările lui Cantemir privitoare la medicină le vom cita la rând în capitolele ce urmează.

Un alt pionier domnesc, care, osebit de activitatea medicilor, a contribuit la promovarea ideilor noi de ordin medical, a fost Nicolae Mavrocordat.

Nicolae Mavrocordat face parte dintr'o familie care a cultivat foarte mult medicina. Tatăl a fost vestitul Alexandru Mavrocordat supranumit Exaporitul, doctor în medicina de la Padova și autor al scrierii „De instrumento respirationis et circulatione sanguinis“, apărută în 1664, câțiva ani de la descoperirea circulației sanghine de către Harvey. Faima lui de neintrecut diplomat, care a ținut în mâini însăși soarta Imperiului Otoman, este de toți recunoscută.

O fată a lui Alexandru Mavrocordat, Roxandra, măritată cu domnitorul Matei Ghica, a fost inițiată în toate tainele medicinei. Se pare chiar că a practicat acest meșteșug, dacă nu în public pentru cei mulți, dar sigur pentru familia ei. La 22 Decembrie 1725, Francesco Griffl scria Dogelui Veneției din Pera Constantinopolului : „...sorella di Mauro Cordato, Principe di Vallacchia, che professava cognitione de medicina...“, ⁴⁾ iar ceva mai târziu, la 10 Februarie 1740, se scria aceluiaș Doge, că Roxandra deși bătrână este plină de vioiciune și bărbăție „benche avanzata in eta di spirito pronto e virile“. ⁵⁾

Din acest punct de vedere se poate afirma că Roxandra Matei Ghica, a fost prima femeie doctor la noi.

La rândul lui, Nicolae Mavrocordat a avut o educație îngrijită de filosof și iatro-filosof, așa cum era moda pe atunci. Cunoștea limba elină, latină, arabă, persană și română, și „era om învățat foarte bun cărturar“ spune cronicarul Neculce. ⁶⁾ Bi-

1) Idem. Divanul. ediția Academ. pag. 90.

2) Idem. Istoria Ieroglifică p. 9 și Istoria Imperiului Otoman. ediția Academ. pag. 739.

3) Idem. Descrierea Moldovei. trad. de G. Pascu. pag. 17—18. Divanul. pag. 215. Istoria Ieroglifică pag. 109.

4) Hurmuzachi. vol. IX/I. pag. 607. Documentul DCCXXXI.

5) Hurmuzachi. pag. 677. Documentul DCCXCII.

6) I. Neculce. în Letopiseși, vol. II. pag. 296.

biblioteca lui, cea mai frumoasă din tot Răsăritul, era vestită în toată lumea. ¹⁾ Niculae Mavrocordat a domnit de două ori în Moldova și de două ori în Muntenia, între 1709 și 1730. A murit la 3 Septembrie 1730 de ciumă.

Nicolae Mavrocordat a fost un fin literat și profund gânditor. A scris o mulțime de lucrări, unele cunoscute, altele perdute, dar a scris numai în limba grecească. Se cunosc dela el „Sfaturi“, și „Versuri“; apoi lucrări de gândire și meditație: „Despre datorii“, imitație dupe cartea lui Cicerone. „Dialog despre viață și moarte“, în care imită pe Lucian. O broșurică cu caracter medical „Cuvânt împotriva nicotinei“; este prima carte la noi, care se ocupă de o intoxicație cronică, scrisă sub formă de satiră îndreptată contra celor care laudă această otravă, așa de mult căutată. Broșurica este dată ca răspuns unei alteia „Lauda Nicotianei“, scrisă de mitropolitul Mitrofan Grigoraș. Domnitorul scriitor este atât de indignat contra apologistului nicotinei, că spune: „ca răspuns la acest fleac de cuvânt, noi ar trebui negreșit să luăm cerneala, s'o umplem cu pecingine și cu bale s'o asvârlim asupra autorului acestei ticăloșii“. ²⁾

A mai scris o seamă de „Părerii și cugetări“, în care se găesc o mulțime de maxime cu aplicație medicală, dovedind că autorul cunoștea perfect de bine chestiunile noi medicale“. ³⁾

În aceste „Părerii și cugetări“, Nicolae Mavrocordat pomeneste pentru prima dată la noi de existența microscopului, care „lucrurilor celor mai mici le dă mărime și apropie cele depărtate“. Tot în această lucrare Mavrocordat dovedește că este în curent cu chestia variolizării, când spune: „altoirile și transplantările nu sunt mai puțin primejdioase la oameni decât la plante“. ⁴⁾ De altfel se știe că, soția lui, Pulheria, și-a variolizat copiii la 1713, în Constantinopol, cu 14 ani înaintea celebrei Lady Montague, căreia pe nedrept i se atribuie întâetatea în practica variolizării. Despre celelalte maxime emise de Mavrocordat ne vom ocupa în capitolele ce urmează. Adăugăm numai că, dovida că Niculae Mavrocordat a fost un iatrofilosof, care a practicat chiar medicina, stă în faptul că a dat numeroase consultații medicale și a dat și medicamente prietenilor lui, Patriarhul Hrisant Notara și mitropolitul Silistrei Ierotei Comnen, el însuși doctor în medicină; cind vom vorbi despre medici și medicamente vom da documentele respective.

1) N. Iorga. Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților, 1926.

2) Hurmuzachi, vol. XIII, pag. XLIV. Prefața de A. Papadopol Kerameus, pag. 169.

3) Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 417.

4) Hurmuzachi, vol. XIII, p. 419.

Incursiunile literare, în domeniul medicinei, ale acestor doi Domnitori contimporani, cu educație aproape identică, în tot cazul făcută în același mediu și centru cultural, desigur nu sunt numai o simplă întâmplare. Ele dovedesc natura preocupărilor celor în curent cu marile descoperiri științifice ale vremii. Ecoul îndepărtat al acestor descoperiri ajuns până la noi, îl formează maximele din *Istoria Ieroglifică* a lui Cantemir, cit și cele din *Păreri și cugetări* ale lui Niculae Mavrocordat.

Și dacă Dimitrie Cantemir a trăit multă vreme într'un mediu străin, în Rusia, Niculae Mavrocordat a trăit la noi, printre noi. Preocupările spirituale ale acestui Domnitor, dovedesc nu numai știința lui personală, ci sunt mărturii de existența unui mediu cultural pe care trebuie să-l fi creiat în jurul lui, l-a cultivat și stimulat. Este știut că acest Domnitor avea o bibliotecă care se evalua, atunci, la peste jumătate de milion de lei. Intocmai ca și Brâncoveanu, Niculae Mavrocordat a avut la Curtea lui o mulțime de medici și cărturari învățați. Stimulul dat de Domnitor a avut ecou printre boeri, și numai după câțiva ani, sub Constantin Mavrocordat, un particular, un Andronache, secretarul Domnitorului, uimește pe un străin cu *biblioteca lui aleasă și bogată*. Acest Andronache, spune Jean Claude Flachet, un călător ajuns prin Țările noastre, avea *plusieurs pieces d'une mécanique singuliere qu'il avoit fait venir d'Allemagne ou d'Angleterre*; era acest Andronache un om care iubea și se ocupa cu știința, botanica, chimia și medicina. ¹⁾

Toate acestea dovedesc existența în acea vreme a unor preocupări intelectuale de ordin superior, cel puțin în pătura conducătoare a poporului românesc.

Medicii care vin la noi, sunt străini. Mulți sunt cu cultura apuseană. Sulzer spune:

„Știința medicală și chirurgia nu se învață aici. Cine vrea să se consacre acestor științe, trebuie să le dobândească într'o școală înaltă străină. Padova și Lipsca sunt locurile unde se plămădesc indeobște Hipocrații localnici. Iar în ultimul timp se duc unii și la Berlin ori la Halle. În acest chip învață barem să cunoască lumea, să cunoască oameni cari mănincă cu furculițe și cuțite, studiază ceva latinească, germantă ori franceza și filosofia...” ²⁾

1) N. Iorga. Știri nouă despre b'iblioteca Mavrocordaților. 1926. pag. 22.

2) Sulzer. Geschichte des Transalpinischen Daciens. Vol. II, pag. 52-53.

Iar Bauer, un alt străin care a scris mult despre noi, spune că „la médecine est la seule science à laquelle ils s'applique; on va pour l'étudier en Italie ou en Allemagne...” 1)

Pe de altă parte, cărturarii noștrii nu se mai mulțumesc acum cu notările ce și fac pe filele ceasloavelor, despre eficacitatea cutărui sau cutărui leac, ei vor ceva mai mult, vor carte rominească de medicină; chiar și medicii străini cuibăriți la noi simt această nevoie. Și atunci, la 1760, găsim prima carte de medicină scrisă în rominește, în care se notează frumos și cu regulă toate capitolele medicinei. 2)

Și cu toate acestea trebuie să recunoaștem un fapt. Medicina, mult-puțină cit se știa, era rezervată numai celor puțini, era rezervată cunoscătorilor și bogăților. Marea mulțime a cărturarilor care abia puteau silabisii cărțile de rugăciuni, printre preoți și călugări, ecoul marilor descoperiri de ordin medical și științific încă nu pătrunseseră. Pentru ei tot pravila și învățăturile bisericesti au rămas singurele tilcuitoare întrebărilor de ordin superior ce ar fi îndrăsnit să-și pună, despre măreția fenomenelor naturii sau în fața adversităților epidemiilor și a boalelor.

Cât privește marea masă a poporului, mulțimea, a trăit în cea mai cumplită ignoranță, condusă tot numai de instinctul conservării, cu formule de leacuri mintuitoare păstrate prin tradiție din generație în generație, cu superstiții și practice superstițioase, cu descântece și vrăjitorii.

Binefacerile rezultate din descoperirile științei medicale și aplicarea lor erau numai la îndemâna Domnitorilor și stăpânilor avuțiilor țării; marea mulțime nu beneficia nimic sau aproape nimic de pe urma acestei medicinei.

Era nevoie de o schimbare. Această schimbare s'a făcut de Alexandru Ipsilante. Domnitor luminat, înconjurat de oameni luminați, a înțeles să pună medicina la îndemâna tuturor. Prin reformele lui, dar mai ales prin marele hrisov din 1775, prin care înființează Casa Obștirilor, un fel de minister de interne care trebuia să îmbrățișeze toate problemele interne de interes general, printre cari și chestiunea sanitară publică, Ipsilante a înființat la noi Medicul funcționar public, în slujba intereselor sanitare ale mulțimei.

1) Bauer. Memoires sur la Valachie, 1778. La Academie sub cota 4122.

2) Manuscript la Academie sub Nr. 933. Vezi conținutul, mai departe.

Este un punct principal care marchează o etapă nouă în mer-
sul evolutiv al ideii medicale la noi: Medicina și binefacerea des-
coperirilor ei, pusă în serviciul mulțimei, în serviciul tuturor, Me-
dicina publică.

Acest fapt m'a și determinat să opresc aici studiul prezent.



PARTEA I

.....

PRACTICA MEDICALĂ

Meșteșugul doctoricesc a fost practicat de mai multe categorii de profesioniști. În primul rând vin cei recunoscuți cu acest drept, cei oarecum oficiali: bărbierii, moașele, vracii, doctorii și hirurgii. Acestora trebuie să alăturăm pe duhovnici, adică pe doctorii sufletești.

Vin apoi clandestinii: lecitorii, fermecătorii, cimpoitorii, vrăjitorii, babele și nenumărații anonimi ai medicinei empirice.

În a treia categorie punem pe cei care s'au specializat în prepararea, conservarea și vânzarea medicamentelor, adică pe spițeri.

BĂRBIERII

Din timpuri foarte îndepărtate și la toate popoarele bărbierii au jucat un rol de seamă în trecutul medical.

Mai întâi, bărbierii erau cu oarecare cultură, pentru că fiind breslași nelipsiți de pe lângă mănăstirile de călugări din Apus, ei aveau posibilitatea să se instruiască. Mai apoi, utilizarea lor a fost impusă de necesitățile războiului, pentru că trupele când plecau la lupte erau însoțite de bărbieri, cari, în afară de meșteșugul lor, dădeau primele ajutoare răniților și bolnavilor.

Aceste două împrejurări, cultura și nevoia de serviciile lor în războaie, a făcut ca cu vremea, să li se recunoască dreptul de a face pansamente, de a practica mici intervenții, să prepare alifii, etc. Așa a luat ființă breasla bărbierilor hirurgi, care n'a lipsit la nici un popor.

În Franța, până la începutul secolului al XVII-lea, aveau dreptul să practice medicina trei categorii de corporații: doctorii cu titluri universitare, apoi hirurgii ziși *a robe longue*, fără titluri universitare și bărbierii ziși *a robe courte*.

Corporația hirurgilor a fost recunoscută în Franța la 1311; corporația bărbierilor hirurgi a fost recunoscută mai în urmă, la 1371. Între aceste două corporațiuni s'au dus în cursul vremii lupte aprige pentru delimitarea atribuțiilor ce aveau de îndeplinit; numai bunul simț și timpul i-au diferențiat mai sigur ca orice edict oficial. Și așa, cu vremea hirurgii au rămas cu executarea operațiunilor mari, când era vorba de însăși viața omului; ei au fost operatorii. Iar bărbierii au rămas cu executarea operațiunilor mici. Diferențierea a fost definitivă, mai târziu, în secolul al XVIII-lea, când hirurgia a intrat în domeniul studiilor universitare.

Dar faptul că hirurgii și bărbierii n'aveau studii universitare, n'a împiedicat pe mulți din ei, să ajungă foarte abili operatori sau medici savanți pentru timpurile lor. Un Ambroise Paré (1517-1590) a ajuns hirurgul regilor Franței, deși a început cariera ca bărbier și a terminat ca medic și chimist savant.

În Germania bărbierii se numesc „Bader”, pentru că și fac meseria mai mult pe la băile publice sau în preajma băilor. Bărbierii hirurgi care însoțesc armatele, se numesc „Feldscherer”; ei îngrijesc de răniți, dar fac și pe medicii. Numele lor românizat, cel de felcer, a trecut în limba noastră mult mai târziu, la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Termenul latinesc, termenul oarecum oficial al bărbierilor era cel de *barbitonsores*, *tonsores* sau *balneatori*.

În Turcia se numeau *berber-bachi*. La curtea Sultanului sunt considerați în al șaselea rang printre slujitorii Curții. Dimitrie Cantemir spune despre ei că *rad cu o mână atât de ușoară și de dulce încât omul abea se poate ține să nu adoarmă în timpul operației.* 1)

Oricum li s'ar spune și în orice țară ar fi, bărbierul este un mare meșter; el știe să tundă și să bărbierească, iar dacă i ceva mai iscusit este neîntrecut în aplicarea ventuzelor, pusul clistirelor și scoșul dinților. Și când îi și priceput, apoi știe să panseze o rană, să îngrijească un buboi, să lase sânge, să prepare alifii și la nevoie face pe doctorul și îngrijește pe orice bolnav și orice boală.

Sub această din urmă formă, bărbierii au jucat un rol important în trecutul medical românesc. Ei au fost doctorii Românilor, buni pentru orice, până către mijlocul secolului al XVII-lea. Ei sunt vracii de care pomenesc cărțile bisericești și poezia populară.

În adevăr, deși Românii numeau pe doctori cu termenul de vraciu, totuși, când Domnitorii aveau nevoie de un doctor mai bun, se adre-

1) Dimitrie Cantemir. Istoria Imperiului Otoman. Trad. de Hodosiu. vol. I. pag. 174-5.

sau ori la Braşov, ori la Bistriţa, ori la Sibiu, şi cereau nu un vra-
ciu mai bun, ci un bărbier, căruia îi spuneau „doftor”. Este o dovadă
neîndoioasă că bărbierii erau socotiţi doctori, că prin urmare ei erau
doctorii cărora li se spunea vraci.

Se pare că Braşovul era centrul de învăţătură pentru bărbierii
doctori. Un document din 9 Iunie 1436, spune că Iliaş Vodă al Mol-
dovei a scris la această dată Braşovenilor, pentru un fiu de croitor
din Roman, dat la Braşov să înveţe meşteşugul bărbieriei.

Elyas Waywoda et dominus terre moldawyensis.

*Providi et honesti viri, nobis dilecti. Ad querimoniam Iohan-
nis sartoris nostri de Romanforo alias scripsimus Providenciis
Vestris qualiter ex parte honesti viri Petri rasoris, vestri videli-
cet concivis, de facto filii sui, quem scilicet ad docendum raso-
riam artem (per) eidem Petro sub caucione fideiussoria assig-
naverat, vos iustitiam faceretis; quam iusticiam usquemodo, si-
mulantes, nullatenus facere curastis, in eiusdem grande preiudi-
cium et iacturam. Quare rogamus vos quatenus, agnitis presen-
tibus, ipsi Iohanni ex parte dicti Petri plenam faciatis iusticiam,
neve exinde nobis urgeatur querulari. Vel alias, vobis secus fa-
cientibus quod non credimus, providebimus iuri suo. In quo tan-
dem nobis minime poteritis imputare. Aliud igitur non facturi. 1)*

1460. — Încă înainte de această dată, Ştefan cel Mare avea
un bărbier la Suceava, un Italian maestru *Ivane barbero del dicto
Vaiвода*, de origină Genovez. 2)

14 Februarie 1533. — Bărbierii erau în mare cinste în ora-
şele Ardealului şi ocupau posturi de incredere. Aşa de exemplu, la
data indicată, găsim un Martinus Berth, care făcea parte din Sfatul
oraşului Bistriţa. 3)

20 Aprieie 1534. — Din Braşov, poate că şi din Sibiu şi din Bis-
triţa, bărbierii aceştia veneau în oraşele mari dela noi şi făceau pe
doctorii. Trebuie să credem acest lucru, pentru că Românii au avut de
dus prea multe războaie şi de suportat prea multe năvăliri război-
nice, ca să putem admite, că n'au avut şi meşteri care să-i îngri-
jească în cazuri de răniri.

1) N. Iorga. în Hurmuzachi, vol. XV/l. Documentul XXXIII. pag. 22.

2) I. Nistor. *Auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau*, pag. 193, No. 3. cf. Xeno-
pol, vol. IV, pag. 161, No. 27.— N. Iorga *Istoria Comerţului Românesc*, vol. I
pag. 125.

3) N. Iorga. în Hurmuzachi, vol. XV/l. Documentul DCLXXXV, pag. 366 şi Inde-
xul vol. XV/2. cuvântul bărbieri.

La data marcată, Gregorio tonsori și Nicolao, balneatori din Brașov, sunt chemați de către Vlad Vintilă al Țării Românești (1532-35), ca să-i pue ventuze și să-i lase sânge :

„...domini Gregorio tonsori et Nicolao balneatori in Transalpinam missis ut venam suae magnificentiae inscinderent ac ventosas ponerent“. 1)

17 Martie 1535. — N'a trecut bine anul și Domnitorul a chemat din nou pe Nicolao balneatori, să vie să-l doctorească : *„...Nicolao balneatori dum per Wlad waywoda vocatus fuerat... ?*

2 Ianuarie 1536. — Faima lui Grigore, bărbierul din Brașov, ajunsese așa de mare, că însăși Petru Rareș al Moldovei a trimes după el, dându-i titlatura măgulitoare de doctor : *domino doctori ac Gregorio tonsori in Moldaviam ad Petrum Waywodam missis... ?*

5 Noembrie 1542. — Se pare că Petru Vodă al Moldovei a avut și unele legături de afaceri cu un bărbier, care se afla în preajma lui, un *Stephani Barbitonsoris*, de fel din Bistrița. La data arătată, Petru Vodă intervine la Bistrița pentru acest bărbier pe care îl trimite la ei :

Petrus... Waywoda... terre moldaviensis... Missimus hunc hominem vestrum nomine Stephanum Barbitonsorem, ad Dominaciones Vestras, cuius medio nonnulla referenda intimavimus. Proinde quecunque nomine nostro Dominacionibus Vestris pretulerit, eidem fidem creditivam adhibere dignemini. Quos in reliquo bene valere optamus...“ 4)

27 Octombrie 1553. — Ciuma băntuia Ardealul și Moldova lui Alexandru Lăpușneanu. Pentru pază se închideau drumurile, ca să se împiedice circulația și deci și contagiunea. Bărbierii, fiind socotiți drept doctori a toate știutori, aveau cuvântul lor, cuvânt greu, când era vorba de închiderea vreunui drum. La data arătată găsim pe *Gregorium Barbel ex Moldavia*, care se întorcea acasă, și în acelaș document se vorbește și de închiderea *intercludendum* a încă unui drum. Pe această înștiințare notarul adaugă :

1) Nic. Densușianu, în Hurmuzachi. vol. II/4 Doc. XXXVIII. pag. 68.

2) Idem. doc. XLV, pag. 89.

3) Idem, doc. LVII, pag. 109.

4) N. Iorga, în Hurmuzachi. vol. XV/l. Doc. DCCXC și doc. DCCXCI. pag. 427.

Barbitonsorem misimus sub Bethleen. Hinc reversus misimus eundem cum certis Walachis ad intercludendas vias versus Moldaviam. 1)

2 Noembrie 1553. — Tot pentru închiderea drumurilor, Bistrițenii trimit Domnitorului Moldovei, pe Ștefan Bărbierul, poate acelaș Ștefan care servise și pe Petru Rareș :

„ad mandatum domini Wayvode, misimus Stephanum Barbitonsorem, nostrum concivem, versus partes marmarosienses cum certis Walachis, ad intercludendas vias versus Moldaviam“. 2)

25 Mai 1557. — Alexandru Lăpușneanu, domn al Moldovei între 1552 și 1568, a fost un sanghinar de pomină, un bolnav care suferea când de picioare, când de ochi, din care cauză mereu avea nevoie de medici ca să-l îngrijească. La 25 Mai 1557, Brașovenii i-au trimis pe Petrus Barbitonsor :

ingresso familiari domini Alexandri Wayvode, mettercio, postulans intromitti barbitonsorem.; cum illis intromissus est Petrus Barbitonsor“. 3)

12 Septembrie 1557. — Spre toamnă, oamenii lui Alexandru Vodă, se întorc acasă cu Petru Bărbierul. 4)

23 Ianuarie 1558. — Lăpușneanu se bolnăvește de ochi și cere Bistrițenilor să-i trimită pe *Andream chirurgum*, să-l îngrijească și să-i aducă și niște *herbarus*, adică erbi sau medicamente din plante care nu cresc decât în Ardeal prin luna Mai :

„...Quod Dominaciones Vestre Prudentem et Circumspectum Andream chirurgum, concivem vestrum, ad petitionem nostram ad nos destinaverunt, grato animo accipiemus, consimili favore et benevolencia atque vicinitate gratificare conabimur. Ostendimus sibi defectuositate oculorum cui subvenire deberet. Verum, ex quo virtutem herbarum tempore maii expululandarum, quo defectuositati subvenire posset, cognoscere posse significavit, remisimus illum ad Dominaciones Vestras. Petimus itaque Dominaciones

1) N. Iorga. In Hurmuzachi vol. XV/l. Doc. DCCCCXXIX. pag. 502.

2) Idem. doc. DCCCCXXIV. pag. 499.

3) Idem. vol. XI. apendice II. Scootelile Brașovului. pag. 796.

4) Idem.

Vestras quam amicabiliter ut ipsum vicissim in mense maii ad nos mittere velint; quem honorifice tractatum et muneratum honorifice ad Dominaciones Vestras remittimus. Pari gracia refundere studebimus. Easdem quam felices valere optamus. 1)

2 Februarie 1560. — La inceputul acestui an, Lăpușneanu se bolnăvește de o umflătură la un picior, de care a suferit foarte mult, mai opt luni de zile. Necăjit, Lăpușneanu scria din Suceava, Bistrițenilor, să-i trimită un „*medicum seu barbitonsorem*” cât mai meșter și mai priceput ca să-l vindece mai degrabă :

...Diebus superioribus, casu aliquo, nescimus quenam nobis successerat fortuna seu omen, pedem unum lesimus, per quem ictum, propter ipsius tumorem, magnum patimur dolorem. Rogamus atque amanter hortamur Vestras Prudencias, tanquam nostros vicinos bonos, ut vestrum medicum seu barbitonsorem, quem excellentem in suis artibus et in vindicandis huiuscemodi ictibus ab aliis et a nostris fidelibus audimus, velint, et non dedignentur, quam citissime, una cum famulo nostro nobile Christophoro, mittere... 2)

12 Februarie 1560. Hârlău. — La această dată, Domnitorul reînoește cererea. 3)

26 Februarie 1560. La cererea lui Lăpușneanu Vodă, Bistrițenii i-au trimes un „*Wundartzt*”, care, după ce va fi făcut ce se cuvenea să facă, la 26 Februarie, Vodă îl trimitea înapoi, cu rugămintea să mai vie când va fi chemat :

Wyer schikken hiemitt bey unsern Khämerling den Wundartzt (so Eur Ersame, Hochweyse Fuersichtigkhait auff unser Begern herein geschikht hat) und bedankhen unss höchst gegen Eur Ersame, Hochweyse Fuersichtigkheit. Bitten auch dyeselbigen freindtlichst, wöllen unss ym den Wundartzt oder andere dergleichen Mayster auff hintfueren unser Begern widerumb he-reinschykhen. 4)

5 Martie 1560. Iași. — Lăpușneanu scrie Bistrițenilor că merge mai bine cu sănătatea, dar foarte încet: „...*quantum ad sanitatem*”

1. N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/L. Doc. DCCCCLXXIX, pag. 533.

2. Idem, doc. MXVIII, pag. 553.

3. Idem, dot. MXX, pag. 554.

4. Idem, doc. MXXI, pag. 554-55.

nostram attinet, pristinnam lenito (lento) gradu, ut arbitramur, brevi assequi poterimus sanitatem". 1)

27 Martie 1560. — La această dată se întoarce acasă, la Braşov, un alt bărbier, care se vede că a fost chemat de Lăpuşneanu, desigur pentru aceiaş boală a piciorului: *advenit Alexandri Wayvode barbitonsor. 2)*

18 Mai 1560. — Intre timp se vede treaba că Wundartzt-ul a mai venit să-şi vadă clientul, căci la această dată vedem că Domnitorul trimite acasă pe *Mayster Andre, Wundartzt*. Rezultă că acest meşter de răni este acelaş Andrei care îl căutase de boala de ochi la 23 Ianuar 1558. 3)

7 Iunie 1560. Suceava. — Lăpuşneanu scrie din nou Bistriţenilor cu rugămintă mare să-i trimită iarăşi pe faimosul Andrei, pe care îl tratează cu titlul de medic :

„rogamus atque iterum eciam rogamus Vestras Prudencias quatenus, ob respectum amicitie nostre bene future, velint ad nos agilem Andream medicum mittere quam citissime". 4)

30 Iunie 1560. Suceava. De sigur că *agilem Andream medicum* a venit, a văzut pe Domnitor, care nu va fi rămas prea încântat de serviciile lui, căci îl trimite înapoi cu un titlu mai puţin pompos, acela de *discreto Andrea barbitonsore. 5)*

4 Iulie 1560. Suceava. — Diminuarea titlaturei, de la *Mayster Andre* la simplul *barbitonsore*, dovedeşte că Vodă nu era mulţămit, că nu mergea bine. Oricare va fi fost cauza nemulţămirei, vedem că Lăpuşneanu numai după cinci zile, trimite pe Ionaşcu Uşeru, la Sibiu, să-i aducă de acolo un *doctore seu physico. 6)*

1 August 1560. — Nu ştim cine va fi venit dela Sibiu; principalul lucru este că Domnitorul s'a făcut bine în urma consultului dintre cel venit dela Sibiu şi Andrei. Fericit că a scăpat, Lăpuşneanu mulţumeşte Bistriţenilor pentru amândoi doctorii, scuzându-se că poate nu i-a dăruit atât cât meritau :

1. N. Iorga, Doc. MXXII, pag. 555.

2. Idem, vol. XI, apendice. Socotelile Braşovului, pag. 802.

3. N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/i, Doc. MXXIX, pag. 559.

4. Idem, doc. MXXXII, pag. 560.

5. Idem, doc. MXXXV, pag. 562.

6. Idem, doc. MXXXVI, pag. 562.

...Nachdem daß unss Gott der Allmechtige mitt einer schwären Krankhait haimgesucht hatt und wier der selbigen zu rathen on Hilff Eur E. W. F. nit gesein möchten, wölhe unss auff unser freindtlich Bitt und Ersuechen mit yerem Stadtartzt, dem Mayster Andres, zu Hilff khomen sein und sich mit einem Doctor auss der Hermanstadt in der Eyl zu bringen unverthalt ser bemuett, wier sölhs treulich gespuert haben, und, nachdem unss der Allmechtige Gott wider zu der Gesundthait gebracht hatt thuen wier yetzt Eur E. W. F. gndanten Artzt mit vleissiger hoher Dankhsagung wieder haim schikken, in der Weiss solchs von unss unvergolten gegen dieselbigen nit soll bleiben. Wier haben auch im, den Artzt, mit Wenigen ditzmals begabt; wölhs wier zuckhünfftighlichen wöllen bessern".¹⁾

Ajungem la zilele tragice ale faimosului Despot Vodă. In toamna anului 1563, el era asediat in cetatea Sucevei de către Hatmanul Tomşa; printre oştenii Hatmanului erau şi Unguri puşi sub comanda căpitanilor Toma Daczo şi Ladislau Radek. Aceştia trebuie să fi intervenit la Ioan Sigismund Zapolia, regele Ungariei, să le trimită bărbieri şi chirurghi, care să îngrijească de răniţi, căci la:

16 Octombrie 1563, regele scrie Braşovenilor să le trimită un chirurg, nu numai cu medicamente, ci şi cu instrumentele necesare. Este prima oară că se pomeneşte de aceste accesorii ale chirurgilor:

...Quoniam nos fideles nostros Egregios Thomam Daczo et Ladislaum Radak, capitaneos, cum militibus nostris, equitibus et peditibus, ad expugnandum castellum Zwchywa in Moldaviam, in subsidium Spectabilis, Magnifici domini Stephani, (ca Dominitor, Hatmanul Tomşa a luat numele de Ştefan Vodă), Wayvode moldaviensis, benevole expeditimus; qui, sicuti debebant, neque chirurgos, neque barbitonsores ullis necessarios secum exceperunt, — cum autem bellica negocia plerumque vulnera et sanguines secum trahant, mandamus Fidelitatibus Vestris firmissime, aliud nullo modo habere volentes, ut, acceptis presentibus, statim e medio vestri unum chirurgum, quem meliorem apud vos habetis, ad curandos vulneratos eligere, et ipsum simul cum omnibus suis medicamentis, instrumentis necessariis in Moldaviam, ad fideles nostros Egregios Thomam et Ladislaum Radak, per equos vestros baiulos citra ullam moram deduci facere debeatis et teneamini. Secus nullo modo lacturi...²⁾

1. Idem. doc. MXXXVII, pag. 563.

2) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XV/l. Documentul MLXXXIX, pag. 586.

30 Octombrie 1563. — La această dată, Toma Daczo scrie și el Bistrițenilor, că bărbierii cari vor veni la Suceava spre paguba lor nu va fi ființa lor aici. ¹⁾

21 și 23 Octombrie 1563. — La cererea regelui, Bistrițenii (nu Brașovenii), au trimis la Suceava doi bărbieri, pe Andrei și pe Emeric: *Mittimus igitur post, die sabbato in Moldaviam Andream et Emericum barbitonsorem.* ²⁾

29 Noembrie 1563. — Dupe uciderea lui Despot Vodă, la Suceava, a urmat la domnie Hatmanul Tomșa, cu numele de Ștefan Vodă. Domnie de scurtă durată, pentru că a fost gonit de Lăpușneanu și ucis de Poloni. Lăpușneanu ajunge iarăși Domn și de cum se înscăunează se bolnăvește de ochi. Anunțând Regelui Zapolia revenirea lui la tron, Lăpușneanu nu uită să-i ceară și un doctor pentru boala lui. Zapolia scrie Bistrițenilor să satisfacă pe Lăpușneanu, și să-i trimită iarăși pe Andrei:

„...Cum intelligamus Spectabilem, Magnificum dominum Alexandrum Wayvodam moldaviensem dolore oculorum laborare et ibi apud vos quendam Andream barbitonsorem curandorum oculorum gnarum existere, ad postulacionem ipsius domini Wayvode clementer permittimus ut ipse ad eum venire et oculos eius mederi possit, presertim cum et alias apud eum frequenter fuisse dicatur. Itaque libere ad ipsum dominum Wayvodam proficisci poterit. Ceterum dentur per vos comites itineris...“ ³⁾

1564. — Tot căutând pe Domnitor, s'a născut oarecari legături de prietenie între bărbierul Andrei și Lăpușneanu, ceiace se vedește dintr'o scrisoare trimisă de Vodă către Bistrițeni, despre niște lucruri lăsate de curteanul lui, Nicolae Raț, în păstrarea lui *Andream chirurgum.* ⁴⁾

10 Martie 1564. — Lăpușneanu scrie Bistrițenilor, să-i trimită cât mai în grabă pe *barbitonsorem nomine Andream*:

„...quam citissime nobis, cum ardue quedam necessitates requirant, barbitonsorem nomine Andream, in civitate vestra inhabitantem, mittatis cum presencium exhibitore Markos“ ⁵⁾

1) N. Iorga. Documentul MXCII. pag. 588.

2) N. Iorga. Documentul MLXXXIX. pag. 587.

3) N. Iorga. în Hurmuzachi. vol. XV/l. Documentul MXCIX. pag. 591.

4) N. Iorga. documentul MCII. pag. 592.

5) N. Iorga. documentul MCXI. pag. 597.

5 Aprilie 1564. — Andrei a venit, dar probabil că n'a reușit să vindece pe Domnitor. Acesta suferea de o boală gravă de ochi, pentru că dupe cum spune singur, i se scurgea puroi din ochi: *din ochii mei se scurg urdori*. Supărat de acest insucces, Lăpușneanu trimite înapoi pe Andrei *incolumem et salvum*, adică bun teafăr, ca și cum s'ar fi putut întâmpla și altfel:

Ceterum agimus ingentes maximasque gratias Dominacionibus Vestris Spectabilibus quod, petitionibus nostris satisfaciētes, Andream barbitonsorem et Michaelē interpretē, concivem vestrum, transmisistis quodque bone vicinitatis leges confirmandas nobis obtulistis; que nobis periucunda fuere. Deinde magistrum Andream cum suo comite secundum petitionem Spectabilitatum Vestrarum quatenus potuimus reverenter excepimus et, officio suo ipsi commisso satisfaciēte, eundem bene et humaniter expeditum iterum ad Spectabilitates Vestras in loca sua incolumem et salvum transmisimus, nam in hoc defectu quo nos laboramus, artificio suo uti non possumus (colilguntur enim ex oculis nostris aliqua stercora), cui ipse artificio suo resistere minus possit. Denique, quia declarastis amicitiam, benevolenciamque vestram erga nos in transmissione Andree, in pluribus Spectabilitatibus Vestris, et expeditis istis, videlicet Andree et Michaeli, viris honestis, nos gratificaturos...“¹⁾

8 Octombrie 1564. — Lăpușneanu trimite iarăși după *magistrum medicum Andream*, în speranță că, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu meșteșugul lui Andrei, se va putea face bine de boala lui de ochi:

„...quoniam morbo quodam ocolorum laboramus, rogamus Spectabilitates Vestras quam diligenter ut nobis magistrum medicum Andream, qui et prius nobis inservivit, transmittant. Persuasum enim habemus, iuvante Deo, eius arte et opera nos sanitati pristinae restitui posse. Quem, peracto suo officio, Spectabilitatibus Vestris, Deo volente, bene solutum remitemus...“²⁾

14 Octombrie 1564. — Andrei, care a venit și a văzut pe Domnitor, se reîntoarce la această dată, la Bistrița, să-și aducă anumite medicamente pe care nu le găsea în Suceava.³⁾

1) N. Iorga, documentul MCXIII, pag. 598.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/L Documentul MCXXXIII, pag. 607.

3) N. Iorga, documentul MCXXXIV, pag. 607.

De altfel boala Domnitorului mergea tot mai rău, așa că mai-mai orbise :

„Ille solus Palatinus Moldavie Alexander, manendo in Szoczowa duodecimque consiliarios suos decolando, factus est caecus, et statim post hunc diem in tota terra Moldaviae ad hunc usque diem grassatur pestis“¹⁾

20 August 1567. — Cum, cum, Domnitorul s'a făcut bine și n'a mai avut nevoie de doctori. La data de mai sus, trimite după *agilis vir Andreas chirurgus*, să vie tot pentru boala lui de ochi și să-i aducă și leacuri.

„...agilis vir Andreas chirurgus, concivis Spectabilitatum Vestrarum, exhibitor presencium, recedit a nobis, officio suo diligenter sagaciterque expedito; ob cuius operam summas Spectabilitatibus Vestris quoque et eidem agimus gracias. Iniunximus quoque ei ut, quamprimum aliqua unguenta contra dolorem oculorum conficiat, ad nosque confecta personali presencia solus adferat; ipseque humaniter operam et diligenciam suam nobis obtulit et promisit. Rogamus itaque Spectabilitates Vestras firmiter ut, confectis ab eo unguentis, cicius ad nos e(i)um mittant. Tandem duos magistros qui ceravisiam bonam coquere noverint, una cum predicto Andrea chirurgo, nobis mittant, ut pro gustu nostri ipsius aliquantulum ceravisie nobis coqueant, et cicius, negociis suis perfectis, bene persolutos dimittemus.“²⁾

15 Martie 1568. — Lăpușneanu a mai dus-o așa până în primăvara acestui an. La 15 Martie scria Bistrișenilor dupe *amore nostri Andream chirurgum*, să vie să-l scape :

„...Rogamus Dominaciones Vestras Spectabiles firmiter ut quanto cicius amore nostri Andream chirurgum, inhabitatorem vestrum, ad nos mittant, nam maxime eius arte et opera in presenti indigemus. Laboramus enim morbo quodam, quod vitare eius opera, iuvante Deo, arbitramur...“³⁾

Chemarea duioasă a lui Lăpușneanu a fost zădarnică, căci adouazi :

1) N. Iorga. Medici și medicina. Conferință, pag. 23, nota 2.

2) N. Iorga. Hurmuzachi, I. c., documentul MCLXIII, pag. 623.

3) N. Iorga, documentul MCLXXI, pag. 628.

16 Martie 1568, Bogdan Vodă, fiul și urmașul lui Lăpușneanu scrie Bistrițenilor, să se comunice lui Andrei, că Domnitorul a murit :

„...ad petita Spectabilis et Magnifici domini, sanctissime memorie, parentis nostri Alexandri, Wayvode Dominaciones Vestre Andream chirurgum transmiserant, qui postquam e vita parens noster predictus excessisset ad nos pervenit. Cum itaque nos in presenti eius opera minus indigemus, Spectabilitatibus Vestris remisimus, animo tamen grato, tam operam Spectabilitatum Vestrarum, quam illius accipientes...“¹⁾

6 Aprilie 1568. — Bănuim că în ultimul timp a fost chemat pentru boala lui Lăpușneanu și un bărbier din Muntenia, Petre, pentru că în socotelile Brașovului se menționează la data indicată, întoarcerea acestui bărbier din Moldova: *Als der Peter Balbierer aus der Molda.*²⁾

Pe măsură ce trece timpul și ne apropiem de secolul al XVII-lea, pe aceiaș măsură bărbierii se tot răresc, ca să fie înlocuiți cu chirurghi și doctori. Incât numai la răstimpuri destul de mari mai apare câte un nume de bărbier cu faimă de doctor.

4 Iunie 1585. — În socotelile Brașovului, se trec la această dată plata bărbierilor cari au vindecat pe Murchen, un însoțitor al lui Petru Vodă: *Auf Befehl czahlt ich den Balbierern welche den Murchen, so mitt dem Peter Waida herausser kommen war...“*³⁾

2 August 1600. Mihai Viteazu scrie din Alba Iulia, Bistrițenilor, să-i procure diferiți meșteri, și printre cei dintâi citează pe bărbieri :

*Fiindcă în tabăra noastră ni trebuiesc meșteri, vă poruncim ca, după obicei, să ni trimiteți îndată în tabăra noastră, lângă Sasebeș, din orașul vostru tot felul de meșteri: bărbieri...“*⁴⁾

1 Iulie 1603. — În lupta dela Brașov, când Radu Șerban a răsunat în parte, uciderea lui Mihai Viteazu, bătând pe Batori, un cronicar Mihail Seybriger, spune că răniții erau duși la bărbieri: *Etliche Hundert verwundete in der Stadt bracht, zu den Barbieren.*⁵⁾

1) N. Iorga. în Hurmuzachi. vol. XV/l. Documentul MCLXXII. pag. 628.

2) N. Iorga. vol. XI. apendice II. Socotelile Brașovului. pag. 805.

3) N. Idem. pag. 830.

4) N. Iorga. vol. XII/2. Documentul MCCCXCIX. pag. 986.

5) N. Iorga. Studii și documente, vol. IV. pag. 124.

5 Decembrie 1621. — Ștefan Vodă Tomșa al Moldovei, scrie Bistrițenilor să-i trimită *un doftor sau bărbier*, care să poată vindeca pe un prieten al Domnitorului, bolnav de urechi. Pentru asta oferea o sumă colosală pentru acele vremi o *sută de galbeni de aur* :

„...pe omul nostru... nu putem ști ce nevoe nenorocită l-a găsit, că spune că-i urlă capul strașnic, și urechile i s'au închis. Vă rog pe dumneavoastră... poate o fi acolo, în orașul dumneavoastră, un astfel de doftor sau bărbier, care ar ști vreo doftorie contra unei astfel de urechi surde, astupate. Dacă s'ar găsi, aș da 100 de galbeni de aur ca răsplată, numai să-l vindece... Și cum am scris despre doftorul D-tale să vină fără zăbovire cu acest om de credință, și-l voi răsplăti așa cum am făgăduit".¹⁾

Bărbieri care făceau pe doctorii erau acum destui și la noi. Între 1628 și 1631, documentele vorbesc de un Leca Bărbierul și alți meșteri bărbieri din București.²⁾

27 Ianuarie 1638. — Un document cu această dată, dovedește că principiul plății serviciilor aduse de bărbieri era păzit cu sfințenie. Când bolnavul nu putea plăti cu bani, plătea cum putea, cu lucruri de preț. La data indicată, un bărbieriu din Suceava, a luat o fotă și o năframă și încă trei zloți și giumătate, pentru că a îngrijit de un rănit grav. În această pricină, Sucevenii scriu Bistrițenilor :

„...Grigore feciorul popei Petrei den Rebrișoara și Luca feciorul lui Matei din Bărgăul-cel-de-sus, cum am venit aicea în oraș. Deci n'au șezut la o casă de om bun, unde-au băut, sau la gazdă, ce, dacă s'au înbătat, ca niște oameni fără de ispravă, ei au eșit noaptea de au umblat ca niște tâlhari cu săbii și cu corduri și cu topoară. Deci ei au dat de strajă, straja i-au întreat ce oameni sânt de imblă așa cu arme goale pren târg. Ei s'au semețit : ce au dat așa, au și tăiat pre un fecior a străjerilor, de zace așa domicat (rănit), cât el va muri, și, așa făcând ei, au sărit straja de i-au prins, că de bună voe nu să da. Deci apoi noi vrum să-i băgăm în cetate ca pre niște răi făcători, iar apoi, dacă s'au spus că's din idicul domniei tale, noi i-am lăsat, numai să se impace cu acei oameni ce i-au vătămat și zac răniți, și încă de va muri omul, ei ș vor mai în-

1) N. Iorga. În Hurmuzachi. vol. XV/2. Documentul MDCCCII. pag. 925. -

2) N. Iorga. Istoria comerțului românesc. vol. I. pag. 250).

treba cu dânsii. Deci au dat unul bărbiiarului o fotă și o năframă, iar altul au dat iar bărbiiarului, să imble să tămăduiască pre cel om ce zace tăiat de dânsii, de au dat trei zlofi și giu:mătate, și globa au plătit 6 zlofi. Atâta au dat, iar mai mult un ban n'au dat...¹⁾

1653. — Anul luptei de la Finta, când a fost rănit Matei Basarab. De sigur că Domnitorul a avut medici care să-l îngrijească, dar a avut și bărbieri. În această chestiune, iată ce scrie d. Profesor Iorga :

„Cronicarul ardelean Kraus povestește că „bărbierul” lui Matei, puind fără socoteală plasture pe picior, nu putu împiedica o cangrenă. Atunci prințul ardelean trimite aliatului său „un renumit bărbier din Sibiu”. El întâlnește însă pe Polonul care îngrijea pe Matei, inveninându-l cu plasture. Medicul ardelean, Iacob din Făgăraș, descopere crima și aduce prinderea vinovatului și a complicilor lui, unsprezece boeri, dintre care unii ar fi fost și uciși.”²⁾

15 Septembrie 1653. — Ștefan Petki, un căpitan ungar în slujba lui Gheorghe Ștefan Vodă, care gonise pe Vasile Lupu, a trimis Bistrițenilor niște Cazaci prinși la asediul Sucevei, ca să fie îngrijiți de un bărbier doctor: *„...sosind acolo cu ei, să li legați rănilile prin vreun bărbier-doctor, și să li căpătați ceva cămăși...³⁾*

1673. — Niște oameni din Todirești au spart capul unui tovarăș și au plătit și bărbierului pentru îngrijire și rănitului pentru usturimea îndurată pe urma rănirii :

„...și ni cere egumenul de la Galați treizeci de lei gloabă și ni cere și oameni... să plătim bărbierului și să punem un om la lucru să lucreze până se va scula omul, și usturimea omului să plătim noi... Și am plătit bărbierului și usturimea omului și toată cheltuiala ce au făcut.”⁴⁾

De acum înainte bărbierii doctori sunt tot mai rari. Actele nici nu-i mai pomenesc. Doctorii în schimb se înmulțesc tot mai mult și

1) N. Iorga. Hurmuzachi, vol. XV/2. Documentul MDCCCCXXIV, pag. 1053-54.

2) N. Iorga. Medici și medicină. Conferință. 1919, pag. 27.

3) N. Iorga, Hurmuzachi, vol. XV/2. Documentul MMCCCXIII, pag. 1240.

4) N. Iorga. Anciens documents de droit roumain, vol. I, pag. 264-65.

prind a se stabili la noi ; în acest chip bărbierii rămân numai cu practica micii chirurgii, ventuze, aplicări de lipitori, scosul dinților și numai clandestin mai practică sau fac pe doctorii în medicină.

MOAȘELE

Moășele, moășia sau moașa, este aceia care asistă femeile la naștere. Cuvântul vine de la *moășă*, care însemnă bunică, și, pentru că bunicele, de obicei, au asistat și asistă și astăzi pe lehuze, termenul a rămas numai pentru asistentele lehuzelor. ¹⁾

Dupe Pravilistul bisericesc serviciile ce fac moășele au un caracter de obligativitate, care le pun în rândul slujbașilor : *moașa care apucă pre mueri și nasc, n'are voe să vie la biserică 8 zile. Acest termen este considerat ca foarte scurt, că explică Pravilistul : pentru că slujbă face și ea.* ²⁾

În afară de moașa recunoscută cu acest titlu, acea care face slujbă, mai existau atunci ca și cum, femei, care deși nu erau moașe de profesie, erau însă pricepute în acest meșteșug. Acelaș serviciu fac și babele ; Pravilistul bisericesc spune *...babele ce slujesc la naștere... până a 7-a zi să vie la priceșanie (impărtașanie).* ³⁾

Dupe Pravile , moașa este aceia care face expertiza, când este vorba să se constate virginitatea unei fete. Vrăciul sau doctorul bărbat n'are cuvânt în asemenea împrejurări. În acelaș timp, Pravilele stabilesc chipul cum trebuie să se facă examenul într'o expertiză : cu vederea, cu mâinele, cu chibzuială și în prezența a altor două femei. Spune Pravila :

„Când va mărturisi moășia, cum iaste fată întreagă, o vom creade și aceasta când va fi muiare ca aceia de cinste moășia și de va fi văzut că iaste fată și o va fi socotit bine, cum iaste întreagă, și o au pipăit cu mâinile, și încă de are fi mai fost cu moășia doo mueri, destoinice de-a să crederia și învătate bine la acest meșteșug.” ⁴⁾

1) Moș-moașă. Înseamnă bunic-bunică. Spune Pravilistul : „cela ce și va ucide pre tată-său și pre înmă-să, sau pre moșu-său, sau pre moașe-sa...”, adică pe bunic sau pe bunică. Pravil. glava I (9) și 244 ; pag. 25, 230. — Longinescu. Legi vechi, pag. 95.

2) Bujoreanu. Pravila Matei Băsarab. Învățătură, glava 377, pag. 294.

3) Bujoreanu. Pravila bisericească dela Govora, vol. III, pag. 103.

4) Bujoreanu. Pravile. Glava în (38), punctul s (6) și glava 254. zac 6 ; pag. 49 și 241. — Longinescu. Legi vechi, pag. 206.

Distincțiunea ce face Pravilistul asupra moașei de cinste, dovedește că existau și moașe cu calități contrare.

Când e vorba să se facă expertiza unui copil supus sodomiei, examenul îl face tot moașa, de astădată împreună cu vraciul: *moașa și vraciul pot să mărturisească, de vreme ce vor fi văzut copilul, și de vor cunoaște făcut-au sodomie, au ba.* ¹⁾

Cronicele și documentele nu ni-au păstrat nici un nume de moașă.

V R A C I I

Acest cuvânt vine de la slavonul *vrac*, care înseamnă *doctor*. Derivatul slavon *vraciva* și *vracevanie*, înseamnă *vrăciuire*, *lecuire* ²⁾ de unde și cuvântul de vracevanie, întrebuițat de Praviliști, cu înțeles de leacuri.

În scrierile bisericești cuvântul de vraciu are un înțeles de ordin moral, mistic. Când se spune de exemplu: *vraciul tuturor*, se înțelege însăși Dumnezeu.

Termenul de vraciu se găsește în Psaltirea Scheiană din 1482. ³⁾

Se găsește în *Cartea de învățături* din 1551, a lui Coresi. Aici se spune de exemplu: *nu trebuiește sănătosului vraciui, ce bolnavului.* ⁴⁾

Se găsește în *Palia de la Orăștia* (1581-82): *Iosif porunci slugilor sale, vracilor, cum cu aromă să ungă pre tată-său, și vracii unseră pe Israil.* ⁵⁾

În poezia populară, în folclor, vraciul este un personaj ciudat, un personaj de basm, care aduce a vrăjitor; el știe de toate și poate orice; el știe să farmece și să vindece cu descântece, este un descântător.

Numai pentru Pravilist, cuvântul de vraciu își ia înțelesul cuvântului slavon, de origină, înțeles de om care îngrijește și vindecă pe bolnavi, înțeles de doctori.

În *Pravila* lui Vasile Lupu (1646) se întrebuițează numai cuvântul de vraciu. O singură dată se pomenește de doctor, dar numai

1) Bujoreanu, glava if [39], punct kn (28), și glava 333. zac 28. pag. 49 și 266. Longinescu, l. c. pag. 207-212.

2) Cr. Crețu. *Lexiconul lui Mardare Cozianu*, pag. 95 și 118, rând. 482. 483.

3) I. Bianu. *Psaltirea Scheiană*, pag. 283. 508. I. A. Candrea. - *Psaltirea Scheiană*. pag. 180, rând. 16.

4) I. A. Candrea. *Dicționar*.

5) I. A. Candrea, citează: *Palia de la Orăștia*, edit. de Mario Roques. Paris 1925

ca să arate că este vorba de un vrăciu mai învățat, de un vrăciu dascăl, căruia i se spune *doftor*.

Această preferință a Pravilistului pentru termenul de vrăciu, se explică ușor. În adevăr, Pravila lui Vasile Lupu este întocmită după cei mai de seamă juriști ai Evului Mediu, în special dupe romanistul italian Prosper Farinacius. În acest autor, termenul latinesc de *medicus*, se dă omului care îngrijește pe bolnavi; este un termen generic în care intră și *periti*, adică un meșter cunoscător, iscusit, un *barbitonsores* un *doctorati aut licentiati* sau un *chirurgus*, care poate fi sau nu doctor. ¹⁾

Dar, în vremea când s'au scris Pravilele, nu exista în limba românească cuvântul de medic, și atunci traducătorul a întrebuițat un termen pe care îl avea la îndemână, termenul de vrăciu, cu înțeles de om care îngrijește și vindecă pe bolnavi. Pretutindeni, în Pravile, când se întrebuițează cuvântul de vrăciu, i se găsește echivalentul de *medicus* sau *chirurgo* în Farinacius. De exemplu:

Spune Farinacius: *Quod noluit medico obedire...* Pravilistul traduce: *nu ascultă cumu' l' învață vrăciul*. Sau:

Farinacius: *ad expensas medicorum...*: *cât au dat la vrăci...*

Farinacius: *medicus, qui filio veninum dedit.*: *vrăciul ce va da otravă feciorulu...*

Farinacius: *Ubi de chirurgo emente venena...* Pravilistul: *alegând acela, ce au fost cumpărând (otravă), iaste vrăciu.* ²⁾

Exemplele se pot înmulți de atâtea ori, de câte ori se întrebuițează cuvântul vrăciu, în Pravile.

Rezultă că termenul de vrăciu, termen popular cu înțeles de vrăjitor, descântător ori cu înțeles mistic de Dumnezeuire, este întrebuițat de Pravilist cu înțeles de om priceput în ale medicinei, doctor, nu ca să schimbe sensul popular sau bisericos al termenului de vrăciu, ci pentru că n'a avut la îndemână alt cuvânt, cu care să traducă termenul latinesc de *medicus*.

Acum se pune o chestiune de identitate: cine erau acești vrăci?

Dupe înțelesul cuvântului *medicus*, care este echivalentul *vrăciului*, vrăcii nu pot fi decât ori doctori, ori bărbierii, sau și unii și alții.

1) De exemplu se spune: *quia medicis creditur etiam, quando non sint doctores, dummodo sint periti (prout sunt hodie apud nos barbitonsores) ad medicandum...* Ubi admittit relationem medici, aut doctorati, aut licentiati..." Longinescu. Legi vechi, pag. 504. 129.

2) Longinescu. l. c.. Nota 499. 333. 360. 416. pag. 128. 90. 97. 109.

Însăși Pravilistul deosebește două categorii de vraci: vraci dascăli cărora li se spune *doftori*, și vraci mai proști, vraci bărbieri sau vraci descântători. Spune Pravilistul:

„Când va zice vraciul, că iaste rana de moarte, sau nu de moarte, atunce'l vom creade; mai vârtos când se va afla, că vraciul este dascăl, cum le zic acestora doftori, atunce să creade și mai bine, de cât ar fi altul mai prost, bărbiariu sau decântătoriu“. ¹⁾

Au fost ei doctori pe la noi, doctori chemați de prin alte țări, dar până la jumătatea secolului al XVII-lea, au fost puțini. În schimb, au fost bărbierii. Ei au fost doctorii Românilor, ei sunt vracii de care se ocupă Pravilele.

Negreșit că nu toți bărbierii vor fi fost și vraci. Numai cei mai iscusiți, cei care învățau meșteșugul la Brașov, la Sibiu ori la Bistrița sau și la vrun meșter priceput localnic, numai cei care se specializau în căutarea rănilor și a bolnavilor, ajungeau să fie socotiți hirurghi ori vraci. Cei mulți, cei mai proști, cum spune Pravilistul, rămâneau simpli *tonsoreș* care știau doar să tundă și să bărbierească.

Carte nu li se cerea, probabil nici diplome. Pravilistul fixează anumite condițiuni ca un vraciu să poată practica, condițiuni care n'au nimic comun cu cartea.

Ca să fie cineva vraciu, trebuie să fie om sănătos, cu mâinele sănătoase și cu mintea întreagă ca să priceapă boala cuiva:

Un vraciu bolnav, deznodat, adecă să-i fie toate vinele stricate, acela nu poate să tămăduiască nici pre un bolnav. Ci trebuie să fie vraciul sănătos și să se ducă să vază pre bolnav și să-i fie mintea întreagă și mâinele sănătoase, ca să apuce strângerea cu mânilé'și și cu mintea să priceapă boala...“ ²⁾

Rezultă din acest citat că, vraciul se duce și vede bolnavul la domiciliul lui, adică face vizite, că vraciul trebuie să fie om perfect sănătos și cu mintea întreagă, ca să poată tămădui pe cel bolnav.

- 1) Bujoreanu. Pravile. glava di (14), punctul 7 și glava 249. zac 7, pag. 32 și 239. Longinescu. Legi vechi românești, pag. 129. Textul latin este următorul: „Regula sit, quod medicorum relationi, et iudicio statur super mortalitate vulneris, et an vulneratus obierit ex vulnere illato... Bene verum est, quod peritis, et chirurgis doctoratis semper magis credendum esset, quam non doctoratis, barbitonsoribus, seu chirurgis...“. Farinacius, cf. Longinescu, l. c.
- 2) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățăturile patriarhului Anastasie, glava 21, pag. 430.

Mai departe, Pravilistul fixează anumite reguli de păzit de către vraci întru exercitarea meșteșugului doctoricesc, și anume :

Vraciul trebuie să fie creștin. Totuși se îngăduie să fie și jidov și de altă lege. Dar de orice lege ar fi, vraciul n'are nevoie să jure, ca să fie crezut, măcar de ar fi *vraciul și jidov sau și de altă lege.* ¹⁾

Pravilistul știe că vracii nu sunt toți deopotrivă. Unii sunt mai buni, mai destoinici, alții mai puțin. De aceea, când este nevoie de o expertiză, sau în cazuri de opinii divergente *vom creade pre cei mai mulți, sau pri cei mai buni, sau pri cei destoinici, iară nu pri alții.* ²⁾

Din acest citat se vede lămurit că Pravilistul cunoaște principiul *celor mai mulți*, al majorității, care decide. În altă parte spune că, moștenitorul cuiva este dator să îngrijească cât mai bine de cel pe care-l moștenește și când este bolnav *să-i aducă vraciu bun.* ³⁾

Sunt și vraci răi care smintesc pe bolnavi, adică le fac mai mult rău decât bine : *...de va fi dat (rănitul) și pre vraci răi, să-l fi smintit...* ⁴⁾. Și mai sunt și vraci care nu îngrijesc bine din neglijență, și atunci judecătorul trebuie să aprecieze, dacă, de exemplu, moartea unui rănit a fost *pentru vina vraciului, sau din meșteșugul vraciului.* ⁵⁾

Pravilistul cere ca în cazuri de răniri totdeauna să fie chemat vraciul, atât în interesul căutării, cât și al stabilirii gravității și al răspunderilor, altfel : *sminteala morței va fi despre cel rănit.* Pe de altă parte, rănitul trebuie să asculte și să execute întocmai prescripțiunile vraciului, că altfel *pricina morței (rănitului) iaste el singur, iar nu rana.* ⁶⁾

Bărbatul este dator să cheme *vraci la boala muerii lui și să-i cumpere tot fialul de vracevanii și de alte de toate bucatele, ce-i vor trebui...*, altfel pierde dreptul de a moșteni averea soției. Iar *de să va prileji să nu să afle vraci acolo, atunci iaste dator bărbatul, să trimită unde va găsi, să-i aducă, de va fi aproape ; iar de va fi de-*

1) Bujoreanu. Pravile, glava di [14], punctul f (9), și glava 249. zac 9 ; pag. 32 și 239. Longinescu. Legi vechi românești. pag. 129.

2) Idem. punctul 1 (10), pag. 32 și 239. Longinescu. l. c. pag. 130.

3) Idem. punctul ka din glava n (8) și glava 243. zac 21 ; pag. 24 și 230. Longinescu. l. c., pag. 93.

4) Bujoreanu, glava gi (13), punctul v (2), și glava 248. zac 2 ; pag. 32 și 238. Longinescu. - l. c., pag. 126.

5) Idem, punctul g și d [3 și 4].

6) Bujoreanu, glava di (14), punctul a și v (1 și 2), și glava 249. zac 1 și 2 ; pag. 32 și 238. - Longinescu. l. c., pag. 128.

parte nimic nu-i datoriu. ¹⁾ Aceste spuse ar fi o dovadă că nu era chiar așa ușor să se găsească un vraciu, la îndemână, și că vracii erau destul de rari, uneori la mare depărtare. Este iarăși curios, că soția nu are aceleași îndatoriri față de bărbatul ei: *muiarea de nu va chema vraci la boala bărbatului, sau de nu-l va nici socoti, nu va pierde nimic din venitul său, ce va avea de la bărbat.* ²⁾

Dacă tot bolnavul trebuie să se caute cu vraci, căci *...nu trebuie să sănătoșilor vraci, ci bolnavilor,* ³⁾ apoi nu trebuie să se uite că vracii trebuie plătiți pentru serviciile lor. Pravilistul, în cazuri de răniri, obligă pe vinovat să facă această plată: *ucigătoriu... iaste dator încă să plătească rudelor celui ucis, toate cheltuelile ce au făcut, cât au dat la vraci și alte...* ⁴⁾

În cazuri grave, când vraciul socotește că bolnavul este pierdut, poate să-l părăsească *zicând că nu se va tămădui*, dar atunci, este ertat rănitului, să se adreseze fermecătoarei sau descântătoarei, că *nu să înțelege, să fi făcut așa greșală mare.* ⁵⁾

În expertize vraciul nu numai că nu depune jurământ, dar spusele lui sunt mai tari ca orice mărturie, că *mai creade-să-va vraciul de cât mărturiile.* ⁶⁾

Examenul femeilor nu-l face vraciul, ci moașa; această restricțiune dupe obiceiul turcesc, se aplică nu numai când'ii vorba de vraci bărbieri, ci chiar și față de doctori. În „*haremul*” Domnului, adică în locuința rezervată pentru Doamnă, bărbații nu intră. Neculce povestește că Antioh Vodă fiind mazilit, Turcii au vrut să pună mâna pe doi boeri, pe Bogdan Hatmanul și Iordache Vistierul; amândoi, știind ce-i așteaptă s'au ascuns în camerele Doamnei lui Antioh, și *„Kapegi-başa n'a cutezat să intre în casă la Doamna, să-i ia de grumaz, că-i oblicise (aflase) că sunt acolo, și era Turcul om împărătesc.”* ⁷⁾

Dimitrie Cantemir spune că, dacă mama Sultanului este bolnavă, atunci :

-
- 1) Bujoreanu, Pravile, glava n [8], punctul kn și kf [28 și 29], și glava 243. zac 28 și 29, pag. 24-5 și 230. — Longinescu, l. c., pag. 94.
 - 2) Idem, punctul i [30] și zac 30.
 - 3) Sextil Pușcariu și Alex. Procopovici, Coresi „Carte de Invățătură”, pag. 5. rândul 5-6.
 - 4) Bujoreanu, Pravile, glava n [8], punctul di [14], și glava 243. zac 14. pag. 24-5 și 230. Longinescu, l. c., pag. 94.
 - 5) Bujoreanu, glava di [14], punctul e [5], și glava 249. zac 5. pag. 32 și 238. Longinescu, l. c., pag. 129.
 - 6) Idem, punctul n [8] și zac 8.
 - 7) Ioan Neculce, în Letopiseți. vol. II, pag. 268.

„*Hakim Effendi sau primul medic se introduce în cabinetul ei de dormit, dar nu poate vorbi cu ea, de cât prin o perdea ce este trasă împrejurul patului ei. Și dacă trebuie să-i pipăie pulsul n'o poate face de cât prin o pânză foarte fină de in; căci ar fi o crimă ca vre-o persoană bărbătească să vază fața Sultanei, fie sănătoasă, fie bolnavă.*”¹⁾

Numai când e vorba de examinat un sodomlean, examinează vraciul dar asistat de moașă.²⁾

Pentru stabilirea nebuniei cuiva, judecătorul întreabă și pe vraci „*carii foarte lesne'l cunoaște de va fi nebun cu adevărat.*”³⁾

Când ii vorba de otrăvire, vraciul este ținut să examineze vărșaturile otrăvitului.⁴⁾

Vraciul are voe să cumpere otravă și să facă experiențe ca să poată descoperi contraotrăvuri: „*să o cearce cu erbi ca aceaia cu meșterșugul lui, să vază, putea-va face iarbă ca aceaia, să biruiască puterea otravei, ce să zice, să dia iarbă celui otrăvit, să nu-l prinză otrava.*”⁵⁾

Dar și răspunderea vraciului este foarte mare și-i pedepsit cu moartea, când ar vinde otravă în scop criminal: „*vraciul ce va da otravă feciorului să otrăvească pre tată-său, să-i să facă moarte, să-i tae capul.*”⁶⁾

Pravila bisericească oprește pe preot să facă pe vraciul: „*Preotul care va vrăciui, sau va tăia vine...*”, acela se pedepsește.⁷⁾ Simpla enunțare a acestei măsuri, dovedește că practica exista căci nu oprește nimeni ceia ce nu se face. De fapt preoții au făcut totdeauna pe doctorii. La noi, în mănăstiri, preoții au vrăciuit bolnavii care cădeau înaintea icoanei făcătoare de minuni, iar din spusele Pravilei rezultă că făceau chiar și operații, tăiau vine. Acelaș lucru s'a petrecut și'n Apus cu preoții catolici, deși și ei erau oprîți să facă pe doctorii: „*ecclesia abhoret a sanguine.*”

1) D. Cantemir, Istoria Imperiului Bizantin, vol. II, pag. 457, n. 39. Ediția Academ.

2) Vezi nota 1, pag. 44.

3) Bujoreanu, Pravile, glava ne (55) punctul e (5) și glava 350 zac 1, pag. 62 și 286. Longinescu, l. c., pag. 267.

4) Bujoreanu, glava i (10), punct. zi (17) și glava 245 zac 17, pag. 28 și 234.—Longinescu, l. c., pag. 111.

5) Idem, punctul s (6).

6) Bujoreanu, glava. f (9), punct ai (11) și glava 244, zac 11, pag. 25 și 231.—Longinescu, l. c., pag. 97.

7) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas., Invățături, glava 71, pag. 163.

Treaba vracului este vrăciuirea, termen generic care indică activitatea vracilor, meșteșugul de a vindeca. În Prefața Pravilei lui Matei Basarab, mitropolitul Ștefan scrie: „meșterii dascăli, adecă care au meșteșuguit gramaticchia, filosofia și vrăciuirea..”.¹⁾ Sau: „cine va chema pre dâșii (pe medicii evrei) spre vrăciuire..”, sunt citate care au acelaș înțeles, acela de a vindeca.²⁾

Bolnavul care se caută cu vraci, se vrăciuește. Spune Pravilistul: „de nu va fi mârș la vraci, să se vrăciuiască..”.³⁾

Termenul de vraci, vrăciuitor se întrebuițează și la figurat. Mitropolitul Ștefan, în Prefața de care am amintit mai sus, compară Pravilele cu o vrăciuitoare de obște:

„Cine'i va zice (Pravilei), vrăciuitoare de obște, nu va greși, pentrucă amestecă erbile și leacurile, de le dă bolnavilor de tãmãduesc pe fiecare de fiecă boală, și nu numai pre acela, ci încă și pre ceia ce se lenevesc de nu poartă grijă de tãmãduială, însă pre unii dându-le și tinzându-le erbi tari, îi rădică, iar altora aducându-le aminte de fãgãduința ce va să fie, aduce-i și-i rădică cu mai blãnde leacuri; iar unii sunt, care nu iau nici erbi, nici leacuri, nici învățăturile acestora, ce-și ingrãdesc priștaniștea pocãianiei cu neplecarea, și așa făcându-se mai tari de cât împãratul, îi închid moșii de veac... Cã spune înțeleptul Isocrat: „Cum sunt vracii izbãvire bolnavilor, așa sunt și Pravilele celor osãndiți“.”⁴⁾

Termenul de vraciu, cu înțeles de doctor sau doctor bărbier, s'a întrebuițat până la jumătatea secolului al XVII-lea. După 1650, cuvântul de vraciu a rămas numai pentru cărțile bisericești și poezia populară. Cronicarii și documentele întrebuițează numai cuvântul de „doftor”. O singură dată, cronicarul Axinte Uricarul, mai pomenește de vraciu, dar și atunci dă acestui cuvânt un înțeles abstract, înțeles de Dumnezeuire. Acest cronicar, cu prilejul descrierii Hotinului ocupat de străii, spune că această ocupație, pentru Moldova, este o veșnică primejdie, o rană deschisă, pe care „...numai Vraciul tuturor să o tãmãduiască..”.⁵⁾

Trebuie să mai remarcăm că, deși termenul de vraciu a fost așa

1) Bujoreanu. Prav. Mat. Bas.. Prefața.

2) Bujoreanu, Sãborul 5-6, glava 11, pag. 380.

3) Bujoreanu, Pavile, glava gi (13), punctul v (2) și glava 248, zac 2; pag. 32 și 238. Longinescu. l. c., pag. 126.

4) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas. Prefața, pag. 141-42 și glava 3, pag. 143.

5) Acasinte Uricarul, în Letopiseți vol. II, pag. 158.

de mult întrebuințat în scrierile bisericești, deși se găsește în folclor și în poezia populară, deși Pravilele se ocupă atât de mult de vraci, totuși, nici Cronicarii, nici documentele românești cunoscute până acum, nu ni-au transmis vr'un nume de vraciu.

Numai în socotelile Brașovului găsim numele a doi vraci, Radu și Gheorghe vraciul, notați în nemțește „*Wratsch*“. Amândoi sunt din epoca frământărilor cari aveau să aducă în Scaunul Munteniei pe Mircea Ciobanul. Se știe că Radu al VII-lea, Radu Paisie, a avut un fiu, Marco, care s'a bolnăvit rău; Domnitorul a cerut de la Județul (Primarul) Brașovului „*Fos (Fuchs) Hanăș*“, să-i trimită pe doctorul Gheorghe. Brașovenii au trimis pe Radu Vraciul (*vratsch*), care, la 21 Ianuarie 1545, pe când mai domnea încă Radu Paisie, „*vin în Brașov*“. ¹⁾

Către sfârșitul aceluiași an 1545, noul domn Mircea, scrie Brașovenilor: „... din toate pe rând am priceput domnia mea de ce mi-ați trimis pe Gheorghe Vraciu și vă mulțumesc domniei voastre...“. ²⁾

Numele curat românești a acestor doi vraci, Radu și Gheorghe, cari vor fi fost negreșit bărbieri, sunt o dovadă mai mult că bărbierii erau Români, că prin urmare vracii cei mulți ai poporului nostru au fost Români.

DOCTORII

Cronicarii și scrierile românești nu pomenesc de doctori până la mijlocul secolului al XVII-lea. În Pravila lui Vasile Lupu, tipărită la 1646, întâmpinăm pentru prima dată cuvântul de „*doftor*“, cu înțeles de vraciu dascăl, adică profesor, superior vraciului de obște. ³⁾

Distincțiunea ce face Pravilistul între vraciul obișnuit și vraciul dascăl, numit „*doftor*“, se datorește faptului că termenul venea din Apus, unde se da titlul de doctor profesorilor adică dascălilor universităților.

De exemplu, în Franța, unde Universitățile au prins a se infi-

1) N. Iorga. Pretendenți domnești din secolul al XVI-lea, pag. 74. Citează în notă: Documente din Brașov No. 296 cf. Sbor, pe 1896, p. 96. Rechn. der St. Kronstadt, II Brașov 1889, pag. 382, 652.

2) I. Bogdan. Documente și Regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria, pag. 192-3. Doc. CLXXXVIII. N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/i, p. 440. Doc. DCCCLXXXIII.

3) Vezi nota 1, pag. 46.

înța către sfârșitul secolului al XIII-lea, la început, numai profesorii purtau titlul de doctor, dacă erau creștini, căci Evreii n'aveau drept la acest titlu; ceilalți, cei care obțineau diplome universitare se numeau magistri, fizici sau medici fizici. Toți trebuiau să știe să citească și să scrie latinește, ca să formuleze rețetele în această limbă, spre deosebire de hirurgi sau magistri hirurgi, care n'aveau diplome universitare și nu știau latinește.

Mai târziu, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, titlul de doctor a prins a se da nu numai profesorilor, ci tuturor medicilor fizicieni sau magistri. Generalizarea acestui titlu s'a făcut cu atât mai ușor, cu cât se știe că se luase obiceiul ca și regii, ori împărații, iar uneori numai înputerniciții lor, să confere acest titlu supușilor lor. Așa de exemplu, cronicarul Șincai povestește că faimosul domnitor Despot Vodă al Moldovei (1561-1563), a căpătat de la Carol al V-lea, împăratul Germaniei, dreptul și „puterea de a face cu numele împăratului doctori, poeți încoronați și protopotari“. ¹⁾

Dar, deși doctori erau și în alte științe, în teologie, filosofie, drept, etc., totuși, titulatura simplă de doctor a rămas numai doctorului în medicină. Și la noi, când termenul de vrăciu a fost înlocuit cu cel de doftor, nu s'a spus nici odată doftor în medicină, ci numai simplu „doftor“. O singură excepție a făcut cronicarul Nicolae Costin, care a întrebuițat termenul de „doctor de medicină“, dar și atunci a făcut-o traducând acești termeni din limba leșească; este vorba de un raport asupra luptei de la Poltava (27 Iunie 1709), când Muscalii au luat printre prizonierii Suedezi, un „doctor de medicină“ și un „apotecar (sau spițer) de Curte și de câmp“. Termenul era așa de neobișnuit că numai după câteva rânduri, Cronicarul revine la cuvântul românizat și notează în lista celor care s'au predat „un doftor“. ²⁾

Trecerea de la termenul de vrăciu la cel de doftor este perfect de bine marcată în Pravile. Se știe că întâi s'a scris Pravila lui Vasile Lupu, la 1646, după care, această Pravilă a fost înglobată în cea a lui Matei Basarab din 1652. Se mai știe că Pravilei lui Matei i s'au mai adăugat o sumă de „Invățăături“ bisericești scoase din Sinoade și Părinții Bisericei. Ori, în Pravila lui Vasile Lupu se găsește numai cuvântul de vrăciu, pecând în partea adăugată Pravilei din Muntenia, se întrebuițează când cuvântul de vrăciu, când cel

1) Șincai, Cronici. vol. II. pag. 207-8. Citează pe Forgaci: „Vita Despotae e scriptis Forgatsianis concinnata. atque operi Ioannis Sommeri praefixa.“

2) N. Costin. In Letopiseți. vol. II. pag. 63.

de doftor, când împreună, pentru a exprima acelaș lucru. Se spune de exemplu :

„Să-l vadă toți dohtorii... și de nu-l vor vrăciui, va muri omul”.¹⁾

Sau : „Să-l tămăduiască dohtoriile sau vrăciuirile”.²⁾

Sau : „Cine va chema pre dânșii spre vrăciuire, să-i dohtorească”.³⁾

Inbinarea termenilor de vraci și dohtor, dohtorii și vrăciuiiri, din aceste citate, este dovadă netăgăduită că înțelesul acestor termeni se confunda în această perioadă de tranziție, de la vraci la dohtor.

Această inbinare se constată și în *Lexiconul Slavo-Român* al lui Mardarie Cozianu din 1649, în care cuvântul slavon „*vrac*” este tradus prin două cuvinte „*vraciu, doftor*”, amândouă cu acelaș înțeles.

Dupe 1650, Cronicarii și documentele întrebuițează numai cuvântul de doftor, dar nici odată nu întâlnim un nume de doctor român. Este drept că s'a spus despre Petru Rareș, domnitorul Moldovei (1527-1538), că ar fi fost doctor „*filosof doctor*”, dar lucrurile nu sunt dovedite. Faptul este consemnat într'o scrisoare a unui Ivașco Persevetor către Ivan Groaznicul, în care Petru Vodă este numit „*Ucionai filosofi doktor*”, fapt relatat de Hajdeu.⁴⁾ Această titulatură neconfirmată din altă parte, pare a fi numai o expresie de măgulire, așa cum se obișnuia pe atunci, când se scria Domnitorilor.

În schimb, în Ardealul românesc, pare că au fost și doctori români. În bibliografia vremii se găsește un *Gloss. Daciano*, care a scris în 1576, o carte despre ciumă. Numele lui de Daciano, poate fi un simplu calificativ pentru a indica locul de origină al numitului, adică Dacia ; dar credem mai degrabă, că-i numele vreunui medic român din Ardeal, pentru că descrie la 1576, o epidemie de tifus exantematic confundată cu ciuma, și care băntuia de zece ani Ungaria și mai cu seamă Transilvania. Și, desigur, că între numele de Daciano și descrierea unei epidemii din Transilvania, nu-i numai o simplă coincidență.⁵⁾

1) Bujoreanu. *Pravila Matei Basarab*. Invățăt. patriarh. Anastasie. glava 29, p. 435.

2) Bujoreanu. *Pravila Matei Basarab*. Invățăt. patriarh. Anastasie. glava 38, pag. 445.

3) Bujoreanu, *Soborul 5-6*. glava 11. pag. 380.

4) Karamzine. *Istoria Rusiei*. tomul IX. nota 849. Citat de Hajdeu. Cf. Ionescu-Gion. *Istoria Bucureștilor*.

5) Dr. P. Samarian. *Ciuma*. pag. 30. Daciano a scris : *Tratato della peste e della petecchie nel qu'ale s'insegna il vero metodo che si dee tenere per preservarsi e curare ciascum oppreso da tali infermita*. 1576.

Mai găsim un Vitus Balsaratus, între 1529 și 1575, care ar putea fi numit Ioan Vitu Balsarat (sau poate Basarab). La 1559, I. Evanghelistă. La 1600, Petre Kertzi, transilvănean culegător de antichități romane. ¹⁾

Ar mai fi un Petraeus la 1618, Amon la 1668 și Albinus la 1693, al căror nume cam aduc a nume românești. ²⁾ De asemeni Köleseri (poate Călușeri), însoțit cu o Româncă; și o mulțime de alți medici români, de după 1775, de cari n'avem a ne ocupa aici. ³⁾

Este neîndoios că în trecutul îndepărtat, Domnitorii vor fi avut nevoie și de doctori, în afară de vracii bărbieri, căci nu este cu puțință să credem de exemplu, că în lunga și frumoasa domnie a lui Alexandru Cel Bun, să nu fi fost și doctori la Curtea lui. Numai nu avem documente doveditoare, încât trebuie să ajungem la domnia lui Ștefan cel Mare, decând avem știri despre doctorii care au îngrijit pe acest Domnitor.

Doctorii veneau greu prin țările noastre, pentru că erau și rari, și dacă veneau, apoi greu li se da drumul să plece; afară de asta exista și teama că pot fi pedepsiți dacă nu nimeresc tratamentul; am citat deja cazul bărbierului Andrei, pe care Lăpușneanu l-a trimis acasă „*incolumen et salvum*”, adică bun teafăr, ca și cum s'ar fi putut întâmpla și altfel. ⁴⁾ Vom vedea mai departe și povestea doctorului Asola di Bressano, care era cât pe aici să fie ucis de același Lăpușneanu, pentru că nerezuscind să-l vindece, a fost acuzat că a vrut să otrăvească pe Domnitor. Și mai sunt și alte exemple pe care le vom da la locul lor.

Despre felul cum își practicau meșteșugul doctorii acelor vremi, nu știm nimic, afară de prevederile Pravilelor privitoare la vraci; căci, este neîndoios că toate regulile impuse vracilor, erau obligatorii și pentru doctori. Din acest punct de vedere, pentru Pravilist ca și pentru toată lumea, Doctorul este un om învățat, așa cum se și cuvine să fie; spusele lui sunt spuse hotărâtoare, căci „*dohtorii zic și este adevărat*”... și dacă zic doctorii, nimeni nu trebuie să se mai îndoiască. ⁵⁾

De aceia Pravilistul recomandă cu toată convingerea pe doc-

1) Din „*Succinta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*, de Wespremi, Lipsca 1774. — Gr. Crăiniceanu. *Literatura medic.* pag. 7-8.

2) Dr. P. Samarian, Ciuma. *Bibliografia cumei în secolul al XVI și XVII.*

3) *Biografia lui Köleseri*, de Prof. Lupaș, conferință la Asoc. Medicilor.

4) Vezi nota 1. pag. 38.

5) Bujoreanu. *Pravila Matei Basarab*. *Învățăt. patriarh. Anastasie*, glava 14. p. 424.

tori, dar, așa cum este și firesc, sfătuește în acelaș timp, ca tot omul să aibă nădejde de vindecare mai mult în Dumnezeu decât în doctori :

„Când bolnăvește cineva zice să aducă dohtorul ; aduce-l ca să vază, să cunoască ce'i cu boala, ce tot ne e nădejdea la Dumnezeu... Drept aceia și boalele toate nu le dreage nici le face să-l tămăduiască dohtoriile sau vrăciuirile, ci le socotim ca niște ajutorii firii omenești, și atunce nu ne nădăjduim pre dohtorie, ci ne lăsăm toată puterea la Dumnezeu.. 1)

Pe de altă parte, dacă Pravilistul lui Vasile Lupu nu face nici o deosebire între vraciul creștin și cel jidov sau de altă lege, Pravilistul bisericesc al lui Matei Basarab, condamnă pe creștinii cari s'ar asocia sau s'ar căuta cu doctori evrei :

„Aluaturile sau azimele ovreilor să fie scuipate, iar cine va chema dohtorii lor, sau se va îmbăia cu ei împreună, acela să se afurisească”, pentrucă... „nu e nici o împreunare creștinilor către ovrei, drept aceia oricine se va afla mănând de într'ale lor azime sau va chema pre dâșii spre vrăciuire să-i dohtorească sau într'alt chip cumva va lăcuți cu dâșii...”, se pedepsesc. 2)

Despre felul cum se purtau doctorii cu bolnavii și cu ei însuși, dar mai ales despre calitățile ce se cer unui doctor bun, avem câteva informațiuni și o sumă de precepte și observații pe care le fac Cantemir și Nicolae Mavrocordat în scrierile lor de după 1700.

Așa, se știe că în Apus doctorii umblau cu haină neagră încheiată până la gât, și purtau peruci albe. De sigur că nu vor fi fost altfel nici doctorii cari veneau pe la noi. Așa de exemplu, în anul 1700, venind la Iași un reprezentant polon, domnitorul Antioh Cantemir i-a eșit în cale însoțit de doctorul său, Andrei Lichinios, care era „imbrăcat într'o șubă de samur roșie... cu pălărie pe cap 3); iar Bartolomeu Ferati, rudă și doctor al lui Brâncoveanu, umbla cu „blană polonă, cingătoare pestriță de mătasă, ciobote mici polone, roșii, galbene, negre, cu potcoavă ; apoi perucă, pălărie nemțească cu galon de aur”. 4)

1) Idem, *Invățăturile patriarh. Anastasie*, glava 38, pag. 445.

2) Bujoreanu, *Soborul 5-6*, glava 11, pag. 380.

3) P. Panaiteacu. *Călători Poloni în țările românești. Studii și cercetări. Academia Română XVII*, pag. 95.

4) N. Iorga. *Medici și medicina în trecutul românesc*, pag. 31. Citează : Dadich, în *Gatterer, „Allgemeine historische Bibl.”*, XV, pp. 239-40.

Dimitrie Cantemir spune că doctorul practician avea cu el o cutie sau „chichitie”, văruiată sau văpsită alb pe dinăuntru, în care avea diferite erbi, pilule și alte preparate medicinale, cu care își trata bolnavii. Pentru Cantemir „adevărații doctori” ¹⁾, termen care presupune și existența unor doctori falși, n’au nevoie să umble cu cutii mari de medicamente, căci un doctor bun poate spune despre el: „puțințele sunt rețetele științei mele și mici și strimte chichitiile erbilor doftoriei mele”.

Sau: „...doftorul bun știința în cap, iar erbile în cap le are... căci... unde chichitiile văruiate și pilule sicuite sunt, acolo bolnavul se amăgește, iar nu se tămăduiaște”. ²⁾

Afară de asta, doctorul bun, care vedește calități sau daruri bune, vindecă boala cât de grea ar fi: „doftorii, cari daruri bune vădind, boala păcatelor cât de grea, a tămădui pot”, ³⁾ căci: „...doftorul cel bun găsisse și leacul nimerise”. ⁴⁾

Nicolae Mavrocordat este și mai categoric. Pentru el, ceiace se cere unui doctor, în primul rând este „să cunoască cele mai bune și folositoare mijloace de vindecare și întemare a bolnavilor”. ⁵⁾

Se recunoaște însă, că sunt și boli grele, boli ascunse, pe cari doctorul nu le poate cunoaște, când „boala ascunsă pre doftori și doftorii batgiocurește...”. În aceste cazuri nenorocite, dacă doctorul ar putea fi măgulit de un diagnostic chiar greșit, în schimb bolnavul moare: „răul tănuit, pre doftori măgulește numai, iar pre cel ei (boalei) supus, întâi din sănătate, apoi și din viață îl isgonește”. ⁶⁾

Dimitrie Cantemir, ca om învățat ce era, cunoștea influența sugestivă pe care o au doctorii asupra bolnavilor, prin simpla lor prezență la căpătâiul celui suferind; el știe că prezența doctorului ridică moralul și-i dă forța necesară, ca să lupte și să învingă boala, căci: „cuvântul mângâios la intristare este ca numele doftorului la zăcare... că, doftorul măcar că într’aceea dată boala scoate, nici numele lui face minuni, ce nădejdea bolnavului ridicând, socotește, că cel ce leacurile dă, de față este, și leacul îi va afla, nădăjdueste, care nădăjduire oarecare chip de otesire (incurajare) îi aduce”. ⁷⁾

1) D. Cantemir. Istoria ieroglifică. pag. 115.

2) Idem, pag. 114. 115.

3) Idem, pag. 281.

4) Idem, pag. 172.

5) N. Mavrocordat. Părerii și cugetări. No. 343. Hurmuzachi. vol. XIII. pag. 428.

6) D. Cantemir. Istoria ieroglifică. pag. 247.

7) Cantemir. Istoria ieroglifică. pag. 267.

Doctorul practician în afară de cutia lui minunată plină cu tot felul de doctorii, scrie și rețete, adică „izvozel de leacuri, carele tri-met doftorii la spițerii, să facă asupra boalei”¹⁾; dar aceste doftorii nu sunt totdeauna bune la gust, ci numai minunate ca efect, întocmai cum îi și vorba, neplăcută la început, dar dacă i spusă la vreme, prinde bine, că „...cuvântul bun și neplăcut este ca și doftoria gre-țoasă, însă folositoare omului înțelept, iar la cel nebun este ca otrava în mănuntaele sănătosului”.²⁾

Intre doctori, între bolnavi și între spițeri este o legătură, de nedespărțit, că, „...meșterșugul doftoriei, sau erbile de doftorie — până vor fi în dughiană, celui bolnav până nu le vei da, nimic fo-losec; și doftorul până cu dânsese, pe cel bolnav, de nu-l va aju-tori, nu-l va însănătoșa”.³⁾

Pe de altă parte, Niculae Mavrocordat adaugă cu dreptate că, bolnavii nu se tratează la fel, ci după obraz: „chiar fiii doctorilor nu întrebuințează aceleași medicamente față de oameni de rând ca și față de oameni vrednici de respect prin nobleță; pentru acești din urmă se slujesc de mult mai blânde și mai bogate mijloace tera-peutice”.⁴⁾

Principalul este ca doctorul să scrie sau să dea bolnavului toc-mai ce i trebuie ca să se folosească: „După fire doftorul, după dof-tor leacul, și după leac — tămăduirea”.⁵⁾

Și totuși Niculae Mavrocordat are un moment de indoială des-pre știința doctorilor și eficacitatea doctoriilor, el crede și în puterea naturei, căci: „...mare este puterea naturei; bolnavă fiind, se intre-mează pe neașteptate și, spre uimirea doctorilor, ea singură operează vindecările”.⁶⁾

Dimitrie Cantemir ca unul ce era un admirator al iatro-himis-tului Van Helmont, are indoeli de altă natură; el crede în fatalitate. Pentru Cantemir, fiecare om se naște cu o anumită soartă, pe care o numește „chezi”: „cuius auspiciis nata fuit”, adică sub a căruia chezi s'au născut. Sau: „...in buni chezi dumnezeescul cuvânt, povață și ajutor luând...”.⁷⁾ Sau: „Au spre chezi răi vrăjile ceva și-au menit?”⁸⁾

1) Idem, pag. 19.

2) Idem, pag. 41.

3) Idem. Divanul, pag. 218.

4) N. Mavrocordat. Părerii și cugetări, No. 808, Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 451.

5) D. Cantemir. Istoria ieroglică, pag. 252.

6) N. Mavrocordat. Părerii și cugetări No. 863, pag. 454.—Hurmuzachi vol. XIII.

7) D. Cantemir. Hronicul, pag. 8, 31, 58.

8) Idem. Istoria ieroglică, pag. 267.

Cât privește opinia celor mulți, opinia poporului, despre doctori, un cronicar al vremii lui Brâncoveanu, Del Chiaro, spune că :

„Valahii, mai ales femeile, pretind a cunoaște mai simple și mai practice leacuri medicale pentru vindecarea bolnavilor, cari mor, cred ei, numai in urma intervenției medicilor”.

Cât privește opinia oamenilor înțelegători, Del Chiaro adaugă :

„Oamenii înțelegători respectă pe medic. Medicul Prim e foarte bine plătit de Vistierie, cu două mii de galbeni pe an, afară de tain zilnic, de pâne pentru servitori, de carne, lumânări de seu și de ceară, etc.; deosebit daruri din toate părțile, mai ales medicului care a reușit să redea sănătatea vre unui boer bolnav, răsplata e cu atât mai mare, in bani, și un cal de pref”.¹⁾

Cronicarii pomenesc pe doctori nu numai ca oameni de știință, cari fac bine cât pot, ci, unele, și în ipostaz de simpli asasini, otrăvitori din ordin sau pentru plată.

Cronicarul Simeon Dascălu relatează după cronicarul Martin Pașcowski, povestea faimosului Despot Vodă (1561-63), care a fost salvat de doftori. Despot, dacă a ajuns la Curtea lui Alexandru Lăpușeanu, s'a apucat de feldefel de intrigi; atunci Alexandru Vodă :

*„...l'a otrăvit pre ascuns; carele dacă s'au priceput intr'acest chip că-i otrăvit, s'au dat la doftori de l-au păzit și nimica nu i-au fost, iar Despot, dacă au eșit de la doftori, indată au fugit in țara leșească...”.*²⁾

In schimb, Ioan Neculcea citează cazul unui doctor asasin. Grigore Ghica, domnitorul aventurier care a păcălit pe împăratul Germaniei, pe Papa de la Roma și pe Sultan, a fost otrăvit in 1674 de un doctor grec, Timon :

*„Numai, Dumnezeu este mult milostiv, iar apoi de sâng intoarce mila sa; că indată s'au răsbolit Grigore Vodă și au murit. Norocul Cantacuzineștilor; zic unii să se fi agiuns Cantacuzineștii cu un doftor, și să-l fi otrăvit...”.*³⁾

1) Anton Maria Del Chiaro Fiorentino. *Revoluțiile Valahilor*, Traducere de Cristian. Ediția 1929. pag. 24.

2) Simeon Dascălu, în *Letopiseți*, vol. I. pag. 430.

3) Ioan Neculcea, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 205.

Faptul acesta s'a petrecut la Constantinopol, dar avem și un exemplu la noi, povestit de Enache Cogălniceanu. Era pe vremea lui Constantin Racoviță, în a doua lui domnie (1756-57), când :

„s'au săvârșit Lascarache Geane postelnicul cel mare, care fără de pic de boală, așa sănătos fiind, s'au dus; zic să fi fost otrăvit și pricina să fie fost un franțuz anume Leință...”.

De fapt franțuzul se numea Linchou, iar doctorul adus de el cu nume de mare învățat, se numea Giuseppe Antonio Pisani, un Leventin care a fost acuzat că a pricinuit și moartea domniței Sultana, soția lui Constantin Racoviță, din care pricină a fost pedepsit să stea „*intr'un cuptor cu apă și pâine*“. ¹⁾

Termenul întrebuintat pentru a arăta „*meștersugul dohtoriei*“ era cel de a „*dohtori*“, sau a „*doftori*“. Acești termeni se găsesc și în Pravile și în Cronicari. Pravilistul spune :

„... cine va chema pre dânsii spre vrăciuire, să-i dohtorească...”. ²⁾ Sau : „*...era un dohtor anume Rodios și atâta de bine știa meștersugul dohtoriei...*“ ³⁾

Iar conicarul Enache Cogălniceanu, spune :

Mihai Vodă din Muntenia (1741-1743), a reușit să-și prelungească termenul domniei cu încă trei luni, grație intervenției lui Stăvărache cel bătrân, care era și dohtor, și care intra „pe la Sultan... căci e foarte îndrăzneț, însă mai mult cu meșteșug, că dohtoria pe mulți, neluându-le nimic”. ⁴⁾

Toți doctorii care au trecut pe la noi, au fost străini. Negreșit că pe măsură ce se fac noi cercetări prin arhivele străine se tot găsesc nume noi de doctori și se stabilesc împrejurările care i-au adus pe aici. În cele ce urmează vom da, în ordine cronologică, numele celor pe care i-am găsit eu prin cărțile ce am avut la îndemână.

18 Februarie 1395. Cu prilejul expediției sale în Moldova, Sigismund regele Ungariei a fost ajutat de Brașoveni. Drept recunoștință, regele le întărește anumite privilegii de comerț cu Țara Ro-

1) Enache Cogălniceanu. În Letopiseți, vol. III, pag. 230. — N. Iorga. Studii și documente, vol. V, pp. 653-54.

2) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab Soborul 5-6, glava 11, pag. 380.

3) Idem, Invățăturile patriarh. Anastasie, glava 29, pag. 436.

4) Enache Cogălniceanu. În Letopiseți, vol. III, pag. 208.

mânească și acordă titlul de doctor „*decretorum doctore*”, unor fețe bisericești și cetățeni, printre cari citim și un „*Demetrio transsilvano*” ¹⁾. Este o dovadă că titlul de doctor se acorda nu numai de Universități, ci și de regi.

1445. În timpul domniei lui Vlad al II-lea, sau Vlad Dracu (1435-46), Ducele Burgundiei, a trimis în chip de cruciadă o expediție pe Dunăre, sub comanda lui Wavrin, care a ajuns pînă la Nicopole. La asediul castelului de la Turtucaia, la care au luat parte și Românii, Wavrin a fost lovit la o mână, cu o piatră; din cauza loviturii, sau din cauza vrunei acces de reumatism, Wavrin a căzut greu bolnav și a fost îngrijit de fizicieni și chirurși „*notables docteurs en phisique*”, cari se găseau pe corăbiile expediției. Pe aceleași corăbii se găsea și o farmacie „*apotecairie*”, „*bien sortyen*” nu numai cu „*diverses manieres de drogueries*”, ci și cu diverse băuturi „*de la bonne malvisée (Malvoisie)*”. Wavrin a fost vizitat de Voivodul Ungariei, a băut vin de Malvasia și noaptea:

„*lut terriblement mallade, et luy prinnt une goutte saillant par toutes les jointures de son corpz, et tous ses doitz de la main dextre lui cheyrent en sa paulme, les jambes et les bracz lui racrucifierent; si n'eut tantost membre dont il se peust aidier, et ne faisoit tousjours que cryer, de la grant douleur qu'il sentoit. Et les phisitiens et cyurgiens de la gallee du cardinal, qui estoient notables docteurs en phisique et cyurgie, le interroguerent dont il pensoit que ce luy pouvoit venir. A quoy il leur dist que ce avoit esté devant Chastel Turquant, de la pierre, challeur, sueur, refroidement et bruyne par maniere que dit a esté cy-dessus.*

„*Quant se vint au matin, les medechins lui asseyrent de grans ventoses sur les epaules, au bouje du dos et au bout de l'esquive. Si coppoient atout rasoirs la char, et tyroient atout les ventoses le sang, lequel ilz pesoient sur une ballance, pour savoir quantes onches ilz en tyroient. Et pourtant...*” ²⁾

De și aceste detalii privesc un străin, totuși sunt foarte importante, pentru că alături de acest străin au luptat și Românii lui Drăculea Vodă și pentru că conțin cea dintâi știre despre „*notables docteurs*” rătăciți pe apele Dunărei, în contact cu Românii.

Înainte de 1460. Suntem în vremea lui Ștefan Cel Mare

1) N. Iorgă. În Hurmuzachi, vol. XV/i. pag. 5. Doc. V.

2) N. Iorgă. Jean de Wavrin. La campagne des croisés sur le Danube. Paris Librairie J. Gamber 7. Pag. 73 și următ.; pag. 84.

(1457-1504), de la care avem primele știri documentare despre medici și practica medicală la noi.

„*Intreg la minte, nelenevos*”, Ștefan Vodă iubea ospățul și „*de multe ori la ospețe omora fără județ*”, adică fără multă judecată, spune Ureche în limbajul lui laconic și frumos. ¹⁾ Și, omul care iubește prea mult ospățul, se bolnăvește; Ștefan a fost bolnav de pe urma ospețelor de „*podalgie*” spune cronicarul Nicolae Costin, ²⁾ de „*podagrie*”, spune Ureche, ³⁾ de gută am spune noi astăzi.

Pe de altă parte, când a cucerit Chilia, la 1465, Ștefan a fost rănit la un picior, și mai târziu „*bolnav și slab de ani*”, ⁴⁾ a murit de o complicație a acestei răni.

Toate aceste împrejurări au silit pe Ștefan Vodă, să aibă neconținut nevoie de medici. Încă înainte de 1460, el avea un bărbier la Suceava, un Italian „*maestro Ivane barbero del dicto Vaivoda*”, de origină Genovez. ⁵⁾

6 Martie 1475.—Dupe strălucitele isbânzi ale lui Ștefan în contra Turcilor, faima lui se dusese în toată lumea, până la Papa de la Roma. Senatul Venețian, la cererea lui Ștefan pentru „*uno medico pro cura et liberatione certi ulceris quod in crure sustinct*”, hotărăște să intervie la Papa, ca să-i satisfacă cererea. În acest scop trimet pe Paulum Omnebonum „*ad pedes Apostolicos et ea expositurum quae illi commiseratis expeditimus et regresum ad nos una cum medico a vobis requisito remitemus ad Excellentiam Vestram cupidi et studiosi liberationis diuturnaeque vitae et valetudinis vestrae...*”. ⁶⁾

1480. — Din acest an datează hrisovul prin care Ștefan cel Mare întărește constituirea breslei calicilor din Iași, pomenit mai în urmă de alte hrisoave de la Petru Rareș, Iliăș-Vodă, Mihai Racoviță și alți Domnitori. ⁷⁾ S'ar părea chiar că există o oarecare legătură între acest hrisov și constituirea cu doi ani mai înainte a corporației sau a așezământului cerșetorilor din Nurnberg, din Germania, asupra căruia vom reveni.

1) Ureche. In Letopiseși. vol. I. pag. 178.

2) N. Costin. In Letopiseși. vol. I. pag. 394, apendice V.

3) Ureche, l. c., pag. 177.

4) Idem, l. c., pag. 178.

5) L. Nistor. Auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau, p. 193. n. 3. Cf. Xenopol, vol. IV, p. 161. n. 27. — N. Iorğa. Istoria comerțului rom. Vol. I. p. 125, în notă: Acte și fragmente. III, p. 42-43.

6) Hurmuzachi, vol. VIII, pag. 7.

7) Ionescu Gion. Istoria Bucureștilor, Podul Calicilor.

Februarie 1501. — Încă de la această dată, Ștefan Vodă al Moldovei, trimite soli la Veneția pe Rainold și Antoniu, oameni „rău îmbrăcați” cari, în afară de alte treburi aveau și însărcinarea să tocmească un medic pentru stăpânul lui bolnav. ¹⁾

26 Februarie 1502. — După o viață glorioasă de lupte neinterupte, Ștefan cel Mare, era tot mai bolnav. Prin intervenția regelui Ungariei, a obținut trimiterea unui medic reputat, Ioan Klingensporn, din Nürnberg.

La data de mai sus, Comuna Nürnberg scrie regelui Ungariei :

Dupe formula de politețe... „und fügen Ewer Konigelichen Gnaden mit Unndert hänigkeyt ze wissen, das sich dieselben Gesandten in irm Bevelh ains Doctors halben in der Ertzney getrewlich und vleissig gehalten und wir, neben inen, Ewr Konigelichen Durchleuchtigkeyt und gemelten umserm gnedigen Herrn zu Ern und Gefallen, Vleiss getan und furgewandt, denselben Doctor auffzebringen...” ²⁾

În același timp, Comuna Nürnberg scrie și lui Ștefan, comunicând trimiterea lui Iohane Klingensporn, un doctor care fusese foarte prețuit ca medic al orașului și pentru care, trimițându-l se făcea un adevărat sacrificiu :

După formula de politețe... „...Apparuerunt his diebus apud nos Illustrissime Dominationis Vestri familiares Udalricus, et Anthonius. eusdem Dominationis Vestre patentes in papiro literas nobis ostendentes et tandem causam et negocium sue ab ipse Ill-me D. Vestra destinacionis pulcerrime significantes.

Quamprimum autem ex eorum relatione de domino Iohane Klingensporn, medicinarum doctore (3), nostro (in arte sue) familiari, evocando intelleximus, nos mox in eum iturum consensimus. Et, quam vis ille doctor, propter suam senium, et longisimum iter. ire diu recusaverit, nos tamen incolumitatem Illustrissime Dominationis Vestre corporalem ex animo desiderantes, una cum dictis destinatis, apud ipsum doctorem effecimus, quod eum Illustrissimam Vestram Dominationem acedere commovimus. Integerrima mente optamus eum Vestre Illustrissime Dominacioni pro desiderio consultarum; libentissime enim semper facimus quod Vestre Ill-me D. gloriam et desiderium aucturum sentimus. Nec tacere coronam Il-me D. Vestre possumus de exactissima

1) N. Iorga, Arhiva Soc. Șt. și Literare din Iași, 1898, vol. IX, pag. 66-60.

2) N. Iorga, Acte și fragmente, vol. III, pag. 73. Nürnberg, Staatsarchiv, Nürnberger Briefbuch 48, fo 230 Vo.

et vigilantissima opera et diligentia in his negociis nomine Il-me D. Vestre in civitate nostra gestis per predictos Udalricum et Anthonium adhibita. Datum die Sabati 27 mensis Februarii, anno etc.

In nota 3, se spune: „Nürnbergger Rathbuch, 7: Doctor Henric Klingensporn ist drei Jar bestelt zu gemeinen Statleybartzt, ein Jar umb 100 Gulden Sold, und gest an uff nechste Quottember, Octava quinta post nativitatem Marie 1499“. (13 Octombrie). 1)

Ar urma, după această notă, că Henric Klingensporn, nu Iohane cum se specifică în textul latin, a fost numit pe timp de trei ani ca medic al oraşului, de sigur la Suceava. Iar după data aceleiaşi note, angajamentul a început în 1499 şi expira la 1502. Rezultă că Ştefan cel Mare a fost cel dintâi la noi, care s'a gândit să aducă un doctor pentru nevoile mulţimei, pentru nevoile oraşului; adică ar fi primul organizator al asistenţei medicale publice la noi. Şi dacă ţinem seamă că tot acest Domnitor a dat hrisovul prin care se constituie corporaţia calicilor din Iaşi, numai la doi ani după ce s'a constituit aceiaşi corporaţie în Nürnberg, trebuie să admitem că acest fapt nu mai este o simplă coincidenţă de date, ci, că Ştefan Vodă urmând exemplul Apusului, lucra dupe un plan cert de organizare a asistenţei, adică a asistenţei săracilor şi a bolnavilor.

1 August 1501. — La această dată, după cum vom vedea dintr'o scrisoare al cărei text îl dăm mai jos, Ştefan Vodă avea în Suceava un doctor Italian, Matei Murianu, care semnează „*Matheus Murianus, artium et medicinae Doctor*“. 2)

4 Decembrie 1502. — Ştefan cel Mare scrie Dogelui Leonard Loredano, să inlesnească cumpărarea unor medicamente prescrise de Matei Muriano. Scrisoarea o trimite printr'un veneţian Dumitru Purcivi, care trecea prin Moldova, în drumul lui dela Moscova spre Veneţia :

„Stephanus divina favente gratia dominus heres et vayvoda Moldaviae. Illustrissime et E-me Princeps domine amiceque nosster charissime. Quum superioribus annis is industrius Demetrius Purcivij exhibitor cum oratoribus Ill-mi principis Moscoviae ad terram nostram Moldaviae applicuisset de medio vestrarum dominationum nunc eundi rursus propter merita sua amplis-

1) N. Iorga, l. c., fo. 231. Vo.

2) Vezi la data de 7 Decembrie 1502.

sima justa persuasionem Exc-mi Domini Matthaei Murriani doctoris medicinae concivis Vestrae Dominationis fidelis nostri ad urbem V. D. Venetiae transmisimus ut nobis pharmacias aliquas sive medicinas justa consilium Domini Matthaei nobis necessarias emere et comparare pecuniis nostris propriis anhelet et debeat pro eo affectamus V. I. et Ex. Dom. causa nostri eundi Demetrium modo aliquali retinere non velint sed dispositis ibidem vestris necessariis ipsum integre et salvum sine dilatione ad nos remittere dignentur. Clementissime Altissimus V. I. D. ad vota conservet feliciter.

Ex arce nostra Sustavia IX decembris anno domini millesimo quingentesimo secundo".¹⁾

7 Decembrie 1502. — Dupe trei zile, doctorul lui Ștefan Vo-dă, Matei Muriano, trimite și el o lungă scrisoare-raport aceluiaș Doge, în care dă o mulțime de date istorice, cum și câteva informații interesante pentru noi. Muriano spune că se afla în Moldova, cu voia Republicei, dela 1 August. Ștefan i-a spus că „n'am vrut să trimet după doctor în vre-o altă parte a lumii decât la prietenii mei, cari sunt sigur că mă iubesc”:

După formula de politeță: „La causa che per havanti non habbi scritto a la Sublimità Vostra e stata la infirmità grave ho patito dal primo zorno de avusto che zonzi in Moldavia per tutto octubrio proximo passato, non obstante tamen la malatia grande adi 22 avusto io fo a la visitation de questo Illustrissimo Signor Duca Stephano et fici l'oficio di fedel servidor di la Serenità Vostra con quella forma de parole che se convien a un tanto signor quanto e questo, lo qual ave gratissimo con demonstration e parole molto amicabile in fra le quali disse: io non ho voluto mandar medico in alcuna parte del mondo salvo da li amici mei li qual son certo me amano, et dissemi etiam: io sono circondato da inimici da ogni banda e ho avuto bataie 36 dappoi che son signor de questo paese de le qual son stato vincitore de 34 et 2 perse.—Dupe ce face un portret al lui Ștefan, adaugă: „prosperoso de la persona per la eta sua se questa infirmità non lo havesse oppresso, ma spero in Dio farli gran zovamento per quanto posso comprender per le cosse principiate”.²⁾

11 Octombrie 1503. — Din pricina accidentului suferit, sau din cine știe ce altă cauză, doctorul Matei Muriano a murit. Această

1) Hurmuzachi. vol. VIII, pag. 35. doc. XLIV.

2) Idem. doc. XLV. pag. 35-37.

impresurare l-a făcut pe Ștefan Vodă să se adreseze din nou Dogelui Veneției, să-i ceară alt medic și medicamente. În acest scop a trimis la Veneția pe postelnicul Teodor, care, în drum spre Veneția, a mai luat și un însoțitor cu recomandatie dela Ioan Corvin, regele Ungariei; Ștefan scrie :

„Stephanus Dei gratia dominusque Terrae Vayvoda Moldaviensis salutem ac sinceræ dilectionis affectum. Notum facimus Vestrae Excellentiae quemadmodum et V. E., scire poterit quam multociens ad V. E. nostros homines misimus pro medicis tempori item elapso ad V. E. pro uno medico miseramus quem quidem medicum eadem V. E. nobis transmisit. Sed idem medicus ad nos egrotus pervenit ita ut nobis nihil proficere potuit, quem in eadem infirmitate diem clausi; iccirco de hoc V. E. nos multum regratiamur bonoquo nomine ab eadem V. E. accepimus, quare et nunc misimus ad eadem nostrum hominem Theodorum nomine cubicularium nostrum petentes admodum V. E. ut nobis mitere dignetur eadem V. E. unum medicum ad tempus quoque V. E. voluerit qui nostra egritudine nos iuvare posset in quo nobis eadem V. E. rem pergratissimam exhibebit quantoque amore eadem V. E. suscipimus quem quidem medicum nos peroptime pacifice ac honorifice tractamus ac nutrimus, eumque vero repatriare voluerit eundem iterum honorifice ac cum pace emittemus et redire permitti faciemus ad propria, quicquid vero predictus homo noster eidem V. E. ex parte nostra dixerit declarantes eidem fidem adhibere degnimini creditivam quoniam verba nostra sunt.

Dat in castro nostro Zuchaviense die dominico ante festum Galli Episcopi videlicet XI-a mensis Octobris anno Domini millesimo quingentesimo tertio. ¹⁾

21 Decembrie 1503. — „Adi 21 Dezembrio in Colegio fo San Thoma“, Postelnicul Toma și trimisul lui Ioan Corvin, au expus Dogelui scopul misiunii pentru care au venit în Veneția, din partea lui Ștefan Vodă și a fiului său Bogdan, adică „la malattia sua pregava la Signoria li desse uno medico perche maestro Mattio che vi ando e morto et lo vol ben pagar e condurlo a sue spese“. Principele li-a răspuns: „lo vedera volontieri et si vederia dir al Colegio de medici ne mandasse uno, et che col sangue potendo lo voria varir; et dimandato dil mal, disse di li piedi et di le man non si poteva mover di ajutor, dil resto sta bene, za li fo fatto consiglio di medici di Padoa etc.“. ²⁾

1) Hurmuzachi, vol. VIII. Doc. XLVII. pag. 38-39.

2) Idem. — N. Iorga, Istoria comerțului românesc, vol. I. pag. 127, citează pe Nistor. Handelsbeziehungen, pag. 201.

28 Decembrie 1503. — Trimisul lui Ștefan Vodă și cel al lui Ioan Corvin au avut de ales între trei candidați: Gheorghe din Piemont, Ieronim de Cesena, susținut de Colegiul medicilor și „*maestro Alessandro Veronese*”. La început au ales pe Gheorghe din Piemont, dar s'a opus Colegiul, care spunea: „*havevano electo domino Hieronimo da Cesena et che questo non val nulla et chel salario e de ducati 500 al anno et che maestro Alessandro Veronese vi anderia, or per il Principe li fo ditto non lo tolesseno che non lo cognossemo sufficiente, et cussi si partino per veder l'altro*”.¹⁾

2 Ianuarie 1504. — Trimișii lui Ștefan și Corvin, s'au oprit asupra lui Cesena „*qual il collegio de medici lo ha ricorduto e zovene e cussi si partirano*”. Și așa au pornit-o spre țară²⁾

25 Februarie 1504. — Boala lui Ștefan Vodă îngrijora pe toată lumea. Regele Vladislav scrie Sașilor: „*...adversa valetudine Wayvode Moldaviensis...*”, și le cerea să ia măsuri de apărare contra Turcilor.³⁾

21 August 1504. — Marți 2 Iulie 1504, a murit Ștefan cel Mare.⁴⁾ În ultimele lui clipe a fost asistat de Ieronimo de Cesena, un medic evreu al Hanului Tătarilor, un bărbier din Buda, și poate, un „*Lonardo de Massari phisico*”. Acesta din urmă, a trimis o scrisoare din Buda, cu data de 26 Iulie, unuia „*Zuam Badoer Dottor et Kavalier*”, în care descrie cele petrecute la moartea lui Ștefan. Bogăția detaliilor cu care face această descriere, ar fi o dovadă că a fost față și el; dar, s'ar putea să știe toate aceste amănunte dela bărbierul din Buda, care, dela 2 până la 26 Iulie, data scrisorii, a avut tot timpul să ajungă acasă, la Buda. Massari povestește că în ultimul timp rana pe care o avea Domnitorul la picior, s'a agravat, încât Cesena și medicul Hanului, au hotărât să ardă rana, deși nu era nădejde de scăpare: „*Siando esso Stephano impiagado le gambe et aliquiditer reducte in un momento se comenzo alargar le piage et come ha inteso li medici pronosticano esso esser spazato et li deno el fuoco a le piage et per conseio de mistro Hieronimo da Cesena medicho el qual ando quest anno mandato par la Signoria et uno Zudeo medico del Imperator de Tartari*”. În acest timp, boerii se certau pe cine să aleagă Domnitor în locul lui Ștefan. Acesta află,

1) Hurmuzachi, vol. VIII, documentul XLVIII, pag. 39.

2) Idem, doc. XLIX.

3) Idem, vol. XV/i, doc. CCCII, pag. 164.

4) Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 178.

și cu toate că era aproape agonic „s'a arătat la moarte, că și'n viață și'n sănătate, teribel și prudent în acelaș timp”; a pus să se ucidă cei răsvrățiți, apoi a procedat la alegerea noului Domnitor. A fost ales fiul său, Bogdan. Și însăși Ștefan la urcat pe tron. Două zile în urmă a murit: „in do zorni reddidit spiritum”. Noul Domnitor și boerii au certificat purtarea corectă a medicilor și, bărbierul din Buda și medicul Hanului au și plecat; Ieronim Cesena de frică că va fi reținut a intervenit la secretariatul Italian (din Buda), ca să-l recheme:

„Item come postscripta ha ricevuto una lettera di mano di maistro Hironimo di Cesena sopra nominato, li scrive el fiol e sta electo Vayvoda et cognoscendo lui et li baroni non esser sta difetto de li medici hanno promesso de remandarli tutti honorifice. Vero e che un barbier di Buda e sta remandato et el miedego Zudeo de l'Imperator di Tartari; ma esso mistro Hieronimo dubita non esser ritenuto de li e lo prega fazi il Re scriva una lettera in sua recomandazione et che prega il nostro segretario e cussi la farà far et manderala per l'ambassador...”¹⁾

1504-1506. — Bogdan (al treilea) Vodă, fiul lui Ștefan cel Mare, era orb; „uno oculo orbis” spune Miechowski, cronicar și medic de curte al regelui Sigismund I, contemporan al lui Ștefan cel Mare.²⁾ Dupe Cromer, cronicar Polon, Bogdan ar fi fost numai încrucișat și-i spunea „Bogdan Luscul”, adică „ponihos”, explică Șincai; iar termenul de ponihos înseamnă omul care nu vede bine, om strabuc.³⁾

Oricum ar fi fost, lui Bogdan i se făcuse de înșurătoare, și voia să ia de soție pe Elisabeta, sora Craiului Poloniei, Alexandru. Multe și mari necazuri a avut de tras Moldova de pe urma dorinței Domnitorului, că Elisabeta nu-l voia de soț, iar Craiul Alexandru „vedea pe soru-sa că nu va să meargă după Bogdan Vodă, căci era prea grozav la față și orb de un ochiu”.⁴⁾ Ca să-și ajungă ținta, Bogdan a primit condiția ce i se punea, ca Elisabeta să-și păzească credința religioasă și să-și aducă chiar și medicii ei; și a trimis Bogdan oamenii lui pe Tăutul Logofătul, pe Isac „camerarius” și „scriba”, cari au primit condițiunile:

1) Hurmuzachi, vol. VIII, doc. L, pag. 40-41.

2) Arhiva istorică a României, Tomul I, pt. II, pag. 46.

3) Șincai, Cronica, vol. II, pp. 105. 107. 109. Citează: Cromerus, III, pag. 452.

4) Gr. Ureche, în Letopiseții, vol. I, pag. 179-80.

„...deinde ut dominus noster illustrissimus palatinus huic serenissimae reginulae medicos et doctrinae Romanae sacerdotes, praefectos muneribus et ministros utriusque generis semper sustentet, quibuscum sit ei quotidiana et honesta consuetudo... 1)

1495-1508. — Sunt anii domniei lui Radu (al IV-lea) cel Mare al Țării Românești, fiu al lui Vlad Călugărul. Radu a fost un om boleac de picioare; din 13 ani cât a domnit, șapte i-a petrecut într'un cărucior, cu care se transporta pe unde avea nevoie în interesul țării sau al lui.

Sultanul Baiazet al II-lea, cel ucis de un medic evreu, 2) spune despre Radu Vodă :

„Răsboaele nu se poartă numai cu puterile trupului, ci mai mult cu tăria de suflet. Să ia exemplu de la Domnul Țării Românești Basarab Voevodul, 3) care, deși e străin de legea musulmanilor, totuși în cea mai mare slăbiciune a puterilor sale, s'a purtat cu cea mai mare deșteptăciune și, cu toate că șapte ani întregi a fost pus în rădvan (quadriga impositus) și purtat din loc în loc, totuși a cărmuit țara Românilor lui cu deosebită mulțămire a supușilor. Schimbătoare și nestatornice și veșnic doritoare de lucruri nouă sunt sufletele poporului din țara aceia, dar, cât despre acesta, nu s'au înstrăinat, pentru slăbiciunea și pentru boala picioarelor (podagra), de Domnul lor... 4)

Avem și alte știri despre boala acestui domnitor :

Radu Vodă adusese în țară pe fostul patriarh Nifon, chip să organizeze biserica țării. De organizat a organizat-o el, dar a căutat să se amestece și'n viața de familie a Domnitorului, cerând ca Domnul să despartă pe sora-sa, Caplea, de boerul moldovean Bogdan, pe motiv că acest boer mai avea o soție la el acasă. 5) Și Radu Vodă l-a trimis pe Nifon să mai mediteze asupra acestor lucruri la Muntele Atos. Un povestitor al vieții lui Nifon, spune despre boala lui Radu : „căzu eghemonul Radu într'o boală groaznică și cumplită“, pe urma blestemelor acestui patriarh mazil. 6)

1) Hurmuzachi. vol. II/2. Apendice, doc. slavone. Doc. DXXXIII. pag. 726.

2) D. Cantemir. Istoria Imperiului bizantin pag. 201 n. 65.

3) N. Iorga: Turcii numesc o țară și un Domn după celdintăi stăpânitor de acolo, pe care l-au cunoscut. De aceia spun lui Radu „Basarab“.

4) Idem. In „Floarea darurilor“, pag. 434-435.

5) Idem, Ist. bisericei rom., vol. I. pag. 123.

6) Idem, „Floarea darurilor“, pag. 435.

1507. (?). — Radu Vodă cel Mare a trimis la Braşov pe Staico logofătul, ¹⁾ să-i aducă un meşter priceput în boala de picioare :

„Bunilor noştri fraţi şi cinstiţi domni, judeşului şi celor 12 pargari din Brasov, dragă închinăciune vă aduce Domniei Voastre fratele D-voastre Staico logofătul. Şi dau de ştire D-voastră ca unor buni şi cinstiţi fraţi ai mei, că am auzit acolo la D-voastră de un om meşter ce se pricepe la boala de picioare ; de aceea, încă mă rog şi cer dela D-v., să mi-l trimiteţi cu acest om al meu Nanciul, ca să mi-l aducă. Şi dacă va da Dumnezeu să înţeleagă boala mea şi să-mi folosească, n'are să aibă pagubă, precum şi D-voastră înşivă. ²⁾

29 Februarie 1508. — Nu ştim dacă Braşovenii vor fi trimis meşterul pe care-l cerea Radu Vodă ; ştim însă, că la data de mai sus, medicul domnitorului era un „Franciscum phisicum“, despre care Domnitorul scria Sibienilor : „in presentes autem eisdem referimus quod Franciscum phisicum nostrum concomitari fecistis“. ³⁾

12 Martie 1508. — Boala lui Radu cel Mare se agravase şi Regele Vladislav scrie despre acest lucru Saşilor, ca să ia măsuri de pază din vreme : *fidelem nostrum Spectabilem et Magnificum Radwl Wayvodam parcium regni nostri transalpinarum gravi et extrema laborare valetudine*“. ⁴⁾

18 Ianuarie 1509. — În Muntenia domnea Mihnea Vodă cel rău. Acest domnitor avea la curtea lui un doctor, Petre, pe care îl considera ca boer al lui „is autem Petrus doctor est fidelis noster et boyar huius regni nostri“. Ginerile acestui doctor, făcea afaceri cu un turc Mehmet. Doctorul Petre dăduse garanţie pentru ginerile său şi acum era urmărit pentru datorie cu ajutorul pârčalabului ungar din cetatea Poenarilor. „Şi ce“, strigă Vodă, la ameninţările de zăberire ale acestuia, „putem noi să dăm legaşi în mâinile Turcilor, pentru datorile ginerelui lui, pe acest om drept, cu copii şi soţia sa?“ : „Num quid hunc iustum simulcum liberis et uxore propter debita generis sui possumus ligatos dare ad manus Turcorum? Nam enim Turcus debita petit a fideiussore, (videlicet) Petro doctore“. ⁵⁾

1) Un Staico a fost primul soţ al Caplei, sora lui Radu Vodă. Cf. N. Iorga. Istoria bisericii rom., pag. 124.

2) I. Bogdan. Relaţiile Ţării rom., cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească, vol. I, pag. 302.

3) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/i. Doc. CCCXXIX, pag. 180.

4) Idem, doc. CCCXXX, pag. 180.

5) Idem. doc. CCCXLVII, pag. 190-91. — N. Iorga. Istoria comerţ. rom. Vol. I, pag. 133.

1510. — Un an mai târziu de la apărarea doctorului Petru, Mihnea Vodă a fost ucis la Sibiu, pentru că ar fi rușinat sora unui Sârb, Dumitru Iaksich. Pe mormântul Voivodului s'a scris un epitaf în versuri latinești, compuse de doctorul Ioan Salius. ¹⁾

5 Decembrie 1517. — Neagoe Vodă Basarab al Țărei Românești (1512-521), a avut ca medic un Ragusan, pe Ieronim Matievich „*medico chirurgico, servitori illustris domini Bassarachi*“. La data de mai sus, Ieronim se afla în Veneția ca trimis din partea Domnitorului, cu un dar de seamă; îl regăsim apoi la 9 Aprilie, trimis „*pro rebus et marcanciis*“ de cumpărat pentru stăpânul său. Cu aceste prilejuri, dozele Leonard Loredano îl face cavaler:

„... pentru amicia și buna voință ce ne unește strâns cu însuși domnul Vodă, precum și pentru demnitatea personală a zisului ambasador, am crezut de cuviință a-l orna cu onorile și titlul de cavaler, prin cari să se facă cunoscut tuturor meritul lui. Așa dar, după ce-și împlinise ținta ambasadei, l-am înaintat cu solemnitate la onoarea, gradul și demnitatea ordinului cavaleresc și l-am făcut Cavaler, înpodobindu-l cu ceremonia obicinuită, cu sabia, brâul și pinteni, și acordându-i pentru viitor și dreptul de a se numi Cavaler splendid, mai dându-i facultatea și autoritatea de a purta totdeauna haine aurite precum și sabie, brâu, pinteni și alte orișicare însemne militare aurite, și de a se bucura de o mare preeminență, jurisdicțiune, libertate și toate celelalte privilegii ale ordinii cavaleresci. Spre mărturie și confirmațiune am poruncit a se anina sigiliul nostru cel de plumb. 1518, Martie 7. ²⁾

Este o cinstire, care oricât de puțină valoare ar fi avut, se resfrânge totuși asupra Țărei, Domnitorului și ambasadorului său, doctorul Ieronim Matievici.

24 Iunie 1518. — La această dată se semnaleză prezența la Veneția a unui sol Anton Paicalas, vreun Grec, trimis de Ștefăniță Vodă al Moldovei (1517-1527), ca să ceară un medic pentru Domnitor. ³⁾

1521. — În socotelile Brașovului de pe acest an se pomenește

1) Hurmuzachi, vol. II/2. Doc. CCCCLXXVII. pag. 608 — Șincai. Cronici. vol. II pag. 116.

2) Hajdeu. Arh. Istor. Tom. I, pag. 69. — N. Iorga, Arh. soc. științ. și literare din Iași 1898, pag. 66-69. Două documente din Arhivele Ragusane. — Hurmuzachi volumul VIII. Doc. LV, p. 45.

3) N. Iorga, l. c. mai sus. pag. 69.

de un „*Iheremiae domini waywode Transalpinensis physico*” amator de vin roșu „*lepore*”, culoarea sângelui de epure.¹⁾

1523. — Tot în aceste socoteli se pomenește de un alt „*phiscum*” al domnitorului Țării Românești, din acea vreme, Radu (al VI-lea) de la Afumați (1521-1529): „*vectori vehenti phiscum domini waywodae Transalpinensis ad Castrum Mariae*”.²⁾

Februarie 1523. — În Arhiva orașului Brașov se pomenește de medicul lui Radu, care merge la Feldioara.³⁾

8 Mai 1528. — Suntem în vremea lui Petru Rareș din Moldova (1527-1538). Petru Rareș, de care s'a spus că ar fi fost și el doctor⁴⁾, se plânge Bistrițenilor despre fuga unui medic al său „*unum phyrcom*”, probabil *physicum*, care a luat și ceva din banii Domnului :

Dupe formula de politeță : „Speramus Vestras Dominaciones non ignorare quomodo anno preterito Egregius Logofetus de Turcarum faucibus nobis unum phyrcom (probabil physicum) una secum adduxerat. Nunc autem, his transactis non multis preteritis diebus, se ipsum a nobis clandestina ad vos contulit, et inibi requiescit, noa quoque eidem fidem adhibueramus et ei porreximus quinque milia aspera et duos peroptimus equus; ipse autem nos suis actis blandiciis fefellit. Quare rogamus Vestras Egregias Dominaciones ut ob contemplacionem nostrarum prefatum phyrcom nobis terga versus mittere debeatis...”

Datum in opido Batusan...⁵⁾

21 Aprilie 1532. — În registrul de venituri și cheltueli, al județului Brașov, se trec cheltuelile făcute cu vizita unui „*dominus Stephanus doctor episcopus Sirmiensis a domino Gritti ex Thergowysta*”, un doctor probabil în teologie.⁶⁾ Alte cheltueli pentru „*doctori et secretario domini Gritti*”, se înregistrează la 19 Mai 1532.⁷⁾

13 August 1535. — În timpul domniei lui Radu Paisie în Muntenia și Petru Rereș în Moldova, se vorbește mult de un doctor Paul. Reputația acestuia ajunsese așa de mare, că îl chemau toți din toate

1) Hurmuzachi, vol. II/3, pag. 380 și pag. 387.

2) Idem, pag. 447.

3) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/i. Doc. CCCCLXXXVIII, pag. 267, n.

4) Vezi nota 4, pag. 53.

5) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/i. Doc. DLVII. pag. 304.

6) N. Densușianu, în Hurmuzachi, vol. II/4, pag. 34.

7) Idem. pag. 36.

părțile, boerii ca și Domnitorii. Despre drumurile pe cari li-a tot făcut când în Muntenia, când în Moldova și micile cheltueli ocazionate de aceste drumuri, se face mențiune în Registrele de încasări și cheltueli ale orașului Brașov. Prima mențiune este la data de mai sus: „*dom. doctori Paulo ac apothecario in Fogaras ad venerabilem dom. Sigismundum Thomory ibidem morbo correptum dum ex commissione regia ad Radwll waywodam proficisci debuerat*“.¹⁾

1 Noembrie 1536. — După un an, doctorul Paul este chemat de către boeri: „*dom. doctori Paulo in Transalpinam misso ad mendendum aliquot boyaronibus*“.²⁾

6 April 1537. — Acelaș doctor Paul este chemat de Petru Rareș din Moldova: „*domino doctori Paulo in Moldaviam ad vocationem waywode Moldaviensis profecto*“.³⁾

23 Septembrie 1537. — La această dată doctorul Paul se găsea tot în Moldova: „*Dominica ante Michaelis Francisco Pellioni in Moldaviam misso ut dominum doctorem evocaret, ac domino reverendissimo Malautica emeret*“.⁴⁾

1 Octombrie 1537. — O mențiune tot pentru doctorul Paul: „*domino doctori Paulo, pro tertia angaria*“.⁵⁾

19 Decembrie 1537. — Către sfârșitul acestui an se pomenește încă odată de unele cheltueli făcute cu doctori și apotecari „*Domino doctori ad ultimam angariam*“ și mai departe, la aceeași dată: „*domino Georgio Blesch ratione census dominorum domini doctoris, apothecarii, ac currificis*“.⁶⁾

22 Decembrie 1538. — La această dată găsim pe doctorul Paul printre lefegii comunei Brașov, cu leafă plătită la fiecare trei luni; cu alte cuvinte acest „*domino doctori Paulo*“, este medic comunal plătit cu 80 de florini pe trei luni.⁷⁾

15 Februarie 1542. — Cu prilejul unor cercetări ce s'au făcut pentru o crimă, se pomenește de un „*doctor Matheus plebanus bistriciensis*“, și tot cu acest prilej se pomenește de o scrisoare din

1) Idem, pag. 93.

2) N. Densușianu, în Hurmuzachi, vol. II/4, pag. 113.

3) Idem, pag. 136.

4) Idem, pag. 139.

5) Idem.

6) Idem, pag. 140.

7) Idem, pag. 187.

1538, a lui Petru Rareș, prin care cerea Venețienilor o otravă „aconito”, ca să scape de dușmanii lui: „...*tandem etiam Venecias pro aconito misisset quomodo ipsum faceret aliquo modo intoxicari*”.¹⁾

Urmează o bucată de vreme, până în 1556, în care nu avem știri decât despre bărbieri, știri pe cari li-am consemnat la locul lor.

Iunie 1557. — Pătrașcu Vodă (1554-1557), tatăl lui Mihai Vițeazu, s'a bolnăvit așa de tare că a fost nevoe să se ducă la Râmnicu Vâlcei, după un aer mai bun. Intr'o notă din socotelile Sibiului se spune: „*Vayvodam Petrasko ad Rymnyk*”.²⁾ La 28 Iunie, Sibiului îi trimite un doctor: „*amplius pecierat sibi doctorem medicinae intromitti*”,³⁾ dar fără folos, căci Domnitorul a murit în zilele Crăciunului, la 24 sau 26 Decembrie 1557.

3 sau 4 Ianuarie 1558. — Este data când au aflat Brașovenii despre moartea lui Pătrașcu Vodă, așa că doctorul pe care l-au trimis și ei, era de prisos: „...*quidam doctor a sua Reginali Maiestate ad dominum Petrasko Wayvodam profecturus, cum iam esset mortuus*”.⁴⁾

5 Octombrie 1558. — Un doctor care pare a fi Român, doctorul Ion Evangelista din Sibiu, este trimis la această dată, prin Brașov, în Muntenia, de unde — probabil, a trecut și în Moldova la Lăpușneanu Vodă, care avea mereu nevoie de doctori.⁵⁾

29 (?) Noembrie 1558. — La această dată se menționează în socotelile Brașovului: „*venit quidam doctor Suarum Maiestatem ex Moldavia, qui hic moratus est quatuor dies*”. Pare a fi vorba despre doctorul Evangelista, care va fi fost în Moldova pentru că după câteva zile se face mențiune despre acest fapt.⁶⁾

13 Decembrie 1558. — În socotelile Sibiului se spune: „*reverso doctore Ioanne Evangelista ex Moldavia*”.⁷⁾

17 Martie 1559. — În aceleași socoteli se menționează: „*doctorul dus la Brașov*”. Negreșit, pare a fi vorba iarăși de un drum făcut de acelaș doctor Evangelista.⁸⁾

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/i, doc. DCCLXXI pag. 413 și 414. — Idem Istoria comerțului românesc, vol. I, pag. 128.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI, Socotelile Sibiului, pag. 868.

3) Idem.

4) Idem, Socotelile Brașovului, pag. 797.

5) Idem, Socotelile Sibiului, pag. 868.

6) Idem, Socotelile Brașovului, pag. 800.

7) Idem, Socotelile Sibiului, pag. 871.

8) Idem, pag. 871.

20 Decembrie 1560. — Alexandru Lăpuşeanu al Moldovei a fost un domnitor sanginar, care ucidea din nevoia de a-şi distruge vrăşmaşii, ca să poată domni, dar ucidea şi din plăcerea sadică, ca să vadă curgând sângele. Cu un asemenea om nu se glumea; cei cari îl îngrijeau trebuia să fie în pază. Andrei bărbierul care l-a îngrijit ani de-arândul, era s'o pătească; odată însăşi Vodă îl trimete înapoi, la Bistriţa, cu o notă de care singur se mira „*incolumem et salvum*”, adică bun teafăr am zice noi. Mai rău era s'o pătească un doctor străin, Asola di Bressano, un tânăr medic fost în serviciul regelui Transilvaniei; a dat o doctorie mai tare şi a fost acuzat că a vrut să otrăvească pe Domnitor. Era gata-gata să i se taie capul şi numai cu intervenţia patriarhului a scăpat de la moarte:

Şi ritruova qui hora un giovine medico d'Asola di Bressana, il quale già alcuni anni era al servizio del Re di Transilvania, et essendo stato ricercato dal Signor Alessandro vaivoda di Moldavia in certa sua grave indispositione, quel re gli lo concesse, et egli medicandolo, portando cosi, come esso medico dice, la qualita del suo male, gli diede una medicina un poco gagliarda, la quale perche fece molta operatione, fu causa, che esso medico fusse imputato d'haverlo voluto venenare, et percio fu posto in prigione, con opinione, che poi gli fusse tagliata la testa, Di dove con gran fatica il Reverendissimo Patriarca Greco di Constantinopoli ritrovandosi a caso in quel luogo hebbe modo di liberarlo con pagar presso duecento ducati per le spese, che gli erano state fatte, pigliandolo al servizio suo; dove egli e stato fino al presente, che essendo venuti qui dui ambasciatori mandati a posta dal detto Signore Alessandro, a quest'eccelsa porta per procurar d'haverlo nelle mani, et condurlo in Moldavia, presentarono al magnifico Rusten bassa 10,000 cechini d'oro richiedendogli, che fusse loro dato il prefato medico. Il qual magnifico Bassa, volendo satisfaire a quel Signore ordino che fusse preso, et condotto a se. Il che fu fatto martedì sera, et il seguente giorno condotto alla magnificenza sua la quale Dragomanando Domino Michiel Cernovicchio dragomano di Vostra Serenita, che a caso si ritrovo da lei, gli disse che l'era dimandato dal Signor di Moldavia, et che ella voleva, che egli andasse a ritrovarlo. Il quale narrandole prima le imputationi, che altre volte gli erano state fatte, disse, che altrimenti non vi volea andare, et che si voleva far Turco, di modo, che il magnifico Bassa resto tutto sopra di se, et voltatosi alli detti Ambasciatori, disse loro, che havendo egli fatto quanto che el poteva in questa materia, et che volendosi il medico far Turco, non sapeva che altro fare, che farne arz al Serenissimo Signore. Il qual crede, che non or-

dinera altro se non che egli sia liberato, di maniera che li detti Ambasciatori c'hanno per questa cagione donato al magnifico Bassa...

Di Pera alli 20 di Decembre 1560. Hieronimo Ferro Bailo in C-poli. 1)

Și cu toate acestea, sanghinarul Lăpușneanu, care nu-și cruța banii când era vorba să urmărească o răsunare, avea pentru soția lui atențiuni de o duioșie rară; când a fost bolnavă doamna lui, Doamna Rucsandra, Alexandru Vodă a trimis tocmai la Bistrița să-i aducă cireși bune, din care poftise Doamna: „*rogamus... si apudeas vel eciam alibi in propinquo nancisci cerasa istius anni posunt, nobis pro eo ducato emant per exhibitoremque presencium mittant*”. 2) Asta n'a împedicat pe Doamna Rucsandra, care „*știind câtă groază și moarte făcuse mai inainte in boerii săi (Alexandru Vodă), temându-se și Doamna să nu petreacă mai rău decât alții, l-au otrăvit și au murit*”. 3)

18 Noembrie 1561. — Este data înscăunării ca Domn al Moldovei a faimosului Ioan Vasilic Despot. Viața acestui aventurier isteț este un roman fantastic. Lăsând la o parte poveștile Cronicarilor moldoveni, s'a dovedit acum, că acest om a început ca student în medicină la Universitatea din Montpellier, sub numele de Iacobus Vasilco Marchetos de Rodos, sau Iacobus Marchetos de Rodos. Mai apoi, sub numele de Iacob Heraclide, senior de Samos și marchis de Paros, ajunge la curtea regelui Franței, iar în urma unei crime în legătură, poate, cu femeia lui uitată în cetatea universitară, fuge în Belgia și la Bruxelles ia titlul de Iacob Eraclide Basilicu Despot, senior de Samos și marchis de Paros. Soldat neînfricat al lui Carol Quintul, este făcut de acest împărat, cavaler și mai apoi conte palatin, veritabil markgraf cu drept de a incununa poezi, ca unul ce știa să mânuiască și condeii, căci scrisese o carte asupra bătăliei de la Renty, la care luase parte și el. Adept al protestantismului, rătăcește câțva timp prin Prusia și Polonia, luptă în Livonia, și își face prieten pe Laski, propovăduitor al Evangheliei noi și proprietar bogat în hotarul Moldovei. La moșia acestuia cunoaște pe mulți din fugarii moldoveni dela curtea lui Lăpușneanu din Moldova, prinde firul treburilor din această țară, se dă drept rudă cu Doamna Ruc-

1) Hurmuzachi, vol. VIII. Doc. CXIX. pag. 89.

2) N. Iorga. Hurmuzachi, vol. XV/i. Doc. MCLIX. pag. 619.

3) Gr. Ureche. în Letopiseți, vol. I. pag. 222.

sanda a lui Alexandru Vodă, fiica lui Petru Rareș și nepoata lui Ioan Despot al Serbiei, și se instalează în Moldova. Dupe o serie de întâmplări ca dintr'un film fantastic, ajunge pe tronul Moldovei cu numele de „*Eraclide Iacob Basilic, cu mila lui Dumnezeu despota Samului, Parului, Doridei și a celorlalte insule, principele regatului Moldovei, Domnul și Moșteanul Grecilor și Românilor*“.¹⁾

Despot Vodă are meritul de a fi întemeiat o școală și o bibliotecă la Cotnari. El a avut o moarte de un dramatism teatral, la 6 Noembrie 1563. În scurta lui domnie se întâlnesc doi doctori, amândoi purtători de nenoroc. Primul, este un doctor din Hotin; această cetate fusese dată de Despot, să fie administrată de Laski, drept recompensă că l'a ajutat să ia domnia; numai dreptul de judecată în pricinile ce se iveau în cetate și-l rezervase Despot pentru el. S'a întâmplat odată că „*doctorul lui Laski a omorât un om; pre doctorul acela, drept aceia, Despot l-a osândit să-și piardă capul, nebăgând în seamă rugarea lui Laski*“. De aici s'a iscat o ceartă, care a făcut pe Laski să plece la Liov, și din prieten, să devie dușman de moarte lui Despot.²⁾

Al doilea, a fost Dionisie Aval Doftorul. Acesta a fost doctorul și sfătuitorul lui Despot. Pe când Despot era asediat în cetatea Suceava și fără nădejde de a mai primi ajutoare de pe undeva „*ar fi putut eși den cetatea Sucevei să se fi dus incotro ar fi vrut... precum îl sfătuiau mulți de ai lui. Ce, den sfatul lui Dionisie Aval Doftorul au rămas în cetate, zicându-i să nu bage în seamă pe Moldoveni*“³⁾. Sfatul dat de doftorul Aval i-a fost fatal. Despot a rămas în cetate, a fost trădat de o parte din oșteni și mai apoi ucis de Hatmanul Tomșa, care a fost ales Domn, cu numele de Ștefan Vodă. Așa s'a isprăvit și aventura acestui student în medicină, ajuns Domnitor al Moldovei.

20 August 1564. — N'a trecut mult și Tomșa Hatmanul zis și Ștefan Vodă, a fost ucis de Poloni. În locul lui a revenit Alexandru Lăpușneanu (1564-1568). Bolnăvicios cum era, Lăpușneanu avea veșnic nevoie de doctori, că nu se mai mulțumea cu bărbierii. La data de mai sus trimite înapoi Brașovenilor, un „*dominum Doctorem phisicum*“, reclamat de nevoile unor cetățeni bolnavi:

1) Hajdeu, în Arhiva istorică a României, No. 9. 1864, pag. 72. — Despre Despot: Simeon Dascălul, în Letopiseți, vol. I. apendice IX, pag. 430; N. Costin, idem. apendice X, pag. 432-442. — N. Iorga, Comunicare la Academie. Ședința de Luni 26 Mai 1930. — C. Gane. Fărmece, viața lui Despot Vodă. 1933.

2) Șincai. Cronici. vol. II. pag. 213. Citează pe Forgaci, Vita Despotae.

3) N. Costin, în Letopiseți, vol. I. pag. 444.

După formula de politeță: „accepimus litteras Spectabilitatum Vestrarum periucundas, in quibus petunt a nobis amanter ut dominum doctorem phisicum, a nobis in necessitate postulatum, ob causam egrotantium civium remiteremur ad Spectabilitates Vestras; itaque, cum nobis gratificati Spectabilitates Vestre in plurimis sint, postulata a nobis eorundem graciosse exaudivimus, dominum doctoremque prefatum, ut egroti Spectabilitatum Vestrarum in absentia eius, ne deficient, remitere in duobus aut tribus ad summum diebus post discessum exhibitoris presencium statuimus bene et honeste, uti decet humanitatem eius, expeditum...“. ¹⁾

8. Ianuarie 1568. — O notiță scurtă, fără nici o explicație, luată din Socotelile Brașovului, ne informează asupra întoarcerii unui doctor din Valahia slăbănogului Petru Vodă (1559-1568). ²⁾

6 Noembrie 1570. — La această dată se găsește reclamația unuia Petre Schneyder, din Baia, contra lui Enderlein „*der artzt*“, din Bistrița. Unii au vrut să vadă în Enderlein pe acelaș faimos Andrei bărbierul, care a îngrijit pe Lăpușneanu, adică un Enderlein devenit Andrei în limba românească. Noi n'o credem. N'o credem, căci, dacă Rominii au putut româniza numele sășesc de Enderlein, în Andrei, nu putem pricepe de ce Regele Zapolia i-a spus tot Andrei „*Andream barbitionsorem*“; doar nu putem bănui că și Zapolia i-a rominizat numele, din Enderlein să-i zică Andream. ³⁾

Enderlein s'a prins să vindece pe Petre Schneyder de o boală de picioare de care suferea, în termen de 14 zile. Pentru asta a luat 18 taleri, fără să-l vindece. Afacerea a ajuns la judecată, care a dat dreptate bolnavului:

„... zu wissen wye das der gottselyg Man Petrus Schneider, bey wns wonhaftig, zu wns ist kommen wnd hott wns angezeigtt wye das in Gott heymen gesucht hott. wye sein getlyger Willen ist gewesen, mytt eynen Schmertzten an den Fissen; so hott sich seyner angenommen der Enderlein fon eich, der Artz, yn yn firzen Thogen zu heillen für XVIII Toller, wnd hott yn nicht geheylett, sonder noch mer ferderbett wnd yn auch fill geplogt wm sonst; hott dornoch nicht lenger wollen beye im bleyben yn zu heilen, wie es recht wnd kristlyg ist, sonder ist fon im gezogen, hott den gutten Man mytt grossem Schmertzten gelossen; seynten Lon aber willen hoben gantz wnd folkymlig. So ist der

1) N. Iorga. Vol. XV/i din Hurmuzachi. Doc. MCXXVI. pag. 604.

2) Idem, in Hurmuzachi, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 804.

3) Vezi la cap. Bărbieri. la data 29 Noembrie 1563, pag. 37.

erbar Her zu uns kommen, für den gantzen Rott, wnd hott uns seynen Schmertzten gezeigt wnd hott bewert das er der Bezolunk nicht wert ist gewesen. So hoben myr, der gantze Rott, das Recht gemacht das er ym nyx sol geben byss das er in geheilet. So ist er also dorlon. Wo er aber, weisser Her, dem erbaren Herren wirt eyn Nochred wollen machen, er hob in geheilet wnd er hob ym nicht wollen zolen, so bekennen myr mitt wnserer Gewissenheit das es nicht also ist, sonder das dye Bezolunk wer folkommen gewesen wen er yn hett geheilet..”¹⁾

1574. — Suntem în timpul domniei lui Alexandru Vodă în Muntenia, frate cu Petru Șchiopul. Cel dintâi, Alexandru, era un om boleac, celălalt era un beteag, era șchiop; încât, și unul și altul au avut nevoie mereu de doctori.

Se pare că boala lui Alexandru venea fie de la vreo rană, fie din cauza oboselilor pricinuite de luptele ce a tot dus contra lui Ioan Vodă din Moldova, de pe urma cărora a reușit în cele din urmă, să aducă la domnia Moldovei pe fratele său, Petru Șchiopul. Oricare ar fi fost cauza, Alexandru a fost mereu bolnav, din care pricină neconținut a avut nevoie de un „*hirurg*”, un bărbier am spune noi, pe lângă dânsul. Un călător „*parisian*”, Pierre Lescolopier, povestește că în 1574, contele Tavannes, în drum dinspre Polonia spre Constantiopol, în satul Popești de lângă București, era să ardă într-o casă de țărani; fiind rănit, Domnitorul Alexandru i-a trimis în grabă pe „*hirurgul său*”.²⁾

Pe de altă parte, în registrele de socoteli ale Brașovului, se găsesc informațiuni de felul următor:

28 Iulie 1574. — „*Lies ich den Her Doctor dem Iwasko gegen Czaydenn fhuren...*”.

3 August 1574. — „*Lies den Her Doctorem mit dem Iwasko bis gegen Türcks Burg fhurn...*”.

30 August 1574. — „*Lies ich den Her Doctor gegen Czaiden fhuren*”.³⁾

1 Octombrie 1575. — Alt trimis al Domnitorului, un „*Iacobus Paleologu*”.⁴⁾

9 Iulie 1576. — Portar de la Alexandru Vodă. „*Es ward Rossin Ferens mit dem Doctor gewesen in der Walachey...*”.⁵⁾

1) N. Iorgă, în Hurmuzachi, vol. XV/i Doc. MCXCV, pag. 644.

2) Idem. Istoria Românilor prin călători, vol. I, pag. 200. Voyage fait par moy. Pierre Lescolopier, Parisien, l'an 1574. de Venise à Constantinople.

3) N. Iorgă, în Hurmuzachi, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 812.

4) Idem pag. 813.

5) Idem, pag. 814.

2 Decembrie 1576. — Alexandru Vodă era tot bolnav. Braşovenii îi trimit nişte pilule fără plată, numai pe baza prieteniei: „*Es war auch dem Alexander Weyde rott Wachs, item pillule gegeben. Aber gutter Nachbarschaft wegen nichts darfur genommen...*“ 1)

1577. An plin de necazuri pentru Domnul Munteniei, an în care a şi murit. Ultimele luni de viaţă i-au fost amărate de un aventurier, un medic empiric, Bernardino Rosso, care vâna tronul, ca o dovadă că aventura lui Despot Vodă din Moldova, a dat curaj şi altora, să-l imiteze. Numai că acest Rosso, se înfăţişează sub un aspect cu totul antipatic. Era originar din Lombardia şi cine ştie prin ce împrejurare va fi trecut prin ţara noastră; aici a cunoscut sau numai a auzit de câteva nume de boeri de seamă. Şi-a făcut planul de atac şi pleacă la Constantinopol unde cheltuieşte cu Vizirul Mohamed şi alţii, frumoasa sumă de zece mii de galbeni pentru realizarea planului. Rosso pretindea că este scoborător din Basarabi şi că are drept la tronul Valahiei. În Constantinopol a găsit şapte boeri care să jure că această afirmaţie este adevărată şi a mai dat Vizirului o listă de boeri din ţară, cari ar fi gata — pretindea el, să afirme acelaş lucru. Planul a fost descoperit; boerii care au jurat au fost condamnaţi la galere; boerii daţi pe lista lui Rosso, cari se aflau în ţară şi cari, poate că nici nu ştiau de combinaţiile lui Rosso, au fost tăiaţi de Domnitor, din necesitatea de a asigura o succesiune liniştită fiului său. 2)

23 Mai 1577. — La această dată, David Ungnad, trimisul împăratului Rudolf al II-lea, la Constantinopol, comunică stăpânului său despre ostenele lui Rosso, ca să se facă Domn al Munteniei:

„...*Hir ist ain Arczt ausz Lombardia den man Medico Rosso nent, der helt häfftig umb die Valachey an, Weyda dasebst zuwerden, will sein geschlecht also darbringen, das vor Zeiten ainer seines namens die Walachey beherscht hab, vnd wolten Im Ir etlich nit vbel trösten, das wirdt die Zeit erklären, ain grosse staigerung des Tributs hat Er dem hieigen Kaise, vnd dem Mehmet Bassa ain grosz geschenckes versprochen, Dergleichen mittl machen alle vngleiche sachen alhie gleich vnd geschlicht.*“

Iar la 4 Iunie 1577, scrie:

1) Idem, pag. 814.

2) N. Iorga, Analele Academiei Rom., seria II, Tom. XVIII 1895-96, pag. 19 şi 22.

Der Empiricus sonst Medico Rosso genant so umb die Wala-chay angehalten ist auf lebenslang wie man sagt zur Galeeren veruhrllt sampt Siben Walachen, Andere wollen, Er solle gen Rhodisz confiniert werden. 1)

18 Iunie 1577. — Pedepsirea vinovaților se confirmă și dintr'o scrisoare a lui Beneditto de Gajan, trimisă din Pera Constantinopolului, Marioarei Valarga, sora Doamnei Ecaterina a lui Alexandru Vodă, care locuia în Veneția :

„...zilele acestea a avut puțină trudă cu doctorul Rosso anume Bernardo, care cerea domnia Munteniei, sunt acum 5-6 luni și l-au purtat cu vorba până a venit haraciul; după ce au primit haraciul, l-au pus la galere cu alți Munteni, în număr de șase, care au mărturisit că e fiul lui Basarab, cea mai nobilă familie din Muntenia, de unde se zice că-l vor arunca în mare, dincolo de Cele Șapte Turnuri.” 2)

De fapt acest faimos doctor, n'a fost ucis, ci numai exilat, poate la Rodos, unde trăia încă pe la 1598. 3)

22 Iulie 1577. — Boala domnitorului Alexandru s'a înrăit. Un trimis al lui, Chesar Clucerul, vine în toată graba la Brașov să aducă pe doctorul Paul, poate acelaș Paul — acum bătrân, care îngrijise și pe Petru Rareș : *„Es kam der Kolscher Kisszar aus Bleschland, noch dem Herr doctore Paulo...” 4)*

27 Iulie 1577. — La această dată *„Neagoe Vătaiu sosește la Brașov, de la Ivașco, vice-voivodul muntean. La 1 August, sosesc alți doi vătafi. Iar cinci zile după aceasta, un sol muntean se îndreaptă spre Cristofor Bathori, pentru a-i da știre că Domnitorul muntean murise”.* 5)

Octombrie 1577. — În acest timp, în Moldova, domnea Petru Schiopul. Se vede că, pe lângă infirmitatea lui, domnitorul a fost rănit în luptele ce a tot avut cu Cazacii, sau poate că s'a bolnăvit, căci în Octombrie chiamă pe doctorul Francisc Domestikos Laskaros din Chios. Petru Vodă îi da întreținerea, haine și 200 de coroane

1) Hurmuzachi, vol. III, doc. II, pag. 4.

2) N. Iorga, l. c. pag. 22.

3) Idem, pag. 19.

4) Idem, în Hurmuzachi, vol. XI, Socotelile Brașovului, pag. 815.

5) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI, Apend. II, pag. 815.

pe an, cu voia de a avea clientelă. ¹⁾ Doctorul se întoarce prin anul 1580. ²⁾

Printre documentele evenimentelor petrecute în cursul acestui an în Moldova, se pomenește destul de des de un doctor evreu, care făcea mai mult pe diplomatul „*doctor Salomon Natan Aschannassi*” zis și Tedeski, agent politic în Constantinopol, fără rol de medic. ³⁾

17 Iunie 1578. — În socotelile Brașovului se trec cheltuelile făcute cu ducerea doctorului Paul, chemat de Racz Mihaly, probabil pentru copilul Domn Mihnea, care a urmat lui Alexandru Vodă, (1577-1583). ⁴⁾

13 Ianuarie 1581. — În Mo'dova lui Ștefan cel Mare domnea acum un străin, lăncu Sasul (1579-1582). În socotelile Brașovului se trec cheltuelile făcute cu Blesch Steffen, care a dus pe domnul doctor în Moldova, cu patru cai. A stat acolo 21 de zile. ⁵⁾

2 Februarie 1581. — Cheltuiala se repetă la această dată, cu ducerea doctorului la Czeidenn. ⁶⁾

Septembrie 1583. — Petru Șchiopul în a treia lui domnie în Moldova (1582-1591), are la Curtea lui un medic italian „*doctor suus italicus*”, care îl servește mai mult ca secretar pentru corespondență. ⁷⁾

17 Septembrie 1584. — Din socotelile Brașovului aflăm de un Toma, trimis la Petru Vodă al Munteniei (1583-1585), după domnul Doctor: „*Schikten den Toma czu dem Peter Weyda noch den Herrn Doctor*”. ⁸⁾

8 Ianuarie 1585. — În aceleași socoteli se notează venirea Comornicului lui Petru Vodă, Vilhelm Walter, care fiind bolnav a stat mai mult timp în Brașov: *Es kamm des Peter Waida Komornik, Vilhelm Walther, seiner Kranckheitt halben; war ein lange Czeit hie.* ⁹⁾

11 Februarie 1585. — În actele privitoare la negoțul românesc cu Lembergul, se pomenește de un Roman Doctorowicz „*Roman de Iasi vector*”. ¹⁰⁾

1) Idem. în Prefața volumului XI, pag. XXXIII. n. 10.

2) Idem. Citează pe Gerlach și Crusius.

3) Idem. Apendice I, pag. pag. 599, 638, 647, 669 n. 1. 719 n. 2.

4) Idem. Apendice II. Socotelile Brașovului. pag. 818.

5) Idem. pag. 821.

6) Idem.

7) Idem. în Prefață. pag. LVI. LVII. N. 6. litera b.

8) N. Iorga. în Hurmuzachi, vol. XI. Socot. Brașovului. pag. 828.

9) Idem. pag. 829.

10) Idem, Studii și documente, vol. XXIII. Doc. CCXXXIX. pag. 378.

4 Iunie 1585. — În socotelile Braşovului se notează plata bărbierilor cari au vindecat pe Murchem, cel care venise cu Petru Vodă al Munteniei, zis Petru Cercel: „*Auf Befehl czahlt ich den Balbierern welche den Murchen, so mitt dem Peter Waida herausser kommen war, geheilt hatten.*“ 1)

7 Iunie 1585. — Găsim o nouă ştire despre doctorul Paul din Braşov, Paul Kertz, probabil cel care a tot fost chemat de către Domnitorii Țărilor noastre. Un învățat francez, Iacob Bongars, care călătorea spre Constantinopol, în drum s'a oprit la Alba Iulia în Ardeal. Aici a cunoscut pe Giorgius Blandrata fost medic al lui Ioan Sigismund Zapolia, iar la Braşov cunoaşte pe doctorul Paul Kertz. 2) Acesta din urmă, se pare că era Român transilvănean, un amator de antichităţi romane. 3)

14 Iunie 1585. — La această dată aflăm că Petru Şchiopul al Moldovei are un medic de casă, un „*leibartz*“. Il chema Ioan Fascheng, din Bistrița. Şi, se vede că se cam plictisise doctorul la curtea Domnitorului, căci intervine la judele Bistriței, să-l recheme:

„*După formula de politeță: Es ist mein gantz fleissige Bitt an Ewehr namhaft Weisheit, dieweil mich Ewehr Weisheit formals Fürstlicher Gnaden commendierth hath wndt auch an der selben begerth hath, das mich Sein Fürstliche Gnade nicht wolt lenger hie behalten, den mein vil wehre Ewehr namhaft Weisheit, wolt Sein Fürstliche Gnaden durch Schrifft besuchen wndt alda anhalten, domith dass mich Sein Fürstliche Gnade wolt erlassen, den ich des Landes schon sath bin. Was ich werde Ewehr namhaft Weisheit kennen dienen, das wil ich alzeit gantz willig thuen, Ewehr Weisheit verschaff man das ich möcht von Fürstlicher Gnaden fray gesprochen werden...*“

Semnează Joannes Fascheng, Fürstlicher Gnaden in der Moldaw, Leibarzt 4)

6 August 1587. — O notă scurtă din Socotelile Braşovului: oamenii lui Mihnea Vodă, au adus înapoi pe doctor: „*Kamen dess Mihne Wayda Diener; brachten Herrn Doctor heim.*“ 5)

1 Februarie 1588. — În aceleaşi socoteli se spune că Petru

1) Idem, Hurmuzachi, vol. XI, pag. 830.

2) Idem, doc. CCCXVII, pag. 190-91, No. 5.

3) Dr. Gh. Crăiniceanu. Literatura medicală Românească, pag. 8. — 1907.

4) N. Iorga. În Hurmuzachi, vol. XI, Doc. CXXXIX, pag. 688.

5) Idem. Apendice II. Socotelile Braşovului, pag. 834.

Vodă al Moldovei, a trimis om să aducă pe doctor: „*Schickt noch Betehl des Peter Wayda seinem Diener, begeret den Herrn Doctor hinein...*”¹⁾

Urmează un timp de 5-6 ani, în care, afară de măsurile impuse de amenințarea ciumei, nu mai găsim alte știri despre medici. Cu acest răstimp intrăm în epoca lui Mihai Viteazu.

18 August 1594. — Din acest an avem o știre în legătură cu oamenii cari au fost în primul plan în epoca lui Mihai Viteazu. Este vorba de Sinan Pașa, marele Vizir al Turciei, care a fost bolnav de disenterie. Se spune într'un raport: „...*Sinan Bassa fusse ammalato gravemente di profluvio di ventre...*”²⁾

Nu se știe nimic despre medicii pe care i-a avut Mihai Viteazu. Că a avut medici, lucrul este cert, căci se cunosc înprejurări din viața acestui viteaz, în cari medicii nu puteau lipsi. Pe de altă parte în jurul lui Mihai, în vâltoarea evenimentelor cari s'au succedat așa de repede și așa de vijelos, găsim câțiva medici, a căror activitate se desfășoară mai mult pe terenul nebulos al intrigilor, al tratative-lor și al trădărilor, care n'au nimic comun cu medicina.

Din acest punct de vedere este de observat că doctorii cari se tot întâlnesc pe la curțile Domnitorilor noștri, cât și în Constantinopol, începând cu Solomon Natan Aschanasi din capitala turcească și doctorul italian, secretarul lui Petru Șchiopul, adică de pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, de cele mai multe ori joacă roluri de diplomați sau de samsari, nu de medici.

Asemenea specimene găsim și în timpul lui Mihai Viteazu.

1 Martie 1595. — În „*Analele lui Fugger*” din Viena se semnalează prezența unui doctor evreu unui „*leib medico*”, adică medic de casă al lui Sinan Pașa, al cărui rol de samsar al celor care vânau tronul Munteniei, nu-i tocmai bine clarificat. Se pare că lucra pentru Petru Vodă în schimbul a patru mii de taleri ce trebuiau plătiți lui Sinan Pașa, dar, a fost prins și închis în Ardeal:

„*Ausz Sibenburgern komen gewisse Zeittungen, das der Fürsst desselben landts desz Sinan Basza leib medico, der ein reicher erfarnner vnnd gelerter Mann und ein Jud sein solle, der gestallt bekhomen habe. Alsz Petter Weyda vor zwayen Jarn ausz der Wallachey geflohen, und alther ins landt sich mit Weib vnd*

1) Idem, pag. 835.

2) Idem, vol. III/2. Doc. LX, pag. 44.

Kindt und guettern saluiert hat der Jetzige Weyda gemelter desz Sinan Bassa leib Medico 4000 Taler zuuerrechnen zuegesagt darumben das er Ime den zuegang Bej dem Sinan Bassa gemacht vnd in sein gunst gebracht auch die Weydaschafft dardurch erlangt. Da nun neulicher Zeit der Sinan Bassa von Raab zu riegg auf Griechischen Weissenburg (da er noch sein solle) gezogen, Ist der Jud in die Wallachey zu dem Weyda geraist, vnd die versprochen 4000 Taler abgefodet. Er Weyda aber hat sich nit allein dessen gewaigert, Sonder weil er kurz zuuor sich mit dem Sibenbürger verbunden, Ine gefencklich angenohmmen, vnd vnangesehen das sich gedachter Jud guetwillig vm 45.000 Taler geschetzt hat er doch solchen alsz ein gefangnen dem Weyda in Sibenburgen Presentiert, da er dann an jetzo ist der Fürsst in Siebenburgen hat beeden Weyda in der grossen vnd klainen Wallachey Jedem 2000 Vndterthanen In seinen landt verehrt, auch sie ordenlich durch Copitelsleut stauern laszen...". 1)

Octombrie 1595. — Se știe că lupta de la Călugăreni a avut loc în ziua de 15 August 1595. Printre prizonierii luați de către Mihai Viteazu se spune că ar fi fost și doctorul lui Sinan Pașa. Faptul nu l-am găsit confirmat de documente. În schimb, prin luna Octombrie, un emisar al ambasadorului engles are anumite instrucții către Cancelariul Zamoyski și Sigismund Bathory, printre cari și cea privitoare „*la libertà di Jacob rabino, medico, dell'Emo Sinam*“... 2) Se pare că acest Iacob rabinul, n'ar fi altul decât doctorul despre care se vorbește la data de 1 Martie 1595, închis în Transilvania. Faptul se confirmă la :

12 Decembrie 1595. — Eduard Barton, trimis engles la Constantinopol, scrie lui Sigismund Bathory, despre folosul ce ar ieși din eliberarea lui Iacob Ruben (rabin), medicul lui Sinan Pașa, „*ritenuto*“ cu prilejul tratativelor din turburările trecute pentru domnie :

„Jacob Robeno, Ebreo, medico dell'Ecc-mo Sinan Bassà, Supremo Visir et generale dell'essercito del Gran-Signore ; il quale fu mandato l'anno passato per negotii da Aron Vaivoda di Moldavia, et, succedendo i tumulti, che sono noti alla S. V., essendosi ritrovato soprapreso da quelli, fu mandato da V. S., et fin qui ritenuto“... 3)

1) Hurmuzachi, vol. III (1576-1599). Doc. CCIII, pag. 228.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XII/i. Doc. CLXXX, pag. 113.

3) Idem, doc. CCXCVI, pag. 193-4.

Două zile mai târziu, la 14 Decembrie 1595, un informator italian confirmă într'un raport, că medicul lui Sinan Paşa este prizonier în Transilvania „*Il medico hebreo del Ecc-mo Sinà Bassa che si troua prigione in Transiluania...*”.¹⁾

11 Decembrie 1596. — O veste rea infioară toată lumea: Mihai Viteazul este bolnav. Vestea vine din Sibiu:

Ausz Sibenbürgisch Weissenburg von 11 Decembris, anno 1596. Der Michael Weyuoda, Inn der Wallachey, Ist gefährlich kranckh. Gott welle Inne wider vthelffen”.²⁾

6 Ianuarie 1597. — Vestea acestei bolnăviri se comunică şi Veneţiei, adăugându-se că medicii consideră starea bolnavului ca foarte gravă:

“... *Scriveno che il Vaivoda di Valacchia si ritrovava cosi gravemente ammalato che da medici si disperava della sua sanita, essendo stimata questa perdita (seguendo) per molto grave...*”.³⁾

13 Ianuarie 1597. — De fapt toată alarma a fost fără rost şi nu dovedeşte altceva decât îngrijorarea ce cuprindea pe toţi numai la gândul că s'ar putea pierde apărătorul creştinătăţii, Mihai Viteazul. La data de mai sus se anunţă că „*Vaivoda di Valacchia si ritrovava in miglior stato di salute...*”.⁴⁾

18 Mai 1597. — De astă dată vine vestea că Mihai a suferit un accident, că a căzut de pe cal şi ar fi grav bolnav; însăşi doctorul Petz sau Pezzen, omul de incredere al împăratului se interesează de soarta Domnitorului Mihai:

“*Sona arrivate ultimamente lettere d'Alba Giulia, dalle quali s'è inteso che le cose fin allora passavano assai quietamente, et che per una caduta di cavallo il Vaivoda di Vallachia si ritrovava in mal stato di salute, per il che essendosi trattato con lui per mantenerlo in buona disposizione col mezzo de i suoi proprii ministri venuti in Transilvania, era ritornato il Sig. s Dottor Petz senza passar piu innanzi in Alba Giulia, di dove egli si era poi incamminato verso questa volta...*”.⁵⁾

1) Hurmuzachi. vol. III/i. Doc. CLXLIX, pag. 216.

2) Idem. pag. 271.

3) Idem, vol. III/2. Doc. CCLVII, pag. 228.

4) Hurmuzachi. vol. III/2. Doc. CCLVIII, pag. 229.

5) Idem, doc. CCCXXIII. pag. 283.

1599. — In acest timp domnea în Moldova Ieremia Movilă (1595-1606). Un Franciscan, Fra Bernardo Quirini, numit de Papă episcop al Argeşului, face o descriere a Moldovei din 1599. Printre altele spune că a fost condus la Domnitor de secretarul lui Ieremia Vodă, un medic „*il suo secretario Medico*“.¹⁾

12 Iunie 1600. — In preajma lui Mihai Viteazul apare încă din 1598, un fel de doctor, Muralt, un personaj ciudat al cărui rol de doctor, de om de afaceri, negociator sau simplu trădător, încă nu-i destul de clar. In adevăr, la 14 Februaarie 1598, o altă cunoştinţă a noastră, tot un doctor, Bernardino Rosso, cel care uneltise să ia tronul Munteniei în 1577, trimitea o scrisoare a Dragomanului din Constantinopol, cu ştiri de acolo, între cari se spune că Ioan Muralt „*e un mare otrăvitor*“.²⁾ La 29 Martie 1600, comisarii împărăteşti din Ardeal, raportează împăratului Rudolf al II-lea, despre un proces de bani al doctorului Muraldo. Cu acest prilej se spune că „*acest individ fără Dumnezeu ar trebui judecat şi pedepsit la răstignire, că el a pregătit otrava care trebuia să se dea Marei Ducese Maria Cristina*...“³⁾. Şi-i curios că tocmai pe acest personaj, la 12 Iunie 1600, l-a ales Mihai Viteazul, să se ducă la Ieremia Movilă în Moldova, ca să facă o apropiere cu acest Domnitor.

Antequam Illustr-mus Michael Vaiuoda Exercitum suum in Moldaviam expediisset, prcemiserat ad Jeremiam Vaiuodam Doctorem Muraltum cum fratre suo Hectore, ut in eo omnem mouerent lapidem, ut cum Michaele Vaiuoda foedus inire, ac contra Turcam simul arma suscipere velit....

*Vltima May colloquebar cum Doctore Josepho... (medicul lui Ieremia?)*⁴⁾

In aceiaşi vreme, într'un raport către Impărat, Comisarii Ardealului scriau la 11 Iunie 1600, că Muraldo avea misiune de la Mihai să peţească fata lui Ieremia Vodă pentru Pătraşcu, fiul lui Mihai, dar că totul nu era decât o înscenare, că Mihai a şi intrat cu oştile în Moldova.⁵⁾

In sfârşit, trebuie să mai notăm că Mihai Viteazul a venit în contact şi cu alţi doctori, cu Pezzen, reprezentantul împăratului Ru-

1) Idem, vol. III/1, doc. CII, pag. 545.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XII/1. Doc. DI, pag. 335, n.

3) Hurmuzachi, vol. IV/1. Pag. 25.

4) Idem, doc. LIX, pag. 72-73.

5) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XII/2, Doc. MCCCXIX, pag. 940.

dolf, cu Barvitiuș Ioan, consilier imperial și alții; dar aceștia toți, ca și doctorul Mocato al lui Sinan Pașa, învăteau numai sforile politice, căci cu medicina nu aveau comun decât numai titlul de doctori.

21 Martie 1602. — Sub această dată se scrie că: „Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, era bolnav de piept și de podagră, o moștenire părintească, aceasta dacă nu și cealaltă. El frecventă școala mai rar, apoi o părăsi. Era evident că se mântuise cu Domnia lui viitoare, și cu viața lui tânără. Muri, înainte de a fi trăit de moartea degeneraților, la 21 Martie 1602. Rassa vechilor noștri Domni dăduse sanghinari, apoi infirmi și copiii acestora nu mai erau viabili”.¹⁾

Cu prilejul morței lui Petru Șchiopul și a lui Ștefan Vodă, se vorbește de o mulțime de doctori străini, printre cari și de un Orazio Carrara, care aduce dovezi despre nașterea nelegitimă a lui Ștefan Vodă.²⁾

Urmează o vreme destul de lungă, până la 1620, din care nu mai avem nici o știre despre doctori. Aceasta nu înseamnă că n'au fost doctori și în acest timp; au fost, numai n'au rămas urme de pe urma lor, pentru că nu dupe oricine rămâne ceva. Și dovadă că au fost, o găsim într'o notiță din 1619.³⁾ Atunci, Gașpar Vodă din Moldova (1619-1620), ar fi vrut să se scape de unii boeri cari îi încurcau treburile, în special de un boer Bucioc. Pe acesta, spune Miron Costin, Gaspar a vrut să-l otrăvească, dar Bucioc „*având erbi împotriva otravei, date de la un doftor prieten*”, a vărsat și a scăpat.³⁾ Înseamnă că erau doctori și erau prieteni cu boerii cari jucau roluri de seamă în viața țărilor de atunci.

2 Martie 1619. — Acelaș Gașpar Vodă Gratiani, și-a pus în minte să ia de soție pe o fată a marelui dragoman Borisi din Constantinopol. În acest scop, Francesco Contarini, ambasador, și Almoro Nani, bail, au comunicat Dogelui Veneției dorința Domnitorului. Dar la 9 Iunie 1619, Almoro Nani comunică Dogelui că Borisi refuză de a-și da fata după Gașpar Vodă.⁴⁾ Ceva mai târziu, Borisi și-a măritat fata după doctorul Scogardi, medicul lui Vasile Lupu.⁵⁾ Este o dovadă de prețuirea la care ajunsese doctorii, că erau socotiți mai

1) Idem, vol. XI, în Prefață, pag. XCI.

2) Idem, Doc. DCXCIII, pag. 565.

3) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 269.

4) Hurmuzachi, vol. IV/2, Doc. CCCIX, CCCX și CCCXII, pag. 377-78.

5) Idem, doc. DC, pag. 515.

mult chiar decât un Domnitor; numai că în asemeni legături trebuie să ținem socoteală și de alți factori, nu numai de simpla prețuire a situației cuiva.

28 Februarie 1620. — Este data testamentului lui Radu-Vodă Șerban, făcut la Viena, la Beciu, cum se spunea pe atunci, și semnat printre alții și de „*jupânul Rorăr doctorul din Beciu*”. 1) Semnarea acestui testament de către Rorăr, dovedește că era doctorul Principelui pribeag și'n acelaș timp și intimul acestui principe.

22 Ianuarie 1623. — Tot mai des se întâlnesc doctori cari, înainte de a ajunge la noi, trec numai sau vin direct din Constantinopol. Aceștia reflectau prin urmare nivelul cultural medical al capitalei turcești. Și, judecând dupe unele împrejurări și știri, acest nivel nu era din cale afară strălucit. Din contra. Babele și fermecătoarele roesc chiar în preajma Sultanului. Așa de exemplu, se știe că Sultanul Murad (1622-1639), din vremea de care ne ocupăm, a fost un viteaz, un vrășmaș neimpăcat al tutunului și al opiului, și un bețiv de frunte, din care cauză uneori inebunea deabinelea. Într'o împrejurare de acest fel, în loc să-l îngrijească doctorii, l-a îngrijit o Evreică fermecătoare; Céoy, ambasador al Franței la Constantinopol, scrie la 22 Ianuarie 1623, din Pera:

„...les curés font des oraisons publiques et continuelles prieres, pour prier leur profete de remettre le sens au Grang Seigneur, auquel une Juifve donne plusieurs remedes, mais force gens la tiennent pour magicienne; et toutes les fois qu'il se doit faire voir, elle luy donne d'une drogue a manger que l'on croit estre de l'opium, pour s'assouppir en sorte qu'il ne face rien d'extravagant et luy dict a l'oreille quelques paroles misterieuses pour faire valloir son mestier”. 2)

Și dacă așa era în jurul Sultanului, în orașul către care ținteau ochii întregii lumi, de ce ni-am mira de empirismul dela noi?

1626. — Se citează existența unui doctor lane în Târgoviște, fără alt detaliu. 3)

1) N. Iorga. Analele Academiei Române, vol. XXI. seria II 1898-99, pag. 291. Testamentul în original la Academie, mans. No. 84/XLI.

2) Hurmuzachi, supl. I/i. Doc. CCCI, pag. 201.

3) I. C. Filiti. O pagină din Istoria medicinei. Rev. Științ. medic. No. 2, 1929, pag. 5 din „Extras”, n. 9. — Ionescu Gion în Ist. Bucureștilor pune data de 1634 și citează: „Arhive. Condicta No. 1 a jud. Dâmbovița. — D-l Filiti citează Arh. Ist. I. 16.

Și vremea se scurge fără alte știri până ajungem la domniile lui Vasile Lupu în Moldova și Matei Basarab în Muntenia.

11 August 1640. — Vasile Lupu (1634-1653) al Moldovei, avea un băiat bolnav de un braț, și l-a trimis la Constantinopol să se caute cu doctorii de acolo, la nevoe chiar și cu cei din Padova în Italia:

... questo giovine di 15 anni in circa, è venuto per curarsi dello struppio di un braccio, pubblicando che se questi medici non valeranno a guarirlo, si condurre facilmente in Italia e particolarmente a Padova". 1)

10 Noembrie 1640. — De fapt n'a mai fost vreme să fie trimis și la Padova, căci băiatul lui Vasile Vodă a murit și, îmbălsămat a fost adus și înmormântat în țară:

... săptămâna trecută a murit aici fiul Domnului Moldovei, care cerea stăpânirea în Țara Românească, și a fost trimis îmbălsămat, cu pompă mare, pentru a fi îngropat într'o mănăstire în țara lui". 2)

6 Noembrie 1640. — La această dată avem prima știre despre un doctor, Giovanni Andrea Scogardi, pripăsit în Moldova lui Vasile Lupu. Aici făcea pe informatorul Apusului despre lucrările Sinodului, care a avut loc la Iași în această vreme. 3) În August 1641, Scogardi se găsea în Constantinopol, și de aici, din Pera, scria ambasadorului Contarini din capitala turcească, să-i inlesnească întoarcerea la Veneția. 4) Iar după o lună, la 13 Septembrie 1641, scria aceluiaș ambasador, că este angajat ca medic al Domnului Moldovei; cu acest prilej comunică condițiunile angajamentului și speranța că în doi ani va putea aduna trei, patru mii de „*Reali*“ (galbeni ?), dupe care se va putea întoarce în dorita Veneție:

13 Septembrie 1641. Pera — Andrea Scogardi către ambasadorul Contarini.

Cinque giorni sono che con lettere humanissime il Signore Principe di Moldavia mi fa nuova et efficace instantza per la mia venuta al suo servitio, offerendomi Reali 1500, per stipendio

1) Hurmuzachi, vol. VIII. Doc. DCXCVIII, pag. 493.

2) N. Iorga. Studii și documente, vol. IV. pag. 226. Cops către State.

3) Hurmuzachi. Vol. IV/1. Doc. DXCIV, pag. 668. Scogardi către Rezentul Schmidt despre hotărârile sinodului de la Iași.

4) Hurmuzachi, vol. VIII. Doc. DCCVII, pag. 500.

annuo et 300, di donativo per una volta tantum, per mettermi all'ordine, senza la provisione della bocca, due mude di drappi all'anno e gl'incerti di fuori via dalli gentiluomini, et le spese del viaggio, mandando un gentiluomo espresso per levarmi col cocchio. Onde, benché designato haveva di partirmi questa primavera ventura colla famiglia in compagnia del Signor Salvago per Venetia, appoggiato alla benigna grotteione di V. E., nullo dimeno non vedendomi con questo ordinario iatto dalli Ecc-mi miei Padroni nissun motivo per la mia celere venuta, essendo massime caduta la condotta di Udine, m'a parso di non disbrazzare il partito di Moldavia, per un in doi anni conforme restero soddisfatto delli trattamenti, essendovi concorso il consenso et beneplacito dell'Ecc-mo Signor Bailo Trivisano, accioche cumulado un peculio di tre in quattro mila Reali, possi poi con fondamento piu sicuro coudurmi a Venetia eletta patria, per goder ivi con quiete dell'animo li effetti della buona gratia di V. E. Ill-ma, alla quale ne ho voluto dare riverentemente parte, sperando che sarei con di Lui seddisfazione come quella che gia doi anni sono mi eccitto all'abbracciamento di simil partito. In tanto raccomandando alla benigna protetteione di lei li miei interessi pur il mio rimpatriare a Venezia, accioche scoprendosi alcuna congiuntura, habbi stimolo di maturari il mio ritorno da Moldavia: Mentre a V. E. prego ogni aumento di gloria et prosperita et per fine della presente, humilmente me Le inchino.“. 1)

12 Octombrie 1641. — Oferta Domnitorului era prea ispititoare ca să fie refuzată. Onorar in bani, întreținere, haine, posibilitate de a face clientelă in afară de Curtea Domnitorului, și libertatea de a se intoarce acasă după voe, plus suplimentele de plată sub formă de cadouri, au determinat pe Scogardi să ia drumul Moldovei :

Paolo Vecchia către Luigi Contarini Kav. Venezia.

Il Signor Scogardi ha accettato l'invito del Principe di Moldavia che l'ha chiamato al suo servitio con mille cinquecento Reali di stipendio, trecento di donativo per il viaggio, spese di bocca a lui et suoi servitori, vestito doi volte all'anno, liberta di medicare fuor di Palazzo, et di poter ritornarsene a suo piacimento non riuccendogli l'aria salubre ; siche partira fra quindici giorni alla piu longa, ritrovandosi qui un Barone che lo attende et una carrozza et due carrette dategli dal Principe per condurlo cola. Molti lo dissuadevano, ma io l'ho persuaso col accennargli il fondamento della parentella nuovamente seguita tra il Sig. Grillo et il Principe, che e per essergli di grande vantaggio, oltre che

sono sempre buoni quelli guadagni che principiano d'un avanzo, com'e questo che innanzi che va fuori della sua porta, si ritrova in borsa novicento reali in contanti del Principe. trecento come ho detto di presente et seicento in sovventione. Lascia qui la sua famiglia per manco incomodo...". 1)

12 Martie 1642. — Dintr'un raport al lui Girolamo Trivisan către Doge aflăm că doctorul Giovani Andrea Scogardi era originar din Danemarca și insurat cu fata dragomanului Borisi, probabil aceia care a refuzat să se mărite cu Gașpar Gratiani, Domnitorul Moldovei :

Il Prencipe di Moldavia ha condotto a suo servitio per medico il Dotor Giovan Andrea Scogardi nativo di Danimarca, ma suddito di affetto dell'Eccellenze Vostre. Questo ha servito alcuni delli Eccellentissimi Signori Baili precessori, et è qui accasato in una figliuolla chè fu del Dragoman Borisi, è ben veduto, et accarezzato da quel Prencipe, che le ha assegnato reali mille cinquecento di stipendio oltre tutti li comodi per il mantenimento della sua casa che eccedono il suo bisogno; sua intentione è di accomodar la sua fortuna con la dimora ivi di qualche anno, poi di riddursi a vivere, et morire con la famiglia tutta nel grembo della Serenità Vostra...". 2)

Ianuarie-Septembrie 1643. — Și Matei Basarab a avut medicii săi, pentrucă era om suferind; fusese rănit la picior în lupta de la I'inta și avea și crize asistolice; din această cauză vânătorii de domnie, deseori răspândeau chiar svonuri alarmante cu privire la sănătatea Domnitorului. La 8 Februarie 1642, se comunica Dogelui Veneției, că Matei ar fi foarte bolnav de „hidropico“. 3) Faptul s'a repetat mai târziu, dupe cum vom vedea, la 20 Februar 1652. Este drept că doctorii lui Matei Basarab n'au avut reputația unui Scogardi, și numele lor n'au rămas în Istorie; asta nu înseamnă că n'au existat. Din contra, la 11 Februarie 1643, se vorbește într'un act de vânzare, de un Dumitrașco doftorul din Târgoviște :

„1643 (7151) Februarie 11. Târgoviște. — Zapisul lui Bugavăț și al fratelui său Miho prin care vând jupânului Dumitrașco doftorul, o casă cu locul ei din orașul Târgoviștei lângă Popa Tatu și lângă locul lui Mihaiu, feciorul Popii Ivan, pe care loc l'au fost cumpărat și ei dela Mucadel Frâncul...". 3)

1) Hurmuzachi, vol. VIII. Doc. DCCIX, pag. 502.

2) Idem. vol. IV/2. Doc. DC. pag. 515.

3) Hurmuzachi, vol. IV/2. Doc. DXCVIII, pag. 514.

4) Biblioteca Acad. Rom. Creșterea colecțiilor pe 1912. pag. 96, col. I.

Va fi fost acest Dumitrașco vreun modest bărbier, doftor cunoscut mai mult de ai săi, căci faimosul Paul de Alep spune că în călătoria lui prin Moldova s'a bolnăvit împreună cu colegul lui Canon Soleiman Ibno Zsahr din Damasc de niște friguri strașnice, specialitate românească, și, când au ajuns prin Muntenia, la Târgoviște, n'au găsit nici doctori, nici doctorii :

„Marți noaptea în 25 a lui Nisân, muri piosul Canon Soleiman Ibno Zsahr, colegul nostru dela Damasc, de boala adusă din Moldova : friguri intermitenți, cari ne căzneau în toate zilele câte de două sau trei ori, fără ca să avem vreun leac, mai cu seamă în nopțile cele ghețoase ale ernei, Doftori, hirurgi, beuturi, medicine, toate ne lipseau, toate afară de Dumezeu ; și ceiace fu și mai rău este calitatea cea nesuferită a apei în aceste țări. Nu mâncam nimic și numai diminețile, după paroxism, înghițeam câte o picătură de apă pentru a stinge focul interior. Am fi dat sufletele noastre pentru o rodie...”¹⁾

20 Februarie 1652. — Se anunță moartea lui Matei Basarab și'n acelaș timp știrea se desminte spre desolarea vânătorilor de domnie :

„... Si haveva divulgato qui la morte del Principe di Vallacchia, havendo egli soggiaciuto a qualch'infernità solamente... Capitate poi lettere con avvisi dell'esser il detto Principe redintegrato di salute, ha fatto cader la speranza a diversi...”²⁾

6 Aprilie 1652. — Se pare că în raporturile lui cu străinătatea, Matei Basarab se servea de bunele servicii ale unui medic, fost doctor al cavalerului Soranzo, reprezentantul Veneției la Constantinopol. La data de mai sus, se comunică Dogelui Veneției despre plecarea din Viena a solului muntenesc, fără ca să fi avut audiența cerută :

„...Il gentilhommo det Principe di Vallacchia del quale scrissi precedentemente s'incammina a cotessa volta. — Non porta per Vostra Serenita né lettere di credenza né negotio, non vuol il Principe di Vallacchia promover costi cosa alcuna per dubbio

1) Arhiva istorică a României. Hajdeu. Tom. I, pt. II, pag. 46. Călătoria lui Paul de Alep prin Moldova și Țara Românească.

2) Hurmuzachi, vol. IX/1. Doc. XIV, pag. 8.

di qualche vania de Turchi. Fara capo con lo Ecc-mo Signor Cavalier Soranzo di cui fu medico in Constantinopoli".¹⁾

Bănuim că acest sol, fost medic al lui Soranzo, va fi fost so-
crul unui alt medic despre care vom vorbi imediat, doctorul Masselini.

2 Ianuarie 1654. — Giovani Battista Ballarino, reprezentantul
Dogelui la Constantinopol, îi scrie din Adrianopol, că un medic Mas-
selini, a plecat să-și caute norocul în Muntenia lui Matei Basarab;
venea tocmai în vremea când Domnitorul bătrân și bolnav, avea să
moară, în Aprilie 1654:

„Hora il Masselini é andato in Valachia, con che tralasciato il servitio di quest' Eccellenza, e della Corte procura a se stesso vantaggi di fortune, e qui si'v'á cercando assistenza d'altro medico".²⁾

Către sfârșitul anului, la 7 Noembrie 1654, se anunță Dogelui,
că din lipsă de alt doctor, Masselini a fost rechemat din ordinul Ma-
relui Vizir, și se găsește în Constantinopol:

„Il Signor medico Masselini custodito qui dentro col resto della famigra chiamato coll'ordine del primo Visir alla sua cura, mentre si trovava in carica, é arrivato a Constantinopoli, dove é stato ricevuto dalli Agenti del Principe di Valachia, ha però promesso il ritorno qui, necessario al maggior segno rendendosi l'assistenza sua all'Ecc-mo Signor Ambasciator mio Signore anco per il viaggio, che dovera fare non trovandosi particolarmente in questa Città alcuno, che esserciti la professione".³⁾

Ceva mai târziu, la 1 April 1657, dintr'un raport al lui Ballarino către Dogele Veneției, aflăm date mai precise asupra doctorului Masselini. Originar din Pesaro, talentat deși cu sufletul închis, avea de soție pe fiica doctorului fostului Bail Cavalier Soranzo, acela care a fost la Viena ca sol al lui Matei Basarab.⁴⁾ În toamna anului 1654, a fost chemat de Vizir și curând s'a reintors în Muntenia, la Curtea lui Constantin Basarab, Cărnul. (1654-1658). Între timp, socrul lui, medicul lui Soranzo, a murit. La data de mai sus, 1 April

1) Hurmuzachi, vol. IX/i Doc. XVIII, pag. 11. Girolam Giustinian către Dogele Veneției.

2) Hurmuzachi, vol. V/2. Doc. X, pag. 7.

3) Idem. doc. XXI, pag. 14.

4) Vezi mai sus. nota 1.

1657, soția lui Masselini stăruie ca să fie numit în locul răposatului său socru :

„Hebbi già efficacissime istanze della figliola del Dottor defonto, perche il medico Masselini suo marito succedesse in luogo del padre nella Casa di Vostra Serenità. Io conosciuta la natura del soggetto nativo da Pesaro bensì di valorosi talenti ma torbido, ardito, e forse nell'interno suo di pocca sincera dispositione, curioso nell' intendere, facile nel parlare, ho stimato necessario tenermi con desterità lontano da impegni. Egli abbandonò senza cauza in pochi mesi il servitio presso l'Ecc-mo Signore Bailo Cavalier Soranzo non ostante le gratie sempre conferiteli dalla singular benignità dell'Eccellenza sua con ottimi trattamenti, si condusse al Prencipe di Valachia, ove si trattiene al di d'hoggi". 1)

La 10 Aprilie 1660, doctorul Masselini, care a reușit să fie numit ca medic al ambasadorului Veneției la Constantinopol, face pe confidentul între fiul Domnului Munteniei și Rezidentul Veneției. 2) Apoi îl regăsim pe Masselini la 1 Noiembrie 1665, făcând pe intermediarul Domnilor Români și ai Ardealului, pentru mituirea potențailor Turci :

„Anzi ho penetrato che li sia stato esibito ann.o stipendio, in ordine a che ricercato a parte il Dottor Masselini dal Duzado di quello. che li tre Principi di Moldavia, Valachia, e Transilvania contribuiscono al detto Dragomano...". 3)

28 Februarie 1656. — La curtea lui Vasile Lupu găsim în această vreme pe doctorul Cohen, un Evreu de prin Constantinopol, care făcea mai mult pe secretarul Domnului decât pe medicul, dacă nu cumva făcea și alte servicii, servicii de informator, pentru a nu le spune altfel. La data notată, Ballarino, Rezidentul Veneției în capitala turcească, scria Dogelui, că Cohen se mulțumește să funcționeze în aceleași condițiuni în care funcționează și alții de seama lui :

„...L'hebreo Coen... l'ho riddotto a conoscer la convenienza, si contenta star alla conditione degl' altri, e favorirmi ancora colla communicatione di qualche notitia ; fra queste una non devo tacere, ch'è essenziale, confirmata da ricontri del novo

1) Hurmuzachi, vol. V/2 Doc. XLIX, pag. 33. Ballarino către Doge.

2) Idem, doc. CXVI, pag. 76. Ballarino către Doge.

3) Idem, doc. CLXVIII, pag. 108. Acelaș către acelaș.

invito fatto alla Porta dal Principe di Transilvania di concerto con quello di Moldavia dove esso Coen tiene corrispondenza della spedizione d'Ambasciatore Svedese al Gran Signore per stabilir l'amicitia rimover le gelosie di quell'armi et accordar qualche cosa ancora...". 1)

29 Mai 1657. — Constantin Șerban Basarab, zis Cârnu (1654-1658), care se alla la Târgoviște, trimite la Brașov un om pentru a-i cumpăra medicamentele prescrise de doctorul său. Acesta, poate, o fi fost Masselini, dacă nu va fi fost plecat la Constantinopol, în urma intervenției soției lui :

„Cinstitul și credinciosul nostru doctor a trimis în orașul D-voastră pe blândul său slujitor, să cumpere niște lucruri pentru lecuit, din ce va găsi. De aceia vreau să vă dau de știre că omul vine cu o afacere dreaptă. Ba încă vă rog pe D-voastră, cu dragoste să-i fiți în ajutor în ce va cere de la d-voastră și să-l apărați, ceiace o vom lua în semn de bună vecinătate de la D-voastră. Dumnezeu să vă țină îndelung în bună sănătate“. 2)

3 Ianuarie 1660. — Vasile Lupu după ce și-a pierdut domnia Moldovei, în Iulie 1653, a rătăcit câțva timp pela Tătari și pela Cazaci, apoi a ajuns la Constantinopol. Aici, a stat câțva timp închis, apoi a fost lăsat în libertate, să viseze la tronul pierdut. În acest timp fostul domnitor cheltuia foarte mult pentru a-și putea recăpăta domnia ; în preajma lui se găsea doctorul Cohen. La data indicată, Ballarino scrie Dogelui Venetiei :

„...Spende tuttavia con grande generosita per quello son andato penetrando da piu intimi di sua Casa, particolarmente dal Dotor Coen suo medico e per gl'uffij passate da lui col Chiaia del Visir suo confidentissimo lo trovo assai mal affetto alla Serenissima Republica, et sprezzante parlando con imoderata liberta da me dissimulata perche la congiuntura non serve a far di piu...“. 3)

1659-1661. — Cronicarul Ioan Neculce pomenește de un doctor neamț, care, între anii notați, a îndreptat nasul spătarului Milescu, tăiat din ordinul lui Ștefan Vodă. 4)

- 1) Hurmuzachi, vol. V/2. Doc. XXXVIII, pag. 27. — N. Iorga, Istoria Evreilor în Țările noastre, Analele Academiei Române, seria II. XXXVI, pag. 173. În notă adaugă : Bandini, în Analele Academiei Române, XV, pag. 182-183.
- 2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MMCCCXLVI, pag. 1258-59.
- 3) Hurmuzachi, vol. V/2. Doc. CVII, pag. 69.
- 4) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 190.

În aceeași epocă, Gheorghe Ghica și Grigorașcu Ghica, domni ai Moldovei (1659-1664), cât și Gheorghe al II-lea Ghica, din Muntenia (1658-1659), au avut ca doctor pe Grecul Timon. 1) Bănuim că acest Timon este faimosul doctor care a dat otravă lui Grigore Ghica în Constantinopol (1674), „căci precum spuse pe patul morței, un medic cu numele Timon, i-ar fi dat venin, corupt fiind acesta, după cum se spune, de Cantacuzinești”. 2)

28 Martie 1661. — Ballarino anunță Dogelui Veneției, despre bolirea lui Vasile Lupu :

„Sta moribondo il Luppulo Padre dell'attual Prencipe di Moldavia, che giovane mal pratico niente amato, et pieno d'imperfetioni caderà facilmente con la morte del Padre, che solo lo sosteneva”. 3)

De fapt, tânărul Ștefăniță Vodă, zis și Papură Vodă, a murit în toamna aceluiaș an, de ciumă :

„E morto il Giovine Prencipe di Moldavia figlio di Lupulo, con che rimane totalmente estinta una Casa che poco prima era piena d'oro, d'aderenze, et d'autorita...”. 4)

11 August 1668. Știre de la un fost domnitor, pribeag prin țări străine, care de sărac ce era n'avea cu ce-și plăti doctorii și medicamentele. Este vorba de Gheorghe Ștefan, care a urmat lui Vasile Lupu (1653-658). Dupe o viață aventuroasă, a ajuns prin Stetin, trăitor din mila unuia și altuia. Femeia care'l însoțea, o rusoaică care se intitula principesă de Moldova, în realitate o simplă țiiitoare, căci nevasta lui legitimă pe care o luase din dragoste, rămăsese în țară, se ruga la 11 August 1668 de regele Suediei, să-i inlesnească transportarea în țară a rămășiților pământești ale fostului Domnitor. A fost îngropat la mănăstirea Cașin. 5)

1672. — La această dată, Duca Vodă din Moldova, avea ca medic un doctor evreu ; ni-o spune Italianul Magni, un om învățat, care a însoțit oastea turcească și pe Sultan, în Moldova. Magnides-

1) I. Felix, Istoria Igienii, pag. 7. Citează pe Exarco. Documente venețiene, fără altă indicație.

2) D. Cantemir, Istoria Imperiului Bizantin, pag. 419, nota 6.

3) Hurmuzachi, vol. V/2. Doc. CXXIV, pag. 81.

4) Hurmuzachi vol. V/2, pag. 89. Doc. CXXXVI. Idem, vol. IX. Doc. CCLIII, pag. 186.

5) Idem, vol. IX/I. Doc. CCCXLV, pag. 252.—N. Iorga, în Hurmuzachi, vol X prefața, pag. VII.

crie alaiul împărătesc și pomenește și de medicul Sultanului, Cigala, un vicios care învăța și pe alții să bea spirtoase :

„Sultanul mănâncă iute, bând numai apă, pe când Vizirul a ajuns un mare bețiv, căruia de la o vreme îi place, după sfat de medic altmirelea — Cigala, învățat la Padova, numai holircă polonă.”¹⁾

Iar în altă parte spune că „medicul Domnului (Duca Vodă) era un Evreu”.²⁾

Iunie 1674. — La această dată se pomenește de un alt doctor, Tomaso Tobado. Despre el vorbește Ienache Porfirita, capuchehaia Țării Românești. Scrie din Babadag că *Tomasi Tobado, odinioară medic, apoi neguțător, acum este falit*.³⁾

1674. Este data când a fost otrăvit Grigore Ghica în Constantinopol de către doctorul Timon, tocmai când era gata să ia iarăși domnia. Spune cronicarul Ioan Neculce :

„Numai, Dumnezeu este mult milostiv, iar apoi de sârg întoarce mila sa ; că îndată s'au răsbolit Grigorie Vodă și au murit. Norocul Cantacuzinilor ; zic unii să se fi agiuns Cantacuzineștii cu un doftor, și să-l fi otrăvit”.⁴⁾

Iar Dimitrie Cantemir, spune că acesta era doctorul Timon, medicul Ghiculeștilor.⁵⁾

1684. — Șerban Cantacuzino, domn al Munteniei, (1678-1688), a adus în București pe doctorul Iacob Pilarino, medicul de casă al Cantacuzinilor refugiați în Constantinopol. După moartea lui Șerban, doctorul Iacob Pilarino a rămas ca medic al lui Constantin Brâncoveanu.

Viața acestui om învățat, cu reputație europeană, se poate schița numai în linii mari dupe puținele documente ce avem la îndemână ; când se vor putea studia și documentele străine, atunci numai, se va putea cunoaște toată activitatea acestui om excepțional.

1) N. Iorga. Un călător Italian în Turcia și în Moldova. Anal. Acad. Rom. seria II, tom. XXXIII, p. 50.—Ist. Român, prin călători, vol. II, p. 44.—Idem, Ist. Comerțului rom. vol. I, pag. 276.

2) Idem, pag. 57.

3) Hurmuzachi, vol. XIV/1 Doc. CCC, pag. 211.

4) I. Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 205.

5) D. Cantemir, Ist. Imper. Bizant., pag. 419 n. 6.

Giacomo Pilarino, numit într'o scrisoare din Constantinopol, Delerino,¹⁾ era cunoscut la noi cu numele de „doftorul Iacob”.²⁾

S'a născut în Cefalonia la 1659. A studiat legile în Veneția și Patavia. La 16 ani era doctor în drept, avocat în Constantinopol. Dar, ceiace putea câștiga ca avocat în Turcia nu-i da posibilitatea să trăiască liniștit. Atunci s'a întors în Patavia și a studiat medicina. Dupe doi ani era doctor în medicină. Vizitează Atena și Creta, și este angajat ca medic al guvernului acestei insule, Ismail Pașa.

Revine în Constantinopol și ajunge medicul „Prinților Cantacuzini”. La 1684, Șerban Cantacuzino care domnea în Muntenia l-a adus în București. Aici a stat vreo trei ani. Dupe o scurtă vizită făcută prin Cefalonia, îl regăsim în 1687, tocmai în Germania, și mai apoi în 1688, în Rusia. Aici, pe baza faimei ce-și câpătase, a fost angajat ca medic al împăratului Petru cel Mare.³⁾ Slab și bolnăvicios, Pilarino n'a putut sta multă vreme în Rusia cea gheșoasă. A plecat în Veneția, unde dogele Francesco Morozini, l-a angajat ca medic al flotei Venețiene din Anatolia. În 1694 revine în Veneția și este angajat ca medic al Curței din Belgrad, cu 1500 florini pe an. În 1695 regăsim pe „Arhon Iacov Pilarino” în București. În 1697 este primul medic al lui Brâncoveanu, plătit cu 500 de taleri pe lună.⁴⁾ Se însoară (poate va fi luat de soție vreo Româncă?), iar la 1698, când Brâncoveanu a trimis pe medicul său la Viena, este foarte probabil că acest medic a fost Pilarino.⁵⁾ În Iulie 1703, când Brâncoveanu a fost chemat la Adrianopol, să complimenteze pe Sultan, să i se mai stoarcă ceva bani, Pilarino a făcut parte din

-
- 1) Hurmuzachi, vol. IX/1. Doc. DXLVIII, pag. 404. Ascanio Giustinian către Brâncoveanu, scrie : „... il dottor Giacomo Delerino..”.
 - 2) Rev. Ist. a Arhiv., Condița de venituri și Cheltueli a Vistieriei, pag. 305, 659, 715, 721.
 - 3) Sathas. Neollinichi filologia, p. 419. — Biografia lui Pilarino. C. Erbiceanu, în Analele Academiei Române, seria II, vol. XXVII. — Sprengel Kurt. Essai d'un histoire pragmatique de la médecine. Vol. VI, pag. 38. citează : Ephemerides naturae curiosorum, cent. V, VI, app. p. 13, 14. Leske, l. c. Extraits des transactions philosophiques, vol. I, pag. 327.
 - 4) N. Iorga. Istoria literaturii române, vol. II, p. 45; citează pe Eug. Schuyler, Peter the Great. Londra, 1834, I, pag. 238, și Acta Slavorum meridionalium, XVIII, p. 330, — Nouvelle biograph. générale. Didot, vol. 40, p. 230. — N. Iorga. Câteva știri despre comerțul nostru. București 1915, p. 6. Revista istorică a Arhivelor, vol. II. Condița de venituri și cheltueli a Vistieriei (1694-1704), p. 315, 715, 721, 729.
 - 5) Hurmuzachi, vol. V/2. Doc. CCCCLIX, pag. 298. Carlo Ruzzini către Doge : „Ha poi dato materia ai sospetti non ancor ben verificati l'occulta introduzione seguita in questa Corte del Medico del Principe di Valachia, assai favorito appresso il medesimo. Si scoperse, solo dopo molti giorni dell arrivo, la di lui permanenza; si seppe il viaggio fatto per Belgrado, et della sua dimora in Buda per sei settimane, sin all'arrivo del Czar”. — N. Iorga. Istoria literaturii române vol. II, p. 74.

suita Domnitorului, imbrăcat cu caftan ca și toții boerii de seamă ai țării, căci nu degeaba era „arhon”; această titulatură era o distincțiune deosebită, care nu se da orișicui; de exemplu, unui negustor oricât de însemnat ar fi fost, nu i se spunea decât „Kir”. 1) In 1708 și 1711, îl găsim pe Pilarino, Consul al Veneției la Smirna. 2) In 1715, doctorul Pilarino publică în Veneția „Variolas excitandi per transplantationem methodus”, prima lucrare care s'a scris cândva asupra variolizării. In 1717 a mai scris o broșură „Medicina difesa”. 3)

Doctorul Iacob Pilarino a murit în 1718. Pe mormântul lui s'au gravat :

„Mormântul lui Iacob Pilarino, nobil chefalon, doctor, bărbat renumit la Daci, Ruși și Turci, în Asia și în Egipt, pentru arta, înțelepciunea și prudența lui cunoscută de toată lumea. A murit în vârstă de 60 de ani”. 4)

Pentru noi, doctorul Pilarino are o importanță deosebită, nu numai pentru că este persoana cea mai proeminentă în meșteșugul doctoricesc al acelor vremi, ci și pentru faptul că, acest om trăitor printre Români, însurat poate cu o Româncă, adânc cunoscător al vieții românești este cel dintâi doctor care a scris în știință despre variolizare. Este cel dintâi doctor care a vulgarizat această practică, care avea să aducă stingerea celei mai teribile boale, variola. Și, avem o mulțime de motive, pe care le vom arăta mai departe, să credem că această practică, această variolizare, a învățat-o dela noi. Așa că nouă, Românilor revine tot meritul acestei practice, făcută cunoscută lumii întregi de către doctorul Iacob Pilarino.

1685. — In Moldova boerii aleg ca Domn pe Constantin Cantemir, tatăl învățatului Dimitrie Cantemir. Om bătrân și foarte simplu, Constantin Cantemir a avut ca doctor pe Eremia Cacavela.

Ieromonahul Eremia Cacavela, grec din Creta, era un om foarte învățat, cunoscător al limbei ebraice, greacă și latină. A fost profesor la Școala domnească din Iași, egumen la Plăviceni 5) și profesor al lui Dimitrie Cantemir.

1) I. C. Filiti. O pagină din Istoria medicinei. p. 7. n. 11. Radu Grecianu. Cronica, edit. St. D. Grecianu p. 121.

2) Biserica ortodoxă română. anul XV, 1891, p. 903-4. Sintagma lui Iacob Iacobitul. — In Smirna a fost consul cinci ani ; Nouvelle biographie générale. Edit. Firmin Didot, vol. 40, p. 230 ; In notă : Niceron. Mémoires XV.

3) Scrisă contra lui Joseph Gazzola ; Dicționar Dechambre.

4) Sathas, l. c.

5) Caradja in Revista istorică, XII, pag. 16 și urm. cf. N. Iorga. Istoria literaturii române. vol. II. p. 398. n.

În lucrarea „*Vita Constantini Cantemyrii*”, Dimitrie Cantemir povestește o întâmplare din viața maestrului său Eremia Cacavela, din care putem vedea tot caracterul acestui profesor.

Pe când Turcii erau în război cu Polonia, Seraschierul, adică comandantul turc, se bolnăvește foarte grav de dizenterie. Văzând că medicul turc nu-i folosește, a rugat pe Domnitor să-i trimită pe medicul lui, pe „Hieromonacho Hieremia Cacavela praeceptore et Evangelii praedicatore”.

Când se duce, găsește pe Turc aproape agonizant „in extremo agone positum”. Medicul curant de până atunci îi da să bea numai apă rece, ca să-i potolească febra „non alio medicamine utebatur, quam potu aquae glaciatae, quae illum ad tumultum etiam ante tempus, deducendum accelerabat”, ca să-l ducă înainte de vreme la groapă.

Cacavela suprimă apa rece și la protestele Seraschierului, îi spune categoric: oamenii trebuie să asculte, să ia doctoriile așa cum li se dau și cum sunt prescrise de bătrânul Hipocrat; altfel, dacă n'ascultă vor trage consecințele prostiei lor: „nam qui homines sunt, medicamina hominibus constituta, et a veteri illo Graeco medicorum Principe Hippocrate inventa sunt, sumere solent, quibus non observatis, brutalitatem suam produunt inobedientes”. Turcul n'are încotro și resemnat se supune. Și, când Cacavela, liniștit, s'apropie să îi dea doctoria, mai întâi face semnul Crucii și spune „in nomine patris et filii et spiritus sancti”. La protestările Turcului, Cacavela răspunde potolit: „in nomine Domini Jesu Christi, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et qui est, vita et resurrectio omnis hominis in illum credentium” (În numele lui Cristos, care luminează pe orice om care vine pe lume, care trăește și învie pe toți care cred în el). Turcul face haz, ia doctoriile și în cele din urmă se face bine. Apoi întreabă pe Cacavela ce anume i-a dat de s'a vindecat așa de repede. Și Cacavela îi răspunde, că nimic de seamă, ci doar cretă pulverizată „non dedi domine Pasza tibi alia medicamenta, praeter pulverem craete qui in medicaminibus nihil valet”, dar te-a vindecat doctoria în numele lui Hristos, al cărui cuvânt îl propovăduiesc eu „sed in nomine Jesu Christi, cuius Evangelii ego ex benedictione Constantinopolitani Patriarchae universalis profesor sum, et Christus Dominus est qui te sanum per meas preces fecit”.

La insistențele creștinești ale lui Cacavela, Seraschierul răspunde că de nu l'ar fi scăpat de la moarte, l'ar fi pedepsit cu moartea; așa, îl iartă și-l dăruiește cu daruri din plin. 1)

Cacavela a fost un doctor profund creștin, și influența lui asupra educației lui Dimitrie Cantemir a fost hotărâtoare, căci acesta a fost un creștin tot atât de convins ca și profesorul său.

2 Septembrie 1685. — La această dată se pomenește de un Gheorghe Sarachino, zis Gheorghe doftorul Criteanu (din Creta). Diaconii Dragomir și Pătru vând „*dumnealui jupânului Gheorghe doftorului Criteanul*”, o moșie la Glodeni „unde se chiamă Glodeni i Vaid-ei”, la Slobozia lui Ienache, în Ialomița. Actul este adevărit și de fiul său paharnicul Constantin, care semnează românește. Faptul că are un titlu de boerie dovedește că este stabilit de mai multă vreme în țara noastră. 1)

8 Octombrie 1686. — Gherman, mitropolitul Nișului, petrecător în Țara Românească, scrie la 8 Octombrie 1686, doctorului Ioan din Padua, să vie la București, în locul doctorului Curții (probabil Pilarino), care nu voia să mai stea. (De fapt Pilarino a și plecat atunci în Germania):

Invățătului doctor Ioan salutare.

M'am bucurat foarte mult pentru panglica, care după obiceiul medical ți-a fost acordată la teatrul internațional al învățătorilor din ilustra Padua, și mă simt vesel ca și când eu însumi aș fi imbrăcat-o. Dar, firește, ar fi vremea pentru mine să iscodesc pe un medic, care e burduf de știința lui, căpătată după mulți ani de muncă. Căci fiecare dorește ca prin mijlocul cuvântului plăcut al învățăturii să-și spele ca o spurcăciune amară neștiința, întocmai ca la strugurii necopți, cari sunt acri la început, dar incetul cu incetul, sub înrăurirea razelor de soare, se coc, și astfel se îmbie podgorenilor ca roada bună de privit și de gustat din partea celor ce au îngrijit de dânșii. Fiindcă dar multă ți-a fost sudoarea ce ți-a curs pentru studiile tale medicale, ai grijă ca ea să nu răspândească și miros neplăcut, ci să te pregătești ca dintr'însa să nu iasă decât mireasmă. Căci vaza unui doctor înțelept cere ca el cu mintea și puterea graiului să socotească cu meșteșug picinile bolilor și să nu aibă de loc nevoie de toiagul cerșetorului. Dacă astfel vei fi lucrat și te vei fi pregătit în această privință, tu, fără nici un pic de sudoare, vei învinge orice boală. Pe lângă acestea, cât privește practica amestecului și pregătirea bururenilor și leacurilor, aceasta o vei găsi și aici. Căci eu am un prieten doctor pe lângă Domn, căruia i-am făcut cunoscut despre tine și i-am arătat și epigrama, și m-a însărcinat să-ți scriu și ție, ca nu cum-

1) N. Iorga, Studii și documente, vol. V. Cărți domnești, zapise și răvașe, p. 633.

va să faci practica în Veneția (căci asta este foarte costisitoare, și tu ești lipsit de mijloace), și așa îmi făgăduiește că în șase luni vei putea câștiga o neîntrecută practică; pentrucă el nu are plăcere să mai rămână aici și caută un moștenitor pentru a-i lua sarcina. Hai dar, dacă socotești cu cale, vino la noi cât mai repede, de ți-ai însușit pe deplin teoria medicală...".¹⁾

Această scrisoare ne lămurește dintr'odată asupra a numeroase puncte; ne lămurește asupra sărăciei celor care se devotau studiilor, cum și asupra ajutoarelor morale și desigur și materiale ce aveau din partea unor oameni luminați așa cum era mitropolitul Ghermanos Etolul. Ne arată că la Padua se făceau numai studii teoretice de medicină, dar că practica medicală, cât și meșteșugul de a prepara medicamentele se putea învăța și aiurea, de exemplu la noi, sub conducerea unui practician mai vechiu. Însfârșit, ne mai spune ceva nou: un post odată ocupat de un doctor, poate fi cedat unui altuia prin bună înțelegere sau, poate, prin bună învoială.

Doctorul Ioan din Padua, căruia se scriau rândurile de mai sus, este doctorul Ioan Molidivos Comnen, poate, din neamul împărătesc al Comnenilor. Era Grec din Lesbos. Și-a făcut studiile în Constantinopol, apoi în Italia unde a învățat medicina. Om foarte virtuos și învățat, doctorul Ioan Comnen cunoștea limbile: greaca, latina, italiana, ebraica și araba. Prin 1686, după chemarea lui Ghermanos, a venit în București ca profesor, și a predat științele fizico-naturale la Academia Domnească, din 1689 la 1700. După plecarea lui Pilarino a ajuns medic al Curței lui Brâncoveanu; bănuim că Ioan Comnen este „doftorul Ianache” de care se tot vorbește în Condica de venituri și cheltueli a vistieriei.²⁾ Doctorul Ioan Comnen a contribuit la întocmirea primei hărți bune a Țării Românești, de către stolnicul Constantin Cantacuzino, tipărită la Padua în 1700. Ideia venea de la învățatul bolognez Marsigli, care fusese prin Țara Românească și pregătea o scriere asupra Dunării.³⁾

În urma unui drum făcut din indemnul lui Brâncoveanu, la mănăstirile din Atos, doctorul Ioan Comnen a tipărit în 1701 în tipografia lui Ivireanu din mănăstirea Snagovului, o descriere a acestor mănăstiri. Cartea este închinată mitropolitului Ungro-

1) Hurmuzachi, vol. XIII. Documente grecești. Pag. 325 și XXXV.

2) Revista istorică a Arhivelor. Condica de cheltueli și venituri, a vistieriei. pag. 312, 315, 682.

3) N. Docan. Lucrări cartografice. Analele Academ. Seria II. tomul XXXIV. pag. 1250.

Vlahiei, Teodosie. ¹⁾ Doctorul Ioan Comnen a lăsat o mulțime de alte scrieri istorice și teologice. Așa se menționează o prescurtare din „Viața împăratului Ioan Cantacuzino” de Ioan Comnen „doctorul din Lesbos”, din Aprilie 1699. ²⁾ Scrieri în versuri se găsesc în „Mărturisirea credinței ortodoxe”, Snagov 1699, manuscris grecesc la Academia Română, cota 117. ³⁾ A mai scris „Epigrama”, și multe alte lucrări de care se fac mențiuni în scrierile de specialitate. ⁴⁾

Prin influența lui Brâncoveanu, doctorul Ioan Comnen s'a călugărit sub numele de Ierotei, și a fost hirotonit ca mitropolit al Dristei, dar numai cu numele căci în realitate n'a stat în Siliștra, ci numai în București. În strânse legături cu Patriarhul Hrisant, doctorul Comnen a fost foarte mult stimat de Mavrocordați. Aceștia li-a și închinat o carte: „Istoria sfântă a lui Alexandru Mavrocordat”. ⁵⁾

12 Februarie 1689. — Într-o corespondență a lui Mihai Apaffy, principele Ardealului, către Brașoveni, se pomenește de un doctor muntean, căruia i s'ar fi secestrat niște lucruri la Brașov. Dar nu ni se spune nici numele acestui doctor, nici se dă vreun alt amănunt. ⁶⁾

1691, (toamna). — În toamna acestui an, Brâncoveanu a făcut nunta fetei Stanca cu Radu Beizadea, feciorul lui Iliș Vodă, fost Domn al Moldovei. Atunci a venit și „Dragomanul cel mare al împărăției Otomanilor, anume Alexandru Scherletoglu, pogorându-se de la Belgrad să meargă la Țarigrad; l-au pohtit Constantin Vodă ca să vie să se împreune amândoi și să fie și la nunta Radului Beizadea...”. ⁷⁾

1692. — În „Condica de venituri și cheltueli a Vistieriei” din timpul lui Brâncoveanu, se pomenește (la pag. 729) și de „Pandele doftorul”, sau „Pantaleon doftorul mare”, adică arhiatros sau protomedicul Domnitorului.

1) G. Adamescu. Dicționar, pag. 1583. Cartea este intitulată: „Proschinitarul Sf. Munte al Atonului”, citată de Picot și reprodușă în „Palaeografia greacă” a lui Montfaucon. 1705.

2) Hurmuzachi, vol. XIV/1. Doc. DCCXXXVIII, pag. 757. Aprilie 1699.

3) Conform Gh. Adamescu, l. c.

4) N. Iorga. Analele Academiei, seria II, t. XXXVI, pag. 512. — Dr. G. Crăiniceanu, Literatură medicală românească. Comnen a scris și: „Despre cele patru extreme ale omului”, pag. 9. — Sathas, pag. 398-399. Cf. C. Erbiceanu. Bărbați culti Greci și Români, în Analele Academ. Seria II, t. XXVII.

5) Manuscris la Academie cota 176. Cf. G. Adamescu, l. c.

6) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MMDCXIV, pag. 1414.

7) Magazin istoric. N. Bălcescu, vol. V, pag. 116.

Pandeli sau Pantaleon Caliarhi este originar din Hios, unde familia lui mai avusese medici, și unde și la 1714, trăia medicul Ioan Caliarhi. 1)

La 10 Martie 1710, Pantaleone era în Constantinopol, iar la 12 Octombrie 1712, voia să mărite o fată, Mariuța, cu un tânăr din Hios; în acest scop scrie Patriarhului Hrisant să mijlocească pe lângă Brâncoveanu, să-i cunune fata. 2)

1694. — Un doctor nou, mai puțin cunoscut, este Ioan Mulaimes din Ianina. Probabil că a fost ajutat să-și facă studiile, de Stolnicul Constantin Cantacuzino, pentru că închină acestuia lucrarea lui inaugurală „*Descrierea dropiceii*”. În această „*inchinare*” face un elogiu, de altfel meritat, învățatului Stolnic:

Prea-mărețe și prea-înțelepte bărbat,

Aceasta este cea dintâi din scrierile mele și începutul altor lucrări ale mele, pe care către tine, vestitul Apolon, ca pornire a sânguinței mele, ca prinos o închin. Dăruind-o Măreției Tale, o pun și sub ocrotirea prea înțeleaptă și isteată a ta. Însă, precum n'am voit să se închine altui stăpân, nici la alt adăpost să alerge decât la înțelepciunea-ți învățată, cea vrednică de laudă și de neam prea bun, pentru stăpânire și îngrijire, astfel tu o vei păzi neatinsă de bățjocurile pizmătăreșilor și a celor ce se fac a fi învățați, și de clevetirile vorbitorilor de rău. Care găsindu-se astfel, va putea ojunge către toți trâmbiță cu sunet mare, vestind pretutindeni desăvârșirea prea dumnezeescului tău suflet și a virtuozității tale cârmuiri, care ești și după neam prea nobil și după virtute prea-înalt. De sigur aș fi ridicat mâna mea spre lauda unei cârmuiri a tale ca aceasta, dacă numai mi-ar fi fost cu puțință ca într'o scrisoare mică să înșir toată povestea; ci, de oarece și legile scrisorilor nu-mi îngăduie aceasta, rămâne numai să-ți zic cârmuitorul meu, părintele meu, și dascălul meu, de oarece la vreme ca acestea, nu numai toate Vlahiile, care în orice lucru se îndreaptă de către poruncile voaie ale înțelepciunii tale aproape de Dumnezeu și practice, și de harul tău și de prea înțeleptele tale învățături, ci și Helada însăși s'a minunat de înțelepciunea ta și a binecuvântat virtutea ta dumnezeiască. Las la o parte deosebitele împărății și locuri pe care, tânăr fiind încă, le-ai străbătut și descris și, ca un alt

1) C. Giurescu. Material pentru Istoria Olteniei sub Austriaci, pag. 163. „Unter diese Interessenten befundet sich ein gewisser Nobilis nahmbens Kalliarchi, welcher hier in Hermanstadt bey denen Patribus Societatis seine studia frequentiret.”, 17 Martie 1717.

2) Hurmuzachi, vol. XIV/1, pag. 424 și 472.

Odysseus, ai văzut cetățile și ai cunoscut gândul multor oameni; atâta zic că se adeverește către Măreția Ta, aceia ce a spus acel vechiu Platon, că atunci e bine de supuși, când sau filosoful cârmuește, sau Impăratul e ca un filosof. Știu că între atâtea însușiri ale tale e mai deosebită aceia, că primești cu bunăvoință smerenia fiecăruia. Pentru aceia și eu îți aduc cu încredere acest mic dar și-l inchin Măreției Tale, și rog pe Slăvirea Ta, cu nume mare, să primești această mică lucrare simplă, neuitându-te la micșorimea darului, ci la darul celui ce a dăruit-o. Fii sănătos. — Cel intru toate și la toate, neobosit la poruncile tale, dar credincios și curat : Ioan Mulaimes, cel mai mic dintre medici. ¹⁾

26 Iulie 1698. — Brâncoveanu trimite la Viena pe medicul lui favorit, probabil pe Pilarino, într'o misiune tănuită, ceiace stârnește oarecare neliniște în cercurile politice. Carlo Ruzzini scrie Dogelui :

„...Hai poi dato materia al sospetti non ancor ben verificati l'occulta introductione seguita in questa Corte del Medico del Prencipe di Valachia, assai favorito appresso il medesimo...” ²⁾

1699. — In al patrulea an al domniei lui Antioh Cantemir in Moldova (1695-1700), a venit un sol polonez, pe care l-a primit Domnitorul, însoțit de medicul său, Andrei Lichinos din Corfu :

Relația lui Leszczyński :

„...sosind Domnul, nu a descălicat, de asemeni nici medicul său, un Grec imbrăcat într'o șubă de samur roșie. Acesta a ținut o scurtă cuvântare în numele Domnului scoțându-și pălăria în fața lui și urând solului bun venit. Solul a mișcat numai puțin pălăria nescotând-o de tot și a ascultat cuvântarea cu capul acoperit (căci Domnul a făcut la fel, după obiceiul său sau mai degrabă după obiceiul turcesc) și a răspuns pe scurt în latinește. Domnul a mers apoi pe lângă sol pe partea stângă, iar Hatmanul mai departe cu oamenii săi tot la stânga, unde se află și doctorul lor”. ³⁾

Despre acest doctor Lichinie pomeneste și cronicarul Neculce, cu prilejul povestirii cuceririi Moreei de către Turci :

1) Hurmuzachi vol. XIV/1. Doc. CCCLVIII, pag. 295.

2) Idem. vol. V/2. Doc. CCCCLIX, pag. 298. — Vezi și nota 5 pag. 98.

3) P. P. Panaitescu. Călători Poloni în Țările române. Analele Academiei. Studii și cercetări. XVII, pag. 95. — In notă : Sathas, Neollinichi filologia, Atena 1868. p. 443-444.

„...atunci au prins Turcii și pre un Domn, sfetnic țării Moreei, care era și doftor vestit, anume Likinie, și fusese acel doftor și aice în țară, la domnia dintâi a lui Antioh Vodă; și apoi ducându-se la moșiile lui acolo la Moreea, căzuse de era sfetnic. Deci cunoscându-l Turcii de la Țarigrad, îndată l-au spânzurat“. 1)

Doctorul Lichinos a fost și medicul lui Dumitru Cantemir, care dă câteva date biografice asupra acestui om distins de Republica Veneției cu un titlu nobilar, acela de conte :

Andrea Lichinos s'a născut în Cherchira din Monembastia sau Malvasia. A studiat în Italia, medicina, la Patavia. „El a fost primul medic la curtea noastră“, spune Dimitrie Cantemir, A fost și medicul lui Antioh Cantemir. Pe lângă studiile de medicină, a făcut și studii de filosofie. Se bucura de toată încrederea Turcilor, mai ales în Constantinopol, dar în ultimul timp căzuse în disgrația lor. Dupe ce s'a întors în patria sa, în Monembastia, a fost onorat de Republica Venețiană, cu titlul de conte. Dupe un an, în 1715, la luarea Peloponezului de către Turci, Lichinos a fost luat prizonier de către Turci, și pe motiv că a avut legături cu Veneția, a fost spânzurat la 7 Septembrie 1715, în Constantinopol.

Dela Lichinos au rămas niște scrisori doctoricești neclare, asupra dialectului și materiei, îndreptate contra lui Zaviras. O elegie scrisă la Iași, la 1698, în volumul „Iubirea lui Dositei“. 2)

1694-1704. — În Condica de venituri și cheltueli a vistieriei pe zece ani, 7202-7212 (1694-1704), din timpul domniei lui Brâncoveanu, se pomenește și de un doctor evreu, Avram Jidovul, medicul lui Brâncoveanu. 3)

18 Octombrie 1702. — Gavril, arhiepiscopul Constantinopolului, întărește prin osebită carte ctitoriile Spătarului Mihai Cantacuzino, adică mănăstirea Colțea și spitalul acestei mănăstiri. Inseamnă că încă de atunci datează orânduelile ctitorului asupra acestor instituțiuni, așa cum sunt prevăzute mai târziu, la 15 Iunie 1715, în cartea patriarhului Samuil. Intre aceste orândueli se găsesc și cele :

1) I. Neculce. In Letopiseți. vol. II, pag. 265-6 și 349.

2) Sathas. Neoeellinihi filologia, pag. 443-444. — D. Cantemir. Istoria Imperiului Bizantin, traducere de Hodosiu, ediția Academiei, pag. 136. notă. — N. Iorga. Istoria literaturii Române, vol. II, p. 425.

3) N. Iorga. Istoria Evreilor în Țările noastre. Analele Academiei, seria II, tom. XXXVI, pag. 173

„... pentru doctori și pentru numărul bolnavilor și pentru al slujitorilor la orice trebuință și pentru simbria anuală a fiecăruia, după vrednicie, după treaptă, după starea și cuviința persoanelor...”

Doctorul trebuie să fie și spițer, să știe să prepare medicamentele și'n acelaș timp, să vadă și de bolnavi:

„La spițarie să fie un doctor, împreună cu ajutorul său, care va fi dator să aibă la îndemână gata felurite leacuri și feluri de burueni tămăduitoare, pentru verice nevoe și trebuință a bolnavilor, îngrijind de toți cu umanitate și alergând cu grabă intru ajutorul fiecărui bolnav. Și nu numai ziua să-i cerceteze de două ori, ci fără soroc oricând va fi cerut la nevoe, fără ca să tânjască pentru aceasta”.¹⁾

Din nenorocire, fie că până acum nu s'au cercetat indetul documentele respective, fie că s'au perdut aceste documente, nu se cunosc numele primilor doctori slujitori ai acestui spital.

1702-1719. — Intre acești ani se întâlnește în București un doctor Panait Sinopeus, adică din Sinope, care învățase medicina la Veneția.

Un alt doctor, Atanase Gordiul, este pomenit de Ionescu-Gion, ca practician în București, după 1700.²⁾

28 Ianuarie 1703. — Ascanio Giustinian, reprezentantul Veneției la Constantinopol, scrie lui Brâncoveanu asigurându-l despre dorința sa de a-l servi. În scrisoare pomenește despre „*suditto della Serenissima Republica il dottor Giacomo Delerino con il quale le è dovuta tutta l'assistenza e protezione di questa Carica*”.³⁾

Aprilie - 4 Iulie 1703. — Este timpul când Brâncoveanu s'a dus la Adrianopol, să se prezinte Sultanului. Pe drum s'a bolnăvit de orbalț sau erizipel, și a fost îngrijit de doctorul Pilarino. Salvat dela moarte, Brâncoveanu a fost primit de Sultan la 4 Iulie 1703. Del Chiaro povestește întâmplarea în chipul următor:

„...Principele înbolnăvindu-se, capătă febră, iar a treia zi fața i se umflă. Doctorul Pilarino, cu experiența sa, văzu imediat că este vorba de un erizipel, și în scurt timp, în două săptămâni, vindecă tumoarea și durerile Princepelui pe care lumea

1) Gălășescu. Eforia spitalelor civile. Pag. 29 și 40.

2) Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor. Medici și medicina.

3) Hurmuzachi. vol. IX/1. Doc. DXLVIII, pag. 404.

il credea perdut, iar după alte două de convalescență, Brâncoveanu era gata de drum".¹⁾

1705. — La curtea lui Mihai Racoviță din Moldova (1703-1705) existau medici, dar nu cunoaștem numele lor. Dovadă că existau o face Cronicarul Neculce care povestește că Mihai Vodă simțind că va fi mazilit, din pismă, a otrăvit un boer, pe Bogdan Vornicul, cumnatul lui Antioh Cantemir, și la moartea lui „doftorii au priceput” că a fost otrăvit:

„...prepun oamenii și vorbesc de zic, că atunci, știind Mihai Vodă pre Bogdan că este om vrednic, și temându-se că după ce a veni Antioh Vodă Domn, l-a chivernisi Bogdan bine la domnie, și zic să-i fi dat atunci in cafe otravă, care și cum seamănă acel lucru să fie fost, și cam adevărat, că curând s'au bolnăvit și preste cinci șase luni au și murit, după ce au venit Antioh Vodă; și boala lui intru acel chip au priceput-o doftorii la moartea lui; de a fi așa, va da seama la Dumnezeu“.²⁾

1708.—1711. — Domnul Profesor Iorga în capitolul „Francisc Rakoczi al II-lea, invietorul conștiinței naționale ungurești, și Români”, amintește de împrumutul dat de Brâncoveanu lui Mihail Apaffy, care fusese odată principe al Ardealului, și'n acelaș timp amintește de „soția contelui Bartolomeu Ferrati, care ca medic, a jucat oarecare rol la Curtea Brâncoveanului, de la 1708 la 1711”.

Doctorul Bartolomeu Ferrati, care obținuse și titlul de conte dupe stăruința lui Brâncoveanu, era rudă cu Domnitorul. Spița ar fi următoarea:

Constantin Cantacuzino postelnicul

Stanca	fiică
= Papa Brâncoveanu	= Marco Antonio Mamuca
Constantin Vodă Brâncoveanu	della Torre 1667
	Maria Antonia
	= Conteles Kalnoki
	Agnes Kalnoki
	= Bartolomeu Ferrati ³⁾

- 1) Anton Maria del Chiaro Fiorentino. Ediția S. Cris. Cristian. 1929. pag. 101. — N. Iorga. Istoria literaturii române, vol. III, pag. 391.
- 2) I. Neculce. în Letopiseși, vol. II, pag. 281.
- 3) I. C. Filiti. O pagină din Istoria medicinei în Muntenia. Revista Științelor medicale, Februarie 1929, pag. 9 din extras. — Idem, Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino, pag. XXIX. — N. Iorga. Istoria literaturii române, vol. II, pag. 45 n. 8; citează „Acta Slavorum meridionalium, XVIII, p. 330.

Doctorul Bartolomeu Ferrati, medic și rudă cu Brâncoveanu a avut o nuntă ca în povești. Șincai citând pe Gherei Mihai, scrie :

„Aici în Brașov în casa cea de vamă, s'a ținut cu mare pompă nunta comitelui Bartolomeu Ferrati, doftorului lui Constantin Brâncoveanu domnului muntenesc, cu Agnes fata răposatului Comitelui Samuil Calnochi, la care au fost de față generariul de aici Fabri, cu mulți ofițeri și giupânese nemțești, spătariul Toma Cantacuzenul, boerul Galian cu feciorul boerului Roset, beizadelul de aici, Gh. Cantacuzen, cu muerea și cu socrul lui, Domnii cei săsești de aici, și dintre Unguri... A doua seară după nuntă ni-au chemat generariul dinaintea porței de către Bolgarsey, de ni-au ospătat și ni-au făcut frumoasă și meșteșugită giucărea de foc ; iar comitul Ferrati cu muerea sa și cu cei ce venise cu el s'au înturnat în Valahia”.¹⁾

Ferrati se purta la noi cu „blană polonă, cingătoare pestriță de mătase, ciubote mici polone, roșii, galbene, negre, cu pol-coavă ; apoi perucă, pălărie nemțească cu galon de aur”.²⁾

Pe lângă profesiunea lui medicală, Bartolomeu Ferrati avea și anumite aptitudini de arheologie și diplomație cu caracter, poate, de spionaj. La 19 Aprilie 1713, un emisar al regelui Suediei, care se silea să facă o legătură de corespondență între Viena și București prin intermediul lui Ferrati, spune că acesta „était en disgrâce et mal accredité...”.³⁾ Câteva zile dela arestarea și trimiterea la Constantinopol a lui Brâncoveanu, la 14 Aprilie 1714, Ferrati, „medico ordinario del doposto Principe di Valacchia”, a găsit mijlocul să comunice generalului de Tige, despre averile găsite pe urma lui Brâncoveanu.⁴⁾ ; iar la 7 Februarie 1715, comunica aceluiaș general știri despre pregătirile de război ale Turcilor.⁵⁾ Ceva mai târziu, în 1732, regăsim pe Ferrati în serviciul Iezuiților minoritari.⁶⁾ Către sfârșitul acestui secol, la 1790, Elisabeta, o nepoată a lui Bartolomeu Ferrati, măritată cu Anton Horvath de Zsakod, reclama moșia Coșofenești, care fusese a lui Bartolomeu Ferrati.⁷⁾

- 1) Șincai, Cronici, vol. III, pag. 225. Citează pe Cserei Mihaly az Erdelyi Historiaban ad h. a.
- 2) N. Iorga, Medici și medicină, pag. 31. — Idem, Istoria Literaturii pag. 45-46.
- 3) Hurmuzachi, vol. IX/1. Documentul DCLXVIII, pag. 512.
- 4) Idem, pag. 535.
- 5) Idem, vol. VI. Documentul LXXIII, pag. 147.
- 6) Idem, Suplim. I. vol. I. Doc. DCCII, pag. 480. Raportul lui Villeneuve.
- 7) Idem, vol. IX/2, pag. 192. — Filiti, l. c. pag. 9.

10 Septembrie 1710. — La această dată trăia în București un Zotta, fiul doctorului Paramari. ¹⁾

Octombrie 1710. — Nicolae Mavrocordat, „*Principes Moldaviae*” (1709-710), face o relație scrisă în latinește, despre misiunea unui doctor Nicolaus Steczkiewicz, misiune care de altfel nu are nimic comun cu medicina. ²⁾

27 Octombrie 1711. — Nicolae Mavrocordat, un iatrofilosof cu vastă cultură filosofică și literară, era în legături de corespondență cu un om de aceeași cultură, cu doctorul Ierotei Comnen, mitropolit al Sîlistrei. La data de mai sus scrie mitropolitului doctor despre peripețiile drumului până la Iași, arătându-și toată stima ce avea pentru mitropolitul doctor :

„Știm că tu cunoști foarte bine iubirea noastră cea veche către Sfinția Ta dragă nouă, de oarece adesea a fost încercată, dar știi foarte bine și evlavia covârșitoare cu care statornic cinstim înălțimea ierarhiei cu care ești împodobit, și n'am lipsit a ne închina și virtuților înăscute și câștigate cu care ești încununat”. ³⁾

1711, Smirna. — Într-o scrisoare din Smirna adresată lui Brâncoveanu, se cere ajutorul acestui Domnitor pentru orașul în care sălășluște „*Exceleța Sa Consulul aristocrației Venețienilor, filosoful și medicul de altădată a puternicei tale domnii, iar acum Domnitorul nostru, Domnul Iacob Pilarino...*”. ⁴⁾

12 Octombrie 1712. — Pantaleon Caliarh scrie și roagă pe Patriarhul Notara, să intervie pe lângă Brâncoveanu, să-i cunune fata, Mariuța, fiica lui duhovnicească — adică cea botezată de Domnitor :

Bolnav și „zăpăcit de teama ciumei, și iarăși n'am scăpat de primejdia ei; ci aici, în locul sigur unde ne aflăm, ni-au murit două roabe, și am fugit în alt loc, și acolo, iarăși a murit soră-mea cu un copil, și iar în alt munte am trecut, și aici se molipsește frate-meu popa Petru cu o fată a lui, și au dat Dumnezeu și s'a făcut sănătos de ciumă... Am măritat pe fiica mea Măriuța cu un tânăr orfan, nobil, bogat și frumos... (și)

1) Arhivele Statului Mitropolia București, pachet 222/39, doc. XI. Cf. I. C. Filiti, l. c. pag. 8.

2) Hurmuzachi. Supliment I, vol. I. Doc. DLXXXII, pag. 387.

3) Hurmuzachi, vol. VIV/i. Documentul CCCCLXXI, pag. 448.

4) Biserica ortodoxă română, anul XV, 1891, p. 903-4. Sintagma lui Iacob Iacobitul.

dau știre prea-inălțatului Domn după porunca ce-mi dăduse ca s'o cunune, fiind fiica lui duhovnicească... să ne cinstească la un ceas de nevoe ca acesta, ca pe niște slugi vechi ale sale, precum obișnuște mărinos la slugile lui cele drepte...".¹⁾

1714. — Un iatrofilosof, Niculae Bubulios, scrie în această vreme versuri pentru „Orologiul” grec din acest an.²⁾

Del Chiaro, care povestește tragedia Brâncoveanului, spune că cu câțiva ani înainte, a fost un doctor Antonio Corea, „care a trăit în Valahia”. Acesta ar fi prevenit pe Domnitor despre cele ce se puneau la cale asupra lui, dar Brâncoveanu, rău sfătuit, n'a luat în seamă nimic :

„Un turc din familia caimacamului din Constantinopol îmbolnăvindu-se, fu vizitat de un prieten, secretar al Vizirului. Discutând de noutățile zilei secretarul împărtășește bolnavului, între altele, că Vlah-beiul (Principele Valahiei) a fost declarat rebel... La această mărturisire a fost de față și medicul Turcului, doctorul Antonio Corea, care a trăit în Valahia acum câțiva ani, și care mi-a declarat că a studiat la Roma și cunoaște limbile latină și greacă. Doctorul se prefăcu a nu băga în seamă convorbirea dintre Turci, și prepară un medicament pentru bolnav. Ieșind de la bolnav găsi... un amic, care a scris lui Brâncoveanu.”³⁾

Povestea este relatată și de Dimitrie Cantemir, care afirmă că medicul se numea Corai; în afară de această deosebire de nume, povestirea este la fel, că nu știi cine a scris-o întâi, Del Chiaro ori Cantemir.⁴⁾

1 Iulie 1715. — La această dată găsim numele a altor doi doctori trăitori în București pe vremea lui Brâncoveanu: Gheorghe Chirsofonos din Trapezunt Hipomenos, medic filosof, și Stavros Molaimis. Amândoi iscălesc pe un act de înzestrare sub data de 1 Iulie 1715.⁵⁾

Stavros Molaimis, originar din Ianina, învăța încă, la 1710, medicina la Padova. El a fost medicul lui Ștefan Cantacuzino, dela 1714 la 1715.⁶⁾ Despre Gheorghe din Trapezunt ne vom ocupa mai jos.

1) Hurmuzachi, vol. XIV/1. Documentul CCCCXCV, pag. 472-74.

2) N. Iorga. Istoria Literaturii Române. vol. II, pag. 57.

3) Anton Maria Del Chiaro Fiorentino. Trad. S. Cris. Cristian. 1929, p. 113.

4) D. Cantemir. Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncoveanu, pag. 23.

5) N. Iorga. Studii și documente, vol. IV, pag. 78.

6) I. C. Filiti. O pagină din Istoria medicală, în Muntenia. Revista Științelor medicale No. 2. Februarie 1929, Extras. pag. 10.

August 1716. — In timpul scurtei domnii a lui Nicolae Mavrocordat în Muntenia, Decembrie 1715 — Noembrie 1716, găsim în București pe doctorul Ioan Crisoscoleu, rudă cu Domnitorul. În vâltoarea evenimentelor din acel timp, doctorul Crisoscoleu și un frate al lui, paharnicul Dumitru Crisoscoleu, au avut o moarte tragică povestită de Del Chiaro :

Amândoi frații erau veri, după mamă, cu Niculci Mavrocordat. „Ioan Crisoscoleu din Constantinopol veni la Roma la vârsta de 30 de ani, și fu admis în colegiul Sft. Atanasie, de unde după doi ani, având inclinațiuni religioase, fu acceptat în ordinul jesuiților, trecând peste stăruințele mamei sale care se împotriva hotărârei sale. Aci studiasse retorica și filosofia. Nu prea dovedise destulă smerenie în viața ce-și alese, arătând chiar un sentiment de vanitate în legătură cu origina sa. În 1714 ajunse în Veneția, unde cunoscu pe părintele Soffietti (cel care a dat aceste informații biografice lui Del Chiaro), care căuta cu prudență să afle motivul plecării sale din Roma. Crisoscoleu îi mărturisi intențiunea de a se înapoia la Constantinopol pentru a consola pe mama sa și a pune în ordine unele chestiuni familiare cu frații săi, după care, peste șase luni se va întoarce la Roma. Părintele îl prevenise de rezultatul la care se expune părăsind vocația religioasă și obligația solemnă ce-și luase înaintea lui Dumnezeu, la intrarea în ordinul jesuiților. Crisoscoleu protestă cu jurăminte că nu are altă intențiune decât a se înapoia după șase luni. După o lună de întârziere își luă rămas bun de la cercul preoțesc din Veneția zicând că pleacă spre Padova, spre a lua apoi drumul Constantinopolului, dar după două zile fu zărit în Veneția, în haine de laic, arătându-și decinestatornicia. La Constantinopol nu găsi însă averea inchipuită, și după un an sosește din nou în Veneția, fără a mai da ochi cu părintele Soffietti sau cu ceilalți jesuiți. De aici pleacă la Padova unde studiază medicina cu vestitul Antonio Vallisnieri, rectorul universității de acolo, și-și ia doctoratul la Siena, de unde se întoarce prin Livorno la Constantinopol, iar de aici pleacă spre Valahia și ajunge în București în August 1716, primit cu dragoste de Principele Nicolae Mavrocordat, vărul său, și de fratele său Dimitrie Crisoscoleu, care ocupa atunci demnitatea de Mare postelnic la Curte, schimbată în urmă cu cea de paharnic, dătătoare de mari câștiguri. Cei doi frați se puseră să strângă avere. Căpătără veniturile câtorva sate bogate, care aparțineau de drept familiei Cantacuzino, între care era și satul Afumați, depărtare de 4 ore de București.

Surprinși însă de năvălirea catanelor nemțești și de prinderea Domnitorului, la care nu se așteptau, și rău sfătuiți, se refugiară la mănăstirea Arhimandritului, care se află lângă palatul Cantacuzinilor din București, unde se ascuseseră până după plecarea noastră cât și a catanelor cu prizonierul lor domnesc, și travestiți apoi în haine țărănești luară drumul spre Giurgiu, prin poteci neumbrate. Nu departe însă de București au fost jefuiți și oribil masacrați. Iată tragicul sfârșit al lui Ioan Crisocoleo, care a nesocotit pacea sufletească religioasă, schimbând-o cu măririle și onorurile dela nestatornica Curte a Valahiei".¹⁾

În acest chip, moartea a pus capăt vieții unui om învățat, elev al unuia din cei mai mari învățați ai Padovei, Valisnieri, decanul Universității și unul din marii descoperitori ai generației ovulare, cristalizată în formula „*omne vivum ex ovo*”.

8 Octombrie 1716. — Patriarhul Hrisant Notara, care a fost în Țara Românească în primăvara anului trecut (la 7 Martie 1715), s'a bolnăvit de reumatism.²⁾ După ce a plecat la Constantinopol, se vede că boala s'a agravat și s'a complicat. Niculae Mavrocordat, care avea o deosebită dragoste și adâncă admirație pentru învățatul Patriarh, cum a aflat de acest lucru, numai decât i-a trimis medicamente, și o babă meșteră, care să-l doctorească. Doctoriile trimise, par a fi fost făcute după prescripția Domnitorului, ceiace dovedește odată mai mult că Niculae Mavrocordat avea o cultură desăvârșită de iatrofilosof:

Nicolae Vodă către Patriarh.

„...Noi de la început Te-am rugat să te îngrijești de tine însuși cu căldură și dacă, de acum așa se va face, va fi acesta leacul dintâi.

Trimitem Fericirei Tale două tenzuhuri (pastile) gătite cu mult panzehr (antidot); la asemenea suferințe sunt minunate; și îndată unul îl vei înghiți deseară și altul mâne; se trimete și un magiun (de opiu) ales, socotit ca pentru noi înșine, când eram la Cotroceni. Se trimite și tinctura aurea aya; cele de asudat nu folosesc; și oprește-Te cu ele.

*„Am trimes și pe dumnealui chirișgi Manolachi și o bătrână pricepută, roabă a mea liberată. Mult prețuita-Ți sănătate o ținem mai presus de cât chiar a noastră...”.*³⁾

1) Del Chiaro, l. c. pag. 148.

2) Hurmuzachi, vol. XIV/1, pag. 663.

3) Hurmuzachi, vol. XIV/2. Documentul DCCLXXXVIII, pag. 800.

11 Noembrie 1717. — Lui Brâncoveanu i-a plăcut nu numai să se inconjoare de oameni învățați, de doctori și profesori, i-a plăcut nu numai să ființeze ctitorii desăvârșit de frumoase și bogate, ci a sprijinit și ajutat și pe cei cari voiau să se dedice cărții. Cu banii lui a trimis pe Gheorghe Hrisogonos Hypomena Trapezuntul, să învețe medicina în Patavia. Alegerea a fost minunată, căci n'a trecut mult și bursierul lui Brâncoveanu a avut prilejul să-și arate toată recunoștința pentru ajutorul ce a primit, în clipele groaznice de după tragedia petrecută cu uciderea binefăcătorului său. Familia nefericitului Domnitor a găsit un sprijin neprețuit în doctorul Gheorghe Trapezuntul; el a descurcat situația depozitelor de bani din Veneția și Viena, adunați de Brâncoveanu pentru soția și familia lui. Del Chiaro spune :

După asasinarea lui Brâncoveanu, „în dezastrul lor Principesele rămase izolate, găsiră un mare ajutor în asistența doctorului Gheorghe Trapezuntul, un fost bursier al părintelui lor, care îl întreținuse la Padova până la terminarea studiilor sale medicale, sub direcțiunea faimosului Antonio Vallisnieri. Acest Gheorghe Trapezuntul, cu pericolul vieții sale își arată recunoștința față de familia binefăcătorului său, iar la întoarcerea în țară din exil, Doamna lui Brâncoveanu îi încredințează misiunea de a pleca la Viena și Veneția, unde devine agentul ei pentru afacerile ei private”.¹⁾

La 11 Noembrie 1717 și în Decembrie acelaș an, Doctorul Gheorghe Trapezuntul era în Veneția ca „*procuratore della Principessa Maria tutrice del Pupillo Principe Constantino unico superstite della Casa Brancovani de' Principi de Valacchia...*”.²⁾

Nepot al lui Sevastos Chimeniti, întâiul Director al Academiei din București (1670-1702), Gheorghe Trapezuntul, la rândul lui, a fost un profesor renumit al acestei Academii domnești. În acelaș timp a profesat și meșteșugul doctoricesc. Doctorul Gheorghe Trapezuntul a murit la 1745.³⁾

1719. — În timpul celei de a doua domnii a lui Nicolai Mavrocordat în Muntenia (1719-1730), Domnitorul a avut ca medic pe Dimitrie Pamperi.

- 1) Anton Maria Del Chiaro. *Revoluția Valahilor*, trad. de S. Cris. Cristian, pag. 122.
- 2) Hurmuzachi, vol. IX/i. Doc. DCXCIX, DCC, DCCII, pag. 545, 546, 548 și vol. IX/2. Documentul VIII, pag. 6.
- 3) Sathas, pag. 459. Cf. Erbiceanu. *Analele Academiei seria II, tom XXVII*, pag. 151. — I. C. Filiti, l. c., pag. 9, No. 21.—N. Iorga, *Ist. literat. rom.*, vol. II p. 64.

Dimitrie Procopie zis Pamperi, s'a născut la Moscopol sau Voscopol. Era Macedonean. Primele studii li-a făcut în Constantinopol, apoi a venit ca secretar al Domnitorului. Acesta l-a trimis să studieze medicina în Patavia. S'a întors doctor și a ajuns medicul Curței lui Mavrocordat, profesor al fiului acestuia, Constantin Mavrocordat, și profesor al Academiei Domnești din București. Din porunca Domnitorului a scris o „Enumerare a învățaților greci”, publicată și în „Bibliotheca graeca medii aevi” a lui Fabriciu. ¹⁾

Dimitrie Pamperi mai avea un frate tot medic, Ioan Pamperi, care a profesat în acelaș timp în București. Poate că acesta este doctorul Ianache dela Colțea, din 1732. ²⁾ Un alt membru al familiei lui era preot la biserica grecească din Lipsca. ³⁾

20 Martie 1719. — Ambasadorul Franței din Constantinopol, Usson de Bonnac, recomandă lui Niculae Mavrocordat un medic evreu, Daniel Fonseca, fost medic al ambasadei Franței din capitala Turciei, timp de 17 ani. Și, ca să fie în mai mare siguranță, îl pune sub protecția franceză :

La Sieur, Daniel de Fonseca, Docteur en médecine, qui a, dans le cours de dix-sept ans, donné à nos prédécesseurs et à nous, non seulement des témoignages de sa grande expérience et d'habileté dans la médecine, mais ayant aussi mérité leur estime et la nôtre par son esprit et par son savoir, nous demandant présentement la permission de servir Monsieur le Prince de Valaquie comme une chose convenable à ses intérêts par la bienveillance particulière dont ce Prince l'honore, nous n'avons pas pu lui refuser la permission qu'il nous a demandée, afin de ne pas le priver de l'honneur et de l'utilité qui peut lui en revenir, ses longs et fidèles services demandant que nous concourions à tous ses avantages, même par préférence à la satisfaction que nous aurions de le retenir auprès de nous. Mais, désirant qu'il puisse jouir, même pendant son absence, de la puissante protection du Roi notre maître sous laquelle nous l'avons mis, et pouvant arriver qu'il ait dans la suite diverses occasions de faire quelque voyage dans les Etats des Princes chrétiens ou ailleurs,

1) Sathas, op citat, pag. 443 și Zavira pag. 264. Cf. Erbiceanu, l. c. pag. 150. 167.

2) Gion. Istoria Bucureștilor pag. 657: „... dintr'un alt manuscris al Academiei, din 1732, vedem că spitalul este bine îngrijit; are la această dată pe doctorul Ianake și pe hirigul sau firigul, adică chirurgicalul Cărstian”. — Gomoiu. Istoria medicinei, pag. 67.

3) N. Iorga. Buletinul Institutului „pour l'étude de l'Europe Sud-orientale”, Iunie 1915, pag. 125. — Idem, Medici și medicină în trecut, conferința, pag. 33. — Idem, Istoria Românilor din Peninsula Balcanică, pag. 50.

nous declaron par ces présentes que, sans préjudice de la qualité que nous lui avons permis de prendre de Médecin de M.le Prince de Valaquie, nous lui conservons celle de médecin de l'ambassade de Sa Majesté Très Chrétienne à Constantinopole et, de plus, le tenons et maintenons absent comme présent sous la puissante protection de Sa Majesté, priant à cet effet et requérant en la manière la plus convenable, tous Potentats, Princes, Républiques, Etats, etc, de même que tous généraux d'armée, gouverneurs et commandants des provinces, gouverneurs et commandants de villes et d'autres constitués en dignité, d'accorder au Sieur Daniel de Fonseca, Docteur en médecine, notre médecin et faisant actuellement les mêmes fonctions auprès de M.le Prince de Valaquie, la protection et faveur dont il pourra avoir besoin de leur part dans ses voyages, le laissant passer et repasser, et séjourner librement dans les lieux et villes soumises à leur autorité promettant en pareille occasion de faire le semblable. En témoin de quoi nous avons signé ces présentes de notre main, icelles fait contresigner par notre Chancelier et premier secrétaire et sceller du sceau de nos armes. Donné au Palais de France, à Péra-lez-Constantinopole, le 20 Mars mil sept cent dix neuf.— Signé D'Usson de Bonnac. 1)

Contele Virmont, ambasadorul Franței în Polonia (în 1718) și mai apoi în Constantinopol, este mai puțin entuziast ca Bonnac. La 8 Noembrie 1719, scria despre acelaș Fonseca :

„....Nun will die Correspondenz mehrgedachtes Nicola Cordato (Nicolai Mavrocordat) mit denen Hungarischen Rebellen immer mehr versichert werden, und bediennet er sich in Seinen Consilys eines Portugalischen Judens, sogenannten de Fonsega, so forhin schon ein Christlicher Münch gewesen, nun einen Medicum abgibet und sehr raffinirter und intriganter mann ist, welcher sonst in französischer protection, auch sehr intransant, und vertrauhet mit hiesigem Französischen Botschafft erstehet, dasz ich disem auch nicht das besste zutraue...“ 2)

Mai târziu, la 18 Martie 1728 și la 16 Noembrie acelaș an, marele logofăt muntean, Draco Șuțu, mai dă oarecari știri despre doctorul Fonseca, Patriarhului Hrisant Notara. 3)

1) Hurmuzachi. Suplim. I/1, p. 444. Doc. DCLIV și DCLXXIII, p. 459, 27 Oct. 1726.

2) Idem. vol. VI. Doc. CLXXXV, pag. 279.

3) Idem. vol. XIV/2. DCCCCXXXIX, p. 967. și nota : Analele Academiei pe 1913, p. 172 și Arhivele societății Științifice și literare din Iași. X. p. 134. 192 și urmât. — Idem. Doc. DCCCCLXXXII. pag. 1021.

În 1729, Fonseca făcea pe intermediarul între ambasadorul francez din Constantinopol și domnitorul Moldovei Grigore Ghica, pentru cumpărarea unor manuscrise moldovenești. ¹⁾

1720. — Cu prilejul ciumei care a bântuit Bucureștii în acest an, domnitorul Niculae Mavrocordat a chemat pe un Grec, Mihail Schendus, făcut nobil în Apus, unde a luat titlul de Vanderbech.

„A fost întâi în serviciul lui Steinvillle, generalul austriac comandant în Ardeal. Fiind în Craiova, Niculae Mavrocordat l-a chemat împotriva ciumei, dar și pentru că el însuși se simțea bolnav, iar copiii lui — pretinde medicul — sufereau de anume neajunsuri (unul era epileptic, altul, bolnav tot de nervi). A venit la București, dar s'a întors peste câțva timp în Ardeal. Murind Steinvillle, a fost chemat din nou în țară. Din Viena, pe un vas, a revenit la București, împreună, spune el, cu un farmacist, și alți ajutoari. Aici a dus-o bine o bucată de vreme, pe urmă a fost amestecat într-o afacere suspectă. În Apus a tipărit o carte despre cele mai bune leacuri la tot felul de boale și în acelaș timp, o descripție a minelor de aur și alte metale de la noi; minele de la Tismana, cele de la Polouraci, de la Baia-de-Aramă. În prefața de la cealaltă carte el se răsboește cu Domnul punându-i în sarcină cele mai oribile lucruri care se pot spune despre un om, pe când laudă pe Dimitrie Cantemir, omul cel foarte învâțat. A străbătut apoi Italia și alte țări, murind cum mor aventurierii. Bogat la un moment dat, el avea 60.000 de galbeni, sumă imensă pentru timpurile acelea.

Pe Niculae Mavrocordat îl acopere de toate calomniile: e de neam foarte prost, rudele lui vând cărbuni și oi în Orient; Doamna lui nici n'a fost nevasta lui, ci a unui morar; copiii pe cari i-a avut cu dânsa sunt deci bastarzi; și-a cumpărat tronul; urăște pe rudele lui, și i-a arătat un fel de otravă pe care punând-o în cafea ar fi scăpat de surori și nepoți, cari erau la Constantinopol; n'a făcut tot timpul decât să prade pe supușii lui. Ignorând biblioteca pe care a adunat-o, spune că nici nu știe ce se coprinde în cărțile lui, că toate lucrările cu care se laudă li-au făcut alții. Domnul ar fi vrut să fure munca lui Dimitrie Cantemir, Istoria Turcească și o carte despre Dacia, care

1) N. Iorga. Știri nouă despre Biblioteca Mavrocordaților. pag. 5; extras din Anal. Acad. Seria III, Tom VI.

este tocmai „Descrierea Moldovei”. Când l-a chemat pe Schendus să lecuiască ciurma, era plin tot palatul de femei, etc.¹⁾

Originar din Veneția, Schendus a stat 18 luni în Muntenia.²⁾ Era nepotul lui Ion Abrami, predicator la Curtea Domnească în 1718.³⁾

În ediția a doua din 1780 a scrierei lui Köleséri de Keresseer Samuil, despre „Auraria Romano-Dacica”, se găsește un adaus intitulat „Historico-physico-topographica Valachiae austriacae (Oltenia) subteraneae descriptio”, de M. Schendo, medic al generalului Steinville din Oltenia. În această descriere geologică a valahiei austriace, Schendo vorbește despre apele termice de la muntele Bengești, comparându-le cu Teplitz (Boemia). Băute, provoacă vărsături, dar ca băi, pentru arama ce conțin, sunt indicate la rani învechite, ulcere fagidenice, scorbut, etc.“. Doctorul Crăiniceanu dupe care am luat aceste științi, adaugă în notă: „Sulzer, op cit. III, p. 42, spune că era Grec și mutându-se la București, s'a amestecat în politică, din care cauză a fost expulzat în Germania, de unde apoi s'a dus ca medic la izgonitul Domn Cantemir, la Petersburg, unde a intrat în armata imperială și s'a îmbogățit“.⁴⁾

O scriere a lui Schendo este menționată de Nicolai în „Geschichte der neugriechischen Literatur“.⁵⁾

1716-1726. — În timpul domniei lui Mihai Racoviță în Moldova, Domnitorul avea ca medic pe Scarlat Caragea, căruia doctorul Atanase Ipsilante, cronicarul, îi spune Scuromalli Caragea: „scandalurile doctorului Curței lui Mihai Vodă, Scuromalli Caragea...“.⁶⁾ Înseamnă că doctorul Caragea nu era tocmai om de treabă, dacă se ținea de scandaluri. Chiar și Cronicarul Anonim, ni-l arată sub acest aspect urât :

Spune Cronicarul: în a treia domnie a lui Mihai Racoviță în Moldova (1716-1726), s'ar fi petrecut un omor ritual de către

1) N. Iorga. Istoria Românilor, prin călători, vol. II, 94-95. Citează: Engel, p. 42-43; Neuere Gesch. der Walachey, p. 11 și urm. — Idem, Medici și medicina, p. 33 n. 3: „Empirica illustris per septem nobilissima euporista familiaria remedia, authore Michaelae Schendo R. C. S. eq. Vanderbech, etc., addita authoris apologia adversus Mavrocordati sycophantias, par le docteur Conrade de Schebehen. Cf. Sulzer, II, p. 91-92.

2) N. Iorga. Revista Istorică 1933, pag. 102. Cf. I. C. Filiti, comunicare la Soc. p. Istoria medicinei, ședința dela 23 Noembrie 1934.

3) A. Veres. Vechi istorici Unguri și Sași. 1929, pag... Cf. Filiti, I. c.

4) Dr. Gh. Crăiniceanu. Literatura medicală română, pag. 13.

5) Conform I. C. Filiti, I. c.

6) Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 152. Din Cronica lui At. Comnen Ipsilante.

Evreii din Onișcani. De fapt ar fi fost numai o inscenare cu gând să se stoarcă ceva bani de la Evrei. Dar aceștia au reclamat la Poartă, de unde a venit poruncă ca Evreii să fie lăsați în pace „și atunce i-au lăsat fără de bani numai cât au dat lui Panait Armașul și doftorului Caragea...”.¹⁾

Scarlat Caragea a avut un băiat, Gheorghe Caragea, tot doctor care „trăia și el din profesia medicinei și mergând ca medic pe la fruntașii Otomanilor, ca să inainteze..., avea obiceiul să le dea știri...”.²⁾

In 1764, când a murit Constantin Cehan Racoviță, la 27 Ianuarie, Stavrache, care învățea toate ițele la Constantinopol, a stăruit să fie numit ca Terziman, Iordache (Gheorghe) Caragea, doctorul „că era învățat”. Dar, la 5 Septembrie 1765, doctorul Iordache Caragea, Terzimanul, moare de ciumă, și Impărăția l'a regretat „căci e învățat și blând la fire, (și) știind că i-au rămas și câțiva copii mici, s'a făcut milă Impăratului de casa lui, și au adus pe tatăl său, Scarlat doftorul, și l-au făcut Terzimanul Porței fără de voia lui, om bătrân și slab, dându-i poruncă ca să caute pe copiii mortului prea bine, făcându-le împărăția și nacanfa (pensie) de la București și de la Moldova, de li se da pe tot anul”.³⁾

Faptul se confirmă și din altă parte: „In 1764 se face Dragoman al Porței, zisul Gheorghe Caragea (medic al Seraiului, fiul medicului Scarlat), cu ajutorul Vizirului Mustafa Pașa... dar după puțin timp, prins de ciumă, moare”.⁴⁾

14 Iulie 1725. — La această dată, Nicolae Mavrocordat are ca prim medic pe Dimitrie Gheorguli Notara, un nepot al faimoșilor patriarhi Dositei și Hrisant Notara.

Original din Peloponez, Dimitrie Notara a studiat medicina la Roma și Patavia. Cunoștea limbile greacă, latină, italiană și româna. La 14 Iulie 1725, Mavrocordat, într'o scrisoare adresată lui Hrisant, amintește și de „prea învățatul doctor Dimitrie”, cu care discuta chestiuni de arheologie.⁵⁾ Cu alt prilej, la 31 August 1728, Mavrocordat, care făcea el însăși pe doctorul, trimite patriarhului Hrisant „rod de zahăr”, o serie de povește medicale și asigurarea că a însărcinat pe „logiotato arhonti mas iatro kir Dimitrio”, adică pe prea învățatul nostru boer „doctor

1) Cronica anonimă în Letopisești vol. III pag. 143.

2) Hurmuzachi. vol. XIV/2. doc. MCXXVIII. pag. 1142-43.

3) Enache Cogălniceanu, în Letopiseși, vol. III, pag. 255-56.

4) N. Iorga, în Hurmuzachi. vol. XIV/2. doc. MCXLVII, pag. 1163-64.

5) Idem, doc. DCCCLXX, pag. 897.

Dimitrie", să prepare ceva bun pentru boala lui. 1) Iar în niște socoteli de după 1728-29, care s'au făcut la moartea unuia Zmeul, din satul Călieni, se trec : „50 lei, ai lui Dimitrie Notara, doftorul, pentru vizitele lui”. 2)

Doctorul Dimitrie Gheorguli Notara era mort la 1745, dupe cum se vede dintr'un act de danie din acest an, al banului Manolache Lambrino. 3)

1725-1726. — În acest timp întâlnim în Moldova pe doctorul cronicar Atanase Comnen Ipsilante. Reputația acestui om a ajuns și s'a păstrat până astăzi grație Cronicei scrisă de el; a profesat medicina în Moldova, și în Muntenia, dar mai mult în Turcia, și, ca toți oamenii învățați din acele vremi, s'a ocupat și de trebile publice, jucând un rol de seamă în viața politică dela noi și Constantinopol.

„Atanase Comnen Ipsilante s'a născut la Terapia la 29 August 1719. Tată-său se numea Teodor și mama-sa Casandra Tzanetu. Bunicul dupe mamă, Afendulis Tanetu, fusese primul furnizor al lui Mazepa, faimosul Hatman al Cazacilor. În Iunie 1724, înainte de a implini 13 ani, Alexandru învață limba greacă la Iași, la un loc cu copiii domnitorului Mihai Racoviță, sub conducerea savantului profesor Natanail Callonaris, din Chio, cel care a ajuns mitropolit la Efes. Tatăl său, Teodor, ocupa la acea epocă sarcina de cămăraș al minelor de sare. În 1728, domnitorul Mihai Racoviță a fost depus și Alexandru se duce cu el la Constantinopol, unde Natanail Callonaris își continuă lecțiile. În April 1731, se duce la Padova pentru complectarea studiilor. În 1737 ese doctor în medicină și filosofie din Universitatea acestui oraș și la 16 Ianuarie 1738 se reintoarce la Constantinopol. În 1739, Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, îl chiamă la Iași și-l numește primul său medic. În 1744, devine primul medic al lui Raghîb Pașa, numit valiul al Egiptului, și se duce cu acesta în Alexandria. La 6 Ianuarie 1744, pleacă din acest oraș cu Raghîb, numit guvernator la Aidin. Se duc la Budrum (vechiul Halicarnas) și de acolo la Aidin, unde ajung la 8 Februarie. La 24 Noembrie 1750, se duc la Edesse (Urfa), unde Raghîb este făcut Pașă. Ei ajung la 8 Februarie 1751, dupe un drum de două luni și 13 zile, pe care greutățile iernii l-au făcut și mai penibil. La 13 August 1755, ajung la Alep, unde Raghîb este numit guvernator al orașului. La sfârșitul lui 1756, revin la Constantinopol unde Raghîb ajunge Mare

1) Idem, doc. DCCCCLVII, pag. 1001.

2) Idem, doc. DCCCCLXXXVII, pag. 1026.

3) I. C. Filiti, comunicare făcută Soc. pentru Istoria medicinei, la 23 N-brie 1934.

Vizir. — Luni 26 Iulie 1759, este ales Schevofilax al Mării Biserici. În 1765 îndeplinește serviciile de mare spătar în Valahia, sub domnia lui Ștefan Racoviță. În 1769, este capichehaia lui Grigore al III-lea Ghica, domnitorul Valahiei. În urmă a avut diverse însărcinări, inutil a le mai înșira. Trăia încă în 1789, dar nu știm când a murit. A lăsat o fată Elisabeta (Săftița) moartă la Yeni-Kioi, sunt vreo 30 de ani. (Acestea se scriau la... de E. Legrand)".¹⁾

Bogăția acestor date ar indica că au fost culese din sursă de informație sigură. Totuși au nevoie de unele rectificări. Așa de exemplu, i se spune lui Ipsilante, Alexandru Comnen Ipsilante, pe când în realitate îl chema Atanase; biograful de mai sus pune data nașterii lui Ipsilante la 29 August 1719, precis; în realitate trebuie să fie altfel, pentru că însăși Cronicarul Ipsilante spune că la 1726 era doctorul lui Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, pe care îl părăsește „din cauză că părinții mei muriseră amândoi de ciumă”,²⁾ și dacă ar fi adevărat că s'a născut la 1719, ar urma că dupe șapte ani, la 1724, să fi fost doctor, ceia nu-i admisibil. O altă greșală: se spune că Mihai Racoviță ar fi fost mazilit din domnia Moldovei, la 1728, ceiace iarăși nu-i exact, pentru că a fost mazilit spre toamna anului 1726, (în Octombrie).

Doctorul Atanase Comnen Ipsilante a fost și un cronicar de seamă, a cărui lucrare principală este „Ecleziastice și politice”, scrisă în 12 cărți, din cari s'au editat cărțile a 8-10, de către Ghermanos Aftoniade Sinaitul, publicate și în colecția de documente Hurmuzachi, volumul XIII.³⁾

Dacă facem acum un bilanț al acestui prim pătrar de secol, până la 1726, constatăm că majoritatea doctorilor cari au trecut pe la noi sunt Greci sau Macedoneni grecizați. Faptul se explică prin aceia că, în această vreme, profesiunea medicală este foarte mult prețuită de către Turci, ceiace da posibilitatea medicilor ca cu puțină îndrăzneală, să ajungă în cele mai înalte situațiuni în Turcia și prin urmare și la noi.

Am amintit mai sus despre un doctor Panaiotache Nicusis, care a ajuns prim dragoman al Porței în 1670, și de un Alexandru Mavrocordat, doctor dela Padova, care a ținut în mâinele lui însăși soarta Imperiului Otoman. Urmașii acestuia au avut o influență co-

1) C. Dapontes, Ephémérides Daces, vol. II, pag. XII, notă scrisă de Emile Legrand.

2) Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 479.

3) Hurmuzachi, vol. XIII, Prefața, pag. VI.

vârșitoare la noi, nu numai din punct de vedere politic, ci și din punct de vedere medical.

Fiul lui Alexandru Mavrocordat, Nicolae Mavrocordat, a domnit de două ori în Moldova și tot de atâtea ori în Muntenia, între 1709 și 1730; el a fost un om foarte învățat, un iatrofilosof, care a scris printre altele și lucruri de ordin medical, un „*Cuvânt împotriva nicotinei*”, și o sumă de „*Părerii și cugetări*” în care sunt multe învățături cu caracter medical.

Sora acestui domnitor, Roxandra, măritată cu domnitorul Matei Ghica, poate fi socotită ca cea dintâi femeie română doctoreasă „*che professa cognitione de medicina*”, spune Francesco Gritti într'un raport adresat Dogelui Veneției. ¹⁾ În 1726, fiul ei, Grigore (al 2-lea) Matei Ghica, văr cu Niculai Mavrocordat, ia domnia Moldovei, și, fie că mama lui, doctoreasă, l-a educat în această direcție, fie că-i o eroare, dar îl găsim trecut ca doctor în medicină. ²⁾

Influența doctorilor greci ajunsese așa de mare la Constantinopol, că prin intrigile și mașinațiunile lor reușeau să facă și să desfășoare domniile din țările noastre. Așa de exemplu, Cronicarul Ioan Niculce povestește că în timpul celei de a treia domnii în Moldova a lui Mihai Racoviță (1716-1726), Grecii de la curte se împărțise în două tabere, care se pârau una pe alta la Poartă. În una din tabere se afla și un „*Tudorachi Capichehaia, și cu un doftor, ginerile lui*”; numai nu avem alte precizii asupra acestui doftor, fără numai că, la urma urmei, atâtea intrigi au adus și mazilirea Domnului. ³⁾

22 Februarie 1728. — La această dată avem prima știre despre un alt doctor, Toma Testabuza, care se pripășise la curtea lui Grigore Matei Ghica, în Moldova. Acesta era un om care se ocupa nu numai cu medicina ci și cu fel de fel de uneltiri politice, cari i-au adus și pierderea capului. La data de mai sus îl găsim scriind o scrisoare

1) Idem, vol. IX/1, doc. DCCXXXI, pag. 607. — N. Iorga, Istoria literaturii, vol. II pag. 59.

2) Idem, în indicele vol. IX/2, pag. 335. Gr. Ghica este notat drept doctor. Niculai Mavrocordat a avut de frați pe Scarlat și Ion Mavrocordat; acesta din urmă a fost dragoman al Porței și domn al Munteniei. A mai avut două surori, pe Elena și pe Ruxandra, măritată cu Matei Ghica, cu care a avut pe Grigore Matei Ghica, fost domnitor al Moldovei, socotit greșit drept doctor. Niculai Mavrocordat a avut trei soții; pe fata lui Dumitrașcu Vodă, pe Pulcheria, născută Țuchi, din neamul Cantacuzineștilor și pe Smaragda. Un cuvânt de laudă a scris asupra lui, Ioan, secretarul Patriarhiei din Constantinopol. Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 227-243. Vezi și Dapontes: Ephémérides Daces, vol. I, pag. LXXXV.

3) I. Neculcea, în Letopiseți, vol. II, pag. 362 și urmât.

de complimentări adresate Patriarhului Hrisant Notara, oferindu-se în acelaș timp să fie la ordinele și serviciile Patriarhului. ¹⁾

Tot pe atunci, în 1729, regele Franței care era un mare amator de manuscrise și cărți vechi, a intervenit prin ambasadorul său din Constantinopol, să cerceteze Moldova ca să caute rarități. Ambasadorul a însărcinat pe doctorul ambasadei, d-rul Fonseca să scrie domnitorului Moldovei, Grigore (al II-lea) Matei Ghica (1726-1733), în această chestiune. Domnitorul, ca să fie pe placul lui Fonseca a însărcinat pe doctorul Curței, foarte probabil Toma Testabuza, să cerceteze mănăstirile Moldovei, și negreșit, să ia tot ce va găsi mai de seamă :

„Le prince de Moldavie... plein d'envie de faire plaisir au docteur Fonseca, il a donné ordre qu'on fouillât dans les monastères de son petit Etat, qui, par malheur, ont été pillés à différentes reprises. Il doit, au premier jour, nous faire présent d'une histoire de Moldavie et des provinces voisines, composée en langue de pays; elle n'a point encore vû le jour et on en parle comme d'un chef-d'oeuvre. Un médecin établi à la Cour de ce prince s'est chargé de ramasser tous les livres, tant grecs que moldaves, imprimés à Jassy et à Boucharest, on ne les connoit guères, ni en France, ni ailleurs et, ne fût-ce que cette raison, ils ne sont point indignes d'occuper une place dans la Bibliothèque du Roy. ²⁾

Povestea morții doctorului Testabuza este impresionant de tragică :

Pe la 1730, în Noembrie, trăia în Constantinopol, în intimitatea lui Constantin Mavrocordat, doctorul Toma Testabuza. El era medicul chehaelei beiu Khalisa Omer Efendi (Halisa Kehaia-Bei, îi spune Atanase Comnen Ipsilante). Se afla în tabăra dela Kartal cu Kehaiaua căruia îi tot spunea că Impăratul n'o să atace pe Turci (asigurându-l că Nemții nu au război cu Turcii, spune doctorul cronicar), că veștile contrarii transmise de Domniul Moldovei și Munteniei, nu merită crezare. Fiind dovedit, Caimacamul Yegen Pașa a dat ordin să-l aresteze împreună cu Manoli Ipsilant, dar a fugit. ³⁾ Povestea de până aici a lui Dapontes, este reluată de doctorul cronicar Atanase Comnen Ipsilante, care spune :

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. DCCCCLXXXVII, pag. 964.

2) N. Iorga, Știri nouă despre Biblioteca Mavrocordaților, pag. 6. extras din Memoriile secției istorice a Academiei, seria III, tom. VI, pag. 140.

3) Const. Dapantes, Ephémérides Daces, trad. de Emile Legrad, Vol. I, pag. XI.

„Pomenitul doctor Toma Testabuză fugind din tabără, ajunsese în Smirna; și de acolo, întovărășindu-se cu un lord englez, s'a plimbat cu el prin Corfu, Veneția, Franța, Olanda și Anglia, de unde se întoarse singur la Veneția. În vremea aceasta scria dragomanului Alexandru Ghica,¹⁾ ca să intervie pentru întoarcerea sa la Constantinopol... și a venit la Iași. După căderea domnului Grigore Ghica, a plecat la București nădăjduind că va găsi bună primire la hatmanul Constantin, fratele lui Manoil Ipsilant, care pe atunci era în slujba lui Mihai Vodă, noul domn al Țării Românești. Stavrache, Capuchehaia lui Mihai Vodă, vestii pe Vizir — ca de obicei — de venirea lui Testabuză la București, iar Vizirul îndată trimise de-i tăiară capul”.²⁾

Intâmplarea o povestește și cronicarul Enache Cogălniceanu :

„În zilele lui Mihai Vodă (1730-1731), au oblicit Poarta Turcească, că se află în București Doftorul Testabuză, care fusese în Moldova în zilele lui Grigore Ghica Vodă, carele, ascuns fiind, că-l părăsise și pe el când au pârât pe Terzimanul Porței, și după mazilia lui Grigore Vodă din Moldova, Testabuză a trecut în Țara Românească. Încă fiind Mihai Vodă în Țarigrad nepurces, l-au chemat Poarta și iau zis că Testabuză este în București, dându-i ferman împărătesc, ori capul Testabuzei să-l trimiată în Țarigrad, ori capul lui se va duce. Și așa, neștiind ce să facă, Mihai Vodă au răpezit pe Beizadeaua Măriei Sale, Mihăilufă, cu câțiva boierănași, cu menzil, învățându-i ca să facă tot chipul de silință și să-l prinză, și să-i taie capul, să-l răpează la Împărăție cu mare grabă. La care, până a ajunge Beizadeaua în București, Testabuză au fost plecat ca să treacă în Țara Ungurească; ajungând până la hotar și zăbovind acolo până a trece, iată și Beizadea au răpezit după dânsul cu menzil pe Bezat-Bulucbașa cu câțiva zapcii, și fiind zilele lui cele sfârșite, l-au găsit acolo netrecut, și îndată l-au prins puindu-l în fiare cu bună pază, l-au dus la București; și cum l-au adus, l-au pus de s'au grijit, și așa l-au scos în grădina domnească și i-au tăiat capul, și despuindu-l l'au trimis cu olac în Țarigrad”.³⁾

1730. — În acest an este adus un alt medic francez, Bertin, de

1) Alexandru Ghica, dragoman la Poartă era frate cu domnitorul Grigore Ghica. În 1736 a fost în Moldova și când s'a întors, în drum a căzut trăsnetul pe cortul lui, fără să-l omoare. În schimb a fost omorât mai târziu de către Turci. Hurmuzachi. Suplimentul I/1. pag. 499. Doc. 728.

2) Atanase Comnen Ipsilant, în Hurmuzachi vol. XIII. pag. 479.

3) Enache Cogălniceanu, în Letopiseși vol. III, pag. 204. — I. Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 415.

către Constantin Mavrocordat, spre a lecuî pe tânărul Voevod de e-pilepsie. ¹⁾

1736. — Constantin Mavrocordat fiind mutat cu domnia din Moldova, în Muntenia, a fost însoțit și de un medic scriitor, Lazăr Scriba, profesor și director al Academiei din București. ²⁾

1736. — Tot în acest an se semnaleză prezența în București, a unui doctor Pardos, fără altă deslușire. ³⁾

8 Octombrie 1739. — În Muntenia domnea Constantin Mavrocordat. La data indicată, Memich Pașa, a trimis Domnitorului printr'un cîohodar, o scrisoare plină de amabilități, ca să-l roage să-i trimită pe doctorul său. În acea vreme Constantin Mavrocordat avea medic pe doctorul Petrache Dépastès; îndată ce a primit scrisoarea Pașei, l'a trimis pe Dépastès. ⁴⁾

1 Noembrie 1739. — „*Le médecin Dépastès étant revenu de Silistrie*“, seraschierul Memich Pașa, a trimis Domnitorului, drept mulțămire, un cal și o scrisoare plină de elogii și de mulțumiri. ⁵⁾

Doctorul Petrache Dépastès este cunoscut și prin cronica lui asupra domniei lui Const. Mavrocordat. A avut un fiu care a ajuns boer mare în Moldova, și o fată măritată cu un boer. ⁶⁾

La aceiaș dată, „*deux médecins de Kronstadt*“, au venit la București chemați de Domnitor: Zeiler Fonozi, „*fils du feu Zudezzi, calviniste*“, și cu Bolto, papist saxon, amândoi practicieni celebri. ⁷⁾

23 Noembrie 1739. — Se vede treaba că motivul pentru care Constantin Mavrocordat a fost obligat să cheme în afară de medicul lui, Petrache Dépastès, pe medicii din Brașov, Fonozi și Bolto, era foarte grav; căci numai așa se explică, că n'a trecut decât câteva zile, și la data arătată, chiamă alt doctor, pe Niculai Scordilis din Constantinopol. Spune Dapontes, secretarul Domnitorului: „*Le médecin Nicolas Scordylis, din Paros, a venit din Constantinopol la Bu-*

1) N. Iorga. Medici și medicină. Confer., p. 32. Citează: Sulzer. Geschichte des transalpinischen Daziens, partea inedită. Originalul la Brașov, copie în Biblioteca Academiei Române.

2) I. C. Filiti. O pagină din Istoria medicinei, o. c. pag. 11, n. 27. — C. Erbiceanu. Cronicarii Greci.

3) I. C. Filiti. Comunicarea făculă Societății de Istoria medicinei. În ședința dela 23 Noembrie 1934.

4) Constantin Dapontes., l. c., vol. II, pag. 372.

5) Idem, pag. 392-393.

6) I. C. Filiti, l. c. — Lazăr Șăineanu-Dicționar universal.

7) C. Dapontes. Ephémérides Daces, vol. II, pag. 393.

curești, după chemarea Domnitorului", și adăugă în notă: „*Nicolai Scordilis a fost prim medic al Domnitorului Constantin Mavrocordat*". 1)

1740. — Când a căzut în disgrație Alexandru Ghica, dragomanul Porței, frate cu domnitorul Grigore Ghica, Turcii l-au închis și n'au permis să fie vizitat decât de „*un certo Dottor Mano, chè è il medico del Primo Visir*". 2)

Acest doctor, Mihail Mano, originar din Castoria, face parte dintre medicii greci cari au jucat roluri de căpitanie în politica Imperiului turcesc din acele vremi. Mihai Mano, la 28 Ianuarie 1741, a doua zi după uciderea lui Alexandru Ghica, fost dragoman al Porței, a fost făcut de către Vizir mare logofăt. În 1748, doctorul Mihalache Manu, fost medic împărațesc, se afla în București. Aici îngrijește pe un școlar bolnăvit de frică în urma unei eclipse de soare întâmplată la 14 Iulie 1748. 3)

Dupe patru ani, în 1752, Domnitorul Grigore Ghica a fost îngrijit de același Mihalache Manu, dar se pare că doctorul l-a ucis... Spune cronicarul doctor Ipsilante:

Grigore Ghica „a chemat din Constantinopol pe doctorul Mihalache Manu ca să îngrijească de sănătatea lui, dar acesta l-a omorât cu o doză prea mare de teriac ce i-a dat". 4) *Fratele lui, Alexandru Ghica, dragoman al Porței, a fost lovit de fulger la Isaccea, dar s'a făcut bine; în 1741, la 27 Ianuarie a fost arestat și ucis la Constantinopol. „A doua zi, din porunca Vizirului s'a făcut mare logofăt schevofilaxul doctor Mihail Manu*". 5)

Acest ciudat asasinat se confirmă și din altă parte: „1752... moare domnul Grigore Ghica la București, rău doftorit de doctorul cel mare, Mihail Manu, care pentru dare multă de bani i-a orânduie așa zisa „teriacă cerească” și i-a căsunat o letargie de moarte...”. 6)

Doctorul Mihail Manu a avut trei fii, din cari doi și-au luat și ei doctoratul în medicină la Padova în 1741, și toți, grație situației tatălui lor, au reușit să facă cariere politice strălucite. 7)

1740. — În Iunie sau Iulie acest an, Țara Românească a fost vizitată de un Francez, Jean Claude Flachet, neșător de „*magots*”

1) Idem, pag. 402

2) Hurmuzachi, vol. IX/1. Doc. DCCXCII, pag. 677.

3) N. Iorga. Studii și documente. Vol. XXII, p. 89 No. 18.

4) Hurmuzachi, vol. XIII. Atanase Comnen Ipsilante, pag. 149.

5) Idem, pag. 150.

6) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Documentul MCII, pag. 1130.

7) I. C. Filiti, I. c. pag. 7.

de porțelanuri pentru iatacuri turcești, om cult, care publică în 1766, o carte cu multe și frumoase aprecieri asupra domnitorului Const. Mavrocordat, asupra unui boer savant, Andronachi, și asupra multora din aspectele țării de atunci. Priceput în ale hîmiei, Flachat, indignat că multe din produsele naturale, la îndemîna orișcui, nu sunt întrebuițate la ușurarea suferințelor celor bolnavi, se improvizează în medic, și vindecă chiar un biet suferind, cu un preparat făcut de el, dupe o formulă cunoscută în străinătate :

Mes recherches sur les propriétés des plantes... m'engagerent à faire quelques compositions utiles aux pauvres, à qui j'en fais présent. L'onguent divin, que je composai d'après la recette qu'en donne M-me Fouquet, sans y rien ajouter, me donna plus de consolation qu'aucune autre. Un malheureux, réduit à la mendicité par une horrible plaie qu'il avoit à la jambe, avoit épuisé toutes les ressources de la chirurgie et avoit achevé de se ruiner. Il languissoit au coin d'une rue, où il mendoit du soulagement. Je lui conseillai de faire usage de l'onguent que je venois de faire; je lui en appliquai une emplâtre; le lendemain je m'apçeus qu'il avoit déjà du changement. Je lui interdis entièrement l'usage du vin; en douze jours il fut guéri. Combien d'infortunés citoyens cesseroient de souffrir et deviendroient utiles à l'Etat, s'il y avoit des personnes assez charitables pour leur procurer de ces remèdes dont les recettes sont entre les mains de tout le monde sans être connues! Ne pourroit-on pas imputer cette ignorance funeste à la cupidité de certains suppôts d'Esculape, qui affectent de n'en parler qu'avec mépris, ou qui les décrient, parce qu'ils gagneroient moins en les substituant aux remèdes qu'ils emploient plus avantageusement pour eux, quoique avec moins de succès pour les malades? Je n'ai jamais compris pourquoi les pharmacies des hôpitaux ne s'appliquent pas au moins à accréditer tant de recettes salutaires. J'ai voulu tenter de remédier, s'il étoit possible, à ce désordre par la justice que j'ai cru devoir leur rendre publiquement, après les épreuves que j'en ai faites. ¹⁾

Aceiaș Flachat, pomenește despre un doctor grec numit Mihai „qui étoit venu avec nous de Vienne”, și care aduce știrea apropiatelor înlocuiri a Domnitorului. Flachat a plecat la Constantinopol, se pare, însoțit tot de acest doctor. ²⁾ În aceiaș timp, Flachat aduce și o în-

1) N. Iorga. Știri nouă despre Biblioteca Mavrocordaților, 1926, pag. 25-26, Extras din Memoriile Academiei Române, seria III, tom. VI, Mem. VI.

2) Idem, pag. 30.—Vezi și Dapontes, Ephémérides Daces, vol. I, pag. LXI.

formație nouă: când murea cineva de o moarte curioasă, medicii cercetau cauza morții. El povestește că Contele Conorte, un Ungur, în slujba Domnitorului, i-ar fi narat următorul caz:

Contele ar fi văzut la București „un Ungur pe care îl întreba mulți oameni, să le spue când au să moară. Nicio dată n'a dat greș. Ungurul era un chefliu. Intr'o zi a rămas singur cu un Muntean (Valah), și după un chef cu femei publice, Munteanu l-a rugat să caute în cartea lui, pe care o păstra cu multă grijă, dacă mai au mult de trăit. Ungurul s'a codit mult, pentrucă i era teamă să nu și afle singur sfârșitul. În cele din urmă s'a hotărât. Dar cum a căutat în carte a și spus că unul dintre ei avea să moară numai decât. Și l-a și prins groaza. Și cum nesiguranța i mai rea ca orice, fiecare a vrut să afle adevărul; s'a uitat încă odată în carte, și aruncând-o jos, a spus tovarășului de chef, că s'a isprăvit cu el. În acelaș minut s'a îngălbenit, ochii i s'au închis, s'a moleșit și a murit. Domnitorul Constantin (Mavrocordat) a pus să fie examinnt „le fit visiter, pour s'assurer du genre de maladie qui l'avoit emporté subitement. Les medecins certifierent que sa mort était naturelle“. Domnitorul i-a luat cartea și a arătat-o tuturor „savants en Valachie et dans les villes de la Grèce“. Dar n'a fost chip să înțeleagă ceva.¹⁾

1744. — Influența doctorilor la curtea Sultanilor, ni-o dovedește un fapt petrecut cu domnitorul Mihai Racoviță, (7741-1744). Se hotărâse scoaterea lui din domnie cu trei luni înainte de a i se implini termenul domniei; ar fi urmat ca Domnitorul să nu și mai poată strânge toate veniturile. Racoviță avea drept capuchehae, adică reprezentant la Constantinopol, pe gerarhul (hirurgul) Stavrache și pe Manole Gelepul; aceștia au intervenit prin mitropolitul Serelor, Gavril, și prin mitropolitul Gherasim de Heraclea, care avea mare trecere la marele medic al Sultanului, Haiatizade, și a reușit în cele din urmă să prelungească domnia lui Racoviță și pentru cele trei luni câte mai avea de domnit.²⁾

Gerarhul Stavrachi, era înscris la 1746, la Universitatea din Leyda; el a fost tatăl lui Iordachi Stavrachi, un agent atotputernic la Poartă, pentru domnitorii fanarioți.³⁾ Cronicarul Cogălniceanu ca-

1) Idem, pag. 34-35.

2) Dapontés. Ephémérides Daces. vol. I. pag. LXXV. — N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. MLXI, pag. 1105. și doc. MLXII, pag. 1105. În notă citează: Atanase Comnen Ipsilant, pag. 350.

3) I. C. Filiti, l. c., pag. 7.

racterizează în mod foarte pitoresc sistemul doctorului Stavrance, ca să-și creeze amici printre potențații Turci : „nu le lua nimic”, pen-
trucă vizitele lui erau plătite de „Domnul Munteniei, care umplea de
bani pe doctorul iubitor de omenire”¹⁾; scrie cronicarul :

*„intra Stăvărachi pe la Sultan, pe la Caziscuri, căci era
foarte îndrăzneț, însă mai mult cu meșteșug, că doftoria pe
mulți, neluându-le nimic, și au mai lungit termenul cu încă trei
luni”.²⁾*

Un alt ipochimen atotputernic, dar prin alte mijloace decât
cele politice, se citează tatăl doctorului Arapache. Numele de Ară-
paki era o poreclă a spătarului Ioan Vlastos.³⁾ Acesta era un că-
mătar al Domnitorilor, cari erau în veșnică nevoie de bani pentru
susținerea domniei. Despre fiul său, doctorul Arăpaki, care i-a moș-
tenit porecla, nu știm dacă i-a moștenit și apucăturile, nu știm nimic
altceva.⁴⁾

1745. — La acest an se pomeneste de un iatrofilosof, ianiotul
Alexandru Cancelarios. Acesta publică în acest an, la Veneția, ceva
despre gramatica lui Alexandru Mavrocordat; lucrarea o dedică dom-
nitorului Constantin Mavrocordat.⁵⁾

1752. — Este anul, în care domnitorul Grigore Ghica face tes-
tamentul-hrisov, prin care hotărăște veniturile și întărește daniile ce
a făcut spitalelor create de el, spitalul Pantelimon și Visarion, veni-
turi care aveau să servească la întreținerea acestor spitale în vii-
torime.

1753. — Se pare că în acest an s'a petrecut o crimă din acele
tainice, comisă de un doctor. Se spune că :

*„la 1753, mitropolitul Neofit în fruntea obștei Bucureștene
cere de la un Capigi-bașa, care se afla la București, ca Sublima
Poartă să ordone gonirea tuturor Grecilor din țară. Poarta ma-
zilește pe Matei Vodă Ghica, protectorul și complicele Grecilor
impilători, dar și Neofit Mitropolitul moare înveninat de medicul
său care era Grec”.⁶⁾*

1) A. D. Xenopol, vol. IX, ediția 1896, pag. 83.

2) Enache Cogălniceanu. în Letopiseți, vol. III, pag. 208.

3) Hurmuzachi, vol. XIII. Efemeridele Banului Const. Caragea, pag. 86.

4) Idem. supliment I/1, doc. DCCC, pag. 564.

5) N. Iorga. Studii și documente, vol. XII, pag. XII.

6) G. I. Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor, pag. 83. Citează pe Aricescu. Istoria
revoluției lui Tudor Vladimirescu, pag. 5.

Povestea aceasta are nevoie de control, pentrucă în „*Istoria Bisericii Românești*”, D-l Prof. Iorga, nu pomeneste nimic despre această ciudată crimă, făptuită asupra Mitropolitului țării.

1749-1753. — În acest timp domnește în Moldova, Constantin Cehan Racoviță. Acesta a fost un Domn vicios, bețiv și opioman, despre care spătarul Ioan Canta, cronicarul, spune :

„*De atâta era strașnic, că mânca afion dimineața și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul, și preste toată ziua se afla vesel, dar trebile și le căuta cu toată rânduiala*“.¹⁾

În cele din urmă ajunsese să bea spirt de melisă „*ziua cu noaptea, 50-60 pământuri*“, și a terminat așa cum termină toți bețivii, că „*a căzut la mare lipsă de poftă de mâncare și, la sfârșit, din nemâncare moare la capătul lui Februarie*“ (1764).²⁾

Soția lui Constantin Racoviță, Doamna Sultana, tânără Constantinopolitană din Vizia, transplantată în Țara noastră, s'a bolnăvit și a murit la 2 Ianuarie 1753. Este greu să fixăm cauza acestei morți. Cronicarul Enache Cogălniceanu spune că „*fiind bolnavă încă de cu vară, zicând că este grea, ci au fost o enfracsis, care nu o au putut pricepe doftorii*“.³⁾

Enfracsis ar avea înțeles de constipație rebelă, care simulează ocluzia intestinală. Dacă ar fi așa, ar corespunde cu afirmarea sluggerului Lenș, care scrie că „*la princesse ne s'est alitée que dix jours avant sa mort*“, deși moartea-i era sigură cu mult înainte.⁴⁾ Sau, poate va fi fost vreo peritonită ascitică care a simulat sarcina ; cine poate ști ?

Știm însă că această moarte a făcut „*mare obidnuire*“, domnitorului Racoviță, care „*puind strae cernite*“ și „*rămâind cu mare jale*“⁵⁾, a căutat să pedepsească pe medicul nevinovat de această moarte, pe doctorul Giuseppe Antonio Pisani.

Acesta era un Leventin, adus prin meleagurile românești de un franțuz „anume Leință, carele era pe lângă Domnul... Zic că acest Franțuz au fost pricina de au murit și Doamna Domnului în domnia d'intâi, cu un doftor ce adusese el și il curtenise

1) Ioan Canta, în Letopisești, vol. III, pag. 186.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. MCXLVII, pag. 1163.

3) Enache Cogălniceanu, în Letopisești, vol. III, pag. 224.

4) N. Iorga. Studii și documente, vol. V, pag. 653-654 și n. 3.

5) En. Cogălniceanu, l. c.

dându-i mare laudă de învățat ; măcar că pe la cea de pe urmă, și-a luat și el plata în Țarigrad, că i-au tăiat capul Sultanul Mustafa, neîntrebându-l că este Franțuz... Și adusese și pe Domnul la cumpăna morței, la care s'au plătit cu surgunlicul ce l-au făcut atunci la Lemnos". 1)

La 14/25 Mai 1753, slugerul Lenș (franțuzul Leință al Cronica-
rului, sau Linchou, numele exact), scrie din Iași, lui Giuliani, în Po-
lonia : între altele și despre arestarea medicului, pentru moartea
Doamnei, întâmplată „le 15 Décembre dernière” ; Pisani dăduse asi-
gurări de însănătoșire — puindu-și capul —, numai să fie ascultat ;
dar n'a fost. „Ce qui provient d'une menèe secrette du Postelnico, un
des ministres Grecs de S. A., conjointement avec le médecin grec,
beau-frère du susdit, qui ont voulu, par jalousie, le perde entièrement”.
Doctorul ar putea fi reclamat de ministrul Saxo-polon Brühl. 2)

Când Racoviță a fost schimbat în Țara Românească, la 1 Iunie
1753, doctorul Pisani a fost dus peste Milcov în lanțuri ; în zadar
cere el intervenția lui Matei Ghica. Numai stăruințele ambasadorului
francez la Constantinopol, l-au scăpat.

La 24 Iulie 1753, nenorocitul doctor scria aceluiaș Giuliani, prin
mijlocirea lui Giuseppe Michaud, „segretario di Sua Altezza Principe
di Moldavia :

„Dal decimo ottavo di dicembre dell'anno scorso mi misero
in un forno a pane et aqua, ed hanno tentato di darmi il ve-
leno ; io (sic) il giorno primo di giugno, scambii principato il
principe, e parti li 27 del medesimo giugno per Buchereste, e mi
ha mandato avanti incatenato, volendo che mori. A Foxan, con-
fine della Moldavia, mi è riescito di parlare ad un Moldovano :
questo si ha trattenuto ai confini e lo ho fatto sapere a Matteo,
principe ora di Moldavia e che era dragomano alla Porta ; ma
il medesimo non ha voluto misticarsi e ci ha consegnati al prin-
cipe nostro ; il quale ci conduce ad una inevitabil morte. Ho
perdito tutto il mio ; non so done (sic), mente per lo spazio di
sette mesi non ho parlato ad alcuno e non ho veduto il sole ne
lume. La causa è perché è morta la principessa, tisica. Altro ri-
medio non ci é che una lettera di Sua Maiestà il rè al Visire a
Constantinopoli, ed altre a Mgr. l'ambasciatore di Francia ; al-

1) Idem. pag. 230.

2) N. Iorga. Studii și documente. vol. V, pag. 653-4. Asupra prigonirilor suferite de
Pisani, se află un număr de scrisori în manuscrisele Czartoryschi 620 din Cra-
covia, pag. 575 și urmât.

trimenti bisogna morire. Addio, forse per l'ultima volta, e risollete di tutto presto fare ; addio. (fără dată). 1)

O lună mai târziu, la 25 August 1753, Linchou scrie către „Mr. Bianconi” :

„Un docteur ne devoit en aucune façon repondre de la vie de ses malades... On l'a conduit jusques icy dans un carrosse couvert et aux fers, et il est à présent enfermé, comme auparavant”. Să-l reclame cineva. 25 August / 7 Septembrie 1753. 2)

Cam în aceiaș vreme, între 24 Iunie și 15 Septembrie 1753, Des Alleurs ministrul Franței, care, se pare că mai scrisese o scrisoare domnitorului Constantin Racoviță, în pricina doctorului Pisani, îi scrie din nou :

„...j'ay l'honneur de luy écrire en faveur d'un médecin italien qu'Elle a auprès d'Elle. On dit qu'il est emprisonné, et je suis persuadé qu'il a mérité ce traitement, puisque V. A. l'a jugé à propos ; mais le malheureux étant toujours à plaindre et cet homme m'étant infiniment recommandé par la Cour de Dresde, je la prie de vouloir bien, en ma considération, le delivrer de sa prison et l'envoyer à Constantinopole, ou bien de le faire passer en Pologne. Cependant je serois d'autant plus charmé de le voir icy, que, mon médecin devant se repatrier dans peu, je le garderois auprès de moy pour quelque temps si les griefs que V. A. a contre luy ne sont pas de grande conséquence. Si Elle se détermine a le faire passer en Pologne, je la prie de luy donner l'argent qui lui sera nécessaire, et je la rembourserois. Je me flatte que V. A. me donnera cette marque de son amitié pour moy, etc.” politețe. 3)

Nu știm exact când a fost pus în libertate doctorul Pisani, dar tocmai dupe doi ani dela cele scrise mai sus, în 1755, domnitorul Constantin Racoviță, este obligat să reia corespondența în această pricină cu Hübsch reprezentantul regelui Poloniei și Elector al Saxoniei, care cerea eliberarea doctorului Pisani :

5/16 Martie 1755, din București, domnul scrie lui Hübsch ; „J'ai reçu la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, par laquelle vous me communiquez les ordres que vous

1) Idem, pag. 525.

2) Idem, pag. 527, 28.

3) I. C. Filiti. Lettres et extraits, p. 350, 51.

avez de faire des instances pour la liberté d'un médecin qui a été à mon service, et dont les mauvais sentiments, le libertinage et la mauvaise conduite luy avait justement attiré mon indignation, mais, peu de temps après mon arrivée dans ce pays, ayant été fortement sollicité par le defunt Mr. le comte Desalleurs en faveur de ladite personne, et n'ayant rien à refuser à ce digne ambassadeur, j'ay renvoyé le dit médecin, après l'avoir satisfait jusqu'au dernier jour qu'il a resté à ma Court. Avant son départ, je luy fit dire qu'on le redemandoit à Dresde, mais il voulut absolument prendre la route de son pays à droitture, ou il doit ettre depuis lor arrivé. J'aurois souhaité que personne ne vous eut devancé dans votre demande, pour vous temoigner le cas que je faist de votre récommandation, et pour avoir occasion de vous persuader de ma reconnaissance pour l'attachement que vous avez toujours conservé pour ma Maison et dont vous venez dans cette occasion de m'en donner une nouvelle marque. Je seroi charmé si vous voulez bien me fournir des occasions à pouvoir ettre plus a porté de vous convaincre de mes vrays sentiments que j'ay pour vous, Monsieur, et pour votre chère famille.., " 1)

Dar se vede treaba că Domnitorul n'a prea fost crezut, căci revine dupe câțva timp, scriind din nou, cu dovezi, ca să fie crezut:

29 Aprilie 1755: „J'ay répondu par cy-devant à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire et je vous ay assuré avoir accordé en son temps une pleine liberté au médecin en question de partir de ce pays pour se rendre où bon il luy sembleroit, à la sollicitation de feu le comte Desalleurs. Il me restoit, Monsieur, a vous certifier ce que je vous avois avancé. Je le fais par cette occasion, en envoyant à Mr. Peyrots, secretaire de l'Ambassade de France qui m'avoit aussi écrit à ce sujet, une attestation qu'il aura soin de vous communiquer, et vous serrez par là certainement convaincu de la vérité. Si le defunt Mr. le comte Desalleurs ne vous avoit devancé, Monsieur, par ses sollicitations, j'aurois été charmé d'avoir occasion de vous convaincre du cas que je fais de votre recomandation. Mais j'espère que, dans la suite, vous voudrez bien mettre à l'épreuve ma bonne volonté en me fournissant des occasions de vous être utile en quelque chose..” 2)

Dar, nedreptatea a stârnit totdeauna revolta și a creiat legende. Așa s'a întâmplat și acum. Pățania doctorului Pisani a fost relatată

1) N. Iorga. Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXII, pag. 584-586.

2) N. Iorga. Știri despre veacul al XVIII-lea în Țările noastre. Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXII, pag. 585-86.

și de alți scriitori, și fiecare a adăugat câte ceva, sau a schimbat numele doctorului Pisani.

Sulzer, în Istoria Daciei transalpinene (1781), spune că doctorul se numea Stahl „*Stahl geheissen*“.¹⁾ Raicevici, la 1788, îl numește „*infelice medico Tedesco*“ :

„*Il Principe Constantino Racovizza morto l'anno 1763, in Bucoreste, fece chiudere in una Gabbia ferrata un infelice medico Tedesco accusandolo di averli ammazato la moglie con li fuoi medicamenti, ed ogni sera lo faceva bastonare avanti di se, sino a tanto che mori: per buona sorte queste esempi sono molto rari, ed io mi maraviglia come non siano più frequenti, stante la costituzione di questo Governo*“.²⁾

Mult mai incoace, la 1846, Stanislas Bellanger, un călător care a trecut prin Țările noastre, scrie :

„*En 1752, Constantin Racowitza s'imaginant q'un médecin arménien, nommé Abraham Agaz, avoit ensorcelé sa femme, renouvela, pour lui les prouesses de Louis XI envers le cardinal Balue; seulement le roi de France n'avait rien changé à la cage inventée par l'évêque de Verdun, d'Harancourt; tandis que le Woiwode, plus barbare, fit forger la sienne de telle façon qu'à l'aide d'écrous on l'a rétrécissait chaque matin d'un pouce. Au bout de quinze jours, broyé littéralement dans cet étau, le patient succomba!*“³⁾

Și, pentru că tot răul duce, uneori, la bine, de astădată a făcut ca nemângâiatul Constantin Cehan Racoviță, să întemeze în Iași spitalul Sft. Spiridon, în amintirea tinerii lui Domnițe, la 1757, către sfârșitul celei de a doua lui domnii în Moldova (1756-57). Acum, Domnitorul avea ca medic, un Prusian, Iohan Goldzric Herlitz, care va fi fost și primul medic al spitalului, și berar în Iași; abea mai târziu, dupe moartea doctorului Herlitz, găsim câteva date asupra lui.

La 27 Iunie 1793, aflăm că o oarecare „...Margareta Böttcher, născută la Berlin, a plecat de acolo acum câțiva ani cu un student în medicină numit Pascal, ca să vie în București și

-
- 1) Sulzer. Geschichte des transalpinischen Daciens, vol. II pag. 52-53, paragr. 197: la Academie sub cota 25830.
 - 2) Raicevich. Osservazioni Storiche, naturali, e politiche intorno la Valachia e Moldavia, pag. 161, nota a.
 - 3) Stanislas Bellanger. Le Kéroutza, 1846, pag. 184-85. Voyage en Moldo-Valachie.

să se mărite cu el; proiectul n'a reușit din cauza opunerii părinților tânărului și, ea s'a măritat la Iași cu un doctor în medicină, Herlitz, originar din Danemarca. Acesta a murit fără copii și a lăsat văduva... moștenitoare prin testament; acum câteva luni a murit și ea și, a lăsat printre altele 1400 de ducați cari sunt acum în păstrarea unui preot din Iași. Numita văduvă a lăsat prin testament ca moștenitori pe doi frați ai ei, cari, după informații, trebuie să fie în Berlin, și anume:

Jean Frederic Bötticher, lucrător în aramă,

Charle Frederic Bötticher, lucrător în sârmă (en fil d'archal) ¹⁾

D-l Prof. Iorga, adaugă în notă: „Din mai multe bucăți anexate extragem următoarele notițe relative la afacere. Margareta fugise, prin Lipsca, spre Sibiu, de unde era amantul ei, Pascal. Doctorul Herlitz era medic al spitalului Sf. Spiridon din Iași și avea o casă și berărie, bani în ladă și dați cu dobândă episcopului de Huși. Herlitz murise cu 5-6 zile înainte de femeia lui, amândoi de friguri inflamatorii (hitziges Fieber). Prin testament, lasă averea femeii, iar, după moartea acesteia, fraților săi din Danemarca. Numerariul a fost depus de doctorul moartei, Schmeltz, și de amicii săi, Lockemann și Müller, la „cel mai sigur depositariu“, consulul rus Severin. De la acesta-l ia Herlitz, unul din frații doctorului (?), venit anume din Danemarca. Afacerea s'a încheiat mai târziu.” ²⁾

În 1794, unul din frații moștenitori ai Margaretei Bötticher, s'a prezintat și și-a luat moștenirea:

Méchain către afacerile externe. 1804, 15 Ventôse, Iassy.

Citoyen Ministre,... L'an 1794, s'est présente à Iassy un frère de la dame Herlitz. Il a réclaté, prouvé ses droits à la succession, se'n est fait rendre compte sous les auspices de l'agent de Russie, a donné récépissé, tant des sommes déposées en nature chez l'Evêque grec de la ville de Husz que de la valeur d'une brasserie acquise par le Sr. Muller. Ainsi, il n'existe plus en Moldavie ni propriété foncière ni dépôt en nature provenant des biens laissés par le médecin Johan Goldzric Herlitz, ou par sa femme, née Marie Elisabeth Betcher”. ³⁾

Acest răspuns a fost motivat de intervenția celui de al doilea frate al Margaretei Herlitz, care domicilia la Paris; intervenția a fost făcută în 1796 și repetată în 1802. ⁴⁾

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. X. doc. XXXIX, pag. 39.

2) Idem, nota.

3) Hurmuzachi, suplim. 1/2. doc. CDVII, pag. 297.

4) Idem, suplim. 1/3. doc. CXXXII, pag. 504, și supl. 1/2. doc. CCCXVII, pag. 225, și doc. CCCIV, pag. 295. cu amănunte asupra acestei chestiuni, fără interes pentru studiul de față.

Din actele de mai sus reținem două nume, acela al doctorului Schmeltz și al studentului în medicină, Pascal.

Nu știm data când Schmeltz a profesat în Iași, pentru că nu ni se precizează data când au murit soții Herlitz, cu cari a fost contimporan.

Cât privește studentul în medicină Pascal, pare a fi doctorul Pascal de care vorbește Sulzer în 1782, spunând că era om cult, care știa și franțuzește. ¹⁾ D-l Ioan Filiti afirmă că este același cu Pascal Hristodul sau Hristodul Pascal, sau numai Hristodor, ori numai Pascal, de la 1793, 1802 și un înaintaș al cunoscutului jurist, Aristide Pascal, raportor al constituției de la 1866. ²⁾

5 Iulie 1752. — Constantin Cehan Racoviță a avut și un medic evreu din Bursztyn, din Galiția. Nu-i cunoaștem numele. Știm numai că a avut un proces împotriva unui Armean; domnitorul a dat ordin ca procesul să se judece, dar părțile s'au împăcat. Inșă la 5 Iulie 1752, Benoit, agentul Polon, intervine pentru doctorul Evreu, de care spune că este „*civis meus busstinensis*“, pentru că nu se îndeplinise actul de împăcare. ³⁾

1754. — În acest an, pe când Constantin Racoviță domnea în Muntenia, (1753—1756), întâlnim în București pe doctorul Manase Iliade.

Manase Iliade s'a născut în Menelicul Macedoniei. A studiat în Padova și Bolonia, iar în 1754, a ajuns profesor de filosofie în București. În 1756 era băjenar prin Giurgiu și apoi în Cerna-Vodă, din cauza ciumei care bântuia Bucureștiul; nu s'a întors în București decât la începutul anului 1757. ⁴⁾ La 17 Februarie 1766, Manase Iliade, dascăl vestit, fusese solicitat de către Compania din Sibiu, să le trimită un profesor. ⁵⁾ La 15 Martie 1779, „doftorul Manase“ semnează un zăpis alături de mitropolit și vlădica Filaret Mireon. ⁶⁾ După ce s'a însurat, s'a stabilit la Sibiu. Aici scrie în latinește și grecește un poem dedicat lui Ipsilante, publicat în 1781 pe Leipzig: „Manassis Eliadis Oratio panegyrica ad celsissimum ac serenissimum... Hypselantem se-

1) Sulzer a trăit la noi între 1791. A scris la 1782 „Geschichte des Transalpinischen Daziens“. Vol. III, pag. 9.

2) I. C. Filiti. Comunicare făcută Societății pentru Istoria medicinei, în ședința dela 23 Noembrie 1934.

3) N. Iorga, Analele Academiei Române, seria II, tomul XXXIII, pag. 150.

4) Dr. P. Samarian, Ciurma în trecutul românesc, 1932, pag. 95.

5) N. Iorga, Studii și documente, vol. XII, pag. 79.

6) Idem, pag. 89.

renissimum ducem totius Valachiae". Chemat de Domnitor ca medic al Curții, făcea lecții de matematici și aducea instrumente din Viena. 1) Apoi urmează pe Ipsilante la Constantinopol, fiind recomandat de Kaunitz, cancelarul Curții Vieneze, către Herbert Rathkeal, dragoman la Constantinopol al internunțului Austriac :

Wien den 16-ten Octobris, 1782.

„Anempfehlung des in Siebenbürgen verehligten Medici Herr Iliade, welcher als Hausz Medicus des Fürsten Ypsilandi nach Constantinopel abgeheth.

An Herrn Internuntius Baron v. Herbert.

Der Herr Medicus Iliade welcher in Siebenbürgen verehlichtet und haussässig ist, hat sich auf mehrmaliges Ansinnen des vormalig Wallachischen Herrn Fürst Ypsilandi entschlossen, nach Konstantinopel abzugehen, um bei Ihme die Sorge eines Hausz medicus zu übernehmen.

Ich habe mich auf dessen geziemendes Ansuchen um so weniger entschlagen, ihm mit gegenwärtigen Schreiben an Ew. zu begleiten, und zu all ersprieslicher Schutzertheilung anzuempfehlen, da er nicht nur allein mit seiner Familie dies Landes ansässig, mithin als ein wirkk. k. k. Unterthan anzusehen ist, sondern da auch seine übrige Kenntnise und rühmlich moralischer Karakter ihn allerdings Empfehlungswürdig machen, in welcher Rücksicht ich nicht zweifle, dasz dieselbe ihme bey vorkommenden Gelegenheiten Anhande zu gehen sich bereit finden werden". — Kauniz. 2)

In 1785, doctorul Manase Iliade se reintoarce in București inarmat cu o recomandafie dela Graful Coblenz către Raicevici.

„Il presentatore di questa sarà il Dottor Iliade, che si porta costi per esercitare la medicina. Egli desidera d'essere raccomandato a V. S. Ill-ma ed io volontieri mi sono prestato alle sue istanze anche in riflesso che già le è conosciuto di persona. Spero quindi ch'Ella vorrà accordagli quell'assistenza, di cui abbisognerà per procurarsi più facilmente un utile stabilimento". 3)

Mai târziu, la 25 Septembrie 1797, „Alexandru Ipsilante îndepărtează pe dascălul elin de la școala din Craiova, ca incapabil, și-l înlocuește cu arhimandritul Pahomie, carele are putere de învățătură, fiind încercat și ales de dumnealui Epistatul școalei, chiar Manase Dohtorul". 4)

1) Idem. în Hurmuzachi, vol. X. Prefață, pag. LXXXIV și nota 4.

2) Hurmuzachi, vol. VII. pag. 374, doc. CCXXVIII.

3) Hurmuzachi, vol. XIX, documentul CCXIII. pag. 238-39.

4) V. A. Ureche. Istoria Românilor, seria 1774-800, vol. VII, pag. 31.

La 1802, *Iliade* a tradus „*Filosofia chimică*“ de Fourcroy, in apla. ¹⁾

La 1803 era in București, iar la 1806 in Viena, unde subscris la un exemplar din *Lexicul la Tucidide* al lui Neofit Duca. ²⁾

La 10 Decembrie 1810, doctorul Manase Iliade era din nou in Sibiu, de unde scria unei rude, Manicati, in Viena, plângându-se de „fiul meu și nepotul D-tale“, care se purta rău. ³⁾ Iar la 24 Februarie 1812, Manase Iliade scria din Viena aceluiași Manicati, pomenind de mitropolitul Dosoftei Filitis și nepotul său, doctorul Silvestru. ⁴⁾

1756. — Din acest an întâmpinăm pe doctorul Fotie sau Fotache, care a fost mai întâi medicul lui Constantin Mavrocordat, apoi al lui Grigore Alexandru Ghica.

Doctorul Fotie, al cărui nume se leagă de moartea tragică a apărătorului Bucovinei, Grigore Alexandru Ghica, și-a început cariera ca agent diplomatic în Varșovia, al Domnitorului Constantin Mavrocordat. La 23 Decembrie 1756, Vergennes, reprezentantul Franței in Constantinopol, se plânge Domnitorului contra lui Fotache, trimisul său din Varșovia, și-l roagă să-i atragă atenția „de vivre poliment avec les ministres de France et de remplir à leur égard les devoirs ordinaires de la société...“ ⁵⁾

Prin 1760, doctorul Fotachi juca rol mare in București fiind intimul lui Constantin Mavrocordat. Un fiu al acestui doctor, Dimitrie, se bucura de mare trecere la Constantinopol; el a ajutat și a susținut in 1764, domnia lui Racoviță. ⁶⁾ In 1763, când Constantin Mavrocordat a fost mazilit, a fost dus la Constantinopol și inchis; odată cu el au fost luați și inchisi și șapte boeri, printre cari și doctorul Fotachi. ⁷⁾

Când Grigore Al. Ghica a luat domnia Moldovei in 1774, avea ca doctori pe Drăcachi Iacob, Caragea și Fotache; acesta din urmă, ca mai favorit, primea din condica Vistieriei 10 liuzi, pecând ceilalți numai câte 6. ⁸⁾

1) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. X, prefața, pag. LXXXIV, no. 4.— Al. Papadopol Calimah, *Revista Istorică* arh. filol. VI (1891), pag. 117. Cf. I. C. Filiti. L. c., pag. 13.

2) I. C. Filiti, comunicare făcută Soc. pentru istoria medicinei. la 23/XI. 1934.

3) N. Iorga, *Studii și doc.*, vol. XII, pag. 167-8.

4) Idem.

5) I. C. Filiti. *Lettres et extraits*, pag. 426.

6) N. Iorga. *Studii și doc.*, vol. XIX, pag. 42-43.—Idem. *Doc. Calimachi*, no. CXLIII Doctorul Fotache a avut doi băieți, Stai și Dimitrie, deopotrivă de influenți la Poartă. N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XIV/2, pag. 1165.

7) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XIV/2, doc. MCXLII, pag. 1154.

8) V. A. Ureche. *Istoria Românilor*. Tom. III, seria 1774-1800, pag. 272.

In Octombrie 1777, când a venit in Iași, Turcul care avea să asasineze pe Grigore Ghica, asasinul a pretextat că-i bolnav, și Domnitorul a trimis pe doctorul Fotache ca să se intereseze de boala Turcului. Fotache s'a dus, l-a văzut și „a zis că e în adevăr bolnav, și că l-a găsit cu pulsul prea slab, și, deși nu are călduri, totuși e foarte slăbit, și zicea că aceasta venea atât de la călătorie cât și de la postul Ramazanului“. Iar după ce a raportat spusele Turcului asasin, Fotache adaugă : „că este prea bun și foarte darnic, căci îi dăduse 16 nisfiele pentru îngrijirea-i medicală“. Apoi, când s'a dus Grigore Ghica să vadă pe Turc, acolo era și doctorul Fotache, dar, retras la o parte cu secretarul Beifului, așa că probabil n'a fost față la uciderea Domnitorului. ¹⁾

Dupe uciderea lui Ghica, doctorul Fotachi a fost „unul dintre acei cari trecuseră în Polonia când cu nenorocirea răposatului, căci se temuseră foarte mult în urma acestei întâmplări neașteptate și jalnice. Căminarul Dumitrache Schiliți, indemnat fiind de răutatea lui firească, îl defăimase pe acest medic la Ruși, că ar fi înșelat pe răposatul Domn și l-ar fi înduplecat să se ducă la Beilicuri, unde era Karahisarizade Ahmet Bei, capugibașa, de a suferit acea moarte tragică... Pentru care lucru Rușii l-au prins și l-au închis la închisoarea din Kiev, unde a suferit îngrozitor și mai că a fost în primejdie să-și piardă mintea, până când Rușii au aflat dela mulți oameni vrednici de încredere, că aceasta este o defăimare dușmănoasă și că omul este cu totul nevinovat și chiar nespus de măhnit, de oarece perduse pe Domnul lui, care era și cel mai mare binefăcător al lui, căci se bucura din parte-i de o mare dragoste“. ²⁾

Doctorul Fotache a fost eliberat la 25 Decembrie 1777, în urma intervenției Banului Constantin Caragea, iar la 21 Februarie 1778, Fotache era în Iași. ³⁾ Se mai pomenește de el, tot în Iași, la 1784. ⁴⁾ Dupe doi ani, în 1786, este trecut printre scutelnicii Măriei Sale Alexandru Ioan Mavrocordat. ⁵⁾

1 Ianuarie 1757. — La această dată, Constantin Mihai Cehan Racoviță, semnează hrisovul prin care se întemeiază un spital mare în Iași, pendinte de biserica Sft. Spiridon.

Nu cunoaștem primii medici cari au funcționat la acest spital ; dar dintr'un hrisov din August 1785, dat de Alexandru Mavrocordat aflăm că :

1) Hurmuzachi, vol. XIII. Efemeridele Banului Constantin Caragea, pag. 73-4.

2) Idem, pag. 89.

3) Idem.

4) N. Iorga, Studii și documente vol. VI, pag. 185.

5) Idem, pag. 189.

„...doctorii Curții Gospod orânduia la spital doctori pe cari ii vroiau ei, căroră prin hatâr li se orânduia și lefuri de la spital, peste orânduială, din care leafă se împărțăsea și doctorii Domnilor...“.¹⁾

Contra acestui abuz se ridică Domnitorul Mavrocordat, care, după cum vom arăta la locul cuvenit, a reglementat toate aceste orândueli, prin hrisovul citat mai sus.

1761. — Intr'o listă de scutelnici pe acest an figurează și Nicolache Doftorul cu frate-său, fără altă deslușire asupra lor.²⁾

1762. — Consulul francez, Fornetti, se bolnăvește la Iași, și-i îngrijit de medicul Curței lui Grigore Calimahi (1761-1764):

„Le secrétaire français du Prince de Moldavie m'écrit en date du 18 du mois dernier, Monsieur, que le Seigneur Fornetti est arrivé à Jassi dans l'état le plus fâcheux, qu'il est perclus de tous ses membres et hors d'état de se remuer. Il ajoute que le médecin du Prince ne désespère pas cependant de le rétablir de cette maladie qu'il qualifie de fièvre rhumatismale que ce consul a contractée par l'intempérie de l'air des déserts, mais que la cure sera longue.“³⁾

1763. — În primăvara acestui an, Constantin Mavrocordat din Muntenia, a fost mazilit și închis la Constantinopol, ca să i se stoarcă banii ce n'avea. Odată cu el au fost inchiși și câțiva boeri, printre cari și Gheorghe Balaban, fiul doctorului Mihalachi.⁴⁾

1763. — Din registrul de socoteli pe 1763-64, din timpul domniei lui Grigore Calimachi, aflăm numele a doi doctori din acea vreme, dintre cari unul va fi îngrijit de consulul Franței Fornetti, și anume: „dumnealui doftorul Iordachi și dumnealui doftorul Drăcachi“; amândoi sunt scutiți de dăjdii.⁵⁾

1 August 1764. — Carlo Napolitano, medicul Seraiului, face o călătorie de informații prin Europa, și cu acest prilej trece și prin Moldova lui Grigore Alexandru Ghica:

1) T. Codrescu-Uricarul, I, Iași, 1852. Cf. Dr. Gomoiu. Din istoria medicinei, pag. 391 și 396.

2) N. Iorga, l. c. vol. XIX, pag. 42-43.

3) Hurmuzachi, suplimentul I/1. Doc. MXXV, pag. 725. D. de Vergennes către Afacerile externe.

4) Zezi pag. 126, no. 7 și pag. 138 n. 7 Dapontes. Ephémérides Daces, vol. I, pag. LXXXI.

5) N. Iorga. Documentele Calimachi, vol. II, pag. 86.

... *Ha dato luogo a motiplici congetture il viaggio intrapreso dal Dottor Carlo Napolitano attual Medico del Serraglio, e molto favorito del Sultano, egli è partito li primi del decorso mese con alcuni Chiodari del Principe di Moldavia scortato da un Real Firmano, che incaricava il detto Principe, che Passà e comandanti Turchi di quelle parti a dover ben accoglierlo, e prestarle ogni assistenza. Egli ha dichiarato che v'è a Versavia, a Berlino, in Olanda, Parigi e Madrid...¹⁾*

1764. — Sulzer, care a trăit multă vreme în Țările noastre, dela 1776 la 1791, și a și murit la noi, la Pitești, spune în Istoria lui: *...pe vremea mea, și cu mult înainte, cea mai mare clientelă o avea doctorul Schiropol, nobil corfiot*“ (*Den grösten Zulauf hatte meiner Zeit und seit langen her ein gewisser Dr. Schiropolo, ein Korfottscher Edelman.*²⁾)

Socotim că acest Schiropolo, sau Spiropol, nu-i altul decât faimosul doctor Spirea, Spiridon Cristofi din Corfu, care a trăit în timpul domniei lui Alexandru Ghica în Muntenia (1766-1768).

*Spiridon Cristofi din Corfu, cunoscut mai mult cu numele de doctorul Spirea, este ctitorul bisericii care-i poartă și astăzi numele, în mahalaua Spirei. În această biserică se pomenește numele Caliței, soția lui Spiridon, Spirea; acesta din urmă este îngropat la această biserică, la 1765.*³⁾

Hrisovul bisericii s'a scris mult mai târziu, la 5 Mai 1793; atunci, biserica a fost afierosită, adică închinată, mănăstirei Sfețagora, de către Chir Ioachim, un monah căruia i s'a permis să locuiască „despărțit de zgomotul lumii, ca să se odihnească fără de gânduri”, în „biserica ce au făcut-o răposatul Spirea dohtorul... afierosită sfintei Mitropolii.. pentru mai multă sufletească gândire și pururea aducere aminte a acelu răposat dohtor Spirea...”⁴⁾

Doctorul Spirea a fost căsătorit cu o „Maria, care s'a îngropat la Stavropoleos, și cu o Calița; a avut fii pe Dumitrache Constantin și Enache, iar gineri pe popa Constantin de la Biserica Domnească, și pe Gheorghe logofăt de taină”,⁵⁾ Un neam al lui, Christofi biv căpitan de lefegii, mai lucra încă pământul bisericii Spirea pe la 1793, și când biserica a fost închinată, a fost despăgubit de cheltuelile lui.⁶⁾

1) Hurmuzachi, vol. IX/2. Doc. LXII, pag. 64. Petru Correr către Doge.

2) Sulzer. Geschichte des Transalpinischen Daciens, vol. III, pag. 52-53.

3) N. Iorga. Inscriptii din Bisericile României, vol. I, fasc. I, pag. 336.

4) V. A. Ureche. Istoria României, seria 1786-1800, vol. IV, sau VI, pag. 58-60.

5) I. C. Filiti. O pagină din Istoria medicinei, op. cit., pag. 12.

6) V. A. Ureche, l. c. pag. 60.

Tot Sulzer citează alți doi doctori din acea vreme, doctori care au avut multă trecere la clienți și mare faimă la noi, doctorul Saul și doctorul Teodorachi.

Cel dintâi, doctorul Saul G., a practicat medicina atât în Moldova cât și în Muntenia. A fost un istoric de seamă, așa de mult stimat de cronicarul Șincai, încât acesta i-a închinat opera „Cronica”. G. Saul s'a amestecat și în trebile publice dela noi.

Scriitorul Carra, un contemporan al doctorului Saul, îl socotea ca unul din cei patru învățați ai Românilor din acele vremi, alături de doctorul Theodorati și boerul Bogdan în Moldova, și marele postelnic Caragea din București. 1)

De origină arvanitohorit, doctorul Saul „a alcătuit la 1765 o genealogie a familiei Cantacuzino. La 1776 era la Iași, cu rang de serdar, pe lângă Grigore Vodă Ghica. La 1779 era agent al lui Constantin Vodă Moruzi al Moldovei. Așezat apoi în acelaș an la Sibiu, veni să se stabilească în București în 1785. Il găsim aici la 1787 cu rang de mare paharnic, îndeplinind funcția de judecător, îngrijind totodată de un bolnav dela spitalul Pantelimon și dând lecții de „arta chirurgo-medicală” unui tânăr adus din Ardeal. La 1790 era încă judecător, dar ajunsese „neputincios și slab”. 2)

Intr'o scrisoare din 24 Aprilie 1804, Gheorghe Șincai, cronicarul, numește pe doctorul Saul „Excellentissimus ac illustrissimus Saul, principatus Moldaviae Szerdarius”. 3)

În corespondența baronului Samuel von Bruchenthal din Sibiu, se găsesc scrisori în care se pomenește și de doctorul Saul „cum praedilectus noster dominus G. de Saul, primarius serdar huius principatus Moldaviae”, iar într'o notă se adaugă: „G. Saul, serdar sub Constantin Moruzi, oare nu este acelaș căruia îi închină Șincai Cronica ? 4)

Sulzer spune despre doctorul Saul; „vestitul și învățatul doctor” :

„Erst seit Kurzem ist mir ein fürstlicher Gewaltsbrief zu handen gekommen, durch welchen der damalige Fürst Ghika, wo ich mich recht bestinne, in dem Jahre 1776 den berühmten und gelehrten Dottor und Gross Serdar Georg Saul zum Vorsteher aller in Iasch befindlichen Ausländer ernennet, und ihm die Vollmacht etheilet, den dortigen Braschowanen, oder Krons-

1) Carra. Histoire de la Moldavie et de la Valachie, 1777, pag. 210-11.

2) I. C. Filiti, o. c. p. 12. Citează pe V. A. Ureche, o. c. III, 357, IV, 396.

3) N. Iorga. Studii și documente, vol. III, pag. 101.

4) T. G. Bulat. Revistă Istorică, XII, anul 1926, pag. 87-89.

tädter Kaufenten wofon es etwa 6 Kaustäden in Iaschy gab, einen eigenen Starosten zu setzen; welches auch erfolger sein soll". 1)

Cel de al doilea, doctorul Teodorachi, contimporan cu Saul, are o reputație tot așa de mare, iar Carra și Sulzer ni-l arată în culori de tot atât entuziasm ca și pentru Saul. Carra spune:

„Le premier est un célèbre Médecin nommé Théodorati, qui parle, écrit et traduit parfaitement les langues française, latine, greque, turque et italienne; mais son plus grand talent est d'être singulièrement versé dans la géométrie et l'algèbre; son moindre talent est d'être le plus habile médecin peut-être de l'Empire Ottoman. Boerhave et Astruc lui sont aussi familiers qu'Omere; rien n'est étranger pour lui que les absurdités de la superstition et de la scholastique". 2)

Tot atât de frumos scrie și Sulzer; pentru el, Teodorache este un savant al Moldovei, renumit și norocos în medicină. Foarte cult. Moare de oftică la Câmpina, după ce fusese și prin Germania la băi:

„...und in der Moldau lebte ein gewisser Doktor Thodoraki, dessen namen in der gelehrten Geschichte genannt zur werden würdig ist... Thodorachi war nicht nur in seiner heilungsart sehr glücklich, und aus dieser Ursache in der europäischen Türken allenthalben berühmt, sondern auch in Sprachen, in der Buchstaben rechen Kunst, in der Mathematik, und allen Philosophischen Wissenschaften sehr wohl beschlagen. Er starb unlängst, von alter, einer Lungensucht und vielen Nachtwachen ausgezehrt, zu Kämpina in der Walachen wo er sich zur Luftveränderung von Kronstadt hinbegang, nachdem er ein Jahr zuvor seiner Kränklichen Umstände halber die Moldau verlassen, und die Deutschland die Gesund brunnenkur vergebens gebraucht hatte". 3)

1765. — Grigore Alexandru Ghica în prima lui domnie în Moldova (1764-1767), a avut ca medic un om foarte învățat, pe Constantin Caraion.

Caraion a studiat medicina la Neapole. Venind în Constantinopol, a fost luat de Grigore Al. Ghica, ca doctor al său, în 1765. Venind la Iași Constantin Caraion s'a ocupat nu numai

1) Sulzer, op. cit., vol. III, pag. 160, nota. — Despre Saul sunt două lucrări de A. Veres, una: „Vechi istorici Unguri și Sași.", pag. 14, 22, 34, și: „Istoricul marele serdar Gh. Saul“, în Analele Academiei 1931. Cf. I. C. Filiti, comunicare la Societ. p. Ist. medicinei, la 23 Noembrie, 1934.

2) Carra op. cit. pag. 210-211.

3) Sulzer. Geschichte des Transalpinischen Daciens, vol. III, pag. 52-53.

cu profesiunea lui medicală, ci, din îndemnul Domnitorului, s'a ocupat și cu organizarea școalelor din Moldova, după sistemul școalelor din Europa Apuseană. A compus și o gramatică a limbii grecești, în prefața căreia se scrie :

„Iar pururea amintitul Domn (Gr. Ghica), venind în Scaun și toate orânduile foarte spre folosul obștesc, iar școalele de acolo găvindule în neingrijire, pe însăși doctorul său, pentrucă era Grec și cunoștea acestea și în teorie și în faptă, l-a orânduit cu îngrijirea și a școalelor și a profesorilor. Acesta a primit din tot sufletul îngrijirea lor, școalele renumite din Iași li-a organizat artistic, înfrumusețându-le cu profesori și filosofi și literași. Dar filelinul și filosoful Domn, văzând că învățătura Gramaticii care se preda, aducea puțin folos tinerilor anului întâi, și că mulți din ei muncind printr'un exercițiu fără metod al Gramaticii și cunoscând cauza, a poruncit doctorului său, să scrie o Gramatică sistematică și cu un metod foarte ușor, adică să compună o gramatică cât se poate mai scurtă și mai metodică, încât pe aceia întrebuițându-o studenții, să devină stăpâni pe limba greacă.

...Deci doctorul Domnitorului supunându-se poruncii, boala cronică a școalelor a început a se vindeca. De acea punându-și toate gramaticile sub ochi, dintre toate a ales pe cea mai metodică pentru învățătura trebuitoare și simplă, și a compus o gramatică foarte bună, scurtă și cea mai desăvârșită“. ¹⁾

15 Septembrie 1769. — În socotelile bisericii catolice din Iași se trec la această dată :

„Oggi abbiamo avuto commensale il signor dottore del Gran Can de Tartari, col suo console, monsieur Ruffen. ²⁾

1769-1774. — Sunt anii ocupației rusești, a războiului și a ciumei.

În acest timp, la noi, au fost numai doctori ruși ; dintre aceștia, cel mai de seamă a fost doctorul Gustav Oraeus, om cu reputație europeană, specializat în combaterea ciumei.

Epidemia de ciumă a izbucnit în toamna anului 1769 în Galați și de aici a trecut în Iași. Oraeus a venit în Mai 1770, când epidemia era în toiul ei. Felcerii și chirurgii muriseră mai

1) C. Erbiceanu. Bărbați culți Greci și Români, 1650-1821. Analele Academiei României seria II, t. XXVII. — Gramatica lui Caraion a fost tipărită la Buda în 1798, Cf. Sathas, p. 557 ; Zavira pag. 399.

2) N. Iorga. Studii și docum. Vol. 1-2, pag. 75. Adaugă în notă : Hurmuzachi suplim. I/1 pag. 773 et pass.

tofi. Doi medici cari erau in Iași, dintre cei care au trecut și prin Constantinopol, pe cari Oraeus nu-i numește, spuneau că nu se ating de ciumați, că pe urmă nu-i mai chiamă nimeni; unul din ei a spus lui Oraeus, care se ducea și vizita spitalul de ciumați instalat in Spiridonie, că „dacă mi s'ar oferi ca premiu jumătate din mareața Moldovă, eu tot n'aș intra vreodată acolo". Farmacistul Spiridoniei a murit cu toată familia lui. Doi hirurghi, Rosberg și Aschenlow, se oferă de bună voe să servească pe ciumați, ajutați de un subhirurg și șase bărbieri. Epidemia nu s'a stins decât in 1772. ¹⁾

Dupe pacea dela Chiuciuc-Cainargi, care a pus capăt acestui război, in Moldova a venit ca domn, Grigore Alexandru Ghica, iar in Muntenia Alexandru Ipsilante. Acesta din urmă, om luminat și dornic de renovări mari, prin hrisovul din Decembrie 1775, a înființat Casa Obștirilor și Cutia milelor, instituțiuni cari au jucat un rol precumpănitor in trebile Țării, mai ales in cele privitoare la sănătatea publică. De acum inainte, medicii, cari până acum au fost numai la îndemâna Domnitorilor și a boerilor, acum sunt chemați să servească mulțimea cetățenilor, ca medici funcționari, medici publici; iar medicina capătă îndrumarea ei firească, aceia de a sluji binelui public. Este o răspântie care marchează un început nou, fapt care ne determină să oprim aici copriusul acestui volum.

HIRURGII ȘI MEDICINA OPERATORIE. (OPERAȚII)

Multă vreme hirurgii au fost confundați cu bărbierii. Abia la 1210, când s'a organizat in Franța Colegiul Sfântului Cosma, hirurgii „a robe longue" s'au diferențiat de bărbierii „a robe courte". Mai târziu, la 1311, s'a recunoscut Corporația hirurgilor, in care nu se putea intra decât pe baza unor anumite examene, care le dădeau dreptul de a face anumite operațiuni in care se specializau. Corporația bărbierilor hirurghi a fost recunoscută abia la 1371, și membrii ei n'aveau dreptul să facă decât operațiuni de mică hirurgie.

Cu toate acestea, pretutindenii, până către sfârșitul secolului al XVII-lea, hirurgii au fost confundați cu bărbierii. Această confuzie a fost inlesnită de faptul că hirurgia și hirurgii erau complectamente disprețuiți de către cei care se intitulau magistri, fizici, medici fizici

1) Dr. I. Preliceanu, teză de doctorat. Cf. Dr. P. Samarian, Ciuma in trecutul românesc. 1932. Pag. 107.

și mai apoi doctori în medicină; aceștia erau oameni cu studii universitare, cu diplome și știau să citească și să scrie latinește, pe când hirurgii n'aveau studii universitare și nu știau latinește.

Disprețul pentru hirurgi era așa de mare, că studentul care voia să învețe medicina la Paris, mai întâi trebuia să jure că nu va exercita hirurgia și nici odată nu se va înjosi să facă vreo operație de mică hirurgie, cum era de exemplu flebotomia; aceste operațiuni trebuiau făcute numai de bărbierii hirurgi: „*Ac operationes scarificationis et flebotomiae noluerunt medici propter indecentiam exercere; sed illas barberiorum in manibus reliquerunt*“.¹⁾

Până în secolul al XVIII-lea s'au dus lupte nesfârșite, pe de o parte între medici și hirurgi, pe de altă parte între hirurgi și bărbierii hirurgi. Dar, în lupta dintre medici și hirurgi, aceștia din urmă au fost susținuți totdeauna de bărbierii hirurgi, întru apărarea intereselor lor comune; această împrejurare a făcut să fie socotiți egali și de aceia au fost totdeauna confundați, hirurgii cu bărbierii hirurgi.

Diferențierea lor n'a adus-o nici edictele regale, nici hotărârile parlamentelor, ci a adus-o vremea cu progresele ei firești.

Mai întâi, necesitățile războaielor au impus tot mai mult pe hirurgi. Regii și prinții își aveau hirurgii lor personali, și hirurgi pentru armatele lor. Incât cererea fiind tot mai mare, tot mai mulți se îndrumau către acest meșteșug. Când Papa Sixtul al IV-lea (1471-1484), fost student la Bolonia și la Padua, a dat deslegare să se facă diseccții pe cadavrele omenești, hirurgii și bărbierii hirurgi au fost cei dintâi cari au profitat de această libertate. Și atunci, studiul anatomiei a luat un avânt tot mai mare, iar cercetările și descoperirile în acest domeniu sunt acum ușor și repede răspândite, grație unei alte mari descoperiri, cea a tiparului, care pune la îndemână oricui cartea eftină. A urmat imediat descoperirea armelor de foc, a armelor de mână cu glonț; această inovație a războiului schimbă tot aspectul și gravitatea ranelor de război. Acum se cer hirurgi tot mai specializați, tot mai iscusiți și mai instruiți.

Din acest timp, fără să-și piardă caracterul de artă și abilitate de până acum, hirurgia se îndrumază tot mai mult spre știință. Diagnosticul precis și pronosticul intervențiilor trec înaintea abilității, iar știința înaintea artei. Și în timp ce hirurgii se apropie tot mai mult de medici și medicină prin studiul comun al anatomiei normale, al anatomiei patologice și fiziologiei, vechii lor tovarăși, bărbierii hirurgi rămân tot mai în urmă și numai cu practica micii hirurgii.

1) A. Castiglione. Histoire de la Médecine, pag. 328.

Diferențierea a fost definitivă în secolul al XVIII-lea, de când hirurgia face parte integrantă din studiul universitar al medicinei.

Fără îndoială că și la noi au fost hirurgi, sau bărbieri hirurgi. Românii au avut de dus prea multe războaie și de suportat prea multe năvăliri dușmane, ca să nu fi avut și meșteri cari să-i îngrijească în cazuri de răni.

Cu toate acestea, cu toate că cronicile sunt pline de faptele războinice ale acestui popor, totuși nu pomenesc niciodată termenul de hirurg. La fel scrierile vechi românești. De exemplu, în Psaltirea Scheiană dela 1482, se vorbește de frânturi în sensul moral al cuvântului: „frânții cu inema”, sau: „...vindecă frânții cu inema și leagă frânturile”.¹⁾ Ori, ca să poată face cineva o comparație de ordin moral, înseamnă că cunoaște și termenii concreți, termenii de toate zilele, adică că Psaltistul cunoaște și altfel de frânturi, frânturi din acelea care se leagă de meșteri pricepuți în această treabă. Acestui meșter, Psalmistul nu-i spune hirurg, ci vraciu.

Și'n nici o altă scriere veche românească, din câte am avut eu la îndemână, n'am găsit cuvântul de hirurg. Înseamnă că nu exista.

Este neîndoios că vracii, adică bărbierii meșteri în căutarea bolnavilor și a răniților, au fost și medicii și hirurgii Românilor. Când Pravilistul lui Vasile Lupu a tradus în 1646, termenii latinești de „*medicus*”, sau cel de „*hirurgus*”, a întrebuințat fără nici o distincțiune un singur cuvânt, acela de vraciu.

Numai Pravilistul bisericesc, când vrea să indice în mod special pe hirurg și meșteșugul lui, fără a întrebuința acest termen, spune că este omul care „*tae*”, iar meșteșugul lui stă în „*a tăia*”: „*cine se va tăia după ce se va face cleric*”²⁾, sau: „*să se tae pentru boală*”.³⁾

Așa dar, hirurgii noștri au fost bărbierii, dar numai acei bărbieri cari se specializau în căutarea răniților, bărbierii de răni. În capitolul respectiv al bărbierilor am citat destule exemple de bărbieri de răni, fără să fi întâlnit vreodată titulatura de hirurgi.

Aceasta nu înseamnă că termenul de hirurg să fi fost cu totul necunoscut la noi. Din contră, a fost cunoscut și destul de des întrebuințat, dar nu de Români, ci de grămăticii, ori secretarii Domnitorilor, mai toți, ori străini, ori cărturari care știau limbi străine, în special limba latină. Când am vorbit despre bărbieri, am citat exemple când Domnitorii de pe vremi, cer Brașovenilor, Sibienilor ori Bis-

1) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 101 și 473.

2) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab, Canon Sf. Apostoli, glava 23, pag. 313

3) Idem. Săborul 1 și 2, glava 8, pag. 396.

trișenilor, să le trimită bărbieri, bărbieri hirurghi, ori, „*wundartz*“, adică meșteri de răni; în cele ce urmează vom mai da și alte exemple din cari se va vedea că termenul de hirurg era cunoscut, dar întrebuițat numai de străini, în scrierile străine.

Trebue să ajungem la începutul secolului al XVIII-lea, la Dimitrie Cantemir, ca să întâlnim cuvântul de hirurg, adică mai mult cu înțeles de hirurg, căci Cantemir le spunea „*firulici*“, sau „*țerulici*“, și explică chiar că, acest cuvânt vine din limba leșească și însemnă „*vraciu care tămăduiaște ranele, frânturile*“. ¹⁾ Cu prilejul descrierii cuceririi Daciei, Cantemir spune:

„...în oastea Romanilor, atâtea de mulți au fost răniți, cât nici pânzeturi au mai rămas la țerulici, cu care să le lege ranele; ce Traian scoțând naframele, șervetele și altă pânză ce era pentru slujba mesei și a casei, li-au dat să fie pentru acea treabă“. ²⁾

Sau: „*...de cât rana dragostelor și de cât boala iubostelor mai primejdioasă, nici firulicii au văzut, nici doftorii au văzut*“. ³⁾

Dimitrie Cantemir este cel dintâi care întrebuițează un termen nou pentru a indica pe hirurghi, acela de „*gerah*“ sau „*dgerrah*“, și explică că Dgerrah Bashi, însemnă la Turci, primul hirurg de Curte. Traducătorul german al lui Dimitrie Cantemir, spune că cuvântul acesta vine de la arabil „*dgeraha*“, care însemnă rănit. ⁴⁾

Termenul lui Cantemir a prins și a rămas. În Documentele Calimachi, în 1763, se vorbește de „*giriiah*“ și de „*gerah*“, ⁵⁾ și apoi acest termen se întâlnește tot mai des cu cât ne apropiem de sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca să rămâe până pe la 1850, decând a fost înlocuit definitiv cu termenul de hirurg.

Cu toate acestea întâlnim și o încercare de a se întrebuița cuvântul de hirurg într'un document românesc din 1732, dar e dat sub o formă așa de stricată, că mai mult ghicim că-i vorba de hirurg și nu de altceva. Ionescu Gion amintește de acest document, fără să-i indice sursa precis, spunând că la această dată, 1732, spi-

1) D. Cantemir. Istoria Ieroglifă, pag. 23.

2) D. Cantemir. Hronicul, pag. 186-7. — Fapt povestit și de Dion Cassius. Cf. A. Castiglioni. Histoire de la Médecine, pag. 204.

3) Idem, Istoria Ieroglif., pag. 288.

4) Idem, Istoria Imperiului Bizantin. pag. 576. n. 136.

5) N. Iorga. Documente. Calimachi, Seama pe 1763, pag. 65 și pag. 130. vol. II.

talul Colțea este bine îngrijit, și are pe doctorul Ianake și „*pe hirurgul sau firigul*” Cârștian. ¹⁾

Dacă am face acum un rezumat, vedem că cuvântul de hirurg n'a existat la noi. La început termenul de vraciu îngloba pe medici și pe hirurgi; când termenul de vraciu a fost înlocuit cu cel de doftor, acest din urmă cuvânt se aplica deopotrivă medicilor ca și hirurgilor. Din vremea lui Cantemir, de pe la 1700, s'a introdus cuvântul de gerah pentru a numi pe hirurg, cuvânt care a rămas până mai acum câteva decenii, până pe la 1850.

Despre felul cum se prezentau și practicau acești hirurgi nu știm prea multe lucruri.

În Apus nu toți erau stabili. Hirurgii regilor, ai armatelor și cei dedați studiilor erau stabili; ceilalți, majoritatea își exercitau meșteșugul cutreerând orașele, provinciile și țările. Când poposeau undeva, aduna lumea în jurul lor, întrebuițând toate mijloacele de reclamă, din cari nu lipsea nici grotescul; își strigau specialitatea și operau dacă li se prezentau clienți; dacă nu, plecau mai departe.

Cantemir spune: „*plîne de pânzături chichițele hirurgilor*”, adică, hirurgii își țineau instrumentele și materialul de pansament întocmai ca și doctorii, în niște cutii numite „*chichițe sau chichitii*”. Notăm că termenul de hirurg întrebuițat aici de Cantemir, nu-i decât traducerea termenului latin: „*plenissima chirurgica theca*”. ²⁾

Încărcați cu aceste cutii, hirurgii alergau dupe clienți din oraș în oraș. Ionescu Gion spune că până mai acum 80 de ani, prin orașele Bulgariei se auzea strigându-se pe ulițe: „*birali! birali!... Era doctorul-chirurg-farmacist, care cu o cutie în mână, intra pe unde era chemat*”. ³⁾

Poate că și pe la noi se vor fi petrecut la fel, dar nu știm. Știm însă că au existat și hirurgi de reputație, străini aciuiși la noi, cari au executat și operații mari, de cari ne vom ocupa mai departe. Despre felul cum erau văzuți, ni-o spune Del Chiaro:

„Valahii sunt indignați contra hirurgilor cari se servesc de cadavre omenești pentru anatomie. Chirurcii au apărut în ultimul timp în Valahia, și trebuie să fie atenți față de această prejudecată a Valahilor, care merge până a-i numi contaminați,

1) Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor, pag. 657. Dacă se urmărește seria citațiilor lui Gion, s'ar putea crede că-i vorba de pachetul de documente ale mănăstirii Mihai Vodă. Am căutat, dar acest pachet a fost trimis la Moscova.

2) D. Cantemir. Hronicul, pag. 14 și 37.

3) Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor. 1904. Medicina doftoricească.

in limba lor „spurcați”, și în acest caz, medicul este boicostat chiar în cazurile urgente, ca luare de sânge sau altă operație hirurgică“.)

Dacă documentele românești și scrierile vechi nu întrebunțează cuvântul de hirurg, nu înseamnă că n'au existat hirurgi la noi. Din contră, au existat și se pomenesc de ei, dar numai în documentele și informațiile străine. Dăm mai jos, în ordine cronologică, aceste știri.

1445, toamna. — Primii hirurgi cari au trecut pela noi și sunt pomeniți de documente, sunt cei veniți cu prilejul expediției pe Dunăre făcută de Wavrin, omul Ducelui Burgundiei, în vara și toamna anului 1445; acesta a venit utilat nu numai cu materialul necesar, ci și cu oameni de specialitate pentru cazuri de nevoi, cu „notables docteurs”, cu „cyrurgiens” și „apotecairie”. În timpul asediului Turtucaeii, Wavrin a fost rănit la o mână și s'a bolnăvit, dar „il ne voullut souffrir que les cyrurgiens y meissent quelconque emplastre”. Mai apoi când starea lui s'a agravat „si manda querir les phisitiens et cyrurgiens; lequelz, quant ilz l'eurent bien visité, dirent qu'ilz ne beso-gneroient riens entour luy jusques à l'endemain au matin, qu'ilz au-roient veu son eurine“.)

Negreșit este vorba despre niște hirurgi străini, dar aceștia au fost văzuți și cunoscuți de Românii, cari au luptat alături de oame-nii lui Wavrin, în toate luptele de la Silistra până la Nicopol.

5 Decembrie 1517. — La această dată găsim un „medico chi-rurgico”, pe Ieronim Matievich, care era în serviciul lui Neagoe Vo-dă Basarab. Despre acest medico-hirurg ni-am ocupat în capitolul medicilor. 3)

1558-1570. — În acest interval întâlnim pe faimosul Andrei din Bistrița, cel care a îngrijit până în ultimul moment pe Vodă Lăpuș-neanu al Moldovei.

Titulatura, adică specialitatea acestui Andrei nu-i tocmai clară. Secretarul sau grămăticul lui Lăpușneanu, Stephanus a Dees, în scri-sorile cu care îl chiamă în Moldova, ca să îngrijească pe Domn, îi spune când „*Andream chirurgum*”, când „*agilem Andream medicum*”, când „*mayster Andres*”, și chiar și „*amore nostri Andream chirurgum*”; al-teori schimbă tonul și-l numește simplu „*Andream Barbitonsorem*”.

1) Anton Maria Del Chiaro Fiorentino. *Revoluțiile Valahilor*. Ediția S. Cris. Cris-tian, 1929, pag. 24.

2) N. Iorga, Jean de Wavrin. *La campagne des croisés sur le Danube, 1445*, pag. 84 și următoarele.

3) Vezi pag. 70 n. 2.

Bistrițenii în mijlocul cărora trăia acest Andrei, în spun „*Wundartz*”, adică medic de răni ; iar Ioan Sigismund Zapolia al Ungariei îi spune „*Andrea barbitonsore*”. Rezultă că acest Andrei nu era decât un bărbier specializat în îngrijirea rănilor, un bărbier hirurg, Pentru acest cuvânt l-am trecut în capitolul bărbierilor, unde se găsesc toate datele privitoare la el. 1) Că Lăpușneanu ori grămăticul lui întrebuința și alte titluri, uneori foarte măgulitoare, lucrul se explică ușor : atunci când era mulțămît de serviciile lui Andrei, Lăpușneanu îi spunea hirurg, medic și chiar „*amore nostri*”, iar când nu era mulțămît îl trata ca bărbier.

1563. — În acest an, pe când Hatmanul Tomșa, ajutat de Unguri, asediau pe Despot Vodă în Cetatea Sucevei, Ungurii au cerut regelui Ungariei, să le trimită „*unum chirurgum, quem meliorem apud vos habetis, ad curandos vulneratos eligere, et ipsum simul cum omnibus suis medicamentis, instrumentis necessariis in Moldaviam*”. 2) Trebuie reținut faptul că pentru prima dată se vorbește și de instrumentele necesare hirurgului.

1574. — În descrierea călătoriei unui străin parisian, Pierre Lescolopier, se menționează existența unui „*hirurg*” la curtea lui Alexandru Vodă al Munteniei. 3)

Urmează o vreme de mai bine de un secol din care nu mai avem nici o știre despre hirurgi. Abia cu începutul secolului al XVIII-lea încep iarăși câteva știri.

1678. — Extrase din Socotelile bisericei catolice din Iași : „*Honorarium exactoribus decimarum a vineis Decembrie. In varia : ...item chirurgo ab incisione venae aurigae infirmo. Eidem in medicinalia alia f. 2*”. 4)

15 Decembrie 1701. — La această dată aflăm că Ferriol, ministrul Franței la Constantinopol, ca să scape pe un hirurg francez de urmările unei aventuri sentimentale, l-a recomandat lui Brâncoveanu, care l-a și luat în serviciul lui :

„*Il y avait un chirurgien français nommé Lantier, lequel, quoique marié, enleva une femme arménienne. Il se fit Turc dans la crainte d'être puni. Quelques jours après, il se repentit et me*

1) Vezi pag. 33-40.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, documentul MXXXIX, pag. 587.

3) Vezi aceiaș dată la capitolul doctorilor, pag. 78 n. 2. N. Iorga. Istoria Românilor prin călători, vol. I, pag. 200.

4) N. Iorga. Studii și documente. Vol. 1-2, pag. 5-6.

pria de lui faire grâçe. Je crus le devoir par charité et pour dégoûter tous les Français qui viennent ici légèrement de se faire Turcs, de sorte qu'après avoir retiré le dit Lantier dans le Palais et fait telles cérémonies ordinaires pour le réconcilier avec l'église, je l'ai envoyé en Vallaquie auprès du Prince, avec une lettre de recommandation pour le prendre à son service, ce qu'il a bien voulu faire". 1)

3 Iulie 1700. — Printre pietrele funerare ce se gădesc la biserica Franciscanilor din București, se gădesc și două cari dovedesc existența a doi hirurghi, unul Sixt Ștefan, care a trăit în vremea lui Brâncoveanu, și altul Cristian Maler, care a trăit între 1713-1741, în București. Pe prima piatră stă scris :

„Siste V. Sub Lapide hoc tumulata jacent ossa Infantium Ioannis, Ludovici et Leonardi Nicolai Solatia Parentis Stephani Sixti Chirurgi, Qui post unum primus. post tres secundus annos aetatis, evolarunt ad Dominum. Anno Domini 1700 die 3 Iulij.

Pe cealaltă piatră stă scris :

„Hic jacet Christianus Maler Germanus ex Brandenburg Electoris Chirurgus egregius in Valachiam 20 annorum Juvenis venit, ubi peritia Professionis Ei honorem (fors ommissum fuit a Lacipida peperit) honestate vitae decenter probavit, felix praecipue quod ejurata Lutheranorum haeresi tempestive Catholicus et hujus Ecclesia bene meritus extiterit. Propterea dignus duobus sat honestis conjugiiis ex secundo praestantem filiolum reliquit cum Consorte vidua Clara, quae pro Conjugali suo amore funeris cum muneribus Lapidis hujus memoria parentavit. Obiit in Domino 27 Octobris Anno Domini 1741 aetatis suae 48 annorum". 2)

Cristian Maler este „hirigul sau firigul" de care pomeniște Ionescu Gion în Istoria Bucureștilor : „...dintr'un alt manuscript al Academiei, din 1732, vedem că spitalul este bine îngrijit (spitalul Colțea); are la această dată pe doctorul Ianake și pe hirigul sau firigul, adică hirigul Cârștian...". 3) Și documentul de care amintește Gion, fără să indice precis sursa, este cel dintâi act românesc în

1) Hurmuzachi, suplim. I/1. Documentul DXXV. pag. 354. Ferriol către Pontchartrain.

2) Idem, vol. IX/1. Documentul DCCXXXIV, pag. 609-10.

3) Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor. pag. 657. Vezi mai sus pag. 149 n. 1.

care se întrebuințează cuvântul de hirurg, deși sub o formă ciudată, firig sau hirig.

1729. — În acest an Niculae Mavrocordat din Muntenia, face apel la hirurgul Jean Baptiste Marie Desmaretes, un francez care nu sta la noi, dar venea probabil când era chemat. Marchizul de Vileneuve, ministrul Franței la Constantinopol scrie Domnitorului :

„Je rens de très humbles grâces à V. A. de l'attention qu'elle veut bien faire à ma recommandation en faveur du chirurgien françois qui se trouve quelquefois en ses Etats. J'espère que, quand il y retournera, vous luys ferés ressentir les effets de votre puissante protection". 1)

3 Septembrie 1731. — Era obiceiul pe atunci, să-și facă oricine câte o fântâna la braț sau în altă regiune, adică o ulcerăție artificială, pe care o întreținea ca să supureze mereu, chip prezervativ contra ciumei. O asemenea fântâna avea și domnitorul Nicolae Mavrocordat, dar asta nu l-a scăpat de ciumă; la 3 Septembrie 1731, Nicolae Mavrocordat moare de această boală, pe când frate-său, Ioan Mavrocordat a murit de febră tifoidă, în Februarie 1719. 2) Cu toate acestea, pentru că nu este moarte fără bănat, cronicarul doctor Atanase Comnen Ipsilante, spune că Nicolae Mavrocordat a murit otrăvit, că: „Românii indemnând pe hirurg, (acesta) a pus otravă în alifia ranei, adică fântânelei lui, de unde a și murit". 3)

1741. — Mihai Racoviță al Moldovei (1741-1744), avea drept capuchehae, adică reprezentant la Constantinopol, un hirurg cu mare trecere, pe „gerahul Stavrachi". 4) Remarcăm din nou că nu i se spune hirurg, ci gerah, cuvânt turcesc întrebuințat la noi pentru întâia oară de către Dimitrie Cantemir, cuvânt care a rămas la noi cu înțeles de hirurg, până pe la 1850.

1763. — În registrul de socoteli pe 1763-64, de cheltuelile făcute de Grigore Vodă Calimachi al Moldovei (1761-1764) se pomeneste de doi hirurghi „Gioan giriah" și „Locman girah".

La 21 Iulie 1763, se trec cheltuelile făcute cu doftorii de către „Gioan Gherah cu Mimi Ciohodar, fiind tăiat la mână, și cu un Turce era impușcat în grumaz". 5)

1) I. C. Filiti. Lettres et extraits, pag. 9.

2) Șincai. Cronici, vol. III, pag. 259.

3) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2, pag. 1069. nota. Citează pe Ipsilante.

4) Idem, documentul MLXI, pag. 1105.

5) N. Iorga. Document. Calimachi, vol. II, pag. 130.

Mai departe, „*Lochman girah*“ se scutește de dări pentru 100 de stupi și 150 vedre de vin. ¹⁾ Lochman era hirurg și spițer al Iașului; avea un frate la Paris. În 1770 s'a retras în Transilvania, păstrând corespondență cu fratele său din Paris:

„*Un certain Monsieur Lochman, chirurgien et apothicaire de la ville de Jassi en Moldavie, retiré depuis l'année dernière à Udvarhely en Transilvanie, rapporte dans une lettre adressée à son frère établi à Paris et datée du 20 Août 1771 les détails suivants de l'enlèvement du Sieur Ruffin, Consul de Crimée, par les Russes*“.

²⁾

Despre un spițer Lochman se pomenește și mai târziu, la 15 Ianuarie 1813, în timpul domniei lui Scarlat Calimachi în Moldova cea ocupată de Ruși; probabil este vreun descendent al lui Lochman, gerah și spițer în 1763. ³⁾

20 Noembrie 1769. — La această dată se vorbește de nenocirea întâmplată lui Constantin Mavrocordat, care a murit din cauza lipsei unui hirurg care să-l îngrijească. Domnitorul fusese prins bolnav în mănăstirea Precista din Galați, de către Rușii care pornise război contra Turcilor. Și pentru că și râdea de Ruși, un ofițer l-a lovit cu un cuțit în cap. Apoi l-au trimis la Iași „și pe cale, fără hirurg, de frig, rana s'a cangrenat și, ajungând la Iași, din pricina ranei, a murit“.

⁴⁾

Maiu 1770. — În groaznica epidemie de ciumă care a secerat Iașii în vara acestui an, se pomenește de doi hirurgi, Rosberg și Aschenlow, cari s'au oferit singuri administrației rusești, să servească pe bolnavii ciumați. ⁵⁾

Vor mai fi fost ei și alți hirurgi, sau gerahi cum li se spunea de către Români, dar numele lor au rămas necunoscute. Și pentru că am fixat data anului 1775, pentru acest volum, terminăm aici și cu acest capitol.

1) Idem, pag. 85.

2) Hurmuzachi, supl. I/1, documentul MCCXXIII, pag. 863.

3) N. Iorga. Document. Calimachi, vol. II, pag. 49, nr. 102.

4) Idem, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Documentul MCCIII, pag. 1206-7.

5) I. Prelipceanu. Ciuma de la Iași, teză, 1927. p. 25. Cf. Dr. P. Samarian. Ciuma în trecutul românesc, pag. 108.

O P E R A Ț I I

Operații și operatori există de când îi lumea, de când s'a ivit la primii oameni cea dintâi rană, sau cel dintâi accident morbid, care să reclame o intervenție operatorie.

Au fost și la noi, căci, de n'ar fi să socotim decât numai războaiele războinicilor în neconținutele lupte ce au avut de dus Româniilor, și încă ar fi suficient motiv, să credem că au existat și la noi operatori și că s'au executat operații.

Cine au fost acești operatori și cum se executau aceste operații, nu știm decât foarte puține lucruri.

Din cele studiate până aici, rezultă în mod neîndoios că primii operatori la noi, de altfel ca și la popoarele din Apusul European, au fost bărbierii; dar nu oricare bărbier, ci numai acei care se specializau în căutarea rănilor și executarea operațiilor, adică bărbierii chirurghi, și mai apoi chirurghi de meserie.

În afară de acești operatori oarecum recunoscuți, pe atunci și fețele bisericesti, întocmai ca și în Apus, se ocupau cu chirurgia. Prăvăliștii bisericesti cari au tradus în limba românească *Învățăturile Sinoadelor și ale Părinților Bisericii*, învățături cari și aveau aplicare și la noi, ne vorbesc de episcopi, preoți și diaconi, care știu să castreze, sau care știu să taie vine și să lase sânge.

Acest fapt, oricât de surprinzător ar părea să fie, totuși nu trebuie să mire prea mult, pentru că se petrecea și în Apus, în mănăstirile care erau centre de studii științifice.

La fel și la noi; până către sfârșitul secolului al XVII-lea, căutarea bolnavilor nu se făcea decât în bolnițele mănăstirilor; numai în aceste bolnițe s'ar fi putut face o operație cu scop de tămăduire, de către vrun preot sau călugăr iscusit; numai în aceste bolnițe își găseau scăparea cei bolnavi.

Este drept că aceleași Pravile opresc fețele bisericesti să se indeletnicească cu asemenea lucruri, dar, ca să le oprească, însemnă că se făceau. Afară de asta, câte nu opresc Pravilele și totuși se fac!

Au mai existat o categorie de mânăitori ai cuțitului, cărora nu știu dacă li s'ar putea spune operatori, deși trebuie să fi fost tare pricepuți în meșteșugul mutilărilor ce li se porunca să facă. Erau cei cari tăiau urechile, nasul, uneori scoteau ochii sau amputau un braț ori o mână, vânătorilor de domnie, sau vinovaților de greșeli uneori foarte ușoare. Paul de Alep spune că „*în aceste țări este o-*

biceiu ca o persoană slujită la nas cade într'un fel de infamă și nu mai poate deveni bei (Domn)".¹⁾ Iar Cronicarii, mai ales cei din Moldova, povestesc o mulțime de mutilări de felul acesta, făcute de Domnitorii temători pentru Scaunele lor.

Cea dintâi operație făcută la noi, în Moldova, despre care vorbesc documentele și dau oarecari amănunte, este operația făcută lui Ștefan cel Mare. Se știe că acest Domnitor a fost rănit la un picior cu prilejul cuceririi Chilieii, în 1465. Dupe 35 de ani, când Ștefan era bătrân și bolnav de podagră, rana cea veche a început să fie amenințătoare. S'a tot căutat el cu feldefel de doctori până în vara anului 1504, când se pare, că a avut o gangrenă a piciorului. Doctorii din jurul lui: un medic evreu trimes de Hanul Tătarilor, Ieronimo de Cessena din Veneția, un bărbier din Buda, și poate și Lonardo de Massari, un alt venețian cu legături cu Buda, au făcut consult și au hotărât să ardă rana:

„Siando esso Stephano impiegado le gambe et aliquoliter reducte in un momento se comenzo alargar le piage et come ha inteso li medici pronosticano esso esser spaza'lo et li deno el fuoco a le piage et per conseio de mistro Hieronimo da Cesena medicho el qual ando quest'anno mandato par la Signoria et uno Zudeo medico del Imperator de Tartari.”²⁾

După ce Ștefan a murit, boerii au dat un fel de certificat doveditor că doctorii s'au purtat bine și corect putând pleca fiecare la casa lui; numai Cesena de teamă că va fi reținut în Moldova a intervenit la secretarul italian din Buda ca să fie rechemat.³⁾

Consultul dintre doctori, hotărârea de a arde rana ca mijloc extrem de încercat, însăși această ardere, sunt noțiuni clare, cari aduc o lumină aproape de necrezut despre chipul cum se practica atunci, înțelept, prudent și util. Certificarea boerilor că doctorii și-au făcut datoria desvâluie o latură asupra căreia am insistat în capitolele precedente, latura nesiguranței practicei medicale; când reușeau, doctorii erau răsplățiți frumos, când nu reușeau riscau să fie pedepsiți, chiar închiși și amenințați cu moartea.

În Pravile (1652) se pomenesc următoarele operațiuni:

- 1) Arhiva Istorică a României, t. I, pt. II, pag. 59. Călătoria lui Paul de Alep prin Moldova și Țara Românească între 1650-60.
- 2) Hurmuzachi, vol. VIII, doc. L, pag. 40-41.
- 3) Idem. Vezi aici pag. 67, n. 1.

1) Castrația sau scopirea. Se făcea de fețele bisericești, dar și de alți meșteri. Omul castrat se numește famen. ¹⁾)

Operația castrării se face de voe, sau de nevoe :

„Carele va fi scopit de nevoe și va fi destoinic de preoție, poate fi făcut preot, iar carele se va fi tăiat de voe, acela este cum și-ar fi singur ucigaș”, și nu se primește între clerici.

Sau : *„Cine va fi scopit de nevoia oamenilor, adică cu deasila, sau așa va fi de fire, acela n'are canon. Iar cine se va scopi de voia lui”, să fie socotit ca un „pizmaș vieței lui și vrășmaș tocmai lui Dumnezeu”. ²⁾*

Castrația care se face de nevoe, se face uneori pentru caz de boală, și atunci se face cu scop de tămăduire. Această castrație o face și fețele bisericești, căci spune Pravilistul :

„...oricare episcop, au preot, au diacon, va scopi pre cineva, sau cu mâinile sale, sau cu poruncă, sau el pre sine... fără numai de'l va fi nevoind să se tae pentru boală, că aceasta este tămăduire iară nu vrășmașie trupului”. ³⁾

Preotul famen este ținut să urmeze anumite reguli, de exemplu, spune Pravila : *„preotul famen să nu fie slujnică...” ⁴⁾*

2) O altă operație este circumcizia, aceia care se face în afară de ritualul religios al celor de altă religie decât creștinismul.

Pravilistul spune : *„Cine se va tăia după ce se va face cleric...” ;* sau : *„mireanul carele's va rătunzi pielea de la mădulariu...”*, să se afurisească. ⁵⁾

3) O altă operație, mică dar foarte obișnuită în timpii trecuți, este lăsarea de sânge, veneseția. Această operație se face de doctori, de bărbieri, dar și de preoți. Totuși, Pravilistul oprește pe preot să facă pe vraciu și să tae vinele pentru lăsarea sângelui : *„preotul care va vrăciui, sau va tăia vine...”* se pedepsește. Este însă de la sine înțeles, că dacă Pravilistul a găsit cu cale să oprească această practică, înseamnă că se făcea.

1) In Lexiconul slavo-român din 1649, se spune : „om scopit, famen”. Grigore Crețu, pag. 157. rândul 1441.

2) Bujor. Prav. Mat. Bas. Săbor I. gl. I p. 318 și Canoan. Sf. Apost. gl. 21, p. 313.

3) Idem, Săbor, I și II, glava 8, pag. 396.

4) Idem, Săborul 5 și 6, glava 5, pag. 379.

5) Idem, Canoanele Sf. Apostoli, gl. 23 și 24, pag. 313.

Pravilistul condiționează chiar, lăsarea de sânge, de anumite reguli impuse de ritual. Așa de exemplu, oprește pe preot și pe mirean să-și ia sânge în ziua când se împărtășește „fără numai de se va tâmpla boala morței într'acea zi, pătimind pentru viață-și”.¹⁾

Omul care-și lasă sânge trebuie să stea câteva zile în casă, liniștit. Într'un document din 11 Iunie 1620 se spune: „... aș fi gata de slujbă, dar acum, dându-mă pe mâna doctorului pentru vindecarea nevoilor mele, nu-i chip să intrerup cumva; mi-a lăsat sânge numai eri, și trebuie să aștept câteva zile...”²⁾

Cronicarul Miron Costin, vorbind de boala lui Ștefăniță Vodă, (1659-61) feciorul lui Vasile Lupu, spune că doftorul care'l caută „îndată au priceput că trebuie să-i ia sânge...”³⁾

A lăsa sânge, era o regulă, care se aplica și unde trebuia și mai ales unde nu trebuia. Chiar și în pletora politică prinde bine lăsarea de sânge; de aceia s'a socotit totdeauna și se socotește și astăzi că războaiele sunt rele necesare, pentru că sângerarea popoarelor aduce progresul și înflorirea lor. Niculae Mavrocordat spune: „chiar corpul politic scapă de mare boală, când uneori se lasă sânge la vreme”.⁴⁾

4) Pravilistul pomenește și de alte operațiuni mai mari, operații în cari hirurgical tae și apoi coase, ca să tămăduiască pe oameni:

„... vezi că tae omului picioarele, mâinele... a mulți varsă și mâțele și se betejesc grumazii și gâttelejul și capul, și iarăși le coase doftorul, și scapă oamenii de moarte...”⁵⁾

În Lexiconul Slavo-Român din 1649 se pomenește de „a tămădui oase”, ca o indicație că se făceau intervenții și pe oase.⁶⁾

Cronicarul Ioan Neculcea povestește operația ce s'a făcut în țara nemțească, spătarului Milescu, învățatul moldovean care a colindat lumea întreagă, de a ajuns până în China. Se spune că spătarul Milescu ar fi trădat pe Ștefăniță Vodă (1659-1661) și a fost prins. Măniat peste fire, Domnitorul a adus:

„...pre acel Nicolae Milescu inaintea lui, în casa cea mică, și au pus pre călău de i-a tăiat nasul; scoțând Ștefăniță Vodă

1) I. Bujor., Învățăături, glava 96, p. 171 și gl. 71, p. 163 din Prav. Mat. Bas.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2, doc. MDCCLVI, pag. 887.

3) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 372.

4) Hurmuzachi, vol. XIII. N. Mavrocordat. Păreri și cugetări, p. 436, nr. 517.

5) Bujor. Prav. Mat. Bas, Învățăături. patr. Anastasie. gl. 17, p. 426.

6) G. Crețu, Lexicon Alavo-Rom., pag. 176, rândul 1918.

in grabă hangerul lui din brâu, au dat de i-au tăiat călăul nasul; și n'a vrut să-l lase pe călău să-i tae nasul cu cuțitul lui calău, ce cu hangerul lui Ștefăniță Vodă i-a tăiat nasul. După aceia Nicolae Cărnul a fugit în țara nemțească și a găsit acolo un doftor, de-i tot slobozea sângele din obraz, și-l boțea la nas; și așa, din zi în zi, sângele se incheaga de i-a crescut nasul la loc, de s'a tămăduit; iar când a venit aici în țară, la domnia lui Iliș Vodă, numai de abia s'a fost cunoscând nasul ce i-au tăiat..."¹⁾

Termenul de „boțea”, care rezumă toată operația, înseamnă a îngrămădi în loc, a strânge, a face boț. Este un cuvânt întrebuițat și de Cantemir, care spune: „...toate firele într'una boțind... toată cinstea, lauda și puterea a tuturor... dobândi”.²⁾

Pe atunci se cunoștea chiar și proteza dentară. Cronicarul Neculce în portretul ce face lui Dumitrașcu Cantacuzino, dom al Moldovei în două rânduri, între 1673 și 1685, spune într'un limbaj foarte sugestiv:

„Căutați frați, iubii cetitori, de vedeți ce este omenia și curvia grecească!, că ei, de bătrân, dinți în gură nu avea; dimineața îi incheia de-i punea în gură, iar seara îi desciea cu un crop, și-i punea pe masă... Oh! Oh! Oh!, săracă țară a Moldovei, ce norocire de stăpân ca acesta ai avut!”³⁾

Dimitrie Cantemir, Domnitor și Cronicar cu educație de iatrofilosof, fiind un fin observator, descrie foarte amănunțit o operație de hernie făcută în fața lui de un meșter Albanez:

Când eram la Constantinopol (prin urmare înainte de 1710), secretarul meu, care era om în vârstă, pătimea de această boală; eu ca să cunosc mai bine metoda lor de vindecare, am lăsat să-l cureze în palatul meu.

După ce ni-am învoit pentru prețul de cură, ei s'au pus și au legat pe pacient de o scândură lată, înfășurându-l cu curele de pânză, de la pept până la picioare; după aceia, cu un fel de briciu făcând o inciziune din jos în foale, au deschis hipodermul, au tras peritoneul afară cam de o palmă, și au pus la loc intestinalele, ce erau căzute în scrot. Apoi au cusut hipodermul cu ață groasă, și după ce i-au făcut în capăt un nod bun ca să nu

1) Ioan Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 190.

2) D. Cantemir. Istoria ieroglif., pag. 234.

3) Ioan Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 225.

se deslege, au tăiat cu acelaș briciu buzele hipodermului ce spânzura asupra cusăturii; au uns apoi rana cu grăsime de porc, și a ars-o cu ferul aprins. După aceia au ridicat puțin în sus picioarele pacientului, care era mai mult mort decât viu, au deschis nișel rana, și au vărsat în rană albușul de la nouă ouă proaspete. Dacă într'o oră sau două, albușul începe a spuma sau a clocoti, atunci e semn bun că cura reușește. Iar dacă, după așteptare de trei ore, albușul ouălor nu începe nici a spuma, nici a clocoti, atunci zic că boala e mortală din cauză că pacientul este atât de slab, încât este peste puțină sa-i ajute bunătatea medicinei. De altmintearea, dintr'o sută abia le moare unul sau doi; și aceasta o atribuesc mai mult debilității sau bătrâneții persoanei, decât neajunsului artei lor. A doua și a treia zi se repetă infuziunea cu albușul de ouă. Și în tot timpul acesta pacientul trebuie să stea neconținut întins pe spate; și era atâta de stors de toate simțirile, încât el semăna mai mult a mort decât a viu. Nici că-i permitea a mânca sau a bea ceva, ci ziceau că este destul a-i umezi limba din când în când și cât se poate mai des cu câte o picătură de apă. În a patra zi au luat pe pacient legat cum era de scândură, și l'au pus pe dușumea: aici și-a venit în simțiri și cu o voce slabă se văita de durerile ce simțea. Apoi i-au dat puțină apă caldă pentru a-i stâmpăra setea, iar în următoarele trei zile i-au permis a lua puțină supă, fie de orice, numai să grijească a nu și încărca stomahul cu alte mâncări. În a șaptea zi i-au deslegat legăturile și l-au pus încet, încet, în pat. Da pentruca să nu și ridice picioarele sau să se miște, doi au stat neconținut lângă pacient și repetau infuziunea cu albuș de ouă în toată ziua. După a noua zi și până la a dousprezecea, infuziunea se făcea cu albușul numai din șase ouă, și spumarea se părea că e mai mare decât mai înainte. Într'a cinsprezecea zi, rana abia putea primi mai mult decât albușul unui ou; dar infuziunea totuși s'a continuat până mai putea intra în rană oricât de puțin albuș și până când se mai vedea ceva spumă. Când toate aceste semne au încetat, au aplicat pe rană un emplastru preparat din reșină, olei și alte mixturi și au permis pacientului să și miște picioarele și să se culce pe coaste. În acest timp, în fiecare dimineață, trăgeau încetișor de capătul aței ce spânzura afară, ca să vază, dacă nu s'a deslegat cusutura. După douăzeci-treizeci sau patruzeci de zile, dupe cum permite etatea sau puterile pacientului, trag afară ața, aplică un alt emplastru pe rană, și cura e terminată. Și cu acest metod dur, văzut cu ochii mei, vindecă acești oameni neînvățați un morb atât de greu." 1)

1) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, ediț. Academiei. pag. 292.

Cantemir pomenește și de o altă operație, pe care a făcut-o un Franțuz unui Turc din cale afară de gras :

„Shishman Ibrahim Pașa, supranumit „grasul”, se zice că-și luase un chirurg francez, care în tot anul în lunile Iunie și Iuliu îl opera, tăindu-i pântecul și scoțându-i grăsimea, care pe acest timp îl înăbușea, încât abia putea respira, și-l punea în pericol de a-și perde viața. În urmă însă i-a crescut grăsimea atât de tare, încât toată operațiunea nu-i mai putea ajuta; și așa crăpă ca un alt Iuda, și i-au curs toate intestinele din trup“¹⁾

În altă împrejurare Cantemir spune despre un general turc, care purta în sân o cutioară cu 24 de oscioare, pe care *„chirurgii i li-au fost scos din rănilor sale primite în diverse bătăi“*.²⁾

Din 15 Ianuarie 1753, avem cunoștință de prima operație făcută la spitalul Colțea. Este vorba de un Costin Ologul, de la Metzovo, căruia i-a degerat picioarele și doftorii de la Colțea i li-au tăiat. Într'un hrisov din 1753, Matei Vodă Ghica, dăruiește ologului care se însura, un loc de casă din locul domnesc de lângă Dâmbovița.³⁾

INSTRUMENTAȚIA HIRURGICALĂ

Nu se cunosc instrumentele care erau pe atunci. Când a fost operat Ștefan cel Mare, în 1504, se spune că rana i-a fost arsă; de aici bănuim că existau anumite instrumente de fier, care se înroșeau în foc și cu ele se ardeau rănilor.

Din citatul Cronicarului Neculce privitor la tăierea nasului spătarului Milescu: *„...și n'a vrut să-l lase pe călău, să-i taie nasul cu cuțitul lui călău“*⁴⁾, s'ar putea deduce din întrebuițarea acestui termen *„cuțitul lui călău“*, că ar fi vorba, poate, de un cuțit care se numea *„călău“*...; dar este o supoziție fără nici o siguranță.

12 Septembrie 1568. — La această dată este vorba de niște instrumente, cari dacă n'au legătură prea multă cu chirurgia, totuși sunt o indicațiune de existență și de raritatea lor, căci sunt trimise ca dar de mare valoare Domnitorilor Români, de către Ardeleni.

1) D. Cantemir, pag. 425.

2) Idem, pag. 523.

3) Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor, pag. 657. Citează: Arh. Stat. Pachetul doc. mănăst. Mihai Vodă, actul 3. Din nenorocire aceste acte s'au dus la Moscova.

4) I. Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 190. Vezi mai sus pag. 159, n. 1.

Intre ele sunt : „Două lentile arzătoare mari, două lighiene mari, trei briciuri, doi pepteni albi și patru foarfeci de curățat (pentru tualetă). ¹⁾

Pravilistul ne vorbește de unele instrumente numite „cini”. Dimitrie Cantemir spune : „organ, adică cinie, măestrii, lucrurii cu care se fac alte lucruri” ²⁾. De fapt, Pravilistul uzează de termenul de cinie pentru a indica că se întrebuițează la anumite practice misteroase, ciudate, pentru satisfacerea unor perversiuni sexuale. Spune Pravilistul :

„Or care muiare va meștersugui, de va miarge la altă muiare, ca un barbat, cu cinii ca acealia... și frecându-se iale acolo, de va arunca sămânța una la alta...”

Sau : „De să vor afla frecându-se două mueri una pre alta, însă fără nici o cinie, până când să vor slobozi amândouă...” ³⁾

Intrebuițarea acestor cinii într'o căsnicie, este motiv de divorț :

„Imparte-să (divorțează) muiarea de bărbat, când va face muiarea cinie sau niscare meștersuguri, să să poată freca, să să verse sămânța, să să poată stâmpăra de poftă, ce se zice : cu cinie de lemn, sau de her, sau de sticlă, sau de pânză, sau fie ce alta, să fie lucru ales de aceeaia treabă...” ⁴⁾

Cantemir numește ciniile pentru război „mihanii” ⁵⁾, iar din domeniul medicinei pomenește de „mehlem”, cuvânt al cărui înțeles nu l-am putut desluși ; poate li vorba fie de cinie, fie de vrun medicament sau cine știe ce cuvânt creiat de Cantemir, el care avea obiceiul tuturor neologismelor și a cuvintelor fabricate ; așa, se pare, că el face distincțiune între mehlem, între instrumentele de fier și între instrumentele pentru ars, căci spune :

„De multe ori pre durerea mare, alta mai mare o tămăduiaște, și ce mehlemul nu vindecă, vindecă fierul, și ce fierul nu tămăduiaște, cu mai mare usturime tămăduiaște focul” ⁶⁾

Sau :... la rană rea și grea, mehlemul și leacul de și-și află... ⁷⁾

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI pag. 805.

2) D. Cantemir. Istoria Ieroglifă, pag. 23.

3) Bujoreanu, Prav. glava if (39), punct vi și gi (12 și 13) și glava 333, zac 12-13, pag. 50 și 267. — Longinescu. Legi vechi, p. 209-10.

4) Idem, gl. fi. (19), p. e (5) și gl. 181. zac 5, p. 36 și 199. Longinescu, l. c. pag. 148.

5) D. Cantemir. Istoria Ieroglifă, pag. 15.

6) D. Cantemir. Istoria Ieroglifă, pag. 340.

7) Idem, pag. 212.

Documentele nu pomenesc decât o singură dată despre instrumente, fără însă, să specifice ce fel de instrumente. În 1563, Ungurii cari asediau pe Despot Vodă în Cetatea Sucevei, au cerut regelui Ungariei, să le trimită chirurghi cu medicamente și cu „*instrumentis necessariis*“.¹⁾

Alte știri nu avem.

DUHOVNICII

Duhovnicii sunt doctorii sufletești, acei care aduc curajul și speranța în sufletele celor suferinzi cu trupul. Rolul lor ca ajutoari și sprijinitori ai doctorilor constituie un capitol special al medicinei, despre care nu ne vom ocupa aici, pentru că acest punct nu intră în planul lucrării de față. Ne mărginim numai să cităm câteva exemple din Pravilele bisericești ca să dovedim odată mai mult, dacă mai este nevoie să se dovedească acest lucru, că Biserica și practica medicală trebuie să meargă mână'n mână. Medicina nu esclude Credința, ar fi o greșală fără seamăn de mare, să se afirme contrarul.

Rugăciunile preoților aduc încrederea și cu ea aduc vindecarea:

*„De va bolnăvi vre un om, atunci să chemați preoții bisericilor care au îndrăznire la Dumnezeu, să se roage pentru acela; și Dumnezeu, pentru rugăciunile preoților lui, va da sănătate bolnavului și-l va scula de în boală...“*²⁾

Duhovnicului trebuie să spui tot „să nu-ți fie rușine sau să te temi“ că „de vreme ce ai venit la vraci să te tămăduiești, să nu te duci netămăduit, fără vindecare...“. Iar după ce omul s'a spoveduit „atunci datoriu iaste dohovnicul să facă ranelor acelora ușoară vindecare“, vindecare sufletească.³⁾

Pe de altă parte, duhovnicul trebuie să fie discret, altfel „să-i se scoată limba pe ceafă, și să i-o tragă până ce va muri“.⁴⁾

1) Vezi pag. 151 n. 2.

2) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas. Invățături, glava 160, pag. 193.

3) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas. Invățături, glava 322 și 327, pag. 263 și 264.

4) Idem, glava 319, pag. 262.

CLANDESTINII PRACTICII MEDICALE

Clandestinii practicii medicale fac parte din studiul medicinei populare. Cum însă, nu-i în intențiunea noastră și nici în planul acestei lucrări să studiem aici medicina populară și practici'e ei, ne vom limita în a cita numai clandestinii de care se ocupă Pravilele, clandestinii cunoscuți în acele vremi, cum și practicile empirice citate de unii scriitori.

Lecuatorii, sunt cei cari lecuiesc boalele cu diferite vrăji. Termenul este sinonim cu cel de vrăjitor. Pravilele bisericești condamná atât pe lecuitor, cât și pe cel care apelează la el. Spune Pravila: „...cine va da pre sine vrăjitorului sau fărmeătorilor, sau lecuitorilor, ca să învețe meșteșugul rău...”, acela se pedepsește. ¹⁾

Vrăjitorii, sunt cei cari fac vrăji. Pravilistul spune :

„...vrăjitorul și acela ce varsă ceară sau plumb, cositoriu, sau care leagă bărbatul și muiarea să nu se împreune, sau va face altfel de vrăjie... Să știți, că pre aceia chiamă vrăjitori, cari chiamă dracii și fac vrăjile, pre voile celea ce vor întru stricăciunea oamenilor. Încă și aceia ce aduc vrăjitori în casele lor, să le scoață vrăji, sau care citesc stelele, sau ca să învețe ceva ce nu știu, sau se duc la vrăjitori, sau la vrăjitoare... Așisderea și cei ce poartă baere sau norocul cesta, ce zic oamenii că are noroc omul, sau vor căuta ziua în care s'au născut bună iaste sau rea...” ²⁾

Sau: „Cine cumpără ceva și o farmecă spre ferință, sau să se socotească pre sine, sau cuvinte de la prooroci mincinoși, de la aceia ce'și bagă șerpi pre în sânurile lor, vrăjitori se chiamă și înșelători de oameni” ³⁾

Dimitrie Cantemir spune vrăjitorului „vâlhovnic” : „care de pe limba slavonească, să înțelege vrăjitoriu, căutătoriu în stele”. ⁴⁾

„Pravilele bisericești nu iartă celui care va să fie preot, să fie vrăjitoriu sau cimpoitoriu, sau să aibă niscare învățături rele, sau

1) Bujoreanu. Canoanele Sf. Vasile, glava 68. pag. 407.

2) Idem, Invățături, glava 328. pag. 265.

3) Idem, Pravila de la Govora, pag. 116.

4) D. Cantemir. Hronicul, pag. 136.

cititori de stele, sau să facă baere". 1) Și pedepsește pe cei care se dau sau cred în vrăjitori :

„Cine se va da vrăjitorului sau descântătorului, sau fermecătorului, sau altora care vor fi împotriva acestora (la fel cu ei), ca să descopere lui pentru ce pohtește, sau să afle cine'l va fi fermecat, sau acestea, a curăți, ca cum ar vindeca răotate cu răotate...". 2)

Sau : „Cine va da pre sine vrăjitorilor sau fermecătorilor sau leucitorilor ca să învețe meștersugul lor cel rău...".

Sau : „care cred vrăjitorii sau bagă vreunii în casele lor pentru aflarea leacurilor...". 3)

Toți aceștia se pedepsesc cu pocanii grele și opriri de la împărtașanie. Ba uneori sunt socotiți drept ucigași : „vrăjitorul și carele dă erbi, este ca și cela ce ucide". 4)

Tot atât de sever este și Pravilistul mirean. În Pravila lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab, se spune că „cela, ce va găsi comoara cu vrăji și cu drăci, nemica să nu i se dea...". 5) Sau, face prepus de furțișag cel ce spune altuia „că iaste vrăjitoriu și numărătoriu (sau cetitoriu) de stele". 6)

Din 1508, se citează un proces pentru vrăji făcute împotriva unor boeroaice din Făgăraș „doamnele vrăjitoare Anușca, Zora și Voica", dupe plângerea lui „Ștefan Stoica, Costea Marcu, Dragomir, Martin Șcheiul (Bolgar)". 7)

Fermecătoare sau descântătoare, este cea sau cel care face descânțece ori farmece. Cantemir le numește ; „boaze", de exemplu : „boaza dragostelor, a curviei". 8)

Pravilele admit intervenția fermecătoarei sau a descântătoarei atunci când vraciul, adică medicul, va părăsi pe bolnav, pe motiv

1) Bujoreanu, Pravilistul Matei Basarab. Săborul dela Laodichia, gl. 36, pag. 337-8.

2) Idem, Săborul de la Anhira, gl. 24, pag. 325.

3) Idem, Canoanele Sft. Vasile, gl. 68 și 79, pag. 407.

4) Idem, gl. 61, pag. 406.

5) Idem. Pravile. Gl. s (6), punct di (14), și gl. 89, zac 14, pag. 22 și 170. — Longinescu. Legi vechi, pag. 82.

6) Idem, pric. si (16), punct clz (237) și gl. 349, zac 19, pag. 19 și 282. — Longinescu, l. c. pag. 66.

7) N. Iorga, Anal. Academiei Române, Seria II T. XXVII, pag. 123. Indreptări și întregiri la Istoria Românilor.

8) D. Cantemir. Istoria ieroglifă, pag. 9.

că nu se mai poate tămădui. În afară de aceste cazuri, Pravilele condamnă pe cel care se caută cu descântece și farmece, mai ales dacă se produce moartea din cauza lor:

„Când cel rănit va să se tămăduiască cu descântece și farmece, atunci el singur este vinovat morții's; (fără numai) de va fi rană de ceale de moarte și vracii să vor fi părăsit zicând că nu să va tămădui, atunci de nevoie de va chema și fărme-cătoare sau descântătoare, nu să înțelege, să fie făcut așa gre-sală mare...".¹⁾

Dimitrie Cantemir descrie cu mână de maestru o boază sau fermecătoare:

„Pe un scaun de foc ședea, sub a căruia picioare un cup-toraș de aramă plin de jeratec aprins a fi se vedea, iar de jur împrejur făclii, de tot felul de materie arzătoare, cu mare pară vârtos ardea; la chip veștedă și gălbicioasă, ca cei ce în boală împărătească cad, a fi se părea; cu sânul deschis și cu poale în brău de nainte șumese, ca cum ceva întrânsele a pune s'ar găti, sta; cu ochii închiși și cu urechea plecată, ca când ce în poală i s'ar pune, să nu vadă, iară ce materie ar fi, care s'ar pune, auzind să înțeleagă...".²⁾

În genere fermecătoarele se bucură de o reputație foarte rea. În Lexiconul Slavo-Român din 1649, se pomenește de „otrăvitoriu cu farmecele”, înțelegându-se că farmecele pot otrăvi.³⁾ Pe de altă parte, Domnitorii erau foarte aspri cu fermecătoarele, mai ales când lucrurile puse la cale de ele, eșeau rău; se pedepsea chiar și simpla bănuială de întrebuițarea farmecelor. Șincai povestește cazul nefericitei Păuna Doamna, soția lui Ștefan Cantacuzino, cel care a urmat lui Brâncoveanu:

„În ziua de Sântamaria (când s'au tăiat Constantin cu feciorii în Țarigrad, 15 August 1714), pe Doamna lui Ștefan Vodă la mănăstirea De un Lemn fiind pentru evlavie, o au lovit o nevoe mare de făcea toate grozăviile, și ei nu socoteau că e bătăia lui Dumnezeu, ci s'au prepus pe o călugăriță anume Olimpia, mătușa Doamnei, adică soră cu mama Doamnei, că ea a

1) Bujoreanu, Pravile. Gl. di (14), p. e (5), și gl. 249, zac 5, pag. 32 și 238.—Lungu, l. c. pag. 129.

2) D. Cantemir. Istoria ierogl., pag. 135.

3) Crețu. Lexicon Slavo-Român, pag. 290, rând 4402.

făcut farmece cu alte mueri, și pe mătușă-sa o au trimes la altă mănăstire, de o au zidit într'o chilie, iar pe două mueri li-au spânzurat". 1)

Cimpoitorii, ar fi cântăreții cu cimpoiul. În *Lexiconul Slavo-Român* din 1649, li se spune „*cimpoiariu*“. 2) Cimpoitorii intră în categoria vrăjitorilor ; spune *Pravilistul* :

„Carele se va făgădui să fie preot, aceluia nu i se cade să fie vrăjitoriu sau cimpoitoriu, sau să aibă niscare învățături rele, sau cititorii de stele, sau să facă baere“. 3)

Baere. În *Lexiconul Slavo-Român* din 1649, se spune : „*Baere de gât cum se pun pentru leacul, sau pentru farmec*“. 4) Baerele sunt în *Medicina populară* niște legături impletite și descântate, cari se pun la gâtul celor bolnavi de gât. Cei ce pun baere sunt socotiți în rândul vrăjitorilor și cimpoitorilor. 5)

Curația, este un termen ciudat, explicat de *Pravilist* cu formula următoare : „*a curăfi, ca cum ar vindeca răotăte cu răotăte*“. Rău pe rău am zice astăzi, principiu aplicat și în terapeutică după formula „*similia similibus curantur*“.

Curația este socotită de *Pravilist* drept vrăjitorie : „*vrăjitorul și ceta ce bagă în casa lui leacuri, descânțece sau curație, ca să dobândească ceva...*“, se pedepsește. 6)

Necromandia, este un termen întrebuințat de *Cantemir*, pe care îl explică așa : „*necromandia, vrajă care se face asupra trupurilor moarte, la toate limbile, în loc de păcat se ține*“. 7)

În „*Descrierea Moldovei*“, *Cantemir* înșiră o mulțime de credințe și obiceiuri ale poporului moldovean, printre cari și cele care se referă la medicina populară. Așa, jocul cu „*căluceții*“ ar fi o superstiție :

„Norodul superstițios le atribue (căluceților) puterea de a alunga bolile cronice. Vindecarea se face așa : după ce bolnavul este întins pe pământ, ei încep jocurile lor, și la un anumit loc

1) Șincai. *Cronici*, vol. III. pag. 238-239.

2) Crețu, i. c. pag. 207. rândul 2622 și 2623.

3) Bujoreanu. *Prav. Matei Basarab. Săborul din Laodichia*. gl. 36. pag. 337-338.

4) Crețu, i. c. pag. 267. rând 3927.

5) Bujoreanu. *Prav. Matei Basarab. Invățături*, gl. 328. pag. 265.

6) Idem. *Săborul de la Anhira*, glava 24, pag. 325.

7) D. *Cantemir. Istoria Ierogl.*, pag. 15.

al cântecului îl calcă rând pe rând dela cap până la călcăi, apoi îi șoptesc la ureche niște cuvinte anume compuse și poruncesc ca boala să iasă. Dacă au repetat aceasta de trei ori în trei zile, adeseaori succesul răspunde speranței, și boli foarte grele, care înșelase mult timp arta medicilor celor mai cunoscători, sunt alungate astfel cu puțin lucru. Așa putere are credința în superstiție". 1)

Describe apoi unele cazuri printre cari distingem :

„Frumoasele” sunt niște nimfe cari aduc la tineri „paralizie ori apoplexie”.

„Striga”, o babă care ucide pe copiii nou-născuți. Câte odată cade năpasta pe câte o babă în carne și oase, pe care o ucid.

„Legătura”, este un farmec în urma căruia soții nu mai pot avea raporturi sexuale între ei. „Deslegătura” este farmecul care desleagă legătura.

„Farmecul” este mijlocul de a-ți apropia pe cine iubești sau a inebuni pe cine urăști.

„Descântec” este mijlocul de a vindeca orice boală din cele curabile. Cantemir, cu acest prilej, dă dovezi de o credulitate greu de bănuț la un om cu cultura lui. El descrie puterea unui descântec, fapt pe care pretinde că l-a văzut el însuși :

„Vătaful de copii B. al tatălui meu avea un cal foarte frumos, care mușcat pe câmp de un șarpe, așa se umflase peste tot corpul, încât deabia părea că mai rămâne vreo speranță de scăpare. Venind o babă descântătoare, ea poruncește ca stăpânul calului să se ducă la o fântână și să aducă de acolo, cât de repede, într'o cană, apă din care să nu fi băut nimeni. Vrând el să trimiată pe un servitor să aducă apa, baba se opune, zicând că stăpânul lui trebuie să aducă apa, dacă vrea să învie calul. Tânărul ascultă și aduce babei un vas mai mare plin cu apă. Aceasta dă tânărului să bea toată apa sfințită de dânsa, nu știu cu ce cântec. El execută porunca, măcarcă cu greu, fiindcă adusese prea multă apă. După băutura, tânărul vede îndată calul său, care zăcea nu departe de dânsul, lungit la pământ și deja pe jumătate mort, că răsuflă, însă, el simte că se umflă și este apucat de dureri abia de suferit. După ce baba a repetat cântecul ei, într'un sfert de ceas calul se face sănătos, iar tânărul a dat afară apa, iarăși fără nici o durere ori boală”.

Și adaugă ; „Am cunoscut și o babă care în câteva zile a

1) D. Cantemir. Descrierea Moldovei, traducere de G. Pascu, pag. 158.

lecuit cu totul un întreg grajd de cai infectat de râe, deși la o depărtare de trei zile de drum, zicând niște cântece asupra perilor unui cal",¹⁾

Del Chiaro, care scrie la 1718, spune că :

„Cucoanele sunt superstițioase... Când se ivește o boală contagioasă, se adună un număr de femei și timp de 24 de ore, torc și coasă o cămașă de cânepă, căreia îi dau foc în mijlocul curței, și în felul acesta cred că, împreună cu cămașa, a ars și epidemia“.

Apoi: *„Doica nu uită să facă copilului un semn negru pe frunte contra deochiului“.*

Sau: *„Vinerea Mare e oprită orice lucrare cu acul, căci în acea zi Fiul Domnului a suferit atâtea împunsături“.²⁾*

SPIȘERII ȘI MEDICAMENTELE

Tot profesioniști, în strânsă legătură cu practica medicală, sunt și spișerii, apotecarii sau farmaciștii. Ei se specializează în procurarea drogurilor, în prepararea medicamentelor și debitarea lor.

Termenul de spișer, spișerie, vine de la cuvântul italian „*speziario*“, termen vulgar întrebuințat pentru „*speziale*“ și „*trafico di spezie*“, care vine de la „*species*“, specii. În limba franceză la specii se spune „*epices*“, iar „*epicier*“ este băcanul. Adică, băcanii în băcării vindeau speciile, medicamentele.³⁾

Treptat a venit diferențierea și băcanii care vindeau specii medicamentoase s'au transformat în apotecari, Abetecher în Germania, aromatari și vânzători de miroase la noi. Pentru că la noi, Pravilistul așa le spune, „*vânzător de miroase*“.⁴⁾

Pravilele vorbesc de acești vânzători speciali, cari pisează și vând otravă, erbi de leac, sau vracevanii, ca de niște oameni cari trebuie să îndeplinească și să aibă anumite calități de perspicacitate, cari nu se pot cere orișicui. Așa de exemplu, acești vânzători de

1) D. Cantemir. Descrierea Moldovei, trad. de G. Pascu, pag. 169-172.

2) Anton Maria Del Chiaro Fiorentino. Revoluțiile Valahiei. Traducere de Cris. Cristian. 1929, pag. 23-25.

3) N. Iorga. Prefață la Acte și documente din trecutul farmaciei, de Dr. N. I. Angelescu.

4) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Săborul 5-6, glava 66, pag. 387.

miroase n'au voe să vândă otravă decât numai vracilor; n'au voe să vândă otravă nebunului ori prostituatei. Ei au o foarte mare responsabilitate față de Pravile; dacă procură otravă sau erbi care să producă moartea, intră în categoria ucigașilor. Un capitol întreg, glava 10 și glava 245 din Pravile, conțin dispozițiunile amintite mai sus cu privire la cei ce prepară și vând otrăvurile. ¹⁾

Rezultă că aceștia nu mai sunt simpli băcani, ci negustori cu anumită pregătire sau specializare, cărora foarte probabil că li se dădea și o anumită permisie, aceia de a vinde speciile medicamentoase, pe lângă negoțul lor de băcănie.

Dimitrie Cantemir îi numește apotecari, adică „*cela ce șade la prăvălie, și mai cu deadins cela ce vinde erbi de doftorie*“. Din chiar această definiție se vede că apotecarul se indeletnicește și cu altfel de negoț, pe lângă cel de erbi de doctorii. ²⁾ Acest negoț îl face în „*dughiană*“, adică în băcănie, căci spune Cantemir: „*erbile de doftorie, până vor fi în dughiană...*“ ³⁾

Că medicamentele s'au vândut în dugheni sau prăvălii în cari se debitau și articole de băcănie, și că acest lucru s'a urmat până târziu, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o dovedește și altă împrejurare. În adevăr, Cronicarul Ioan Neculce, spune că la 3 Septembrie 1740, generalul rus Münich, fiind în Iași, a hotărât un număr de „*ponturi*“ de păzit de către Moldoveni; printre aceste ponturi se pomenește și de cheltuiala ce se făcea cu oțetul și usturoiul dat de „*aptică*“ pentru bolnavi: „*pentru oamenii de oaste ce vor fi bolnavi, să cheltuiască cu dâșii la aptică, să le dee oțet și usturoi.*“ ⁴⁾ Acest citat dovedește că în Iași existau aptice, dar că în aceste aptice se vindeau de toate, chiar și usturoi și oțet.

De sigur însă, că nu orice dughengiu putea vinde și medicamente. Pentru asta trebuiau anumite condiții, în primul rând să fii cunoscător al drogurilor și meșter în prepararea medicamentelor.

Spițerul sau apotecarul trebuie să aibă „*praxis*“, adică să știe a executa cele ce se prescriu de doftori, după o anumită învățătură, „*facere după învățătură*“, spune Cantemir. ⁵⁾ Pentru că el are de executat anumite lucruri, cari nu se pot face decât numai de un om al meșteșugului. Spițerul prepară „*pilula sau pirula (adică) gogoășia,*

1) Bujoreanu. Pravile, pag. 28 și 234. — Longinescu, Legi vechi, pag. 108-111.

2) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 8.

3) Idem. Divanul, pag. 218.

4) Ioan Neculce. în Letopiseși, vol. II, pag. 409.

5) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 17.

bubușile, cari dau doftorii de inghit (bolnavii) pentru leac".¹⁾ El prepară „sierbietul, adică băutura de doftorie și tot ce se bea”.²⁾ El prepară „alifiile” de care se pomeneste în Lexiconul Slavo-Român din 1649, cuvânt tradus din slavonul „plastair”.³⁾

Spîșerii prepară medicamentele adică „vracevaniile” sau „leacurile”, termeni cari se schimbă la jumătatea secolului al XVII-lea în „doftorii”. Tot ei țin și material de pansament, căci spune Cantemir: „în primul război al lui Traian cu Dacii, cei răniți au fost atîta de mulți, cât la apotecari și firulici ne mai rămânând pânzeturi...”.⁴⁾

Încât, treaba spîșerilor fiind să țină „semințele, erbile și unsoarele frumos mirositoare”⁵⁾, să le prepare, să aibă răspunderea debitării lor, să ție și materialul de pansament necesar chirurgilor, este ușor de înțeles că toate aceste lucruri nu se pot face chiar de către orice prăvăliaș. Este firesc să credem că, cei care făceau acest meșteșug, îl făceau în baza unor dovezi de capacitate și a unei anumite permisiuni.

Și se mai știe că, la noi, pînă la ivirea spîșerilor de meserie, prepararea medicamentelor ca și debitarea lor a fost făcută de către doctori. O dovadă certă despre acest lucru o avem în Cartea patriarhului Samuil, din 15 Iunie 1702, prin care se întăresc orînduile întocmite de Spătarul Mihai Cantacuzino, ctitorul spitalului Colțea; prin această carte se specifică că spîșerul trebuie să fie „un doctor”, nu așa, oricine.

Iar ceva mai târziu, la 12 Octombrie 1735, în actul de fundație al Spitalului Pantelimon, ca și în hrisovul testament din Iulie 1752, ctitorul Grigore Ghica, când îi vorba de „doftor și pentru spîșer”, vorbește de ei ca de doi specialiști cu totul osebiți unul de altul, dovedind că acum începuse să se arate și la noi spîșeri de meserie:

„.... am orînduit Domnia Mea și doftori, pentru căutarea bolnavilor... Și spîșer pentru facerea și lucrarea doftoriilor, și osebit de aceasta, rînduit-am Domnia Mea și pe un om anume, ce știe și cunoaște erbile de treaba doftoriilor, care, la vremea lor, să fie dator, după semnarea doftorului și a spîșerului, a le culege și a le duce la spîșerie, toate pe deplin și în destul, iar când se va întîmpla moarte acestui mai sus numit om, să caute is-

1) D. Cantemir. Istoria ieroglîfă, pag. 17.

2) Idem, pag. 23.

3) Gr. Crețu. Lexicon Slav-Rom., pag. 195, rând 2328.

4) D. Cantemir. Hronicul, pag. 81.

5) Idem. Istoria Ierogl., pag. 8.

pravnicul și iconomul Sf. Pantelimon, ca să cerce și să găsească alt om ca acela, știutor și cunoscător botaniceștilor erburi și să-l așeze în locul acestuia...¹⁾

Dăm mai jos, în ordine cronologică, puținele știri ce avem despre spișerii străini cari au fost pe la noi, pomeniți de documentele streine sau de Cronicarii și scriitorii noștri.

1445. — Jean de Wavrin Șeful expediției cruciate pe Dunăre avea pe corăbiile lui o farmacie bine aprovizionată nu numai cu medicamente ci și cu băuturi fine, cum era vinul de Malvasia :

...l'apotecairie de son maistre, dont sa gallee estoit bien sortye, c'est a scavoir plain grandes tasses de vert gingembre, de dragiés, espices et de diverses manieres de drogueriers... et luy aporta-on de la bonne malvisee (Malvoisie) pour boire...²⁾

13 August 1535. — La această dată se pomeniște în registrul de venituri și cheltueli ale orașului Brașov, de un Paul, doctor și apotecar în Făgăraș: „*dom. doctori Paulo ac apothecario in Fogaras...³⁾*”

7 August 1536. — O știre la fel se repetă în acest an: „*Hieremiae apothecario ratione cuiusdam medicinae Joanni Deack Fogarasiensi datae⁴⁾*”

19 Decembrie 1537. — La această dată avem iarăși o știre despre apotecari: „*domino Georgio Blesch ratione census dominorum domini doctoris, apothecarii, ac currificis⁵⁾*”

15 Ianuarie 1561. — În socotelile Sibiului se pomeniște la această dată de un Gallo Fischer :

„Gallo Fischer, apotecario Cibiniensi, propter damna a Wayvoda Moldaviensi in speciebus missis perpessa...⁶⁾”

5 Februarie 1591. — La această dată se pomeniște de Luca

1) Gălăgescu. Eforia spitalelor civile, pag. 40, 180 și 183.

2) N. Iorga. Jean de Wavrin. La croisé sur le Danube (1445), pag. 84.

3) N. Densușianu. În Hurmuzachi, vol. II/4, pag. 93.

4) Idem, pag. 112.

5) Idem, pag. 140.

6) N. Iorga, În Hurmuzachi, vol. XI, pag. 873.

Stroe din Moldova, într'un proces pentru niște vase cu vin, cu „*fatum Paulum Aromatarium, civem leopoliensem...*”¹⁾

14 Ianuarie 1602. — La această dată se vorbește de un Fridericum Gros, chirurg, și Balcer „*artis chirurgiae socius*”, amândoi din Lemberg. Cel dintâi, Frideric Gros, știe să prepare „*fasciis et emplastribus*”.²⁾

1646. — Este anul când s'a tipărit Pravila lui Vasile Lupu, în Moldova. Printre multele articole care fixează conduita vracilor, cât și condițiunile de preparare și vânzare a otrăvurilor, cea ce presupune existența unui specialist ca să facă aceste preparate, se spune într'un articol: „*cela ce nu va chema vraci la boala muerei lui, și să-i cumpere de tot fiulul de vracevanii...*”, are de suferit anumite consecințe.³⁾ Insamnă că în anul când s'a scris Pravila, existau spițeri sau negustori de specialitate, dela cari să se poată cumpăra vracevaniile de care pomeneste Pravilistul. Totuși încă nu avem un document doveditor de existența acestor spițeri.

27 Iulie 1651. — De data asta avem o știre mai precisă. Un „*spiciiar*”, Avram, în drum spre Constantinopol, s'a bolnăvit la noi, și Domnitorul Matei Basarab, caută să-i scuze întârzierea.⁴⁾

1698-99. — În hrisovul pentru înființarea spitalului Colțea, Spătarul Mihail Cantacuzino spune că face „*...locașuri sfinte, spitaturi, case pentru hrana săracilor și spițerii...*”⁵⁾

1700, aproximativ. — Se pomeneste de un Mihai Țitromașul, care a „*șăzut la Petecărie (Apotecărie) de la Lanțu (zur Kette)*”.⁶⁾

1703. — Din acest an avem prima știre despre spițer stabilit în București, la Curtea lui Brâncoveanu. Când acest Domn s'a dus la Adrianopol, chemat să se prezinte Sultanului, printre cei cari îl însoțeau a fost și un „*spicear*”.⁷⁾

1718-1730. — În timpul ocupației nemțești a Olteniei, s'a înființat în Craiova o „*Spîțarie împărătească*”. Este cea dintâi spițarie

1) N. Iorga. Studii și documente, vol. XXIII, doc. CCCXXIV, pag. 408-9.

2) Idem. doc. CCCCVIII, pag. 454.

3) Bujoreanu. Pravile, gl. 8 și 243, pag. 24-25 și 230. Longinescu, l. c. p. 94.

4) N. Iorga, în Hurmuzachi vo. XV/2, pag. 1202.

5) Gălățescu. Eforia spitalelor Civile pag. 28.

6) N. Iorga, în Hurmuzachi. vol. XV/2, doc. MMDCCCLXXXI, pag. 1473.

7) Aricescu. Condiția de venituri și cheltueli a vistieriei 1694-1704.

care s'a deschis la noi numai pentru comerțul de medicamente, cea dintâi care merită acest nume. ¹⁾

1720. — În acest an, Niculae Mavrocordat a chemat pe doctorul Mihai Schendus, în vederea ivirii ciumei. Acesta a venit însoțit de un spițer. ²⁾

1742. — La această dată aflăm primul nume de spițer trăitor la noi, „*domini Georgii Vodopich*”, stabilit în București ca, „*apothecarii buhurestiensis*”. Numele lui se găsește în registrul botezaților, căsătoriților și morților, ținut de preoții catolici dela „*Conventu campologensi*”; în lista botezaților pe 1742 se află trecut:

„*Die 8 Decembris baptizavi infantem Catharinam Barbaram ex legitimo thoro domini Georgii Vodopich, apoihecarii buhurestiensis, et Helenae Tohain. Patrini Franciscus Raguseus et Catharina Fieskiana*”. ³⁾

1752. — În Iulie 1752, Grigore Ghica face testamentul hrisov pentru întemeerea și chivernisirea spitalului Pantelimon. În acest hrisov se prevede și înființarea unei spițerii cu spițer și osebit om „*știutor și cunoscător botanicștilor erburi*” pentru doctorii. ⁴⁾

1757. — Ianuarie 1757 este data hrisovului de întemeere a spitalului Sfântului Spiridon din Iași, dat de ctitorul Constantin Cehan Racoviță. Neîndoios că acest spital va fi avut și spițerie, pentru că de ea pomenește ceva mai târziu, la 1770, doctorul Gustav Orraeus, în „*Historia pestis Jassiensis*”, povestind că „*farmacistul dela Sft. Spiridon murise cu puțin mai înainte cu toată familia lui*”. ⁵⁾ Iar la 1785, domnitorul Alexandru Mavrocordat, cum vom arăta la această dată, a reglementat funcționarea acestei spițerii.

1763. — În registrul de socoteli pe 1763-64, al domnitorului Calimachi din Moldova, sunt trecuți următorii spițeri: Toma spițer, Antohi spițer și Andoni Faerman spițariu”. ⁶⁾

1) N. Iorgă. Istoria comerțului românesc. vol. II, pag. 13. — Idem. Studii și doc. vol. V, p. 148.

2) Vezi pag. 117 anul 1720.

3) N. Iorgă. Studii și docum., vol. I-II, pag. 323, nr. CVII.

4) Gălășescu. Eforia spit., pag. 180. 183.

5) Dr. P. Samarian. Ciuma, pag. 108.

6) N. Iorgă. Doc. Calimachi, II, pag. 85.

1764. — În acest an s'a deschis o spițerie în orașul Roman, de către un Sas, spițeria „*Minerva*” a spitalului Spiridoniei din acest oraș. 1)

1766. — În acest an se publică la Lion cartea unui Francez, Jean Claude Flachat, care a fost prin Muntenia și a cunoscut viața dela Curtea lui Constantin Mavrocordat, cât și viața poporului român. Flachat iscălea „*directeur des établissements levantins et de la manufacture royale de St. Chamond, associé de l'Académie des Sciences, Belles Lettres et Arts de Lyon*”. Era un om ciudat, fin observator, cunoscător de oameni, artist și savant. Printre cele multe rămase de la el cu privire la cele văzute la noi, Flachat a lăsat și o seamă de observații de ordin științific. Așa, el s'a ocupat cu erborizarea plantelor medicinale și a preparat chiar „*l'onguent divin*”, după rețeta D-nei Fouquet, cu care a tratat și a vindecat un nenorocit, care avea niște răni mari; cu acest prilej, Flachat nu-și poate ascunde mirarea că la noi nu sunt cunoscute remediile simple, care ar putea fi la îndemâna oricui și, adaugă cu ironie:

„Ne pourroit-on pas imputer cette ignorance funeste à la cupidité de certains suppôts d'Esculape, qui affectent de n'en parler qu'avec mépris, ou qui les décrivent, parce qu'ils gagneroient moins en les substituant aux remèdes qu'ils emploient plus avantageusement pour eux, quoique avec moins de succès pour les malades ?

Se pare chiar, că acest Flachat este cel dintâi la noi, care mănuește alambicul și retortele de laborator, nu numai pentru prepararea holircei, adică a rachiului, ci și pentru prepararea diferitelor substanțe himice. În cartea lui, Flachat scrie:

De sigur că nu voi plictisi cititorii „par la description des fourneaux stables ou portatifs, des alambics de toutes sortes de figures et des préparations que je fis faire pour tirer presque sans embarras, dans un même endroit, et en même temps, diverses sortes d'huiles chimiques, ou, pour me faire entendre de tout le monde, l'esprit de plomb, de vitriol, d'urine, etc.

1) I. Felix și Istoria igienei în România. Anal. Acad. seria II. tom. XXIV, p. 284.— Dr. Cazacu și C. Frunză. Material documentar pentru rezolvirea chestiei farmaciilor, pag. 19-20.

Flachat descrie prepararea spirtului de plumb și dă schițe de aparatele lui. ¹⁾

1771, 20 August. — Într'un raport din acest an, se pomeniște de Lochman, chirurg și apotecar al orașului Iași, retras din afaceri, în Ardeal; „*Un certain Monsieur Lochman, chirurgien et apothicaire de la ville de Iassi en Moldavie, retiré depuis l'année dernière à Udvarhely en Transilvanie...*“, este același Lochman de care ni-am ocupat când am vorbit despre chirurgi. ²⁾

Incepând cu sfârșitul acestui secol, apar primele documente prin care se dau voie să se deschidă spițerii publice, dar despre acestea nu avem a ne ocupa în acest volum.

M E D I C A M E N T E L E

Arsenalul terapeutic din acele vremi era format din unele plante, cărora li se atribuiu proprietăți terapeutice pe bază de tradiție sau pe baza experienței generațiilor anterioare; din unele produse de origine animală; din foarte rari substanțe himice și din unele pietre rari, pietre prețioase, cărora li se atribuiu proprietăți curative.

1) Plantele cu întrebuințare medicinală se numesc cu un cuvânt generic „*erbi*“. De la ele se întrebuințează toate părțile, florile, frunzele, rădăcinile ca și tulpinele.

Spițerul trebuie să le aibă pe toate, căci din ele prepară diferitele „*aromate*“. Pentru Cantemir, aromatele sunt „*semințele, erbile și unsoarele frumos mirositoare*“. ³⁾ Prepararea aromatelor se face cu „*lembicul*“, adică „*căldare cu care se scoate rachiul sau apă de flori*“. ⁴⁾

Erbile nu sunt toate la fel. Unele sunt mai iuți și mai tari ca efect, altele sunt mai blânde. Spune Prvilistul: „*...pre cel mușcat de șarpe să-l tămăduiască, au cu mai iuți și mai tari erbi, sau cu mai moi și mai blânde*“. ⁵⁾

Apoi, unele erbi au proprietăți bune, sunt erbi de leac; cu ele se lungiște viața bolnavilor, căci spune Prvilistul:

1) N. Iorga. Știri nouă despre biblioteca Mavrocordașilor. Academia Română. Memoriile istorice seria III. tom. VI. pag. 159 și următoarele. — Flachet a scris: *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales*. 1766. Lyon.

2) Vezi pag. 154 n. 2. — Hurmuzachi, suplim. I/1, doc. MCCXXIII. pag. 863.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 8.

4) Idem. pag. 14.

5) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Săborul 5-6, pag. 390.

„...era un dohtor anume Rodios și atâta de bine știa meșter-sugul dohtoriei, cât cu erbile lungia viața aceluia ce urea să moară curând... Aceluia... erbile l'au tămăduit“. ¹⁾

Dimitrie Cantemir pretinde că cele mai folositoare erbi cresc în insula Creta :

„Intre acestea este în special iarba *Iftimum*, a cărei virtute miraculoasă era cunoscută și medicilor din antichitate“. Iar ca explicație adaugă : „aceasta este fără dubiu *Dictamus eretica*, care la Turci se numește *Gjirid Oti* sau *Iarba de Creta*“. ²⁾

În afară de erbile folositoare, erbile de leac, sunt și erbi rele, erbi care se dau, de exemplu, pentru a împiedica fecundarea. Spune Pravila :

„Curvele carele vor lua erbi să nu facă feciori... ca să strice rânza unde să zămislesc coconii...“ ³⁾

Sau : „Muerile celea ce dau erbi de nu fac feciori, și celea ce iau de voe, ucideră iaste și asta“. ⁴⁾

Sau : „Vrăjitoriu și carele dă erbi, iaste ca și cela ce ucide“. ⁵⁾

Sunt și erbi otrăvitoare. Cantemir povestește un fapt văzut de el însuși :

Lucru miraculos și care s'ar părea de necrezut acelor care nu-l cunosc din propria lor experiență. Eu am văzut cu ochii mei, și am rămas surprins de ceiace fac Tătarii. Ei au un secret, cunoscut numai de trei sau patru inși în toată Tataria. Acest secret este, că cunosc o iarbă așa de tare și de veninoasă, încât poți invenina cu ea nu numai ape stătătoare, dar chiar și râurile cele mai rezezi, cum e Prutul. Ei aruncă această iarbă la o bună distanță din sus de castelele inimicului, în apă, și când apa râului cu iarba ajunge până acolo, oameni și vite, care bea din ea, mor pe dată fără nici o scăpare“. ⁶⁾

1) Bujoreanu. *Invățăt. patriarhului Anastasie*, glava 29, pag. 436.

2) D. Cantemir. *Istoria Imperiului Otoman*, pag. 382.

3) Bujoreanu, *Prav. Matei Basarab, Săborul dela Anchira*, glava 21, pag. 325.

4) Idem, *Canoanele Sft. Vasile*, glava 8, pag. 400.

5) Idem, glava 61, pag. 406.

6) D. Cantemir. *Istoria Imperiului Otoman*, pag. 543.

Faptul acesta este pomenit și de Cronicarul Neculce :

„...iară când a fost in luna lui August, lovit-au o moarte rea pre Moscalii cei din Krim, de mureau câte trei-patru sute pe zi, și se bolnăvise prea rău ; iar unii ziceau, să le fi otrăvit Tătarii apele“. 1)

Dar dacă sunt erbi otrăvitoare, sunt însă și erbi, care se dau in contra otravei. Pravilistul numește această iarbă „*iarbă ca aceia*“:

„Cela ce va cumpăra otravă, să să cearte, după cum va fi voia giudețului, pentru aceia de nu o va fi dat încă să o bia cineva ; alegând cela, ce au fost cumpărat, iaste vraci, deci va să o cearce cu erbi ca acealea cu meștersugul să vază, putea-va face iarbă ca aceia, să biruiască puterea otravei, ce se zice, să dea iarbă celui otrăvit, să nu-l prinză otrava“. 2)

Și cronicarul Miron Costin pomeneste de această iarbă contra otravei.

Gașpar Vodă (1619-1620), care uneltea cu Leșii contra Turcilor, voia să ucidă pe boierii protivnicii: *„pre Bucioc au socotit să-l otrăvească... in loc s'a simțit Bucioc otrăvit... și s'au dus la gazdă, având erbi împotriva otravei...“ 3)*

Cantemir numește contra-otrava „*antifarmac*“, adică „*leac împotriva otravei*“. 4) Și acest termen îl întrebuițează și la figurat: *„tare antifarmac tuturor hulelor este“ 5)*

La rândul lui, Nicolae Mavrocordat, știe că: *„unele otrăvuri nimicesc acțiunea altora“ 6)*

In afară de erbile care produc o otrăvire rapidă, se cunosc și erbi cari produc otrăviri lente, cum este tutunul și preparatele de opiu.

Cantemir povestește că Sultanul Murad (1622-1639), un om foarte crud și mai ales foarte bețiv, a luptat totuși din răspuțeri contra opiului și tutunului. Era așa de pornit, că Turcii fumători și cei opiomani *„leșinau când auzeau de numele lui Murad“*. Acest sultan „a

1) I. Neculce. In Letopiseși, vol. II, pag. 390.

2) Bujoreanu. Pravile, gl. 10, punct 6 și glava 245 zac 6, pag. 28 și 234. — Longinescu. Legi vechi, pag. 109.

3) Miron Costin, in Letopiseși, vol. I, pag. 270.

4) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 7.

5) Idem, pag. 85.

6) N. Mavrocordat. In Hurmuzachi vol. XIII, pag. 447, nr. 746.

oprit sub pedeapsă de moarte" întrebuințarea tutunului și a opiului. „El însuși a ucis cu mâna sa mai multe persoane, pe care li-a văzut mâncând opiu sau fumând, sau vânzând tutun”. — Pe acești pătimiși, când nu-i ucidea, îi sfătuia „să bia vin in loc de opiu”. Totuși a permis unuia Tiriaki, ca să fumeze opiu :

Tiriaki, fumător pasionat „neputându-se lăsa de fumat, a săpat o groapă adâncă lângă casă, și ca să nu fie surprins și descoperit, o acoperise cu iarbă verde. Într'o zi, pecând era în fumătoriu lui, vine împăratul și întreabă unde-i Tiriaki? Oamenii săi îi spun, și-l aduc inaintea împăratului cu un ciubuc în gură. Sultanul văzându-l că face contra ordinelor sale, trage sabia și vrea să-l străpungă. Atunci Tiriaki, spăimântat de acest pericol, strigă cât îl ia gura : „Fugi de aci, tu fiu de femeie sclavă ! Edictul tău are putere numai deasupra pământului, iar nu și sub pământ”. Tiriaki a scăpat și a căpătat voia de a fuma cât i-o place. 1)

S'ar putea crede că de la acest Tiriaki, a rămas numele faimosului preparat, teriacul, făcut cu opiu, dar nu-i așa. Teriacul a fost inventat, dupe cum spun vechii istorici, de către Andromachus, medicul lui Nerone. Prepararea teriacului se face cu vreo 57 de substanțe, cu carne de vipere și dupe un anumit ritual, ceiace face să fie extrem de greu de procurat. 2)

La noi opiul se numea „afion”. Cronicarul Ioan Canta spune că Racoviță în întâia lui domnie în Moldova (1749-1753) :

„...de atâta era strașnic, că mânca afion dimineața, și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul și preste toată ziua se afla tot vesel, dar trebile și le căuta cu toată rânduiala”. 3)

Dintre erbile întrebuințate în trecut, Psaltirea Scheiană (1482), pomenește de casia, adică scorțișoara ; despre istacti, o gumă, și despre isop. 4)

În Lexiconul Slavo-Român din 1649, se pomenește de ismă, de muștar și de scorțișoară. 5)

În Pravile se vorbește despre erbi în general, dar nu se nu-

1) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 377-8.

2) Castiglioni. Histoire de la Médecine, pag. 311.

3) Ioan Canta, în Letopiseți, vol. III, pag. 186.

4) I. A. Candrea. Psalt. Scheiană, pag. 87, rând. 5 și pag. 99, r. 24.

5) Gr. Crețu. Lexic. Slavo-Rom., pag. 128, rând. 748-9 ; pag. 176, r. 1906 și pag. 160 r. 1530.

mește decât o singură iarbă „sterigoaia”. Aceasta ar fi veratrum album, întrebuințat de popor ca insecticid și mai ales contra râei; totuși, Pravilistul o pune în rândul buruenilor rele :

„Cum e între burueni de's unele mai rele de cât cele bune, așa socotim a fi și în cărnure; intru burueni sterigoaia...”.¹⁾

În diferitele documente ce notăm mai jos, se vorbește de șofran, piper și zinziber. Într'un document de la sfârșitul secolului al XVIII-lea se pomenește untul de rosmarin; în alt document din aceeași vreme se înșiră o sumă de preparate cu trandafiri, șofran, urzici, hrean, boz, etc.

Într'o carte de medicină din 1760, scrisă în românește, se dau rețete cu iosciam, aconit, cucută, coriandu, etc.

Del Chiaro spune că femeile Valahilor „pretind a cunoaște mai simple și mai practice leacuri medicale pentru vindecarea bolnavilor, cari mor cred ele, numai în urma intervențiilor medicilor”; iar Sulzer, completează această afirmație spunând că femeile au leacuri pentru toate boalele: „wieder welche die Walachen nicht einige Arzneymittel müssten, und bey diesen verrichten nicht die Männer, sondern die Weiber die Doktorsdienste”. În acest scop femeile întrebuințează edera, iarba mare, măcrișul, clisme cu tutun, cataplasme cu ovăz, nalba mare, dulcamara, etc.²⁾

2) Produsele medicamentoase de origine animală intră în bună parte în compoziția preparatelor din medicina populară. Toate organele ca și toate produsele animale sunt puse la contribuție: ochi de rac, ficatul, testiculele, unghiile, saliva, lacrămile, laptele, uneori chiar animale întregi, broasca, șopârta, toate sunt bune la câte ceva. Vom da mai departe o listă întreagă de acest fel de preparate.

3) Produsele himice sunt întrebuințate mai rar pentru că proprietățile lor terapeutice, sunt mai puțin cunoscute. Din ele, argintul viu, potasa, antimoniul, șoricioaica sunt cele mai des citate. „Piatra pugioasă” este pomenită de Psaltistul Scheian.³⁾ Iar Dimitrie Cantemir pomenește de „iarba pucioasă”, care are proprietatea de a arde foarte ușor; de aceea se servește de acest termen pentru a fi sarcastic: „...cu iarba pucioasă focul vru să potolească”, sau: „...ca focul în pae și ca scânteia în iarba pucioasă intrară”.⁴⁾

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Canoanele Sft. Vasile, gl. 81. pag. 408.

2) Sulzer, l. c. vol. III, pag. 56 și următoarele.

3) I. A. Candrea. Psalt. Scheiană, pag. 17. rândul 18.

4) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 54 și 185.

4) Pietrele rare, nestimatele, fac parte din arsenalul terapeutic al acelor vremi, pentru că se credea că au anumite proprietăți curative. Această credință n'a fost numai la noi, ci la toate popoarele. Episcopul Marbod din Montpellier (+1123), a scris o carte întreagă despre calitățile vindecătoare a vreo 60 de pietre rari, sau pietre scumpe.

Pravilistul bisericesc citează câteva nestimate din cele 12 care impodobesc pe Efud (un simbol din îmbrăcămintea preoțească), și cari au proprietăți minunate contra unor boale; acestea sunt: sardion, topazias, smaragdul, antraxul, zafirul, aspis, yacintul, ahatis, ametisos și hrisolitul.

1) **Sardion sau vaviloneana**, lucește ca „focul și ca sângele, luminoasă, cu putere dohtorească de vindecă... umflături și la rânele carele se fac de fier, ungând cu dânsa ranele și umflăturile“.

2) **Topazias, piatră scumpă care** „iaste mai roșie de cât Antroca și se face la un oraș ce se chiamă Topazi in India. Care Pазie, o freacă dohtorii pe o grease și dacă o freacă nu iase de într'ansa rușală, ce rămâne în zeama aceia ca laptele, adecă albastră, de acia ceia ce o freacă implu vase cât vor, și cât de o ar freca nici împrejurul ei, nici la cumpână scade, nice nemica, numai ce stă tot într'un chip ș'au fost și nu se strică, și acea apă ce iase de într'insa cind o freacă, iaste foarte de folos la ochi cind dor, încă și la cei ce înnebunesc, adecă care și es din minte, numai cum li-o va da să bea tămăduiaște“.

Topazia sau numai pazia sunt cuvinte pomenite și in Psaltirea Scheiană. ¹⁾

3) **Smaragdul**, este verde, iar „puterea lui iaste de astimpărare seatea și de și vederea fața într'insa ca într'o oglindă“.

4) **Antraxul**, iaste oxiu roș... se face... la Africa. Și povestesc cum nu se află ziua, ce noaptea, că dă pară ca o făclie sau ca un cărbune iase scânteii, și după un ceas iar se potolește, de acia cunoscând-o ceia ce o caută că iaste aceia, merg la lumina ei și o află, iar dacă o află o iau, și când o țin și o duc, ori cu ce haine de o ar acoperi, zările ei tot es afară“, (de parcă ar fi vorba de radiu).

1) I. A. Candrea, l. c., pag. 262, r. 39 și r. 17 pentru pazia.

Dimitrie Cantemir spune: „*Antraxul este piatra scumpă roșie, rubin mare. Carvuncul*“, iar la figurat spune: „...*munți de aur, cu pietri de antraxa lacomului făgăduind*...“ ¹⁾

5) Zafirul „*iaste cam mohorât... și când o freci să o amesteci cu lapte de muere și ungi durerile carele sânt și se chiamă umflături, numai cât se tămăduesc*“.

6) Aspīs „*iaste în chipul smaragdului... iaste foarte de treabă la ceia ce'i lovesc năbădăicele, adică la ceia ce'i lovesc lovituri și cad jos de se tăvălesc și le merge spumele*“.

Cantemir pomenește de aspīs, la figurat: „*în laptele aspidei le fierbe*...“ ²⁾

7) Yacint, se găsește și în Scița, este bun „*la muerile celea ce vor să fete, ca să nască lesne*“.

8) Ametīsoș, „*cine o va purta la dânsul, numai să i se atingă de trup, cât vin de ar bea, nici odată nu se îmbată*“.

9) Hrisolit, „*această piatră de o vei freca, tămăduiaște pre ceia ce au piatră, carii nu pot lăsa udul, așīderea și de durezza înfrângerei mădularului și de stomah, și de toate lucrurile pântecelui tămăduiaște*“.

10) Ahatis „*putere de vrăcire ca aceasta are, că de va mușca pre om scorpia sau ohea, cum vei freca cu dânsa pre om la frunte, aciaș se tămăduiaște*“.³⁾

Din diferitele elemente cari compun arsenalul terapeutic, adică din erbi, din diferite produse animale, din produsele himice, se prepară leacurile, vracevaniile, doftoriile sau antidotul.

Leac—leacuri, este un termen popular care s'a întrebuințat totdeauna și se întrebuințează și astăzi pentru medicamente. Dăm un exemplu: Șincai, citând Cronica Greceanului, spune că în 1699, Scarlat, ginerile Brâncoveanului, „*bolind de un an și giumātate, a venit la Târgoviște stricat de leacurile cele multe, și după ce au zăcut în pat numai trei zile, au murit*...“ ⁴⁾

1) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 210.

2) Idem, pag. 254.

3) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Invățăt. patriarh. Anastasie. gl. 35, pag. 441.

4) Șincai. Cronica, vol. III, pag. 180.

Alteori cuvântul de leac are un înțeles mai larg și însemnă un tratament oarecare, urmat sau nu de vindecare. De exemplu, spune Miron Costin despre Radu Mihnea (1616-1619), care era bolnav de ochi, că în al treilea an de domnie, din cauză că i-a revenit boala „s'a răsbolit... și singur au pohtit la Impărăție să-i vie mazilie, să poată merge la Țarigrad pentru leacul ochilor...” adică pentru vindecarea ochilor.¹⁾

Alteori cuvântul de leac are un înțeles figurat. Cronicarul Neculce spune despre Duca Vodă (1693-1695), ginerile lui Brâncoveanu, că având nevoie de bani, a înființat o dare nouă „văcăritul”, care i „rană fără leac”.²⁾ Sau poate avea un înțeles moral. De exemplu, în Prefața Pravilei lui Matei Basarab, mitropolitul Ștefan spune despre prevederile legii:

„...Și carii vor ceti nu li se va uri, că am pus toate leacurile de fiecare vină, împărțite toate pe glave, prea lesne de a le afla”.³⁾

Vracevanii este termenul întrebuițat de Pravilist pentru leacuri. Cuvântul derivă din vrăciu, care vrăciuește bolnavii și le prescrie sau le dă vracevanii, adică medicamente. Spune Pravilistul: „cela ce nu va chema vrăciu la boala muerei lui, și să-i cumpere de tot felul de vracevanii...”.⁴⁾

Dohtorii sau doftorii însemnă tot medicamente. Când cuvântul de vrăciu a fost înlocuit cu cel de doftor, s'a schimbat și termenul de vracevanii în cel de doftorii. Pravilistul spune: „...să-l tămăduiască dohtoriile...”.⁵⁾ Iar Cronicarul Niculae Costin în povestea de pomină a lui Despot Vodă (1561-1563), spune că Despot, dacă a venit la Curtea lui Alexandru Vodă Lăpușneanu, s'a apucat de feldefel de uneltiri și „înfelegând Alexandru Vodă, au pus de l-au otrăvit pre taină. Și simfîndu-se a fire otrăvit, indată au luat doftorii, și nu i-au stricat nimic otrava...”.⁶⁾

La fel și Ioan Neculce. Spune că Duca Vodă a vrut să otrăvească pe un curier, anume Tepek, care :

1) Miron Costin. În Letopiseți. vol. I, pag. 268.

2) Ioan Neculce. În Letopiseți, vol. II, pag. 248.

3) Prefața Pravilei lui Matei Basarab. În Bujoreanu. vol. III, pag. 139.

4) Bujoreanu. Pravila gl. 8 și 243. pag. 24-25 și pag. 230. Longin, l. c. pag. 94.

5) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățat. patriarh. Anastasie, gl. 38, pag. 445.

6) N. Costin. În Letopiseți, vol. I. Apendice X, pag. 433.

„*umbla din Camenița la Poartă cu trebile Pașei; ce s'au priceput acel Buluk-Bașa, și au băut doftorii împotriva otravei și n'a murit*".¹⁾

Antidot, este un neologism întrebuințat de Dimitrie Cantemir pentru leac. El însăși dă definiția acestui cuvânt: „*antidot, este leac ce se dă împotriva boalei*".²⁾

Oricum s'ar spune, leac, vracevanii sau doftorii, acestea se dau bolnavilor spre tămăduirea lor, spre tămăduirea boalelor. Căci toate boalele își au leacul lor „*numai moartea la muritori este fără leac*".³⁾ De aceea bolnavul trebuie să nădăjduiască totdeauna, căci „*tuturor tămăduire și vindecare se nădăjduiește*" și „*de multe ori boala nenădăjduită pe leac și-au dat*".⁴⁾

Prescrierea leacurilor se face pe rețete scrise de doctori. Rețetele sunt „*izvozel de leacuri, carele trimit doftorii la spițerii, să facă asupra boalei*".⁵⁾ Dar aceste izvozele sau rețete trebuie formulate cu multă grijă, căci „*doctoriile violente și inoportune dau naștere unor rele nouă*".⁶⁾

Doctoriile se prescriu la toate boalele, căci „*bolile nu se vindecă cu vorbe inflorite, ci cu doctorii folositoare*", dar nu se dau niciodată celor sănătoși, căci, dacă „*doctoriile nu sunt bolnavilor totdeauna de folos, dar celor sănătoși sunt totdeauna vătămătoare*".⁷⁾

Medicina populară ne-a păstrat o mulțime de rețete ajunse până la noi prin tradiție orală, dar n'avem rețete formulate de doctorii vremilor trecute decât numai dupe începutul secolului al XVIII-lea.

Intr'un manuscris din 1740, de sub cota 312, la Academie, găsim pe o foaie următoarele rețete:

1. *De frângulițe: să iei varză sărată, să mesteci și să ție în gură.*
2. *De tuse, să iei gutue, să o ungi cu unt de vacă și s'o bagi într'o oală să fiarbă foarte bine, deci să mănânce gutuia și să bee ziama.*

1) Ioan Neculce, in Letopiseși, vol. II, pag. 249.

2) D. Cantemir, Istoria Ierogl., pag. 7.

3) Idem, pag. 212.

4) Idem, pag. 247.

5) Idem, pag. 19.

6) Hurmuzachi, vol. XIII, N. Mavrocordat, Păreri și cugetări, pag. 432, nr. 435.

7) Idem, pag. 449, nr. 681.

Alta : usturoi copt cu miere, să mănânce pre nemâncate.

Alta : comit (?) pisat cu apă, ori de tuse cu strânsură in piept.

Alta, iar de tuse : să fierbi smochine cu vișine, să stre-cori, să bei.

Iar de tuse : sămânță de nalbă albă, să fierbi cu vin, să bea.

3. De trânji când vor fi eșiți : să stingi spuză cu oțet iute și să pui într'o cârpă și să pui la șezut cât vei putea răbda, după aceea să fierbi praz și cu zeama prazului să te speli acolo unde sunt trânjii eșiți.
4. Când te mănâncă ochii : șofran și trandafir fărâmat ca fă-ina, să mesteci și pune la ochi.
5. Când va cădea ceva in ureche, bagă unt cald in ureche. Purice sau altceva : păr din cap să bagi in ureche, însă și păr de porc bagă in ureche.
6. Când are sunet in ureche : foi de rug tinere, să se fărâme și zeama lor să meștece cu miere, să pice in ureche.
Alta : unt de vacă mestecat cu miere se'ncălzește, pici in ureche.
7. Când doare gura : popitnic (?) fierbe cu vin și ține in gură.
Alta : trandafir uscat și ars, să-l faci făină, presari dinții.
8. Iar de putrejunea dinților : șofran, care in chip ca făina, să presari dinții și mestecat cu miere unge dinții.
9. Erbi de trânji să știi care sunt in lume : Reaven din Șoci-opicion (?) și gândaci de turbare, câte trele să le pisezi și să le amesteci câte trele și să le cerni cu sita și să fie mai mulți gândăcei ; cele două erbi se cumpără cu dra-mul de la Greci ; ci să iei câte trele pe vârful cuțitului, să pui într'un pahar cu rachiu, să bea de trei ori ca de trei bani, iar erbile să-l bei tot deodată și să bee Vineri și Marți de dimineață pe nemâncate și să stai cu picioarele pre fer, cu fața la răsărit, și să dea un copil să bee, iar muerei să-i dea o fată, și te vei curăți. De bucate de a-creală și sărătură să nu mănânci. De carne de vacă, de sotnă de crap să nu mănânci, iar alt pește și carne de oaie și azimă cam nesărate, dulci, până se va vindeca. ¹⁾

1) Academia Română, manuscrisul no. 312. 282 foi, din 1740. Conține un Lexicon Slavo-Rom., și altele. Intre pag. 256-260 sunt rețetele notate. Descifrate de d-nul Damian Bogdan dela secția manuscriselor Academiei.

Intr'un alt manuscris dela începutul aceluiaş secol, al XVIII-lea, dar fără dată precisă, găsim iarăşi o sumă de reţete, din care unele foarte ciudate, au valoare numai ca curiozităţi, iar altele foarte interesante au valoare şi documentară şi ca bogăţie de termeni.

1. *De turbat. Deza (doza?): se scrie pe o prescură şi să-i dai să mănânce.*
2. *La durere de cap: muşte pisate şi amestecate cu miere, să ungi la cap in creştet.*
3. *Pentru gura omului: Pokisnic (?), ferbi cu vin şi fine in gură.*
Alta : trandafir să-l usuci şi să-l pisezi ca făina şi să presari pe dinţi.
4. *De putrejunea dinţilor : şofran pisat ca făina şi să se amestece cu miere, să ungi pe gingii.*
(Trebue remarcat că aceste prescripţii pentru gură, sunt identice cu cele din manuscrisul precedent).
5. *De muşcătură de şarpe: de'l va muşca la picioare sau la mână să-i ingroape picerile în pământ, să stea într'o zi şi să bea lapte acru. Aceia este doctoria.*
6. *Când să scură trupul omului pe picere : ou cu miere să se pue la ochi.*
7. *De săgetătură : să opăreşti brânză, să pui la rană.*
8. *Când curge puroi din ureche : Să se ude cu vin şi să se pice in ureche.*
9. *Când turbează omul : Fiere de porc pe gură să bea.*
10. *De câine turbat : raci de râu să-i pisăzi arşi şi să bea cu vin.*
11. *De durerea maşelor ; caşcaval vechiu cu rugină de zală să mănânce pe nemâncate.*
12. *De asurzire : hierde de epure cu lapte de femee să pice in ureche, sau here de corb cu lapte de femee să pice in ureche.*
13. *Când te mănâncă ochii : Şofran şi trandafir pisat ca făina ca să pui la ochi, (este aceiaşi recomandaţie ca şi in manuscrisul precedent ; această asemănare ne permite să le socotim din aceiaş epocă, din 1740).*
14. *Când muşcă câine turbat sau şarpe : frunză de urzică pisată cu sare, şi spintecă o broască şi pune la rană.*

15. *Cel ce are albeață pe ochi ; Cumpără ceșned (?) un dram și spumă de mare un dram, rânză de câine un dram ; trei grăunțe neghină și pielită de găină neagră de la pipotă, și unghii de fată curată cu șandru un dram ; holercă de două parale, rachiu de două parale ; rânză de câine arsă scrum, pisată ca făina și cernută prin sită, tivga iar arsă scrum, pisată iar cernută prin sită ; unghiile de fată și pielita de găină uscată și pisată și cernută prin sită și ceșnidu curat de coajă, spuma de mare amândouă pisate și cernute prin sită, și le amestecă cu totul la un loc și cu șandru iar pisat, să bea cu rachiu câtu-i simceaua cuțitului, în toate diminețile, până în 18 să va vindeca.*
16. *Care are șarpe în trup sau broască : Ține-l trei zile nemâncat și nebăut. Deci caută carne proaspătă cât va putea îmbuca în gură odată ; pune carnea pe foc, să se încălzească de abia și să o dai în gura omului și să o amestece în gură, și să cauți suliiman nefăcut un dram, să-l pisăzi ca făina și cu rachiu bun, să-i dai să bea ca să trezească.*
17. *De greeri proaspeți, de o lună de zile : Caută un ariciu viu și-l pune într'o căldare mică, și acopere căldarea cu o scândură și o pune pe jeratec, când vei vedea că ariciul zgârie căldarea să descoperi, să o pui într'o sticlă și pică în urechea omului apă de aceia și îndată vor eși greerii.*
18. *Cine are greeri vechi în cap : Ia un fâst cât va cuprinde capul omului și fă o groapă în pământ cât va încăpea fâstu, și fă foc în groapă un ceas. Deci invelște capul omului cu zece fuere de cânepă melițată și mătură focul bine din groapă și stropește pe foc puțină apă, apoi toarnă două coafe de apă pe capul omului și culcă-l pe om cu capul pe groapă cu o ureche în sus iar cu alta în jos și pune fâstul pe cap să stea până vor eși grierii.*
19. *De asurzeală : Spumă de mare un dram și rădichie neagră, să tae creasta și să o scobească, și ce va scobi dintr'nsa să piseze bine și să presare spumei, și să repete și le bagă iar într'nsa, și să o plongească (?) și să o pue în pământ să șază trei zile, a treia zi să o scoată și să pice în urechea omului apă de aceia, de trei ori, în trei zile.*
20. *De durere de grumaz : Caută scorțișoară și umbir (?) trei dramuri, să le pisăzi toate la un loc, să le amesteci toate la un loc în miere, să le legi la grumaz fierbinte.*
21. *De friguri cine bolnăvește rău : Caută untură de mihalți și floare de nuc de mare două dramuri, trei dramuri simbir (?)*

- (poate zingiber), holercă o jumătate litră, acestea le amestecă.
22. De lepdătură : Caută rădăcină umeg (?) și hrean și rădăcină de curcubete, să le pisezi toate la un loc și să le fierbi în miere și să le legi la rană.
 23. De scrântitură : melci dupe câmp, să-i pisezi bine cu albuș de ou și miere de care fac între Ispas și între Sfeti Gheorghe, le amesteci toate la un loc, și leagă la scrântitură.
 24. Pe cine mușcă șarpe în apă : rădăcină de boz sterp, să-i dea să bea pe zi de trei ori, în trei zile.
 25. De durere de inimă : apă de trandafiri și apă de pelin să le amesteci, să dai să bea.
 26. De râe căprească : argint viu două dramuri și iarbă de pușcă nouă dramuri ; rădăcină de strigoaie... dramuri, rădăcină de umeg două dramuri, să le pisezi toate la un loc, să cauți și untură de șaleu și de găină neagră, și să le amesteci toate la un loc, și să ungi de nouă ori.
 27. De durerile de cap : când te doare capu caută pelin alb și ia o frunză și o opărește cu oțat undezat, și caută postav roșu nou și-l arde de l față scrum, și miere și albuș de ou, și le amestecă toate la un loc, și leagă la cap.
 28. De vintre : să cauți sămânță de stevie coaptă în palme și să o fierbi în miere, să-i dai să mănânce.
 29. Cine are păduchi lași la ochi : să cauți argint viu, să-l omori, și să-l ungi pe trup.
 30. De durere la picioare : frunză de dafin și balegă de oae, să le amesteci toate și să le ție la picere și la trup.
 31. Când cade părul capului omului : albină de roiul dintăi și unt de capră neagră, să pisăzi albina și să amesteci cu untul, și să ungi capul.
 32. Când moare vacile de boală : să usuci spată de vulpe, să le afumi și să le dai în tărățe să mănânce.
 33. Când are omul râe : să fiarbă nalbă într'o oală nouă cu vin și să-i dea să bea în trei dimineți pe nemâncate.
 34. De umflătură : rădăcină de curcubete să pisezi bine și să o fierbi bine cu apă și să lege la rană.
 35. De limbrici : frunză de soc, să o pisezi bine și să o fierbi cu apă, și să bea în trei zile.

36. *Fămeia care nu poate naște coconi : apă de bujor să-i dai să bea, că va naște.*
37. *Care cade în boala câinească : gămălii de măceș să fierbi cu apă, și să-l scalde de trei ori.*
38. *De junghiu : iarbă dulce și anason dramuri trei, și să le pisăzi amândouă deodată la un loc, și să le fierbi în miere, și le fii la junghiu și să stea legat până de trei ori.*
39. *Iar de junghiu : rădăcină de urzică să pisăzi cu pușintică sare și să o speli în pușântel oțăt de vin bun și să bea oțătul.*
40. *Iar pentru junghiu : făină săcăroasă să o cearnă și să o frământă în rachiu, să faci turtă și să o tinzi cu druge cât va cuprinde junghiul, și să o ude cu rachiu și să o presare cu cimén pisat, și să o pui la junghiu că-i va trece.*
41. *De durere de cap : floare de soc să le ferbi și să spele capul într'o zi de două ori.*
42. *Cui pute gura : frunză de salcie albă să o fierbi și să speli gura de zece ori în oțăt.*
43. *De măsele : holircă albă și perit (?) un dram, să pisăzi și pune într'o lingură piper cu olerca și să iai bumbac să-l intinzi în olercă și să-l pui pe măsele.*
44. *De durere de ureche : rădăcină de hrean să-l pisezi bine și să-i storci în ureche trei picături.*
45. *Care muere n'are lapte în fățe : caută vinele în răsărita soarelui și fă nouă metanii cu capul până la pământ și sapă rădăcină de pătlagină, și sapă 19 fire de urzică și le rumpe frunzele, și le fierbe intra'acel ceas în lapte dulce, și într'acel ceas le leagă la făță, cât va putea să rabde de caldă, și sâmânță de lăptuci albe și să le pisăzi bine toarte, și să bea zeama laptelui într'acel ceas și în trei zile, în toată ziua de trei ori, să lege și să bea cu apă, că va veni făța.*
46. *De sfrințit care este în faț în incheeturi : Zer de vită un dram, var un dram, și acestea amestecate cu unt și să-și ungă trupul.*
47. *Iar de sfrânție care s'a strâns la ochi : să sape rădăcină de cumpene de la pădure, și să o pisăze bine, și o dă omului să bea în 15 zile, că să va mântui.*
48. *De mâni frânte sau picere : să pue iarba lui tatin și cu rădăcină, amândouă deodată le pisăzi bine și le fierbe în lapte*

dulce și le leagă la picior sau la mâna cea frântă, ziua de două ori, până în cinci dimineți, și să va vindeca.

49. De omul surpat : caută melci după câmp si-i zdrobește bine cu coaja lor și să bea cu lapte dulce, și să stea de picere mai sus de cât capul, până de trei ori.
50. Cui cojesc țâțele : rădăcină de fiarea pământului și rădăcină de calapăr, și zece dramuri de șofran, și să le pisăzi toate la un loc, și să le fierbi în lapte dulce, și să le legi la rană în trei zile.
51. De chialbăște : să pui lulachtu un dram, și să-l pisăzi bine, și să-l fierbi în unt, și să-l ungi la cap, că să va vindeca.
52. De tăere de sabie : rușină 2 dramuri și tămâe 2 dramuri, și sacăz un dram, și său de oae patru dramuri, și ceară un dram, și se amestecă acestea toate la un loc, și să leagă la rană.
53. Cine are glonț în trup : să caute iarbă dulce și să pisează bine, și te leagă la rană.
54. Cui esă dosul șăzutului : să cauți țepi de orz și floare de pătlagină, și să le pisăzi bine amândouă odată la un loc, și să le fierbi, și scumpie cu apă, și te spală cu zama scumpiei la șăzut.
55. De durere de mijloc : să cauți untură de șarpe galben și să amesteci cu rachiul și să ungi cu rachiul acela pe lângă foc, până de nouă ori.
56. Care mueri sar din somn după naștere : rădăcină de stânjăn albastru, să-l pisăzi și să-i dai cu rachiul, să bea de trei ori.
57. De tusă : rădăcină de căpșună cu frunză, să o fierbi cu vin într'o ulcea nouă de o jumătate ocă vin, și să bea pe nemâncate, și dimineața și seara.
58. Iar de tuse : gutui și zahăr și piper fierte cu vin cald.
59. De tuse cu năduh : să cauți nouă ghiocei albi și să-i bagi într'o ulcea verde împreună cu oțet tare, ca de doi bani, și să bagi trei grăunțe de floarea soarelui, și să pui ulceaua lângă foc și așa șăzând până a doua zi lângă căldură, și să bagi candel și tămâe ca de o lețcae, pisează, și amestecându-le, să bei căldișoară o zi-două acea tămăduire.
60. De râe : piatră pucioasă trei dramuri, iarbă de pușcă patru dramuri și untură veche de rămători, să le amesteci toate într'un loc și să-l ungi cu dânsule.

61. *Iar de râe : piatră pucioasă să o pisăzi bine și ceapă albă, să o pisăzi bine foarte, și să le amesteci la un loc împreună cu unt de vacă, și să te ungi pripindu-te pe lângă foc, că-ți va trece.*
62. *De pecingină : gilom (?) un dram și să iai unt, să amesteci, să te ungi.*
63. *Care nu să poate pișa : bureți de mare, îl arde de-l fă scrum sau îl usucă și pisăzi de-l fă ca făina, și să-i dai să bea cu lapte dulce când te doare.*
64. *De durere de cap : frunză de pelin alb, să-l opărești cu oțăt undezat, și leagă la cap.*
65. *Iarăși de durere de cap : floare de soc să le fierbi și să speli capul, într'o zi de nouă ori.*
66. *De bubă vânăță : postav roșu să-l arzi, să-l faci scrum și să pui miere și albuș de ou, și le amesteci toate la un loc, și le pune la bubă.*
67. *De față frumoasă : hule de bou, să le amesteci cu miere și să se ungă la față, că se va infrumuseța.*
68. *De sânge din nas : baligă de cal caldă și să pui ca căramidă pisată și cu călți de in, și să pui la tâmplele capului și în creștet.*
69. *Iarăși de sânge din nas : să scrii cu sânge de cal pe o hârtie și să zici așa : stai singe, să nu mai curgi, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor amin.*
70. *Pentru trânji : să căutați sămânță de vânj la coaja lui, că vei găsi sămânța călită și să te afumi la dos, că-ți va trece.*
71. *Iarăși pentru trânji : să pui carne grasă și sămânță de cânepă, și iarbă pucioasă, să amesteci, că va trece după ce va afuma.*
72. *Iar pentru trânji : frunză de nuc și să pisezi și să plămădești cu rachiu tare, și să-l bea, că-i va trece.*
73. *De umflătură : o broască vie să pue la umflătură, să stea două zile, că-i va trece.*
74. *Pentru melicul (?) de cal : să cauți un șarpe viu și să fii călare pe cal, și să tai coada cea fără de os, și spărgând melicul să-i bagi coaja acolo, că-i va trece.*
75. *Iar pentru melic de cal : să cauți hierea pământului și să o tai mărunțel ca tutunul și să o amesteci în orz sau în*

tărățe, să-i dai să mănânce de trei-patru ori în trei-patru zile, în loc de grăunțe, că-i va trece.

76. De durori : sămânță de scai, turta lupului și pucioasă de o lățcae, să plămădești în rachiu, să bea Marțea, că-i va trece.
77. Iar de durori : sânge de epure, proaspăt, iar de nu se va întâmpla proaspăt să-l iai de la epure, să-l încălzești, și să-l bea, și de aci încolo să nu mai mânci epure.
78. De plescaviță : să razi după căldare scrum, și să-l pisăzi împreună cu piatră pucioasă și baligă, și să le amesteci cu unt proaspăt și să se ungă bine, că-i va trece.
79. De muerea care nu face feciori : să prinză o prepeliță și să o ții până va veni sângele muerii, și atunci să-i bea sângele cald.
80. Alta să o scrii : pomeni gospodi sni : idomschia vădni Eru-salim glagomoștia i sto ștate do osnovanie ego. Aceasta scriind-o pe hârtie, să o poarte în sân.
81. Să vie țâța muerei : molotru și pătrunjel pisat cu miere și cu vin vechiu, să bea.
82. De zăpri : tivgă uscată să bea cu o lingură de apă.
83. De matrice : sare arsă cu rachiu de drojdie și cu tirriac amestecate, să le bea.
84. Iar de matrice : bășcuță roș de care cresc prin fân, să le fiarbă cu apă, să le bea.
85. De inemă : rădăcină de rug și de mărăcine pisate, să le bea cu vin cald.
86. De mușcătură de câine : baligă de porc cu unt, să pui la mușcătură.
87. Pentru furii ce-ți vei bănuî de dâșii : să scrii pe o hârtie aceste cuvinte și să pui hârtia sub așternutul aceluia ce-ți vei bănuî pe dânsul : Iuda iscarioteanul s'au arătat la vânzarea lui Hristos, căci că era fur și la dânsul purta punga și ce-arunca într'insa purta, și într'acea noapte au dormit și s'au spăimântat toată noaptea și s'au spus de Hristos și la Apostoli. Și așa acest om ce au furat să nu poată dormi șapte nopți și șapte zile, până când nu va arăta din gândul lui și să se vedească și să arate ce au furat, viimea oța sinca stagoh (sfetago) Dha (Duha) i ninei prisno i vo vechi beacom amin, și iar să scrii aceste cuvinte pe pâine, și să dai să mănânce : ag, gaar, gupi, sag, rag, faanul, apoi iar

să scrii pe pâine aceste cuvinte : muj emaşe clcavit : Dost staego polca sut i gorest i liste podcazicom ego trud ibo besni, și să dai să mănince, și va dovedi.

88. Când este omul îndrăcit, să scrii aceste cuvinte pe pâine și să-i dai să mănânce și să bea vin, și să numere aceste slove :
O D L I R G M L G C S F A Ț I E F V I S G T F T
O Z M O t T P B K a g o t r m l v g l

Is		Hs
Ni		Ka

89. Pentru bolnav, muri-va au trăi-va : să mergi către dânsul și să-i zici așa : Doamne Dumnezeu nostru mers-ai în Canaana Galilea și ai făcut apa vin și minune ai arătat de bolnav, cu Lazăr, arată și acum cu acest rob alta, trăi-va au muri-va, și să socotești : de se va întoarce spre dreapta, va trăi, iar de să va întoarce spre stânga va muri.
90. Alta, pentru boală : să et pușintel aluat să atingi pe trup, pe la subțiori și pe la inimă, pe bolnav, apoi să-l arunci la un câine și de-l va mânca, nu va muri, iar de nu-l va mânca, va muri.
91. Când plânge coconul noaptea : să cauți o piele de șarpe și să-l afumi când le-i culca.
92. De durere de cap : frunză de vișă să pisezi, să pui în cap de la o ureche la alta.
93. Pentru... (fila este ruptă) : piatră vânăță și pucioasă și untdelemn în untură de porc, să-l ungi la picioare, că-i va trece.
94. Pentru șarpele ce intră în om : să plămădești în oșat tare sare de pușcă și sticlă galbenă să pisezi, să pui tot în oșat și să bea diminiața pe nemâncate, Vinerea și Sâmbăta.
95. Și de broască tot așa.
96. Pentru trânji : la pișcatul lunei, Vinerea toată ziua să nu mănânci nimic, iar în deseară să cauți trei raci vii, să-i pui în apă ca să nu moară până adouazi Sâmbăta diminiață în răsăritul soarelui, și apoi să iai racii așa vii, să-i pui în niște piulițe, să-i pisăzi cu coajă cu tot bine, și după ce-i vei pisa să-i pui într'un săculeț de pânză, să-i storci bine, și să storci și vreo trei-patru lămâi, și să pui și un grăunte de piatră vânăță ca un bob de mazăre, și să le bei tot îndată. Dar după ce lei vei bea, să fie și o căpățină de usturoi pisat și piper pisat și să întingi cu pâine cât vei putea suferi, cât de mult, și după aceia vei lua racii să-i bei și să iai și

dulceață, să mănânci. Când este greață atunci să nu bei, și aceasta o faci odată de două ori și de trei ori, numai Sâmbăta, într'altă zi nu. Și aceasta își este leacul, și rachiu să nu bei.

97. *De orbiciune : să-și rază unghiile acel bolnav și să le pue, adică unghiile, într'o lingură și cu țâță de fată să le bage în ochi.*
98. *De stâlcitură : hier de găsit să-l arzi în foc și să pui apă într'un vas, și să bagi herul ars și trei cărbuni vii în apă neincepută, și să guste acel bolnav de trei ori, și să spele pe trup, și așa, ce va mai rămânea să o lepede pe un drum, cuiva.*
99. *Cine are venin la inimă : să fiarbă cimbru cu oțat și cu miere, să le fierbi tot într'un vas și să bea pe nemâncate, că să va tămădui.*
100. *Cine să pișă în pat dormind : gătlej de cocoș să-l arzi în foc, să-l pisăzi și să-l amesteci cu apă caldă și să bea pe nemâncate. Sau o bășică de porc arsă să bea cu vin.*
101. *De cea bubă : să sapi o buruiană ce să chiamă avrămiasa și să o pisăzi și să o faci turtă și să o pui în două sau în trei rânduri.*
102. *De friguri să scrii așa : measto lăsno est tocmo vedru zisea Hristos Kresta tvoego abie prosebe grozd jivot c sei te bea spase venase veselie Sleva tebe. Scrie aceste cuvinte. Ia un taler și apoi să spele talerul cu apă neincepută și să dai aceluia cu frigurile, să bea.*
103. *De tusă cu năduh : să ia o strachină nouă neumblată, smălțuită bine și să cauți o groapă de bucate vechi, de care are într'ânsa, iar nu fără duh, și să o destupi, să legi strachina cu o funie binișor și să o lași în groapă cu gura în sus trei zile, apoi să o scoți binișor, că vei găsi apă într'insa. Și să bei acea apă pe nemâncate de două-trei ori cu o lingură.*
104. *Rățăt de tusă, cum arăt :*
- | | | |
|----|---------|-----------------------------|
| 10 | Dramuri | betonic |
| 10 | " | veronică |
| 10 | " | rădăcină de tureț |
| 10 | " | rădăcină de iarba lui tatin |
| 5 | " | rădăcină de iarbă mare |
| 5 | " | iarbă dulce |
| 10 | " | rădăcină de pir |
| 10 | " | rădăcină de nalbă de câmp. |

Acestea toate să le tai mărunt și să le pui într'o oală zmălțuită, cu patru ocă de apă, care oală să o astupe pe deasupra cu coajă de pâine, și in mijloc să pue o țavă ca să răsufle oala la fiert. Și să fiarbă până va scădea la de două degete apa, iar nu mai mult, apoi răcindu-se să o strecoare zama într'o oală curată și să acopere bine. Din care pe toată ziua să pue într'un ibric de cafea de cinci filigene zamă de aceia, candel cât va trebui și va suferi de dulce. Și un tenchiu de udegheni (?) pisat și să le fiarbă până când va rămânea patru filigene. Și apoi să bea dintr'aceasta un filigean dimineața, cald, și altul înaintea prânzului, altul la vremea de chindie și celelalte seara când să va culca în așternut. Care dohtorie este foarte bună de tusă, măcar fie cât de veche.

105. De friguri: să iai revent patru dramuri, odagam (?) bun, 3 dramuri, sabur trei dramuri. Toate acestea deosebit să le pisezi in piuliță și să le cerni prin sită, apoi să le mesteci într'un loc și să le strângi într'o hârtie, să stea. Și când îți va trebui pentru friguri, să ia, om bătrân, un dram, iar la copii mici sau la oameni slabi o jumătate de dram, amestecându-le cu apă caldă într'un filigean, apoi să bea, iar de-i va fi greață, să zdrobească o ceapă, să mirosească într'insa ca să nu verse de grab, și de câte ori ar vărsa de atâtea ori să bea zamă de găină sau de perje, și-l va lăsa frigurile.
106. Iarăși de friguri: să iai nucșoară 2 dramuri, mușețel 4 dramuri, țipirig un dram. Toate acestea să le pisezi și să le cerni prin sită și să le împarți in trei părți prin hârtie și să stea. Și după ce-l va scutura frigurile, să dai a douazi o hârtiuță cu prăfșor și să-i dai cu apă caldă să bea, nu într'acea zi când va avea friguri, ci când nu va avea; și de nu-l va lăsa deodată, iarăși să-i dai al doilea rând când nu va avea friguri, o hârtiuță, până in trei rânduri, că apoi il va lăsa.
107. Prăfșor ca să nu rămâe cuibul frigurilor in el: să ia piatră acră turcească două dramuri, să o arzi pe vatra focului; cuișoară un dram; țințvariu (?) miron (?) 7 dramuri; toate acestea să le pisezi și să le amesteci la un loc și să faci prăfșor in 7 părți, să le pui prin hârtii să stea. După ce-l vor fi lăsat frigurile, să ia într'o zi o hârtiuță cu prăfșor și să bea cu apă caldă până de șapte ori, in șapte zile; acestea să le ia dimineața pe nemâncate și de câteori va vărsa, să bea apă caldă, că de nu vei scoate acestea până

in 7 zile, apoi se va naște în pânțele gălbînare sau rastu, sau uscăciune trupului, și alte multe boli pricinuesc.

108. Pentru durere de cap: să iai chimen și să pisezi bine și să presari cu acest chimen o felie de pâine, apoi să stropești pe deasupra chimenului cu oțat și să legi la cap.
109. Altfel, cu castraveți: să iai castraveți murași și să tai în trei felii și să legi la frunte. Este bună și varza murată tot pentru durere de cap.
110. Rețetă de esenția amară: 50 dramuri foi de pelin; 30 dr. carto benedicto (?); 30 dramuri ținta frumkinor (?); 30 dramuri trifolium fibrii; 40 dramuri coajă de cârmuz; 10 dramuri rădăcină calamus; 10 dramuri rădăcină gențiana; 10 dramuri rădăcină țăturia (?) (poate centaur); 5 dramuri floare de nucșoară și 5 dramuri scorțișoară. Acestea se taie mărunt și să se amestece și să se bage într'un clondir mare, și să se toarne trei oacă de spirt de vin prefăcut și să șază la un loc, până va trage acel spirt putoarea florilor, și apoi să le stoarcă și să strecoare acea zamă prin hârtie și să șează o săptămână două de zile, apoi să bea câte un pahar, când va cunoaște stricarea de stomah.
111. Pentru scorbut vechiu, adică tușlu balgă: un filigean de fasole, un filigean linte, un filigean bob, un filigean sămânță de cânepă, câte un filigean din sămânță de in, de castraveți, de pepene galben, de pepene roșu, de dovleac. După ce le va împreuna acestea toate, să cumpere o oală zmălțuită, un ulcior mic zmălțuit făcut ca carafile, și oala să o îngroape în pământ până i se va potrivi buzele cu pământul, și sămânțele toate să le pue în ulcior, să pue trei lemnișoare subțiri în gură, ca să cază sămânțele, să-l bage în oală cu gura în jos, să astupă de lături cu pământ să nu răsufle, apoi să facă foc pă ulcior deasupra, să arză ca un ceas, apoi să ridice focul, să se răcească oala, să ia smoala ce va găsi înlăuntru, să-l ungă.¹⁾

Intr'un alt manuscris din 1766, se dau următoarele rețete:

1. Pentru ciumă, de va fi om mare, dram de săricică 1 și jum. și pucioasă dramuri trei. Să-i dai să mănânce cu pâine, iar de va fi de mijloc, să le faci în două, iar de va fi copil mic, să-i dai a treia parte, că-i va trece.

1) Academia Română, manuscrisul nr. 270. Conține: Viața și povestea marelui Alexandru Machedon și diverse însemnări printre cari și rețetele de mai sus.

2. Pentru durere de inimă, rădăcină de bujor să poarte omul la el.
3. Pentru legătura ce e legat omul de fermecătoare, acel om să ia nașterea de la ursoaică și să o piseze foarte mărunț, și să bea omul acela și se va vindeca.
4. Pentru incuiat, când se incue omul pe jos: corn de inorog, să-i pui în apă neincepută să stea un ceas într'un pahar de sticlă, și apoi să o bea că se va slobozi și îi va trece.
5. Pentru incuiatul udului, miere și săpun, rachiu și rum și mărari și molătră să le piseze bine toate și să le faci turtă și să le pui la mădulariu.
6. Pentru lungoare să scrii pre o hârtie aceste slove și să le pui la grumazi:
cye ty o pr gmr c n.
7. Pentru dor de ochi, să te speli cu sabur la ochi.
8. Pentru dor de ureche, burete de mare 4 dramuri, și să-l arzi în foc și cenușa lui să o pui în urechea omului.
9. Pentru dureri de inimă, apă de trandafiri și apă de pelin. ¹⁾

În afară de erbile și alte produse medicinale cari se găseau la noi, bună parte din droguri erau aduse din țările vecine. Documentele ni-au păstrat o mulțime de date cu privire la preparatele farmaceutice pe cari le importam sau se găseau la noi. Dăm aceste documente în ordine cronologică, așa cum li-am putut alege noi.

14 Martie 1382. — Regele Ludovic al Ungariei oprește exportul din Sibiu în Țara Românească a „*nonnulli vero mercatores piper, crocum et alia specierum genera*“.²⁾

21 Iulie 1412. — Piperul, șofranul și zinziberul (*radix zingiber*) erau drogurile cele mai mult căutate pe atunci, pentru că se întrebunțau nu numai ca medicamente, ci și ca condimente. Diferitele convențiuni vamale vorbesc totdeauna și de aceste articole. În taxele vamale de la 21 Iulie 1412 se trec „*uno lapide piperis mercator...*“ și „*lapide zinziberis...*“.³⁾

1) Dintr'un manuscris al Academiei, sub cota Nr. 2183. Publicat de Dr. N. I. Angheliescu în „Spitalul“ anul XXIV, pag. 207.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV, 1, doc. III, pag. 2.

3) Idem, doc. IX, pag. 8.

1386-1418. — Mircea Voevod stabilește condițiile vămii, în cari se vorbește și de piper și șofran. ¹⁾

1421. — Acelaș lucru face Ioan Radu Voevod în 1421, vorbind despre piper, șofran și bumbac. ²⁾

1422. — Dan Vodă în 1422 despre „*săpci frâncești, piper, șofran și bumbac*”. ³⁾ Aceleași condițiuni de vămi se stabilesc de Dan Vodă într'o altă convențiune din acelaș an, în care se trece piperul, șofranul și bumbacul. ⁴⁾

1437. — Convenția se repetă de către Vlad Vodă în 1437, despre piper, șofran și bumbac. ⁵⁾

29 Iunie 1456. — Prin privilegiul lui Petru Aron Vodă din Moldova, dat Liovenilor, aceștia capătă dreptul de comerț prin Moldova, cu „*...coria subtilia, tus, liquorem acidum Graecum, zinziberum*”. ⁶⁾

3 Iulie 1460, Suceava. — În așezământul comercial făcut de Ștefan cel Mare în acest an, se vorbește și despre șofran, piper și scortșoară. ⁷⁾

1462. — La această dată cetățenii din Camenița cer regelui Cazimir al Poloniei să le lase liberă trecerea pe drumul dela Luczo și Oldsko, de oarece drumul Moldovei nu mai este sigur pentru aducearea mărfurilor, ca „*omnesque species aromaticas ut piper, zinziber, cariofolos, etc.*”. ⁸⁾

8 Noembrie 1469. — În convenția încheiată în acest an, se pomenește numai despre piper. ⁹⁾

15 Noembrie 1469. — Neagu, Vornicul lui Radu Voevod, judecă într'un proces dintre un Sibian și patru Greci, în care este vorba și despre „*piperum nostrum*”. ¹⁰⁾

1) I. Bogdan. Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească, p. 5.

2) Idem, pag. 12. — N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, pag. 10, nota 2.

3) Idem, pag. 16.

4) Idem, pag. 19 și 20.

5) Idem, pag. 37.

6) Hurmuzachi, vol. II/2, Doc. DXVII, pag. 680. Documente slavone.

7) Hajdeu. Arhiva istorică a României, tom. II, pag. 171.

8) Hurmuzachi, vol. II/2, pag. 144. Doc. CXXII. — N. Iorga. Istoria comerțului românesc, vol. I, pag. 102.

9) I. Bogdan, l. c., pag. 356, doc. CCCXI.

10) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, doc. CXXVII, pag. 73.

1476. — In convenția vamală încheiată de Basarab, se specifică și despre piper. ¹⁾

1478-1482. — Acelaș lucru în convenția tânărului Basarab. ²⁾

1478-1479. — In scrisorile unor negustori din acești ani se vorbește și despre piper. ³⁾

1482-1492. — Jupân Udriște se plânge Județului și pârgarilor din Brașov, scriind „*să lăsați în pace piperul, până ce-l voi vinde; și atunci dacă mi veți lăsa din vamă, veți face bine, iar dacă nu veți lăsa, Du. sunteți slobozi...*“ ⁴⁾

4 Noembrie 1491. — Regele Vladislav al Ungariei poruncește Brașovenilor să nu mai ia vamă dela negustorii munteni pentru piper și pești. ⁵⁾

Iunie 1493. — In convenția vamală încheiată de Vlad, se vorbește de piper. ⁶⁾

12 April 1500. — In convenția din acest an se vorbește tot numai despre piper. ⁷⁾

1529. — Intre mărfurile importante între 2 Iulie 1529 și 25 Ianuarie 1530, prin vama Brașov, se trec și următoarele: cinamonium libr. 6; flores et nuces muscati, libr. 6; crocus, libr. 19; alumen Kantner 3 und libr. 15; malvaticum (vin grecesc), pondera 5; cariofolus libr. 2 1/2 (aromă indiană); zinziber (amomum zinziber, aromă indiană) libr. 14 1/2; tinctură pro flor, 2 fl; argentum vivum, cubuli 9; tinctura corrigiatoria. ⁸⁾

1530. — Intre mărfurile importate în anul 1530 se găesc și următoarele: zynzyberis, aromatibus, crocum, cinnamum, alumen, color rubei, oleum olivae, piper, tinctura rubra, ciminum, thus (tămâie), vin malvatici, cariofolos, nuces muscati. ⁹⁾

Acest comerț era făcut în bună parte de către Greci, cari aduceau mărfuri, „*dar și strămături, bogasii, piper, șofran, cordovoane,*

1) Bogdan. Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească, pag. 129.

2) Idem, pag. 176.

3) Idem, pag. 266.

4) Idem, pag. 295.

5) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, doc. CCXXXIX, pag. 132.

6) Bogdan, l. c., pag. 341.

7) Idem, pag. 345 și 347.

8) N. Densușianu, în Hurmuzachi, vol. II/3, pag. 649.

9) Idem, pag. 657, 663, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 685, 687, 689, 690.

ierburi (*simplicia*, „*Graecis, qui dederunt aromathario simplicia*”), pe care le vindeau „*aromatorilor sași*”.¹⁾

1534. — În socotelile Braşovului cu noi se trec „*gariofilorum*” şi „*floribus muscati*”.²⁾

1535. — În aceleaşi socoteli se trec condimentele cumpărate de Domnitorul român:

„*dum magnificus dominus Waywoda cum sua consorte huc in civitatem venit emi in culinam eius piper, zinziber et crocum*”.³⁾

1537. — La 24 Ianuarie 1534, se trimite lui Filip Pârcălabu „*crocum et piper*”.⁴⁾

1538. — Petru Rareş al Moldovei cere Veneţienilor o otravă „*aconito*”, cu care să scape de duşmanii lui: „*...tandem eciam Venecias pro aconito misisset quomodo ipsum faceret aliquo modo intoxicari*”.⁵⁾

1552. — În tariful vamal al mărfurilor cari au trecut de la noi în Ardeal, se trec şi „*uno centenario piperis, zinziberis, cariophilorum, risii, thuris*”.⁶⁾

15 Noembrie 1552, Suceava. — La această dată Alexandru Lăpuşneanu al Moldovei cere Bistriţenilor să-i trimită „*crocum optimum ad rationem pecuniarum nostrarum similiter destinare*...”⁷⁾

14 Noembrie 1553. — În socotelile Braşovului se trec pentru Moldova „*dedi domino doctori pro quibusdam speciebus quas Ioannes Hess anno preterito vexerat in Moldaviam ad curandum Wayvodam Stephanum*”.⁸⁾

4 August 1553. — În aceleaşi socoteli se trec „*vitrum plenum aqua rosacea et unum plenum lavendulae aqua*”.⁹⁾

1) N. Densuşianu, în Hurmuzachi, vol. II/3, pag. 693. — N. Iorga, Istoria comerţului românesc, vol. I, pag. 184.

2) Idem, Hurmuzachi, vol. II/4, pag. 64.

3) Idem, pag. 92.

4) Idem, pag. 134.

5) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, doc. DCCLXXI, pag. 413-4. — N. Iorga, Istoria comerţului românesc, vol. I, pag. 128.

6) Hurmuzachi, vol. II/5, pag. 4.

7) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, Doc. DCCCCVIII, pag. 489.

8) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI, pag. 789.

9) Idem, pag. 791.

31 Martie 1561. — Alexandru Vodă al Moldovei cere Bistrițenilor „*umb hundred Dukhatten in Golt Saffran verordnen und dasselbig schikken*”.¹⁾

23 Mai 1558. — Se trimet Doamnei lui Mircea Vodă, de către Brașoveni: „*duo vitra vini sublimati et duo aquae rosaceae*...”.²⁾

20 Noembrie 1558. — În socotelile Brașovului se pomenește de omul lui Alexandru Vodă, care a venit să ia apă distilată: „*venerat homo Alexandri Wayvode causa quarundam distillatarum aquarum*”.³⁾

14 Octombrie 1559. — Se cere de la Lemberg niște rubarbă.⁴⁾

28 Noembrie 1559. — În socotelile Brașovului se notează un sol de la Lăpușneanu „*causa olei et retium*”.⁵⁾

3 Decembrie 1559. — În aceleași socoteli se notează tot pentru Alexandru Vodă „*causa quarundam distillatarum aquarum et farinae*”.⁶⁾

1559. — Ca să intre în prietenie cu ducele Prusiei, s'a propus lui Alexandru Lăpușneanu, să-i trimită printre alte daruri și „*herbes turques*” adică rubarbă.⁷⁾

13 Februarie 1560. — În socotelile Brașovului se trec „*pillulae purgatoriae Alexandro Wayvode*”.⁸⁾

7 Septembrie 1560. — În aceleași socoteli se trece „*venerat quidam homo Alexandri Wayvode pro aqua liquatoria, vulgo Scheyd-wasser*”, adică apă tare.⁹⁾

1564, Iași. — Alexandru Lăpușneanu scrie Bistrițenilor despre vata de cânepă ce i-au trimis: „*Exactis hisce temporibus petivimus a Spectabilitatibus Vestris ut nobis emerent canabes in usum cuiusdam scaturiginis*”.¹⁰⁾

9 Iulie 1564, Iași. — Alexandru Vodă către Bistrițeni, cere să i se trimită „*optimas canabes mundas*”.¹¹⁾

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, doc. ML, pag. 568.

2) Idem, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 799.

3) Idem, pag. 800.

4) N. Iorga, Studii și doc., vol. XXII, pag. 79, doc. LXXXVIII.

5) Idem, în Hurmuzachi, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 801.

6) Idem.

7) N. Iorga, Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'héraclide (1900), pag. 40.

8) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 802.

9) Idem, pag. 803.

10) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, doc. MCIII, pag. 593.

11) Idem, doc. MCXXIII, pag. 602.

14 Octombrie 1564. Suceava. — Alexandru Vodă trimite pe bărbierul Andrei la Bistrița, ca să-i aducă niște leacuri:

„Cum autem ad nos pervenisset, vidit nos laborare morbo oculorum predictus Andreas, et pollicitus est Deo preside se nobis profuturum, ea tamen condicione, ut eum propter species quasdam adducendas remitteremus ad Spectabilitates Vestras“. ¹⁾

31 Octombrie 1564. Suceava. — Lăpușneanu Vodă trimite la Bistrița să i se cumpere pucioasă: *„sulfur nobis in varios usus emerent“.* ²⁾

13 Iulie 1567. Suceava. — Lăpușneanu Vodă răspunde Bistrițenilor că a primit uleiul și vata ce i-au trimes: *recepimus oleum et canabos“.* ³⁾

20 August 1567. Suceava. — Lăpușneanu scrie Bistrițenilor despre apa distilată ce trebuie să-i aducă bărbierul hirurg Andrei:

Promisit nobis Andreas chirurgus, concivis Spectabilitatum Vestrarum, se in usum nostrum aliquam aquam destillaturum illaque destillata se adventurum; quod nobis gratissimum est. Cum itaque aqua eiusmodi non parvum indigeamus, rogamus Spectabilitates Vestras ut, confecta et destillata aqua, e(i)um ad nos mittant“. ⁴⁾

30 Septembrie 1567. Iași. — Lăpușneanu Vodă trimite la Bistrița un om al lui, să-i cumpere „species“, adică doctoriile prescrise de bărbierul Andrei:

Ex dictis agilis Andree chirurgi, concivis Spectabilitatum Vestrarum, intelleximus in usum nostri ipsius aliquibus speciebus eum indigere, ob quas species emendas exhibitorum presencium, servum nostrum, misimus“. ⁵⁾

12 Septembrie 1568. — În socotelile Brașovului se trec printru darurile făcute Voivozilor Români, printre altele și: *„1 Glas Rossen Wasser und Salvia“.* ⁶⁾

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1. Doc. MCXXXIV, pag. 607.

2) Idem, doc. MCXXXVI, pag. 608.

3) Idem, doc. MCLXI, pag. 621.

4) Idem, doc. MCLXIII, pag. 623.

5) Idem, doc. MCLXVI, pag. 624.

6) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 805.

7 Septembrie 1569. — In aceleași socoteli se trec daruri pentru „Alexandro Weyda in die Tergowyst“, și anume : majoran, și apă de rose. ¹⁾

7 Februarie 1574. — Rosin Ferencz duce daruri lui Alexandru Vodă, printre care „Spica“, apă de trandafiri și majoran“. ²⁾

1 Decembrie 1576. — Printre darurile trimise la această dată lui Alexandru Vodă se trec și „pilule“, date cu titlu gratuit pe baza prieteniei :

„Es war auch dem Alexander Weyde rott Wachs, item pilule gegeben. Aber gutter Nachbarschaft wegwn nichts darfur genommen...“ ³⁾

14 Iulie 1600. Alba Iulia. — Suntem în preajma zilelor de trădare, când Mihai Viteazu a fost trădat și de nobili și de Basta, cel care trebuia să-i fie, chip, aliat. Mihai se pregătea de luptă. In acest scop scria Bistrițenilor să-i procure diferiți meșteri, printre cari și bărbieri, iar Sibienilor scria să-i trimită apă de trandafiri într'o sticlă pe care s'o poată purta într'un toc, și apă de „spikinard“ (?) : „...es egy tokbeli iwegy palaczk rossa ess spikinard uizett“. ⁴⁾

1603. — Uneori, „judele brașovean trimitea la Munteni ca să cumpere arsenic și argint viu (la Dunăre), dar se și trimite argint viu la Târgoviște apotecarului venit aici pentru îngrijirea lui Vodă“. ⁵⁾

1650-1660. — Este epoca când țările Românești au fost vizitate și cercetate de Paul de Alep. Acesta s'a bolnăvit de friguri cu accese subintrante „în toate zilele de câte două sau trei ori“, ceiace l'a exasperat și-l face să exclame că „n'are nici un leac... beuturi, medicine, toate ne lipseau, toate afară de Dumnezeu...“. ⁶⁾

30 Iulie 1653. — Ioan Boros cu pedestrașii lui din Moldova cer la această dată Bistrițenilor, printre altele și terpențină. ⁷⁾

1) N Iorga, pag. 806.

2) Idem, pag. 811.

3) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XI. Socotelile Brașovului, pag. 814.

4) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/1, doc. MDXXXVI, pag. 766. — Idem, vol. XII/2, doc. MCCCCLIX, pag. 965.

5) N. Iorga, Istoria comerțului românesc, vol. I, pag. 262. Citează : Socotelile Brașovului, în Analele Academiei Române, XXI, pag. 150, 156.

6) Arhiva Istorică a României, Călătoria lui Paul de Alep prin Moldova și Țara Românească, pag. 106.

7) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2, Doc. MMCCCII, pag. 1234.

29 Mai 1657. Târgoviște. — Constantin Șerban, Dom al Țării Românești, scrie Brașovenilor, despre omul ce trimite medicul său pentru leacuri :

„Cinstitul și credinciosul nostru doctor a trimis în orașul d-voastră pe blândul său slujitor, să cumpere niște lucruri pentru lecuit, din ce va găsi...“. ¹⁾

13 Iulie 1671. — Se pare că în acea vreme Moldova făcea un întins comerț cu cenușă și potasă. În actele privitoare la procesul dintre vistierul moldovean Ursache, cu neguțătorul polon din Lemberg, Balaban, se pomeniște mereu de o negustorie cu potasă și cenușă. ²⁾

18 Martie 1682. — Dimitrie Cantemir spune că „șerbet“ cuvânt arab, însemnă „băutura de doftorie“; de fapt trebuie să aibă și alt înțeles, acela pe care-l are și astăzi, dulceață. Și, se vede că Turcii când se bolnăveau, mâncau mult șerbet, pentru că la data de mai sus, vedem că Procopie Voznițiu, un sol moscovit la Constantinopol, bolnăvindu-se, marele Vizir i-a trimis opt gavanoase de șerbet. Notăm acest fapt ca o simplă curiozitate din acele vremi. ³⁾

Februarie 1705. — În tabela taxelor vamale incasate la vama Căinenilor în acest an, găsim „povara de șofran, 1000 bani românești; piperiu 333; povara de argint viu, 333; de o povară de erbe de dohtorii, 140; povară de anason, 55“.⁴⁾

21 Iulie 1714. — Într'un document cu această dată se pomeniște de „rozmarin“.⁵⁾

9 Martie 1715. — Domnitorul Nicolae Mavrocordat, care era nu numai un iatrofilosof ca cultură, ci și practician al medicinei atunci când i se prezinta ocaziunea, a trimis prietenului său, Ierotei Comnenul, doctor în medicină și mitropolit al Silistrei, un medicament numit „diacint“. La 9 Martie 1715, Ierotei Comnenul scrie Patriarhului Hrisant :

„...ar fi vrut să vie în țara prea Înălțatului Domn și binefăcător al nostru, a cărui milă și acum în boala mea nu mi-a lipsit

1) N. Iorga, doc. MMCCCXLVI, pag. 1258-59.

2) Hurmuzachi, Suplimentul II/3. Doc. LIII, pag. 185.

3) D. Cantemir. Ist. Ierogl. pag. 23. — Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 41.

4) Hurmuzachi, vol. XIV/1. Doc. DCCXLVII. pag. 759.

5) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MMDCCCXXXIII, pag. 1557.

căci, din ceasul ce am luat diacintul ce mi-a trimes, incepui să-mi recapăt sănătatea". 1) Numai nu știm ce era acest „diacintulo“.

8 Octombrie 1716. — Din acest an avem altă dovadă că Nicolae Mavrocordat practica medicina, atunci când avea prilej. Bolnăvindu-se amicul său, Patriarhul Hrisant Notara i-a trimes ca doctorii, tenzuhuri, panzehr, și o babă :

„Trimitem fericirei Tale două tenzuhuri (pastile) gătite cu mult panzehr (antidot); la asemenea suferinți sunt minunate; și indată unul il vei înghiți deseară și altul mâne; se trimite și un magiun (de opiu) ales, socotit ca pentru noi inșine, când eram la Cotroceni. Se trimite și tinctura aurea aya; cele de asudat nu folosesc; și oprește-te cu ele.

Am trimes și pe dumnealui chirșiși Manolachi și o bătrână pricepută, roabă a mea liberată“.

In nota acestui citat se adaugă: „Niculae Vodă trimisese și Brâncoveanului panzehruri și tenzuhuri. Cf. Șăineanu. Influența orientală, III, pag. 93.“ 2)

1717. — In acest an se așează o vamă nouă la Vâlcan. In tariful vămei se trece și argintul viu. 3)

31 August 1728. — Patriarhul Hrisant s'a bolnăvit iarăși. El suferea mai de mult de podagră. Niculae Mavrocordat ii trimite cârmâz și rod de zahăr, cum și sfaturi de cum să se păzească :

„...Deocamdată, de și-ți trimitem Fericirei Tale oareși care cârmâz și puțin rod de zahăr, bine și folositor pregătite, și am dat de veste și prea învățatului nostru medic chir Dimitrie ce să-ți recomande Fericirei Tale, totuși, și cu această a noastră scrisoare, rugăm pe Fericirea Ta ca după puțină să te îngrijești mai mult de scumpa-ți sănătate, și să fii dieta de aproape, păzindu-te și de frig și de câte alte împiedică drumul durerii de picioare către vârful membrelor...“ 4)

1752. — La această dată se amintește de faimosul preparat teriacul:

1) Hurmuzachi, vol. XIV/1 pag. 664. Doc. DCXXXVII.

2) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. DCCLXXXVIII. pag. 800.

3) Idem. Ist. com. rom., vol. II, p. 8. Citează: Giurescu. „Material...“, p.136-7, no. 117.

4) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. DCCCCLXVII. pag. 1001.

„...Moare Domnul Grigore Ghica la București, rău doftorit de doctorul cel mare (arhiatru) Mihai Manu, care pentru dare multă de bani, i-a orânduie așa zisa „teriaca cerească“, și i-a căsunat o letargie de moarte...”.¹⁾

15 August 1763. — În socotelile cheltuelilor făcute de Calimach, se notează; „...doftorii... pentru bucătarii lui Capegi-Bașa...“ Sau: „30 lei pentru niște doftorii ce s'au trimis Măr. Hanului”.²⁾

Frantz Ioseph Sulzer, fost căpitan în armata austriacă, chemat de Ipsilante, a trăit la noi în țară de la 1776 până la 1791, când a murit la Pitești. A scris o carte „Istoria Daciei Transalpine” în care se dau o mulțime de date cu privire la viața poporului românesc, de multe ori foarte tendențios și răutăcios date, dar care sunt totuși foarte prețioase pentru cunoașterea trecutului neamului nostru. Printre altele dă o sumă de informații cu privire la boalele și medicamentele care se întrebuițau la noi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Afară de pleurezie (junghiu) și boli asemănătoare, la care trebuie neapărat să se lase sânge, se va găsi cu greu altă boală împotriva căreia să nu aibă Valahul câteva leacuri. Și la acestea nu bărbații, ci femeile fac oficiu de doctor. Ce-i drept, ele întrebuițază și în contra pleureziei un ceai de ederă (einen Thee von Ephen), dar cu reușită numai atunci, când natura a lucrat partea cea mai bună...

Mai norocoase sunt Valahele în alungarea frigurilor.

În frigurile colerice, frecarea tălpilor picioarelor cu platură de cantaridă, le face bune servicii (Pflastern von spanischen).

În frigurile intermitente, spune Griesellini³⁾, ei beau un decoct de erburi și rădăcini. Trebuie să-l informez că este numai o singură buruiiană sau mai de grabă o singură rădăcină, anume rădăcină de „Alantwurzel”, pe care ei o numesc Iarbă mare.

În frigurile cu febră ei întrebuițază „Abgefottente von A-gley oder Kronsbeeren, vitis idea”.

Diareia o tămăduesc cu „Kalmus” (Acorus, Calamus adulter rinus) și „Sauerdorusbeere, berberis”, sau cu pelin (Wemuth), pus ca un talisman pe obraji.

1) N. Iorga. În Hurmuzachi vol. XIV/2. Doc. MCII, pag. 1130.

2) N. Iorga. Doc. Calimachi, vol. II, pag. 130.

3) Frantz Griesellini. A scris: Versuch einer politischen und natürlichen geschichte des Temeswarer Banats. Wien, 1780.

Un clistir cu foi de tutun fierte, este, pentru ei, minunat în contra colicilor, și cu „das Ausgesottene” al acestei plante se folosesc la uciderea păduchilor și la alungarea leprei. Impotriva acestora și a râei, le este cunoscută și rădăcina de „Grindwurz-*zel*” (*labatum*), fiartă în apă.

În simplele dureri de burtă, se pune un săculeț cu ovăz încălzit, iar pentru umflătura pântecului și istericale, ei recomandă să se bea usturoi în rachiu (sau rachiu din Banat sau Transilvania, și vutcă de peste munți).

...Abcese se sparg cu cataplasme de foi de nalbă mare (*Eibischblättern*) fierte cu miere și ceapă, sau se deschid cu cuțitul, „*eiternbe Wunden*” și se spală cu păpădie (*alchimela*).

Când sunt molimi în aer, ei pun chinovar (*Zinnober*) pe cărbuni aprinși, din pricina fumului urmează o salivație abundentă și beau „*das Abgesottene vom Buchsbaum*”, care s'ar putea numi guayacum-(ul) sau lemnul franțuzesc al Valahilor, dupe cum „*der Schlosslinge des Geisblättes*” servă în loc de salsaparila. Însă fără nici un efect bun, nici cu una, nici cu cealaltă, fiindcă nu țin dietă și nu se păzesc de cele care fac rău.

O cură de cal, care numai cu constituția unui Valah se poate potrivi (*Griesellini* o numește cură herculeană) este Iarba câinelui, *Dulcamara* sau *Solanum scandens* caule perenni flexuoso foliis superioribus hastatis (*Linnaei. Flor. 189*), sau *Solanum dulcamara C. B. P. Solanum foliis trifidis alis simplicibus (Halleri Flor. helv. 509)*, ale cărei boabe pisate le fac servicii mari în boalele cronice. *Nebunia* și „*Kaferey*” sunt urmările acestui tratament violent. Dacă constituția rezistă tăriei tratamentului, atunci bolnavul adoarme, asudă și se vindecă. Așa ceva poate încerca numai munteanul, Valahul dela deal, din Maramureș, Banat și Transilvania. „*Der im Geschornen Kopfe*” de pe șesurile întinse ale Valahiei și Moldovei nu se va încumeta niciodată să infrunte o astfel de încercare, cel puțin nu-i va trece prin minte, ca să întrebuițeze foile din afară, care sunt mai otrăvitoare și mai primejdioase decât planta însăși.”¹⁾

Afară de drogurile și medicamentele citate în actele de mai sus, și afară de rețetele ce am transcris, farmacia populară, ca și medicina populară, cunoaște un imens număr de preparate terapeutice, luate dintre toate elementele firei. Ce nici prin minte trece, orice, totul

1) Sulzer. Geschichte des transalpinischen Daciens. vol. III. p. 56 și următoarele.

se utilizează ca medicament și încă cu deplină convingere, că ceia ce se întrebuințează are minunate proprietăți curative.

Cercetătorii folclorului românesc de pretutindeni, publică neconținut rețete și liste lungi de medicamente întrebuințate de către popor, din timpuri străvechi.

Toate acestea, foarte interesante din punct de vedere al folclorului, nu intră în cadrul obiectivului studiului nostru, de aceea nu insistăm aici.



P A R T E A I I

.....

În trecutul nostru, până la 1760, nu există nici o carte de medicină scrisă în românește, și nu există nici măcar traducerea în românește a vreunei cărți de medicină din vreo limbă străină. Pe de altă parte, scrierile Cronicarilor cât și documentele vechi, dupe cum am văzut, sunt extrem de sărace în informații de ordin medical.

Cu această totală lipsă de documentare este foarte greu să putem stabili nivelul cultural medical din trecutul românesc.

Pentru a putea să ne dăm seama, fie și aproximativ, de acest nivel, am fost obligat să-l reconstitui din puținul material cunoscut până în prezent.

În acest scop am scos din Psaltiri, Lexicoane vechi, din Pravile, din colecțiile de documente și din cărțile vechi pe care li-am avut la îndemână, dar mai ales din scrierile lui Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat, toate știrile de ordin medical, toate frânturile de fraze, și toți termenii medicali sau numai în legătură cu chestiuni apropiate de medicină. Materialul adunat în acest chip, l-am clasat în raport cu diferitele ramuri ale medicinei și l-am înbinat așa fel, ca din tot, să se poată desprinde un fir conducător în haosul cunoștințelor medicale existente la Români din trecut.

Negreșit că acest fir conducător are foarte multe frânturi și foarte multe lipsuri, nu pentru că n'ar fi existat și la noi cunoștințele care lipsesc din continuitatea acestui fir, ci pentru că documentele nu ni li-au transmis. Dacă însă se urmărește cu atențiune și mai ales, dacă se mai adaugă și verigele cari lipsesc, atunci constatăm un fapt aproape de nebănuit; constatăm că Români deoricând au fost totdeauna în curent cu toate cunoștințele medicale cari au dominat diferitele epoce din cursul veacurilor, la popoarele Apusului. Cu nimic și în nimic n'am fost codași. Și asta-i mult, mult de tot, dacă se ține seamă de condițiunile vitregi în cari au trăit Români în cursul acestor veacuri.

CAP. I

CUNOȘTINȚELE DE ANATOMIE ȘI FIZIOLOGIE

Cunoștințele anatomice erau foarte reduse, pentru că la noi nu se făceau disecții de cadavre, nu existau „anatomici”.

Dimitrie Cantemir definește anatomicul „*cela ce știe meșterșiu-gul mădularelor trupului, despicătoriu de stervuri*”.¹⁾ Și, pentru a fi ironic, Cantemir adaugă, cu alt prilej: „*iscusit anatomic, lupul este*”.²⁾

Nu numai că nu se făceau disecții, dar Del Chiaro afirmă că „*Valahii sunt indignați contra hirurgilor, cari se servesc de cadavre omenești pentru anatomie*”.³⁾

Și cu toate acestea, deschideri de cadavre s'au făcut și la noi. S'au făcut cu prilejul îmbălsămărilor. Dimitrie Cantemir spune că Domnii dacă mor, sunt imediat îmbălsămați:

„...*îndată ce Domnul s'a petrecut din viață, dacă s'a întâmplat în timpul verei, imediat este îmbălsămat și este ținut neîngropat în palat, până ce toți boerii, nobilii... se adună la Iași*”.⁴⁾

Îmbălsămarea se făcea tratând cadavrul cu mirodenii, ca să nu se strice, după care îl invelea cu o pânză specială numită „*savoane*”.⁵⁾

Se cunosc destule exemple de îmbălsămări făcute fie la noi, fie aiurea, pe cadavre de Români. Un prim exemplu îl avem din timpul lui Vasile Lupu (1634-1653); îi murise un fiu, care „*a fost trimis îmbălsămat, cu pompă mare, pentru a fi îngropat într'o mănăstire din țara lui*...”.⁶⁾

În aceeași vreme a murit și un ginere al lui Vasile Vodă, Timoteu Cazacul, rănit la Suceava. Paul de Alep spune că mai înainte de îngropare „*corpul lui Timotei fu bălsămat*”.⁷⁾

1) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 7.

2) Idem, pag. 65.

3) Anton Maria Del Chiaro Fiorentino. *Revoluțiile Valah.*, traducere de Cristian, 1929, pag. 24.

4) D. Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Trad. de G. Pascu. pag. 122.

5) Idem. Istoria Ierogl., pag. 19.

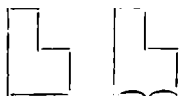
6) N. Iorga. *Studii și docum.*, vol. IV, pag. 226. La 10 Noembrie 1640.

7) Arh. Istorică, tomul I, pt. II, pag. 85.

În 1685, a fost îmbălsămat trupul lui Duca Vodă al Moldovei, mort la Liov (Lemberg). Îmbălsămarea s'a făcut cu scop să se conserve cadavrul și să fie adus în țară, ceiace s'a și întâmplat mai târziu, dupe nouă ani; la 1694, cadavrul a fost adus la Iași și îngropat în mănăstirea Cetățuia. 1)

Cu prilejul îmbălsămării trupului lui Duca Vodă, s'a făcut o adevărată autopsie, a căreia descriere, cea dintâi de acest fel la noi, ni-o dă Cronicarul Niculae Costin:

„Și spintecându-l doftorii, după ce a murit, spun că au găsit în hierea lui 27 de petre roșii, așa de late și de groase, într'un chip cumu-i această figură, ce scrie aicea: [] . Iară deosebi de aceasta, spun că au mai aflat și la rărunchii lui, de către stânga, alte două petre, încă mai mari decât acelea din hiere, cumu's aceste două figuri.



Iară plămânele cele albe au fost arse de sete; maiul cel negru i-au fost sănătos, și inima sănătoasă, însă foarte mare, ca de giuncul in terț". 2)

Un alt exemplu ni-l dă Acsinte Uricarul. În urma bătăliei dela Stănilești (1711), Turcii au luat prizonier pe Mihai Boris; liberat din captivitate, Boris a murit în drum spre Rusia, și atunci „grijindu-i trupul cu balsam, l-au dus la țara lui”. 3)

Dacă în vremea trecută nu se făceau la noi diseccții și descrieri anatomice în înțelesul cuvântului de astăzi, în schimb se cunoșteau anumiți termeni anatomici. Din aceștia, unii sunt termeni comuni, similari celor de astăzi, pentru a indica membrele sau anumite părți din membre sau corp; alții, sunt specifici vremii de atunci, dovedind ignoranța ce domnea în materie de anatomie.

Acelaș lucru se poate spune și despre termenii și cunoștințele trăitorilor din acele vremi, în fiziologie.

Corpul omului se numește „trup”. Pravilistul bisericesc îi spune și „fan”, indicând prin acest termen localizarea vremelnică a sufletului:

„...înainte de ce se stricase fanurile, ce se zice, dacă s'au stricat, adică dacă au murit trupul tău pre pământ, carele era fan sufletului tău, acuma vezi curat pre sfânta Troiță, pentru

1) Dr. Samarian Revista științelor medicale nr. 9/932. Boala Ducăi Vodă.

2) N. Costin. În Letopiseți, vol. II, pag. 33.

3) Acsinte Uricarul, în Letopiseți vol. II, pag. 165.

că nu te mai împiedică trupul. — ...Zerțala ce se zicea fan, inchipuiaște trupul și lumina carea iaste în lăuntru în fânariu, inchipuiaște sufletul...".¹⁾

Din punct de vedere al înfățișării, adică „chipul, forma, schizuirea trupului”, cari constituiesc „figura” fiecărui individ²⁾, omul poate fi „la trup mai chipeș și la stat mai înalt”.³⁾ Cronicarul Miron Costin spune că „Vasile Vodă (Lupu) era ca un leu și la hire și la trup”, pe când „Alexandru (1629-1630), feciorul Radului Vodă, era om și de trup și de hire slab”, iar Ștefan, pârçalabul dela Soroca, „la statul trupului său era gârbov, ghebos și la cap cucuiat, cât puteai zice că este adevărat Izop, la cap”.⁴⁾

Omul cu trup chipeș, arătos, este un om „vânos”,⁵⁾ sau om:

„...vios, vlagos, ghizdav și frumos, ca soarele de luminos, ca luna de arătos, și ca omătul de albicios este; ochii șoimului, pieptul leului, fața trandafirului, fruntea iasminului, gura bujorului, dinții lăcrămioarelor, grumazii păunului, sprâncenele corbului, părul sobolului. mânele ca aripele, degetele ca razele, mijlocul pardosului, statul chiparosului...”.⁶⁾

Trupul este acoperit cu „piele”.⁷⁾ Un derivat al cuvântului piele, „pieleța”, are înțeles figurat de „trup sau carne”;⁸⁾ iar un alt derivat, „impelițat”, însemnă întrupat. Spune Pravilistul bisericesc: „cela ce pentru noi s'au impelițat și pentru noi păcătoșii fu om...”.⁹⁾

Pielea trupului asudă, că spune Cantemir: „...iară altul... carele asudă...”,¹⁰⁾ sau „...mai asudat și mai sbuciumat...”.¹¹⁾

Sudoarea ese din trup prin „porii” pielei, adică „găurici prin pielea omului, prin carele es sudorile”.¹²⁾

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Răspunsul lui Anastasie, glava 9, pag. 421.

2) D. Cantemir, Ist. Ierogl., pag. 21.

3) Idem, Istoria Ierogl., pag. 96.

4) Miron Costin, în Letopiseții, vol. I, pag. 308, 291 și 326.

5) D. Cantemir, Hronicul, pag. 101.

6) Idem, Istoria Ierogl., pag. 262.

7) I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, pag. 213, rândul 11.

8) Idem, pag. 157, rândul 14 și altele.

9) Bujoreanu, Prav. dela Govora, pag. 96. — I. Bianu, Psaltirea Scheiană, pag. 335, 526 și I. A. Candrea, l. c., pag. 336, rândul 7.

10) D. Cantemir, Hronicul, pag. 101.

11) Idem, Istoria Ierogl., pag. 97.

12) Idem, pag. 17.

Din punct de vedere descriptiv deosebim trupului: capul, grumazii, peptul, pântecul și membrele sau mădularele.

Capul, tidva sau căpățina este partea trupului cea mai des pomenită de Cronicari și de Praviliști, pentru că oridecâteori este vorba de o vină mai mare, cu capul se plătește.

Tăerea capului cuiva este o pedeapsă foarte des aplicată, și constituită o pedeapsă mai puțin infamantă ca spânzurătoarea; de aceea se aplică boerilor căzuți în vină. Spune Pravilistul:

„cei de rudă bună... boiarii... feciorii lor..., se vor goni din moșia lor câtăva vreme; iară nu să, nici spânzură în furci, ca alți făcători de rele, nici să înțapă, ci drept acestea, drept toate, li se tae capetele...”.¹⁾

Tăerea capului a fost o pedeapsă de care a uzat și abuzat toți Domnitorii. Cronicarii dau nenumărate exemple:

„Roman Vodă (1447-1448) a prins pe unchiul său, pre Ștefan Vodă, și i-au tăiat capul”.²⁾

„Radu Vodă (1666-1619), au tăiat capul unei slugi care fugise cu fata lui”.³⁾

Constantin Duca în a doua lui domnie (1701-1703), „au tăiat capul lui Goie, căpitanul de la Cohurlui, cu pravila, pentru căci au răpit o fată, logodnica altuia...”.⁴⁾

În 1742, când a fost numit domn Mihai Racoviță cel Bătrân, în Muntenia, dupe porunca Turcilor, a prins pe doctorul Testabuza și l-au adus la București, unde „l-au pus de s'au grijit și așa l-au scos în grădina domnească și i-au tăiat capul și despoindu-l l-au trimis cu olac în Țarigrad”.⁵⁾

Capul poate avea o formă cucuiată: *„Ștefan, pârălabilul de Soroca, cel ucis de Vasile Lupu, ... la statu trupului său era gârbov, ghebos și la cap cucuiat...”.⁶⁾*

Cutia osoasă a capului se numește „titva”, că spune Cantemir: *„...porii pielei și încheeturile osului titvei...”.⁷⁾*

1) Bujoreanu. Pravile. Gl. xv (62) și gl. 367, zac 1, pag. 66 și 290. — Longinescu pag. 287.

2) Grigore Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 145-150.

3) Ioan Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 184, nr. 20.

4) Nic. Costin, în Letopiseși, vol. II, pag. 48.

5) Enache Cogălniceanu, în Letopiseși, vol. III, pag. 204.

6) Miron Costin, în Letopiseși, vol. I, pag. 326.

7) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 59.

La cap se deosebește un punct foarte important, ceafa, cotylon sau acutis. Acest punct se află în partea de dindărăt a capului, sau a titvei, „care pre Elinește se chiamă cotylon, iar pre limba proastă se chiamă acutis, adecă ceafa...”. Ceafa împreună cu inima și vinele cele împărătești, formează triada de locuri în care stă sufletul. ¹⁾

Pe cap se găsește părul, ca o podoabă care nu trebuie falșificată. Biserica condamnă pe cei cari întrebunțează mijloace artificiale pentru infrumusețarea părului:

„Cari și cresc părul și-l impletesc sau-l văpsesc, sau 'l increțesc, tocmindu-se spre stricarea celora ce 'l vor vedea, acela să se afurisească”. ²⁾

Sau: „Și câte mueri își retează părul socotind că fac bine,” anatema. ³⁾

De amândouă părțile capului se găsesc urechile, sau „urekile”, cum se scriu în Psaltirea Scheiană. ⁴⁾

Cel de n'aude se numește surd. Surzenia este o infirmitate de care nu-i ertat să rădă cineva.

„Cineș va bate joc sau va râde de orb, sau de schiop, sau de surd, acela să se afurisească”. ⁵⁾

Surdul nu poate „mărturisi la judecată”. ⁶⁾

Surdul vinovat se pedepsește mai ușor, pentru că „iaste ca și un prunc micșor și ca unul de cei fără minte, nebun”. Dacă însă-i cu mintea întreagă sau poate răspunde în scris întrebărilor, atunci este socotit printre oamenii întregi și pedepsit în caz de vinovăție, după Pravilă. ⁷⁾

Surdul nu poate fi preot. Spune Pravilistul: „...de va fi boala mare, cum am zice, orb, sau surd, sau mut...”, nu poate intra între clerici. ⁸⁾

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățăt. patriarh. Anastasie, gl. 17, pag. 425.

2) Idem, Săborul 5-6, glava 92, pag. 389.

3) Idem, Săborul dela Gangra, glava 13 și 17, pag. 328.

4) I. Bianu, Psaltirea Scheiană, pag. 100, 135.

5) Bujoreanu, Prav. Matei Bas, Canoanele Sf. Apostoli, gl. 56, pag. 315-316.

6) Idem, Invățături, glava 24, pag. 148.

7) Idem, Pravile, gl. xe (65), punct a și v; gl. 370 zac 1 și 2, pag. 67 și 292. — Longinescu, Legi vechi, pag. 293.

8) Idem, Invățături, glava 94, pag. 171.

Partea dinainte a capului cu organele ce o compun se numește obraz sau simplu, față. Cantemir îi spune „*shimate*”, adică „*chipuri, față, arătările obrazului*”.¹⁾

Fața poate fi pătată cu pistrii. În Lexiconul Slavo-Român din 1649, se spune : „*cel pistruit la față, cel în multe chipuri*”.²⁾

Expresia feței se numește „*fyzionomie*”. Cunoașterea omului după fiziognomie este „*știința firei de pre chipul obrazului și a tot trupul*”.³⁾

De exemplu, omul când este certat de cineva se gălbinește la obraz : „*nici de v'ua pobrozire (acuzare, insultă), față i se va gălbeni*”.⁴⁾

Fața omului are doi obraji, unul drept și altul stâng, numiți și „*fălci*”. Pravilistul bisericesc spune : „*...de te va lovi cineva preste falca dreaptă, tu să întorci și cea stângă...*”.⁵⁾

În partea de sus a feței se află fruntea terminată în părți cu tâmplele sau „*cliucire*”. Spune Psalmistul dela 1482 : „*clucirilor mele*”.⁶⁾

Când îi vorba de bătae, față este cea mai expusă loviturilor. Lovirea feței lasă ușor urme sau vânătăi. În căsnicie, ochii vineți sau obrajii umflați din bătae, nu fac dovadă contra soțului vinovat ; spune Pravila : „*Ochii ei de vor fi vineții, sau obrazul de va fi imflat, acestea nu pot să arate vrășmășia bărbatului...*”⁷⁾

Ochii.—Pe față, sub frunte și arcuții de sprincene se găesc cei doi ochi. Celui care n'are un ochiu i se spune „*orb de un ochiu*”. Celui de nu vede de loc i se spune orb desăvârșit. În Psaltirea Scheiană (1482), ca și'n Cronicari nu se întâlnește alt termen decât cel de orb.⁸⁾ Nicăieri n'am întâlnit cuvântul de chior. Numai Dimitrie Cantemir îl pomenește ca termen turcesc ; el spune că „*chior*”, în limba persiană și turcească „*insamnă unul care e orb, sau care are numai un ochiu*”; de aici și porecla, de exemplu, de Kior Pașa. Când îi vorba de a scri românește, Cantemir scrie tot „*orb de un ochiu*”.⁹⁾

Cronicarul Ureche vorbește despre „*Bogdan Vodă cel orb și grozav la față, feciorul lui Ștefan cel Mare. Bogdan voia să ia de soție*

1) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 20.

2) Crețu. Lexicon Slavo-Român, pag. 224, rândul 3000.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 22.

4) Idem. Divanul, pag. 194.

5) Bujoreanu. Pravile Matei Basarab. Învățători, gl. 336, pag. 268.

6) I. A. Candrea. Psalt. Scheiană, pag. 278, rândul 23.

7) Bujoreanu, Pravile, gl. kv (22) și gl. 184. punct g (3), pag. 38 și 202. — Longinescu. Legi vechi, pag. 157.

8) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, pag. 472.

9) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 473 și 769.

pe Elisabeta, sora Craiului Poloniei, dar Craiul Alexandru vedea pe soră-sa că nu va să meargă după Bogdan Vodă, căci era grozav la față și orb de un ochiu".¹⁾

Matei Miechowski, medic de curte al regelui Sigismund, contemporan al lui Ștefan cel Mare, spune ca i-a urmat la domnie „Bogdan, orb de un ochiu” (uno oculo orbus).²⁾

Totuși, Șincai îi spune „Bogdan Luscul”, dupe cronicarul Cromer.³⁾

Cuvântul luscul al cronicarului polon, a fost tradus de Șincai cu cuvântul de ponihos; dar, cuvântul de ponihos sau ponivos, care se mai întrebuințează și astăzi, nu mai însămnă orb de un ochiu, ci omul care vede cruciș, omul strabic, sau acela care nu vede bine. Rezultă că dupe Cromer, Bogdan Vodă nu era orb, ci numai ponivos, încrucișat.⁴⁾

Chiar când îi vorba de animale nu se spune chior, ci tot orb de un ochiu. În Pravila atribuită lui Alexandru cel Bun (1440-1433), se spune despre o vită, un bou, că poate fi „de vreun ochiu orbit”.⁵⁾

Și Cronicarul Miron-Costin întrebuințează acelaș termen. Abaza Pașa, la 1634, a făcut război Leșilor fără rezultat, că l-au înșelat boerii Moldoveni mințindu-l că vin Cazacii contra lui, ceiace nu era adevărat: Furios, Turcul a venit la Iași cu gând să omoare pe boeri dar „un turcu orb de un ochiu”, a înștiințat pe boeri, cari au fugit.⁶⁾

Orb de un ochiu, nu chior, spune și Șincai. Luxandra, fata frumoasă a bogatului neguțator țarișadean, Scarlat, mama de mai târziu a Mavrocordaților, a fost cerută drept soție de Matei Basarab, dupe moartea primei lui soții; numai, până a nu se face nunta, Luxandra s'a bolnăvit de vărsat, și „varsatul nu numai i-au stricat frumusețea, ci de un ochiu încă au orbit”.⁷⁾

Sunt și orbi din naștere. Aceștia se vindecă cu „știupit și tină”. Spune Cantemir: „ochii orbului din naștere, spălând prin știupit și tină le deschide luminile”.⁸⁾

Pravilele bisericesti admit pe omul cu un ochiu, sau ponivos, să fie preot dacă-i vrednic de asta:

1) Gr. Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 179-80.

2) Arh. istor. a Rom. Tom. I. pt. II, pag. 46.

3) Șincai. Cronica, vol. II, pag. 105, 107, 109. Citează Cromerus, III, p. 452.

4) Ponivos însămnă și astăzi încrucișat. Vezi și Ureche. Ist. Rom., vol. III, seria 1800-1830, pag. 457-8.

5) Bujoreanu, Pricina 3 și gl. 300, zac 44, p. 8 și 257. — Longinescu, l. c. p. 13.

6) Miron Costin, în Letopiseși, vol. I, pag. 300.

7) Șincai. Cronica, vol. III, pag. 61. — D. Cantemir. Ist. imper. Otoman, p. 592.

8) D. Cantemir. Hronicul, pag. 197-8.

Cine iaste cu un ochiu, sau ponivos, sau va avea semn, și va fi vrednic slujbei preoției, acela să-l facă, că rana trupului nu spurcă pre om, ci a sufletului. Numai de va fi boală mare, cum am zice orb, sau surd sau i se va fi uscat mâna dreaptă, sau de va avea altă boală", nu poate fi preot. 1)

Ochii pot fi „ochi răi”, în înțeles figurat, întrebuințat atunci când îi vorba de o privire cu gând rău: „cu răi ochi caută celor ce poți perde”. 2)

Ochii roșiți ai femeii sunt dovadă de neodihnă, de „lacrămi” cum spune Psalmistul Scheian, 3), dar am văzut că nu sunt dovadă de vrăsmășia bărbatului. 4)

Ochii au lacrămi și la supărare mare se văd chiar „lăcrămi de sânge”. 5)

Filip Camerarius spune că Ioan Vodă cel cumplit, când a văzut ostașii polonezi că-i vin într'ajutor, de bucurie, „un torent de lacrămi a fost pricina de n'a mai putut vorbi”. 6)

Ochii sunt acoperiți de pleope, cari, când clipesc se spune că „meliță”. 7) Pleopele închise, adică ochii închiși, chiamă somnul odihnitor. Psalmistul Scheian spune: „*deaderu (deadere, dupe Coresi) somnul ochilor miei și sprâncenilor mele durmitoare și răpaos tâmpelor mele*”. 8) Dar, de „*somnul îndelungat încă te părăsește, căci odihna lungă a răutăților stihii slujește*”. 9)

În somn, omul doarme. În Psaltirea Scheiană ca și în Lexiconul Slavo-Rom., din 1649, se spune pentru a dormi „a dormi”. 10)

Printre pedepsele ce se dau vinovaților de vini mari, există și pedeapsa scoaterii ochilor. De această pedeapsă pomenește și Lexiconul Slavo-rom., al lui Mardarie, din 1649: „...de va scoate cineva ochiul robului său...”. 11)

1) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas., Invățăături, glava 94, pag. 171.

2) D. Cantemir. Divanul, pag. 191.

3) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, pag. 131.

4) Vezi pag. 215, n. 7.

5) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 174.

6) „Duminica Universului”, pag. 206. Despre Filip Camerarius.

7) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 63, rândul 41.

8) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, pag. 434.

9) D. Cantemir. Divanul, pag. 217.

10) Gr. Crețu. Lexiconul lui Mardarie, pag. 203, rândul 3532.

11) Gr. Crețu. Lexiconul lui Mardarie, pag. 155, rândul 1382.

Pravila pedepsește pe hoții prinși cu hoții a treia oară „să le scoată ochii, să-i orbească”, sau : „...că să-i scoată ochii să fie orb”. 1)

Chiar și Domnitorii porunceau să se scoată ochii vinovaților. Cronicarul Ureche povestește că Alexandru cel Bun a lăsat doi fii, pe Iliăș și pe Ștefan, care se dușmăneau din pricina domniei. Dupe multe lupte între ei, Ștefan :

„...când au fost în anii 6952 (1448), în luna lui Mai, înainte Rusaliilor, află vreme Ștefan Vodă ca să se mântuiască de fratele său Iliăș, și să fie toată țară însuși ; l-au prins și i-au scos ochii...” 2)

Nasul.—În Psaltirea Scheiană se spune „nasure” : „nasure au și nu put”. 3) Nasul este un organ pomenit foarte des de către Cronicari, pentru că era obiceiul ca celor care unelteau să ia domnia fără drept, li se tăia nasul. Poate că de aici vine și zicală „a tăia nasul”, celor care sunt prea îndrăzneți.

Paul de Alep spune că „o persoană slujită la nas, cade într'un fel de infamă și nu mai poate deveni bei (Domn)”. 4)

Exemple de asemeni mutilări sunt o mulțime. Grigore Ureche povestește că în timpul domniei lui Aron Vodă cel Rău (1591-92) s'au ridicat contra lui Orheeni și Soroceni conduși de Ionașcu. Aron i-a bătut, a prins pe Ionașcu și „i-a tăiat nasul și l-a călugărit”. 5) Faptul este confirmat și de documentele streine :

Intr'o corespondență din Constantinopol, Marco Zane scrie Dogelui : „...et si trova hora preso in poter di Aron suo parente che gli havea fatto acurtare il naso et le orecchie per mandarlo alla Porta”. 6)

La fel o pățise mai înainte Joldea, predecesorul lui Lăpușneanu ; acesta l-a prins în 1552 și „l-au semnat la nas și l-au dat la călugărie...” 7)

1) Bujoreanu, Pravile. Pricina 2-a și glava 299, punct. ig și în (33 și 38), zac 33 și 38. Pag. 7-8 și 257. — Longinescu. Legi vechi, pag. 11.

2) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 145.

3) I. Bîanu, Psaltirea Scheiană, pag. 381.

4) Arhiva Istorică a Rom. Tom. I, part. II, pag. 107.

5) Gr. Ureche. l. c. pag. 239-240.

6) Hurmuzachi, vol. IV/2, pag. 169 ; la 31 Octombrie 1592.

7) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 209.

Povestea și pățania lui Niculae Milescu, o figură de mare învățat român, care după ce a colindat Occidentul European a ajuns în Rusia și de aici până în China, ca să-și plimbe nasul mutilat pentrucă răvnise și el la domnie, am dat-o mai sus. 1)

Documentele străine vorbesc și ele de unele mutilări de acest fel.

8 August 1615. — *Almoro Nani din Constantinopol scrie Dogelui despre slujirea unui pretendent la tronul Munteniei :*

„*Vene qui in tempo di Nasuf un giovane di anni trenta in circa che si faceva fratello del Voivoda di Valachia, ...et condotto ad esso Voivoda, et hora si è inteso che gli habbia fatto tagliar il naso escludendolo per questa via dalla pretensione del principato*“ . 2)

29 August 1637. — *Și în timpul lui Matei Basarab s'au tăiat nasul și urechile unui pretendent la tron. Faptul este comunicat Dogelui de către Aloisiu Contarini: „...per ordine del Re tagliato a questo novo pretensore il naso et l'orrecchie, et con una trippa in testa in luoco di turbante fatto passeggiar sopra un'asino per Constantinopoli con un araldo, che avanti di lui cridava: cosi avviene a quelli, che per procurar principati prettendono corromper i più grandi del governo, il naso poi di costui cosi tagliato è stato compro dalli medessimi Agenti per 60 reali, et mandato al Prencipe di Valachia, successi tutti che rappresento per esser si puo dir sempre senza esempio anco a questa Corte*“ . 3)

În Cronica Anonimă se spune că Grigore Ghica (1661), aflând că Șerban fiul lui Constantin Cantacuzino, postelnicul, umblă să-i ia domnia „*l-a insemnat la nas de o parte*“, iar pe Constantin Postelnicul l-a ucis la Znagov. 4)

Tăierea nasului este o pedeapsă prevăzută și'n Pravile :

„*Cela ce va fura... de la vre un om mișăl... a doua oară, să-i tae nasul*“ . 5)

Sau: „*Cela, ce va fura den casa stăpănnu-său... se va certa dentâi să-l semneze la nas de o parte*“ 6)

1) Vezi pag. 158.

2) Hurmuzachi, vol. IV/2. Doc. CCCLXXI, pag. 348.

3) Idem, doc. DLXVII, pag. 493.

4) Cronica Anonimă. În Letopisești, vol. III, pag. 147.

5) Bujoreanu, Pravile, Pricina gi (13), punctul rz (107) și glava 346, zac 6. Pag. 12 și 274. — Longinescu. Legi vechi, pag 34.

6) Idem, punctul rn (108).

Sau: „*Carele va fura den besearică..... de nu va fi lucru sfințit acela... să și-i tae nasu...*”¹⁾

Sau: „*Hotrul... câtu-l vor prinde... a doua oară... să-i tae nasul*”.²⁾

Sau: „*Maica ceaia, ce'și va vinde fata pre bani... să-i să tae nasul*”.³⁾

Funcțiunea nasului este mirosul. Despre cel care miroase se spune că „*amiroase*”. Scrie Cantemir: „*...a Profanilor (păgânești) scri-sori, va fi amirosit...*”⁴⁾ Sau: „*tuturor dobitoacelor obiceiul este, când vre un stârv mort află, a-l amiroși*”.⁵⁾

În clasificarea simțurilor „*mai mare iaste gustarea de cât miroseala, pentrucă de multe ori sunt niște lucrure de mirolesc și iale sânt amare sau dulci...*”⁶⁾

Pe nas se respiră sau se puținește: „*...pre nări puțnea...*”⁷⁾

Se cunoaște actul reflex al strănutului sau al stărnutului. Croniciarul Neculce povestește că Barnovschi Vodă (1626-1629):

„*mergând cu multă gloată din țară la Poartă, cu mulți boeri și mazili și curteni și cu de ceilalți mai proști, și preoși și călugări, și mergând pre drum și poposind și șezând la masă, au început a strănuta Barnovschi Vodă des și tare. Iar boerii care erau la masă cu Barnovschi Vodă, i-au zis după obicei: „Sănătos Doamne și pre voia Măriei Tale”. Iar pre urmă, văzând că tot strănută, un boer să fi zis „viermi Doamne”, și cum i-au zis viermi Doamne, au și tăcut din gură*”.⁸⁾

La rândul lui, Cantemir spune că faimosul Atila „*cu vin mai mult indopându-se, i s'au slobozit sângele pre nări și așa stărnutând sânge, au murit*”.⁹⁾ Sau: „*...Jigăniile se trânteau, suspinau, sternutau...*”¹⁰⁾

1) Bujoreanu, Pravile. Pricina gi (13), punct. rf (109) și glava 346. zac 8, pag. 12 și 274. — Longinescu. Legi vechi, pag. 34

2) Idem. gl. kz (27) și gl. 127 zac 7, pag. 41 și 184. — Longinescu. l. c. p. 170.

3) Idem. gl. i (30) și gl. 130, punct. 3, pag. 42 și 185. Longinescu, l. c. p. 177.

4) D. Cantemir. Hronicul, pag. 169.

5) Idem, Ist. Ierogl., pag. 79.

6) Vezi pag. 14 n. 1.

7) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 58.

8) I. Neculce, in Letopisești, vol. II, pag. 184.

9) D. Cantemir, Hronicul, pag. 289.

10) Idem, Ist. Ierogl., pag. 189.

Bărbații au pe amândoi obrații și în jurul gurei barbă și musteți, drept podoabă și semn al bărbăției. Psalmistul Scheian spune: „Ca mirul în cap ce deștinge (scoboară) în barbă”.¹⁾

Gura. — Buzele gurei sunt numite de Psalmistul Scheian „ustnă” sau „usnă”, iar gurei se spune „rostu”.²⁾

Cerului gurei se spune „părătuș”.³⁾

Omul necăjit, supărat până la turbare „aspumă”, adică face clăbuci la gură. Spune Cantemir: „...cu buzele lăsate și cu balele aspumate”. Iar cu alt prilej, Dimitrie Cantemir dă un frumos și exact tablou al omului turbat: „...ca dulăi turbați, țărna împrăștiind, din gură aspumând și toată icoana vrăsmășiei de la inimă în față zugrăvindu-și...”, sau: „...vorova amestecând, limba bolborosindu-i, balele mergându-i și gura aspumându-i, scrâșnetul glasului, articolul și înțelegerea cuvântului îi astupa...”.⁴⁾

Saliva din gură se „știupește”; ea are și proprietăți terapeutice: „ochii orbului din naștere spălând, prin știupit și tină le deschide luminile...”.⁵⁾

În gură se găsesc dinții și măselele, de care pomenește și Psalmistul Scheian.⁶⁾ Dinții ca și măselele servesc la măcinat alimentele; când se mănâncă multă acreală strepezesc. Pravilistul spune un proverb, care se aude destul de des și astăzi: „părinții au mâncat a-crimea, adică agurida, iar dinții copiilor voștri au stripezit”.⁷⁾

Dinții naturali pot fi înlocuiți cu dinți falși, cu proteze dentare, că spune Cronicarul Neculce despre Dumitrașcu Cantacuzino (1673-1685): „că el de bătrân, dinți în gură nu avea; dimineața îi inleia de'i punea în gură, iar seara îi descleia cu un crop, și-i punea pe masă...”.⁸⁾

În gură se găsește și limba, care ajută omului să „holcească”, adică să vorbească. Psalmistul Scheian spune „a holci”, pentru a grăi.⁹⁾

Cel care nu poate vorbi este „gângav” sau „faicav”. Psalmistul Scheian întrebuințează termenul de a gângăvi, iar Dimitrie Cantemir pe cel de faicav. Spune Cantemir: „Mihai Balbul, ce va să zică fai-

1) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, pag. 437.

2) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, p. 118, r. 15 și p. 22, r. 9, și altele.

3) Idem. pag. 37, rândul 18.

4) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 258, 267 și 309.

5) Idem. Hronicul, pag. 197-8.

6) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, pag. 177, 378.

7) Bujoreanu, Prav. Mat. Basarab, Invățăt. patriarh. Anastasie, gl. 33, pag. 439.

8) I. Neculce în Letopiseți, vol. II, pag. 225.

9) I. A. Candrea, l. c., pag. 195, rândul 32.

cavul", a ucis pe împăratul Leon Armeanul, în anul 820. ¹⁾ Sau: „multe agiunge mintea ascuțită, carile limba faicavă și slabă a le vorovi nu poate“. Sau: „pre cât din duhul obștii faicava mea voroavă va putea a-l arăta...“. ²⁾

Omul care nu poate vorbi de loc este mut. Și, pentru că în fire totul se compensează, în schimbul vorbirei, mutul este dotat uneori cu o inteligență așa de mare, că ajunge să se înțeleagă cu toți și să priceapă tot, numai din semne și mimică. Dimitrie Cantemir, om învățat și cu mult spirit de observație, face o descriere minunată despre inteligența surdului și mutului, care reușește să se facă înțeles de cei din jurul lui:

„Aceste persoane, cărora natura li-a denegat facultatea de a auzi și de a vorbi, tot aceiași natură pentru a suplini acest defect, li-a dotat cu o pricepere atât de vie, încât din mișcările buzelor și din gesturile celor ce vorbesc, știu și cunosc ceiace aceștia zic. Afară de aceasta, ei au învățat o specie de limbă prin semne; și fiindcă această limbă convine foarte mult cu taciturnitatea mai mult decât pitagorică la Curtea Sultanului, așa nu este nici un curtean care să nu o priceapă. Sultanul însuși încă trebuie să o priceapă, căci el³⁾ niciodată nu poate să uzeze de altă limbă, când vrea să ordone ceva mușilor săi, sau când ar vrea să vorbească cu ei, din distracție“. ⁴⁾

Se poate întâmpla ca mușenia să nu fie completă, ci să fie numai limba „amurțită“. Spune Cantemir: „cât toată limba amurțită înaintea lor au rămas“. ⁴⁾

Mutul are o situație excepțională față de prevederile Pravilei. Mutul vinovat de ceva, se pedepsește mai ușor, că „iaste ca și un prunc micșor și ca unul din cei fără minte, nebun“; totuși dacă se constată prin „măhăitul“ lui, că-i în toată firea, sau poate să răspundă la întrebări prin scris, atunci este tratat ca oricare altul. ⁵⁾

Dupe Pravila bisericească, mutul nu poate fi preot. ⁶⁾

Vorbind la figurat, limba poate fi un organ foarte „simcelos“, adică tăios. Spune Cantemir: „de ochiul zavistnic și de limba sim-

1) D. Cantemir. Hronicul, pag. 352.

2) Idem, Istoria Ierogl., pag. 62 și 114.

3) Idem, Istoria Imper. Otoman, vol. II, pag. 640, nr. 7.

4) Idem, Istoria Ierogl., pag. 162.

5) Bujoreanu, Pravile. Gl. xe (65) și gl. 370. punctul a și v (1 și 2), pag. 67 și 292. — Longinescu. Legi vechi, pag. 293.

6) Idem, învățăături, glava 94, pag. 171.

celoasă păzindu-l și ocrotindu-l...¹⁾, că otrava limbei, pre tot toapsecul (otrava)... covârșește²⁾

Limba se tae celui vinovat de greșeli mari. Se tae mincinosului, că spune Pravilistul: „*cel dovedit că a jurat strâmb, să i se tae limba*”. La fel pedepsesc și Pravilele bisericești³⁾, uneori chiar mai sever, căci spune Pravilistul bisericesc: duhovnicului care va divulga spovedania cuiva „*să i se scoată limba pe ceafă și să i-o tragă, până ce va muri...*”. Negreșit că amenințarea Pravilistului este inoperantă, isvorâtă din necunoașterea raporturilor anatomice dintre limbă și ceafă.⁴⁾

Cantemir cunoaște contaminarea psihică a actului reflex al căscatului gurei, căci „*unul căscând mai toți de prinprejur a căsca se indeamnă, măcar că într'acea dată a casca nu li-ar fi fost*”,⁵⁾ de unde poate și proverbul care se aude și astăzi „*umbli din pom în pom cum umblă căscatul din om în om*”.

Grumazul sau gâtul este o parte a corpului despre care nu se are o noțiune precisă. În Psaltirea Scheiană i se spune „*pănațul*”. Se confundă cu gâtulejul, cu faringele, cu laringele și chiar și cu esofagul. De exemplu, spune Psalmistul: „*...glăsesc cu grumazul...*” sau „*...lipească-se limba me de pănațul meu*”; iar în Psaltirea lui Coresi în loc de pănaț se întrebuințează termenul de „*grumazul mieu*”.⁶⁾ Psalmistul mai spune grumazului și „*cerbice*”: „*Domnul dereptul tăia-va cerbicele păcătoșilor*”, cu înțeles de gât, dar și de mândrie.⁷⁾

Pravilistul bisericesc pare că deosebește grumazul de gâtulej, căci spune: „*...mulți betelesc grumazii și gâtulejul...*”.⁸⁾ În Lexiconul Slavo-Rom. din 1649, se spune: „*grumazul, prin care intră înăuntru apa și văzduhul*”.⁹⁾

Pravilistul lui Vasile Lupu socotește că gura și grumazii comunică cu inima, de aceea spune că dascălița care va învăța o elevă la rele:

1) D. Cantemir. Hronicul, pag. 3.

2) Idem, Ist. Ierogl., pag. 226.

3) Bujoreanu, Pravile, pricina 3 și gl. 300, punct me (45), zac 45; pag. 8 și 257. Longinescu. Legi vechi, pag. 13. — Idem, Prav. Mat. Bas., Invățături, glava 292, pag. 254.

4) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas., Invățături, glava 319, pag. 262.

5) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 160.

6) I. Bianu. Psalt. Scheiană, pag. 381 și 446.

7) I. A. Candrea, Psalt. Scheiană, pag. 275, rând 15.

8) Bujoreanu, Prav. Mat. Bas. Invăț., patriah. Anastasie, gl. 17, pag. 426.

9) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Rom., pag. 104, rândul 108.

„să-i vearse plumb topit în gură, să-i pogoare pre grumazi la inimă, pentru că pre această mădulare au eșit de la inima ei toate îndemnurile featei, de au scârbit inima părinților...“.¹⁾

Aceleași confuzii face și Cantemir când spune: „*laringha, adică gâtul, gâttelejul, gâtlanul sau „gârtan“*. De exemplu: „...și din gârtan acestea îi clocotea...“.²⁾

Peptul, este toracele. Cantemir îi spune și „*coșul*“.³⁾ În Psaltirea Scheiană se pomenește și de coaste, de spinare, de spate.⁴⁾ În Lexiconul Slavo-Rom., din 1649, pieptul este sinonim cu sânul.⁵⁾

Pe fața anterioară a toracelui, a peptului, se găsesc mamelele sau „*fițele*“ cum le spune Psalmistul Scheian: „*fițele mării mele*“, sau cum spune Coresi: „*munămiei mele*“.⁶⁾ Și Dimitrie Cantemir întrebuițează acest termen: „*intre țâțele maică-sa aciuat*“.⁷⁾

Țâțele produc laptele. Pravilistul bisericesc cunoaște cazul când o țâță nu funcționează și spune despre Sfântul Nicolae că „*fiind încă tinerel, numai dintru țâța cea dreaptă sugea*...“.⁸⁾

Țâțele au „*gurgue*“, cari, nu-î ertat să fie atinse sau pipăite de oricine. Spune Cantemir: „*Cine este îndrăznețul și obraznicul acesta, carele pieptul Biruinței a apipăi, și fițișoarele fiicăi mele de gurgue a suged, nu s'a temut*“.⁹⁾

Ranele toracelui sunt considerate ca rane de moarte, căci spune Pravilistul: „*ce să atinge de inimă, sau de creerii capului... la piept*...“, sunt rane de moarte.¹⁰⁾

Raportul dintre torace, plămâni și tuse este extrem de confuz cunoscut în acele vremi. Tusea face parte dintre elementele componente ale corpului, adică este o stihie, iar „*flegma iaste la piept deasupra plumânii*“¹¹⁾ Totuși, flegma poate astupa grumazii și să ineece pe om: „*...sughitul, pieptul astupă; flegma în grumazi îl inecă*“.¹²⁾

1) Bujoreanu. Pravile. Glava kn (28), punctul d (4) și glava 128, zac 4; pag. 41 și 184. — Longinescu. Legi vechi, pag. 172.

2) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 14 și pag. 175.

3) Idem, pag. 208.

4) I. Bianu. Psalt. Scheiană, pag. 63, 148, 265, 480, 494.

5) Gr. Crețu. Lexic. Slavo-Rom, pag. 190, rândul 2219.

6) Vezi nota 4.

7) D. Cantemir. Hronicul, pag. 205.

8) Bujoreanu, Pravila dela Govora, pag. 124-125.

9) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 287.

10) Bujoreanu, Pravile, gl. gi (13) punct a (1) și gl. 248, zac 1. Pag. 31 și 238. — Longinescu l. c. p. 125.

11) Bujoreanu. Prav. Mat. Bas., Invățăt. patriarh. Anastasie. glava 8, pag. 422.

12) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 365.

Pântele sau Vintrele, cum îi spune Psalmistul Scheian ¹⁾, este abdomenul. La animale se numește bårdăhan. ²⁾ Dar înțelesul acestui termen este mult mai vag, căci indică când peretele sau regiunea, când cavitatea, când organele interne din cavitatea abdominală. Se spune de exemplu: „*pântelele muerei*”, pentru a indica uterul, sau rânza. ³⁾ Sau: „*dulceața pântecelui său*”, expresie pitorească care se aplică oamenilor cari n'au decât grija stomahului. ⁴⁾ Sau: „*boalele pântecelui*”, termen cu care se indică boalele tuturor organelor intra-abdominale. ⁵⁾

Pe peretele abdominal se găsește buricul. În Lexiconul Slavo-Român, din 1649, termenul de buric se explică cu cuvântul de „*gă-uace*”. ⁶⁾

Pravilistul bisericesc interpretând pe Hipocrat, spune că în timpul sarcinei copilul respiră prin buric :

„ *...iar coconul acolo unde se află în mațul muerei, hrănește-se de sângele ei și nu răsuflă pre gură, ce pre buric*”. ⁷⁾

De pântele țin și organele genitale externe, rușinele, cari trebuie acoperite și ascunse : „ *...cânduș vor arăta unul altuia rușinele, ceale ascunse și acoperite...*” se pedepsesc. ⁸⁾

Organele externe bărbătești poartă numele generic de „*mădularul de rușine*”. Acest mădular trebuie tăiat celor cari au raporturi anormale cu animalele :

„*Zăcătorilor cu dobitoace să li se taie mădulariul cel de rușine, așisderea și celor ce fac cum nu se cade, cu partea bărbătească*”. ⁹⁾

În Lexiconul Slavo-Român, se pomenește de „*mădulariu ascuns*”. ¹⁰⁾

1) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană. pag. 85, rândul 42.

2) D. Cantemir. Istoria Ierogl.. pag. 80.

3) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invăț. patriarh. Anastasie. gl. 12, p. 423.

4) Idem. Pravila bisericească dela Govora, pag. 97.

5) Idem. Prav. Matei Basarab. Invăț. patr. Anastasie. gl. 35, pag. 441.

6) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român. pag. 220, rând. 2917.

7) Bujoreanu. l. c., gl. 13, pag. 424.

8) Idem. Pravile, glava I (9), punct md (44), și gl. 244 zac. 44 ; pag. 27 și 233. — Longinescu. Legi vechi, pag. 103.

9) Idem. Prav. Matei Basarab. Săborul dela Anchira, glava 16, pag. 324.

10) Gr. Crețu, l. c., pag. 136, rândul 933.

Dar mireanul „de'ş va tăia mădulariul cel de ruşine...” se afuriseşte. ¹⁾

Sămânţa bărbatului se varsă în vaginul femeii unde se află „maţul muerei deschis”, adică uterul.

„Când se împreună bărbatul cu femeia lui, şi muiarea cu bărbatul său, acolo unde se împreună iaste maţul muerei deschis şi aşteaptă să primească sămânţa bărbatului, care va să leapede”. ²⁾

După Pravilist, nu numai bărbatul ci şi femeia leapădă sămânţă, ejaculează :

„nu numai când face bărbatul sodomie cu muiarea lui... ce încă şi muiarea lui de se va împreuna trupeaste cu altă muiare, cum să zice, una cu alta, şi se varsă una la alta, ce să zice, aruncă sămânţa...” ³⁾

Sau : „nu să va împărţi (divorsa) bărbatul de femeae, sau fămeaia de bărbat când vor face vărsare de sămânţă sânguri cu mâna sa”. ⁴⁾

Bărbatul scopit din fire, sau scopit de nevoe prin vreo operaţie, se cheamă „famen” sau „hadâmb”, ori „hadâmb”. Spune Cantemir :

Velisarie, un general al lui Justinian „pentru cinstea curăţiei şi cu contenirea, hadâmb se făcuse...” ⁵⁾

Sau : „ ...au trimes... pre un hadâmb...” ⁶⁾

Sau : „ ...puterea organelor născătoare pierzându-şi, în firea hadimbilor cade...” ⁷⁾

Sau : „părţile bărbăteşti pierzându-şi, în zavistie cade şi pizmă veşnică nu numai asupra bărbaţilor, ci şi a muerilor ; fine asupra muerilor, căci el cu dânsa pofta şi tragerea firei a-şi împreuna nu poate, iar asupra bărbatului, căci acesta face din plineala firei. Că totdeauna orbul asupra ochilor, schiopul asu-

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Canoanele Sf. Apostoli, gl. 22, pag. 313.

2) Idem, Invăţăt. patriarh. Anastasie, gl. 12, pag. 423.

3) Idem, Pravile, gl. I (9), punct. d. şi gl. 181, zac 4, pag. 36 şi 109. — Longinescu l. c., pag. 147.

4) Idem, punctul s (6) şi zac 6.

5) D. Cantemir, Hronicul, pag. 315.

6) Idem, pag. 417.

7) Idem, Istoria Ierogl., pag. 52.

pra picioarelor, surdul asupra auzului și hadâmbul asupra întregului obidă are". 1)

Hermafrodit este „*cel ce este și bărbat și femeie, sau umblă în pofta a două părți*". 2)

Organele genitale ale femeii intră în categoria organelor de rușine, care se acoper și se ascund.

În *Lexiconul Slavo-Român*, din 1649 se pomenește și de „*șale*". 3)

În *Psaltirea Scheiană* șalele se numesc „*cimf*"; se spune de exemplu: „*cimful meu impluse batgiocuri, și nu e vendecare peliței mele*". 4) Iar spinarea se numește „*gârbă*". 5)

Regiunea fesieră se numește ca și astăzi; *Cronicarul Ion Neculce* povestește că la 1710, *Niculae Vodă Mavrocordat*, a pus să se bată niște boeri „*și i-au bătut câte două sute de toiège la cur*". 6)

Membrele, sunt mâinele și picioarele, înțelegându-se membrele superioare și cele inferioare. Sunt pomenite în toate scrisorile vechi, cu mici variații de nume, după epoci.

În *Psaltirea Scheiană* din 1482 se pomenește de degete, de unghii, de palmă; mâna se scrie „*mâra*"; brațele se numesc „*mișița*"; subțioara se numește „*sîșioara*". Se vorbește de talpe și picioare; talpa se numește și „*podnojie*". 7) Călcâiul se numește „*calcaniul*", iar coapsa se numește „*coafsa*". 8)

În *Lexiconul Slavo-Român*, din 1659, la subțioară se spune „*su-soară*". 9)

Cronicarul Neculce spune „*sușiori*": *Mihai Vodă al Moldovei* (1716-1726) „*mai în toate zilele spânzura tâlharii de picioare sau de sușiori*". 10)

Pravilistul spune la mâini „*mânule*": „*...să-i să tae mânule, sau să plătească prețul acei pagube*". 11)

1) D. Cantemir, pag. 69.

2) Idem, pag. 11.

3) Gr. Crețu. *Lexiconul lui Mardarie*. pag. 154. rândul 1373.

4) I. A. Candrea. *Psaltirea Scheiană*, pag. 72, rândul 5 și 21.

5) Idem, pag. 134. rândul 25.

6) Ioan Neculce, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 296.

7) I. A. Candrea, l. c., pag. 238, rândul 8.

8) I. Bianu. *Psaltirea Scheiană*. vol. I. Pag. 464 despre degete; pag. 212. despre palmă; pag. 109, mâra sau mâna; pag. 241 despre mișița; pag. 487, despre sîșioara; pag. 454, despre talpe; pag. 172, despre călcâiul; pag. 141 despre coafsa.

9) Gr. Crețu, l. c., pag. 175, rândul 1893.

10) I. Neculce, în *Letopiseți*. vol. II, pag. 362.

11) Bujoreanu, *Pravile*. Pricina 7, punct oa (71) și glava 305 zac 71; pag. 10 și 259. — Longinescu. *Legi vechi*, pag. 21.

Pentru Dimitrie Cantemir, unghiile sunt „*lance otrăvite aducătoare de rane netămăduite*“. 1) El distinge la mâini „*degetul arătător*“, iar sub unghia degetului „*mai vrășmaș toapsec (toxic) decât dintele viperei stă*“. 2)

Cu mâna se apucă ceva. A lua ceva în mână, a apuca, se spune „*amână*“. Spune Cantemir: „*...să fi luat amână toporul cel din aer oșălit*...“. 3)

Sau: „*...îndată luând toporul amină*“. 4)

Sau: „*...ar fi fost Românii aceia cu armele amână*...“. 5)

Sau: „*...cu scrisorile, carele amână avea*...“. 6)

Pe palme sunt o mulțime de linii ca niște crăpături. „*Hiromandie*“ se numește studiul „*pe crăpăturile și înfrântorile mânei*“. 7)

Membrele inferioare au de suportat toată greutatea corpului. Vorbind la figurat se spune de exemplu: „*călcăiul peste cap a se înălța, și piciorul — măcar că cinci degete are, însă slujba mânei, a apuca, nu se cade*...“. 8)

Tăerea mâinilor este o pedeapsă foarte des întrebuințată. Chiar și Pravila o impune, uneori pentru infracțiuni foarte ușoare. De exemplu: celui care taie un pom străin „*să-i să taie mâinile*“. 9)

Un membru sau mădular putred se taie, așa cum biserica taie, adică îndepărtează pe preotul căruia i s'a luat darul pe bună dreptate; acela „*se taie de la beseerică, ca un madular putred*“. 10)

Omul beteag de picioare se numește olog. Această infirmitate când este din naștere, vine din cauza împreunării sexuale în timpul menstruației femeii. 11)

Membrele au incheeturi sau „*articule*“, cum spune Cantemir. 12) În Lexiconul Slavo-Rom., din 1649, se spune „*incheetura oaselor*“ și „*glezna*“. 13)

1) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 26.

2) Idem, pag. 84.

3) Idem, Hronicul, pag. 142.

4) D. Cantemir. Hronicul, pag. 457.

5) Idem, pag. 229.

6) Idem. Istoria Ierogl., pag. 280.

7) Idem, pag. 22.

8) Idem, pag. 171.

9) Bujoreanu. Pravile. Pricina 7, punctul oa (71), și glava 305 zac 71; pag. 10 și 259. — Longinescu, l. c., pag. 21.

10) Idem. Prav. Matei Basarab. Canoanele Sf. Apostoli, glava 28, pag. 314.

11) Idem. Invățăturile patriarh. Anastasie, glava 14, pag. 424, vezi pag. 13.

12) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 8.

13) Gr. Crețu. Lexiconul Slavo-Rom., pag. 291, rândul 4432; pag. 126, rând. 705 și pag. 195, rândul 2337.

Cronicarii le spun „*incheeturi*”; cronicarul Niculae Costin, citând pe Țițero (Cicero), spune: „...*precum se taie unele incheeturi a trupului...*”.¹⁾ Iar Miron Costin povestind despre lupta de la Hintă, dintre Vasile Lupu și Matei Basarab, spune că acesta din urmă, a fost „*nimerit de un glonț din sinefă, aproape de incheetura genunchiului...*”.²⁾

Mult mai vagi sunt noțiunile anatomice despre organele interne.

În genere, pentru noțiunea de organ, se întrebuițează termenul de mădular. Cum însă cuvântul de mădular se aplică și membrilor și organelor externe, spre o mai bună diferențiere, organele interne se mai numesc și mănuntae, măruntae sau droburi.

Termenul de droburi este întrebuițat de Cantemir: „...*după mănucare ca aceasta, băutura ca aceia trebuie; că numai acelea doar, vâpaia care în droburile tale s'au ațâțat, a stinge vor putea...*”.³⁾

Pravilistul face distincțiune între organe, din care, unele sunt mai importante iar altele mai puțin importante; aoeiaș distincțiune face și între diferitele regiuni ale corpului. Spune Pravilistul:

„*Ranele, unele sunt de moarte, carele și de nevoe sunt îndemnătoare spre moarte, mai vârtos aceste rane ce se ating de inimă, sau de crierii capului; altele iarăși sunt mai deoparte ca acestea, nu sunt de moarte, ce se vindecă mai pre lesne, cumu's la stinghii și în pulpile picioarelor așisderea și la mână... care, măcar că sunt și de nu îndemnătoare spre cumpene de moarte, iar tot trebuie cu socotință alegând, de se vor prileji ranele să fie la piept, sau la grumazi și alte ca acestea*”.⁴⁾

Creerul este foarte puțin cunoscut din punct de vedere anatomic. Tot ce știe Pravilistul despre creer, este că-i un organ din cele principale, a cărui rănire aduce moartea numai decât: „*ranele, unele sunt de moarte... mai vârtos aceste rane ce să ating de inimă sau de crierii capului...*”.⁵⁾

Dimitrie Cantemir spune că desvoltarea creerului nu-i în raport cu aspectul fizic al corpului, ci în raport numai cu studiul și munca intelectuală: „*că nu chipul arătos, nici în dobitocul căpăținos ce în capul pedepsit și cu multe nevoi domirit, criirii cei mulți sălășluesc*”.⁶⁾

1) N. Costin, în Letopiseți, vol. I. Apendice X. pag. 448.

2) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I. pag. 336.

3) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 252.

4) Bujoreanu, Pravile, gl. gi (13) și gl. 428. p. 31 și 238. — Longinescu, l. c., pag. 125.

5) Idem.

6) D. Cantemir. Istoria ieroglifică, pag. 60.

·Acelaş lucru îl spune şi Cronicarul Miron Costin vorbind despre Ştefan, Părcălabul de Soroca :

„Om de mirat la întregimea lui de sfaturi şi de înţelepţiune, cât pre acele vremi abia de era pământean de potriua lui, cu carele şi Vasile Vodă singur, osebi de boeri, făceau sfaturi şi multe ceasuri voroavă, așa era de întreg la fire. Iar la statul trupului său era gârbov, ghebos, şi la cap cucuiat, cât puteai să zici că este adevărat Izop, la cap”.¹⁾

Inima, este un cuvânt foarte des întrebuiţat în toate scrierile vechi, dar niciodată în înţeles anatomic precis. În Psaltirea Scheiană i se spune „enima”, „inrema” sau „inremiei”. Coresi spune „inimele”.²⁾

Pentru Pravilist, gura şi grumazul duc direct la inimă;³⁾ iar rănirea inimii aduce moartea imediată.⁴⁾

Dupe Pravilistul bisericesc, inima este cel dintâi organ care se formează în om. După raportul sexual, „a treia zi se semnează inima...”.⁵⁾ Şi'n acelaş timp este cea din urmă care moare: „şi dacă iase stihia sângelului... atunci iase şi sufletul”,⁶⁾ pentrucă sufletul „lăcuişte la inimă”.⁷⁾

Inima este socotită ca sediu al multor simţiri, al durerii ca şi al dragostei, al bunătăţii ca şi al răutăţii, al vitejiei şi al umilinţei. În Lexiconul Slavo-Român din 1649, se spune: „cel cu inima bună, blând”; sau „milă de la inimă”; sau „pururea de la inimă”; sau „cel cu inima mare, trufaşă”; sau „bărbăţie de la inimă”; sau simplu „inimos”. Alteori se arată supărarea sau umilinţa: „sfărâmarea inimii”; sau „cel cu toată inima impietrită”. O singură dată se aminteşte că inima este un organ intern, când se spune: „cele din lăuntru, cum îi zice inima, mănuntaele”.⁸⁾

Dimitrie Cantemir spune: „inima rea, a toată răutatea găzduşte”.⁹⁾

1) Miron Costin, în Letopiseşti, vol. I, pag. 326.

2) I. Bianu. Psalt. Scheiană, vol. I, pag. 9, 21, 74.

3) Vezi pag. 223-24 n. 1.

4) Vezi pag. 229 n. 4.

5) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invăţăt. patriarh. Anastasie, gl. 12, pag. 424.

7) Idem. Vezi şi pag. 15 n. 1.

6) Idem, glava 17, pag. 425.

8) Gr. Creţu. Lexic. Slavo-Rom., pag. 110, rând 247 şi r. 254; pag. 213, r. 2757; pag. 124, r. 648; pag. 175, r. 1837; pag. 295, r. 4524; pag. 135, r. 934; pag. 140, r. 1038; pag. 122, r. 587.

9) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 210.

Sângele, dupe concepția hipocratică este unul din cele patru humori care compun omul: „*omul făcutu-se-au de patru stihii, de sânge, de flegmă, de tuse și de hiare...*”¹⁾

Stihia sângelui stă „*despre partea dreapta deasupra ficaiilor*”;²⁾ dacă moare omul, ese stihia sângelui și cadavrul nu mai are sânge:

„*...omul dacă moare sânge n'are in trup*”, căci din cele patru stihii care compun corpul omenesc „*sângele, căci e cald, iaste de in foc, iară flegma care iaste rece, iaste de in apă, iară tusea căci iaste umedă, iaste de in văzduh, iară ferea căci iaste uscată, iaste de in pământ; iară in vremea morței, cu porunca lui Dumnezeu se impart acele patru stihii și se desparte sufletul, și întâi se desparte stihia sângelui, ca o călduroasă și viitoare ce iaste și viază tot trupul; drept aceia trupurile cele moarte hiare au dacă mor, și flegmă și tuse, iară sânge nici cum...*”.

Din toate acestea, Pravilistul bisericesc trage concluzia: „*să nu ardeți trupurile morților...*”.³⁾

Vasele, iau numirea generică de vine. Printre ele se deosebesc venele împărătești, vene mari, cari dacă se lezează aduc moartea, pentru că aceste vene sunt, împreună cu inima și cu cotylon sau ceafa, sediul sufletului. In adevăr, dupe Pravilă, acest sediu este:

„*la inimă și despre partea capului din dărăt, carele se chiamă elinește cotylon, iar pre limba proastă se chiamă acutis, adică ceafa, și in vinele cele mari împărătești...*”.⁴⁾

Nu știm care anume vase sunt aceste vene împărătești.

Cantemir vorbește de „*sfigmos*”, o venă moale, care, *pururea se bate, de pre a căreia clătire, așezământul firei se cunoaște*”; probabil este vorba de artera radială, căci trebuie să ținem socoteală că suntem in vremea când doctorii incep să cerceteze pulsul bolnavilor. Circulația sângelui fusese descoperită la inceputul secolului al XVII-lea, iar la 1664 Alexandru Mavrocordat, exaporitul, care practica medicina la Constantinopol și căuta bolnavii dupe puls, a scris cartea lui despre circulația sângelui, pe care este neindoios că o va fi cunoscut și Dimitrie Cantemir. Lucrul se adeverește și din faptul că

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățăt. patriarh. Anastasie, gl. 7 și 8, p. 422.

2) Idem, glava 8, pag. 422.

3) Idem. Prav. Matei Basarab. Invățături, gl. 378. pag. 294-5.

4) Idem, Invățăt. patriarh. Anastasie, gl. 17, pag. 425.

acest Domnitor scriitor, revine asupra acestui punct, dovedind că cunoaște chiar și latura pronosticului ce se poate trage din examinarea pulsului; spune Cantemir: „*Vulpea (Ilie Stolnicul), din prognosticul doftorului, precum la luna nu va eși, bine știa, de vreme ce în revărsatul zorilor și în amurgul soarelui, sfigosul în chipul viermelui se clătia*”.¹⁾ Iar în altă împrejurare spune: „...*dormind, numai vinele cele vii mi se clătesc și se bat, semn de deșteptare arătând*”.²⁾

Venele se tae, când îi vorba să se facă o venesecție. Această operație o face bărbierii sau vracii; preoții n'au voie să facă venesecții: „*preotul care va vrăciui sau va tăia vine...*”, se pedepsește.³⁾

Domnitorul Nicolae Mavrocordat știe că unele hemoragii nu sunt în funcțiune de vase și că aceste vase nu pot opri hemoragia: „*vinele nu opresc sângele care e să curgă*”.⁴⁾

Plămâni, după Cronicar, sunt albi și uscați de sete. Spune cronicarul Niculai Costin: „*iară plămânele cele albe au fost arse de sete*”.⁵⁾

Cantemir le spune „*plomăi*”.⁶⁾

Funcțiunea Plămânilor este „*sufllarea și răsufllarea*”.⁷⁾

Pravilistul bisericesc, comentator al principiilor hipocratice, spune că „...*flegma iaste la piept deasupra plămâni...*”.⁸⁾

Tusea, deși dupe Pravilist, ar fi în legătură cu plămâni, totuși este considerată ca o stihie aparte, adică ca un element care intră în compunerea organismului.⁹⁾ Cantemir mai în curent cu noile descoperiri ale științei, spune că tusea este provocată de flegmă: „...*împins de flegmă, a tuși măcar nu mi s'ar cădea...*”.¹⁰⁾

Despre diafragm nu se pomenește nimic, nicăeri. Peritoneul este citat de către Dimitrie Cantemir, când descrie o operație de hernie.¹¹⁾

1) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 163.

2) Idem. Divanul, pag. 97.

3) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățătură, glava 71, pag. 163.

4) N. Mavrocordat, în Hurmuzachi, vol. XIII, pag. 421, nr. 101.

5) N. Costin, în Letopiseși, vol. II, pag. 33.

6) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 189.

7) Idem, pag. 110.

8) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățăt. patriarh, Anastasie, gl. 8, pag. 422.

9) Idem, glava 7, pag. 422.

10) D. Cantemir. Ist. Ierogl., pag. 57.

11) Vezi pag. 159.

Ficatul, este numit „*mai*” în Psaltirea Scheiană ; 1) „*maiul cel negru*”, în Cronica lui Niculae Costin. 2)

Ficatul are raporturi cu sângele, care stă „*despre partea dreaptă deasupra fिकाților*”. 3)

În autopsia ce s'a făcut cadavrului lui Duca Vodă în 1685, s'a găsit că „*maiul cel negru i-au fost sănătos...*”. 4)

Nu se face nicăeri vreo legătură între ficat și fiere, din contră, fierea, sau herea, formează o stihie aparte. Dupe această concepție hipocratică, se deosebesc două feluri de heri sau fieri: fierea plăviță și fierea neagră. Spune Pravilistul bisericesc :

„*...fierea plăviță este despre partea stângă deasupra splinei, iară fierea neagră iaste deasupra rănichilor. Hiarea plăviță iaste caldă, adică ferbinte și uscată și amară, iar hiarea neagră iaste rece și uscată și cam acră... Hiarea plăviță crește pre la vremea secerișului, adică vara... iară hiarea neagră crește toamna. Fiarea plăviță (răsuflă) pre urechi, iar hiarea neagră pre ochi... Într'adoua vârstă oblăduiaște hiarea plăviță... într'atreia vârstă oblăduiaște hiarea neagră...*”. 5)

La autopsia lui Duca Vodă, despre care am pomenit mai sus, s'a găsit „*în herea lui 27 de petre roșii, așa de late și de groase, într'un chip cumu'i această figură*”. 6)

Nicăeri n'am găsit să se afirme că fierea ar fi produsă de ficat. Se știe despre fiere, că este amară; amărăciunea fierei servește deseori ca termen de comparație. Se spune de exemplu: „*amar ca fierea*”, sau „*necinsteșiile, trupeștile desfătări, dulceața mai mult decât a mierei au, ci mai pre urmă, în amară fiere se întorc*”. 7)

Când durerea cuiva este prea mare, atunci ca și astăzi, nu știm de ce, sediul acestei dureri se localizează la fिकाți. Se spune de exemplu: „*(albinele) trupul le bășică, la fिकाți le străbătea*”. 8) S'ar putea bănui că această localizare se datorește faptului de observațiune curentă, că unele mari supărări sau dureri morale, produc uneori icter.

1) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 43, rândul 39.

2) Vezi pag. 211. n. 2.

3) Vezi pag. 10-11. n. 1.

4) N. Costin. vezi pag. 211 n. 2.

5) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățăt. patriarh. Anastasie. gl. 8. pag. 422.

6) Vezi pag. 211 n. 2.

7) D. Cantemir. Divanul, pag. 190.

8) Idem, Istoria Ierogl., pag. 187.

Stomacul, face parte împreună cu „*rânza, mașele și toate mănuntalele în carele intră bucatele*”, din categoria „*vaselor primitive*”,¹⁾ adică, servesc la mistuirea hranei. Se spune, de exemplu, despre pisica care înghite șoarecele, că-l bagă „*în oala stomacului a-l ferbe, că tigaia maiurilor (il va) prăji, și în vasele mașelor a-l scoate*”.²⁾

Se face însă, și o rezervă, că „*nu tot stomahul toată bucata mistuește, nici tot gătlejul toată băutura primește*”;³⁾ că, cine mănâncă orice își stârnește „*greața plinului stomah*”,⁴⁾ iar cine lăcomeste și înghite mai mult decât trebuie, tot ce mănâncă „*borăște și afară scoate*”.⁵⁾ Așa se face că „*stomahul rău, din bune bucate, venin și greutate dobândește*”.⁶⁾

Durerile de stomah se vindeca cu Hrisolit, o piatră rară care are această proprietate de a vindeca durerile „*de stomah și de toate lucrurile pântecelui*”.⁷⁾

Intestinele sunt numite mațe. Scrie Cantemir: „*...bărdăhanul (abdomenul) spărgându-i, mașele la pământ îi vârsa*”.⁸⁾ Sau: „*...nu ca ghimpul în picior, ci ca sulita pătrunsă prin mațe*”.⁹⁾

Praporul, sau epiploonul este pomenit fără nici un comentariu, în *Lexiconul Slavo-Rom.*, din 1649: „*praporul cel ce stă preste bandoră*”, ceiace ar însemna, după comentatorul acestui *Lexicon*, Gr. Crețu, „*praporul ficatului*”.¹⁰⁾

Splina și rărunchii sunt pomeniți în *Psaltirea Scheiană* și în autopsia făcută lui Duca Vodă, despre care am vorbit mai sus.¹¹⁾

Cuvântul de splină, fără alt comentariu este pomenit și în *Lexiconul Slavo-Român* din 1649.¹²⁾

Bășica udului, nu-i pomenită nicăeri; abia se amintește despre urină, în termeni de multă pudicitate, când se spune de către Pra-

1) D. Cantemir. *Istoria Ieroglif.*, pag. 9.

2) Idem, pag. 195.

3) Idem, pag. 252.

4) Idem, pag. 206.

5) Idem, pag. 79.

6) Idem, pag. 213.

7) Bujoreanu. *Pravila Matei Basarab*, Invățat. patriarh. Anastasie, glava 35 pag. 441.

8) D. Cantemir. *Istoria Ierogl.*, pag. 80.

9) Idem, pag. 123.

10) Gr. Crețu. *Lexic. Slavo-Rom.*, pag. 197, rândul 2381.

11) I. A. Candrea. *Psalt. Scheiană*, pag. 314, r. 30. — N. Costin, vezi pag. 211 n. 2.

12) Gr. Crețu. *Lexiconul lui Mardarie*, pag. 254, rândul 3687.

vilist „apa lui“: „călugărul de va ședeă inaintea fraților să-și lepede putoarea lui (excrementele), apa lui...“.¹⁾

Uterul, în special uterului îngrecat, adică cu copil în el, i se spune „mațele mamei, zgău sau rânza“.

Psaltirea Scheiană din 1482, pomenește de primii doi termeni; se spune de exemplu: „că tu ești ce răpitu-m-ai de mațe... către tine lepădatu's din sânul, de mațele măriei mele (de în mațele mumăniei, spune Coresi)“. Sau: „astriirați (instruiți, spune Coresi) fură păcătoșii din zgău, rătăciră de în mațe...“; sau: „plodul mațelor“.

Uneori cuvântul de zgău are un înțeles mai general, înțeles de pântec, și se găsește asociat cu cuvântul de mațele mamei: „ce te feceși zgăul meu și preimiși-me di în mațele măriei mele (mumăniei mele, spune Coresi)“.²⁾

Pravilistul întrebuințează termenul de rânză sau cel de zgău: „cela, ce-și va omorâ muiarea, având prunc în zgău...“.³⁾ Sau: „muiarea carea își va otrăvi zgăul, acolo unde se zămislește copilul, ca să nu mai facă copii, aceia ca un ucigaș să se canonească“.⁴⁾

Către jumătatea secolului al XVIII-lea, când au prins a veni pe la noi doctori instruiți la școlile străinătăței, cari se stabileau aici, cunoștințele anatomice încep a se desluși tot mai mult. Într'un manuscris de medicină din 1760, pe care îl vom da mai departe, la capitolul boalelor, vom găsi o diferențiere clară între diferitele organe cari compun corpul omului.

1) Bujoreanu. Pravila bisericească dela Govora, pag. 121.

2) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 63, 176, 88, 429, 436, 451, 17, 38, 140, 227, 369.

3) Bujoreanu. Pravile, gl. f. (9), punct ml (9) și gl. 244 zac 49, pag. 27 și 233. Longinescu. Legi vechi, pag. 105.

4) Idem. Invățături, glava 374, pag. 293.

CAP. II.

CUNOȘTINȚE DE IGIENĂ ȘI CUNOȘTINȚE CE S'AR PUTEA ÎNCADRA ÎN PATOLOGIA GENERALĂ

Pravilele și Cronicarii fac numeroase citațiuni, din care se vedește, că poporul Românesc a aplicat și păzit de multe ori cu multă stricteță regulele de igienă, fie instinctiv pe baza experienței trecutului, fie impuse de legile bisericesti.

Mai conțin o mulțime de citațiuni, unele foarte clare, altele destul de vagi, cu noțiuni cari s'ar putea încadra astăzi în studiul Patologiei generale.

Vom reda în cele ce urmează, aceste citațiuni, grupate pecât posibil în așa fel, ca să poată fi încadrate fie între chestiunile de igienă, fie între cele de Patologie generală.

Aerul. În Lexiconul Slavo-Român, din 1649, este arătat cu termenul de „vânt”.¹⁾

Aerul bun, aerul curat, a fost o necesitate cunoscută de toată lumea, din orice epocă. Dimitrie Cantemir este cel dintâi la noi, care vorbește despre „*așezământul aerului*”, ca o condiție principală pentru alegerea locului unde să sălășluiască un popor.²⁾

Dintre Cronicari, Cronicarul Anonim povestește că Grigore Ghica (1728) care era tot mereu bolnav de friguri, s'a dus la Bârnova și „*acolo aflând aer bun și apă curată, au șezut două săptămâni și de acolo au aflat sănătate*”.³⁾

Dimitrie Cantemir pomeneste și de aerul otrăvitor „*topsecos aer*”, și, inspirat, sau adânc pătrunzător al tainelor firei și științei, el ghicește identitatea compoziției chimice a apei și a aerului, spunând: „*căci filosofii obici(nu)ți sunt cu socoteala, aerul în apă și apa în aer a întoarce, măcar că lucrul socotelii n'ar răspunde*”;⁴⁾ și, trebuie să se știe, că sinteza apei și a aerului n'a fost descoperită decât la 1777 de către Lavoisier.

1) Gr. Crețu. Lexiconul Slavo-Român, pag. 120, rândul 531.

2) D. Cantemir. Hronicul, pag. 179.

3) Cronicarul Anonim, în Letopiseși, vol. III, pag. 168.

4) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 71.

Tot Cantemir amintește despre vânturi, despre Crivăț: „*neamul varvarilor despre Crivăț...*”; sau: „*parte ca aceia, crivățană*”, adică dinspre Nord.¹⁾ El citează și vântul „*Sam*”, un fel de vânt otrăvitor „*carele lovind pe om, îndată se face cenușă și hainele putrezesc*”.²⁾

Apa, apa bună întocmai ca și aerul, a fost totdeauna o necesitate absolută pentru om. Din citatul de mai sus al Cronicarului Anonim, cu privire la aerul și apa bună dela Bârnova, se dovedește că aceste calități erau apreciate, atunci ca și acum, așa cum se cuvine.

Cronicarul Miron Costin vorbește despre apa foarte grea de băut a Nistrului:

*La 1622, Turcii cu Sultan Osman în frunte, au pornit război contra Leșilor, și s'au bătut la Hotin. În Septembrie 1622 „boale se scornise multe în Leși și în Nemți, mai mult boală de vintre, învățați cu bere și horilcă, iar acolo numai apa Nistrului era băutura, care este foarte grea de băut...”*³⁾

Acelaș lucru spune și Cantemir: „*...deși limpede, apa Nistrului e grea și foarte dăunătoare sănătăței celor care beau*”. În schimb apa Prutului este „*mai ușoară și mai sănătoasă, măcar că din pricina năsipului pe care-l duce cu sine, apare cam turbure. Dacă totuși este pusă într'un vas de sticlă, năsipul se așează la fund și lasă lichidul foarte limpede. Când eram în Moldova am făcut o experiență și am găsit că o măsură de o sută de drahme este mai ușoară cu treizeci de drahme decât o cantitate egală de apă luată din alte râuri*”.⁴⁾

Domnitorii moldoveni s'au îngrijit de alimentarea Iașilor cu apă bună. Cronicarul Nicolae Muste spune că Antonie Ruset (1675-1678), a reparat biserica Sft. Niculae din Iași și „*adus-au și ape pre oale până în zidul acestei biserici*”.⁵⁾

Grigore Matei Ghica (1726-1733) a împodobit Iașul cu cișmele și apă bună de băut, pe care a adus-o:

„...de la hasna, cu mare cheltuială, și cu meșteri aduși din alte țări, și au așezat-o dinaintea porței curților domnești, slobozind apă pe trei țevi cu șurupuri, care lucruri alt domn n'au

1) D. Cantemir. Hronicul. pag. 361. 406 și altele.

2) Idem, Istoria Ierogl., pag. 19.

3) Miron Costin. În Letopiseți, vol. I, pag. 280.

4) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 22 și 25.

5) N. Muste, în Letopiseți, vol. III, pag. 18.

mai făcut; și mare pomană i-au rămas, de vreme ce acest oraș era lipsit de apă bună pururea".¹⁾

Tot acest Domnitor a rezidit mănăstirea făcută de Hatmanul Balica, iar :

„din gios de mănăstire, subt medean, despre răsăritul soarelui făcuse acest Domn o grădină frumoasă, și în grădină case domnesti pe forma de Țarigrad, că așa și meșteri au adus; și alături cu casele, havuzuri și cerdacuri și alte lucruri, și apa umbra din havuz în havuz pe piatră pin toată grădina, care era cu fel de fel de flori, care lucruri alt Domn n'a făcut, că nimeni nu poate să scrie frumusețea caselor, și au numit acea grădină Frumoasa".²⁾

Se cunoaște și sterilizarea puțurilor cu apă, procedându-se la fel ca și astăzi. Practica acestei sterilizări este dictată de Pravila bisericască, în care se spune :

„In puțul sau în fântâna cea ce nu cură apă într'insa, și într'insul va cădea o gadină (animal) oarecare, să se verse dintr'acea apă trei vedre și așa să bea iară dintr'acel puț ce, de se va afla în ziua de întâi acel dobitoc mort, ori gadină; iară de va fi două zile sau până a treia zi și după aceea se scoate, să se verse dintr'acea apă 9 vedre, iară de va petrece zile multe și va putrezi într'insul, să verse dintr'insul 40 de vedre de apă; iară apa lui de va cura afară, nimica nu ne vatămă unile ca acelea".³⁾

Rezultă că se făcea deosebire între fântânele cu apă stătută și fântânele curgătoare. Cele stătute, în caz de infectare, se sterilizau așa cum se face și astăzi, prin sleirea puțului. Cele curgătoare erau și sunt totdeauna socotite ca curate.

Și apa de izvor se poate strica : „apa izvorului din curgerea sa în piștealniță și în bălți stătătoare oprindu-se, se strică și grea putoare de glod sau de alt miros neplăcut, sloboade".⁴⁾

Aceleași precepte de curățenie se recomandă și pentru alimente. Când cade o vietate într'un vas cu alimente și putrezește acolo, sau face viermi, atunci

1) Cronica Anonimă, vol. III din Letopiseși, pag. 169.

2) Idem.

3) Bujoreanu. Pravila bisericască dela Govora, pag. 99-100.

4) D. Cantemir, Hronicul, pag. 139.

„orice fel de bucate vor fi în vas, să se leapede, să nu se mănânce, iar vasul să se spele bine și să se sfințească și iarăși să fie de treabă“. ¹⁾

Căldura, frigul, electricitatea atmosferică, etc., constituiesc mediul ambiant fizic al vieții de tot momentul, peste care și Cronicii și Praviliștii trec ușor, de oarece acest mediu fiind același totdeauna, trece neobservat.

Efectele rele ale frigului se văd iarna, când izbucnesc epidemiile datorite grămădirii oamenilor prin case. Cronicarul Ureche amintește de iarna din 1552, pe timpul lui Lăpușneanu, când a fost „*iarnă grea și omor mare de ciumă*“. ²⁾

Ioan Neculce povestește că în timpul domniei lui Constantin Cantemir, la 1691, Sobieschi cu Polonii lui au intrat în Moldova, și i-au apucat o vreme așa de rea „*de au murit oastea mai bine de giurățitate înghețată și leșinată*“. ³⁾

Tot atât de rele sunt și căldurile prea mari din timpul verei, pe vremea arșiței dogoritoare sau a „*pripecului*“ cum spune Psalmistul Scheian. ⁴⁾ Într'un limbaj impresionant de sugestiv, cronicarul Ureche povestește grozăviile secetei din vara anului 1585:

„*Iar în anul 7093 (1585), în zilele lui Petru Vodă, mare săcetă s'au făcut în țară, cât au săcat toate isvoarele, văile, bălțile; și unde prindea mai înainte pește, acolo ara cu plugul; și pre multe locuri au căzut și smidă (piatră). Copacii au săcat de săcaciune; dobitoacele nu aveau ce paște vara, ce li-au fost dărâmand frunza; și atâta prav au fost, cât se strângeau troene la garduri, când bătea vântul; ca de omăt erau troene de pulbere. Iară despre toamnă, s'au pornit ploii și au crescut mohor, și dintr'acelaș au fost prinzând foamea sărăcimea, că era pretutindenea foamete mare*“. ⁵⁾

Secetă și căldură mare a fost și în vara anului 1660, când din cauza foametei oamenii mâncau papură, de au poreclit și pe domnitor Papură Vodă. Iar în 1718, s'a scornit o secetă dintr'acele care rămân de pomină „*cari te fac, luni dearândul, în părjolul soarelui de vară, să blestemi albastru neschimbat al cerului*“. ⁶⁾

1) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab, Invățături, glava 379. pag. 295.

2) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 210.

3) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 239.

4) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 331, rândul 15.

5) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 236-7.

6) Ionescu-Gion. Istoria Bucureștilor, pag. 79.

În 1720, altă secetă și altă foamete „cât agiunsesse de se vindea merța de pâne în Iași, câte 10 lei...“.¹⁾

Din punct de vedere medical, în acea vreme, căldura excesivă și seceta consecutivă au avut totdeauna acelaș efect: foamete și epidemii, în special ciuma. Din acest punct de vedere suferințele poporului Românesc formează un nesfârșit lanț cu verigi unele mai dure-roase ca altele.

Cronicarul Enache Coğălniceanu relatează un caz de trăznire. Alexandru Ghica, terzimanul Porței, a venit să-și vadă fratele, pe domnitorul Grigore Ghica, în a doua lui domnie (1735-1739), în Moldova. Pe când se întorcea în Turcia a fost prins de furtună mare la Sakce (Isacea); trăsnetul a căzut chiar pe cortul terzimanului, și

„fiind Terzimanul subt cort, atât de amețit, cât au fost ca un mort, arzându-i săgeata o giunătare de barbă și hârtiile din sân, topindu-i și un lanț de aur a iconiței ce purta în sân“. La început s'a crezut că-i mort, dar și-a venit în fire mai în urmă. 2)

În general fenomenele cerești ca eclipsele, cometele, ori fenomenele sismice, cutremurele de pământ, prin raritatea lor, prin misterul producerei, dar mai ales prin măreția lor impresionantă, zguduie mulțimea neștiutoare. De aceea la noi ca și la toate popoarele, apariția acestor fenomene se pune în legătură cu apariția molimelor, sau a altor calamități publice, cum este foametea sau războiul.

Niculae Costin scrie despre cometa dela 10 Decembrie 1680, că :

*„mulți astronomi... au făcut prognitic ce se va lucra în lume după acia în urmă; care lucru, apoi curând după acea cometă, s'au scornit vrajbă mare de oști mai la toate împărățiile și țările...“.*³⁾

Iar Neculce spune despre cutremurul dela 31 Mai 1738, când s'a dărâmat Golia din Iași și alte mănăstiri și biserici, dupe care „s'au început în Iași mare omor de ciumă, și au ținut toată vara și toamna...“.⁴⁾

Dimitrie Cantemir, ca om învățat ce era, când descrie Moldova, ține seama de toate aceste împrejurări fizice. El determină, pentru

1) Ioan Neculce, l. c., pag. 358-59.

2) Enache Coğălniceanu, în Letopiseți, vol. III, pag. 199.

3) Niculae Costin, în Letopiseți, vol. II, pag. 20.

4) Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 403.

intăia oară, aşezarea Moldovei pe glob, adică longitudinea şi latitudinea la care se află această ţară. Se ocupă de climă şi influenţa climei asupra sănătăţii. Cu alt prilej vorbeşte şi despre climate: „toate zămisliresle climatelor friguroase (*rigidorum climatum*)”.¹⁾ Cantemir constată că la „munte bate un vânt mai rece, dar mai sănătos, la şes mai cald dar mai puţin folositor sănătăţii”. În raport cu clima remarcă că:

„boale multe Moldova nu cunoaşte, aceasta în raport cu ţările mai calde, dar uneori, deşi rar, este bântuită de ciumă şi de friguri rele. Că ciuma nu vine din stricăciunea aerului, s'a dovedit prin experienţă. Am observat însă că ea vine în ţările noastre, uneori din Polonia, care şi bântue mai rău, uneori prin corăbii egiptene şi constantinopolitane, care obişnuesc să vie la târgul Galaţi”.²⁾

Localitatea care indeplineşte toate condiţiile de igienă se numeşte salubră. Acest termen străin prinde a fi cunoscut şi pe la noi în acea vreme. La 6 Iulie 1731, în timpul ocupaţiei austriace din Oltenia, boerii însărcinaţi cu administraţia ţinutului şi-au cerut concediu pe cîte două luni, invocând drept motiv „*insalubritatem luci huius*”.³⁾

Băile. În Moldova se numesc feredeu. În Lexiconul Slavo-Român, din 1649, se spune că termenul de bae vine dela slavonul „*bania*”.⁴⁾

În Psaltirea Scheiană se spune: „*stropişi-me cu săpunu şi curăţescu-me*”.⁵⁾

Băile au fost cunoscute la Români, încă din timpul lui Ştefan cel Mare. Intr'o notiţă a unuia Ganea Spătarul, publicată în „*Uricarul*” lui Codrescu, se spune:

In Hârlău se află o temelie de casă ce se zice că ar fi făcută de Ştefan Voevod. Pivniţa şi feredeu sunt risipite, asemenea şi două hrube pe sub pământ, foarte lungi”.⁶⁾

Despre palatul domnesc din Hârlău, zidit în 1486, cu „*Baia Doamnei*” şi cu pivniţa domnească, a scris şi doctorul Constantin Istrati;

1) D. Cantemir. Hronicul, pag. 11.

2) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Traducere de Pascu, pag. 17-18.

3) Hurmuzachi, vol. VI. Doc. CCLX, pag. 456.

4) Gr. Creţu. Lexicon Slavo-Român. pag. 105, rândul 127.

5) I. Bianu, Psaltirea Scheiană, pag. 160.— Candrea, pag. 99, rândul 3.

6) Uricarul. Vol. VIII, pag. 18.

tot el menționează băile din Vaslui, din vremea marelui Voevod; și, dacă erau băi la Hârlău și Vaslui, de sigur că și locuința domnească din Suceava a avut băi. 1)

La 19 Mai 1564, Alexandru Vodă al Moldovei, scrie Bistrițenilor, să-i trimită niște meșteri zidari pentru baia ce face în Iași:

„...rogamus... nobis... mittant... aliquos mutores bonos, nam unum balneum in hoc oppido nostro facere volumus...”. 2)

Pravilistul lui Vasile Lupu pomenește despre băi: „carele va fura haine dela feredeu...”. 3) Sau: „călugărul, de nu'și va purta mantia... când va merge la feredeu...”. 4)

Paul de Alep, în călătoria lui prin Țările românești între 1650-660, spune că:

„In Iași este un edificiu pentru băi, zidit de Vasile Lupu, pe planul băilor turcești, cu cupole și cu marmură în abundență, și împărțit în frumoase cabine sau chiliti”. Iar mai departe adaugă: „Vodă mai zidi încă în unul din palaturile sale, pe lângă apartamentul Doamnei, o altă superbă baie, pentru uzul propriu, cu un paviment de marmură și mai multe fântâni...”.

Din Muntenia scrie: „In Târgoviște sunt băi calde turcești cu frumoase cupole pe malul râului, unde este o mică moară, prin care apa e condusă la două despărțăminte, unul pentru bărbați cu un benuar, și altul pentru femei; într-o cameră de mijloc se desbracă atât bărbații cum și femeile și apoi intră în despărțăminte pentru sex. Directorul băilor este din Constantinopol. Proprietatea acestor băi este a mănăstirii Sf. Nicolae”.

Și proprietarii particulari aveau băi în casele lor; așa, Postelnicul Constantin Cantacuzino „are o delicioasă baie caldă din frumoasă marmură, la care apa se aduce pe roate din râul ce servește, de asemenea, prin nenumărate canale pentru irigația livadelor și a grădinilor”. 5)

Dimitrie Cantemir vorbește destul de des despre băi și curățe-

1) Conform I. Felix. Din istoria igienei. Analele Academiei, seria II, tom. XXVII, pag. 376. Memorii științifice.

2) N. Iorga în Hurmuzachi, vol. XV/1, pag. 599.

3) Bujoreanu. Pravile, gl. 346 și pricina gi (13), punctul rs (106), pag. 274 și 12. — Longinescu. Legi vechi, pag. 33-34.

4) Idem, glava xz (67), punctul s (6) și gl. 124 zac. 6; pag. 68 și 183. — Longinescu, l. c., pag. 298.

5) Arhiva istorică, tom. I, partea II, pag. 68, 107 și 108.

nie. Vorbește și la figurat: „*Dumnezeescul cuvânt... prin fereleul darului său...*“.¹⁾

Cronicarul Ioan Neculce spune despre Dumitrașcu Cantacuzino (1684-1685), că-și plimba iubita cu „*careta domnească... la fereleu*“.²⁾

Pe de altă parte, Niculae Costin povestește cum Constantin Duca, ginerile Brâncoveanului, în a doua lui domnie (1701-1703):

„*au tocmii și fereleul cel mare a Trisfetitelor, aducând meșteri din țara turcească, care fereleu este zidit din temelie de răposatul Vasile Vodă (1634-1653), și s'au fost pustiiit rău din vremea Craiului Leșesc... la zilele lui Cantemir Vodă... atunci au stricat Leșii și fereleul, că au rupt o bucată din căldarea cea mare ce este zidită sub fereleu...*“.³⁾

Băile se întrebuințază nu numai pentru curățenie, ci și în scop terapeutic. Din cele mai vechi timpuri se cunoșteau la noi efectul bun al băilor termale dela Mehadia; numeroasele inscripții, statui și „*ex voturi*“ din timpul Romanilor, cari se găsesc în Băile Herculane, dovedesc cât de mult au fost căutate aceste băi de către cei suferinzi. Dimitrie Cantemir spune că „*ape calde, acide și minerale, Moldova sau nu are, sau nu li-a descoperit, poate fiindcă se crede că în singur râul Hierasus se găsește destul medicament pentru toate boalele*“.⁴⁾

Acelaș lucru spune și Sulzer. În afară de băile dela Mehadia, Românii nu mai cunosc alte băi terapeutice decât cele preparate de bărbieri „*keine Bäder haben, als die der Bader vorher warm gemacht hat*“.⁵⁾

Pravilistul bisericesc povestește cazul unui preot care întrebuința baia în scop terapeutic: „*era, zice, un preot odată ce avea o boală iar cându'i era nevoie de treaba trupului, el mergea la bae, și baia era pre locul lui...*“.⁶⁾ „*Treaba trupului*“, înseamnă ori urinare, ori defecarea și într'un caz și în altul, preotul bolnav întrebuința baia ca mijloc de a-și înlesni una din aceste necesități, adică în scop terapeutic.

1) D. Cantemir. Hronicul, pag. 86.

2) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 225.

3) N. Costin, în Letopiseți, vol. II, pag. 46.

4) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de G. Pascu, pag. 25.

5) Sulzer. Descrierea Daciei, vol. III, pag. 56 și următoarele.

6) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățături, glava 159, pag. 192.

Relativ la bae, Pravilistul bisericesc are unele recomandățiuni care țin de ritual. De exemplu :

„Preotul de se va spăla, sau va merge la bae, acela nu poate să facă liturghie într'acea zi...”. 1)

Sau : „Călugărului nu se cade... să meargă la bae nici într'un chip, fără de o boală oarecare mare și de o legătură”. 2)

Acest citat dovedește că băile se recomandau în anumite cazuri de boală, ca tratament, căci numai acest înțeles poate avea recomandarea de a merge la bae în caz „de o boală mare”.

În schimb, la Evrei, baia intra între practicile lor religioase, obligatorii; spune Pravilistul :

„...în Ovrei puținii vei afla betegi și cum am zice, mai nici unul, pentrucă păzesc această poruncă, ce le poruncise Moisi, și-și lasă muerile lor până ce trece vremea lunătăciei lor, deacia atunci se spală cu îmbăiere... și numai așa curate se culcă cu bărbații lor.” 3)

Tot Pravilistul bisericesc recomandă ceva, care pare foarte curios pentru epoca strandurilor de astăzi : „creștinul împreună cu femeia nu se îmbăiază...”. 4)

Sulzer spune că la Töplitz, la Baden și în alte părți se văd bărbați și femei făcând bae la un loc, dar așa ceva nu se vede la Români : „allein die Walachen über dem Gebirge thun dieses nicht”. 5)

În afară de băi, Pravilistul bisericesc dă unele sfaturi de igienă corporală. Așa de exemplu, recomandă spălătul gurei : „... oarecine spălându-și gura, sau în bae fiind...”. 6)

Apoi dă sfaturi practice, care țin și de buna cuviință. Așa sunt sfaturile ce dă cu privire la felul cum trebuie să mănânce cineva :

„O, călugăre, când mănânci, nu mușca cu gura mai nainte până nu vei inghiți una, și alta să duci, și nu vorbi cu čela ce mănâncă cu tine...”. 7)

1) Bujoreanu, glava 96, pag. 171.

2) Idem. Pravila bisericească dela Govora, pag. 103.

3) Idem. Prav. Matei Basarab, Invăjăt. patriarh. Anastasie, gl. 14, pag. 424-25.

4) Idem. Săborul 5-6, glava 75, pag. 388.

5) Sulzer, l. c., pag. 56 și următ.

6) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab, Răspunsurile lui Timotei, întreb. 16, pag. 412.

7) Idem. Pravila bisericească dela Govora, pag. 119.

Dimitrie Cantemir spune că Domnitorul țării, înainte de a începe masa și după ce termină masa, se spală pe mâini cu apă, pe care i-o toarnă medelnicerul mare. ¹⁾ Vasul pentru spălat se numește „tas“: „cu tasul cel ce se spală...“ ²⁾

Alimentele și alimentația, din punct de vedere al igienei se bucură de o atenție deosebită din partea Praviliștilor.

În vechime, în Psaltirea Scheiană dela 1482, hrana în general se numește „pișta“. ³⁾ În Moldova, pe la 1526, comerțul cu lucruri de hrană se numește „cupeție cu mesărniță“:

„Tare vă poruncim Domnia mea, ca de sârg pe toți cei streini, Armeni și Jidovi tare să-i proptiți a facerea cupeții cu cărcime veri cu mesărniță, veri cu pitării...“ ⁴⁾

Pravilistul spune la a se hrăni „a se ocrămi“. Omul trebuie să aibă în vedere „ogodirea trupului“, adică, să-l îngrijească, să-i fie bine, dar să nu gândească numai la a se ocrămi și la dulceața pântecelui său. Spune Pravilistul: „petrecerea cea bună iaste ogodirea trupului...“ ⁵⁾ Sau, despre cel care „să nu să fi putut într'alt chip ocrămi cu altceva meștersug (în Muntenia: a se hrăni)“ ⁶⁾

A ogodi este un termen vechiu. Se întâlnește în Psaltirea Scheiană totdeauna cu înțeles moral: „ogodesc întru Domnul în lumina văilor“. ⁷⁾ Iar „dulceața pântecelui“ este o expresie pitorească a Pravilistului, ca să arate pe cei cari nu gândesc și n'au altă grijă decât grija pântecului. ⁸⁾

Sentimentul foamei este descris foarte frumos de către Dimitrie Cantemir:

„Foamea începând, manuntaile i se întorceau și stomahul tare îl chinuia, carile, de toată știința simferei că-i gol, cu de moarte țipete: vai mașele!, vai mănuntaele!, vai pânțele!, vai vintrele mele!, a se văita și a se vaera inepu...“ ⁹⁾

1) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Traducere de Pascu, pag. 102, 108, 118, 120.

2) Idem. Hronicul, pag. 335.

3) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 301, rândul 22.

4) Melhisedec. Cronica Romanului, partea I, pag. 37.

5) Bujoreanu. Pravila bisericească dela Govora, pag. 117.

6) Idem, Pravile, gl. i (30) și gl. 130 zac 5. Pag. 42 și 185. — Longinescu, p. 88.

7) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I psalm LV, pag. 173.

8) Bujoreanu. Pravila bisericească dela Govora, pag. 97.

9) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 251.

Cu alt prilej, Cantemir compară foamea cu o senzație de „amărăme”: „...căci (*Goții din Tracia*) in foamete și amărămea flămân-giunei fiind...”.¹⁾ Și tot el adaugă că: „...foamei — hrana, și sete-i — băutura'i este leacul”.²⁾

Omul trebuie să mănânce cu rost, numai când îi este foame, căci „fără vreme și pânea face greutate stomahului”.³⁾ Când mănâncă, omul trebuie să taie cu dinții și să mestece cu fălcile ca „să indupa-ce”: „...cu colții a mușca și cu fălcile a indupăca...”.⁴⁾ Sau: „... și cu atâta lut se indupăca...”.⁵⁾

Lăcomia la mâncare nu-i bună niciodată. În *Lexiconul Slavo-Rom.*, din 1649, lăcomiei la mâncare se spune „lăcomia pântecelui sau îndrăcirea grumazului”.⁶⁾ Cantemir îi spune „lemorghia”.⁷⁾

Pravilistul bisericesc spune: „pentru mâncare să nu faci răfe-nea” (?) *nici mireanul, nici clericul...*”.⁸⁾ Se pare că răfenea ar în-semna lăcomie.

Despre cel care postește de toate, care nu mănâncă nimic în anumite zile, se spune că „ajunează”. Psalmistul Scheian spune „agiu-rare”.⁹⁾ Iar cel care mănâncă mai mult decât trebuie, ca să se în-grașe, i se spune că mănâncă pentru a se „îmbueci”.¹⁰⁾

Pravilistul bisericesc recomandă ca tot omul să mănânce cu so-coteală, să nu facă răsdrașenie de bucate, adică să mănânce orișice și ori și când. În acest scop slătuiește să se țină posturile, impunând un regim vegetarian, sărac, recomandat astăzi de toți medicii. De exemplu, în postul Sft. Marii, în luna August „nimenea să nu facă intr'insul răsdrașenie de bucate, adică de carne sau pește, fără numai de se va tâmpla bolnav...”.¹¹⁾

Paza postului era așa de strașnică și așa de respectată, că și oamenii cei mai bine situați posteau. La 13 Februarie 1728, fiii deca-pitatului Domn Ștefan Cantacuzino, Radu și Constantin, fugiți peste graniță, deși între străini, totuși, ca să fie deslegați de a ține postul,

1) D. Cantemir, *Hronicul*, pag. 256.

2) Idem, *Istoria Ieroglifică*, pag. 252.

3) Idem, pag. 37.

4) Idem, *Hronicul*, pag. 22.

5) D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, pag. 79.

6) Gr. Crețu, *Lexiconul lui Mardarie*, pag. 165, rândul 1639.

7) D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, pag. 14.

8) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab, Soborul din Laodichia*, glava 55, pag. 339.

9) I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, pag. 237, rândul 7.

10) Idem, pag. 122, r. 32.

11) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab. Învățăture*, glava 385, pag. 297.

se cred obligați să ceară voia Patriarhului Hrisant Notara, și asta, pe motiv de boală.

*„Noi, Stăpâne al meu Prea fericit, de feluritele patimi și tulburări ale acestei întâmplătoare lumi, care neincetat de la nenorocirea noastră s'au urmat, ne găsim cu oarecare slăbiciune trupească, pentru care suntem siliți, după sfațul medicilor (și din alte pricini...), să călcăm adesea posturile lăsate din părinți, și de aceia rugăm călduros puterea apostolească a Fericirei Tale, să binevoiască milostiv și părintește a ne trimite binecuvântare și voe în scris să putem mânca de frupt, atâta cât va vrea Dumnezeu să ne aflăm pribegi în aceste părți...”.*¹⁾

Omului selbezit de boală, adică slăbit de boală, i se iartă să mănânce orice. Spune Pravilistul:

*„bolnavul se slobozește să mănânce și bucate și bautură să bea și să ție ce va putea, că celă ce e vestejit și selbezit de slăbiciunea boalei, i se cade să mănânce untdelemn”.*²⁾

*Și iarăși: „celă ce e selbezit de boală, cade-i-se să mănânce și untdelemn și vin să bea și să târpească cum va putea, adică sau peste tot postul, sau în câteva zile, după socotința celui ce-l va fi îndreptând...”.*³⁾

Bolnavul, oricât de slăbit ar fi „...pielea de oase și pieptul de spinare lipit”,⁴⁾ trebuie să ție regimul prescris de doctor, dupe felul doctoriilor prescrise: „...altă mâncare a mânca, nici pofta mândemna, nici diata doftoriilor mă lăsa”.⁵⁾

Celce nu păzește regimul și se lasă poftelor, nu se mai poate vindeca. Spune Cantemir: „cine pentru desfrânata poftă, orânduiala firească covârșește, acela în focul lăcomiei sale se pedepsește; a căruia stingere și potolire foarte cu greu, și mai nici cu greu, se găsește”,⁶⁾ și un asemenea om nu mai are îndreptare.

Hrana fără rost și nepaza regimului, agravează ranele, cari

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. DCCCCXXXIII. pag. 961.

2) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab. Răspunsurile lui Timotei. Intreb. 10, pag. 410.

3) Idem.

4) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 121.

5) Idem. pag. 160.

6) Idem. pag. 252.

obrintesc, și'n acest caz răspunderea consecințelor unei răniri n'o mai are vinovatul, ci rănitul care n'a păzit orânduiala hranei :

„cela, ce au rănit pre altul, cu rană ca aceia, să vie lucru să stea la cumpănă de moarte, acela să chiamă, că au murit de acea rană, și se va certa ucigătorul acela cu moartea, măcar de s'ar găsi greșala și celui rănit, pentru măncarea lui cea fără măsură (cea fără de cumpăt, se spune in Moldova), ce să zice mănări și băuturi...“¹⁾

Sau : *„Cela, ce va răni pre altul nu cu rană de moarte, iar el se va leni și nu va păzi curând să să tămăduiască, sau va fi făcut altă ceva împotriva ranei, au va fi măncat, sau băut, și să va fi obrintit...“²⁾*

Totuși, femeia lehuza, sau femeia care naște in post, nu-i ținută să păzească regulile posturilor, pentrucă :

postul pentru smerenia trupului s'a făcut, iară ea aflându-se bolnavă și slabă, cere și primește hrană, ca să ia putere și sănătate. Și altcineva carele va fi slab și bolnav... să mănânce untdelemn și vin, iar carne să nu mănânce măcar de s'ar afla și la moarte...“³⁾

Adăugăm că cei vechi cunoșteau igiena, desigur nu din carte, ci din experiență ori din prescripțiile religioase, și știau să se ferească de anumite alimente, care nu erau bune. Așa de exemplu, Psalmistul Scheian constată, de altfel cu multă amărăciune, nevoia oamenilor de a mânca meiul în locul pâinei de grâu : *„mănând oamenii miei in loc de pâre (pâne)“⁴⁾*

Creștinii sunt opriți de a mânca anumite cărnuri, cum este carnea mursecată și carnea de ghipion. Carnea mursecată este carnea de jigăanii moarte ; spune Cantemir : *„...ca de o jiganie mursecătoare și necredincioasă ferindu-să (ut mordacem infidamque feram cavens)“⁵⁾* Iar Pravilistul spune :

- 1) Bujoreanu. Pravile, gl. gi (13) punctul d (4) și glava 248 zac 4. Pag. 31 și 238. Longinescu. Legi vechi, pag. 126.
- 2) Idem. gl. n (8) și gl. 243 zac 10, pag. 23 și 229. Loginescu, l. c. p. 88.
- 3) Idem. Invățături. gl. 381 și 382, pag. 296, și răspunsurile lui Timotei, întreabrea 8, pag. 410.
- 4) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 35.
- 5) D. Cantemir. Hronicul, pag. 21 și 43.

„...carne mortăcin, sau prinsă de hiară, sau mursecată, a-
dică mâncată de lupi, sau de alte fieri, sau de pasere sburătoare,
ce se zice de șoim, sau de altă pasere, au zugrumată, au
necată, sau într'alt chip carea se află în curse...”.¹⁾

Carnea de ghyption ar fi carnea de cal, căci ghyption, după Șăi-
neanu, ar însemna calul de poștă. O asemenea carne nu se mănâncă
cum nu se mănâncă nici alte cărnuri asemănătoare; spune Pravilistul:

„Cum e intru burueni de's unele mai rele de cât cele bune,
așa socotim a fi și în cărnure; intru burueni Sterigoaia și în
cărnure, carnea de ghyption sau de corb; drept aceia, să nu mănâ-
nânce neștine carele va avea minte carne de porc, nici să se a-
tingă de carnea de câine, fără numai de nevoe...”.²⁾

Sau: să nu se mănânce „corb sau cioara, ciovraiața sau cuc,
sau coroiu, sau vultur, sau ariciu, sau pâlș (?), sau nevăstuicu,
sau veveriță... sau șarpe, broască țestoasă... sau cal, sau mă-
gariu”.³⁾

În schimb, Dimitrie Cantemir recomanda carnea de oi, numită
de Turci „civirgic”, care „este gustoasă și se mistue ușor”.⁴⁾ Iar că-
lugării, spune Cantemir, nu mănâncă carne, nici „chiar cu ordonanță
medicală”.⁵⁾

În ceiace privește felul cum se servea la masă și tacâmurile de
care se serveau, n'avem altă știre decât cea dată de Paul de Alep
(1650-60) care spune că la masa lui Vasile Vodă Lupu, erau „talere,
lingure și furculițe de argint și aur”. Talerele sunt acoperite: „fiind
aci obiceiul de a aduce la masă talere acoperite”.⁶⁾

Este de bănuț că boierii aveau și ei tacâmuri poate tot de met-
tal prețios, dar poporul se va fi servit așa cum se servește și astăzi
cu degetele sau numai cu lingura de lemn.

Pravilistul se ocupă și de buna funcționare a organelor digesti-
ve, cât și de conduita ce trebuie să aibă cineva când se îndeplinesc
aceste funcțiuni.

1) Bujoreanu, Prav. Invățături, gl. 376, pag. 293. — Prav. dclă Govora, pag. 99.

2) Idem, Canoanele Sft. Vasile, glava 81, pag. 408.

3) Idem, Pravila bisericească dela Govora, pag. 99.

4) D. Cantemir, Descrierea Moldovei, Traducere de Pascu, pag. 48.

5) Idem, pag. 178.

6) Paul de Alep, în Arhivele istorice, tom I, pt. II, pag. 66.

Excrementele se numesc „scrână” ; alteori li se spun „putoare”. Eliminarea lor se numește treaba trupului. Urina se numește apă, apa lui. Spune Pravistul : „călugărul de va șede inaintea fraților să-și lepede putoarea sau apa lui...”. 1) Sau :

„O, călugăre, când șezi pentru treaba trupului tău, nu-ți goli genunchele, nici te atinge de trupul tău, nici să te indemne gândul tău să-ți vezi ceva de in mădularele trupului tău, ce haina ta, cămeșa, o rădică să faci treaba ta...”. 2)

Pravilele mirenești socotesc drept mare ocară să ungi cineva ușa altuia cu scârână : „Cela, ce va unge ferestrele sau ușa cuiva cu scârână...”, se pedepsește. 3)

Igiena femeii. Igiena intimă a femeii nu-i uitată de Pravilist. Menstruația se numește muerie, tocmeala femeii, lunătăcia, obicina sau curarea ; iar durata menstruației se numește săptămâna de curare. Spune Pravilistul :

„ Muiarea care se află intru mueria ei, după obiceiul fiței muerești.... de se va afla in biserică și-i va veni a i se slobozi firea...”. 4)

Sau : „iară învățăm, după tocmeala ce au muerile, afară de be-searică să stea 8 zile...”. 5)

Sau : „Muiarea de va lunătăci...”. 6)

Sau : „muiarea... până nu-i va trece săptămâna de curare...”, după care va aplica măsurile de igienă intimă, adică : „ ...după ce va curăți și se va spăla...”, se va putea împărtăși. 7)

Dimitrie Cantemir povestește un obicei ciudat pe care l'a văzut la Tătarii Mârzaci. Fetele lor când au luna pentru prima oară :

„oricât ar fi fost de robuste și sănătoase mai nainte, ele cad într'un fel de boală lunatecă. Părinții se bucură de aceasta, și se felicită unul pe altul ca de o dovadă sigură despre originea lor

1) Bujoreanu, Pravila bisericască dela Govora, pag. 121.

2) Idem, pag. 121.

3) Idem, Pravile, gl. n (50) și 113 zac 7, pag. 58 și 179. Longinescu, l. c. p. 249.

4) Idem, Prav. Matei Basarab, învățături, gl. 331, pag. 266.

5) Idem, Pravila bisericască dela Govora, pag. 116.

6) Idem, Prav. Matei Basarab, Răspuns., lui Timotei. Intrebarea 7, pag. 410

7) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Răspuns. lui Timotei. Intrebarea 3-a, p. 413.

nobilă; și mama nu mai este acuzată de adulter, ceiace i se putea întâmpla, dacă fata n'ar fi avut această indispozițiune. Imediat după aceasta se face masă mare la care se invită toate fiicele Mirsescilor. Iar după terminarea ospățului, virgina lunatică trebuie să joace trei zile și trei nopți în continuu la sunetul unui monocord, fără a mânca, fără a bea, și fără a dormi, până cade la pământ ca moartă. În ziua a treia îi dau ceva să mănânce și să bea supă din carne de cal; cu asta se mai întărește și apoi iarăși o chiamă la joc. Aceasta se repetă de trei ori, și-i trece boala ca luată cu mâna, și nici că-i mai vine cât trăește".¹⁾

Băuturile:

Vinul. — Aguridarul, adică vița sălbatică, crește spontan la noi, ceiace ar fi o indicație că România ar fi patria viței naturale.²⁾ Pe de altă parte, dealurile și colinele care brăzdează Țările Românești, începând dela Orevița în Mehedinți, până la Dealul Cotnarilor în Iași, sunt pline de vii plantate producătoare de vinuri minunate. Aceste împrejurări au făcut că Românii, întotdeauna au preferat și preferă vinul bun, care, băut cu cumpătare, veselește pe om fără să-l imbete.

Documentele pomenesc la noi din timpurile cele mai vechi despre existența viilor și a vinului, care fac parte din gospodăria și bogăția Românilor.

Intr'o baladă populară bulgărească se pomeneste de Banul Dan, un Ban al Olteniei din 1290, Românățean, în contact intim cu Bulgarii, care bea vin cu sătenii zicând: „sunt trei luni decând bem vin profir, la Dumnezeu nu ne gândim”.³⁾

Mănăstirea Vodița de lângă Vârciorova, întemeiată de călugărul sârb Nicodem, pe la 1342, este dăruită de Vlaicu Vodă la 1369, printre alte multe daruri, și cu vii. Și când acelaș călugăr a întemeiat mănăstirea Tismana, pela 1364, s'a sădit atunci și o vie pe o întindere de patru pogoane.⁴⁾

Mănăstirea Moldavița este dăruită cu câte zece buți cu vin prin cărțile domnești din 1436, 1438 și 1439, ale lui Ilie Vodă; această

1) D. Cantemir. Ist. Imperiului Otoman. pag. 188. nota.

2) I. P. S. Aurelian. Țara noastră, ed. II. București. Cf. Dr. Poenaru-Căplescu; Alcool și alcoolism. Conferință, 22 Aprilie 1904.

3) B. P. Hașdeu. Cf. I. Felix. Istoria Igienei. Anal. Academiei. Memorii științifice, tom. XXVII, seria II, pag. 378.

4) N. Iorga. Ist. Bisericei românești. Vol. I, pag. 53 și următ. — A. Ștefulescu. Tismana. Ediția II-a. București, 1903.

danie se repetă în 1447, de către Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, și în 1451, de către Bogdan Vodă (al II-lea).¹⁾

Colecțiile de documente, de hrisoave și urice domnești sunt pline de citate de moșiii, în care viile ocupă un loc de frunte. În „Socotelile” Brașovului, Sibiului și Bistriței, ca și în socotelile Lembergului, se găsesc numeroase date privitoare la comerțul cu vinurile românești, cât și date despre darurile pe care Ardelenii la fac Domnitorilor noștri, între care nu lipsește faimosul vin de Malvasia, amintit și în Cronica lui Wavrin din 1445, vinul „lepore” cel roș ca sângele de epure, ori vinul grecesc cel dulce, numit „cvas” în rusește.²⁾

Cronicarii povestesc o mulțime de isprăvi de ale Domnitorilor băutori de vin, iar Dimitrie Cantemir este un admirator fără rezervă al vinului de Cotnar. Scrie domnescul cronicar:

„Cel mai bun vin se face la Cotnar, un târg în ținutul Hărlăului, însă nu este cunoscut de streini, fiindcă și perde puterea dacă nu este pus în poloboace cu băgare de seamă, atunci când este dus pe mare sau pe uscat; însă, îndrăznesc să afirm că este mai tare și mai bun decât toate vinurile europene, chiar și decât Tokai. Astfel, dacă se ține trei ani într'o pivniță adâncă de piatră, cum se face la noi, în al patrulea an capătă așa putere, că ia foc ca rachiul. Cel mai tare de cap, abia poate să bee al treilea pahar de vin și îndată se imbată, dar nu are durere de cap. Are o culoare deosebită și neobișnuită la alte vinuri, și anume verde, cu cât este mai vechiu, cu atât este mai verde”.³⁾

Berea. — A fost cunoscută la noi din timpurile cele mai vechi. În convenția dela 8 Octombrie 1408, încheiată de Alexandru cel Bun cu Liovul, se pomenește și de berărie.⁴⁾

Prin privilegiul lui Petru Aron Vodă, din 29 Iunie 1456, Liovenii pot avea berărie în Suceava:

Praeterea Leopoltanis domum suam mercatorum more Sociaviae habere concessimus ea tamen condicione, ne in illa domo cauponam aut lanienam exerceant neve cerevisiam coquant”.⁵⁾

1) A. F. Wickenhauser. Die Urkunden des Klosters Moldowitza. Wien 1862. cf. I. Felix. I. c., pag. 380.

2) Vezi pag. 60, n. 2 și pag. 71 n. 1. — N. Iorga. Istoria comerțului românesc. Convenția cu Liovul pentru „drumul moldovenesc” din 1408, pag. 83-85.

3) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 46.

4) Vezi nota 2.

5) Hurmuzachi, vol. II/2. Pag. 682. Doc. DXVII.

La 1479, Ștefan cel Mare dă voe să se facă berărie și în orașul Siret. ¹⁾

La 1517, în zilele lui Neagoe Vodă s'a zidit în curtea mănăstirei Argeș o povarnă de „olăvină“, adică de bere, și pivniță mare pentru păstrarea ei. ²⁾

La 1527, exista o „sladniță, berărie“ în Suceava. ³⁾

La 20 August 1567, Alexandru Lăpușeanu al Moldovei, scrie Bistrițenilor să-i trimită doi meșteri pentru fabricarea berei :

„Tandem duos magistros qui ceravisiam bonam coquere noverint, una cum predicto Andrea chirurgo, nobis mittant, ut pro gustu nostri ipsius aliquantulum ceravisie nobis coqueant, et cicius negociis suis perfectis, bene persolutos dimittemus“. ⁴⁾

La 1577, Petru Șchiopul dăruiește mănăstirei Moldovița 100 de galbeni, pentruca în ziua morței lui să se facă la mănăstire masă mare cu băutură de bere pentru călugări și pentru mirenii oaspeți. ⁵⁾

La 1682, când Duca Vodă s'a dus ca stăpânitor al Ucrainei, și-a făcut acolo „case cu beciuri de piatră... velniță de holircă, de bere și altele...“. ⁶⁾

La 1756-57, către sfârșitul celei de a doua domnii în Moldova a lui Constantin Cehan Racovița, domnitorul avea ca medic un prusian, pe Iohan Goldzric Herlitz, care ținea și berărie în Iași. ⁷⁾

Miedul, medul, metul sau idromelul, este iarăși o băutură fermentată, gătită din miere. În Banat, spune D-l Dr. Poenaru-Căplescu, și astăzi negustorii de turtă dulce au și met. ⁸⁾

În convenția lui Alexandru cel Bun cu Liovul, din 8 Octombrie 1408, se pomenește și de „fabrica de mied“. ⁹⁾

În tariful vamal cu Ardealul, la 1412, pentru mied sau miere, se plătește la Rucăr, 12 ducați de vas, iar pentru vin numai 6 ducați. ¹⁰⁾

- 1) N. Iorga, l. c. pag. 157. Citează: Bogdan. Doc. lui Ștefan cel Mare. I, pag. 420.
- 2) A. Treb. Laurian și N. Bălcescu. Magazin istoric, tomul IV. 1847. Cf. I. Felix. Din istoria igienei. Analele Academiei seria II, tom. XXVII pag. 378.
- 3) N. Iorga l. c., pag. 156. Citează pe Bogdan. l. c. pag. 336 n. 2.
- 4) Vezi pag. 39, nota 2. — Hurmuzachi vol. XV/1. Doc. MCLXIII. pag. 623.
- 5) A. F. Wickenhauser. l. c. pag. 380.
- 6) N. Costin în Letopiseți, vol. II, p. 22.—Dr. P. Samarian. Boala Ducăi Vodă. În Revista științelor medicale. nr. 9 din Septembrie 1932.
- 7) Vezi pag. 135 nota. 2. — Hurmuzachi, vol. X, doc. XXXIX, pag. 39 nota.
- 8) Dr. Poenaru-Căplescu. Alcool și alcoolism. Conferință. 1904.
- 9) N. Iorga, Istoria comerțului românesc, vol. I, pag. 83-85.
- 10) Idem, pag. 60.

Cronicarul Nicolae Costin spune că Duca Vodă „*cumpăra miere, și domnească ce era, și ducea la Ucraina, de făcea mieduri de vin-dea...*“.¹⁾

Holirca sau rachiul, este un produs polonez și unguesc, de care începe să se vorbească la noi de prin secolul al XVII-lea. Sașii din Ungaria cunoșteau această băutură încă din secolul al XVI-lea.²⁾

Cronicarul spune că Duca Vodă avea în 1682, velniță de holircă în Ucraina.³⁾

Dimitrie Cantemir este cel dintâi la noi care pomenește de „*lem-bic*“, adică „*căldare cu care scot rachiu*“.⁴⁾ Dar tot el spune despre Moldoveni că „*rachiul nu-l iubesc decât soldații, ceilalți nu beau decât un singur pahar și acela mic — înainte de masă*“.⁵⁾

Negreșit că se cunoșteau și alte băuturi alcoolice, preparate streine aduse pentru bogați, cari ca și astăzi, își amorțeau simțurile cu băutura. Un exemplu tipic ni-l dă domnitorul Constantin Cehan Racoviță. Acesta mânca așion adică opiu și era un bețiv de frunte, care a și terminat cu beție de melisa:

„...*ca să imprăștiie multa lui intristare și supărare, s'a dat la băutura spiritului de melisa... Cu vremea, a ajuns Domnul la o așa de fără margini întrebuințare a spiritului de melisa, încât bea ziua cu noaptea, 50 ori 60 de păhărele; a căzut deci la mare lipsă de poftă de mâncare și la sfârșit, din nemâncare, moare la capătul lui Februar...*“⁶⁾

Abuzul de băuturi duce la beție. Din fire Românul nu-i bețiv; el bea ca să se veselească. Poetul popular socotește chiar că viața de vie a fost sădită de biblicul Noe — Român neaoș, pentru veselirea omului:

„*Tata Noe cel bătrân
Fost-a fost pui de român.
El a sădit la noi via
Și ni-a lăsat veselia*“.

1) Nicolai Costin în Letopiseți, vol. II, pag. 22.

2) Teutsch. Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Kronstadt. 1858. Cf. I. Felix, l. c. pag. 380.

3) Vezi nota pag. 253 n. 6.

4) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 14.

5) Idem. Descrierea Moldovei. Traducere de Pascu, pag. 152.

6) Hurmuzachi, vol. XIV/2, pag. 1163. Doc.-MCNl.VII.

Pravilistul bisericesc, de obicei așa de sever, nu interzice în mod absolut băutura, ci recomandă numai să se bea cu cumpătare, că :

„nu zic scripturile să nu bei vin, ci să bei, iar să nu te imbeți, că tot bețivul sărac este și mintea și perde și mult rău face, și pre sine se sugrumă, și sufletul lui ș dracului“. ¹⁾

Iar cel ce vrea să nu se imbete niciodată, să poarte o piatră de ametisoz, că *„numai să i se atingă de trup, cât vin de ar bea, niciodată nu se imbată“.* ²⁾ Iar Cantemir spune că unui bețiv bolnav, trebuie să i se dea tot băuturi, ca să se facă bine, mai ales dacă s'a îmbătat cu un vin tare, cu „*vinars*“, o varietate de vin prefăcut, fabricat. ³⁾

Cronicarul Miron Costin pretinde că Sașii și Ungurii au fost aceia cari au deschis primele cârciumi printre Români. ⁴⁾

Del Chiaro spune că la noi, vinul se cumpără :

„dela niște cantine subterane, numite crâșme. Vinul e vândut de femei desfrânate, și de aci rușinea mare pentru un străin ca să intre în crâșmă, unde l așteaptă beția, desfrânarea și chiar furtul...“. ⁵⁾

Dimitrie Cantemir întrebuințează cuvântul de crâșmă și în înțeles figurat : *„în crâșma lăcomiei cu paharul răutăței, vinul viclesugului bea“.* ⁶⁾ Acest scriitor domnesc vorbind despre moravurile Românilor spune cu privire la beție :

„Beția, nici n'o urăsc, nici n'o iubesc prea tare. Consideră ca un deliciu de a face petreceri mari, dela șase ceasuri din zi pânăla trei din noapte, uneori chiar pânăla zorii zilei și a se umplea cu mult vin pânăce varsă, dar acest lucru nu obișnuesc să-l facă în fiecare zi, ci numai la sărbători ori iarna când frigul închide pe locuitori în părății casei și indeamnă a încălzi mădularele cu vin.

Cei din Moldova mai ales de jos și dela hotarele, Munteniei sunt mai iubitori de vin. S'au pus odată la încercare Mol-

1) Bujoreanu. Pravila bisericească dela Govora, pag. 128.

2) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățăturile Patriarh. Anastasie, glava 35, p. 441.

3) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 637.

4) Miron Costin, în Letopiseți, vol. III, pag. 517.

5) Del Chiaro. Revoluțiile Valahilor. Trad. de S. Cris. Cristian, pag. 18.

6) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 123.

dovenii și Muntenii, care ar fi mai tari la băut. Duși pe podul Focșanilor, care este hotarul dintre Moldova și Muntenia, luptătorii atât s'au luptat unul cu altul cu cupele pânăce Munteanul, umflat de enorma cantitate de vin, și-a dat duhul. Ca o răsplătă a acestei victorii, Moldovanul a fost dăruit de Domnul său cu boeria.

... (Femeia), unele între păreții lor beau vin mult, în public însă numai rareori se va arăta vreo femeie măritată beată, căci cu cât o femeie mănâncă și bea mai puțin la ospete, cu atâta este considerată și mai cinstită...¹⁾

Cronicarii ni-au transmis numeroase exemple de beții și bețivi; găsim inutil a le înșira aici pe toate. Vom aminti numai de câțiva Domnitori iubitori de petreceri și de vin bun, de a căror faimă s'a dus vestea până astăzi, cărora se aplică cuvintele Pravilistului :

„vinul, văzându-l limpede și frumos la față, și moale și dulce la gustare, de ar fi și înțelept neștine, tot să amăgeaște...²⁾”

Iar Psalmistul din 1482, spune că „vinul veselește inima omului”,³⁾ dar adaugă Cantemir : „vinul în stomah intrând, aburul la cap trimite, și aburul vinului în cap învâluindu-se gândurile acoperite și cuvintele negândite la iveală scoate”.⁴⁾

Cronicarul Ureche spune despre Petru Rareș, domnitorul Moldovei, ca „de nemica alta nu grijea, ce numai cu toată casa sa petrecea în ospete și în desmerdăciune”.⁵⁾

Despre nunta făcută de Petru Vodă Șchiopul (între 1574 și 1591), nepotului lui, Vlad Vodă, scrie :

„Și au chemat la nuntă pre Mihnea Vodă, domnul muntelesc. Nuntă domnească au făcut, cu multă cheltuială și jocuri ; și mulți megieși de prin prejur au venit de i-au înfrumusețat masa, cu multă veselie și jocuri în Tecuci”.⁶⁾

Despre nunțile fetelor lui Vasile Lupu, Doamna Maria cu Cneazul Razivil și Doamna Rucsandra cu Timuș, fiul lui Hmil Hatmanul

1) D. Cantemir. Descrierea Moldovei, Trad. de Pascu, pag. 152 și 154.

2) Bujoreanu, gl. nd (54) și gl. 358, pag. 61 și 285. — Longinescu, l. c., pag. 263.

3) I. Bianu Psaltirea Scheiană, psalm CIII, pag. 337.

4) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 184.

5) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 203.

6) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 237.

Cazacilor, s'au scris și se vor mai scri încă multe minunății, mai ales despre acest de al doilea gîner, un bețiv fără seamăn „cu chip de om, iară toată hirea de hiară”.¹⁾

Dimitrie Cantemir povestește că ducându-se Vasile Lupu la cuscrusău, Bogdan Kielmielniski sau Chmil, cum îi spun Turcii :

„n'a putut să-i vorbească șapte zile, fiind pururea amețit de băutura. In a opta zi, Vasile mergând la Bogdan să-i spue nefericirile prin care a trecut, acesta a luat un pahar cu vin în mână și-i zise : bea de aici, aceasta-i doctoria care alungă toate grijile inimei și face ca omul să-și uite necazurile. Se zice că atunci Vasile s'a întors către servitorii din casă și le-a zis : eu credeam că Cosacii sunt oameni și născuți din oameni, dar acum văz că este mult adevăr în proverbul nostru, care zice că, Cosacii sau din urși s'au schimbat în oameni, sau din oameni ce au fost, s'au schimbat în urși”.²⁾

Niculae Costin spune că Dabija Vodă (1661-65), „era bețiv. La beția lui pre mulți îi da la armași să-i spânzure, iar dacă se trezea nu știa, nici mai întreba...”. Iar Ioan Neculce spune că Dabija Vodă „bea vin mai mult din oala roșie de cîl din pahar de cristal, zicînd că-i mai dulce vinul din oală decît din pahar”.³⁾

Un alt Domnitor, Antioh Vodă (1695-1700) „pururea umbla de se desfăta și cu mîncări și băuturi”.⁴⁾

Ioan Neculce ne dă un tablou foarte sugestiv asupra petrecerei ce s'a făcut la nunta Doamnei Catrina, fata lui Duca Vodă, cu Ștefan, feciorul Radului Vodă, când :

„s'au veselit două săptămâni cu feluri de feluri de musici și de jocuri, și peilivani, și cu pusce; și giucau două danțuri prin ograda Curților domnești, și pre ulițe, cu toți boerii și giupâne-sele, impoăobiți și toți negușitorii, și tot târgul; și un vornic mare purta un cap de danț și alt vornic mare alt cap de danț, îmbrăcați cu șarvanale domnești. Numai mirele și mireasa, fiind feciori de Domni, nu giucau în danțuri pe afară, ce numai în casă; iar la danț numai ce giucau boerii cît nu era nuntă, și era minune...”.⁵⁾

1) Miron Costin, în Letopiseși. vol. I, pag. 321.

2) D. Cantemir. Ist. Imperiului Otoman. vol. II, pag. 440.

3) Niculae Costin, în Letopiseși. vol. II, pag. 5. — Ioan Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 192.

4) Niculae Costin, l. c., pag. 55.

5) Ioan Neculce, în Letopiseși. vol II, pag. 215.

Despre Constantin Cantemir, Neculce spune că „mânca bine și bea bine”, ceiace a și determinat pe Miron Logofătul, să-l dojenească :

„mai des cu paharele, Măria Ta, și mai rar cu orânduile ; că birul Țării este ertat de la Poartă, și-i vrea să-ți dai Măria Ta seama odată, și nu-i pute”.¹⁾

Neculce mai povestește, că în 1711, când a venit la Iași faimosul împărat Petru cel Mare al Rușilor, domnitorul Dimitrie Cantemir i-a servit la masă din minunatul vin de Cotnar, încât :

„se ospătau și se veseleau prea frumos cu vin de Cotnar și laudau vinul foarte, și încă mai bine le plăcea vinul cel cu pelin, și mult se mirau, cum spre partea lor nu se face vin cu pelin așa bun”.²⁾

De altfel, am văzut mai sus că însuși Dimitrie Cantemir descrie și laudă calitățile vinului de Cotnari.³⁾

Cantemir amintește și de un vin turcesc, foarte tare, numit „vinars”, vin prefăcut, fabricat. Cu acest prilej spune că, unui bețiv bolnav, trebuie să i se dea tot băuturi ca să se facă bine.⁴⁾

Despre Grigore Ghica, Neculce spune că :

„în viață era tot în primblări, și tot cu mese mari și cu cântări și cu feluri de feluri de muzici. În toate zilele, prea de avea ureo treabă mare, să nu iasă la câmp, ca să facă veselii cu naieri, și cu cântece hagimești, și cu mulți pelivani măscărici ; și pre boeri îi poftea totdeauna să fie cu dânsul la primblări...” Apoi adaugă : *„de se clintea până afară din târg, sau până la vreun boer, tot cu căruța cea de cupărie după dânsul, că preste tot ceasul bea, ori vin cu pelin, ori vutcă”.⁵⁾*

¹⁾ Cam aceleași lucruri, spune și Cronicarul Anonim, despre domnitorul Grigore Ghica (1735-1739).⁶⁾

1) Ion Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 230 și 235.

2) Idem, pag. 315.

3) Vezi pag. 252, n. 3.

4) Idem, Istoria Imperiului Otoman, pag. 637.

5) Ioan Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 373.

6) Cronicarul Anonim, în Letopisești, vol. III, pag. 180, nota.

Cronicarul Ioan Canta spune despre Ioan Mavrocordat că „noaptea umbla prin târg cu veselii și jocuri”.¹⁾

Iar despre Constantin Cehan Racovița spune că :

„de atâta era strașnic, că mânca afion diminița, și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul, și preste toată ziua se afla vesel, dar trebile și le căuta cu toată rânduiala”.²⁾

Enache Cogălniceanu scrie despre Matei Ghica Vodă (1753-1756), că :

„făcea zăfchiuri cu zicături, cu primblări, cu jocuri, iubind și partea muerească. De multe ori porunca cămărașului Petrache de făcea masă boerilor pământeni la cămară, în Divanul cel mare; și după masă mergea vornicul Doamnei cu catastif ce avea peceluit cu pecetea gospod în mâna lui, la câteva giupănese mari de le poftea ca să vie la curte, arătând că este poruncă gospod, și aducea și evreice și giucau cu toate la curte, și Domnul cu Doamna făceau priveală”.³⁾

Chiar și în împrejurările oficiale când se tratau mosafirii sau asistenții, nu lipsea vutca. Enache Cogălniceanu spune că Ioan Calimah trata mosafirii cu „cofeturi, vutcă și cafea”.⁴⁾ Dimitrie Cantemir spune că, după ce se face investirea noului domnitor, acesta tratează asistența cu „cafea și șerbet, (care se făcea din zahăr topit în apă”.⁵⁾

Igiena locuinței. Negreșit că a existat o igienă a locuinței, igienă instinctivă bazată pe nevoia oamenilor de a sta în casă curată. Din cărțile pe cari li-am putut răsfoi, în această chestiune n'am desprins decât o singură însemnare, aceia a întrebuițării varului. Spune Cantemir : „...intrând într'o casă de curând albită cu var...”.⁶⁾

Igiena sexuală. Asupra igienei sexuale, Pravilistul are o mulțime de precepte pornite din considerațiuni religioase. Așa, de exemplu, Pravilistul spune că tot creștinul trebuie să aibă două paturi, pentru bărbat și pentru femeie, iar raporturile sexuale să se facă cu rost :

1) Ioan Canta, în Letopiseți, vol. III, pag. 185.

2) Idem, pag. 186.

3) Enache Cogălniceanu, în Letopiseți, vol. III, pag. 227.

4) Idem, pag. 244.

5) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 74.

6) Idem. Hronicul, pag. 253.

„se cade tot creștinului, muerei și bărbatului, două paturi să aibă de așternutul lor și de ei's să se culce Duminica și într'alte zile sfinte, și la praznice domnești și în săptămâni mari... iară nu să se tăvălească de pururia ca porcii întru tină...“. ¹⁾

După lunătăcie, muerie sau curare, adică după menstruație, femeia trebuie să se spele: *„după ce se va curăți și se va spăla...“.* ²⁾

Raporturile sexuale nu sunt ertate în timpul menstruației, ca să nu să se zămislească copii betegi, ologi, sau gubavi. ³⁾

Hereditatea. Influența eredității este cunoscută Cronicarilor ca și Pravilistului. Așa de exemplu, ereditatea îndepărtată și influența ei asupra caracterului poporului românesc, este invocată de Cronicarii Grigore Ureche, Miron și Niculai Costin, ca să dovedească latinitatea acestui popor; păstrarea tipului roman, a obiceiurilor Daco-Romane, a limbei, a legilor și a atâtor altor afinități sufletești cu popoarele latine din Apusul european, sunt dovezi a acestei eredități îndepărtate.

Ereditatea directă, este afirmată de Praviliști ca și de Cronicari. Pravilistul spune:

„Un voinic... vrednicise... și se făcu boiaru...; avea și feciorii... ce nici unul nu sporea. Muri tatăl lor, rămaseră acei copii... însă de în cele daruri ce avea tată-său nemica alt nu moșteniră, ce numai numele, adică le zicea feciorii cutărui boiaru; și era rușine mare și dosadă pre dânșii fiind tatăl lor harnic, iar feciorii să se ijderească fără folos... că omului, bunătatea... și isprăvile cele bune iaste'i blagorodia și feliul cel bun, iar nu împărățiile, domniile, boeriile și avuțiile...“. ⁴⁾

Ereditatea directă, ereditatea morbidă, este afirmată și de Cronicari. Miron Costin spune că Vasile Lupu (1634-1653) *„era ca un leu și la hire și la trup“*, pecând fecioru-său, Ioan Vodă (1636-1637), *„era slab și desnodat și de mâini și de picioare, cum nu ar hi fost fecioru lui Vasile Vodă“.* ⁵⁾

Și Cantemir adaugă, că de omul slab toate relele prind: *„iar în slăbiciune, necazurile ca otava în primăvară odrăslesc...“.* ⁶⁾

1) Bujoreanu, Pravila bisericească dela Govora, pag. 106.

2) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Răspunsur. lui Timotei, Intreb. 3, pag. 413.

3) Idem, Invățăturile patriarh. Anastasie, glava 14, pag. 424.

4) Idem, pag. 423, glava 11.

5) Miron Costin, In Letopisești, vol. I, pag. 308.

6) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 175.

Ereditatea diatezică este iarăși afirmată de Cronicari. Un frumos exemplu citează Miron Costin. Radu cel Mare (Radu Mihnea, 1623-1626):

„Om boleac fiind Radul Vodă și de mâini și de picioare, care boală podagră și heragră se zice, n'au trăgănat viața îndelungat, și acolo la Hârlău i s'au sfârșit zilele”.

Băiatul acestui Domnitor, Alexandru (al VII-lea) Coconul, care a venit la domnie după Miron Barnoschi, a moștenit starea bolnăvicioasă a tatălui său, că era „om și de trup și de hire slab, boleac...”.¹⁾

Un alt exemplu și mai tipic îl avem despre Duca Vodă, care era litiazic. Am arătat mai sus rezultatul autopsiei care i s'a făcut la Liov. Fiul acestui Domnitor, Constantin Duca, ginerile lui Brâncoveanu, suferea tot de litiază renală. La 22 Iunie 1713, scria Patriarhului Hrisant „Am scris Fericirei Tale... fiind in pat și suferind de boală de rinichi”.²⁾

Monștrii și anomaliile anatomice datorite eredității patologice, erau cunoscute și considerate ca „seamne”, adică semne prevestitoare de rău. Pravilistul deosebește două categorii de monștri: monștri propriu zis, a căror deformații sunt incompatibile cu viața, și monștri cu anomalii anatomice compatibile cu viața.

Din prima categorie este monstrul care „va fi născut cu niscare semne groaznice ca aceeaia, cum ar fi cu capul ca de dobitoc, sau cu tot trupul, sau de tot cu totul să fie lucru ca acela nici de o treabă și cumu'i mai grozav, și cum să nu să poată socoti să fie om, acela, ce-l va ucide, să nu aibă nici o certare”.³⁾

Din a doua categorie sunt „cuconii care nasc cu 6 degete, sau numai cu patru, sau când vor fi cu trei mâini, sau cu trei picioare, sau numai cu o mână, sau cu un picior, sau să-i fie mai mici degetele, pentru căce atuncea cu aceeaia greșală pot să se hranească, ca și alalți oameni, fără nici o sminteală”.⁴⁾

Constituția omului:

Aspectul exterior sub care se arată cineva se numește „statul trupului”. Din acest punct de vedere omul poate fi „chipeș”. De

1) Miron Costin, în Letopisești. vol. I, pag. 288 și 291.

2) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/1, pag. 531, doc. DXXIX.

3) Bujoreanu. Pravile, gl. f (9) și gl. 244 zac 26. p. 26 și 232.—Longin., p. 100.

4) Idem.

exemplu, Antioh Vodă (1695-1700) „era om tânăr ... mare la trup ... chipiș”. 1) Vasile Lupu (1634-1653), era „ca un leu și la hire și la trup”. 2) Alexandru Vodă (1629-1630), era „om de trup și de hire slab, boleac”. 3) Ioan Vodă (1636-37), „de domnie nu iaste, pentru slaba sănătatea sa ce avea, că era slab și desnodat de mâini și de picioare”. 4) Ștefan Părcălabul de Soroca „la statul trupului său era gârbov, ghebos și la cap cucuiat, cât puteai să zici că este adevărat Isop, la cap”. 5)

Omul slab și predispus bolnăvirei se numește „lânced” sau „boleac”. Lânced este un termen care se întâlnește și în Psaltirea Scheiană 6), și în Pravila bisericească: „cine se află lânced sau cu boală...”. 7)

Cronicarul Miron Costin spune despre Radu Mihnea „că era un om boleac”. 8) Dimitrie Cantemir întrebuițează și el termenul de lânced: „slabe și lâncede osârdiile mele...”. 9)

Slăbiciunea cuiva merge așa de departe, că Psalmistul Scheian din 1482, spune: „de glasul suspinelor mele lepiră-se oasele peliței mele”. 10)

Cantemir spune omului slab moralmente „bezcisnic”: „...fiotecui, ceiace i se cade... fericirea sau bezcisnicie, fără greș vine”. 11) Iar omului bolnăvicios îi spune „bolnicios”: „slaba și bolnicioasa firea lui...”. 12)

Temperamentul :

Este definit de Cantemir: „așezământul, stăpânirea firei, între-girea sănătăței”. 13) Pravilistul spune de omul iute: „firea bărbatului cea sireapă” 14); sau, despre oamenii răi, de cei cari nu-și mai stăpânesc poftetele spune că-s turbați: „...Domnii răi și turbați, se pedep-sesc de oameni...”. 15) sau: „turbat de dragoste”. 16) Sau cum spune Cantemir „turbătura turcească (turcikam rabiem)”. 17)

1) I. Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 256.

2) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 308.

3) Idem, pag. 291.

4) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 308.

5) Idem, pag. 326.

6) I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, pag. 134, r. 16.

7) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățături, glava 284, pag. 252.

8) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 288.

9) D. Cantemir, Hronicul, pag. 3.

10) I. Bianu, Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 326.

11) D. Cantemir, Istoria Ierogl., pag. 198.

12) Idem, Hronicul, pag. 326.

13) Idem, Istoria Ierogl., pag. 21.

14) Bujoreanu, Pravile, gl. ka (21) și gl. 183 zac 19, pag. 38 și 201. Long. p. 155.

15) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, p. 208, notă N. Costin.

16) Bujoreanu, Prav. gl. iv (32) și gl. 259 zac 39, pag. 45 și 245, Longin. pag. 188.

17) D. Cantemir, Hronicul, pag. 25 și 147.

Pravilistul bisericesc comentând ideile ipocratice, socotește că temperamentul omului este în raport cu anotimpul în care a fost conceput de părinți. ¹⁾

Vrâsta și sexul. — Din punct de vedere medical, medico-legal și din punct de vedere al moravurilor, vrâsta și sexul sunt studiate mai departe, în capitolele respective.

Din punct de vedere al longevității, Dimitrie Cantemir spune :

„Fie clima, fie felul hranei, fie o slabire naturală a puterilor, nu lasă ca locuitorii (Români) să trăiască mult. Oamenii de 70 de ani sunt foarte rari, un om de 80 de ani cu greu vei găsi. De obicei oamenii trăiesc sănătoși, iar scurtimea vieții li-i compensată prin aceia că trăesc fără boli, care răpesc cea mai mare parte a fericirii omenești, așa că ceia ce au de trăit, pot să trăiască mai vesel. Apoi, țărânii trăesc mai mult decât cei născuți din neam nobil și decât cei crescuți în plăceri și în viață desfrânată”.²⁾

Patogenia boalelor. — Boalele se numesc și morbi. Din punct de vedere al patogeniei boalelor, avem diferite păreri :

a) Pentru Cronicarul Miron Costin desfrânarea și abundența mulțămilor, aduc toate boalele ; pentru el, disenteria

„ar fi morbul cel mai vechiu pe fața pământului și cel mai propriu naturei umane ; când lumea primitivă, liberă de miasme, nu cunoștea încă nici friguri interne, nici ulcere externe, omul se corumpea numai prin desfrânarea poștei și abundența mulțămilor”.³⁾

Noțiunea de morb și cea de miasme imprumutate cunoștințelor ipocratice, dovedesc că Cronicarul Miron Costin nu era străin de aceste cunoștințe.

b) Pentru Pravilistul bisericesc, boalele nu sunt toate de un fel, unele vin și dela Dumnezeu, că să încerce pe drept credincioși, sau să pedepsească pe cei greșiți. Spune Pravilistul :

„Boalele care vin la oameni nu sunt toate de feliu, ce vin multe și de la Dumnezeu pentru o pedeapsă a păcatelor... pentru această vină sunt unii bolnavi, și bogații mor... și când bolnă-

1) Vezi pag. 14, n. 2.

2) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 18.

3) Miron Costin, în Letopiseți, vol. III, pag. 497.

vește cineva zice să aducă dohtorul; aduce-l ca să vază, să cunoască ce'i e boala, ce tot ni e nădejdea la Dumnezeu, carele ține viața și moartea... Drept aceia și boalele toate nu le dreghe nici le face să-l tămăduiască dohtoriile, sau vrăciuirile, ci le socotim ca niște ajutorii firii omenești, și atunci nu ne nădăjduim pe dohtorie, ci ne lăsăm toată puterea la Dumnezeu, carele ține sănătatea și moartea și viața".¹⁾

Aceleași principii propovăduiește și Cantemir când spune :

„bolnăvirea și boala, numai păcatului este... pentru aceasta răsbolire și boală tîmplându-ți-se, lui Dumnezeu mulțumește, și pentru a păcatelor tale de rană vindecare socotește...".—Că dacă ți-i trupul bolnav, caută să ai sufletul sănătos, să fii „bolnav cu trupul, sănătos cu sufletul". — Și nu uita că dacă „cu trupul boalești, ... cu dohtori și cu dohtorii leacul boalei și însănătoșirea trupului a afla silești și nevoești", apoi cu atât mai mult să te îngrijești de suflet, să ți-l păstrezi curat, sănătos."²⁾

c) Supărările mari și necazurile sufletești sunt iarăși prilej de boală; căci, cel necăjit cade „întîi în melanholie ipochondriacă, apoi în tusă cu sânge mutându-se, de multă vitionire și boală uscăcioasă vinele i s'au intins și toate mădularele i s'au sgârcit atîta, cît pielea de oase și pieptul de spinare i se lipise".³⁾ Iar în „slăbiciune necazurile ca otava în primăvară odrăslesc...".⁴⁾

d) Schimbarea mediului și felului de trai încă'i isvod de slăbiciune și boală. Că, spune Cantemir :

„...la loc slobod și la cîmp larg a trăi deprins fiind (la loc îngust și strîmt), de necaz, în curîndă vreme în melanholie, din melanholie în buhobie (?), din buhobie în slăbiciune, din slăbiciune în boală și în sfârșitul tuturor, din boală în moarte va cădea, și așa, de tot, numele din isvodul vieței i se va șterge".⁵⁾

e) Tot atît de bine se cunoaște și influența ce avea o boală, oricât de localizată ar fi, asupra întregului organism. Spune Cantemir :

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățăt. patriarh. Anastasie, gl. 38. pag. 445.

2) D. Cantemir. Divanul. pag. 170-171.

3) Idem, Istoria Ierogl., pag. 121.

4) Idem, pag. 175.

5) Idem, pag. 168.

„o boală și o ferbințală cât de puțin în trup, sau o durere cât de mică într'un mădular, tot trupul spre neașezare și pătimire aduce“. ¹⁾

Această observație se completează cu o alta a lui Nicolae Mavrocordat: „...bolile neingrijite în decurs de timp, ajung să fie netă-măduite...“. ²⁾

f) **Insfârșit**, boalele se pot ivi și din bun senin, atunci chiar, când te socotești mai sănătos. Spune Mavrocordat: „Și cei care se bucură de sănătatea desăvârșită, sunt atacați uneori de boli din cele mai primejdioase...“. De aceia „ia seama ca nu cumva când ești sănătos, să risipești ajutoarele în contra boalelor“. ³⁾

Bolnăvirea. Se spune „a se bolnăvi“, sau „a fi lovit“, termeni cari indică pe omul care cade bolnav. Cronicarul spune că Alexandru cel Bun (1400-1432), după ce a prădat ținuturile Sniatinului, Haliciului și Camenița, a fost urmărit și înfrânt de oștile leșești, din care cauză „s'au bolnăvit și nu îndelung au trăit după aceia“. ⁴⁾

Neculce spune că după bătălia dela Stănilești (1711), Turcii au pus în libertate pe fiul comandantului rus Șeremet, care fusese luat prizonier, numai că, dacă a ajuns pe la Nemirova „nu se știe ce l-a lovit, că a murit“. ⁵⁾

Boala grea, este termenul întrebuițat de Cronicari oridecâteori vor să arate gravitatea boalei. Spun Cronicarii:

„Alexandru Vodă (Lăpușneanu), căzând în boala grea, și se pricepu că nu va eși, ce-i va fi boala hotar vieței sale...“. ⁶⁾

Sau: „Petru Vodă (Rareș) fiind bătrân de zile și căzând în boală grea, au plătit datoria lunei, și s'au săvârșit la anul 7055 (1544), Septembrie în 4...“. ⁷⁾

Sau: Alexandru Lăpușneanu a căzut în boală grea, și s'au priceput că va muri...“. ⁸⁾

Cel de zace de boală grea care nu se vindecă, i se spune „ne-

1) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică. pag. 109.

2) Hurmuzachi, vol. XIII. N. Mavrocordat. Părerii și cugetări, nr. 330, pag. 427.

3) N. Mavrocordat. Părerii și cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII. nr. 557 și 777, pag. 438 și 448.

4) Șincai. Cronici, vol. I, pag. 388.

5) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 348.

6) N. Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 449-50. Apendice X.

7) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 205.

8) Idem, pag. 222.

istielit", adică „netamădui, nevindecat, lucru care nu poate avea leac". 1) Acest termen se găsește și în Psaltirea Scheiană dela 1482, în care se spune „istealiși-mă", cu înțeles de vindecatu-m-ai. 2)

Termenul de „boală fără leac" se întrebuințează și la figurat ; se spune de exemplu, că cu mult mai fericit este acela care „în boală fără leac cade, de cât cela, carele în răutate neuitată, desfrănat se sloboade". 3)

Uneori, atunci ca și astăzi, termenul vag de boală grea, nu-i decât un pretext pentru a-și ascunde cineva intențiunile. Așa de exemplu, în timpul lui Vasile Lupu, logofătul Ștefan Gheorghe, s'a dat de partea Ungurilor ; apoi, ca să se pue la adăpost, și-a trimis „giupâneasa la țară", și'n urmă a plecat și el pretextând că :

„i-au venit veste de boală foarte grea a giupânesei. Să fie zis Vodă : ce om fără cale Logofătul, știindu-și giupâneasa boleaca și a nu o ținare aici cu sine". 4)

Pretextul boalei a fost invocat de Ieremia Movilă, la 15 Aprilie 1598, arătând că întârzierea solilor moldovenești la dietă, a fost pricinuită de Ureche, reținut de afaceri și boală. 5)

La fel a procedat și Matei Basarab. Turcii îi dase ordin ca împreună cu Vasile Lupu, să se ducă contra Cazacilor. Matei a pornit la drum, dar când a ajuns la marginea țării „s'a făcut bolnav și s'a întors înapoi", trimițând oștile lui cu un serdar. 6)

În „Cugetările" sale, domnitorul Niculae Mavrocordat este foarte clar când spune :

„Oamenii înțelepți se folosesc chiar și de rele ; deci mulți au întrebuințat boala la nevoie și astfel nu numai au recăpătat conștiința prin suferință, dar și când au recăpătat sănătatea s'au îngrijit mai tare de păstrarea ei. Mulți pe dealtă parte, chiar fiind sănătoși, sub cuvânt numai că-și caută de boală, uneori trag mari foloase în ale cârmuirii ; deci pretextul boalei este de cel mai mare preț pentru cei mai cuminiți". 7)

1) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 15.

2) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 49, rândul 40.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 102.

4) Miron Costin, în Letopiseși, vol. I, pag. 323.

5) Hurmuzachi, suplim. II, vol. III. Doc. CCXXXIX, pag. 450.

6) Miron Costin. În Letopiseși, vol. I, pag. 303.

7) N. Mavrocordat, în Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 414, pag. 431.

Pravilistul bisericesc pomenește de termenul „*boală mare*” :

„*arhierul de va avea vre o boală mare și va purcede de la Scaunul lui de se va duce intr'alt loc, ca să se tămăduiască*”, nu se va pedepsi. ¹⁾

Câteodată, Cronicarii, în loc de *boală grea* întrebuițează termenul de *zăcare de boală*, sau a cădea în *zăcare* :

Venind la domnie Nicolae Mavrocordat (1709), a facut pe Ilie Cantacuzino mare vistier, dar „n'au apucat a intra, săracul în Vistierie că după ce l-a boerit, a douazi a și căzut în zacare de boală, din care la săptămâna a și murit”. ²⁾

Boală ușoară sau *iușurea* cum îi spune Dimitrie Cantemir, este boala ușoară : „*Roman împăratul, leat 1034, în iușoară boală căzând...*” ³⁾ Sau : „*...cu iușurele friguri s'au simțit...*” ⁴⁾

Boala fie *grea*, fie *ușoară*, creiază celui bolnav o situație de excepțională atenție, pentru că, spune Mavrocordat : „*pentru un bolnav chiar o palmă ușoară pare a fi o lovitură de moarte*”. ⁵⁾ Iar omul bolnav trebuie să se caute că „*...nu trebuiaște sănătoșilor vraci, ci bolnavilor*”. ⁶⁾

Leșinat, este termenul cu care se arată omul bolnav așa de aproape de sfârșitul vieții, că pare mort ; Grigore Ureche povestește că Lăpușneanu fiind greu bolnav în 1568, a rugat pe Episcopi să-l călugărească înainte de a muri și „*văzându-l ei că au leșinat și-i mai mult mort decât viu*”, l-au călugărit. ⁷⁾

Sau, povestea lui Neculcea despre armata lui Sobieschi, care dăcă a intrat în Moldova în 1691, i-a apucat o vreme rea „*de a murit oaste mai bine de giumătate înghețată și leșinată...*” ⁸⁾

A chinui sau *a căsni*, sunt termeni cari arată suferința cuiva. Această suferință poate fi trupească sau numai sufletească.

În Psaltirea Scheiană, la chin se spune „*strate*”, și „*străstui*” însemnă a chinui. ⁹⁾ Iar suferinței, se spune „*pănătate*”. ¹⁰⁾

1) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățături. glava 14. pag. 146.

2) N. Costin, în Letopiseți. vol. II. pag. 76.

3) D. Cantemir. Hronicul, pag. 379.

4) Idem. pag. 246.

5) N. Mavrocordat. Cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII. nr. 98, pag. 420.

6) Pușcariu și A. Procopovici. Coresi. Carte cu învățătură, pag. 5. r. 5-6.

7) Grigore Ureche. În Letopiseți, vol. I. pag. 222.

8) Ioan Neculcea, în Letopiseți, vol. II. pag. 239.

9) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 23, rândul 8 și pag. 55, rândul 14.

10) Idem, pag. 133, rândul 39.

Termenul de chin și alte similare ale acestui termen se găsesc și în *Lexiconul lui Mardarie*, din 1649. De exemplu: „*milă, bolire, chinuire de milă*“, sau „*vătămare, pătimire, muncire*“.¹⁾

Pravilistul spune că :

„*Cela, ce va otrăvi pre cela ce'i inchis in temniță, ca să nu vază, când il vor pedepsi și când il vor chinui la locul cel de muncă, acela să se certe, după cum va voi giudecătoria...*“.²⁾

Sau: „*a unsprezecea vină, carea mai micșorează Judecătoria certarea și pedeapsa celui vinovat, iaste dragostea; de vreme ce dragostea se inchipuiaste cu beția, așisderea și cu nebunia, iară așa mai vartos iaste și mai rea chinuire de cât acealea, de cât toate...*“.³⁾

Cronicarul Neculce povestește chinurile, sau casnele indurate de Antonie Ruset Vodă (1677) de la Turcii, ca să dea averea ce n'avea :

„*I-au inchis Turcii și l-au bătut și l-au căznit cu fel de fel de cazne, până și tulpanuri subfiri il făceau să inghită, și apoi le trăgea inapoi de i scoteau mâțele pe gură... și după ce l-au slobozit Turcii să meargă la casă-și, și apropiindu-se de casă-și numai ce au văzut că-i arde și casa...*“.⁴⁾

Iar Cronicarul Nicolae Costin, scrie : „*...trestii pe supt unghii i-au bătut; datu-i-au de a inghitit un nemeteș uns și trăgându-l afară i-au adus mâțele la gură și alte munci ca să dea bani, ci el bani nu strânsese...*“.⁵⁾

Răsboli, se spune de omul bolnav, care după ce a dat în bine, îl întoarce din nou boala.

Cronicarul Simeon Dascălu povestește că în 1562, Despot, după ce a scăpat teafăr dela curtea lui Alexandru Vodă Lăpușeanu, care încercase să-l otăvească, a fugit în țara leșească. Aici a simulat că „*s'a răsbolit*“, și a lăsat să se răspândească svonul că a murit, ca să înșele vigilența lui Lăpușeanu.“⁶⁾

1) Gr. Crețu. *Lexicon Slavo-Român*, pag. 250, rândul 3595; pag. 204, rândul 2543 pag. 241, rândul 3401, 3402, 3403.

2) Bujoreanu, *Pravile*, glava I (9) și glava 244 zac 9, pag. 25 și 231. — Longinescu. *Legi vechi*, pag. 96.

3) *Idem*, gl. xa (61) și gl. 366 zac 1, pag. 66 și 290. Longinescu. I. c. p. 285.

4) Ioan Neculce. în *Letopiseți*, vol. II, pag. 213.

5) N. Costin, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 16.

6) Simeon Dascălu, în *Letopiseți*, vol. I. Apendice IX, pag. 430.

Miron Costin spune că Gașpar Vodă (1619-1620) a dat otravă unui boer Bucioc, dar boerul a scăpat și a „douazi s'a făcut răsbolit, și Gașpar Vodă a dat vina stolnicilor, că au făcut bucatele cottle”.¹⁾

Tot Miron Costin spune despre Radu Mihnea (1616-1619), care suferea de ochi, că în anul al treilea din prima lui domnie „s'au răsbolit la ochi...”.²⁾

La 1674, Grigore Ghica, cel care vânturase lumea, era gata acum să ia din nou domnia Valahiei „numai Dumnezeu este mult milostiv, iar apoi de sârg întoarce mila sa, că îndată s'au răsbolit Grigorie Vodă și au murit...”.³⁾

Și Pravilistul bisericesc întrebuițează termenul de răsboli: „...și se răsboli starețul o boală mare...”.⁴⁾ Iar în Psaltirea Scheiană se spune: „vedea-te-vor și răsboli-se-vor oamenii”.⁵⁾

Cumpăna de moarte se spune de cel care este în mare primejdie, primejdie de moarte. Spune Pravilistul: „... iară de'i bat (beat)... și vine lucrul de stă în cumpână de moarte...”.⁶⁾ Sau: „...loviturile mai ușoare, măcar că sunt și de-a nu îndemnarea spre cumpene de moarte...”.⁷⁾ Sau: „Cela, ce au răniți pre altul cu rană ca aceea, să vie lucrul să stia la cumpene de moarte...”.⁸⁾

Uneori se întrebuițează termenul de cumpână de viață, cu acelaș înțeles de primejdie de moarte. Miron Costin povestind cum Gașpar Vodă a vrut să otrăvească pe un boer, Bucioc, acesta „...au și început a vărsare otrava, cu mare cumpână de viață...”.⁹⁾

Urări de sănătate, au fost și sunt întrebuițate în toate împrejurările, mai ales în scrisori. Se scria de exemplu: „...și Dumnezeu să ferească prea bunul neam al Dumitale, fără boală, cu sănătate...”.¹⁰⁾

Sănătos, sănătate, sunt cuvinte întrebuițate de Cronicari, de Pravilist, ca și în *Lexiconul Slavo-Rom.*, din 1649. Cuvinte de urare celui bolnav, ca să-și recapete sănătatea, pornite din inima celui care împărtășește durerea aproapelui, pentru că „inima milostivă cu cel ce-

1) Miron Costin, în *Letopiseți*, vol. I, pag. 269—270.

2) Idem, pag. 268.

3) I. Neculce, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 205.

4) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab*. Invățători, glava 389, pag. 300.

5) I. Bianu, *Psaltirea Scheiană*, vol. I, pag. 503. Psalm CLV, stih. 10.

6) Bujoreanu, *Pravila gl. ai (11) și gl. 246 zac 14*. Pag. 29 și 235. Longin, p. 115.

7) Idem, gl. gi (13) și gl. 248 zac 1, pag. 31 și 238. Longinescu, l. c., p. 125.

8) Idem, punctul d (4). Longinescu, *Legi vechi*, pag. 126.

9) Miron Costin, în *Letopiseți*, vol. I, pag. 270.

10) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab*. Invățători, glava 400, pag. 305.

doare și cu cel pățimaș, împreună pătimește". 1) Iar, „la cel bolnav sănătatea de mare preț este, pentru care toate în cumpănă puind, mai ușoare a fi socotește". 2)

Și nu-i pe lume blestem mai mare ca cel contra sănătăței. Cantemir dă un exemplu de asemenea blestem : „ ...în cap urgie, în ochi orbie, în mâini ciungie să-mi vie și roada gândului meu cu amar, cu pelin și cu venin să mănânc...". 3)

A **vindeca**, **tămădui**, **mântui** sau **întrema** sunt termeni cu care se arată omul scăpat de boală. Psalmistul Scheian, 1482, spune : „vindică frânții” ; sau : „vindicarea peliteei”. 4) Pravilistul spune : „și nu va păzi curând să se tămăduiască...”. 5)

Sau : „când va fi un om bolnav, și va lăsa cuiva să moștenească mult puțin ce va avea, și-i va face și zapis, iar acel moșnean, nu va griji de dânsul să-i aducă vre un vraciu bun, să-l păzească, cândai (et qui tâche) doară l-ar tămădui, ce-l va lăsa așa negrijit și nesocotit, și de va muri bolnavul, atunci acela își va perde moștenirea și vor fi toate bucatele și ocinele domnești”. 6)

Cronicarul Anonim spune „a se mântui” sau „a afla sănătatea”.

In 1728, Grigore Ghica s'a bolnăvit împreună cu toți ai casei lui de friguri, numai că „alți mulți după ce'i întorcea, se mântuia de boală, iar Domnul nici de cum nu se putea mântui”. Dacă s'a dus la Bârnova „acolo au aflat sănătate și au rămas mântuit de acea boală”. 7)

Intrema, este termenul întrebuițat pentru a indica convalescența : „întremându-și puterile...”. 8)

A **sminti**, este termen prin care se arată agravarea unei boale. In Psaltirea Scheiană se spune : „smenti-se de urgie (de mânie, spune Coresi) okiul mieu, sufletul și zgăul mieu (pântecile meu, spune Coresi)”. Sau : „smentirisia oasele mele”. 9)

1) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 209.

2) Idem, pag. 252.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl. pag. 213.

4) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 117 și 473.

5) Bujoreanu. Prav. gl. n (8) și gl. 243 zac 10 ; p. 23 și 229. Longinescu, l. c., p. 88.

6) Idem, punctul ka (21). Longinescu, l. c., pag. 93.

7) Cronica Anonimă. In Letopiseți, vol. III, pag. 168.

8) D. Cantemir. Hronicul, pag. 91.

9) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 10 și 13.

Pravilistul spune : „*de va fi dat și pre vraci răi, să-l fie smintit, sau de să va fi și smintit cel rănit singur...*”.¹⁾

Agoana, este „*lupta care face trupul cu sufletul în ceasul morței*”, spune Cantemir.²⁾ Iar în altă împrejurare spune : „*ca cei în agoana morței zăceam*”.³⁾ Sau : „*în toate zilelele și ceasurile în agoana morței și în oglinda peirei*”.⁴⁾

A pristăvi, a săvârși, sau a-și da sufletul, se spune de omul care moare. În Psaltirea Scheiană se spune a „*pristoi*”⁵⁾ Croniciarii spun :

„*În anul 7010 (1502), pristăvitu-s'au Paisie Arhimandritul și egumenul mănăstirei Putnei. Într'aceasta's an, August 4, prestăvitu-s'au Atanasie Bolsun, amândoi lăudați de viață bună și curată...*”.⁶⁾

Sau nespun de frumoasele cuvinte cu care acelaș cronicar, Grigorie Ureche, descrie moartea lui Petru Vodă Rareș :

„*Petru Vodă, fiind bătrân de zile și căzând în boală grea, au plătit datoria sa ce au fost dator lumii, și s'au săvârșit la anul 7055 (1547), Septembrie în 4*”.⁷⁾

Sau : „*Iară când a fost al 4-lea an, 1753, Ghenarie I, s'au săvârșit Măria Sa Doamna Soltana...*”.⁸⁾

Pravilistul moldovean spune „*svrăși*”, iar cel muntean spune „*a muri*” : „*de să va svrăși cela... (de va muri, spune Munteanul)*”.⁹⁾

În altă împrejurare, Pravilistul întrebuițează cuvintele de „*a scoate sufletul*” : „*mai mult se va certa cela, ce au făcut rana, de i-au scos sufletul*”.¹⁰⁾

Când moare omul, îi ese sufletul, și sufletul ese când moare inima :

1) Bujoreanu, Prav., gl. gi (13) și gl. 248 zac 2, p. 32 și 238. Longin., l. c., p. 126.

2) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 7.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 132.

4) Idem, Hronicul, pag. 360.

5) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 329, rândul 9.

6) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 177.

7) Idem, pag. 205.

8) Enache Cogălniceanu, în Letopiseți, vol. III, pag. 224.

9) Bujoreanu, Prav. Pricina ei și gl. 348, punctul reg (193) și zac 24 ; pag. 16 și 279. — Longinescu. Legi vechi, pag. 55.

10) Idem, gl. nz (57) și gl. 362 zac 10 ; p. 63 și 287. Long., l. c., pag. 173.

„întâi mor toate mădularele iar mai pre urmă și inima, însă dacă iase stihia sângelui... atunci iase și sufletul...“.)¹⁾

După moarte, sufletul se duce undeva, acolo unde l-a orânduit Dumnezeu; dacă însă are multe păcate, pentru izbăvirea sufletului, cei rămași în viață trebuie să facă multe liturghii și pomeni.²⁾

Astruca, insamnă a înmormânta. Vine dela „*abstruco-are*“. Despre împăratul Traian, Cantemir spune: „*oasele lui punându-le în raclă de aur, li-au dus la Roma și li-au astrucat sub stâlpul carele era de dânsul zidit*“.)³⁾

Prevenirea și combaterea boalelor contagioase.

Boale contagioase au existat de când lumea, dar o definiție a acestor boale n'avem din epoca despre care ne ocupăm în acest studiu. Trebuie să ajungem la Dimitrie Cantemir, ca să găsim primele noțiuni scrise, la noi, despre contagiozitatea boalelor în general și despre indicarea primelor boale contagioase.

Cantemir este cel dintâi la noi care afirmă că ciurma este lipicioasă și o și numește „*lipicioasa ciurmă*“.)⁴⁾ El spune că ciurma „*nu vine din stricăciunea aerului, (lucru) dovedit prin experiență*“; ea vine, uneori „*din Polonia...*, uneori prin corăbii egiptene și constantinopolitane, care obișnuesc să vie la târgul Galați“.)⁵⁾

O altă boală numită de Cantemir, boală lipicioasă, este „*langoarea*“, adică febra tifoidă: „*...ciurma și langoare, cea mai rea, și troahna cea mai lipicioasă este*“.)⁶⁾

S'ar părea din acest citat, că termenul de „*troahnă*“ indică în mod general toate boalele contagioase. Cuvântul este vechiu, păstrat în poezia populară sub forma de „*rachnă*“; rachna ar fi o răgușeală produsă de o răceală grea.⁷⁾ Cu acest înțeles se păstrează și astăzi și se întrebuințează când este vorba de guturai sau chiar de gripă, spunându-se despre cel bolnav că are troahnă, sau rachnă.

În alte împrejurări și Cantemir dă un înțeles mai restrâns acestui cuvânt. Așa de exemplu, spune: „*...ca cum ar fi fost o trohnă*

1) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Invățăt. patriarh. Anastasie. gl. 12, pag. 424.

2) Idem. Invățături, gl. 159, pag. 192.

3) D. Cantemir. Ilronicul, pag. 195.

4) D. Cantemir. Divanul, pag. 109.

5) Idem, Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 17-18.

6) Idem, Istoria Ieroglifică, pag. 358.

7) G. D. Teodorescu. Poezii populare rom., 1885, pag. 353.

lipicioasă", sau : „...acum și troahnă de boală îi intrase în oameni“. 1) În aceste citate „troahnă“ ar însemna mai mult „epidemie“, fără a numi boala.

Ideia de boală lipicioasă, a dus la ideia de prevenire, la cea de apărare contra contaminării.

La noi ca și în alte părți, primele măsuri de prevenire s'au luat contra ciumei. Măsura cea mai întrebunțată a fost fuga.

Fuga, este împrăștierea populației pe câmp, în corturi sau în locuințe improvizate. A fost practică de toate popoarele, dar mai ales la noi, oricâte ori se auzea de ivirea ciumei. Fuga are un dublu rezultat: întâi, se rarește populația centrelor înghesuite ale orașelor; al doilea, izolarea populației. Evident că efectele bune ale fugii nu se vedeau decât numai dacă se executa dela început, până a nu se generaliza epidemia.

Pravilistul nu numai că nu-i contra fugii, dar o și recomandă :

„...să fugi până va trece mânia a lui Dumnezeu, drept aceea vom zice și noi, ascundeți-vă puțin cu pocanie și cu inimă înfrântă, când' ai doară va trece mânia a lui Dumnezeu...“. 2)

Cronicarul Ioan Neculce scrie că la. 1675, cu prilejul ciumei din Iași, „Dumitrașcu Vodă văzând atâta omor, au eșit în deal la Galata cu boerii și acolo ședeau“. 3)

Enache Cogălniceanu vorbind de ciuma din 1735, din timpul lui Grigore Ghica, spune :

„Pe acea vreme Domnul se afla eșit din Iași la casele de la Frumoasa, cu șederea și de acolo s'au mutat în deal la mănăstirea Galata, șezând toată vara acolo, fiindcă începu a se auzi pe unele locuri de ciumă, care nu dă puțină spaimă la tot norodul ... care boală au intrat și în iarnă p'incet, iar de primăvară s'au ațâțat foarte tare, cât și Doamna au eșit cu urdie iară la Frumoasa, mai pre urmă și la Socola, împrăștiindu-se norodul, că atâta mureau, cât nu-i putea dovedi cu îngropatul, ci rămăneau pe câmp de'i mâncau fiarele...“. 4)

Au existat și alte măsuri de prevenire, unele de ordin administrativ, altele și cele mai multe, de ordin popular, empiric, despre

1) D. Cantemir, Hronicul, pag. 418 și 431.

2) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab, Invățăturile patriarh. Anastasie, gl. 47, pag. 450.

3) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 209.

4) Enache Cogălniceanu, în Letopiseți, vol. III, pag. 198.

cari ni-am ocupat pe larg într'o lucrare specială. 1) Vom menționa aci numai măsurile dictate de Pravilele bisericești. Când cineva avea să se ducă prin țară, sau dincolo de țară, i se da un bilet de identitate, care slujea și ca un fel de patentă de sănătate. Formula era următoarea :

„acest om ce aduce această carte (cutare...), cu soțiile lui (adică cu însoțitorii lui) vrând să iasă de aicea purces'au sănătos și slobod de toată nevoia, și vă facem știre pentru cetate sau oraș sau satul nostru și de toată Eparhia, că cu ajutorul lui Dumnezeu, iaste slobod și nesmintit de nimica; pentru aceia ... mărturisim că sunt fără de nici o boală. Drept aceia ... primiții ca niște oameni ce au eșit sănătoși...“. 2)

O altă epidemie care a secerat omenirea mai mult chiar decât ciuma, a fost variola. Avem motive temeinice, să credem că această boală considerată ca pestilențială, n'a secerat la noi așa cum a secerat Apusul European și printre popoarele din jurul nostru, pentru cuvântul că Românii au cunoscut și practicat variolizarea, adică altoirea contra variolei. Din acest punct de vedere Românii au vădit superioritate asupra Apusului, pentru că au știut să aplice din vreme măsura cea mai eficace pentru prevenirea și combaterea variolei. În capitolul care urmează, despre boli, vom documenta această afirmare, când vom vorbi despre vărsat sau variolă.

În afară de măsurile generale ce se luau pentru prevenirea și combaterea ciumei, menționate în lucrarea noastră despre ciumă, măsuri cari își găseau aplicația în toate epidemiile de orice natură, documentele și Cronicarii nu ni-au păstrat alte știri. Numai Sulzer, în „Istoria Daciei“, spune că Românii când sunt molimi, fac fum cu chinovar ars pe cărbuni: *„in der Luft seuchte legen sie Zinnober auf glühende Kohlen...“.* 3)

Prevenirea boalelor venerice.

Contra prostituției și deci contra maladiilor venerice, cel dintâi care a luat măsuri de prevenire la noi, a fost Constantin Mavrocordat, în a treia lui domnie în Moldova (1748-1749):

Lângă alte pomeni au socotit Domnia și aceasta ca să ridice femeile cele rele din pământul acesta, care sunt fără de bărbați;

1) Dr. P. Samarian. Ciuma în Trecutul Românesc, 1932.

2) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățătură, gl. 409, pag. 307.

3) Sulzer. Istoria Daciei, vol. III, pag. 55 și următ.

și așa dând poruncă, au strâns mai bine de 80 de mueri și li-au închis în Sfântul Gheorghe, la Mitropolie, fiindu-le multă vreme închise acolo, de mureau de foame, strigând la zaplagii bisericeii oamenii de pe drum, să le dea milostenie, căci rămăsese ca vai de ele goale; pe care, Doamna le căuta câte odată, trimițându-le pâine și lumină, ca să nu șadă prin întuneric, și încă această milă: le trimetea și câte un cântar două de in, ca să nu șadă fără de treabă, găsind engleze furca, până când se vor găsi niscaiva oameni ca să i le cee; căci așa hotărâse și Domnul, că de se vor găsi cineva ca să le mărite, și cât se vor mărita, se vor slobozi. Și așa făcea, că pre care le cerea și primea și ea, punea de le cununa și apoi o slobozea".¹⁾

Tot Constantin Mavrocordat a pus de s'au făcut:

„hanuri prin toate târgurile ca să fie pentru conăcitul neguțătorilor și a Turcilor musafiri, trecători, iar nu ca să mai conăcească prin casele cu mueri ca mai înainte”.²⁾

Asistența bolnavilor. Bolnița și spitalul.

Bolnița. Termenul este de origină slavă. Mardarie Cozianul în Lexiconul său din 1649, traduce cuvântul slav „bolnița” cu „case de bolnavi”, și cuvântul slav „vraceavița” cu „case de vindecare”.³⁾

Încât dela început trebuie să remarcăm acest lucru că, bolnița nu era tot una cu spitalul; bolnița era o casă de bolnavi sau casă de vindecare; ceiace dovedește că termenul de spital încă nu era cunoscut la noi către sfârșitul secolului al XVII-lea.

Și Cronicarul Niculae Costin întrebuințează odată termenul de bolniță; vorbind despre Cruciați, spune că la 1190 după cucerirea Aconei, fiind bolnavi și răniți mulți, s'a făcut acolo:

„bolniță întru pomenirea Prea Curatei Fecioare Maria... Cu această pildă, acea din Acona, Baldovin Crai fiind povățuit, făcutu-au și el bolniță în Ierusalim, și au numit-o Bolnița prea Sft. Stăpâne Maria, puind păzitori să grijească pre acei bolnavi și răniți”. Mai apoi, toți cei cari se foloseau de aceste bolnițe le dăruiau cu „multă avere la acele bolnițe și de ce mergea, de ce se înmulțea bolnițele... Și când murea vreun Domn în țara aceia sfântă, lăsa daruri la bolniță... poftind să aibă grijă la săraci”.⁴⁾

1) Enache Cogălniceanu, în Letopiseți, vol. III, pag. 215.

2) Idem, pag. 217.

3) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român. pag. 112, rândul 302 și pag. 118, r. 484.

4) N. Costin. În Letopiseți, vol. I. Apendice III, pag. 334.

Cu trei ani mai înainte de a-și fi scris *Mardarie Cozianul Lexiconul Slavo-Românesc*, adică la 1646, s'a scris pentru prima dată la noi cuvântul de „*șpitali*”, în *Pravila* lui Vasile Lupu :

„Cela ce'și va trimite pre fiu-său cel bolnav la șpitali, acela'ș va piarde putearia cea părintească, ce au asupra fiilor lor. Așia intr'aceasta chip să pață și fiul cela, ce va trimite pre tătă-său în șpitali...”.¹⁾

După șase ani, în 1652, când *Pravila* lui Vasile Lupu a fost transcrisă în Muntenia, în *Pravila* lui Matei Basarab, scriitorul muntean n'a găsit un termen echivalent cuvântului de „*șpitali*”, și a fost silit să explice acest cuvânt nou, scriind :

„Cela, ce'și va trimite pre fii-său cel bolnav la casa unde zac calicii și oamenii bolnavi...”

„Așia intr'acesta chip să pață și fiul cela, ce va trimite pre tată-său în casa de mișai bolnavi...”.²⁾

Rezultă din cele de mai sus că spitalul era o casă în care zac calicii și oamenii bolnavi, sau o casă de mișai bolnavi, un locaș de repulsie ; așa se și explică severitatea *Pravilistului* care consideră internarea unui tată sau a unui fiu într'o asemenea casă, ca un act de neertat.

Rezultă iarăși că în concepția celor de atunci, noțiunea de spital casă de mișai, n'avea nimic comun cu noțiunea curentă de „*bolniță*”, locaș pentru bolnavi în care putea intra oricine fără să se compromită.

Că *Pravilistul* face o deosebire netă între spital și bolniță, o dovedește un alt citat din *Pravilă*, în care se vorbește de toate instituțiile de binefacere, dar nu se pomenește nimic despre spital :

„De vor lăsa cuiva drept suflet (este vorba de moșteniri), atunce nu va putea el singur cu voia lui să ia, ce trebuiește să ia ispravă (permisie) de la Judecătoria, fără numai (afară de cazul) acel lucru, ce au lăsat drept suflet, de va fi învățatură să facă besearică, sau bolniță, sau ospătărie, ce să zice casă de

1) Bujoreanu, *Pravile*, gl. f (9), punct ei (15) și si (16) și gl. 244, zac 15 și 16, pag. 25 și 231. — Longinescu, *Legi vechi*, pag. 97-98.

2) Bujoreanu, *Pravile*. Glava f (9), punctul si (16) și glava 244 zac 16 ; pag. 25 și 231. — Longinescu — *Legi vechi*, pag. 97-98.

străini, sau grobniță și altele asemenea acestora, pentru că atunci poate să ia singur, cu voia lui și nu-i trebuie nici un Judecătoriu...".¹⁾

Această categorică diferențiere, vine din însăși înțelesul acestor termeni, bolnița și spitalul.

Bolnița era o instituție veche, care a luat ființă odată cu înființarea primelor mănăstiri românești. În ele se căutau nu numai clericii, ci și mirenii bolnavi, cari alergau fie dupe faima de vindecător al vrunii călugăr, fie ca să cadă înaintea icoanei făcătoare de minuni. În nici un caz intrarea în bolniță nu atrăgea defăimarea celui care căuta ajutor aici.

Pe când termenul de „*șpitali*“, tradus din cuvântul similar latinesc, amintea hospitalul cunoscut în țările din Apus, instituție cu reputație de groază, considerată ca anticameră a morței, bună pentru oamenii cei mai mizeri, pentru calici și mișai, dar compromițătoare pentru ceilalți oameni.

Numai mai târziu, în ultimii ani ai secolului al XVII-lea, când Spătarul Mihail Cantacuzino a făcut „...*locașuri sfinte, șpitaluri, case pentru hrana săracilor și spițerii și școale pentru felurite învățături*“ și numai cu trecerea vremii, Românii au adoptat noul termen de spital.

Atunci, spitalul a devenit popular, dovedind odată mai mult, că Românii știu nu numai să împrumute anumite instituții de pe la alte popoare, ci, dacă le împrumută, le adaptează și le perfecționează. Înțelesul de groază care se degaja din ideia de spital, a fost înlocuită cu un înțeles de adâncă milă creștinească pentru cel bolnav, pentru cel ce suferă.

1) Bojoreanu. *Pravile*. Pricina 15, punctul csi (216) și glava 348 zac 47; pag. 18 și 231. — Longinescu. *Legi vechi*, pag. 61.

CAP. III.

BOALELE

Boalele cunoscute în vremile trecute și despre cari avem multe știri, se pot împărți în două grupe: boalele contagioase și boalele necontagioase. Acestea din urmă se subdivid în două clase: boale interne și boale externe.

Boale contagioase. — Boalele contagioase sau lipicioase, au fost cunoscute Românilor, dar până la Dimitrie Cantemir, nimeni n'a formulat în scris principiul contagiozității boalelor. El este cel dintâi care atrage atențiunea, că în fața unei boli contagioase, dacă nu-i înțelegere și unire între locuitorii unui oraș, boala se întinde și prăpădește tot:

*„neunire în politie (oraș) și neinvoință în cetate, ciurma și langoarea cea mai rea, și troahna cea mai lipicioasă iaste, căruia lucru cea mai de pre urma a tot statul risipă, și a tot sfatul cea de naprasna prăpădenie iaste“.*¹⁾

Din cadrul boalelor contagioase cunoaștem pe următoarele:

Ciuma. În Lexiconul-Slavo-Român, din 1649, cuvântul de ciumă este însoțit de calificativul de „*pierzăciune*” sau cel de „*putătoare de moarte*”, de care nu putem scăpa decât dacă suntem feriți de Dumnezeu; de aceia și recomandă pe timp de epidemie să se scrie deasupra ușei caselor: „*Hristos cu noi*“.²⁾

Cronicarii spun adeseaori ciumei „*omor mare*” sau „*mare omor*”. Acești termeni ar corespunde termenilor slavoni de „*mora velei*”, cari însemnă foamete mare.³⁾ Dacă ținem seamă însă, că toți Cronicarii întrebuițează cuvintele de omor mare sau mare omor, trebuie să admitem că acești termeni sunt sinonimi cu acel de ciumă.⁴⁾

1) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 109.

2) Gr. Crețu, Lexiconul Slavo-Rom., pag. 275, rândul 4103, și p. 130 și 237.

3) I. Bogdan, Letopiseții lui Azarie, Analele Academiei. Tom. XXXI, seria II, A.

4) Gr. Ureche, în Letopiseții, vol. I, pag. 236-7. — Miron Costin, idem, p. 372. — Muste, idem, vol. III, p. 14-15, 69, 93, 136, 140, 145. — Ioan Neculce, idem, vol. II, pag. 209, 254, 358, 359, 404, 405. — N. Costin, idem, vol. II, pag. 13. — Ac-sinte Uricarul, idem, vol. III, p. 66. — Enache Cogălniceanu, idem, vol. III, pag. 87, 179, 261.

Cantemir o numește „lipicioasa ciumă“. 1) El afirmă că ciuma nu vine din „stricăciunea aerului, (lucru) dovedit prin experiență“, ci vine, uneori din „Polonia... uneori prin corăbii egiptene și constantinopolitane, care obișnuiesc să vie la târgul Galați“. 2)

Asupra epidemiilor de ciumă cari au bântuit Țările Românești, ni-am ocupat într'un studiu osebît, din care se pot culege toate informațiunile in această chestiune. 3)

Disenteria. — In Lexiconul lui Mardarie din 1649, se pomeneste de „urdirarea pântecelui“ și de „desfacerea pântecelui in mâncare, sau îndrăcirea pântecelui, patima trupului“, dar fără alte deslușiri. 4)

Cronicarii o numesc uneori „desnodarea vintrelor“; Cronicarul Miron Costin vorbind despre împăratul Traian, spune:

„Dupa un rasboi de șase luni cu Egiptenii, Traian muri oboșit prin atâtea fapte mari și consumat prin boala desnodărei vintrelui, numită grecește disenteria, și despre care povestește că ar fi morbul cel mai vechiu pe fața pământului și cel mai propriu naturei umane...“ 5)

Nicolae Costin ii spune boală de vintre:

„Pornind Sultanul Suleiman contra lui Maximilian împăratul (1565) a inconjurat Seghedinul, dar „acolo zăbovindu-se Sultan Suleiman, a căzut in boală de vintre, și curând au murit acolo la Seghedin“. 6)

In altă împrejurare și Miron Costin ii spune tot boală de vintre:

In 1622, Turcii cu Sultan Osman in frunte, au pornit răsboi contra Leșilor și s'au bătut la Hotin. In Septembrie 1622, s'au ivit boale-multe „și boale se scornise multe in Leși și in Nemți, mai mult boală de vintre, invățați cu bere și holircă, iar acolo numai apa Nistrului era băutura, care este foarte grea la băut“. 7)

1) D. Cantemir. Divanul, pag. 215.

2) Idem. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 17-18.

3) Dr. P. Samarian. Ciuma in trecutul românesc. 1932.

4) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român. pag. 243, r. 3440 și pag. 292, r. 4434.

5) Miron Costin, in Letopiseți vol. III, pag. 497.

6) N. Costin, idem, vol. I, pag. 449.

7) Miron Costin, l. c. vol. I, pag. 280.

In 1773, in timpul războiului Ruso-Turc, armata rusească a fost secerată de disenterie : „ ... *disenteria ucide mulți oameni din armata lui Romanzov. Jumătate din recruți ajung bolnavi și dupe câteva săptămâni, toți pier...*“ .¹⁾

Febra tifoidă. — In Psaltirea Scheiană i se spune „lângorie“ : „*in patul lângoriei lui*“ .²⁾ I se mai spune și „lăgoare“ și „lăgorile“ .³⁾

Am văzut mai sus că Dimitrie Cantemir pune „lăgoarea“, a-dică febra tifoidă pe acelaș picior de contagiozitate cu ciuma.⁴⁾

Dintre Cronicari, cel dintâi care pomenește de „lungoare“ este Miron Costin. El are chiar multă grijă ca nu cumva să fie confundată cu ciuma, de aceea ii adaugă un calificativ de întărire „dreaptă lungoare“ :

„ *In 1661, Ștefăniță Vodă a primit poruncă ca împreună cu Hanul Tătăresc, să facă niște cetăți pe Nipru, in chip de apărare contra Cazacilor; plecat într-acolo, Ștefăniță Vodă „aproape de Tighinea, pre Bâc, la un sat anume Lușenii, au căzut in boală foarte grea, lungoare, care boală indată au priceput doftorul că trebuie să-i ia sânge. Ce n'au ascultat, și adăugându-se boala și ales toamnă fiind, așa de greu l'a cuprins herbințeala, cât până la Tighinea au stătut frănițic, adică buiguit de hire. Cu chipul ciumei era boala, că i-au eșit bolfă la o mână. Ci nu era ciumă ci dreaptă lungoare, cărei boale ii zic doftorii maligna; și cât au trecut Nistru la Tighinea, a treia zi au stătut mort. De acea boală, tot acolo, au murit și Dumitrașcu Drăgușescu, de la Suceava, om cunoscut și ales la toată Curtea*“ .⁵⁾

De fapt, Cronicarul s'a înșelat, pentrucă n'a fost „dreaptă lungoare“, ci ciumă curată. Lucrul se confirmă și din isvoare străine. Giovanni Sagredo, reprezentantul Veneției la Constantinopol comunică Dogelui la 3 Decembrie 1661 : „...*seguita da male contagioso la morte del Principe Stefano di Moldavia...*“ .⁶⁾

Termenul de buiguit întrebuițat de Cronicar, insamnă rătăcit, greșit, zăpăcit; cu acest înțeles se găsește și in Psaltirea Scheiană din 1482.⁷⁾

1) Hurmuzachi, vol. XVI, Doc. MCCLVII, p. 551. Rohan către d'Aiguillon.

2) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 128, 129, 331.

3) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 78, r. 34 și pag. 25, r. 16, 18, 19.

4) Zezi pag. 278 n. 1.

5) Miron Costin, in Letopisești, vol. I, pag. 372.

6) Hurmuzachi vol. IX/1. Doc. CCLIII, pag. 186.

7) I. A. Candrea, l. c., pag. 110, r. 26.

Domnitorul Ioan Mavrocordat a murit la 21 Iulie 1718 de lingoare. Faptul este relatat de Şincai, dar este confirmat și de isvoarele străine. ¹⁾

Vărsatul, este variola de astăzi. Până a nu se descoperi vaccinarea, variola era socotită între maladiile pestilențiale, și pentru că era endemică, producea o mortalitate mult mai mare decât ciuma care era numai epidemică, cu mortalitate restrânsă numai la focarul epidemic.

La noi n'au fost epidemii de variolă cu cracter pestilențial; Cronicarii noștri, cari descriu așa de amănunțit necazurile poporului românesc, cari dau atâtea amănunte despre ciumă, cari pomenesc chiar și de „*vărsatul oilor*“, nu suflă o vorbă măcar despre vreo epidemie de vărsat printre Români. Am văzut că însăși Cantemir, așa de bine informat în tot ce privește medicina, când îi vorba să numească pe cele mai grozave boli lipicioase, citează ciuma și lingoarea, nici pomenială de vărsat.

Și totuși, cuvântul de vărsat, ca boală, era cunoscut la noi. Pravilistul bisericesc pomeneste de vărsat la 1652, cu prilejul comentării unei probleme de ritual:

„... o muiare a făcut doi coconi gemeni; deci a zecea zi de nașterea ei, lovitu-i-au vărsatul. Atunci unul de în coconii ei văzându-l mumă-sa, că i e'n nevoe, au mers la sfânta besearică de l-au botezat; deci după doi ani crescut-au coconii, și au vrut mumă-sa, să boteze și pre cel nebotezat, și n'au putut cunoaște, carele au luat sfântul botez“. — În această incurcătură, biserica a stărui să se boteze amândoi copii. ²⁾

Cronicarul Neculce, povestind retragerea generalului Mönich cu Rușii lui, la 1740, spune că țara a rămas pustiită „și pereau vitele oamenilor, câte mai scăpase de Moscali, și intrase și boală în vite și în oi, vărsatul, de se potopeau cu totul“. ³⁾

Dimitrie Cantemir cunoștea vărsatul. El povestește că Lucsandra cea frumoasă, cea care avea să fie mama Mavrocordaților, a fost cerută de nevastă de către Matei Basarab, dar, până a nu se face nunta, s'a bolnăvit de vărsat „din care și-a perdut nu numai frumusețea, ci încă și un ochiu“. ⁴⁾

1) Şincai, Cronică, vol. III, pag. 259, 260. — Hurmuzachi. Supliment I/1, pag. 445, doc. DCLV și DCLVI.

2) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invățătură. Intrebarea 27, pag. 415.

3) Ioan Neculce, în Letopiseși. vol. II. pag. 412.

4) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 592, notă.

Că vor fi fost cazuri sporadice de variolă sau chiar mici epidemii, n'o poate contesta nimeni. Asemeni cazuri se văd și astăzi în epoca vaccinării preventive.

Un document din 13 Februarie 1596, descrie boala Principelui Sigismund Batori, care a zăcut atunci de variolă:

„La febbre che assali il Principe di Transilvania il giorno che arrivò in questa corte, s'andò facendo piu ardente et breve spacio fu cunosciuta per maligna et pericolosa, et aparendo certe macule rosse sopra le carne, giudicarono da principio li medici che il male fuse di pettechie, et erano concordi d'opinione che si dovesse cavargli sangue, ma non volendo egli acconsentire s'usò il rimedio d'alcune pillole, le quali mediante una gagliarda purgatione mitigorono assai quella malignità dalla quale nasceva il pericolo, et poi coprendosi tutta la faccia con le medesime macule manifestamente s'è veduto il male esser terminato in varuole, miste però con qualche humore più venenoso di quello sogliono essere per l'ordinario.

*Hora per gratia del Signor Dio si trovo del tutto libero dalla febbre et leva alcune volte di letto, ma stà rinchiuso in camera per schifare l'offesa dell'aria; et perchè ha il viso deformato da quelle pustole, le quali si vanno convertendo in umore acquoso et guasto, non ha piacere d'esser veduto. Voleva l'Imperatore andare a visitarlo, ma essendone stato sconsigliato da i medici per essere il male contagioso et alquanto maligno, se n'astenne...”.*¹⁾

*La 20 Februarie, Principele era bine, dar „haveva la faccia coperta di varuole...”.*²⁾

Pe cale de interpretare ipotetică s'ar putea spune și despre Ștefan, fiul lui Radu Vodă din Muntenia, că ar fi suferit de variolă, înainte de 1682. Era obiceiul pe atunci, să se pue la cale unele nunți, pe când mirii nu erau decât copii; așa și cu acest Ștefan; a fost logodit de copil cu Caterina, fata lui Duca Vodă cel Bătrân, din Moldova. Intre timp, Ștefan s'a bolnăvit de o boală din care a rămas „grozav la față”, ba chiar spun unii că „lipsise și din minți”, așa că Duca Vodă n'a vrut să-și mai dea fata dupe un așa om. Ori, ca să rămână cineva „grozav la față” după boală, nu ne putem gândi decât ori la vărsat, ori la sifilis terțiar.³⁾

1) Hurmuzachi, vol. III/2. Doc. CLXXXIX. pag. 168.

2) Idem, doc. pag. 171.

3) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 215.

Cuvântul „bubat” al folklorului medical, a fost și este interpretat ca termen care indică vărsatul. Fără a nega această interpretare, pentru că în materie de folklor toate ipotezele sunt admise, amintim numai că, prin bubă, a bubă, bubat din folklorul medical se înțeleg toate manifestările veziculoase ori buloase de pe piele, dela simplul herpes, la vărsat, la buba neagră sau pustula malignă și până la toate erupțiile pemfigoide; pe de altă parte, nu trebuie să uităm că medicina populară distinge foarte clar vărsatul mare sau vărsatul negru, vărsatul în cruce și vărsatul de vânt, boli cari n’au nimic comun cu bubatul.

Medicina populară ni-a păstrat și un mijloc ciudat care se întrebuința pentru prevenirea variolei, adică „*inbărburarea*” :

„Inbărburarea este mai mult o credință religioasă, a cărei origine se poate urmări până la riturile vechilor popoare orientale; ea consistă în datina practică până astăzi, ca în ziua de 4 Decembrie stil vechiu, când se celebrează amintirea sfintei martire Barbara (Varvara), pronunțată și Barbura, părinții sau unchi, să „inbărbureze copii”, spre a le îndulci speciile variolei, cunoscute în popor sub numele de „vărsat mare, vărsat în cruci și pojar sau vărsat mic”. Se iau căline și amestecându-le cu miere, se unge copilul în frunte, în cei doi obraji și la buric, cu următoarele cuvinte: „să fie vărsatul — dulce — ca mierea — și roșu — ca călinele. — Să fie vărsatul — dulce — ca mierea — și roșu — ca mierea. — Semnele inbărburării trebuiesc păstrate toată ziua. Copiii nu trebuie să manânce porumb, fasole, măsline, prune. Mamele nu lucrează nimic în acea zi”.¹⁾

Ungerea frunței și pe obraji cu acest amestec de miere și căline, amintește poate, practica întrebuințată de Români, când variolează copiii, când creștează fruntea și alte regiuni, ca să introducă virusul inoculant.

Prin urmare boala vărsatului era cunoscută la noi. Și totuși, cu toate că era cunoscută, cu toate că variola pustia Europa mai mult decât ciuma, nici Cronicarii, nici documentele, nu pomenesc de existența vrunei epidemii de variolă la noi. Nu pomenesc, pentru că foarte probabil n’au fost asemeni epidemii la noi, și n’au fost, pentru că Românii cunoșteau și practicau variolizarea.

Variolizarea a fost cunoscută din timpurile cele mai vechi de către popoarele care au locuit litoralul Mării Negre, în special de vechii Simerieni. De la ei, trebuie să presupunem, că practica vario-

1) G. D. Teodorescu. Poezii populare române. 1885, pag. 326.

lizării a trecut la popoarele care succesiv au ocupat aceste meleaguri, până la întemeierea poporului românesc. ¹⁾

Variolizarea a fost cunoscută și practică de Români Transilvăneni decând se știe de existența lor. Sunt localități ca Someș și Făgăraș în care s'a practicat chiar și vaccinarea cu puroi luat din pustulele ce se iveau pe ugerul unor vaci bolnave; se spăla ugerul bolnav cu lapte și'n acest lapte infectat se scăldau copii de vaccinat; sau se trecea prin urechea copiilor un fir de ață muiat în puroiul vacilor bolnave. În alte părți ale Transilvaniei, în Ceanul Mare, Ci-cud, Voivodeni, preoții erau cei care practicau variolizarea, dupe un ritual cunoscut de ei. Variolizarea s'a practicat și la animale, la vite și la oi, nu numai în Transilvania ci și în Bucovina. ²⁾

Variolizarea a fost mult practică de către Români Macedoneni. De la ei a trecut în Tesalia și de aici la Constantinopol. ³⁾

Variolizarea a fost cunoscută și practică de Moldoveni și de Munteni.

Dovezi despre practicarea variolizării la Români, sunt destule:

1) Chiar tăcerea documentelor și Cronicarilor este o prezumție că n'au existat epidemii de variolă; n'au existat asemeni epidemii pentru că probabil se făcea ceva foarte eficient pentru prevenirea lor.

2) Scrierile vechi ni-au păstrat doi termeni, a altoi și a prisădi, termeni uzitați în ale grădinăritului, cu înțeles de transplantare, termeni întrebunțați, fără îndoială, și la oameni pentru variolizare.

Se știe că Pravila moldovenească a lui Vasile Lupu, tipărită în 1646, se compune din două părți; prima parte, aceia care conține Legile agrare, legi romane, este Pravila lui Alexandru cel Bun (1400-1433). În această Pravilă, din 1400, se pomenesc cuvintele „ultuit și ultoane”, cu înțeles de transplantare:

„pădurețul care nu va fi ultuit, acela nu se chiamă pom...”.

Sau: *„Cela, ce răsădește pomi pre pământul altuia, sau ultuiaște, cu acel pământ își perde și ultoanele și alte tot, ce va răsădi.”.* ⁴⁾

1) Ch. Marie de la Condamine, 1701-1774. Mémoires sur l'inoculation. — Kurt Sprengel. 1706-1803. Essai d'un Histoire Pragmatique de la médecine. — Trad. în franțuzește de A. I. L. Jourdan. 1815-1829.

2) Bologa și Ursan. Istoria variolizării. În „Archeion”, vol. XI. 1929. Roma. Citează pe François Nyulas. Vaccinarea în Cluj. 1802.

3) Gr. Tocilescu. Material folklor. vol. II, p. 292. Cf. Dr. P. Samarian. Variolizarea și începuturile vaccinării. Rev. Șt. Med. 8 August 1931.

4) Bujoreanu. Pravile. Pricina 7, punct. od (74), pag. 10 și pricina 10, punct pn (88), pag. 11. — Longinescu. Legi vechi, pag. 21 și 25.

Se mai știe că, după șase ani, la 1652, Pravila moldovenească a fost transcrisă în cea munteană a lui Matei Basarab, și că, cel care a transcris-o a schimbat termenii moldovenești cu termeni echivalenți munteni. În acest chip s'a transcris :

„pădurețul care nu va fi prisădit sau altuit, acela nu se chiamă pom“.

Sau : „Cela, ce răsădește pomi pre pământul altuia, sau altuiaște, acela, cu acel pământu'și piarde și prisădirile“. ¹⁾

Inseamnă că în Muntenia erau doi termeni pentru aceiaș operație: a prisădi și a altui.

Răsădi și răsădiri sunt termeni cari păstrează un caracter curat de grădinărit, având rădăcină comună cu „sad“ și „răsad“, cuvinte de origină slavonă întrebuintate în grădinărie. ²⁾

A prisădi și prisădiri, sunt termeni cari se găsesc numai în Pravila lui Matei Basarab și numai cu înțeles de transplantare, de „greffer“.

A ultui sau altoi, și cuvântul altoi sau ultoană, adică materia cu care se ultuește, vin dela ungurescul „oltani“ și „olto“, în franțuzește greffer și greffeur. ³⁾ Oltani sau greffer, în domeniul grădinăritului, însemnă operația care se face când se ia o rămurea dintr'un pom oarecare și se grefează sau se altoește pe un alt pom de aceeași specie sau de specie diferită, pe care se prinde și își duce viața mai departe. ⁴⁾

Este exact aceeaș operație care se face în variolizare: se ia o parcelă infimă din pustula supurată a unui om bolnav de variolă ușoară și se inoculează unui alt om, sănătos, ca să-i provoace o variolă tot ușoară.

Cu alte cuvinte variolizarea se făcea la fel cum se făcea și altoirea pomilor. Identitatea operației trebuia să impue în mod fatal și identitatea numirii. Dovada cea mai puternică a acestui fapt este că, până în ziua de astăzi, cuvintele de altoi și altoire, se întrebuintează pretutîndeni, în Moldova ca și 'n Muntenia, în loc de vaccin și vaccinare.

1) Bujoreanu, Pravilele Matei Basarab, gl. 305, zac 74, p. 259 și gl. 308, zac 88, pag. 260. — Longinescu, l. c., pag. 21 și 25.

2) Întrebuintate și în Psaltirea Scheiană. I. A. Candrea, pag. 166, 215, 312.

3) Hajdeu, Magnum Ethimol. Hajdeu adaugă că cuvântul de altoi se aplică numai la grădinărit, că numai mai târziu s'a aplicat și la om. Această afirmație se referă desigur, la termenul de vaccinare, pentru că se știe că vaccinarea a fost descoperită abia la 1798 și aplicată la noi din 1800, de către doctorul Caracaș.

4) Ramura-altoi se numește în Lexiconul Slavo-Rom., „stlăpare sau stălpăre-altoae“. — Gr. Crețu, l. c. pag. 215. rândul 2793.

Identitatea termenilor ca și identitatea înțelesului lor, transmisă în cursul atâtor veacuri de la 1400 până astăzi, dovedesc odată mai mult identitatea și vechimea acestei practice. Dovedește că se altoiau pomii cum se altoiau și oamenii; dovedește că altoirea era numele practicei variolizării, cum era și numele transplantării sau grefării pomilor.

3) Termenii de hultoană și hultuitor, s'au întrebuițat și cu alt înțeles nu numai în sfera grădinăritului. De exemplu, Dimitrie Cantemir, vorbind de zămislirea pântecelui, spune: „*odrasla hultoanei, care am hultuit...*“.¹⁾ Iar despre împăratul Traian, spune că a sădit poporul Roman în Dacia, „*ca un norocit hultuitoriu, și ca un înțelept împărat (auspicatissimus sator et prudentissimus imperator)*“.²⁾

4) Cei dintâi medici care s'au ocupat de variolizare, au fost doctorul Emanoil Timoni și doctorul Iacob Pilarino. Primul, Timoni a făcut cunoscut variolizarea Universității din Oxford și Padova, dupe unii, la 1673, depe alții la 1715. Celalt, Pilarino, este primul doctor care a scris despre variolizare; lucrarea lui este o broșurică tipărită la Veneția în 1715. Dar, și unul și altul au fost în strâns contact cu Românii.

Timoni a fost medicul Ghiculeștilor; se pare chiar, că Grigore Ghica a fost ucis la 1678 de doctorul Timoni, plătit poate de Cantacuzinești.

Iacob Pilarino, a trăit multă vreme printre Români; a fost adus în București de către Șerban Cantacuzino, la 1684, și a servit multă vreme și pe Brâncoveanu.³⁾

Incât este foarte posibil ca acești doctori să fi cunoscut practica variolizării la noi, a dus-o și răspândit-o în Constantinopol, și de aici în toată lumea.

5) În 1713, Doamna Pulheria soția Domnitorului Nicolae Mavrocordat, își variolizează copiii, la Constantinopol, cu mult înaintea faimoasei Lady Montague, căreia pe nedrept, dupe cum se vede, i se atribuie prioritatea în acceptarea variolizării. Este lesne de înțeles că o Doamnă a Țării, ca să primească variolizarea copiilor ei, trebuie să fi văzut multe alte cazuri de variolizări, și trebuie să fi fost perfect convinsă de siguranța procedărei. Ca să fi ajuns la această convingere, variolizarea trebuie să fi avut o suficientă vechime de încercări,

1) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 274.

2) Idem. Hronicul, pag. 14 și 37.

3) P. Samarian. Variolizarea și începuturile vaccinării. In Revista Științei Medicale. Anul XX. No. 8 din August 1931.

un trecut de multe succese. Altfel este imposibil să putem crede că soția unui iatrofilosof ca Niculae Mavrocordat, din neamul celor mai iluștri oameni din acea vreme, să accepte o experiență pe proprii ei copii, bazată numai pe povestea ce se spune relativ la începuturile acestei practice, o babă tesalienă, dela care un Timon și un Pilarino ar fi învățat meșteșugul variolizării. Este mult mai de crezut că, Pulheria Mavrocordat a văzut în Țara Domnului ei, a văzut la noi, practica variolizării, s'a convins de eficacitatea ei și numai așa a acceptat să o aplice și copiilor ei de către doctorii din Constantinopol, poate chiar de un Pilarino, doctori cari puneau în valoare științifică o practică empirică văzută și învățată de la poporul românesc.

Oricare ar fi adevărul, pentru cine cunoaște cât de puțin Istoria Țării Românești, știe câtă influență avea viața dela Curtea Domnitorilor, asupra întregii vieți românești; știe că privirile întregului popor erau țintite către Curte, că de acolo se primeau toate directivele. Și atunci este ușor de înțeles influența exemplului dat de Doamna Țării, prin variolizarea copiilor ei, asupra întregului popor românesc.

6) Insași domnitorul Niculae Mavrocordat (1709-1730) în una din Cugetările sale, ne dă un exemplu hotărâtor despre practica variolizării. El scrie: „*altoirile și transplantările (enkentrisis ke metafitevisis, de la Enkentrosis și metemfitevisis, amândouă cuvinte cu înțeles de transplantare) nu sunt mai puțin primejdicase la oameni decât la plante*”.¹⁾

În acest exemplu se găsesc unite la un loc cei doi termeni ai aceleiaș practice, altoirea pomilor și altoirea oamenilor. Este dovada netăgăduită a identității acestei practice, este dovada netăgăduită că ambele practice se cunoșteau la noi și purtau acelaș nume, altoirea sau transplantarea.

7) Andreas Wolf, un medic care a venit în Moldova în 1780 și a trăit aici câțeva vreme, scrie că variolizarea se practică de multă vreme în mai toate orașele țării, cu chip de obligativitate pentru locuitori.²⁾

8) La rândul lui, Sulzer, scrie la 1781 :

„*Altoirea vărsatului la Români este ceva foarte vechiu, ceva care ține de etichetă și frumusețe. Se face fetelor un altoi în mijlocul frunței și pe fața dorsală a mâinilor, ca oricine să poată vedea semnul sau steluța rămasă după altoirea reușită. În tim-*

1) Niculae Mavrocordat. Părerii și cugetări. În Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 53, pag. 419.

2) Andreas Wolf. Beiträge zu einer statisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau. Sibiu 1805. Trad. de Dr. Liviu Seracin, teză de doctorat. Cluj, 1927.

pul altoirei se bea un decoct de molotru (?) (Fenchel dekott). De altfel fac foarte bine Românii că lasă copii fără prea multă pază, să stea în aer liber, să se joace, fie că au vărsat natural, fie că au un vărsat provocat. 1)

Atâtea mărturii câte am citat mai sus, sunt tot atâtea dovezi că practica variolizării a fost cunoscută de Români, din timpurile cele mai vechi. Convinși de acest lucru, acum ne explicăm suficient de bine faptul că variola n'a luat niciodată la noi proporțiile catastrofale din Apusul European. Acum pricepem ușor de ce nici Cronicarii, nici documentele nu vorbesc nimic despre vărsat și epidemii de vărsat la noi.

Prin practica variolizării, Românii au fost superiori Apusenilor, pentru că au știut din vreme să aplice singurul mijloc preventiv eficace contra variolei. Rezultă că Românilor și numai Românilor se cuvine întâetatea și meritul unei practice, care de obicei se atribuie altora de către cei puțin inițiați în această chestiune.

Erezipelul, roșata, orbalș sau brânt (?) . Această boală nu-i menționată decât de Cronicarul Miron Costin. Vorbind de rana căpătată de Matei Basarab în bătălia dela Finta (17 Mai 1653), spune : „*rana ce i s'a prilejit, din care cu adevărat și brânt au fost...*” 2) S'ar părea că brânt însemnă brâncă, termen popular pentru erizipel ; s'ar putea întâmpla să fie o simplă eroare de transcriere, adică brânt în loc de frânt.

Este sigur că Constantin Brâncoveanu a fost bolnav de erizipel al capului, „*de roșată precum zice Pilarino*” . 3) Brâncoveanu fusese chemat în Iulie 1703, poate cu gând rău, să se ducă la Adrianopol, să se prezinte Sultanului ; pe drum :

„... bolnăvindu-se, capătă febră, iar a treia zi se umflă fața. Doctorul Pilarino (medicul lui Brâncoveanu), cu experiența sa, văzu imediat că e vorba de un erizipel și în scurt timp, în două săptămâni, vindecă tumora și durerile Principelui, pe care lumea îl credea perdut ; iar dupe alte două de convalescență, Brâncoveanu era gata de drum” . 4)

1) Sulzer. Geschichte des transalpinischen Daciens, vol. III, pag. 56 și următoarele.

2) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 336.

3) Șincai. Cronici, vol. III, pag. 207-8.

4) Idem. — Del Chiaro, Revoluțiile Valah., trad. de S. Cristian, pag. 101. — Hurmuzachi, suplim. I/1 doc. DLXXXI, pag. 357.

În altă împrejurare boala lui Brâncoveanu este numită „orbalf“, termen care se întrebunțează și astăzi prin unele părți ale Moldovei. 1)

În medicina populară se descântă cu „iarba orbalfului“, sau cu tărățe. 2)

Antraxi, „piatră scumpă, roșie, rubin mare. Carvuncul“, explică Dimitrie Cantemir. 3) De fapt este un termen de medicină.

Cantemir vorbind despre Constantin Copronim al Bizanțului, spune că, în anul 775 „l-au lovit bubă ce-i zic „antraxi“ și decia mare ferbințală“, până au murit. 4)

Boală de grumaz, pare a fi vorba de difterie. Cazul este relatat de Șincai :

Dărăbanii și Seimenii, care se răscolase sub Matei Basarab, s'au răscolat din nou în 1665, când domnea Constantin Basarab. Domnitorul a fost silit să ceară ajutorul lui Racoți din Ardeal și lui Ștefan Vodă din Moldova; până la venirea ajutorului a fugit la Dârstor. După ce răscolății au fost bătuți, Domnitorul s'a întors la Scaunul lui, iar Racoți i-a lăsat spre siguranță doi căpitani vestiți, pe Baudi și pe unul Boroș, de neam român. „După ce au rămas Ioan Boroș cu oștile câțva timp lângă Constantin Vodă, odinioară au început a-l durea grumazii, și boala atâta s'au îngreunat, de în trei zile l'au sugrumat...“. 5)

Lepra sau gubav. Termen întrebunțat de Cronicarul Ioan Neculce, nu pentru a indica lepra ca boală, ci pentru a face o comparație în care arată că, lepra este o boală nevindecabilă. Constantin Duca (1693-1695), ginerile lui Brâncoveanu, având nevoie de bani, a înființat o dare nouă numită „văcăritul“. Cronicarul spune că acest bir nou era „rană fără leac, ce se cheamă lepra, sau fistula în pân-tece...“. 6)

Pravilistul bisericesc întrebunțează termenul de gubav, gubavă, pentru lepră. Când femeia ori bărbatul este gubav, căsătoria se poate desface :

„Desparte-se bărbatul de muiare de va fi mișea sau gubavă, așîderea și muiarea se desparte de bărbat de va fi mișel sau

1) N. Iorga. Istoria Literaturii Române. vol. II. pag. 391.

2) G. D. Teodorescu. Poezii populare române, 1885, pag. 381.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 7.

4) Idem. Hronicul, pag. 347.

5) Șincai, l. c., pag. 66.

6) Ioan Neculce, În Letopisăți. vol. II, pag. 248.

gubav. Și de se va tâmpla să aibă acea boală muiarea, și se va despărți, atunci bărbatul să poarte grijă de hrana ei până întru toată viața ei ce va trăi". 1)

Această din urmă dispoziție este o prevedere care face cinste timpului și Pravilistului.

Gubavul, adică leprosul, naște din cauza raportului sexual între soți, în timpul când femeia este la menstruație. Că spune Pravilistul, femeia care conține când are menstruație, naște copil olog sau :

„gubav, sau altă boală dobândește pe trup și după câtăva vreme putrezescu-i mădulele, sau mâinile sau picioarele, sau altă mădulele, sau parte a trupului, și acele boale sunt fără tămăduire și fără leac". 2)

Boală de trup cu necroze de mădule, nevindecabilă, nu-i decât lepra.

În *Lexiconul Slavo-Român*, din 1649, se spune : „*mișelit, gubav*“ ; dar în acea vreme prin mișelit, sau mișel, se înțelegea omul cel mai din urmă, mai ticălos și mai sărac, leprosul. 3)

Febra puerperală, este cunoscută nu cu acest nume, ci cu unul mai vag, moarte din naștere. Pravilistul bisericesc ocupându-se de femeile care leapădă, prevede posibilitatea morții ca o consecință a avortului, că spune : „*de multe ori mor și iale și coconii...*“ . 4) Iar Șincai povestește cazul Pulheriei, soția lui Niculae Mavrocordat, cea care și-a variolizat copiii, și care a murit din naștere la anul 1716 :

„Vineri înainte de Rusalii, în revărsatul zorilor, cu puține zile după naștere, a murit în București Prințesa Profiria, care era din Țarigrad, și a doua muere a lui Niculae Mavrocordat, Domnul Țării Muntenestei“. 5)

Rușăta boala, sunt termeni din *Lexiconul lui Mardarie*, din 1649, indicând o boală eruptivă, dar fără nici o altă explicație. 6)

1) Bujoreanu, *Prav. Matei Basarab*, *Invățători*, gl. 225, pag. 224.

2) Idem. *Canoanele Sft. patriarh Anastasie*, gl. 14, pag. 424.

3) Gr. Crețu. *Lexicon Slavo-Român*, pag. 218, rândul 2858.

4) Bujoreanu, *Prav. Matei Basarab*, *Canoanele Sft. Vasile*, glava 2, pag. 399.

5) Șincai. *Cronica*, vol. III, pag. 244 — *Del Chiaro*, *Revoluțiile Valahilor*. Traducere de Cris. Cristian, Iași, 1929, pag. 45.

6) Gr. Crețu. *Lexicon Slavo-Român*, pag. 290, rândul 4404.

Blânde roșii, poate tifus exantimatic, poate altă maladie erup-tivă, caracteriză o boală care a răpus în câteva zile viața împăratu-lui Iosif I; povestea o dă Șincai după Vagner:

„In 9 Aprilie 1711, fiind mai multe ceasuri in sfat împăratul Iosif s'a bolnăvit și a căzut la pat; mai întâi se vedea a avea friguri, dar a douazi s'au ivit blânde roșii pe trupul lui, care boală cu mult mai primejdioasă este celor de vrăstă, decât pruncilor. Intru această boală căzând îndată și-au proorocit moartea zi-când: Gătași împărate!, și chemând pe duhovnicul s'a gătit la moarte. In 17 April slăbind... au murit în vrăstă de 33 ani". 1)

Este știut că tifosul exantematic multă vreme s'a numit și „**Ma-ladia unguerească**”; despre această boală pomenește și Sulzer în ter-menii următori:

„ ... o greață care provine dintr'o supra încărcare a stoma-hului și care poate să aibă urmări mult mai rele în aceste țări decât într'altele. Poate că din această cauză a și primit un nu-me special, întocmai ca și boala englezească și unguerească (am uitat să spun când am vorbit despre lingoare sau boala cu fer-bințeală a Valahilor, că această boală se arată la Valahi cu a-ceiași violență și cu toate simptomele așa numitei boli unguerești) Medicii Valahilor fiind cei mai mulți streini, se sperie de nu-mele strein al acestei boli și-i exagerează gravitatea. Valahii o tămăduesc, sau cred că o tămăduesc, dacă freacă încet, de mai multe ori, vâna sau muschiul care se află între degetul cel mare și arătător. 2)

Din categoria maladiilor contagioase, ține și o boală, poate gripa, descrisă de Niculae Mavrocordat:

„ ... la conacul de azi ni era rău și frig; suntem bolnavi, nici să călărim nu putem, nici în rătvan să stăm pe acest frig și în starea noastră de sănătate...”. 3)

Dintre maladiile venerice cu caracter contagios, Pravilistul și Cronicarul citează două boli: frângerea mădularului și frenția.

Frângerea mădulariului sau blenoragă, termen care se între-buințează uneori și astăzi în popor; țăranul spune „*m-am frânt*” în-

1) Șincai. l. c., pag. 231. Citează pe Vagner. Hist. Josephi I. pag. 415.

2) Sulzer. Istoria Daciei, vol. III, pag. 56 și următoarele.

3) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/2. Doc. DCCCCXXII, pag. 949. La 8 Ianuarie 1728.

telegând cu asta, că s'a bolnăvit fie de blenoragie, fie de vre-o altă boală venerică. Boala este amintită de Pravilist când descrie proprietățile curative ale hrisolitului, o piatră rară în chipul aurului, pe care :

„de o vei freca, tãmaduiaște pre ceia ce au piatrã, cari nu-și pot lãsa udul, așisdera și de durerã înfrãngerei mãdulariului, și de stomah, și de toate lucrurile pãntecelui tãmaduiaște...“. ¹⁾

Frenția sau **sfrenția**, este un cuvânt citat o singură dată de Pravile, o singură dată și de Cronici. Spune Pravilistul :

„...de va zice neștine altuia frențite, sau gãrbove, sau alte, acela, de ar și arãta acest lucru, sã fie cu adevãrat, iar tot sã va certa cela ce va fi ocãrãt, ca un suduitor, pentru cã nu se pot certa niciodatã stricații și betegii și alții ca aceia“. ²⁾

Insamnă că pentru Pravilist, frențitul este un stricat, dar nu un stricat în înțelesul moral al cuvântului stricat, ci în înțeles de om profund vătãmat, bolnav greu, cronic, care nu se mai vindecã, din categoria infirmilor, cari nu trebuie și nici nu pot fi insultați.

Pe de altã parte, cronicarul³⁾ Neculce, pomenește de cuvântul frențit, cu prilejul înființãrii „vãcãritului“, bir nou pus de Constantin Duca, la 1691. Toatã lumea blestema noul bir și pe sfetnicii cari au indemnat pe Domnitor, sã-l pue,

„...și în scurtã vreme agiunse blestemul mai de grab pe Dimitrașcu Ciaurul vel logofãt, fiind sfetnic, cã-i scurtã Dumnezeu viața, cã muri cumu'i mai rãu, în dub, frențit; și i se istovi și casa lui și trei feciori ce a avut; se stinse pomenirea lui cu sunet, și moșiile lui cãzurã la mâini strãine...“. ³⁾

Nu cunoaștem înțelesul cuvântului de dub, bãnuim numai, cã prin asocierea acestor doi termeni „in dub, frențit“, se înțelege cã au acelaș sens, sunt sinonimi. S'ar mai putea ca dub, sã fie o boalã care insoțește frenția, sau este poate o consecință a frenției.

Și mai greu este, sã descifrãm origina cuvântului frențit, sau sfrențit cum se spune în Muntenia. Dacă ne ducem la origina Pravilelor, la Farinaccius, din care au fost traduse și adaptate poporului romã-

1) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab. Invãțatur. Patriarh. Anastasie, gl. 35. pap. 441.

2) Idem. Pravile gl. me (45) și gl. 108 zac 5. pag. 55 și 176. Longinescu Legi vechi, pag. 234.

3) Ioan Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 248.

nesc, nu găsim acest cuvânt. În Farinaccius se spune: „... *exemplificat in eo qui alteri dicit, quod est leprosus, excommunicatus, latro, spurius, aut infamis...*“.¹⁾

Și dacă acest cuvânt nu există în Codul de origină al Pravilelor, și totuși traducătorul l-a întrebuințat, înseamnă că exista în limba noastră, înseamnă că era un termen cunoscut traducătorului. S'ar putea bănuși că vine de la cuvântul „*frânc*“, care înseamnă Francez; acest cuvânt se și găsește în Pravile: „...*de vreamă... ce sunt frânc și omul cela... iaste din țara frâncească...*“.²⁾ Ori, la sfârșitul secolului al XV-lea și în secolul al XVI-lea, sifilisul se numea „*mal français*“; Turcii îi spunea „*molima frâncă*“.³⁾ Când boala a ajuns la noi, celui bolnav nu i se putea spune altfel decât, că-i bolnav de boală frâncă, frâncească, de unde poate că vine cuvântul de frânția, sau frenția.

S'ar putea bănuși și altă origine. În vremea când toate boalele venerice se confundau, când nu se deosebea blenoragia de șancre, celui bolnav i se spunea că suferă de frângerea mădularului. Bolnavul era frânt, era frântit, de unde, poate, și cuvântul de frânțit, frențit.

În Medicina populară, sifilisul se numește „*cel perit*“. Și pentru „*cel perit*“ se descântă: „...*în gât iscatu-s'au, în măsele, în dinți, în cap, în creerii capului: a junghia, înjunghiatu-l'au, a ustura, usturatu-l'au...*“.⁴⁾

Turbarea, probabil că era bine cunoscută. Dimitrie Cantemir dă un admirabil tablou al omului ca și al animalului turbat: „...*ca dulăi turbați, țărna imprăștiind, din gură aspumând și toată icoana vrășmășiei de la inimă în față zugrăvindu-și...*“.⁵⁾

Și cronicarul Ureche pomenește de cuvântul turbat în înțeles de om excitat.⁶⁾ Iar Pravilistul spune de omul îndrăgostit: „*turbat de dragoste*“.⁷⁾

Boalele necontagioase.

Boale interne.

Frigurile. Prin acest termen, în vremea de care ne ocupăm, se înțeleg aproape toate boalele interne cari au în simptomatologia lor

1) Longinescu. Legi vechi, pag. 234, punctul 225, nota 926.

2) Bujoreanu, gl. mn (58), punct. n. (8), pag. 64. — Longinescu, l. c. pag. 278.

3) V. Bologa. Din Istoria Sifilisului, pag. 15.

4) G. D. Teodorescu. Poezii populare române. 1885, pag. 385.

5) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 258, 267, 309.

6) Gr. Ureche, în Letopisești, vol. I, pag. 208, notă de N. Costin.

7) Bujoreanu. Pravile. glava iv (32) punctul if (39) și gl. 259 zac 39, pag. 45 și 245. Longinescu. Legi vechi, pag. 188.

frisoane și febră. Așa de exemplu, cronicarul Miron Costin spune: „când lumea primitivă (liberă de miasme), nu cunoștea încă, nici friguri interne...” înțelegându-se prin friguri interne toate boalele interne însoțite de febră. ¹⁾

Chiar și Cantemir face această confuziune. El vorbește de „frigurile”, care sunt în Moldova cu totul altfel ca :

„in celelalte părți ale Europei. Ele sunt de obicei foarte aspre și așa de puturoase (?!) că cei mai mulți care sunt apucați de ele, mor în trei zile, puțini ajung criza zilei a șaptea, foarte rari se fac sănătoși. Contagiunea cu această boală este așa de mare, încât locuitorii, deși nu se tem de dânsa așa de tare ca de ciumă, dar de obicei se feresc chiar de un intim prieten dacă-i bolnav”. ²⁾

Evident că „frigurile puturoase” de care vorbește Cantemir, friguri cari fac criza în a șaptea zi, și sunt așa de contagioase că fug de bolnav chiar și intimitii lui, nu s' friguri palustre. Mai de grabă seamănă a tifus exantematic.

Totuși, în limbajul obișnuit, atunci ca și acum, când se spune friguri, se înțelege mai totdeauna că-i vorba despre frigurile obișnuite, febra palustră.

Febra palustră este bine cunoscută de Români, pentru că au suferit și suferă și acum din cauza ei. Românii au cunoscut frigurile cotidiene, terțe și cele cuarte. O mulțime de mărturii dovedesc existența și cunoașterea tuturor acestor forme.

Niculae Costin spune că în războiul lui Ștefan cel Mare cu Albert, Craiul leșesc, acesta din urmă după ce s'a trudit în zadar să cucerească Suceava, a primit bucuros să facă pace „fiind și bolnav de friguri Craiul”. ³⁾

Craiul Sigismund, urmașul lui Alexandru, cel care refuzase să-și dea sora, Elisabeta, după Bogdan Vodă cel orb de un ochiu, a pornit la 4 August din Cracovia spre Moldova, dar în drum „Craiul a rămas bolnav de friguri în Leopoiu...”. ⁴⁾

La 28 Septembrie 1596, se comunică că Sigismund Batori s'a bolnăvit de „febbre terzana în Alba Giulia”. ⁵⁾

1) Miron Costin, în Letopiseți, vol. III, pag. 497.

2) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 18.

3) N. Costin, în Letopiseți, vol. I. Apendice, pag. 393.

4) Șincai. Cronica, vol. II, p. 117, citează pe Vapovie în fragmente, pag. 540.

5) Hurmuzachi, vol. III/2, pag. 213. Doc. CCXXXVI.

Paul de Alep, care a călătorit și a stat prin Țările noastre între 1650-60, spune că în timpul asediului Sucevei, când a fost gonit Vasile Lupu, era atâta groază, că :

„de spaimă și orori, ce ne surprinseră și erau de natură de a cărunți părul copiilor, ne cauzară grele boale de friguri, cu paroxisme ferbinși și reci, de cari eu, bietul istoric, fui căznit de la începutul lui Tamouz (Iulie), până la Pentecote, și de care suferii mari chinuri în timpul unei erni friguroase și geroase”.

Iar mai departe adaugă: „Marți noaptea în 25 a lui Nisân, muri piosul Conon Soleiman Ibno Zsahr, colegul nostru de la Damasc, de boala adusă din Moldova: friguri intermitente, care ne căzneau în toate zilele câte de două sau trei ori, fără ca să avem vreun leac, mai cu seamă în nopțile cele ghețoase ale ernei... Nu mâncam nimic și numai diminețile, după paroxism, înghițeam câte o picătură de apă pentru a stinge focul interior. Am fi dat sufletele noastre pentru o rodie...”¹⁾

La 21 Noembrie 1689, se vestește că principele de Baden comandantul trupelor imperiale a intrat în Moldova, dar este bolnav de friguri: „Il Principe di Badenha la quartana...”²⁾

Dimitrie Cantemir definește frigurile de „a patra zi, cfartană”³⁾

La 22 Septembrie 1713, se scrie Patriarhului Hrisant că „invățatul dascăl Constantin... și se închină cu friguri quartane, și roagă, să spui Preasfințitului de Drista (doctorul Ioan Comnen), să-i scrie ce să facă...”⁴⁾

La 11 Noembrie 1728, Roxandra Mavrocordat, mama Domnitorului, scria Patriarhului Hrisant: „numai că noi suntem supărați de friguri, care ni-au ingenunchiat foarte...”⁵⁾ Acelaș lucru spune și Cronicarul Anonim.⁶⁾

În Cronica Anonimă se descrie frumos frigurile de care a zăcut Grigore Ghica și toată casa lui:

„În zilele acestui Domn, în anul 7236 (1728), fost-au și boală de friguri foarte multă peste toată Moldova, care se va pomeni multă vreme, că nu unul sau doi într'o casă, ce câți erau toți

1) Arhiva Istorică a României, Tom. I. pag. 84 și 106.

2) Hurmuzachi, vol. V/2. Doc. CCLXXIV, pag. 178.

3) D. Cantemir. Istoria Ierogl., pag. 13.

4) N. Iorga. În Hurmuzachi, vol. XIV/1. Doc. DXLI, pag. 543.

5) Idem. Hurmuzachi vol. XIV/2, doc. DCCCCLXXXI, pag. 1020.

6) Cronica Anonimă, în Letopisești, vol. III, pag. 172.

zăceau și la prostime și la boeri, până și în casa Domnului au intrat acea boală, din care boală Alexandru Bezede, ce era mai mic, au și murit și l-au îngropat în sfete Nicolai, cu multă cinste și slavă; pentru care Bezede, au mângâiat Dumnezeu pe Grigore Vodă cu altă Bezede, ce l-au născut în ziua sfântului Grigore numindu-l iar pe acest nume al sfântului, pre care prin darul lui Dumnezeu și ruga sfântului, poftim să trăiască cu proboseală creștinească. Și pre toți câți au fost în casă, i-au orânduit boala aceasta, și încă mai ales pre Domn l-au supărat această boală foarte mult, că alți mulți după ce îi întorcea, se mântuiau de boală, iar Domnul nici de cum nu se putea mântui; că s'au bolnăvit de cu vară și până la Martie nu s'au putut mântui; numai câte o zi două îl lăsau, apoi iar îl apucau, cât și Domnul se spăriese, dară și alții toți. Numai cele ce's de la Dumnezeu, îi cu neputință la oameni. Iară după ce au dat la primăvară, la luna lui Mai, s'au ridicat Grigorie Vodă din Iași, cu toată curtea sa și au mers la mănăstirea Bârnova; acolo aflând aer bun și apă bună, au șezut două săptămâni și de acolo au aflat sănătate, și au rămas mântuit de acea boală, și s'au întors sănătos la Iași...¹⁾

Negreșit că de n'ar fi în acest citat descrierea accesului paludic, care revenea la două zile, și care a ținut din vară și până în Martie următor, ni-am fi putut gândi la o febră tifoidă din cauza gravității și întinderii acestei boli descrisă de Cronicarul Anonim. De altfel nu se exclude posibilitatea asocierii acestor două boli.

Tindal, autorul biografiei lui Cantemir, spune că soția acestui om mare, Casandra Cantemir, fata lui Șerban Cantacuzino, fostul Domn al Munteniei, după sosirea lor în Moscova, s'a bolnăvit de friguri:

„ Ea era foarte supărată că și-a pierdut patria și pe consăngenii săi din Moldova și Țara Românească, unde toate bunurile, atât ale sale cât și ale bărbatului său au fost confiscate de către Poarta Otomană; încât în urmă o au coprins niște friguri, cari prin ignoranța apotecariului au devenit mortale, fiindcă i-au dat un purgativ prea tare, și așa, după o boală de câteva zile, la 11 Mai 1713, a trecut în viața cealaltă, în vârstă numai de 30 de ani. ²⁾

Credem mai repede că au fost friguri hectice, pentru că o fată a ei, Casandra, a murit tot de tuberculoză, și însăși Cantemir a murit

1) Cronica Anonimă, pag. 168.

2) Biografia lui Cantemir, în Ist. Imperiului Otoman, de N. Tindal, pp. 801-2.

de complicația ultimă a unui diabet rapid, adică tot de tuberculoză pulmonară.

Dimitrie Cantemir dă sub formă de anecdotă un tratament ciudat contra frigurilor, întrebuințat de Caucazieni:

Un mare slujbaş turc, originar din Abazia din Caucaz, a fost bolnav de friguri și de stomah. Pentru a se vindeca a fost sfătuit „să lase medicina la aceia care sunt născuți și crescuți în țări unde este în uz, iar el să nu ia alta decât pasta, care este o mâncare foarte plăcută și sănătoasă, ce o prepară Abasianii din meu pisat, după ce l-au curățit mai întâi de coajă” (ar fi mămăliga de mei dela noi).¹⁾

Boli de plămâni. În Lexiconul Slavo-Român, din 1649, întâlnim termenii „*junghiu*” și „*bold, giunghiu*”.²⁾ Sunt termeni, cari deși nu sunt insoțiți de vreo altă explicație, totuși credem că se aplică junghiului din bolile plămânilor.

Dintre boalele plămânilor, distingem tuberculoza, singura care pare a fi fost deosebită de celelalte afecțiuni pulmonare, confundate toate între ele.

Tuberculoza pulmonară, nu-i pomenită de nici un cronicar, de nici un document; totuși boala exista și era cunoscută cu un termen care se păstrează și astăzi, *oftica*. Dimitrie Cantemir este cel dintâi care pomenește despre oftică. Pentru el „*oftica este boala hronică, boală care ține cu anii*”;³⁾ iar supărarea mare poate bolnăvi pe cineva, să-l slăbească și să-i provoace chiar și „*tusa cu sânge*”.⁴⁾

În afară de termenul popular de oftică, Cantemir numește tuberculoza și „*hectica*”, dând acestui termen toată greutatea unui termen tehnic, științific. Cantemir povestește că Hasnadar Ibrahim Pașa, cel care a fost însărcinat cu ratificarea păcii dela Carloviț, a fost numit în urmă guvernator la Belgrad. Și, pentru că era bețiv din cale afară, Sultanul nu i-a mai dat voie să vie în fața lui, la Adrianopol. De supărare. Turcul „*a căzut în hectica și a murit*”.⁵⁾

Tindal, biograful lui Cantemir, cel care a tradus „*Istoria Imperiului Otoman*” în englezește, și care și-a cules informațiile de la An-

1) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 766, nota.

2) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român, pag. 114, rândul 370 și p. 242, r. 3417.

3) D. Cantemir. Istoria Ieroglică, pag. 9.

4) Idem, pag. 121.

5) D. Cantemir. Ist. Imperiului Otoman, pag. 739, nota.

tiou, fiul cel mai mic al lui Cantemir, spune că Smaranda, a doua fiică a lui Dimitrie Cantemir „*suferea de hectica (phtisis)*”.¹⁾

Boli de inimă, vor fi fost cunoscute, dar nimeni nu pomenește de ele. În Psaltirea Scheiană ca și în toate cărțile bisericești, inima este menționată neconținut, dar numai cu înțeles moral. Pe de altă parte, din cauza ignoranței anatomiei, foarte adese inima este confundată în limbajul popular cu stomahul, cu regiunea epigastrică, acolo unde de obicei se simt mai tare bătăile aortei abdominale; această confuzie de termeni se păstrează și astăzi, căci și astăzi se spune „*inimă*” regiunii epigastrice, sau se spune „*inimă*”, „*am inimă*”, la dizenterie.

În Lexiconul Slavo-Român, din 1649, se găsește un cuvânt slavon tradus de Mardarie, autorul Lexiconului, cu „*greutate la inimă*”, dar fără altă explicație. Apoi se găsesc termenii „*chin, vătămarea inimei*”, tot fără altă explicație, încât nu-i cu puțință să știm de care inimă este vorba.²⁾

Dimitrie Cantemir vorbește cel dintâi despre „*izbâcnirea inimei*”. Este boala de care a murit împăratul Mihai Paleologul, dupe recucerirea Țarigradului, la 1283.³⁾

Palpitațiunile de inimă sunt pomenite tot de Cantemir. Rami Mechmed Pașa, poet și om de încredere al lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, a fost condamnat la moarte. Când i s'a comunicat sentința „*a murit în palpitațiuni de inimă*”.⁴⁾ De asemenea amintește despre edemele membrelor inferioare, despre „*picioar idropicos*”.⁵⁾

Icterul sau gălbinarea, acest termen îl găsim pentru prima dată în Lexiconul Slavo-Român, a lui Mardarie Cozianul din 1649: „*gălbinarea boala*”, dovadă certă că era cunoscută boala cu acest nume.⁶⁾

În Istoria Ieroglifică a lui Dimitrie Cantemir, gălbinarea este numită „*boala împărătească*”: „*...la chip veștedă și gălbinicioasă, ca ceia ce în boală împărătească cad...*”.⁷⁾

Despre pietrele roșii la ficat și pietrele de la rinichi, am vorbit la capitolul cunoștințelor anatomice.

1) N. Tindal. Biografia lui D. Cantemir. În Istoria Imperiului Otoman, pag. 802.

2) Gr. Crețu, l. c., pag. 262, rândul 3827, și pag. 242, r. 3414.

3) D. Cantemir. Hronicul, pag. 477.

4) Idem. Istoria Imperiului Otoman, pag. 748.

5) Idem. Istoria, Ieroglifică, pag. 110.

6) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român, pag. 157, rândul 1437.

7) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 135 și 396.

Bolile de stomah, sunt amintite de Cantemir. El spune că omul trebuie să mănânce cu rost, că altfel: „*bucatele vârtoase stomahului slab aduc greu*”;¹⁾ iar „*stomahul încărcat aduce greață*”.²⁾

Se cunosc hematemezele ca și hemoragiile hemoroidale, că „*sângele care este să cură, în vine a rămâne cu anevoe este*”.³⁾

Șincai povestește că Pahomie, patriarh a doua oară în Țarigrad, (1512) a făcut o călătorie prin Țările Românești unde a fost primit bine și dăruit din belșug, dar când s'a întors:

„...*venind în Selibria, oarecare monah prietenul lui, anume Teodul, i-au dat venin, silit fiind la aceia de unii clerici, care, bându-l au vărsat ca povoiul (torent) sânge pre gură și pre din gios și apropiindu-se de moarte l-au pus în cărușă și ducându-l în biserica cea mare, cât a sosit acolo, și-au dat sufletul*”.⁴⁾

Cantemir spune despre Grigore Ghica, cel otrăvit de doctorul Timon, că a murit „*sau în hemoroidă, sau inveninat*”.⁵⁾

Vărsătura, este simptom de otrăvire; de aceia orice vărsătură înainte de a fi aruncată, trebuie arătată întâi la vraci, altfel cel de o ascunde poate fi bănuț că-i vinovăț. Vărsătura se numește și borătură:

„*Cela, ce ascunde borăturile omului celui bolnav, și nu le arată la vraci să le văză, face prepus, cum să-l fi otrăvit pre bolnav*”.⁶⁾

Otrăvitului se dă erbi ca să verse otrava; cronicarul Miron Costin povestește că Gașpar Vodă (1619-1620), care uneltea cu Leșii contra Turcilor, voia să ucidă pe boerii potrivnici, și:

„...*pre Bucioc au socotit să-l otrăvească. Și într'o zi oprindu-l la masă, și-au scornit voe bună, inchinând la Bucioc cu veselie, au pus de i-au dat otravă. În loc s'a simțit Bucioc otrăvit și s'au și sculat de la masă și s'au dus la gazdă, având erbi împotriva otrăvei, date de la un doftor prieten, că aștepta el*

1) D. Cantemir, Ist. Ieroglifică, pag. 60.

2) Idem, pag. 62.

3) Idem, pag. 295.

4) Șincai, Cronici, vol. II, pag. 132.

5) D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, pag. 419.

6) Bujoreanu, Pravile. Glava 10, punctul zi (17) și glava 245 zac 17, pag. 28 și 234. — Longinescu, Legi vechi, pag. 111.

una ca aceia de la Gaspar Vodă. Indată cât au luat erbi au și început a vărsare otrava, cu mare cumpănă de viață. A doua zi s'au făcut răsbolit și Gaspar Vodă dând vină stolnicului, că au făcut bucatele collite". 1)

Otrava se absoarbe prin stomah și de aici trece în tot trupul : „otrava cumplită otrăvind stomahul, tot trupul putrezește...". 2)

Pravilistul bisericesc face deosebire între vărsăturile din beție și cele din boală „de vreo boală oarecare". Primele se pedepsesc, celelalte au pocanie cu metanii de făcut. 3)

Dropica, idropia sau idropizie, este ascita.

Intr'un fragment de cronică, atribuit Spătarului Milescu, se spune că Traian ar fi murit de idropie :

„Intr'acelea deci gătindu-se Traian și spre aceia vrând a se porni să meargă, boala idropiei viindu-i, și până la Cilicia mergând, acolo au murit, împărățind 19 ani și șase luni". 4)

Cantemir îi spune hidropică : „Sultanul Soliman (1687), care sufera de hidropică (boală de apă)". 5)

Cronicarul Ioan Neculce spune dropică. În timpul domniei lui Antioh Cantemir (1695-1700), Lascarache Ruset fiul Cuparului Ruset cel Bătrân, s'a întors dela Rodos unde fusese surghiunit, „numai nici de un folos nu fu lui Antioh Vodă, că veni de la Rodos la Țarigrad bolnav de dropică, și peste puțină vreme au murit". 6)

Șincai întrebuițează termenul de idropizie, boală de care a murit Gabriel Betlen, la 15 Noembrie 1629. 7)

Documentele străine afirmă că și Matei Basarab ar fi murit de hidropică ; Girolamo Trivisan scrie Dogelui la 8 Februarie 1642 :

„Del Prencipe Matthei di Valachia continua l' incertezza et della vita, et della morte. Li suoi Ministri dicono esser vivo, e sano, altri affermano essersi fatto hidropico...". 8)

1) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 270.

2) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 51.

3) Bujoreanu, Pravila dela Govora, pag. 103. — Pravila Matei Basarab. Invătățuri gl. 62, pag. 162.

4) Letopiseți, vol. I, pag. 95.

5) D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, pag. 606.

6) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 256.

7) Șincai, Cronici, vol. III, pag. 13-14.

8) Hurmuzachi, vol. IV/2. Doc. DXCVIII, pag. 514.

La 1694, un Ioan Mulaimes din Ianina, inchină o descriere a dropiceii, lui Constantin Stolnicul Cantacuzino. ¹⁾

Enfracsis, termen medical intrebunțat de Cronicarul Enache Coğălniceanu. Ar fi o boală care simulează sarcina. După etimologia grecească a cuvântului, ar însemna constipație tare, care merge până la ocluzie. Cronicarul spune :

„Iară când au fost al patrulea an, 1753, Ghenarie 1, s'au săvârșit Doamna Soltana, fiind bolnavă încă de cu vară, zicând că este grea, ci au fost o enfracsis care nu o au putut pricepe doctorii“. ²⁾

Această moarte care pare să fi fost provocată de o peritonită tuberculoasă, a dat mult de lucru pe vremuri Domnitorului Constantin Racoviță, și diplomației contemporane. ³⁾ De supărare, de jale ca și din prinosul dragostei ce avusese pentru Doamna lui, Racoviță a înființat spitalul Spiridoniei din Iași, întru veșnică amintire a soției lui.

Herbințeala sau Fierbințeala, febră cum am spune astăzi, este simptom de boală grea.

Ștefăniță Vodă dacă s'a bolnăvit „*așa de greu l'a cuprins herbințeala, cât până la Tighinea a stătut frănitic, adică buiguît de hire*“ . ⁴⁾

Constantin Copronim, dacă s'a bolnăvit, „*de buba ce-i zice antraxi, și decia mare ferbinteială...*“ . ⁵⁾

Cuvântul de pojar, adică arsură, se intrebunțează de multe ori pentru febră : „*...pojarul care mănuntaele'mi topia...*“ . ⁶⁾

Podagra, Heragra sau Podalgie, sunt termeni care indică guta, durerile articulare gutoase. Dimitrie Cantemir îi spune „*gută*“ și explică că vine din „*necumpătul*“ vieței și atacă în general cam deodată și mâinile și picioarele. ⁷⁾

Niculae Costin îi spune podalgie, ca să arate că-i vorba de dureri ale picioarelor; povestind atacul lui Ștefan cel Mare contra lui Albrecht Craiul Leșilor, spune că Ștefan l-a urmărit în Codrul Cos-

1) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XIV/1. Doc. CCCLVIII, pag. 295.

2) Enache Coğălniceanu, în Letopiseți. vol. III, pag. 224.

3) Vezi pag. 130 și următoarele.

4) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 372.

5) D. Cantemir. Hronicul, pag. 347.

6) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 271.

7) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 193.

minului „*măcar că scriu unii că era Ștefan Vodă în sanie, bolnav de podalgie*”.¹⁾

Cronicarul Ureche îi spune podagrie. El povestește că după ce Ștefan a ocupat Pocuția, Leșii au intrat pe altă parte în Moldova și au făcut atâtea prădăciuni, că Ștefan a fost silit să iasă din Pocuția „*însă, mai mult de boală ce a avut, de podagrie...*”.²⁾

Miron Costin o numește podagră sau heragră. Povestește că Radu Vodă Mihnea (1623-1626) era „*om boleac și de mâini și de picioare, care boală podagră și heragră se zice, n'au târăgănat viața îndelungat și acolo la Hârlău i s'au sfârșit viața*”.³⁾

Despre același Radu Mihnea, Șincai spune că, pe când domnea în Muntenia (1620-1623), a eșit înaintea unui sol polonez, dar i-a eșit cu lectica, fiind podagric.⁴⁾

Reumatismul, este citat de Cantemir. El spune că Sultanul Mohamed, dacă a fost detronat (în 1687), a fost ținut la închisoare timp de cinci ani, după care a și murit; unii zic înveninat, dar Cantemir știe că Sultanul suferea de:

„*rheuma în mâini și în picioare; mai adaugă aci hipohondria cauzată prin o profundă melancolie în care căzuse în timpul a-restului său de cinci ani, prin care i s'a stors tot spiritul și puterea de viață*”.⁵⁾

Pietrele roșii la ficat și piatra la rărunchi, care împiedică lă-sarea udului, sunt citate de Cronicari și de Pravilist. Spune Cronicarul, că la autopsia lui Duca Vodă s'au găsit „*27 de petre roșii*” în herea lui, și deosebi de acestea „*spun că au mai aflat și la rărun-chii lui de către stânga alte două petre...*”.⁶⁾ Pravilistul amintește despre cei care au „*piatră și nuși pot lăsa udul*”.⁷⁾

Diabetul este boala de care a murit Dimitrie Cantemir. Fostul Domnitor al Moldovei, dupe retragerea lui în Rusia, a însoțit pe Țar, în 1721, în expediția din Caucaz. Pe drum, la Colomna a prins a avea „*dureri de renunchi și niște friguri ușoare; pre lângă aceasta, din când*

1) N. Costin, în Letopiseși, vol. I, Apendice V, pag. 394.

2) Gr. Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 177.

3) Miron Costin, în Letopiseși, vol. I, pag. 288.

4) Șincai, Cronica, vol. III, pag. 13-14.

5) D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, pag. 576-577.

6) Vezi pag. 211 n. 2.

7) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățăt. patriarh. Anastasie, gl. 35, pag. 441.

in când se simțea atât de slab, încât trebuia să stea câte două-trei zile în pat"; curând s'a aflat că suferă de „diabetes, adică scurgerea udului, care într'atât îl debilitase, încât nu se mai putea pune pe cal". Țarul la lăsat în Astrachan, în căutarea doctorului Policala. În urma intervenției unui medic militar, Englert, Cantemir s'a ameliorat și s'a întors la moșia lui. La 15 August 1723, „il apucară friguri mortărețe, iar scurgerea udului crescuse în așa măsură, încât la 21 August, a murit în etate de 49 de ani". 1) Ținând seamă că o fată și soția lui Cantemir au murit de tuberculoză, socotim că și el a murit de complicația obișnuită a diabetului, adică tot de tuberculoză.

Mușcătura de șarpe, se tratează „au cu mai iuși și tari erbi, sau cu mai moi și mai blânde". 2) În acelaș scop se poate întrebuița și piatra Ahatis, piatră rară cu proprietăți curative și cu care „cum vei freca cu dânsa pre om la frunte, se tămăduiaște". 3)

A râncheza, este o boală ciudată de care a murit un copil al lui Grigore Ghica. Faptul este relatat de Șincai:

„Uciderea boerilor și a postelnicului Cantacuzino a fost osândă de la Dumnezeu trimisă. Osânda aceasta a căzut și pe Grigorie Vodă, după ce s'au înturnat el pre întâi August, de la oaste (fusesse cu Turcii și cu Moldovenii spre Buda), pentru că i-au murit pruncul de groaznică moarte rânchezând ca cai, carele s'au astrucat în Biserica lui Matei Vodă". 4)

Boala cronică, adică „boala care ține cu anii, cum este oftica, dropica și altele". 5) Spune Cantemir: „.... gâlceava lungă atocma este cu boala hronică". 6)

Boli ale sistemului nervos.

Bolire de cap, este termen din Lexiconul Slavo-Român al lui Mardarie Cozianul, din 1649, fără nici o altă explicație asupra înțelesului acestor cuvinte. 7)

Cataroi sau paliz, sunt termeni întrebuițați de Ioan Neculce

1) N. Tindal. Biografia lui Cantemir, în Istoria Imper. Otoman, pag. 803.

2) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Săborul 5-6, gl. 98. pag. 390.

3) Vezi pag. 182 n. 3.

4) Șincai. Cronica, vol. III, pag. 97.

5) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 9.

6) Idem, pag. 34.

7) Gr. Crețu, I c., pag. 125. rândul 699 și pag. 262, rândul 3326.

și Niculai Costin. Domnitorul Șerban Cantacuzino spune acestei boli „*dambla*“.

Cuvântul de cataroi înseamnă ictusul apoplectic, că spune cronicarul Neculce, despre moartea lui Duca Vodă :

Duca Vodă a fost prins și dus într'un fel de captivitate la Liov (Lemberg). Soția lui, Doamna Nastasia a negociat răscumpărarea și a trimis banii răscumpărării prin Ungaria; dar Ungurii au pus mâna pe bani „și oblicind (adică aflând Duca) că au oprit Ungurii banii, l'au lovit cu cataroiu de voie rea și au murit în loc“. ¹⁾

Cronicarul, Niculae Costin, povestind despre cele de mai sus, adaugă, chip explicare, că a murit „*de paliz, adică cataroi...*“ ²⁾

Șerban Cantacuzino, Domnul Munteniei, care a jucat un rol de seamă în răscumpărarea lui Duca, comunică moartea acestuia, patriarhului Hrisant Notara, întrebându-l cuvântul de *dambla* :

„A-ți aflat credem și de moartea bietului Duca Vodă, care a murit de dambla, și nici n'a avut vreme să se spoveduiască; cum a căzut, i s'a și închis gura, nici împărțășania n'a putut-o lua cu simț în el“. ³⁾

În altă împrejurare și Neculce întrebuițează tot cuvântul de *dambla*. În a doua domnie a lui Grigore Ghica în Moldova (1739-41), marele logofăt Constantin Costachi Gavriliță, fiind la Suceava și mergând la mănăstire la Sucevița, unde a ospătat, în dimineața zilei de 28 Februar :

„sculându-se de noapte, să meargă la biserică și eșind afară, l-au lovit o amețeală, ce să zice dambla, de au căzut în mijlocul mănăstirii, și luându-l feciorii în brațe, de abia l-au dus până la chilie și până în două trei ceasuri au și murit...“. ⁴⁾

În apusul european se spunea „*apoplexie*“. Așa, Octavian Bon, reprezentantul Veneției, comunică Dogelui la 12 August 1606, că

1) Ioan Neculce, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 223.—Dr. P. Samarian. Boala Ducăi Vodă. În *Revista Științelor Medicale*, nr. 9, Septembrie 1932.

2) N. Costin, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 32.

3) N. Iorga, în *Hurmuzachi*, vol. XIV/1. Doc. CCCXXV, pag. 258.

4) Ioan Neculce, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 386.

„Hieremia Principe di Bogdania li giorni passati mori di accidenti di apoplezia...“.¹⁾

Dimitrie Cantemir întrebuințează tot cuvântul de apoplexie. În descrierea ce face asupra morței tatălui său Constantin Cantemir, spune :

In iarna anului 1692-93, pe Constantin Cantemir îl durea mijlocul „renum dolore et urinae emingendae per arenam prohibitaie difficultate laborabat“. Venind la Iași au sosit acolo și trei patriarhi. Pe când slujeau toți trei, Domnitorului i s'a făcut rău : „Princeps ex pristino morbo non perfecte valetudini restitutus, et nimia longa assistentia, morbi multo acerbioris recidivam patitur“. A fost dus în palat și s'a așezat la masă cu Patriarhii. Dar la masă nu s'a simțit bine și scuzându-se a lăsat să-i fie locul fiul său, Dimitrie Cantemir : „sed ingruescente morbo filium suum Demetrium in loco suo ad perfecte patriarcharum convivium celebrandum sedere jubet, ipse invaletudine excusatus“. Domnitorul s'a dus să se culce, dar îi era rău : „Princeps ad cubiculum reversus, ut diximus lecto se graviter prostermit, statimque capitis vertiginem et apoplexiae speciem totam sinistram corporis partem maxime debilitari sensit, ita ut oculum sinistrum caliginosum et visiva facultate privatum diceret...“.²⁾

Și în altă împrejurare, Cantemir întrebuințează tot cuvântul de apoplexie :

Este vorba despre sultanul Selim al II-lea (1566-1575), care a construit o baie frumoasă, minune. Și până a nu fi gata și pereții uscați, sultanul a vrut să fie cel dintâi care să facă baie acolo, în timp ce „varul producea încă emanațiunile sale veninoase“. Sultanul, dupe unii autori, „a băut o bună porție de vin pentru a paraliza aceste evaporațiuni. Puțin după aceea a resimțit o durere ușoară de cap, apoi i-a venit o amețelă și în urmă un fel de apoplexie, care după 11 zile de continuă indispozițiune...“, a murit.³⁾

În Cronica Bălăcenească, citată de Șincai, se descrie mai complet atacul de apoplexie al lui Duca Vodă ; se spune că, pe când Duca Vodă citea niște scrisori de-ale Doamnei Nastasia, când a ajuns la :

1) Hurmuzachi, vol. IV/2. Doc. CCLXXX, pag. 289.

2) D. Cantemir. Vita Constantini Cantemyrii. pag. 76.

3) Idem. Istoria Imperiului Otoman, pag. 336-7.

„a ceti până la a treia, numai decât a căzut pe laviță, și se văita și nu mai putea vorbi, și mâinele nu putea să le miște și ridicându-l l-au pus în pat și după trei zile au murit...”.¹⁾

Pravilistul cunoaște cazurile de paralizii cu atrofii și contracturi, când membrul paralizat rămâne uscat, de exemplu, cu mâna uscată :

„...de va fi cu boală mare, cum am zice orb, sau surd, sau i se va fi uscat mâna dreaptă...”, nu poate fi preot.²⁾

Leșin, leșinat, este un termen care după Pravila bisericească ar avea înțeles de aura epileptică : *„preotul care leșină și cade”*, este oprit de a sluji împărășania.³⁾

Dupe Cronicari, cuvântul leșin are acelaș înțeles ca și astăzi. De exemplu, Grigore Ureche povestește că Lăpușeanu Vodă fiind greu bolnav în 1568, a rugat pe Episcopi, să-l călugărească înainte de a muri, *„și văzându-l ei că au leșinat și-i mai mult mort decât viu”,* l-au călugărit.⁴⁾ De altfel era o credință care a persistat multă vreme și câte odată se mai aude și astăzi de ea, aceia ca omului grav bolnav să i se schimbe numele sau să fie călugărit; în acest chip se înșală boala și mai ales moartea, și scapă bolnavul.

Neculce povestește că în al șaselea an al domniei lui Constantin Cantemir, în 1690, a intrat în Moldova Polonia cu generalul lor Sobieschi, numai că i-a apucat o vreme rea *„de au murit oastea mai bine de giumătate înghețată și leșinată...”.⁵⁾*

Lovitura ce lovește pe om, sau patima cu *„lovitura ce lovește pe om și cade jos de se bate, sau se tăvăleşte și-i merg spumele”*, este fără indoială epilepsia.

Epilepticul are *„năbădâlcii, adică simptome de boală : „...ceia ce'i lovesc năbădâlcile, adică la ceia ce'i lovesc lovituri și cad jos de se tăvălesc și le merg spumele”.*⁶⁾

Epilepsia este motiv de divorț, numai dacă unul din soți a fost bolnav înainte de a se căsători, iar dacă boala se ivește după căsătorie, nu se mai poate despărți :

1) Șincai. Cronici, vol. III, pag. 137. Citează Cronica Bălăcenească.

2) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățături. glava 94, pag. 171.

3) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab, Invățături. glava 92, pag. 170.

4) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 222.

5) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 239.

6) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățături patriarh. Anastasie. gl. 35, p. 441.

„...muiarea de va fi avut acea patimă mai dinainte de ce nu se va fi fost blagoslovit cu bărbatul ei, și se va mărturisi de mărturii credincioase, atunci degrab se desparte... Iar de va fi venit acea patimă muerei, dacă se va fi blagoslovit ... atunci să n'aibă nici o voe, nici putere acel bărbat al ei, să o despartă, adecă să o lase, până intru toată viața lui, nici într'un chip...“.

La fel se prevede și pentru cazul când s'ar bolnăvi bărbatul. ¹⁾

Epilepsia se mai numește și „cea nevoe“. Dimitrie Cantemir povestește că, împăratul Zenon (491):

„din băutură fără măsură, l'au lovit cea nevoe, și atâta l'au ținut de mult, că toți s'au gândit că au murit; și îndată l'au și îngropat, puindu-i piatră mare deasupra; apoi în mormânt iarăși la fire viindu-și, au început a striga; ce nime să-l scoață n'au vrut și mai vârtos împărăteasa Aridna, să-l lase să se nădușească, au poruncit“. ²⁾

Aspis este o piatră rară, care „iaste foarte de treabă la ceia ce'i lovesc lovături și cad jos de se tăvălesc și le merg spumele“. ³⁾

Din domeniul bolilor psihice avem iarăși câteva știri de altfel destul de vagi. În genere, despre bolile minții, Niculae Mavrocordat are o cugetare foarte frumoasă: „patimele trupești au nevoe de narcotice, iar cele ale sufletului, de cuvinte generoase“. ⁴⁾

Tot Dimitrie Cantemir este acela care vorbește pentru întâia oară la noi despre **Conștiință**. Pentru el „conștiința este ascunsul inimei“. ⁵⁾ În pridoslovia „Hronicului“ (în Prefață), spune că a scris „cu întreaga conștiinție (salva conscientia)“. ⁶⁾ Sau: „...orice scriitori streini pentru neamul Moldovenilor, în cărțile sale însămnat ni-au lăsat, veri de laudat or fi acelea, veri de hulit, cu bună inimă să le auzim, și cu curată conștiinție, altora să le povestim“. ⁷⁾

Înțelepciunea, pentru Cantemir, este „sub stare a tot lucrul cu cinste a face, sau, după cinstitele Pravili a trăi; este dreapta și orânduita a sufletului întăritură... este a omenescului sănătate... cu mult

1) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Invățături. gl. 234. pag. 225-26.

2) D. Cantemir. Hronicul, pag. 296.

3) Vezi pag. 182, punctul 6.

4) N. Mavrocordat. Părerii și cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 526. p. 436.

5) D. Cantemir. Hronicul, pag. 179.

6) Idem, pag. 10 și 31.

7) Idem, pag. 179.

mai vârtoasă decât a trupului". 1) Iar despre omul înțelept, Cantemir spune vorbind la figurat: „puțină sărătură având la creier”. 2)

Amarul inimei, expresie pitorească întrebuințată de Cronicarul Ureche ca să arate supărarea cea mare, pentru că atunci ca și astăzi, inima a fost și este socotită drept sediul sentimentelor de bucurie, supărare, dragoste ori ură. Spune Cronicarul: „ce vină vom putea da celui ce nu poate suferi amarul inimei sale...”. 3)

Scârba, este supărarea mare, cu acelaș înțeles ca și „amarul inimei”. Psalmistul Scheian îi spune „scrăbi”, iar Coresi îi spune „scrăbă”. 4)

De scârba, adică de supărare mare, oricine se poate chiar bolnăvi; de va păgubi cineva „și se va scârbi și de scârba va cădea în boală, și și va nevoi viața lui...”. 5) Sau: „feciorul, de va scrăbi pre mumă-sa, mai bine ar fi lui, să nu fie născut”. 6)

Inima rea, are acelaș înțeles cu amarul inimei și scârba. Cronicarii întrebuințează destul de des una din aceste expresiuni, când este vorba să se explice cauza unei boli, sau a unei morți necunoscute. De exemplu:

Ureche povestește că Albrecht, craiul Ieșesc, venind în contra lui Ștefan cel Mare (1497), n'a putut isbândi în planurile sale și fiind „de inimă rea bolnav”, s'a întors; fiind bătut de Ștefan în Codrii Cosminului „de inimă rea puțin de n'au murit”. 7)

Cristofor Batori a murit în 1581, „unii zic, că din inimă rea...”. 8)

Un Ioachim a plătit 500 de galbeni ca să capete Scaunul de Patriarh la Constantinopol, dar lucrul s'a aflat, și, când după înscăunare a vrut să vie în Moldova, în 1508, Bogdan Vodă nu l'a primit, că ocupase locul de Patriarh contra canoanelor, și atunci „Patriarhul foarte s'au intristat și rușinat, și întorcându-și calea... bolnăvindu-se de intristare, au murit...”. 9)

Hipohondria și melancolia, sunt consecințele supărărilor mari. Cantemir spune că Sultanul Mohamed, care a fost detronat în 1687,

1) D. Cantemir. Divanul, pag. 192.

2) Idem. Hronicul, pag. 244.

3) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 208.

4) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 8, psalmul IV.

5) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățături, glava 140, pag. 188.

6) Idem. Pravila Bisericească dela Govora, pag. 91.

7) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 171 și 173

8) Șincai. Cronica, vol. II, pag. 235.

9) Idem, pag. 116.

a fost închis; iar după cinci ani a murit de „hipohondria cauzată prin o profundă melancolie în care căzuse în timpul arestului său de cinci ani, prin care i s'au stors tot spiritul și puterea de viață”.¹⁾

Cantemir definește „ypohondria”: „boala care zmințește fantazia; slăbiciunea părților trupului, carile sunt pregiur (de) inimă”; iar melanholia înseamnă, „boală de voia rea, pătimirea întristărei, fierea neagră”.²⁾

Turbatul, este omul opus celui amărât, este omul excitat, care nu știe nici ce face; spune Pravilistul: „...de vream ce iaste un lucru, cum ar fi turbat de dragoste...”.³⁾ Sau cum spune Cronicarul: „și aceasta încă să se știe, că prin slobozirea lui Dumnezeu, nerăbdând spurcata faptă, se pedepsesc de oameni Domnii răi și turbați...”.⁴⁾

Firea bărbatului cea sireapă și vrășmașă, este expresia pitorească a Pravilistului, ca să indice pe bărbatul nervos, iute.⁵⁾

Frănitic și buiguit de fire, este omul excitat, delirant. De exemplu, omul delirant din cauza febrei produsă de boală.⁶⁾ În afară de boală, omul buiguit este cel care vorbește ce nu trebuie, care aiurează. Cantemir spune despre cei care neagă latinitatea Românilor „că buiguesc”.⁷⁾ Sau: „pre muritori îi buiguesti”; sau: „...liliacul buiguiște și nici ce poștește, nici ce grăiaște, știe”.⁸⁾ Vârsta înaintată poate fi motiv de buiguială, că spune Cantemir: „...impiedicat de bătrânețe și buiguit de căruntețe fiind...”.⁹⁾ Cantemir dă chiar o definiție a buiguelei: „buiguire, cuvânt fără socoteală”, și-i mai spune și „mateologia”.¹⁰⁾ Când buiguiala se asociază cu turbarea atunci nimeni nu se mai poate înțelege cu cel atins de aceste două infirmități: „turbata și lunateca buiguitură”.¹¹⁾

1) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 576-577.

2) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 24 și 14.

3) Bujoreanu, Pravile gl. iv (32) și gl. 259, zac 39; pag. 45 și 245. — Longinescu, Legi vechi, pag. 188.

4) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 208, notă de N. Costin.

5) Bujoreanu, Pravile gl. ka (21) și gl. 183, zac 19; pag. 38 și 201. Longinescu l. c. p. 155.

6) Vezi pag. 280 n. 5.

7) D. Cantemir. Hronicul, pag. 110 și 135.

8) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 98 și 154.

9) Idem, pag. 119.

10) Idem, pag. 14.

11) Idem. Hronicul, pag. 23 și 101.

Dragostea este o boală sufletească „*ce se inchipuiaște cu beția, așîderea și cu nebunia, iară așa mai vârtos iaste și mai rea chinuire de cât acelea, de cât toate...*”.¹⁾

Minte așezată, cei întregi la fire sau deafirea, este omul cu mintea întreagă, cuminte.

Cronicarii spun că Antioh Vodă (1695-1700), „*era om tânăr, ca de douăzeci de ani, om mare la trup, cinstiș, chipiș, la minte așezat...*”.²⁾

Mintea întreagă nu-i totdeauna în raport cu aspectul fizic al omului. Cazul citat cu Ștefan, părcălabul de Soroca, cel ucis de Vasile Lupu, este un exemplu demonstrativ.³⁾

Omul care și face testament trebuie să fie cu mintea întreagă, măcar de i-ar fi trupul bolnav: „*cela ce va să facă tocmeală, sau carte, aceluia trebuie să-i fie mintea întreagă și sănătoasă, iar nu trupul*”.⁴⁾

Cantemir spune că înaintea împăratului Valentinian (370), s'a prezintat o solie de Geți „*cei mai deafirea și mai de frunte*”.⁵⁾ Sau: „*...în monarhia noastră cei mai deafirea și mai de frunte să fie...*”.⁶⁾

Prostimea caracteriză pe omul simplu, neștiutor: „*țăranul cel gros... de va grăi cuvinte fără de ispravă, fără cale, de se va cunoaște lucrul că grăiaște de prostimea lui...*”.⁷⁾

Omul prost nu se poate conduce singur în viață, că dacă, „*capul se amețește, picioarele dovedesc (inving), și când mădularele buiguesc, lipsa crierilor arată*”.⁸⁾

Intunecare a minței, este o expresie frumoasă a cronicarului Miron Costin, ca să dea o explicație imoralității lui Alexandru Vodă, (1620-21) care a trecut la mahomedanism: „*care a lăsat domnia și au mers la Sultanul de s'au turcît, la care intunecare a minței au venit din desfrânata faptă a curviei...*”.⁹⁾

Lipsit din minte este cel cu turburări mintale dupe boală, om care nu-i întreg cu mintea, fără să fie chiar nebun. Spune Cronicarul:

1) Bujoreanu, Pravile gl. xa (61) și gl. 366. zac i, p. 66 și 290. Longinescu, l. c. p. 285.

2) I. Neculce. În Letopiseși, vol. II, pag. 256.

3) Vezi pag. 262 n. 5.

4) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab. Invățături, glava 285. pag. 252.

5) D. Cantemir. Hronicul, pag. 255.

6) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 162.

7) Bujoreanu, Pravile glava nf (59), punct g (3) și glava 364 zac 3; pag. 65 și 289.— Longinescu. Legi vechi, pag. 281.

8) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 236.

9) Miron Costin. În Letopiseși, vol. I, pag. 275.

„bolnăvindu-se feciorul Radului Vodă (din Muntenia, 1664-1669), din care boală lipsise și din minte, că ori din fel era așa, ori dintr'acea boală, că umbletul lui nu-l arăta a fi deplin înțelept...". 1)

Slobivi, sunt oamenii ușurei, neașezați la minte; termen întrebuințat de Neculce:

Șerban Vodă Cantacuzino voia să scoată din Domnia Moldovei pe Dumitrașcu Cantacuzino, ca să pue în locul lui pe clucerul Constantin Cantemir, un bătrân de 70 de ani; acestuia îi impunea, în schimbul domniei, să nu se atingă de copiii boerului Gavriiliță „pentru căci el vedea și cunoștea Gavriiliță pe feciorii lui, că sunt toți așezați la minte, ce o samă sunt și cam slobivi“. 2)

Nebunia sau **îndrăcirea** este boala omului eșit din fire. De această boală se ocupă și Cronicarii și Praviliștii, aceștia din urmă din punct de vedere medico-legal.

Pravilistul definește pe nebun: „...când nu-i omul cu toată mintea, eșit din fire'i, nebun... ce va fi den afară de minte...“. 3)

În Psaltirea Scheiană, omului nebun se spune „buiac“. 4)

Cantemir numește nebunia „întunecarea minței“, care este „mai grea decât a nopței“. 5)

Acelaș lucru spune și Niculae Mavrocordat:

„Boliile trupului cu cât cresc cu atât sunt mai învederate, pe când cele ale sufletului ajungând culmea, robesc cu totul pe cel suferitor, și-i răpesc orice simțire“. 6)

Dimitrie Cantemir, punând în gura altuia ceia ce el însuși scrie, afirmă că nebunia este o boală a cărei izbucnire se poate prevedea dupe anumite simptome. Pentru a dovedi acest lucru povestește:

„În 1705 a fost numit Ciorbuli Ali Pașa în postul de mare vizir; într'o zi, după ce i s'a prezentat ambasadorul Franței, Fe-

1) Niculae Costin, în Letopiseți, vol. II, pag. 21.

2) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 227.

3) Bujoreanu, Pravile, gl. ne (55), punctul a (1) și glava 359 zac 1; pag. 61 și 286. — Longinescu, Legi vechi, pag. 266.

4) I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, pag. 196, rândul 18.

5) D. Cantemir, Istoria Ierogl., pag. 270.

6) N. Mavrocordat, Păreri și cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 37, p. 419.

riol, Vizirul a spus: „Acest infidel sau este nebun sau să știți că în scurt timp își va perde mințile. Și — aceasta — a dause el, o deduc din frecvența mișcare a ochilor săi, din agitația corpului său, din ușurința gesticulațiunilor sale, și din suspinarea sa continuă. Și, acest pronostic s'a adevărit în mai puțin de una sau două luni de zile; căci în adevăr Ferial a inebunit și a fost așa de furios, încât a trebuit să-l țină legat în fiare”.¹⁾

Pravilistul deosebește nebunia subită de cea care vine mai lent; deosebește nebunia dragostei și nebunia beției. Cunoaște nebunia periodică: „*Cela, ce'i când și când nebun, iar nu în toate zilele, cum s'ar zice, patru luni este nebun și cinci, șase luni iaste înțelept*“.²⁾

Nebunia periodică se pune în legătură cu fazele lunii: „... *la schimbarea lunii fiind de boala ce avea turbat și tulburat să fie socotea*“;³⁾ iar Niculae Mavrocordat spune: „*Ca și bolile trupești, așa și cele sufletești se întorc de obicei*...“.⁴⁾

Nebunul nu-i responsabil în timpul nebuniei lui și nici nu trebuie pedepsit „*că agiunge'i lui certarea că iaste nebun și fără de minte*...“.⁵⁾

În cazuri dubioase numai Vraciul cunoaște pe nebun. Iar soții se despart în caz de nebunie.⁶⁾

Dar, deși Pravilele spun că nebunii nu se pedepsesc, totuși cronicarul Enache Coğălniceanu, povestește că în timpul domniei bătrânului Calimah (1758-1761) un fecior de boer, Ilie Canta „*cam nebun și semeț*“, a ucis o slugă, care și serba nunta, pentru că nu s'a dus imediat când a fost chemat de Ilie. Prins, Ilie Canta a fost băgat la închisoare și tăiat în timpul domniei fiului lui Calimah (1761-64), ca „*pe un ucigaș de oameni*“, iar rudelor li-a trecut repede supărarea „*mântuindu-se de un nebun, căci totdeauna se necisteau și ei cu faptele lui cele scârnavе, care nu lipseau niciodată de la el*“.⁷⁾

1) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 777, nota.

2) Bujoreanu, Prav. gl. ne (55) punct g (3) și gl. 359 zac 3; pag. 61 și 285.—Longinescu. Legi vechi, pag. 266.

3) D. Cantemir. Istoria Ieroglică, pag. 270.

4) N. Mavrocordat. Păreri și cugetări. În Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 560, pag. 438.

5) Bujoreanu, Pravile, gl. f (9) punct kg (23) și gl. 360 zac 23; pag. 26 și 231-32.—Longinescu, l. c., pag. 99.

6) Vezi nota 2; punct z (7).

7) Bujoreanu, Prav., gl. ka (21), punctul s (6) și gl. 183, zac 6, pag. 37 și 201.—Longinescu, l. c., pag. 153.

8) Enache Coğălniceanu, În Letopiseși, vol. III, pag. 245-246.

Nebunia poate fi și de ordin moral, nebunia omului dezordonat moralmente. Cronicarul Ioan Neculce spune că Antonie Vodă Ruset a fost un om foarte cum se cade, dar copiii lui au fost niște nebuni :

„Fost-au și feciorii lui Antonie Vodă desmerdați, fără de frică; umblau prin țară cu mulți feciori de mazili nebuni, strânși cu dâșșii, de făceau multe jocuri și beții și nebunii, prin târguri și prin sate boerești, de luau femeile și fetele oamenilor cu deasila de'și râdeau de dâșșele; ce nu numai a oameni proști, ce și a oameni de frunte și de cinste...”.¹⁾

În Cronică Bălăcenească, citată de Șincai, găsim un alt nebun moral, pe Ștefăniță Vodă (1659-1662), din Moldova :

„Ștefăniță, feciorul lui Vasile (Lupu) Vodă, fiind Domn la Moldova și tânăr se desmerda și făcea lucruri copilărești și nebunești; nu căuta trebile domniei, ci curviile, nu numai cu partea femeiască ci și cu partea bărbătească, că cuconii Moldovenilor cei frumoși, atâta s'au imprumutat, cât nu erau în stat să plătească fără de paguba sa acea datorie. Mai făcea de aceste nebunii și atunci când eșea la preumblare și la vânături, că punea pe boeri pe cai turcești și eșind la câmp, porunca de le lua frânele și le da calea, iar caii nefiind domoliți la mulți li-au făcut primejdie de moarte. Era și un heleșteu mare, și deasupra lui foisor domnesc lângă casele cele domnești; de acolo pe mulți boeri îi arunca în heleșteu și apoi râdea, deci scoțându-i din apă, îi îmbrăca în haine domnești. De acestea și de altele făcea Ștefăniță Vodă, pentru care toți îl urăse...”.²⁾

Pentru vindecarea nebuniei este bună apa în care s'a frecat topacea o piatră scumpă, cu proprietăți terapeutice.³⁾

De fapt bolile sufletești sunt greu de vindecat, că „răutatea boalei doftorii o tămăduesc, iar boala sufletului, leacurile apotecarilor nu știu...”.⁴⁾

Indrăcît și Indrăcirea, sunt termeni întrebuințați în Pravilele bisericești, similari cu nebun și nebunia. Uneori acești termeni se găsesc împreună în aceiaș frază : „ ... carele se indrăcește de va fi nebunind totdeauna, de va spune și va huli...”.⁵⁾

1) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 213.

2) Șincai. Cronică, vol. III, pag. 95. Citează Cronică Bălăcenească.

3) Vezi pag. 181 punctul 2.

4) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 264.

5) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Răspunsurile lui Timotei, Întrebarea 3, p. 409.

Îndrăcitul nu-i lăsat să intre în biserică „să nu zică cuvânt rău și scârnav... să spăimeze și să smintească gloata oamenilor...”.¹⁾

Pentru Pravilist nebunul este sub stăpânirea diavolului, de aceea nici nu se poate vindeca un nebun, fără numai cu rugăciuni. Probabil că această credință a făcut ca azilele de nebuni să fie așezate numai în preajma bisericilor, mai ales pe lângă mănăstiri.

Cel stăpânit de diavolul poate fi furios, nebunie furioasă, care reclamă măsuri de pază excepționale:

„Muiarea nădușită de Duhul necurat, adică în care lăcuiște Duhu hitlean și nebunește atâta cât o leagă cu lanțuri, ca să nu se omoare, sau pre altul să vatăme...”.²⁾

Alteori îndrăcirea nu-i decât aparentă, produsă de „herea neagră”:

„... de se va supăra neștine de herea neagră, cum s'ar părea că se îndrăcește... Iar de va fi adevărat îndrăcindu-se...”.³⁾

Logodna se strică când bărbatul sau femeia „se va birui de dracul și se va îndrăci...”.⁴⁾

Îndrăcirea este motiv de divorț, totuși despărțirea nu se face imediat; bărbatul trebuie să aștepte trei ani dela bolnăvirea soției, iar femeia trebuie să aștepte cinci ani:

„De va avea neștine muiare care se îndrăcește, acela să nu o despartă, ce să o aștepte ani trei, deci de se va tămădui, să o fie...; iar de nu se va izbăvi după acei trei ani de acea patimă a dracului... să o lase și să ia alta. Așisderea și muiarea de se va tâmpla să vie la bărbatul ei patima ca aceia a dracului, trebuie să-l aștepte cinci ani...”.

Dacă însă a fost cândva îndrăcit și înainte de nuntă „atunci de grabă să se despartă...”.⁵⁾

Sunt însă și Fețe bisericești, care nu admit sub nici un cuvânt divorțul în caz de îndrăcirea unuia din soți. Printre aceștia este și Timotei din Țarigrad.⁶⁾

1) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățături, glava 92, pag. 170.

2) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Răspunsul lui Timotei, Întrebarea 15, pag. 411.

3) Idem, răspunsurile patriarhului Niculae, pag. 412.

4) Idem, Invățături, glava 178, pag. 198.

5) Idem, glava 233, pag. 225 și gl. 416, pag. 309.

6) Idem, răspunsurile lui Timotei, Întrebarea 15, pag. 411-12.

Somnambulismul, este cunoscut Pravilistului mirean din 1646, căci citează cazuri de somnambulism, petrecute aiurea, și acte făcute de somnambuli în timpul somnului ipnotic, fără ca să știe ceva:

„De vreme ce mulți s'au găsit de au făcut multe și minunate lucruri în somn, și dacă să deșteaptă, nu ținea minte nimica, ce au făcut”.

Faptele comise în timpul somnului se pedepsesc cu milă, afară de cazul când se va dovedi că să „face că doarme”.¹⁾

Sugestia. Termenul este modern, dar fenomenele de sugestie erau cunoscute celor vechi. Cronicarul Neculce ne dă un frumos exemplu relativ la sugestia lui Barnovschi Vodă, caz relatat mai sus.²⁾

Dimitrie Cantemir deși foarte învățat totuși crede și relatează cu multă convingere un caz de sugestie:

*Un fost soldat a căzut „în boală foarte grea, încât toți medicii îl lăsaseră, căci corpul lui era plin de niște ulcere urâte, care îi cauzau niște dureri teribile. Pe când zăcea în această stare deplorabilă, veni la el abatele mănăstirii Mauromola, și-i promise că cu ajutorul Fecioarei Maria, făcătoarea de minuni, îl va însănătoși, dacă va renunța la schisma papistă și va trece la credința bisericii ortodoxe. Bolnavul în speranța însănătoșirii, a acceptat această propunere a monahului. A fost dus în mănăstirea Mauromola; aici i s'au citit ziua și noaptea rugăciuni și în douzeci și patru de ore, s'a însănătoșit complet”.*³⁾

O altă poveste de sugestie ni-o dă tot Cantemir.

Un Turc foarte învățat, a studiat așa de mult, că a ajuns fantast până la nebunie. „El își imagina că o muscă îi sta mereu pe nas; musca fugea dacă o gonea cu mâna, dar se întorcea imediat înapoi în acelaș loc. Toți medicii care erau pe atunci în Constantinopol au fost consultați în această privință, dar n'au putut ajuta la nimic. În cele din urmă, un medic francez, Le Duc, a găsit mijocul cel bun să-l vindece de această boală și să-l convingă că totul nu-i nimic, ci numai o imaginațiune... Când a intrat la bolnav, a fost întrebat dacă vede musca de pe nasul Turcului; el a răspuns că o vede și așa și-a câștigat toată încrederea bolnavului. După aceia i-a prescris niște băuturi reci

1) Bujoreanu, Pravile gl. x (60) punct a și d (i și 4), și gl. 365 zac 1 și 2; pag. 65 și 289-90. — Longinescu, pag. 283-4.

2) Vezi pag. 220 n. 8.

3) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 650.

inofensive, sub numele de purgativ sau doctorie laxativă. În urmă a scos un cuțitaș și l puse incetișor pe nasul bolnavului ca și cum ar fi voit să taie musca și imediat i-a arătat o muscă moartă, pe care (o avea) în mână anume pentru asta. Turcul văzând musca moartă, exclamă: cu adevărat asta-i musca care m'a necăjit atâta vreme. Și'n acest chip s'a vindecat de această curioasă imaginație". 1)

Legat, om legat, om impotent din cauza farmecelor. Cel de „leagă bărbatul, sau muerea, să nu se împreune“, nu poate fi preot. Impotentului i se spune că nuși face „datoria deplin“; soția impotentului nu poate invoca acest cusur, ca să motiveze o purtare imorală:

„Muiarea ce va face preacurvie, și de va vrea să șuvăiască, să zică, cum bărbatul ei n'a făcut datoria deplin ce au fost să facă, cum face bărbat cu fămeia sa...“. 2)

Impotența mărturisită este motiv puternic pentru divorț, dar numai după trei ani dela nuntă, nu imediat:

„Desparte-se nunta și dacă vor trece trei ani după ce se face nunta, și nu pot să se amestece bărbatul cu muiarea, după cum fac oamenii... și el va mărturisi că adevărat nu poate să se amestece“. 3)

Sigismund Batori și-a trimis muerea sa Maria Criștierna la părinți, „*au pentru că nu o au iubit vreodată, au cum scrie Paltie, pentru că au fost legat de Ioana Baba...“.* 4)

Legătura, se spune de omul care este legat, că suferă de „legătură“. Acest soi de autosugestie se întinde nu numai în sfera genitală, ci în toate direcțiile; un om se poate bolnăvi sau poate fi bolnăvit prin vreo legătură, de orice boală. În acest chip, legatul sau legătura fac parte din clasa farmecilor, sprijinite numai pe puterea de sugestie din afară sau de autosugestie.

Credința în acest fel de legături era așa de mare, că Pravilistul se ocupă mult de ele, ca de ceva perfect real. Călugărului căruia nu-i

1) D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, pag. 783.

2) Bujoreanu, Pravile gl. si (16), p. v (2) și gl. 212 zac 2. Pag. 33 și 221. — Longinescu, l. c. pag. 135.

3) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab. Invățături, gl. 217, pag. 223. — Dr. P. Samarian. Divorțul din cauză de boală în legislația veche rom., Rev. de Igienă socială nr. 7, 1931.

4) Șincai. Cronici, vol. II, pag. 279.

ingăduit după Pravilă, să facă bae, i se iartă și i se recomandă baia, dacă are vreo „legătură” :

„Călugărului nu se cade... să meargă la bae nici într'un chip, fără de o boală oarecare mare și de o legătură”.

Sau: Când „nescine va cădea într'o legătură și într'o boală”.¹⁾ Cantemir descrie o bună parte din credințele și superstițiile Moldovenilor, care recunosc drept bază sugestia și autosugestia. Ni-am ocupat despre aceste lucruri cu alt prilej.²⁾

Intoxicațiile cu gaze. Emanațiunile de gaze toxice sunt cunoscute. Dimitrie Cantemir povestește cazul sultanului Selim al II-lea, paralizat și apoi mort din cauza „varului (care) producea încă emanațiunile sale veninoase”.³⁾

Tot el povestește un caz de intoxicație cu gaz de cărbuni. Împăratul Jovian, care a urmat lui Iulian Apostatul (363), a murit de moarte năprasnică, că „intrând într'o casă de curând albită cu var și fiind vremea cam rece, au aprins cărbuni; noaptea, duhul cărbunilor și a varului, să-l fie înădușit”.⁴⁾

Boale externe.

Din cadrul maladiilor externe, avem în primul rând oarecari cu-noștințe despre rane și răniri, pe care Pravilistul le descrie cu desulă amănunțime din punct de vedere medico-legal.

Termenii cei obișnuiți pe care îi întâlnim mereu sunt :

A vătămă sau a beteji, termeni generici cu care se arată omul rănit. În Psaltirea Scheiană din 1482 se întâlnește cuvântul de „vătămăș”, sau „vatăm și eu vindec”.⁵⁾ Pravilistul spune: „... de va fi undeva vătămat, sau și mort... să giure pentru vătămătură...”.⁶⁾

Vătămătura sau betejitura, sunt termeni cu care se arată efectul sau urmarea rănirii; cu înțeles mai larg se întrebuințează pentru a arăta în general pe omul suferind, vătămat de orice altă boală, sau din vreo împrejurare oarecare.

1) Bujoreanu, Pravila bisericească dela Govora, pag. 104.

2) Vezi pag. 164 și următ.

3) Vezi pag. 305, n. 3.

4) D. Cantemir. Hronicul, pag. 253.

5) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 7 și 497.

6) Bujoreanu. Pravile. Pricina I, punctul zi (17) și gl. 296 zac 17, pag. 7 și 256.— Longinescu, l. c., pag. 5.

Cantemir povestește că, fiul împăratului Alexie Comnen, în 1143, „s'au julit pușintel cu lancea la o mână, ce lancea fiind otrăvită, rana aceea nici o doftorie n'au mai primit, și așa, dintr'acea puțină betejiură, răul peste tot trupul lăfindu-se”, au murit. ¹⁾

Sau: Ștefan Batori, craiul Poloniei, a murit în Grodno din Litvania, la 13 Decembrie 1586, „precum i-au fost ursit cu mult mai înainte Astrologul, adică că va muri în Grodna, nu fără rană, ce s'au și întâmplat, căci căzând mai nainte noaptea intr'o latrină, se vătămase...”. ²⁾

Ranele, se deosebesc în rane de moarte și rane care nu produc moarte.

„*Cel ucis de mulți, de va avea și rane multe, și dintr'acestea unele sunt de moarte, iar altele nu sunt de moarte*”. ³⁾

Rănitul trebuie să se caute cu vrăci, să asculte prescripțiile vrăciului și să nu iasă din cuvântul lui, altfel vina unei eventuale morți nu mai cade în sarcina celui care a rănit.

Expertiza ranelor o face vrăciul, dar și judecătorul are datoria să cumpănească dacă rana interesează un mădular de cele mari, sau din cele mai mici.

Pravilistul se ocupă și de răniurile urmate de hemoragii: „...Să faci cu aceasta — rane să margă sânge...”. ⁴⁾

În ritualul bisericesc, micile hemoragii pe nas sau din gingii au o importanță de care trebuie să se ție seamă. După Pravila bisericească, epistaxisul la un preot constituie un păcat; se disting două cazuri:

„... mai nainte (de Liturghie) de'i va cura sânge din nas”, și „de'i va cura după Liturghie...”, „iară sângele, să sape groapă să-l îngroape, sau să-l arunce la mare sau în râu, iar de'i va cura din dinți, să nu slujească Liturghie”. ⁵⁾

Pentru a se putea vindeca, omul nu cruță nici o durere, nici un sacrificiu: „...cineva pentru mântuința a tot trupul și pentru paza vie-

1) D. Cantemir. Hronicul, pag. 389.

2) Șincai. Cronica, vol. II, pag. 235. Citează pe Eust Gyulaffi.

3) Bujoreanu. Pravile, glava nz (57), punctul f (9) și glava 362 zac 9; pag. 63 și 287. — Longinescu. Legi vechi, pag. 271.

4) Bujoreanu. Prav. gl. kg (25) și gl. 185 zac 6, p. 38 și 202. — Long. l. c. p. 155.

5) Idem. Pravile Matei Basarab, Invățături. gl. 97, pag. 171.

fei, fer, foc și tăiere a unuia sau și două mădulare, ardere, tăiere și de tot de la sine lepădare, măcar că cu mari chinuri și dureri, însă suferă și primește...". 1)

Pentru a ușura vindecarea ranelor, doctorii prescriu odihna : „... aripa dreaptă mi-am betejit, deci, pentruca să se îndrepteze, câte-va zile in odihnă să mă aflu, doftorii mi-au poruncit". 2)

Niculae Mavrocordat scrie : „*fiecare caută leac pentru rana sa*", și adaugă : „*pentru fiecare rană este un leac*". 3)

Ranele vechi se vindecă greu și lasă urme : „*rana veche și a-dâncă prea lesne a se tămădui... anevoe lucru este*", că „*la rană rea și grea, mehlemul și leacul deși se află*", însă „*semnul grozav, locul odinioară betejit... pomenire cu dosadă..... rămâne*". 4)

Iar Niculae Mavrocordat spune : „... *măcar că ranele sunt vindecate într'un chip, dar cicatricile rămân*...". 5)

Pravilistul bisericesc spune că ranele produse cu ferul, se vindecă cu Sardion, o piatră scumpă, care ar avea proprietatea de a vindeca ranele. 6)

Noțiunea infectării ranelor cum și a întregului organism a fost cunoscută din cele mai vechi timpuri. În Psaltirea Scheiană se spune de exemplu : „*putreziră ranele mele*". 7)

Acsinte Uricarul vorbind despre Cetatea Hotinului, face o comparație minunată între o rană infectată și numita Cetate, dupe urma căreia suferă întreaga Moldovă, la anul 1713 :

„...precum când are un trup o rană in vreo parte, bolnăvește tot trupul și slăbește, și încă când nu se grijește acea rană și începe a se lăfi, aduce tot trupul la primejdie și la moarte...". 8)

Pe de altă parte, Pravilitul cunoaște ranele morale, sufletești. De exemplu, spune Pravilistul : „*dintr'acele cuvinte se va răni omul*

1) D Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 51-52.

2) Idem, pag. 284.

3) N. Mavrocordat, Părerii și cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 185 și 187, pag. 423.

4) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 212. — Mehlem Insamnă „unsoare cu care se slujesc Țirulicii la rane”. Istoria Ieroglifică, pag. 15. — Vezi mai sus pag. 162 n. 6 și 7.

5) N. Mavrocordat, Cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 565, pag. 439.

6) Vezi pag. 181 punctul 1.

7) I. Bianu, Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 118.

8) Acsinte Uricarul, în Letopiseți, vol. II, pag. 158.

la inimă și-l va birui mânia...".¹⁾ Ba, câteodată ranele morale sunt mai rele ca cele trupește, căci: „mai bine ar fi cuiva cu o mie de rane a se răni, decât odată pacoste și dosadă deaproapelui său a pricinui”.²⁾

Fistula în pânțece, este termenul cu care se compară lepra, cu gând să se arate cât de grozavă și de nevindecabilă este această boală, fistula. Existența termenului dă dreptul să credem că fistula altor regiuni, fistula nevindecabilă era bine cunoscută pe atunci.³⁾

Ulcerele externe, termen întrebuințat de Miron Costin, pentru a indica în general afecțiunile externe: „... când lumea primitivă... nu cunoștea... nici ulcerele externe...”.⁴⁾

Bubele, se pomenesc de ele, nu la om, ci la oi, „oaia buboasă”. Pravilistul spune să se gonească călugărul care grăește cuvinte urâte „curmezitate” că „iaste ca o oaie buboasă, ca să nu umple și alte oi de bube”.⁵⁾

Apostema, înșamnă buboi mare cu puroi. Termen pomenit de Cantemir; Sultanul Selim a plecat din Constantinopol, dar în cale a fost:

„apucat de o violentă febrințea prin tot trupul; sângele îi ardea, și un acces de friguri îl tormenta. În ziua următoare se trezi cu o apostemă mortală în șale, care atât era de chinuitoare, încât i se părea că toți nervii trupului, și mai ales în picioare, s'au contras și au secat cu totul. Un chirurg abil îl taie și deschide apostema și aplică toate remediile pentru a înlătura veninul boalei; dar se vede că moartea este inevitabilă, căci buboiul obstinat sfida toată arta medicală, veninul pestilent se lăfi în tot trupul, și după patruzeci de zile de cele mai crude suferinți, Selim își dă sufletul...”.⁶⁾

Bășicele, sunt leziuni superficiale de proveniență diferită. Cantemir spune:

„...tălpile, prin aspre și ascuțite stânci călcând, mi s'au bășicat”.⁷⁾

1) Bujoreanu, Pravile, gl. z (7) p. g (3) și gl. 242 zac 3, pag. 23 și 228. Longinescu I. c., pag. 85.

2) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 102.

3) Vezi pag. 289 n. 6.

4) Miron Costin, în Letopiseți, vol. III. pag. 497.

5) Bujoreanu, Pravila bisericască dela Govora, pag. 118.

6) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 247-8.

7) Idem, Istoria Ieroglifică, pag. 278.

Sau bășici provenite din înțepăturile albinelor: „*albinele trupul le bășica... la ficați le străbătea*”.

Sau: „*acele ticăloase albine... prin mațele și ficații ursului pătrunseră, de unde adevărată inflăciune scornindu-se sub pielea ursului, isvoară de apă pururea pișititoare purceseră...*”¹⁾

În Medicina populară, medicina anonimă, se găsesc o sumă de termeni pentru unele afecțiuni externe:

„*A bubă*” sau „*bășicarea*”, sau „*buba rea*”, pare a fi pustula malignă; acelaș înțeles pare a avea și „*cârțița*”, pentru că în descântatul acestei boli, se înșiră o mulțime de animale dela care țe poate lua cârțița.

„*Bube dulci*”, par a fi impetigo.

„*Sgaiba*”, este o bubuliță mică, o sgârietură.

„*Pușchele*”, sunt aftele bucale.

„*Udma*”, sau „*uima*”, este adenita. Acelaș înțeles are și „*scurta*”.

„*Vâna*”, pare a fi limfangită.

„*Gâlcele*”, sunt umflăturile din amigdalite. „*Bolfa*” este o umflătură mai mare.

„*Buboiul*” este furunculul, și „*rădăcina bubei*” este dopul purulent al furonculului; iar „*cucuiul*”, este vârful furonculului.²⁾

Sulzer spune că Valahii „*sparg abcesele cu cataplasma de foi de nalbă mare, fierte cu miere și ceapă, sau se deschid cu cuțitul*”.³⁾

Imflat sau **umflat**, este locul, regiunea sau organul inflamțat, edemațiat. „*Obrazul de va fi imflat*”, nu-i dovadă de vrășmășia bărbatului.⁴⁾

O legătură prea strânsă pusă pe gât poate umfla limba. Nicolae Costin povestește că:

*după bătălia dela Stăniliești, Dumitru Cantemir a fugit, iar în locul lui a fost numit caimacan, Lupu Costache Vornicul; după 40 de zile, acesta a fost pus în lanțuri de gât și obezi la picioare și dus în cetate la Varna. Brâncoveanu a dat atunci 300 de lei comandantului cetăței de li-au mai slăbit legăturile că „a-cum li se inflase limbile în gurile lor de lanțul ce avea în grumaz; cât vrea hi mai zăbovit nescoși, acolo a hi perit”.*⁵⁾

1) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 187 și 121.

2) G. D. Teodorescu, Poezii populare române, pag. 358, 359, 365, 366, ediț. 1885.

3) Sulzer, l. c., pag. 56 și următoarele, vol. III.

4) Vezi pag. 215 n. 7 și pag. 217 n. 4.

5) N. Costin, În Letopiseți, vol. II, pag. 116.

Pentru durerile „*cari sunt și se chiamă umflături*”, să ungi cu zafir frecat cu lapte de muiare, sau cu sardion, pietre scumpe, bune de leac.

Parte secată a trupului, insamnă gangrena uscată. Se mai spune și mădular putred, sau rană putrezită, cu acelaș înțeles de gangrenă. Spune Psalmistul Scheian: „*putreziră ranele mele*“.¹⁾

Partea uscată sau mădularul putred se tae, se desparte de trupul sănătos. Niculae Costin, citând pe Cicero, spune:

„...*precum se tae une(le) incheeturi a trupului, cari, neavând sânge, seacă, și săcate vatămă și celora părți sănătoase a trupului...*“²⁾

Iar Pravilistul bisericesc spune că preotul căruia i s'a luat darul „*se tae de la biserică ca un mădular putred*“.³⁾

Stricat, picior stricat, insamnă că piciorul nu mai este bun, este vătămat. Stricații intră în rândul betegilor, a infirmilor, a celor care nu trebuie insultați pentru infirmitatea lor, „*pentru că nu se pot pedepsi niciodată stricații și betegii și alții ca aceia...*“.⁴⁾

Și pravilele bisericești condamnă pe cei cari insultă un infirm: „*Cineș va bate joc sau va râde de orb, sau de șchiop, sau de surd, sau de alte betejuni, acela să se afurisească*“.⁵⁾

Cel betegit de cineva, trebuie îngrijit de vinovat, sau in contul vinovatului, că spune Pravilistul: „*Cel vătămat, să se tămăduiască de la ceta ce l-au betejit*“.⁶⁾

Dupe învățămintele hipocratice betegii nasc din împreunarea bărbatului cu femeia, când are menstruația.⁷⁾

Cuvântul de stricat, cu înțeles de infirm, se găsește și in Cronica Bălăcenească, citată de Șincai:

In bătălia dela Finta, dintre Matei Basarab și Vasile Lupu „o ghindă au stricat pe Matei la picior...”, dupe care „Matei fiind stricat la picior, zăcea și cerea tămăduire...”.⁸⁾

1) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 118.

2) N. Costin, in Letopiseți, vol. I, pag. 448, apendice X.

3) Bujoreanu, Pravile Matei Basarab, Canoanele Sf. Apostoli, glava 28, pag. 235.

4) Idem, gl. in (45) punctul e (5) și 108, zac 5 pag. 55 și 176. Longinescu, l. c., pag. 234.

5) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Canoanele Sf. Apostoli, gl. 56, pag. 315-16.

6) Idem, Săborul I, gl. 5, pag. 319.

7) Vezi pag. 13 n. 1.

8) Șincai, Cronici, vol. III, pag. 57 și 59.

Albața pe ochi, este pata albă sau leucomul. Ioan Neculce povestește :

„Radu Vodă, făcând nuntă cu fiul său Alexandru Vodă, domnul muntenesc au luat pre fata lui Scarlat celui bogat de la Țarigrad... și având fata lui Scarlat albață pre un ochiu, nu au avut viață bună cu Alexandru Vodă; și au trimes Scarlat ferman împărătesc și și-au luat fata de după Alexandru Vodă, de au dus-o la Țarigrad și au dat-o după un grămătic anume Mavrocordat...”.¹⁾

Bolnav de ochi. Se pare că în vremea de care ne ocupăm, boalele de ochi erau foarte frecvente. Cronicarii dau numeroase exemple, însă nici odată nu specifică în ce anume constă aceste boale.

Niculae Costin spune că *„Bogdan Vodă (al 4-lea, 1568-1572), perzându-și nădejdea de domnia Țării Moldovei, fiind și bolnav de ochi... s'a dus la Mosk și acolo și-au sfârșit viața...”.²⁾*

La fel grăește și Grigore Ureche. Bogdan a fugit la Leși și *„bolnăvindu-se de ochi, de nu gândea de domnie”, s'a dus la Mosc.³⁾*

În altă împrejurare, Miron Costin vorbește de o boală de ochi, care, după ce s'a vindecat, a revenit după câțva timp, adică s'a răs-bolit. Bolnavul, Radu Mihnea 1616-1620), s'a dus tocmai la Țarigrad pentru leacul ochilor :

„Radu Vodă spre acest al treilea an a domniei sale cele dintâi, s'au răs-bolit la ochi... și singur au pohtit la împărăție să-i vie mazilie, să poată merge la Țarigrad pentru leacul ochilor...”.⁴⁾

În Lexiconul Slavo-Român din 1649 se spune : *„om căruia îi cură puroi din ochi, urduros”,* sau : *„înpăinjenească, zăbrănească ochiul”,* termeni cărora deși nu li se adaugă nici o explicație, totuși spun destul prin ei însăși. ⁵⁾

Cantemir spune că ochii bolnavi, cu secreții sau urdori, se numesc *„ochi puchinoși”* sau *„ochi urduroși”.⁶⁾*

1) Ioan Neculce, în *Letopiseșii*, vol. II, pag. 184 punctul 21.

2) N. Costin, în *Letopiseșii*, vol. I, pag. 457.

3) Gr. Ureche, în *Letopiseșii*, vol. I, pag. 224.

4) Miron Costin, în *Letopiseșii*, vol. I, pag. 268.

5) Gr. Crețu. *Lexicon Slavo-Român*, pag. 127, rândul 717; pag. 237, r. 3312.

6) D. Cantemir. *Istoria Ieroglifică*, pag. 107 și 299.

Ochii bolnavi trebuie feriți de lumină, căci „*lumina soarelui la ochii bolnavi, întunecare (este)*”.¹⁾

Pentru tratamentul bolilor de ochi se recomandă apa de topa-zia, o piatră scumpă bună de leac.²⁾ Iar Cantemir spune că „*ochii orbului din naștere spălând prin știupit și tină, le deschide luminile*”.³⁾

Se cunoștea chiar și ochelarii, căci spune Cantemir la capitolul bătrâneței : „*iată că din doi ochi, patru îți trebuesc*”.⁴⁾

Boalele de urechi, sunt cunoscute în parte. Așa de exemplu, se spune că boala de ureche se vindecă numai când îi vorba de des-tuparea lor ; când însă'i bolnav „*organul auzirei*”, nu mai este leac, că : „*urechea astupată leacu'i este, că cu ce ar fi astupată, să se scoată ; iar căruia organul auzirei este betejit și de tot surd, nici lea-cul prea lesne, nici trăsnetul tunului, nici buhnetul tobelor, spre sim-țire a o aduce, nu pot*”.⁵⁾

Trăgan, este o umflătură la gât sub formă de tumoră, care aduce moarte celui care o are. Ar fi, poate, ceva asemănător umflăturii pieptului la vite, anghina la cai. Popular, trăgan, este o plantă ale cărei frunze se pun la „*buba calului*” ; poate că de aici derivă și termenul de trăgan, din trăgăna, a trage îndelung răgetul, răsuflarea.⁶⁾

Dimitrie Cantemir spune că dacă Cantacuzino a ajuns la Cons-tantinopol : „*Caimacamul l'a primit într'un mod atât de dur, și cu vorbe atât de aspre încât de spaimă a căpătat polipul în grumaz, din care apoi la trei zile a și murit în prinsoare*”.⁷⁾ „*Polipul*” de care po-menește Cantemir, ar fi un termen uzitat în acele vremi, în țările Apusului ; ar fi vorba de chiagul cruoric ce se găsește în cavitățile inimii la autopsie ; dar această explicație este bună pentru „*polip*”, pentru „*trăgan*” ni se pare mai plauzibilă ipoteza arătată de noi mai sus.

Negreșit că în afară de cazurile enumerate aici, culese de prin Pravile și Cronicari, în acel timp se cunoșteau și alte boli din dome-niul Patologiei externe. Așa de exemplu, Dimitrie Cantemir pome-nește de „*buză de epure*” : „*buză crăpată ca epurii, care la Turci se numește Gieduk*”.⁸⁾

1) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 218.

2) Vezi pag. 181 pnnctul 2.

3) D. Cantemir. Hronicul, pag. 197-198.

4) Idem. Divanul, pag. 174.

5) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 247.

6) Lazăr Șăineanu. Dicționar Universal.

7) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 494.

8) Idem, pag. 155.

Negel este numirea moldovenească a negilor :

„... Costache Gavriliță, ce se poreclea Negel, că avea un negel în nas din naștere...”¹⁾

Faptul că se pomenește de operații mari, de doctori care tăie și coase când se betelesc grumazii și gâtjejul, sau când se varsă mațele,²⁾ dovedește că Patologia chirurgicală era și ea mult mai cunoscută decât rezultă din datele citate aici.

Tot atât de mult au fost cunoscute și intervențiile meșterilor dibaci în reducerea luxațiilor, în bandajarea unei fracturi, în ridicarea mușchilor sau masajul, intervenții care fac parte din domeniul Medicinii populare. Sulzer scrie că Valahii vindecă ușor, în chip foarte ciudat, durerile șalelor sau ale mădularelor, sau când are vreo scrântitură : *„se apucă bolnavul de cureaua pantalonilor sau de brăcinar, și-l scutură așa de tare, până intră oasele în articulațiile lor. Pentru dureri de mijloc, bolnavul se întinde jos cu burta pe pământ și baba doctoriță îl calcă peste șale până declară că i-au trecut durerile. Cu meșteșugul lor, se încumet să dreagă frânturi de picioare, cu șindrile (atele) cu cataplasme și ierburi. Dar ce îndură bolnavul și cât de schilodit ese din aceste tratamente, e ușor de imaginat”³⁾*

Frânturile de citațiuni de până aici, grupate de mine în raport cu diferitele ramuri ale medicinei, dupe cunoștințele de astăzi, nu sunt decât o foarte slabă reconstituire a cunoștințelor generale care dominau medicina timpurilor de care ni-am ocupat.

Totuși, oricât de incomplete, oricât de simple, uneori chiar ridicole, studiul acestor frânturi, ni-au dus la concluzia fermă, că cunoștințele medicale din acele vremi, la noi, au fost aceleași ca și în Apusul European. Cu nimic n'am fost inferiori sau măcar în urma acestui Apus. Un studiu comparativ ce s'ar face din acest punct de vedere, nu numai că ar fi foarte interesant, dar ar dovedi din plin temeinicia afirmațiunei noastre.

Pe de altă parte, este neîndoios că aceste cunoștințe, bune sau rele, au fost numai la îndemâna oamenilor știutori de carte, oamenilor cari simt nevoia de a afla și de a ști ceva nou. Mulțimea mare, la noi, ca și aiurea, a rămas străină de medicină. Așa că, bogăția și exactitatea cunoștințelor medicale a fost totdeauna în raport direct cu

1) Ioan Neculce în Letopisești, vol. II, pag. 386.

2) Vezi pag. 158 n. 5.

3) Sulzer, l. c., vol. III, pag. 56 și următoarele.

inmulțirea cărturarilor, a medicilor și cultura lor. Așa se face că la noi, numai dela începutul secolului al XVIII-lea, decând Domnitori învățați ca Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat au fost în fruntea Țărilor Românești, de când doctorii au prins a veni și a se stabili la noi, cunoștințele medicale se răspândesc tot mai mult, iar numărul celor care se interesează de medicină este tot mai mare.

Curând începe să se simtă nevoia cărței românești de medicină. Și, din anul 1760, găsim primul manuscris românesc de medicină, probabil o traducere; în acest manuscris se rânduiesc frumos toate cunoștințele medicale din citațiunile culese de noi în Cronici și Pravile. Este o punere la punct a cunoștințelor de atunci, exactă, în care se fac îndreptările necesare cunoștințelor mai vechi, în raport cu momentul în care s'a scris acest manuscris.

Înborderat sub nr. 933, acest manuscris din anul 1760, a fost donat Academiei Române de către D. A. Sturza. Este un caet mare, în-folio, cu 162 de file. Se compune dintr'o prefață scrisă grecește, o „scară”, adică tabla de materie și textul scris cu literă cirilică. Scris frumos și ușor de citit de cine cunoaște această literă. Întreg manuscrisul merită să fie copiat în litera de astăzi, pentru că, nu numai că ne pune în curent cu cunoștințele vremii, ci ne lămurește și asupra termenilor medicali românești de pe atunci, cât și înțelesul lor exact. Noi am copiat o parte; aici însă nu putem da decât „scara” conținutului cărței.

Cartea 1.

Care cuprinde pentru alesele boale capului.

Cap. I. *Pentru durerea de cap.*

§ 1. *Pentru durere de cap din vin.*

§ 2. *Pentru jumătate durere a capului.*

§ 3. „ *durerea capului din răceală.*

§ 4. „ „ „ „ *uscăciune și umezeală.*

§ 5. „ „ „ „ *prisoșeala sângelui.*

§ 6. „ „ „ „ *zeturile veninului.*

§ 7. „ „ „ „ *zeturile cu flegmă.*

§ 8. „ „ „ „ *stomah.*

§ 9. „ „ „ „ *rană sau din căzătură.*

§ 10. „ „ „ „ *friguri.*

§ 11. „ „ „ „ *pe jumătate iar învățatură.*

§ 12. „ „ „ „ *care ține multă vreme.*

§ 13. *La fieștece durere de cap, învățatura.*

Cap. 2.

Pentru intunecare, amețeală și turbare.

- „ 3. „ *tremurare și luare din iele.*
- „ 4. „ *epilepsie și cei ce se nebunesc din lună.*
- „ 5. „ *apoplexie adică cataroi.*
- „ 6. „ *cei smintiți din minte ce vorbesc aiurea.*
- „ 7. „ *litargie adică cel ce doarme dus.*
- „ 8. „ *cari, adică vătămarea lucrărilor stăpânitori afară din suflare.*
- „ 9. „ *ținere și apucare ce's în chip de nebuni.*
- „ 10. „ *ce doarme în somn și iar altul ce nu poate dormi.*
- „ 11. „ *uitare adică pierderea ținerii de minte și nebunie.*
- „ 12. „ *manie adică nebunia cea rea.*
- „ 13. „ *melancholia.*
- „ 14. „ *spaimă adică zgârcirea vinelor.*
- „ 15. *Tot pentru această patimă.*
- „ 16. *Pentru guturai.*
- „ 17. „ *efialt, adică nălucire, înecare și spaimă cu răsărire din vis.*

Cartea 2.

Care cuprinde pentru bolile mădularilor capului, precum ale ochilor, urechilor, nasului, limbei, dinților, gurei, gingiilor, omușorului și a gâtului.

Cap. 1. *Pentru durerea de ochi.*

- „ 2. „ *durerea de urechi.*
- „ 3. „ *cea din lăuntru durere de urechi.*
- „ 4. „ *glăsuirea și țiuirea urechilor.*
- „ 5. „ *durerea și umflarea zgârciurilor de la urechi.*
- „ 6. „ *grea auzire și asurzeală.*
- „ 7. „ *curgerea sângelui din nas.*
- „ 8. „ *alte boale ale nasului.*
- „ 9. „ *broasca de sub limbă adică limbariță și altele.*
- „ 10. „ *râni cari se fac la cerul gurei și împrejur la gură.*
- „ 11. „ *putoarea și mirosul greu al gurei.*
- „ 12. „ *durerea dinților.*
- „ 13. „ *rușața și durerea gingiilor.*
- „ 14. „ *patimile omușorului.*
- „ 15. „ *durerea de la rădăcina limbei.*
- „ 16. „ *durerea gâtului și a gâtului.*

- Cap.17. *Pentru durerea de la înghițitoare.*
 „ 18. „ *crăparea și spargerea buzelor.*

Cartea 3.

Care coprinde pentru boalele pieptului și pentru cele dintr'insul, plămânii și inima.

- Cap. 1. *Pentru tuse și răgușeală.*
 „ 2. „ *dispnee adică grea suflare și năduh.*
 „ 3. „ *junghiu.*
 „ 4. „ *stenosis, durerea din jurul plămânilor care se zice și enbronia.*
 „ 5. „ *sucipare cu sânge.*
 „ 6. „ *sucipare cu puroi, și răcire la piept.*
 „ 7. „ *oftică.*
 „ 8. „ *bătăia inimei și mișcarea iute a pântecelui.*
 „ 9. „ *sfârșitură și leșin și slăbiciune.*

Cartea 4.

Care coprinde pentru boalele stomahului și ale mațelor.

- Cap. 1. *Pentru neputința stomahului.*
 § 1. *Pentru greață și plecate.*
 § 2. „ *nepoftă.*
 § 3. „ *pofta câinească.*
 § 4. „ *foame fără saț.*
- Cap. 2. *Pentru vărsarea bucatelor și nemistuire.*
 § 1. *Pentru icnire și sughițire.*
 § 2. „ *nemistuire adică ră mistuire.*
 § 3. „ *fierbințeala și arsura stomahului.*
 § 4. „ *umflarea pântecelui.*
 § 5. „ *turburarea stomahului.*
 § 6. „ *sete fără măsură.*
- Cap. 3. *Pentru durerea stomahului adică durerea de inimă.*
 „ 4. „ *colică și incuiarea pântecelui.*
 „ 5. „ *boțborosirea și durerea mațelor.*
 „ 6. „ *multă urdinare.*
 „ 7. „ *lienteria adică scoaterea bucatelor nemistuite fiind mațele subfiri.*
 „ 8. „ *disenterie adică boala de inimă.*
 „ 9. „ *scremet adică acel ce nu poate eși și face mace.*

- § 1. Pentru crăpături la gura curului.
 § 2. „ coborârea mațului curului adică eșirea dosului.
 § 3. „ limbrici.
 § 4. „ dracontion, pentru negi ori ghinduri.
 Cap. 10. Pentru trânji.
 „ 11. „ crăpături, umflături, pentru eșirea dosului, pentru fistule de la cur.

Cartea 5.

Care cuprinde pentru patimele cele din lăuntru, adică pentru boalele ficatului, ale splinei și ale altor ostroave.

- Cap. 1. Pentru volvurarea adică arsura și umflarea ficatului.
 „ 2. Iar pentru aceasta.
 „ 3. Pentru inchiderea ficatului.
 „ 4. „ multe și osăbite boale ale splinei.
 „ 5. „ gălbinare.
 „ 6. „ slăbiciunea care vine din lăuntru.
 „ 7. „ dropică.
 § 1. Pentru umflarea din apă când se face pântecul ca toba.
 § 2. „ apa care intră pân trup și să umflă la toate părțile.
 Cap. 8. Pentru melanholia cea cu ipohondria.
 „ 9. „ patima ce se numește scorbutul, stricarea sângelui.
 „ 10. „ patimile răunchilor și pentru piatră.
 § 1. Pentru mai nainte pază de durerea răunchilor.
 § 2. „ umflarea cu puroi și vătămarea la răunchi.
 § 3. „ volvurarea răunchilor.
 § 4. „ curgerea de sânge din răunchi.
 Cap. 11. Pentru bolile bășicei și a opririi udului adică fipigo (?).
 § 1. Pentru celce să pișă sânge.
 § 2. „ cel ce să pișă fără voe.
 § 3. „ volvurarea și impuroierea bășicei.
 § 4. „ ranele și tragerea bășicei.
 § 5. „ piatra care se face în bășică.
 § 6. „ oprirea udului.
 § 7. „ eșirea cea grea a udului adică că să pișă cu greu.
 § 8. „ picarea udului adică numai pică când să pișă.
 § 9. „ trecerea udului, adică orice ar bea în pat să pișă.
 Cap. 12. Pentru multe feluri de boale la boașă și împrejurul lor.
 § 1. Pentru rana boașelor.

- § 2. Pentru umflarea boașelor.
 § 3. „ aruncarea sămânței fără voe.
 § 4. „ nepuțința lucrării sulacului.
 § 5. „ volvurarea și durerea boașelor și a pielei.

- Cap. 13. Pentru boșorogire și surpare.
 „ 14. „ indurerea încheeturilor și pentru podagrie.
 „ 15. „ durerea șalelor.

Cartea 6.

Care coprinde pentru boalele părții femești, adică pentru osăbite nepuținți care se întâmplă la mueri.

- Cap. 1. Pentru oprirea firei adică a curgerii după lună.
 „ 2. „ peste măsura mergerei firei.
 „ 3. „ cea fără vreme lepădare și nașterea copilului.
 „ 4. „ curgerea din matca muerei, puroi.
 „ 5. „ vătămarea poftei de împreunare și pentru pofta împreunării cea fără măsură.
 „ 6. „ bolnăvirea femeilor și a văduvelor din amor ca cum le-ar prinde frigurile.
 „ 7. „ inecarea mătcei.
 „ 8. „ aruncarea și umflarea mătcei.
 „ 9. „ umflarea și dropicarea mătcei.
 „ 10. „ ingreunarea și impetrirea mătcei.
 „ 11. „ volvurarea și înfierbinșeala mătcei.
 „ 12. „ rănirea mătcei.
 „ 13. „ umflarea care se preface în boală la matcă.
 „ 14. „ cărnile când se face la matcă.
 „ 15. „ inchiderea și astuparea mătcei.
 „ 16. „ grea naștere a copilului.
 „ 17. „ cele ce se întâmplă mai naintea nașterii și după naștere, patimile muerei, învățătură pentru tămăduire.
 „ 18. „ stârpire și nerodire.
 § 1. Câte lucrează firește pentru zămislire.
 § 2. Cum să cunoști pe o femeie deplin grea.
 § 3. Cum să cunoști de iaste grea cu fecior au fată.

Cartea 7.

Care coprinde pentru felimea frigurilor.

- Cap. 1. Mai nainte cunoștințe obicinuite pentru friguri.

- Cap. 2. *Pentru frigurile din toate zilele.*
 „ 3. „ *frigurile de a treia zi.*
 „ 4. „ *frigurile de a patra zi adica cartana.*
 „ 5. „ *frigurile ce să numesc cu arsură.*
 „ 6. „ *frigurile cele păsăclito (?)*
 „ 7. „ *frigurile cele indeșart.*
 „ 8. „ *lângoare și frigurile cele cumplite.*
 „ 9. „ *pete și frigurile cele cu pete.*
 „ 10. „ *vărsat și stărlici.*
 „ 11. „ *ciumă.*
 § 1. *Tămăduiri, osăbiri și cuviincioasele la aceasta boala a ciumei.*
 § 2. *Pentru camfora.*
 § 3. *Pentru zmirnea.*
 § 4. „ *nitrat ce să chiamă silitră.*
 § 5. „ *iors (?), adică lacrimi de cerb.*
 § 6. „ *bășica ciumei adică gălca ce să zice ciumă.*
 § 7. „ *intâmplările ciumei de învățătură.*
 § 8. „ *osăbite măduiri și pază.*
 § 9. *Pilda bolnavului celui ciumat.*

Cartea 8.

Care coprinde boalele cele din afara ale trupului.

- Cap. 1. *Pentru umflături cu puroi și bășici.*
 „ 2. „ *pleșuvie și căderea de păr.*
 „ 3. „ *chelie.*
 „ 4. „ *guși.*
 „ 5. „ *durori, bube, umflături, bășici și buboi.*
 „ 6. „ *sugiu.*
 „ 7. „ *foc viu.*
 „ 8. „ *râe.*
 „ 9. „ *cârcei.*
 „ 10. „ *inghețarea mădularelor.*
 „ 11. „ *arsură de foc sau pentru opărire la vreo mădulare.*
 „ 12. „ *pecingine și pentru alte răsufări rele.*
 „ 13. „ *uscarea mădularelor.*
 „ 14. „ *zgârcirea mădularelor.*
 „ 15. „ *când cade cineva din loc înalt.*
 „ 16. „ *la osăbite rane și vătămătură.*
 „ 17. „ *cangrenă și sfacel.*
 „ 18. „ *malafranța adică sfrenție. — (Vezi pag. 292 și 293).*

Cap.19. *Pentru lepră.*

- § 1. *Pentru rușafă la obraz.*
 § 2. „ *acrohordon și bondrabici adinești.*
 § 3. „ *ucirminia (?), adică zmâcnește.*

Cap.20. „ *fel de fel de leacuri în potriva celor otrăvitoare, er-
buri, mademuri și mușcături.*

- § 1. „ *antimonia.*
 § 2. „ *hrisul cu a căreia apă iaste otrăvitoare.*
 § 3. „ *argintu viu și zmanțu.*
 § 4. „ *ipsiz (?).*
 § 5. „ *sandarrah, ibar și șoricioaică.*
 § 6. „ *burueni și erburi otrăvitoare de obște.*
 § 7. „ *bureți otrăvitori.*
 § 8. „ *iosciamos.*
 § 9. „ *mauragora.*
 § 10. „ *aconit.*
 § 11. „ *coriandu.*
 § 12. „ *conino, cūcută adică mângura.*
 § 13. „ *afion.*
 § 14. „ *liman.*
 § 15. „ *izia.*
 § 16. „ *pătianjăn.*
 § 17. „ *mușcarea albinelor, și viespelor.*
 § 18. „ *mușcarea de omizi.*
 § 19. „ *mușcarea de scorpie.*
 § 20. „ *mușcarea de nevăstuică.*
 § 21. „ *mușcarea de șărpi și de șopârle.*
 § 22. „ *mușcarea de aspidă.*
 § 23. „ *mușcarea de șărpi de apă.*
 § 24. „ *vasiliscul și altele.*
 § 25. „ *salamandra.*
 § 26. „ *inghițire de lipitoare.*
 § 27. „ *broaște de baltă.*
 § 28. „ *gărgăuni, butristidon (?), streche și pidiocampi (?).*
 § 29. „ *cei mușcați de câine turbat și pentru patima temerei
de apă.*
 § 30. „ *cei mușcați de oameni.*
 § 31. „ *mai nainte pază de otrăviri.*
 § 32. „ *bucatele și băuturile cele otrăvitoare care sunt obici-
nuite la noi.*

Cap. 21. Pentru boalele cele de obște ale copiilor celor mici, mai ales pruncilor, atât pentru cele de afară cât și pentru cele din lăuntru.

Inceputul. Pentru a cunoaște pruncul ce se naște de iaste sănătos sau nu.

- § 1. Când are pruncul multă arsură și aprindere.
- § 2. Când îi ese oîpt pe capul lui ori alte bubușoare.
- § 3. Pentru răsuflările care es la copii din spurcăciune și altele.
- § 4. Când să deoache copilul.
- § 5. Pentru speriatul copiilor și răsărire din somn.
- § 6. „ turburarea și neliniștirea copiilor.
- § 7. „ epilepsia copiilor.
- § 8. „ amorțirea și nemișcarea copiilor.
- § 9. „ curgerea și volvurarea urechilor.
- § 10. „ rănile cele din gură și pentru crăpăturile buzelor copiilor.
- § 11. „ durerea și putrezimea din gură.
- § 12. „ mîncarea de dinți și creșterea lor.
- § 13. „ broasca de sub limbă sau limbarița.
- § 14. „ tusea copiilor și guturai.
- § 15. „ durerea gâtului și a înghițitoarei.
- § 16. „ astuparea și îngrădirea carilor.
- § 17. „ sughițare și vărsare.
- § 18. „ durerea inimii sau a pântecelui.
- § 19. „ când se umflă și-i ese afară din loc pântecetele.
- § 20. „ când i se închide pântecetele.
- § 21. „ urdinare.
- § 22. „ eșirea dosului.
- § 23. „ scremet și gemet.
- § 24. „ limbrici.
- § 25. „ surpare a boașelor sau umflarea la boașe.
- § 26. „ buricu când se umflă și ese afară.
- § 27. „ frecături și opărire.
- § 28. „ bășici, bube cu puroi și alte umflături ale copiilor.
- § 29. „ boalele ce vin la copii din desimea și răsărirea părului.
- § 30. „ volvurare și aprindere cu durere de cap.
- § 31. „ pruncii care horcăesc și răgușesc.
- § 32. „ pruncii care nu pot vorbi.
- § 33. „ înfărcarea pruncilor.

Traducătorul sau poate autorul acestui manuscris nu descrie toate boalele din această scară. El se oprește la cartea cincea, „*patimele cele din lăuntru*“.

Boalele animalelor.

Înainte de a trece la alt capitol, se cuvine să adăugăm câteva cuvinte asupra boalelor care au secerat în acele vremi vitele și alte animale domestice, care au fost și sunt bogăția de căpitanie a Românilor.

Documentele streine și cele românești nu ne dau nici o deslușire din acest punct-de vedere. Totuși, pentru că folclorul medical păstrează o mulțime de descântece și de vrăji mântuitoare pentru boalele dobitoacelor, trebuie să admitem că au fost și pe atunci destule mijloace și mai ales destui meșteri improvizați în veterinari pricepuți în căutarea acestor boale. Dar, veterinari de meserie n'am avut.

Dealtfel nici Apusul european n'a stat mai bine. Prima școală veterinară s'a înființat în Franța, la Lion, abia în anul 1762, nu de un veterinar de meserie ci de un cunoscător îndrăgostit de cai, Claude Bourgelat. Prin celelalte țări ale Apusului s'au înființat școli veterinare abia dupe 1800. La noi, se pomenește de „viterineri” de meserie, pentru prima oară, în anul 1833, în timpul ocupației rusești. ¹⁾

Puținele date ce am putut aduna până acum în această chestiune, sunt următoarele:

25 Noembrie 1542. Suntem în vremea domniei lui Petru Rareș în Moldova. S'a întâmplat atunci să se bolnăvească un cal frumos al Domnitorului, care l-a trimis Bistrițenilor, împreună cu un potcovar, ca să fie căutat și vindecat acolo:

„Misimus hunc fabrum nostrum cum uno elegante equo nostro claudicanti ad civitatem, ut sanaretur. Proinde rogamus Dominacionem ut equus post sanacionem rursus nobis metteretur...” ²⁾

Dupe o lună, la 21 Decembrie 1542, episcopul Tezaurariu Gheorghe Martinuzzi, scrie din Gilău, Bistrițenilor, tot pentru calul lui Petru Vodă: *„equum Petri Wayvode”*. ³⁾

1640. — Este anul când s'a tipărit Pravila bisericească dela Govora, în care se vorbește de *„oaiă buboasă”*. Călugărul care grăește cuvinte urâte *„curmezișate”*, trebuie alungat, căci *iaste ca o oae buboasă, să nu umple și alte oi de bube*. ⁴⁾

1) Dr. P. Samarian. Din trecutul medicinei veterinare. Buletinul Asociației Generale a Medicilor veterinari, nr. 7-8 din 1933.

2) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XV/I. Doc. DCCXCVII, pag. 429.

3) Idem. Doc. DCCC, pag. 430.

4) Bujoreanu, Pravila Bisericească dela Govora, pag. 118.

1646. — In Pravila lui Vasile Lupu tipărită in acest an, se vorbește despre „*omul turbat de dragoste*“. ¹⁾

Iar despre omul turbat pomenește și cronicarul Ureche: „*Domni răi și turbați...*“ ²⁾

1652. — In Pravila din acest an a lui Matei Basarab se vorbește despre mușcătura de șarpe, care se tratează „*au cu mai iuși și tari erbi, sau cu mai moi și mai blânde*“ ³⁾

1690. — Cronicarii dau foarte rari și foarte scurte știri despre moartea vitelor, și atunci o fac, nu ca să descrie boala, ci ca să înșire o verigă mai mult la lungul lanț al necazurilor poporului românesc. Așa, Ioan Neculce, amintește de epidemia din Noembrie 1690, care a distrus cavaleria lui Sobieschi, cel care intrase în Moldova s'o prade; era o iarnă așa de grea că:

„*au murit oastea mai bine de giumătate, de li-au rămas ca-rele și caretele și puscele cele mai mari... Zic, că nici Craiul, mai n'au fost având cal să încalce... Li lovise o boală de mu-reau și oamenii și caii...*“ ⁴⁾

1705. — Este anul când domnescul scriitor, Dimitrie Cantemir, a compus splendida poveste alegorică „*Istoria ieroglifică*“. In această carte, oamenii vremii, oamenii politici, sunt înfățișați în haină de animale. Caracterele fiecăruia din actorii acestei feerii, sunt redade prin însușirile bune sau rele ale animalului ce intrupează. Ici coela se presară precepte medicale, termeni de medicină și numele multor boli din cele cunoscute pe atunci. O descriere osebit de frumoasă face Cantemir despre turbare și simptomele ei:

„... *ca trupul dulăului se clătina și ca cum de duh rău turburat ar fi fost, cu fălcile căscate, cu buzele lăsate și cu balele aspumate, cuvinte cu stropi și stropi cu cuvinte amestecate, într'acest chip a imprăștia inceptu...*“

Sau: „... *din nări pufnind, pieptul isbind, din cap tremurând, din mâni aruncând, cu picioarele, ca dulăi turbați, țărna imprăștiind, din gură aspumând și toată icoana vrăsmășiei de la inimă in fața-și zugrăvind...*“

1) Bujoreanu, Pravile, gl. iv (32) și gl. 259, zac 39; pag. 45 și 245.—Longinescu. Legi vechi, pag. 188.

2) Gr. Ureche, in Letopiseți, vol. I, pag. 206, notă de N. Costin.

3) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Săborul 5-6, glava 98, pag. 390.

4) I. Neculce, in Letopiseți, vol. II, pag. 239.

Sau: „...ochii întorcând, fața în divuri (?) în chipuri mutând, voroava amestecând, limba bolborosidu-i, balele mergându-i și gura aspumându-i, scârșnetul glasului articolul și înțelegerea cuvântului îi astupa...“.¹⁾

1711. — Cronicarul Neculce pomenește de o mare epizootie ivită în acest an:

„Iară atunci începutu-s'au și un omor mare în vite, că așa mureau, cât nu mai biruiau oamenii să le despoae“.²⁾

1715. — În acest an, Dimitrie Cantemir a scris în latinește „Descrierea Moldovei“, care i-a fost cerută de Academia din Berlin, al cărui membru devenise la 11 Iulie 1714. În această carte, Cantemir descrie parte din animalele Moldovei; oile sunt de trei feluri: oi de munte, oi de Soroca și oi sălbatece; cele de Soroca au o coastă mai mult; cele sălbatece au buza de sus care „spânzură în jos de două palme, și din această pricină, când pasc, sunt silite să caute hrana mergând înapoi“; la gât n'au vertebre. Boii de Fălciu sunt cei mai frumoși. Porcii din ținutul Orheiului au o singură unghie nedespicăată, ca la cai. Caii de Moldova au unghii așa de tari că pot umbla și nepotcoviți; în Basarabia sunt herghelii întregi de cai sălbateci, etc. Dar nu pomenește nimic despre boalele animalelor.³⁾

1740. — Din acest an avem cea dintâi știre precisă despre o epizootie care a bătuit Moldova. Este vorba de vărsat. Cronicarul Neculce povestește că în timpul retragerii generalului rus Mûnich, din Moldova, țara a rămas pustiită și „...piereau vitele oamenilor câte scăpase de Moscali și intrase și boală în vite și în oi, vărsatul, de se potopeau cu totul...“.⁴⁾

Au mai fost ele și alte epizootii atât în Moldova, cât și în Muntenia, din pricina cărora Nemții închideau granițele, chip, să nu pătrundă boala și la ei, dar nu avem date asupra acestor epizootii. Închiderea granițelor se făcea numai ca să se impiedice comerțul de vite ce începuse între țările noastre și țările Apusului, în special cu Prusia:

1) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 258, 267 și 309.

2) I. Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 303.

3) Idem. Descrierea Moldovei, Trad. de Pascu, pag. 48 și următoarele.

4) I. Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 412.

„...Austria obicinuind destul de des a inchide granițele cu și fără temei..., comerțul Moldovei era împiedicat de Monarhia vecină în drumul său mai departe către țara lui Frederic al II-lea, care venea să caute în Moldova cai pentru cavaleria ușoară și mai ales oi și boi pentru aprovizionarea armatelor...”.¹⁾

Dintr'un manuscris dela începutul secolului al XVIII-lea, al cărui conținut l-am dat mai sus, se poate vedea ușor tratamentele care se prescriau atunci pentru turbare, pentru câine turbat, pentru râe căprească, pentru boală de care mor vacile, de boală câinească, de bubă vânătă sau de cea bubă, adică pentru pustula malignă, pentru melicul (?) la cal, pentru boală de picioare, etc.²⁾



1) A. D. Xenopol. Istoria Românilor, vol. IX, ediț. III, pag. 109.
2) Vezi pag. 186-196.

CAP. IV.

MORAVURI ȘI ATENTATE LA MORAVURI

Moravuri.

Citirea Pravilelor ne lasă uneori impresia că în vremile trecute, moravurile, mai ales în cea ce privește sexualitatea, ajunsese la o perversiune pe care numai astăzi o mai întâlnim. Nimic din cele ce numim astăzi perversiunea simțurilor, rezultat al desfrâului și lipsei de busolă morală, nu lipseau celor din epoca de care ne ocupăm aici. Pravilele, și mai ales cele bisericești, se ocupă de toate detaliile sodomiei, curviei, raporturilor sexuale anormale, cu atâta minuțiozitate și bogăție de documentare întru fixarea pedepselor, uneori drastice, că fără voe gândești la câtă stricăciune trebuie să fi fost pe atunci între oameni, dar mai ales printre clerici, că s'a dat atâta de lucru Praviliștilor.

Totuși, trebuie să ținem seamă că, aceste Pravile nu sunt decât traduceri din elinește și latinește, că prin urmare nu privesc atât poporul românesc, cât popoarele din limba cărora au fost luate. Pe de altă parte trebuie ținut seamă că în acele vremi clericii bisericilor noastre erau mai toți streini, mai ales Greci, că prin urmare nevoia de a se adapta dispozițiile acestor Pravile la noi, priveau mai puțin pe clericii noștri, și mai mult pe clericii străini de la noi, nărași în moravuri rele.

Cu acest corectiv înțelegem rostul dispozițiilor pravilnicești atât de minuțios încadrate și așa de severe în fixarea pedepselor.

Pe de altă parte, Cronicarii ni-au transmis o mulțime de exemple de Domnitori amoralii, înconjurați de curteni ca și ei, fără respectul cinstei, nici a lor, nici a semenilor lor. Dar, iarăși este foarte adevărat, că toate aceste exemple se referă la oameni adăpați tot la școala străinismului, crescuți la școala rafinamentului pervers al Țarigradului, fără nici o legătură temeinică cu poporul românesc; acesta, cu toate greutățile prin care a trecut, a rămas totdeauna sănătos trupește și mai ales sufletește.

S'a spus și se spune cu drept cuvânt, că femeia este temelie

cinstei unei case. Psalmistul Scheian din 1482 spune: „muiarea ta (este) ca vița roditoare în latura casei tale”.¹⁾

Un episcop italian, scrie Miron Costin, spune că recunoaște pe femeia româncă după obiceiurile și apucăturile ei, identice cu ale femeii latine în general, ceiace'i o dovadă mai mult de latinitatea Românilor:

N'are nevoie să citească la istorie cine sunt Moldovenii. „Pre o seamă de obicei foarte bune, îi cunosc cine sunt; așa libovnici la ospete; așa femeile lor se feresc de vederea străinilor și se dau în lături; așa, să nu treacă femeia pe dinaintea bărbatului pre drum sau pre cărare”.²⁾

Firește, sunt și femei rele; au fost pretutindeni și în toate timpurile, au fost și la noi. De aceea nu trebuie să surprindă observația ce face cronicarul Ioan Canta la citatul de mai sus al lui Miron Costin, observație plină de amărăciune: „... însă pară la vederea aceluși episcop; iar de atuncea încoace muierile țin drumul bărbaților și li se pun în spate”.

De altminterlea în această materie, opiniunea cuiva ține mai mult de întâmplarea care face să-i scoată în cale o femeie perfect onestă sau o imorală. Așa se face că un Paul de Alep, de exemplu, este scandalizat de purtarea Moldovencilor și încântat de Muntence:

„Femeile și fetele (Moldovence) sunt lipsite de orice modestie și cuviință; deși beiul (Domnitorul) le taie nasurile, le pune la stâlp și adesea le ineacă încât mai multe mii au pierit; dar toate astea nemica nu ajută pentru îndreptarea moralității lor”.

Iar mai departe: „Femeile măritate și fetele sunt aici (în Muntenia) fără pată, și foarte regulate în conduita lor. Orișicarea e cunoscută a fi făcut vreo faptă nelegiuită, e trimisă de bărbatul ei și isgonită la ocna de sare, de unde nu-i nici o scăpare; și acolo rămân înfundate pe viață”.³⁾

Dimitrie Cantemir, tânăr și desigur mai în măsură ca Paul din Alep, ca să cunoască femeia româncă, este mai puțin sever:

„...Femeile măcar că nu sunt oprite cu aceiaș grijă ca la Turci, de la privirea bărbaților, totuși dacă sunt de o condiți-

1) I. BIANU. Psaltirea Scheiană, vol. I. Psalmul CXXVII, pag. 430.

2) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 11.

3) Arhiva Istorică a României, tom. I, pt. II, pag. 69 și 96.

une ceva mai de seamă, rareori umblă pe afară de casă. Cele nobile sunt frumoase, dar mult inferioare în frumusețea celor de țărani; țărancele întrec prin exterior, dar cele mai adeseaori sunt lascive și pline de moravuri mai urâte".¹⁾

Termenul obișnuit pentru a numi pe femei este cel de muiare sau muere. Când este de condiție mai bună i se spune giupâneasă, iar bărbatului ei se spune giupân sau jupân. Spune Pravilistul: „*cela ce va lua două mueri și amândouă giupânese...*” Sau: „*sluga ce va fura în casa giupânu-său ...*”.²⁾ La fel grăește și Cronicarul: pe Miron Costin, când a murit „*l'au astrucat (ingropat) împreună cu giupâneasa lui*”.³⁾

Când femeia ajunge soție de Domnitor, i se spune Doamnă, sau Doamna Țărei, sau Doamnă de Țară. Scrie Cronicarul Niculai Costin:

„Doamna lui Antioh Vodă;

*Sau: „...s'au căsătorit Antioh Vodă, de au luat șie, Doamnă de țară, pe Catrina fata lui Dumitrașcu Ceaur de Valea Seacă”.*⁴⁾

Doamna Țărei, afară de foarte rari exemple dă totdeauna doze de virtuți excepționale. Ea știe să-și păstreze mândria situației și demnitatea ei de femeie chiar și în situațiuni nenorocite. Gheorghe Ștefan Vodă (1653) prinzând în Suceava pe Doamna lui Vasile Vodă:

*„...a vrut să-și rădă de dânsa. Ce, Doamna lui Vasile Vodă l-a probozit și a început a-l blestema și a-l sudui, și a-i zice dulău fără obraz, cum nu se teme de Dumnezeu, că i-au fost Domnul sau stăpân și i-a mâncat pita. Și așa i-a dat pace”.*⁵⁾

În genere femeia este socotită inferioară bărbatului, că spune Pravilistul: „*...muiarea este mai proastă și mai lesne spre cădere de cât bărbatul...*”;⁶⁾ iar Pravila Bisericească spune că femeile „*de vor urea ceva să învețe, acasă să-și întrebe bărbații'*”,⁷⁾ că: „*...mulțarea*

1) D. Cantemir. Descrierea Moldovei, trad. de Pascu, pag. 153-154.

2) Bujoreanu, Pravile, gl. -ei (15) și pricina ei, punctul s (6) și rp (80); gl. 237 și 348 zac 6 și 11. Pag. 33, 227, 15 și 278.—Longinescu, l. c., pag. 132, 52.

3) Niculae Costin, în Letopiseți, vol. II, pag. 39.

4) Idem, pag. 55 și 42.

5) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 187, punctul 32.

6) Bujoreanu, Prav., gl. ma (41), p. s. (6) și gl. 211, zac 6. Pag. 51 și 119. — Longinescu, pag. 214-15.

7) Idem. Prav. Matei Basarab. Săborul 5-6, gl. 68, pag. 387.

iaste roabă bărbatului, nici poruncește, nici oblăduiaște pe trupul ei ce bărbatul oblăduiaște". 1) Severitatea Pravilistului nu ține mult, căci repede își amintește că, în viață, amândoi soții trebuie să fie deopotrivă, că Dumnezeu a făcut din pământ numai pe Adam, iar pe Eva, a făcut-o din coasta lui Adam, să-i fie deopotrivă; de-ar fi făcut și pe Eva tot din pământ, s'ar fi dat prilej de ceartă, ar fi dat prilej „să se laude și să se slăvească bărbații”, că pământul lor a fost mai bun ca pământul femeii, și n'ar fi fost bine...! 2)

Bărbații datoresc ocrotire nevestelor lor, să le caute și să cheltuiască pentru căutarea lor când sunt bolnave, cu din averea lui, și numai când moare femeia cheltuește din averea ei:

„de se va afla muiarea cuiva în boală și va face bărbatul cheltuială la boala ei... să nu ia nemica (din zestre), pentru că un trup au fost cu dânsa, iar câte au cheltuit la îngroparea ei, acelea să le ia de la socru-său, care au luat și au ținut zestrele“.

 3)

Fetele se bucură de o deosebită atenție din partea părinților lor, că sunt mai neputincioase:

„iară fetei, învățăm, mai mult să i se dea avere de la părinți că iaste mai neputincioasă partea muerească, drept aceea mai mult se cade părinților a se griji de fetele lor“.

 4)

Pretutindeni și în toate timpurile femeia a căutat să placă bărbaților; în acest scop a recurs totdeauna la artificii de găteală și de infrumusețare. Din acest punct de vedere, zădarnice sunt toate sfaturile Pravilelor bisericesti, zădarnice sunt și amenințările, zădarnic va fi orice, pentru că cochetăria este înăscută în femei.

Femeia trebuie să fie totdeauna frumoasă, „ghizdavă”; termenul este întrebuințat și de Psalmistul Scheian din 1482. 5) Cantemir spune că „Elena, Doamna lui Menelau, era mai ghizdavă de cât toate muerile Greției, cu care protivnică nu era”. 6) Sau: „... chipul frumos și icoana ghizdavă ochiul veselește”. 7) Sau:

1) Idem. Invățăt. patriarh. Anastasie. gl. 14. pag. 425.

2) Bujoreanu. Prav. Matei Basarab. Invățături Patriarh. Anastasie. gl. 10. p. 422-23.

3) Idem. Invățături, gl. 267. pag. 247.

4) Idem. Pravila bisericască dela Govora. pag. 105.

5) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 86, rândul 24.

6) D. Cantemir. Hronicul. pag. 92.

7) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 246-247.

„... o fecioară ghizdavă și frumoasă de nainte-ne în picioare stătu, care cu ochii săgeta, cu sprâncenele arcu încorda, cu fața sânge vărsa, cu buzele inima spinteca, cu mijlocul viața curma, cu statul — morții ridica, cu cuvântul zilele în cumpănă măsură, cu răspunsul sufletul de la mormânt înturna...”¹⁾

Miron Costin spune despre o fată frumoasă că-i „iscusită de trup”: „...și o fată ce se prilejise între roabe, foarte iscusită de trup.”²⁾

Biserica condamnă femeile care își „cresc părul și-l impletesc sau îl văpsesc, sau îl increșesc, tocmindu-se spre stricarea celor care vor vedea.”³⁾ De asemenea, afurisește femeile care „își retează părul socotind că fac bine”, și pe cele care „se îmbracă în haine bărbătești.”⁴⁾

Cronicarul Neculce când descrie pe amanta lui Dumitrașcu Cantacuzino (1673-1675 și 1684-85), grăește cu mult alean: „...și era tânără și frumoasă și plină de suliman...”⁵⁾ Sulimanul este un termen care se întrebuințează și astăzi. În afară de suliman, pe atunci se întrebuința și „siurme”, un fel de piatră vânăta cu care femeile își făceau genele.⁶⁾

Pentru femeile și bărbații cari petreceau în desfrâu exista o terminologie specială, întocmai ca și astăzi.

Țiitoarea, este amanta de astăzi. I se mai spune și concubina, în opoziție cu concubin sau ibovnic, termeni ce se dau amantului. Termenul de țiitoare se întâlnește destul de des în Cronici și în Pravile. Cronicarul Neculce povestește că Gheorghe Ștefan Vodă (1653-1658), după ce s'a căsătorit în urma unor peripeții destul de romantice cu Safta din neamul Bueștilor, mai la urmă urându-i-se cu ea „umblând prin țări străine și-au trimis-o în țară aici... și el și-a fost luat o slujnică țiitoare, dintre acele țări streine...”⁷⁾

Pravilistul întrebuințează cuvântul de țiitoare, dar îl întrebuințează numai ca să-și arate tot disprețul pentru femeia care duce o viață urâtă în afară de legile căsătoriei; în acest sens, cu vădită intenție de a o umili îi spune „curvă”. Pentru Pravilist, țiitoarea se ține într'ascuns, ca să nu știe nimeni:

1) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 287-288.

2) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 300.

3) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Săborul 5-6, glava 92, pag. 389.

4) Idem, Săborul dela Gangra, glava 13 și glava 17, pag. 328.

5) I. Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 225.

6) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 21.

7) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 187-88, punctul 29-35.

„... de va fi având tatăl vreo muiare fiitoare, și feciorul nu va ști“ ... și dacă feciorul în neștiința lui „se va împreuna cu curva tătâne-său ...“, face „sânge amestecat și se va certa cu moartea...“. ¹⁾

Fiitoarea poate sta chiar în casa bărbatului, sau să stea „denafară“ :

„cela, ce va sili vreo fată, și după aceia cu voia ei o va lua de o va ține în casă, de'i va fi ca o curvă...“.

Sau: „când se va duce muiarea de la bărbatu'și, pentrucă bărbatul ei ține la vederea curve în casa sa, sau și denafară“. ²⁾

Însăși femeia măritată poate fi fiitoare, adică amantă altuia :

„cela ce va sfătui pe muiare să fure dela bărbatu'și și să-i dea lui fără numai de vor fi având împreunare rea...“. ³⁾

Concubin este termen întrebuințat de Șincai în povestea lui Radu cel Frumos, fratele lui Vlad Țepeș, care a fost ținut de Sultatul Mohamed al II-lea, pentru „fapte de rușine“ :

„...Mohamed al II-lea... pe (Radu cel Frumos) îl avea la sine din 1445, și-l folosea la fapte de rușine, fiindu-l la masă cu sine. Ci mare price a fost întru început între împărat și pruncul acesta, când au vrut întâiaș dată să facă cu el dupe năravul turcesc. Că după ce s'au intrupat în curtea împărătească, l-au surgunit la Caramanul, pentru că mai omorâse pre împăratul împungându-l cu sabia; dar după aceia s'a făcut concubin împăratului...“. ⁴⁾

Ibovnic, este termen întrebuințat de Pravilist :

„Bărbatul curvei... poate să trimită pre fiu-său... să-i ucigă muiarea împreună cu ibovnicu'și“. ⁵⁾

1) Bujoreanu, Prav. gl. f (9), p. ni (18) și gl. 244 zac 18; gl. ma (41), p. ai (11) și gl. 221, zac 11, pag. 25, 231, 51 și 219. Longinescu, l. c., pag. 98 și 215.

2) Idem, gl. is (36), p. fi (19) și gl. 252 zac 19; gl. zi (17) și gl. 179 zac 9, pag. 48, 240, 35, 199. Longinescu. Legi vechi, pag. 201, 144.

3) Idem, Pricina 15, p. rpv (182), gl. 348, zac 13, pag. 15, 278. Long. l. c., pag. 52.

4) Șincai. Cronica, vol. II, pag. 26-27.

5) Bujoreanu, Pr. gl. f (9), p. na (51) și gl. 244, zac 51, pag. 27, 233. Long. p. 105.

Libovnic, din slavonescul libovnik, înșamnă ibovnic, amant, cel ce iubește ceva. În Psaltirea Scheiană se spune „iuboste”.¹⁾

La 1 Iunie 1629, Barnowski Vodă adresându-se Bistrițenilor, întrebuițează termenul de „libov”: „... multă sănătate cu libov trimăt dumilor Voastre...”.²⁾

Cronicarul Niculae Costin spune despre Antonie Vodă Ruset (1675-78), că a fost bun „nelacom, bun la judecări, libovnic...”. În schimb, fiu-său, beizadeaua Alexandru „libovnic era la băutură și la alergături de cai...”.³⁾

Îngârli și desgârli, sunt termeni din Pravilele bisericești prin care se arată întovărășirea unui bărbat cu o femeie, un colaj cum am spune astăzi, sau din contră, desfacerea unei asemeni tovărășii:

„...de va fi om desăvârșit și se va îngârli cu o muiare... De nu se va desgârli, să nu se boteze”.⁴⁾

Curva sau cur'va, cum stă scris în Psaltirea Scheiană, este femeia rea care se vinde, este prostituata de astăzi. Din punct de vedere social și medico-legal, Pravilistul pune femeia prostituată pe treapta cea mai de jos a societății.

Dimitrie Cantemir îi spune „talanîță”: „a voastră ocară și blesmată mazăcie (ignoranță) ca talanîța dezmațată, pre uliță a să purta”.⁵⁾

Prostituata se cunoaște ușor „pre locul ce lăcuiăște și pre haina ce poartă...”.⁶⁾ Ea își face meseria „acea curvie la arătare” sau „pre ascuns”.⁷⁾

O prostituată se poate întoarce „den petrecerea ei cea rea” și să se cunune chiar cu „vre un bărbat cu lege...”.⁸⁾ Atunci se zice că „să va fi înțelepțit... va fi muiare de cinste”.⁹⁾

Del Chiaro, spune că prostituatele își au locul de bătae în cârciume:

1) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 235, rândul 3.

2) N. Iorga. în Hurmuzachi vol. 15/II, Doc. MDCCCLV, pag. 968.

3) N. Costin, în Letopiseși, vol. II, pag. 14 și 16.

4) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Răspunsurile lui Timotei. Întreb. 7-a, p. 413.

5) D. Cantemir. Hronicul, pag. 366.—I. Bianu, Psaltirea Scheiană, p. 157.

6) Bujoreanu. Pravile, gl. ig. (33), punctul z (7) și gl. 260 zac 7, pag. 46, 245. — Longinescu, l. c., pag. 191.

7) Idem, punctul g (3).

8) Idem, punctul s (6).

9) Idem, gl. me (45), p. v (2), gl. 108 zac 2, pag. 55, 176. Longin, l. c., p. 233.

„... în Valahia nu se află ospătării ca în celelalte țări din Europa, mai ales ca în Italia, astfel că dacă cineva vrea să capete vin, trebuie să-l cumpere de la niște cantine subterane, numite crâșme. Vinul e vândut de femei desfrânate, și de aici rușinea mare pentru un străin, ca să intre în crâșmă, unde'l așteaptă beția, desfrânarea și chiar furtul“. ¹⁾

Constantin Mavrocordat, în a treia lui domnie în Moldova (1748-49), a luat primele măsuri pentru strângerea și supravegherea prostituatelor pe care cronicarul Cogălniceanu le numește „femeile cele rele“. ²⁾

Pe femeile publice, spune Cantemir, le pedepsesc Vornicii de Poartă, cari judecă pricinele mici. ³⁾

Uneori chiar și Turcii în treacăt pe la noi pedepseau femeile rele. La 1 Februarie 1738.

„O femeie s'a plâns lui Suleiman Pașa că soldații i-au furat fata. Soldații au negat. În timpul nopții, Pașa s'a deghizat și s'a dus în cartierul soldaților. A găsit și a luat fata și o femeie care era de mai multă vreme printre soldați. Pe fată a dat-o mamei ei, pe femeie a trimis-o la ocnă, pentrucă se dusesese de bună voie printre soldați“. ⁴⁾

Cinghiasa sau cinghiaza, este „muiarea care cântă pe la veselii cu tambura“. Este socotită tot între femeile rele, prostituate, care nu pot fi „soții curate și nespurate“. ⁵⁾

Fețele bisericești sunt oprite să privească la cingheze și dacă un preot se găsește la o nuntă unde dansează și cingheze, preotul trebuie să iasă afară:

Creștinii care merg la nunți „să se ospăteze cu cinste iar să nu joace... sau să drângăiască (să bată în palme)... Preoții să nu caute să vază ceva pre la nunte, ce mai nainte de ce vor intra cinghiile sau măscăricii, carii fac glume, să iasă de acolo“. ⁶⁾

1) Del. Chiaro. *Revoluț. Valahilor*. Traducere de Cristian, 1929, pag. 18.

2) Enache Cogălniceanu, în *Letopiseți*, vol. III, pag. 215. — *Vezi* pag. 274-75, n. 1.

3) D. Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Traducere de Pascu, pag. 105.

4) Dapontes. *Partea II*, vol. I. *Efemeride sub domnia lui Ioan Const. Mavrocordat*. *Jurnalul războiului de 4 ani între Turci și Austro-Ruși, 1736-1739*.

5) Bujoreanu, *Pravile Matei Basarab*. *Invățăături*, gl. 76, pag. 165. — *Săbör 5-6*, glava 24 și 26, pag. 381. — *Canoanele Sft. Vasile*, glava 27, p. 403.

6) *Idem*, *săbörul dela Laodichia*, glava 53, pag. 339.

Țopana, femei care țopăe, dansatoare, intră în aceeași categorie de femei cu moravuri ușoare. ¹⁾

În general, biserica oprește pe creștini dela „jocurile... și podoa-bele muerești”, căci *jocul muerilor de pre la zborure, carele pornesc pre oameni spre șutiliri, văzându-le...*”, nu trebuiesc văzute. ²⁾

Curvar, este bărbatul care umblă dupe femei; „afrodiseu” îi spune Cantemir, ³⁾ iar **curvie**, este patima genezică proprie celor fără busolă morală.

Dimitrie Cantemir spune despre Români:

„Adulterele sunt rare la dânșii. Ca tineri însă, până se insoară, să se ocupe cu amoruri ascunse, ca și cum ar fi deslegați de orice reguli, ei consideră ca un lucru nu de dojană, ci de laudă, de unde adeseaori vei auzi la dânșii acest proverb: Fătul meu, ferește-te de furt și de prădăciune, căci de la furcă nu te-oi putea scăpa, dar de împreunare oprită, câtă vreme vei plăti bani de șugubinat (așa se chiamă cel care umblă după fete stricate și femei publice) nici o primejdie de moarte nu te paște”. ⁴⁾

Pravilele conțin o mulțime de pedepse de dat celor atinși de această patimă. Din cele multe dăm un singur exemplu:

„Oricine își va găsi fata sa cea de trup curvind cu cineva, poate să'i facă moarte, însă ca să ucigă împreună cu dansa și curvariul și să nu aibă nici o certare...”. ⁵⁾

Pe de altă parte, Cronicarii dau o mulțime de exemple de pătimiși genezici. Așa: despre Mircea cel Mare, Ducas, cronicar citat de Șincai, spune că era „foarte dat spre curvie”. ⁶⁾

Alt cronicar străin Dlugos, citat de Șincai, spune că „Alexandru, fiul lui Ilie, cât a căpătat domnia Moldovei (1451-55), prin ajutorul lui Cazimir, craiul Poloniei, îndată s'au dat spre curvie și beție”. ⁷⁾

Petre Rareș, spune Ureche „de nemica alta nu grijea, ce numai

1) Idem. Săborul 5-6, glava 26, pag. 382.

2) Idem, glava 61, pag. 386.

3) D. Cantemir. Istoria ieroglifică p. 9.

4) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Trad. de Pascu, pag. 155.

5) Bujoreanu. Pravile, glava 9 și gl. 244, zac 29, pag. 26 și 232. Longinescu. Legi vechi, pag. 101.

6) G. Șincai. Cronici, vol. I, pag. 386.

7) Șincai. Cronici, vol. II, pag. 24-25. Cronica ediția 1854.

cu toată casa sa petrecea în ospete și în desmerdăciune...¹⁾ Iar într'un raport străin se scrie că acest Domnitor avea legături cu o Evreică:

*„...venit etiam huc una mulier Iudea, quae semper curiam Imperatricis sequitur estque in summa eius gratia et propterea huc missa ut exustum palacium instituat edificare...”.*²⁾

Fiul lui Petru Rareș, Iliș Vodă (1546-51):

*„denafară se vedea pom inflorit, iar denlăuntru, lac imputit; că având lângă sine sfetnici tineri, Turci, cu cari ziua petrecea și se desmerda iar noaptea cu turcoaiice curvind, din obiceiurile creștinești s'au depărtat...”.*³⁾

Acestui citat am putea apropia o reflexie frumoasă a lui Dimitrie Cantemir: *„Vrednicia sufletului, nu de pe frumusețea trupului se măsoară; căci nebunul la chip frumos și trupului grea pedeapsă, și numele la mare ocară și-au scos; iar înțeleptul grozav și ghebos, nici au gândit vreodată, nici au făcut lucru fără folos”.*⁴⁾

Acest Iliș a plecat în Turcia, s'a turcit și a ajuns Pașă în Silistra cu numele de Mehemet. În locul lui a venit la domnie al doilea fiu al lui Petru Rareș, Ștefan Vodă (1551-52), care s'a arătat „cu curvie neastâmpărată”.

„...nu se răbda de femei cu bărbați, nu rămâneau fete fecioare nerușinate, nici giupănesele boerilor nebatjocorite”, și atunci boerii l'au omorât...

La care, Cronicarul Ureche adaugă: *„...care poate fi om ca acela, să-și vadă muerea silită și batjocorită, și să sufere? Carele nu va suspina, văzând fiică-sa, fecioară din sânul lui, ce o au cruțat, să o ia oarecine și să-și răză de dânsa? Și care slujitor sau boiaru, va primi să-i ia muiarea spre pohta sa cea neastâmpărată, și nu-i va gândi rău? Ce vină, dar, vom putea da celui ce nu poate suferi amarul inimei sale?...”.*⁵⁾

1) Gr. Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 203.

2) Hurmuzachi, vol. II/1. Doc. CLXXIV, pag. 215. Ieronim Laszky către regele Ferdinand.

3) Gr. Ureche, l. c., pag. 206.

4) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 57.

5) Gr. Ureche, l. c., pag. 208.

Uciderea acestui Domnitor pătimaș este foarte sugestiv povestită de Șincai, dupe cronicarul Orichovius :

„Ștefan și-a adus dascăli și două curve de la Turci, ca puzurea să fie lângă dânsul, de care amăgindu-se din zi în zi, sporeea în obiceiuri turcești“. După ce a ucis o sumă de boeri, spune Orichovie, își puse în gând să omoare tot Divanul ; boerii simțind, i-au luat înainte și pe când „era tiranul la râul Prutului, unde mersese să se desmerde cu curvele, numai cu 17 păzitori, și ținându-și cort lângă râu, dormea noaptea cu curvele, au dat preste el și au început a-l săgeta, carele, deșteptându-se din somn prin larma păzitorilor, după ce au fugit aceștia tare s'au apărât împotriva celor ce năvălise preste el, până când au smult Moldovenii cortul din carele bine se apăra, atunci au început a se ruga să-l erte, și să ia aurul care'l avea la el, dar neincetând boerii, când mai murea de ranele cele multe, au strigat : omoriți-mă dar !...“ .¹⁾

Alți Domnitori au fost la fel. Iancu Vodă Sasu (1579-1582), sas de origină, luteran de lege, lacom de bani, „curvar peste seamă, că nu numai afară, ci nici den curtea sa nu se ferea, că pre giupânesele boerilor săi, de la masa Doamnei sale, le scotea și le rușina“. ²⁾

După ce s'a retras de la domnie Petru Șchipul, la 1591, a venit Domn Aron Vodă cel rău, care :

„nu se sătura de curvărit, de giucat, de cimpoiași, pre care îi ținea de măscării“. — Pentru strângerea dărilor umblau nu numai „dăbilarii, ci și Turcii, de nu'și erau țărani volnici cu nimic. Muerile nu erau a lor, fetele le rușina și ce vrea să facă, făcea... Pre boeri, pentru avere îi omora ; giupânesele lor le silea. Ciude și posne făcea în domnia lui“. ³⁾

Nici măcar Vasile Lupu, inițiatorul compunerii Pravilelor, n'a fost mai de treabă :

„...că, cu sila a câteva case de boeri luându-le fetele, peste voia părinților, la țiitorie ; iar oamenii de casa lui, nepoții lui Vasile Vodă, mai mare silă făceau, luând băeții oamenilor în silă, la curvie“. ⁴⁾

1) Șincai. Cronici, vol. II, pag. 195. Citează pe Orichovius în Annalibus.

2) Gr. Ureche. în Letopiseți, vol. I. pag. 234.

3) Idem, pag. 239.

4) Miron Costin, în Letopiseți. vol. I, pag. 310.

Băiatul lui Vasile Lupu, Ștefan Vodă (1659-1661), a fost la fel:

„mesele și petrecaniile acestei domnii abia la vreo domnie să se hi prilejit, nu fără mari desfrânăciuni la lucruri preste măsură a curviei...”.¹⁾

Isprăvile feciorilor lui Antonie Vodă Ruset (1675-1678), în special ale beizadelei Alexandru „călăreț bun și curvar foarte”, ni li-au transmis Ioan Neculce și Nicolae Costin.²⁾ Dar tabloul ce face Neculce despre Dumitrașcu Cantacuzino (între 1673 și 1685) și descrierea lui Cantemir despre moravurile turcești, sunt neintrecute:

Dumitrașcu Vodă Cantacuzino era om bătrân, grec țarigrădean, de neamul lui de Cantacuzinești; și mai înainte fusese Vistiernic mare în Țara Muntenească, la Grigore Vodă Ghica; și era om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor, giambaș de cei de la Fanar din Țarigrad; și după acestea, după toate, era bătrân și curvar. Doamna lui era la Țarigrad; iar el aici își luase o fată a unei rachierite, de pe Podul Vechiu, anume Arhipoae, iar pre fată o chemă Anița, și era fiutoarea lui Dumitrașcu Vodă; și o purta în vedeață între toată boerimea; și o ținea în brațe de o săruta; și o purta cu sălbi de galbeni și cu haine de șahmarand, și cu șlic de sobol, și cu multe odoare impodobită; și era tânără și frumoasă și plină de suliman, ca o fată de rachierită; și o trimitea cu careta domnească, cu Seimeni și cu Vornici, și cu Comiși, ziua amiază mare, pe uliță, la feredeu, și pe la mănăstiri, și pe la vii și primblări, și făcea și pre boeri deși trimiteau giupănesele cu dânsa; și după ce venea de la primblări, trimitea giupăneselor daruri, canavițe, belacoase, căci i-au făcut cinste de au mers cu dânsa la primblare. Și după ce s'au mazilit, au luat-o cu dânsul și a dus-o în Țarigrad și a măritat-o după o slugă a lui, după un Grec. — Căutați frați iubiți cetitori, de vedeți ce este omenia și curvia grecească!, că el, de bătrân, dinți în gură nu avea; diminiața îi incleia de-i punea în gură, iar seara îi descleia cu un crop, și-i punea pe masă... Oh!, Oh!, Oh!, săraca țară a Moldovei ce norocire de stăpân ca acesta ai avut!...”.³⁾

Dimitrie Cantemir povestește despre Ibrahim, sultanul dintre 1639-49, din epoca despre care vorbim:

1) Miron Costin, în *Letopiseși*, vol. I, pag. 356.

2) I. Neculce, în *Letopiseși*, vol. II, pag. 213 și N. Costin, *Letop.* vol. II, pag. 14.

3) Ioan Neculce, în *Letopiseși*, vol. II, pag. 225.

„Ibrahim era dedat voluptăței. Se zice că toată viața și-o petrecea în plăceri senzuale; și când natura stoarsă nu-l mai ajuta, recurgea la băuturi iritante și alte mijloace ca să-și reînnoiască puterile pentru plăcerile venerice. Toate Vinerile, ceiace la Turci e Sâmbăta, le consacra zeiței Venus. Punea pe Marele Vizir sau alt slujbaș înalt să-i aducă câte o virgină frumoasă îmbrăcată în cele mai elegante haine. Pereții camerei lui de dormit erau de jur-impjur cu oglinzi, să se poată vedea singur în diferitele poziții ale actului său brutal. Pernele lui sunt umplute cu fulgii cei mai fini ca patul destinat plăcerii lui împărătești să fie cu atât mai prețios. În grădina Palatului numită Ghassi aduna de multe ori toate concubinele lui, le făcea să se desbrace cu totul și se desbrăca și el în pelea goală, necheza ca armăsarii și se arunca între ele; acestea, la porunca lui, trebuiau să se apere cu mâinele, cu picioarele, până când răpea pe una ori alta și-o siluia. Odată a văzut organul genital al unei vaci sălbatice; târât de pofta brutală, a cerut să i se facă din aur un model la fel, și l-a trimis în tot imperiul cu poruncă să i se caute o mure, la fel cu vaca, care să-i servească poftelor lui. În cele din urmă a găsit una pe plac și a făcut-o concubină. Iși făcuse o colecțiune mare de picturi, cari reprezentau diferite feluri de raporturi sexuale, și totuși toldeaua inventa poziții noi, necunoscute încă...“.¹⁾

Un ultim exemplu pentru ilustrarea morăvurilor timpurilor trecute, a celor chemați să conducă acest popor bun și temător de Dumnezeu, ni-l dă cronicarul Neculce, despre Grigore Ghica (1726-1735):

„era Domn curvar; multe fiitoare fete mari ținea, și apoi le înzestra și le mărita cu haine, cu odoare, ca pre niște fete de boeri. Numai nu se amesteca la fete de case mari, ce, de căpitenui mai de gios; și avea Doamnă și cuconi și nu se rușina, deși făcea casa de ocară, un om ca acesta...“.²⁾

Preacurvie și preacurvar, au acelaș înțeles ca și termenii de curvar și curvie, negreșit într'un sens superlativ. Diferența este foarte greu de tras între acești termeni.

La 1395, Patriarhul Țarigradului a afurisit pe Episcopii, preoții și boerii Moldoveni; cu acest prilej îi socotește pe toți ca „oameni răi și hoți, și prea curvari și tâlhari“.³⁾

1) D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman, pag. 386.

2) Ioan Neculce, în Letopiseși. vol. II, pag. 374.

3) Melhisedec. Cronica Romanului, partea I, pag. 67.

Pravilistul bisericesc socotește că :

„bărbatul carele are muiare și va face păcat cu alta carea e slobodă de nuntă, adecă nemăritată, acela nu se va judeca ca un preacurvar, ce ca un curvariu“. ¹⁾

Nici Cronicarii nu fac prea mare diferență între acești termeni; Niculae Costin adaugă o notă oarecum explicativă a celor povestite de Ureche despre viața destrăbălată a urmașilor lui Petru Rareș, și bazat pe citate bisericești întrebuințează acești termeni fără ai diferenția prea mult :

„Zice Sfta Scriptură, Levit XX : „Cela ce va preacurvi cu muierea altuia și va face curvie cu muierea vecinului său, cu moarte să moară curvarul și precurvarul“. Și la a doua lege zice Sfta Scriptură : „blestemat, carele doarme cu muierea vecinului său, și să zică norodul amin!“ Așa să fie. La Esdra, cap. III, zice : „depărtați-vă de muierele pământului și de muierele streine“. — Pavel Apostol, la Corint. I, zice : „Ferți-vă de curvie, că pe curvariu și precurvariu giudeca-i-va Dumnezeu“. ²⁾

Atâta depravare va fi creat desigur și o terminologie adecuată, pe care scrisul nu ni l-a putut transmite. Cronicarii și Praviliștii pudici nu ni-au păstrat decât un număr restrâns de termeni, dați cu multă grijă, ca să nu jicnească ; așa cunoaștem :

Împreuna, a împreuna, este actul sexual dintre soți, consfințit prin nuntă. Vrăsta permisă pentru nuntă este 14 ani la bărbat și 12 la femeie. ³⁾

Împreunarea nu este ertată, dacă cei doi soți au a se împărtași a douazi ⁴⁾ ; nici preotul n'are voe să se apropie de soție, dacă a douazi are de slujit Liturghie. ⁵⁾ În general Pravilele bisericești o-presc împreunarea soților Sâmbăta și Duminica. ⁶⁾ De asemenea este oprită împreunarea în timpul menstruației femeii, ca să nu se nască copii bolnavi, ologi, sau gubavi ⁷⁾ , și-i oprită șase până la opt zile de la curățirea completă :

1) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Canoanele Sft. Vasile, glava 21, pag. 402.

2) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 208, nota 1, de N. Costin.

3) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățăat., glava 95, pag. 171.

4) Idem, Răspunsurile lui Timotei, Intrebarea 5, pag. 410.

5) Idem, Invățăături, gl. 99, pag. 171.

6) Idem, Răspunsurile lui Timotei, Intrebarea 13, pag. 411.

7) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab, Invățăat. patriarh. Anăstasie, gl. 14, pag. 424.

„*Intr'o lege veche fu zis, in 12 zile să se ferească bărbatul de muiare, ca să se curățească, să nu se spurce; iar noi... am ales până a șasea sau a opta curăție deplin, învățăm a aștepta*”.¹⁾

Spurcata faptă, caracteriză raportul sexual. Spune Cronicarul: „*Și aceste încă să se știe, că prin slobozirea lui Dumnezeu, nerăbdând spurcata faptă, se pedepsesc de oameni Domnii răi și turbați*”.²⁾

Pohta neastâmpărată, este dorința nepotolită spre excese genitale. Este o expresie pitorească a Cronicarului Ureche, ca să caracterizeze această patimă: „... care slujitoriu sau boiaru, va primi să-i ia muiarea spre pohta cea neastâmpărată...”.³⁾

Păcate trupești sau trupezca poftă, sunt păcatele sexuale. În înțeles pur moral, păcate trupești sunt toate dorințele din afara creștiniei.

În *Lexiconul Slavo-Român* din 1649, se întâlnesc termenii „*fără pohte lumești*”, explicându-se acești termeni prin cuvintele: „*nevoire de frumusețile lumii*”.⁴⁾

Cantemir condamnă păcatele trupești, căci „*pre tine trupezca poftă te va amăgi și cu prea cumplita otrava sufletul îți va otrăvi*”.⁵⁾

Cu atât mai mult le condamnă *Pravilistul*:

„*Aceste certări să vor da numai celor, ce vor zălogi și vor nămi case, pentru să să facă acolo curvii și alte păcate trupești*”.⁶⁾

Desfrânat este numele celor ce duc viața ușoară în petreceri, iuboste și excese de tot felul. Cantemir spune „*desfrânat*” sau „*iuboste*”: „*cu desfrânata pornirea și nedumnăzăire...*”, sau: „*nu numai curvăritul și curvia, ci și iubostele și ziafeturile...*”.⁷⁾

Cronicarul *Neculce* spune despre *Grigore Ghica Vodă* 2726-1733):

„*și la toate era desfrânat; Curtea lui poftea să fie tot imbrăcată; pre nimeni din boeri să nu-i auză jalindu-se că-i scă-*

1) Bujoreanu, *Pravila bisericească dela Govora*, pag. 116.

2) N. Costin, în *Letopiseși*, vol. I, pag. 208, nota 2.

3) Gr. Ureche, în *Letopiseși*, vol. I, pag. 208.

4) Gr. Crețu, *Lexicon Slavo-Român*, pag. 106, rândul 156.

5) D. Cantemir, *Divanul*, pag. 221.

6) Bujoreanu, *Pravile*. Glava kf (29), punctul a (5) și glava 129 zac 5; pag. 42 și 185.—Longinescu, *Legi vechi*, pag. 175.

7) D. Cantemir, *Divanul*, pag. 222.

pătat sau olecăindu-se că sunt timpuri rele și nu s'au făcut roade, că se foarte mânia". 1)

Iar despre beizadeaua Alexandru, fiul lui Antonie Ruset Vodă (1676), spune că „era un stricat prin desfrânate fapte a curviei, că lua de prin țară fetele oamenilor cu sila, neavând nici o frică de către părintele său...". 2)

Din toate aceste exemple rezultă un fapt cert: desfrânarea și toate blestemățiile de care am pomenit, sunt numai în clasa supra-pusă, zisă conducătoare, compusă fie din străini, fie din oameni crescuți la școala străinismului. În schimb poporul a rămas neatins. A îndurat cu mucenicie toate vitregiile, toate neomeniile, a purtat ponosul tuturor rezelor practicate de cei cari trebuiau să-l conducă, dar el, poporul a rămas curat. Și a avut de răbdat nu numai dela conducători, ci și dela străinii stăpânitori, sau numai trecători prin aceste țări. Așa de exemplu, în a treia domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova (1748-49), Turcii neguțatori Lazi, erau o plagă neînchipuit de rea pentru bietul popor; că, ei „iau muerile și fetele săracilor cu sila de umblă cu ele, și pe bărbații lor îi gonesc cu săbiile și alte multe". Vrut-a Constantin Vodă să scape țara de acești Turci neguțatori și mult a stăruit să aducă la îndeplinire acest gând. Când a reușit, a pus de s'a făcut:

„hanuri prin toate târgurile ca să fie pentru conăcitul neguțătorilor și a Turcilor mosafiri, trecători, iar nu ca să mai conăcească prin casele cu mueri ca mai nainte". 3)

Iniințarea hanurilor publice pentru conăcirea călătorilor, alături de altă măsură luată tot de Constantin Mavrocordat, strângerea femeilor rele, despre care am vorbit mai sus, sunt măsuri de ordine și profilaxie contra rezelor moravuri, și desigur și contra boalelor venerice. 4)

Dar, în afară de prostituția înaltă, oarecum protejată, a acelei prostituții cunoscută de toți, contra căreia nu se pot lua măsuri din cauza persoanelor și mediului în care se practică, mai avem și prostituția patronată de anumiți breslași, profitori ai patimelor omenești.

1) Ioan Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 374.

2) N. Costin, în Letopiseși, vol. II, pag. 16.

3) Enache Cogălniceanu, în Letopiseși, vol. III, pag. 217.

4) Vezi pag. 274-75.

Pe acele vremi exploatatorul femeilor celor care „*iși dau trupurile de le spurcă bărbății cei răi și fără omenie, pentru puțină perzătoare de suflet dobândă*”, ¹⁾ se numește hotru, votru, lotru sau supuitor. Meseria lor se numește hotria, votria sau curvia.

Hotru, Votru sau Supuitoriu, insamnă proxenet.

Hotru poate fi „*bărbat ver muiare*”. ²⁾ Hotru își face meseria, hotria, ori în casa lui proprie exploatând femeile care „*iși dau trupurile*”, ori în casă închiriată înadins în acest scop. ³⁾ Meseria de hotru sau proxenet, atunci ca și astăzi, are un câmp mai mare de activitate, pentrucă hotru este și cel ce „*indeamnă muerile spre zburdăciune și spre poftă rea*”, cât și cela „*ce le amăgește cu alte meștersuguri, de le indeamnă spre curvie...*”. Hotru este și cel ce indeamnă „*vr'un cocon, de'l spurcă cineva și face sodomie...*”. Hotru este și cel ce indeamnă o fată ca să greșească. Hotru este și „*dăscălița muiare*”, la care își dă cineva fata ca să învețe carte, și în loc de carte învață blestemății:

„*...și încă'i va da și plată, să o învețe, și-i va da și hrană, ce'i va trebui, și aceasta, cu învățăturile ei cele rele o va îndemna și va tocmi pre vre un bărbat de o va răpi fără știrea părinților, atunce giudețul... să cearte pre dăscăliță, să-i vearse plumb topit în gură, să-i pogoare pre grumazi la inimă...*”

Hotru se zice „*hotru de față*”, când își exploatează propria-i soție, servindu-se pentru asta cu cuvântul, cu fapta, sau prin înșelăciune, pentru bani. În sfârșit, hotri pot fi chiar și copii: „*cucon micșor, sau fetișoară, de vor hotri cuiva...*” ⁴⁾

Intr'un document slavon din 1552, semnat de Ștefan Vodă, fiul lui Petru Rareș, se pomenește de cuvântul „*lotru*” scris cu literă slavonă „*lotra*”, cu care este arătat un răsvrătit contra Domnitorului. ⁵⁾

Șincai spune hotrului „*lotru*”. ⁶⁾ Se pare că acest cuvânt are înțeles de vânzător, de trădător. Se întrebuințează în Ardeal, pentrucă cuvântul vine dela ungurescul „*latrok*”. Un document din 29 Mai

1) Bujoreanu, Pravile. gl. kn (28), p. a (1), gl. 128, zac 1; pag. 41, 184. Longinescu pag. 171.

2) Idem. gl. kf (29) p. a (1) și gl. 129, pag. 42, 185.—Longinescu. Legi vechi, pag. 175.

3) Idem.

4) Idem. gl. kn (28) și gl. 128; gl. kf. (29) al fine. Pag. 41-42, 143-85.—Longinescu, l. c., pag. 171-175.

5) Melhisedec. Cronica Romanului, partea I, pag. 188-89.

6) Șincai. Cronica, ediția 1854, vol. I, pag. 332.

1606, vorbește de urmărirea unor „*lotri*“ din Bărgău și Rodna, înțelegându-se că sunt trădători. ¹⁾

Supuitor este sinonim cu hotru sau votru. Pravilistul bisericesc condamnă pe călugărița supuitoare: „*de se va afla, și se va mărturisii călugărița că iaste supuitoare, intr'acel ceas să fie streină și gonită*“.” ²⁾

Hotria, votria sau curvia este prostituția de bordel, este casa de toleranță. Prostituatele sunt „*mueri slobode*“, dar pot fi prostituate și „*roabele și slujnicele, de desmeardă bărbații pentru dobândă*“.

Prostituția se exercită în casa hotrului, sau în casă angajată în acest scop, pentru „*preacurvie și mestecare de sânge și alte fealuri de curvii și de lucruri scârnave... sau numai pentru svaturi rele spre curvii și spre alte scârnăvii*“.”. Prostituția se exercită și în alte locuri de întâlniri „*locuri de odihnă, ce vor fi, ori pre la vii, ori pre la prisăci, ori pren pomete, ori alte primblări asemenea acestora*“.” ³⁾

Cantemir numește aceste lăcașuri tănuite „*locurile pasiunei*“.” ⁴⁾

Din punct de vedere al gravității faptelor, prostituția copiilor „*ce se face cu voia părinților, este mai rea și lucru plin de rușine și de mai mare ocară de cât ceia ce să face între străini*“.” ⁵⁾ Iar despre bărbații care își prostituiază soțiile, Pravilistul spune:

„*...altă dată ii poartă pre toate ulițelele târgului cu pielea, pre mägari, și să fie cu fața spre coada măgarului, și muiarea lui să tragă măgarul de dălogul căpestrului cu mânuile sale, și intr'acel chip să-i bată, purtându-i prin tot târgul*“.” ⁶⁾

Atentate la moravuri.

În definitiv, toate cele descrise în capitolul precedent sunt tot atentate la bunele moravuri, dar asupra lor, societatea închide ochii, că nu poate face altfel. În schimb, oamenii și legile se ridică cu toată tăria contra violenței în materie de sexualitate și contra aberațiilor sexuale. Printre acestea, Praviliștii disting următoarele:

1) Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MDCLXXIV. pag. 830.

2) Bujoreanu, Prav. Matei Basarab. Invătățuri, glava 126. pag. 183.

3) Vezi nota 4 din pagina precedentă.

4) D. Cantemir, Istoria Ieroglică, pag. 203.

5) Bujoreanu, Prav., glava i (30) și gl. 130 al fine. Pag. 42 și 185. — Longinescu. Legi vechi. pag. 176-77.

6) Idem, gl. ia (31) și gl. 131 al fine, pag. 43, 186. — Longinescu. l. c.. pag. 178.

Sila, a rușina sau violul. Deși termeni aproape identici, totuși Pravilistul îi deosebește prin înțelesul ce dă fiecăruia, după împrejurări.

Sila se exercită asupra fetei, asupra fecioarei, numită și cocoană, spre deosebire de cocon, nume ce se dă băeților. Virginitatea, fecioria sau fetia este ocrotită de Pravile, iar Cronicarii vorbesc frumos despre fete.

Paul de Alep spune că „*in Moldova, fetele obișnuesc a pune pe cap cununi împletite din flori și erburi parfumate*”.¹⁾

O fată se numește „*fată de trup*” a cuiva, termeni prin care se afirmă paternitatea indubitabilă, sau „*fată de suflet*”, adică fata adoptivă. Pravila spune: „...*oricine își va găsi fata sa cea de trup...*”.²⁾ Sau: „...*cela ce răpește fată fecioară (sau cocoană, în Muntenia), sau roabă, sau fată de suflet...*”.³⁾

Pravilistul face deosebire între sila cu înțeles de viol și sila cu înțeles de atentat la pudoare. Acest din urmă act se poate exercita nu numai asupra unei fete, ci asupra oricărei femei, de-ar fi măritată sau văduvă, cu condiția să fie „*curată și de cinste*”; în acest caz fata sau femeia ofensată poate să ucidă pe atentator, că spune Pravilistul:

„*Or care fecioară, sau și văduvă curată și de cinste, de va ucide pre cela, ce va să-i facă silă și va să-i strice fecioria (feticia, în Muntenia), sau să o rușineze, nu va cerca cu nici un fel de certări; însă de'l va ucide într'acel ceas, ce au vrut să-i facă silă, iar nu altă dată...*”.⁴⁾

Siluirea unei fete este pedepsită:

„*Cela ce va face silă vre unei fecioare și-i va strica fecioria, de va fi bogat, să-și piardă giumătate den toată avuția lui, cât va avea, iar de va fi sărac, să-l bată și să-l gonească den locul lui...*”.⁵⁾

Pravilistul bisericesc este mai sever:

1) Arhiva Istorică a României, tom I, pt. II, pag. 80.

2) Bujoreanu, Prav. gl. f (9), p. kf [29], și gl. 244 zac 29; pag. 26. 232.—Longinescu. Legi vechi, pag. 101.

3) Idem, gl. vi (32) și 259, zac 12; pag. 44. 243.—Longinescu, l. c., pag. 182.

4) Idem, gl. ai (11) și gl. 246, zac 4, pag. 28-29, 235.—Longinescu, l. c., pag. 112.

5) Idem, gl. is (36) și gl. 252, zac 1; pag. 47. 239.—Longinescu, l. c., pag. 198.

„Cel ce va strica o copilă mai nainte până nu va ajunge la vârsta ei pre lege, aceluia să i se taie nasu...“. ¹⁾

Dacă fata îi logodită și o necinstește altul, pedeapsa devine și mai mare. În timpul lui Duca Constantin Vodă, ginerile lui Brâncoveanu, în a doua lui domnie (1701-703), a fost pedepsit cu moartea un asemenea făptaș :

„...au tăiat capul lui Goie, căpitanul de la Cohurlui, cu Pravilă, pentru căci au răpit o fată logodnică altuia, și l'au îngropat la Sft. Nicolai, și bucatele lui încă au dat fetei“. ²⁾

Când o fată 'i necinstită de tatăl ei, vinovatul se pedepsește cu moartea ; în Socotelile Brașovului, la 3 Ianuarie 1539, se trec :

„... pro 9 plaustris lignorum ad comburendum unum Valachum, qui cum sua propria filia concubuit ac rem habuit...“. ³⁾

Totuși, pedepsele n'au fost totdeauna așa de aspre. Dupe un vechiu obicei, sila și alte multe păcate de ordin moral, păcate numite „sugubine“ sau „deşugubine“ erau judecate de fețele bisericești, dupe Pravilele bisericești. Pedepsele obișnuite erau diferite amenzi, incasate în folosul Episcopilor, uneori în folosul domniei, de către anumiți funcționari numiți „deşugubinari“. Așa de exemplu, Mitrofan Episcopul de Huși, într'o carte din 1617, pomenește de pedeapsa ce s'a dat „feciorului lui Pătrașco croitorul pentru o deșugubină ce a făcut cu o femeie...“. Iar Horjea „care a căzut cu o muere și a făcut-o borfoasă, nu s'a putut îndrepta, ci a plătit deșugubina sa...“. ⁴⁾

Dreptul de a judeca aceste fapte de ordin moral, cât și delictele mici cari se pedepseau cu amenzi, a fost consfințit Episcopilor sau inputerniciților lor, protopopii, de către diferiți Domni ai Moldovei. ⁵⁾ Deflorarea se dovedește cu :

„glasul și cu țipetele, ce va striga, cându'i va face silă bărbatul, cine va fi, carele să auză vecinii și ceia, ce vor trece pre drum și să mărturisească, atunci se va arăta, cumu'i s'a făcut silă feței“.

1) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invătățuri, glava 255, pag. 241.

2) N. Costin, în Letopiseși, vol. II, pag. 48.

3) Hurmuzachi, vol. II/4, pag. 201.

4) Melhisedec, Cronica Hușilor, pag. 65-66.

5) N. Iorga, Istoria Bisericii românești, Ediția II, 1928, vol. I, pag. 81. Citează pe Melhisedec, Cronicile Romanului pt. I, pag. 126 și Hașdeu, Arh. ist. 1/1, p. 124.

Sau: „... pre sânge, ce să va arăta, pre hainele ei și pre cămeașa fetei“.

Sau: „... va giura, cum au fost fecioară întreagă... și când vor mărturisi și vecinii, cum au avut veaste de fecioară curată și și-au petrecut viața cu cinste...“.

Sau: „... când va mărturisi moașa cum iaste fată întreagă, atunce o vom creade, și aceasta încă când va fi muiare cu aceea de cinste moașa, și de o va fi văzut că iaste fată, și o va fi sacotit bine, cum iaste întreagă, și o au pipăit cu mâinile, și încă de-ar fi mai fost cu moașa două mueri, destoinice de-a să crederea și învățate bine la acest meșteșug“. ¹⁾

Când deflorarea se face cu voia fetei, părinții sunt de o severitate, care pare ciudată astăzi. Cronicarul Ioan Neculce povestește pitoresc, pedepsirea fetei Radului Vodă, care a fugit de acasă cu alusul inimei:

„Având Radul Vodă o fată din trupul lui, zic să fi fugit cu o slugă, eșind pre o fereastră din curțile domnești din cetatea Hărlăului, și s'au ascuns în codru; și au făcut Radul Vodă năvod de oameni și au găsit-o la mijlocul codrului, la fântâna ce se chiamă Fântâna Cerbului, lângă Podul de lut. Deci, pre slugă l'au omorât, i-au tăiat capul; iar pre dânsa au dat-o la călugărie și au călugărit-o“. ²⁾

Dar nu toți Domnitorii au fost ca Radu Vodă. Din contră, mulți au fost în fruntea celor care nu respectă nimic. Alexandru Vodă (1451-1455), „a fost otrăvit de aceia ale căror mueri și fete le mășgălise“. ³⁾

Mihnea Vodă a fost ucis în ziua de 12 Martie 1510, pe când se ducea la biserică, de un om care se răsbuna, pentru că Mihnea „i-a rușinat pe soru-sa“. ⁴⁾

Ștefan Vodă, în 1552 „nu se răbda de femei cu bărboși, nu rămăneau fete fecioare nerușinate, nici jupânesele boerilor nebatjocorite“. ⁵⁾

În timpul lui Aron Vodă, dăbilarii, adică perceptorii erau așa de neomenoși cu țărani „că muerile nu erau a lor, fetele le rușina și ce vrea să facă, făceau... giupânesele le sileau...“. ⁶⁾

1) Bujoreanu, Pr. gl. in (38) și 254, ad. fine, pag. 49, 241.—Longinescu, l. c., p. 205.

2) Ioan Neculce, în Letopiseși, vol. II, pag. 184, punctul 20.

3) Șincai cronici, vol. II, pag. 24-25.

4) Șincai. Cronici, vol. II, pag. 126.

5) Gr. Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 207.

6) Idem. pag. 239.

În 1673, Miron Costin a sfătuit pe Vizir, care venise contra Polonilor, să se tragă și să erneze mai în jos, nu în Moldova, ca să nu ia Enicerii „*muerile și copiii...*”.¹⁾

Beizadeaua Alexandru, fiul lui Alexandru Ruset Vodă (1675-78), „*făcea silă de lua fetele oamenilor cu sila, însă a oamenilor proști*”; dar Neculcea adaugă că „*nu numai a oameni proști, ci și a oamenilor de frunte și de cinste*”.²⁾

Dimitrie Cantemir spune că Vornicii de poartă, judecau pricinele mici :

„pe fecioara deflorată cu voia ei ori cu deasila, dacă au fost din popor poruncește să se cunune cu hoțul lor, la biserică, cu un preot, dacă însă una din cele două părți este de neam boeresc, raportează Domnului”.

*În acest din urmă caz, (părinții) ca să ascunză rușinea ce li-a făcut fata, măresc cât pot zestrea”.*³⁾

Au fost vremi când fetia era socotită drept marfă de preocupat în combinații de ordin politic. Cronicarul Ioan Neculce, ne spune că în timpul celei de a doua domnii a lui Niculae Mavrocordat, Stanislav, ca să capete domnia în Polonia cu ajutorul Turcilor, le făgăduia în dar cetatea Cămenita și un bir „*de câteva fete mari pre an*”, 50 se spune într-o notă a postelnicului Hurmuzachi. Turcii erau mari amatori de fecioare și n'atotputernicia lor, când treceau prin țările noastre „*ca niște oșteni păgâni ce erau, tot stricăciuni făceau, cu fel de fel de răsuri și batjocură a fete fecioare și a femeii înțelepte*”.⁴⁾

Rușina, a rușina este un termen pe care l-am întâlnit mereu în citațiile anterioare, uneori alături de cuvântul silă cu care ar fi similar, dar de care se deosebește tocmai prin nuanța isvorâtă din însăși înțelesul acestui termen, înțeles de rușine. Pentru că nu mai este vorba de silă, de violentare, ci de rușinea adusă tocmai de această silă. Pravilistul spune :

*„De vreme ce tot creștinul s'au prilejit de are pre călugăriță adevărată sor sufletească, deci cine o va rușina, veri cu voe, veri fără voia ei, acela rușinează cu adevărat pe soru-sa”.*⁵⁾

1) Ioan Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 201.

2) N. Costin, în Letopisești, vol. II, pag. 14.—Neculce, idem, pag. 213.

3) D. Cantemir, Descrierea Moldovei, Traducere de Pascu, pag. 105.

4) Ioan Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 345-46, 347.

5) Bujoreanu, Fravile, gl. ie (35) și 258 zac 3, pag. 47, 242.—Longinescu, l. c., p. 195.

Miron Costin povestind pățania Doamnei lui Eremia Vodă (1595-1606), cea batjocorită de Turci, spune că Doamna se tânguia: „*boeri, boeri!, rușinatu-m'au păgânii...*“.¹⁾ Iar Grigore Ureche spune despre Iancu Sasul (1579-1582), că „*era curvar peste seamă, că pre giupănesele boerilor săi, de la masa Doamnei sale le scotea și le rușina*“.²⁾

Sila, în sens de viol are nuanțe deosebite în înțelesul ce se dă acestui cuvânt. Din punct de vedere medico-legal, Pravilele disting:

1) Violul propriu zis, fără voia victimei, de violul consimțit:

„*Cela ce va face silă vre unei fecioare, ce'i o vor fi dat părinții să o hrănească, sau la moarte o vor fi lăsat pre mâna lui, să o grijască...*“.

Sau: „*.... iar de va fi fost cu voia fetei...*“.

Sau: „*muiarea ce i se va face silă cu voia ei...*“.

2) Sila, adică violarea minorelor este mai gravă și pedepsită mai tare.

„*ori cine va face silă a fecioară micșoară, încă să nu fie de 12 ai (ani), se va certa mai rău, de când ar fi fost fată mare de vrâstă*“;

Sau: „*ceia ce fac silă celor mici și încă de vrâstă fecioare...*“.

3) Sila sau violul poate fi făcut cu forța sau prin înșelăciune: „*de va fi fost acia silă a fecioarei cu o nevoe mare ca aceea...*“.

Sau: „*.... de va fi fost cu dezmerdăciune și cu zburdăciuni și cu dări și cu giuruințe și fără de nici o nevoe...*“.

4) Victima silei poate fi „*muiarea văduo*“, fată, sau ori „*ce fial va fi*“, iar făptașul poate fi oricine; dacă-i bogat, drept pedeapsă perde „*giumătate din toată avuția lui*“, iar de'i sărac, va fi bătut și „*gonit den locul lui*“. Când îi „*om den clirosul bisearicei*“, drept pedeapsă, este obligat să inzestreze victima violului. Se face însă o distincțiune: trebuie ca femeia silită, să „*fie muiare de cinste*“, nu „*de ocară, muiare rea, curvă*“.

5) Copii născuți din silă, adică din viol, n'au nici un drept de moștenire la averea părinților.

1) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 266.

2) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 234.

6) Sila, urmată de cununie, n'are nici o urmare rea. ¹⁾

Cronicarul Neculce povestește un frumos caz de silă urmat de reparația firească, căsătoria :

„Gheorghe Ștefan Vodă când era boer, murindu-i giupâneasa, a rămas văduvoi ; și tâlnind o giupâneasă săracă, frumoasă, tânără, anume Salta, de neamul Buescilor, au tâmpinat-o pe drum mergând cu rădvanul la Iași ; și au poprit rădvanul cu sila, și s'au suit fără de voe în rădvan, și au întors rădvanul înapoi la casa lui. Și pre urmă au primit și ea și s'au cununat cu dânsul, care au fost și Doamnă“. ²⁾

Pravilistul bisericesc iartă femeia care a fost siluită.

„femeia, care se va spurca de silnici, sau de prădători care o vor robi, și apoi va scăpa...“, nu-i socotită ca vinovată de ceva. ³⁾

Dasila, este un termen sinonim cu sila, întrebuințat de Pravilistul bisericesc, care spune :

„care e stricată cu dasila, n'are vină, și roaba sau slujnica apucată fiind cu dasila de stăpănu-său, n'are vină“. ⁴⁾

II) Ierosilia.

Insamnă sacrilegiu. Coprinde *„toate fealurile de greșeale, cu câte se atinge omul de besearică“*. De exemplu, dragostea vinovată a unui mirean cu o călugăriță din mănăstire *„sau și den afară de mănăstire..., sau cu vreo muiare ce să va fi giuruit... să fie călugăriță“*, cum și împreunarea cuiva cu o mireancă, în biserică.

A săruta o călugăriță nu-i ierosilie, totuși se pedepsește : *„cela ce va săruta călugăriță, să va certa după cum va vrea giudețul...“*. ⁵⁾

Cel ce rușinează o călugăriță este socotit ca și cum ar fi violat pe soră-sa, pentrucă orice călugăriță este *„sor sufletesc“* oricărui creș-

1) Toate citatele din pagina precedentă până aici, dela 1-6 sunt din I. Bujoreanu. Colecția de legi vechi, vol. III. Pravile. Glava is (36) și 252, ad fine. Pag. 47 și 239. — Longinescu. Legi vechi. pag. 198-202.

2) I. Neculce, în Letopiseși, vol. II. pag. 187. „O seamă de cuvinte“, nr. 29.

3) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invățături, glava 223, pag. 224.

4) Idem, Canoanele Sft. Apostoli, glava 49, pag. 405.

5) Bujoreanu. Prav. gl. ie (35) și gl. 258, zac 1 și 11 ; pag. 47 și 242. — Longinescu. l. c., pag. 195-97.

tin. Spune Pravilistul: „... tot creștinul s'au prilejit de are pre călugăriță adevărată sor sufletească...”.¹⁾

III) Sânge amestecat, este incestul. Este o chestiune de care Praviliștii se ocupă mult, și care revine foarte des în Invățăturile bisericesti.

Se socotește incest, raportul neertat dintre părinți și fii, tată și noră, între frate și soră, între unchiu și nepoată, între rudele de botez, între tată și fiul când au aceeași femeie. Pravilistul face diferență între incest și preacurvie și ține seamă de împrejurările agravante sau nu ale incestului, adică, când se face cu știință sau fără știință.

Incestul poate fi săvârșit înainte de nuntă, sau după nuntă „*intre obraze ce vor sui și vor pogorâ până intru a doua stepenă*” (spîță), adică împreunarea cu mama sau cu bunica, — în sus, și cu fata sau nepoata, în jos. Incestul cu rude colaterale este mai puțin grav.

Incestul este mai grav când se face cu sila, adică cu viol.

Și femeia poate săvârși un incest, dar ea se pedepsește mai cu milă „*de vreme ce iaste mai proastă și mai lesne spre cădere de cât bărbatul*”.

Pravilele pedepsesc incestul cu moartea, iar biserica cu afurisenia.²⁾ Am dat mai sus un caz de ardere pe rug a tatălui care a trăit cu fiică-sa.³⁾

Incestul de după nuntă, poate fi cu știință, când este socotit mai grav, sau fără știință și atunci intră în categoria preacurviei.

Chiar și între minori, copii „*încă mici de vrâstă*”, poate fi incest, dar atunci, ca să scape de pedeapsă, când ajung mari, trebuie să se despartă.

Ignorarea rudeniei, adică când se comite un incest între doi inși care nu știu că sunt rude, poate fi invocată drept scuză în incestul cu nuntă, dar nu poate fi invocată în incestul fără nuntă, că atunci intră în categoria preacurviei.⁴⁾

Aberațiile sexuale.

Sunt raporturile sexuale anormale. Acestea intră tot în categoria atentatelor la bunele moravuri. Aici deosebim:

1) Bujoreanu. Pravile, gl. ie (35), punctul g (3), vezi nota precedentă.

2) Idem, gl. ma (41) și gl. 211 ad fine. pag. 51, 218-19.—Longinescu, l. c., p. 213-16.

3) Vezi pag. 357 n. 3.

4) Bujoreanu, Pravila gl. mv (42) și 212 ad fine. Pag. 51, 219. Longinescu. l. c., pag. 217-21.

Malahia, adică „*cine'ş bate mădulariul în mâini*“, masturbăţia sau onanismul. Se practică de unul singur, sau între mai mulţi. Pravilistul spune: „*când se va face malahia între dânsii...*“, Se face din neştiinţă, din „*făr de minte*“, sau „*cu minte*“, adică din prostie sau se face cu voinţă.

Uneori se face incomplet între indivizi de sexe opuse: „*câte mueri se împreună cu bărbaţii, adică cu cineva şi nu vor fi făcând lucrul păcatului de tot...*“.¹⁾

Oricare ar fi sistemul practicat, Pravilele bisericeşti îl condamnă.

Slabazni sau **sablazni**, însemnă poluţie, ejacularea spermei în timpul somnului. Poate că acest termen să vie de la cuvântul „*blazne*“, întrebuiţat destul de des în Psaltirea Scheiană, cu înţeles de înşelăciune.²⁾ Pravilele bisericeşti deosebesc două cazuri: când poluţia se face din „*pohtă muerească*“, sau când se face din ispita diavolului. Adică:

„*De se va slăbăzni omul, acea săblaznă de va fi fost de pohta muerească, se pedepseşte; dar, de se va fi făcut de lucru diavolesc ca să împedice pe creştin de cele sfinte, nu se pedepseşte.*“

„*Pohta muerească este explicată în chipul următor:*

„*Un om are multă dragoste şi pohtă la o muiare, şi mintea lui depurarea iaste la dânsa şi la pohta ei, şi de se va săblăzni cu dânsa în vis, acela să nu se priceştuiască (să nu se împărtaşească), căci i-au fost mintea la dragostea ei*“.³⁾

Sau: „*Pentru ceia ce să săblăznesc, cărora li se face de le cură sămânţa trupului... de-i va fi adus mintea gând de pohtă de muiare... şi va fi venit de acolo săblăznirea şi vărsarea sămânţei; iar de nu va fi gândit nici unele de acestea... iaste priemejia dracului...*“.⁴⁾

Sau: „*Preotul ce va vrea să slujească Liturghie, şi-i va veni de'i va cura trupul în vis, şi va şti că iaste acel lucru de pohtă muerească să nu slujească*“.⁵⁾

Pravila dela Govora amestecă aceşti doi termeni, malahia şi săblazna. Spune Pravilistul:

- 1) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invăţături, glava 329, pag. 265-266.
- 2) I. Bianu, Psaltirea Scheiană, pag. 454. Intrebuiţat de Coresi.
- 3) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invăţături, glava 170, pag. 197.
- 4) Idem, Răspunsurile lui Timotei, Intrebarea 12, pag. 411.
- 5) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invăţături, glava 98, pag. 171.

...de va fi căzut intru malahia, ce să zice, să-și fi făcut să-blaznă cu mâna sa...".

Sau: "... iaste și malație muerească, ce iale lucrează una cu alta...".

Sau: „(săblazna) o face omul însuși cu mâna lui, iar alta-, unul cu altul face, alta-iară, cu coapsele lui face". 1)

Cantemir spune: „Să nu te singur pre sine imblăznești...". 2)

A se spurca în buze, este un raport sexual incomplet, numai în nivelul labrelor vulvare, sau poate între buzele gurei :

„Preotul și diaconul, de vor mărturisi, că se au spurcat numai în buze".

Sau: „a se spurca în buze în multe feluri se tâlcuește : ce pentru un lucru rău, nu trebuie a scrie...". 3)

A spurca în gură, este iarăși o aberație sexuală. Spune Pravila :

„Diaconul de se va spurca în gură, să se scoață ; ce iaste aceasta? iară să știi, că iaste mădulariul cel de rușine, de jos, iar deși va pune rușinea în gura muerei, și va fi curare, ce se tâlcuește spurcată în gură...". 4)

Prespre fire, este un termen generic care indică toate raporturile sexuale anormale. Pravilele disting trei categorii de păcate prespre fire.

„dentăi, când se împreună neștine trupește cu maică-sa ce l-au născut, sau cu fata's, sau cu soru-sa ; deci acest păcat se chiamă sânge amestecat. Al doilea, când se împreună neștine prespre fire cu vre un dobitoc, fie ce fial va fi. A treia, când să împreună neștine cu fie ce obraz parte bărbătească, care lucru mai pre scurt să chiamă sodomie". 5)

Cine are raporturi prespre fire „cu muiare, sau cu voinic, sau cu dobitoc", nu poate fi preot. 6)

1) Bujoreanu, Pravila bisericească dela Govora, pag. 95, 99 și 93.

2) D. Cantemir, Divanul, pag. 211.

3) Bujoreanu, Pravile Matei Basarab, Canoanele Sft. Vasile, glava 66, pag. 406.

4) Idem, Pravila bisericească dela Govora, pag. 90.

5) Idem, gl. if (39) și gl. 333 zac 1 ; pag. 49, 266.—Longinescu, l. c., pag. 207.

6) Idem, Invățături, glava 58, pag. 161.

Raporturile prespre fire, sau afară de fire, între soți, sunt motiv de divorț. ¹⁾

Dintre raporturile prespre fire așa cum le clasifică Pravilistul, am vorbit deja despre incest, rămân de cercetat raporturile cu animalele și sodomia.

Zăcător de dobitoace, este omul care are raporturi sexuale anormale cu animalele. I se spune și „*spurcătoriu de vită*”, ²⁾ sau simplu „*stricat*”, înțelegându-se prin acest din urmă termen omul căzută în cea mai de jos și mai urâtă imoralitate :

„... pre zăcătorul de dobitoace ca pe un necurat chiamă-l stricat; deci va, pre unii ca aceia care fac stricăciune la mueri, afară de fire, sau la bărbați, sau la dobitoace, stricând pe dânsii, sau dând și el altora a lui stricăciune, ca cum i-ar trebui să se sature de păcate...”. ³⁾

Pravila pedepsește pe acești oameni în cea mai de jos și mai urâtă imoralitate și le distruge chiar și cadavrele lor :

„Bărbatul, ce să va împreună cu dobitoc parte femeiască, sau muiare, ce să va împreună cu dobitoc parte bărbătească, întâi li se taie capetele și după aceea să ard în foc cu acel dobitoc împreună, cu carele să va fi împreună”. ⁴⁾

Sodomie, sau spurcata sodomie, adică „când se împreună neștine cu fiecă obraz parte bărbătească”.

Cel ce face sodomie se numește sodomlean.

Sodomia se poate face „între coconi micșori, ce nu vor fi încă de vrâstă”, și vina lor se pedepsește mai puțin; sau se face de om mare asupra unui copil și atunci victima poate ucide pe atentator. Radu cel Frumos, spune Cronicarul, era ținut de sultanul Mahomed al II-lea, „și-l folosea în fapte de rușine... Când au vrut întâiaș dată să facă cu el după năravul Turcilor... mai omorâse pre împăratul”. ⁵⁾

Sodomie se poate face și cu femeia „prespre fire”; se poate face chiar și între femei, când „...muiarea se va împreună trupește cu altă muiare”. ⁶⁾ Și în slârșit, se poate face cu orice „alt obraz parte bărbătească”.

1) Bujoreanu, Pravile, glava 231, pag. 225.

2) Idem, Pravila Matei Basarab, Invătățuri, gl. 332, pag. 266.

3) Idem, Săborul de la Anchira, glava 17, pag. 324.

4) Idem, Pravile, gl. m (40) și 334, pag. 51, 268.—Longinescu, l. c., pag. 212.

5) Șincăi, Cronici, vol. II, pag. 37.

6) Bujoreanu, Pravile, gl. fi (19) și gl. 181 zac 4; pag. 36, 199.—Longinescu, l. c., p. 148.

Sodomlean poate fi și om din „*clirosul bisericei*“, în care caz, vinovatul perde toată averea și se pedepsește cu moartea. Un exemplu de aplicarea acestei pedepse, încă înainte de a se fi publicat Prăvelele, petrecut între 1572-1574, ni-l dă cronicarul Ureche:

*Domnitorul Ioan Vodă Armanul „băgat-au în foc, de viu, pre Vladica Georgie, de au ars, dându-i vină de sodomie, auzind că are avuție“.*¹⁾

Sodomlean poate fi oricine. Pravilistul spune:

„sodomlean se cheamă încă și cela, ce cu mâna sa face vârsare“.

Sau: *„Or care muiare va meștersugui, de va miarge la altă muiare ca un bărbat, cu cinii ca acealia... și frecându-se iale acolo, de va arunca sămânța una la alta...“.*

Sau: *„de să vor afla frecându-se două mueri una pre alta, încă fără de nici o cinie, până când să vor slobozi amândouă“.*

Sau: *„care muiare va face în loc de bărbat cu vre un copil... este sodomleancă“.*

Sodomia este complectă, desăvârșită, sau incomplectă când se face „*numai vârsare pre dinafară prentre coapse*“. Se poate face și asupra unei persoane care doarme. Poate li și mascată și atunci vinovatul se cunoaște după exteriorizarea unor anumite inclinări: „*cel ce va săruta copil cu râvnă*“, sau „*să prinză neștine copil cu deasila să-l sărute, face prepus, cum iaste acela sodomlean*“.

Dovada sodomiei se face cu martori cari să declare că au văzut „*pre sodomlean, apucatu-sa de copil și vrea să-l intoarcă cu fața în gios, cu de-a sila*“. Cu țipetele copilului, cu „*cămeașa copilului cu sânge*“, însăfârșit „*moașa și vraciul pot să mărturisească, de vreme ce vor fi văzut copilul, și de vor cunoaște făcut-au sodomie, au ba*“.²⁾

Dovada se face și cu unele prezumțiuni, „*când va dormi neștine într'un pat cu copil tânăr*“, sau „*sărutul cu de-a sila*“, sau reputația pe care o are cineva ca sodomlean.

Stăpânirea turcească dela noi, pe de altă parte nevoia Domnitorilor de a bate mereu drumul Țarigradului, pentru a căpăta sau

1) Gr. Ureche. In Letopiseți, vol. I, pag. 224-25.

2) Bujoreanu. Prav. gl. if (39), gl. fi (19), gl. 333, 181 în întregime. Pag. 49, 36, 266, 199. — Longinescu, pag. 207-212, 147-48.

a-și păstra domnia, au fost prilej ca sodomia, să fie cunoscută și practică la noi, de către cei care veneau în contact cu Turcii vicioși. Pentru că Turcii practicau sodomia. În incursiunile lor războinice căutau să-și asigure totdeauna o pradă cât mai bogată de copii, pentru satisfacerea acestei perversiuni.

Cronicarul Grigore Ureche povestește că în 1475, când Turcii au cucerit Kaffa, au luat mulțime de robi, printre cari „un galion (corabie) ce avea înăuntru 150 de copii tineri, luați din Kafa, pentru spurcata sodomie a preacurvarului Turc, și ce era dobândă mai bună au dus la sultanul Mehemet, fiind ispravnic pe acel galion un grec”. Și, adaugă Cronicarul în chip de indignare: „iată și pezevenchi greci!”.¹⁾

Ștefan, feciorul lui Vasile Lupu „nu căuta trebile domniei, ci curviile, nu numai cu partea femească, ci și cu partea bărbătească...”.²⁾ Iar nepoții lui Vasile Lupu, „luau băeții oamenilor în silă la curvie”.³⁾

Pravilele bisericesti pedepsesc cu toată asprimea pe cei ce practică sodomia: „...cela ce va face această grozăvie a zăcerii cu bărbat, ani 18 să nu se cuminece”.⁴⁾ Și cu toate acestea, se pare că sodomia era așa de răspândită mai ales printre copii, că la un moment dat, Pravilistul însuși exclamă: „bine că de au fost și copil, și n'au cunoscut păcatul — caută de vezi...!”.

Sodomia între copii este un impediment hotărâtor pentru a se face cineva preot. Zice Pravilistul:

„...de va fi fost neștine cocon mic și s'au amestecat cu altul în păcate, și i s'au slobozit curarea între coapse numai”, acela se canonește înainte de a se face preot; însă „de nu se va fi făcut păcatul deplin, să fie intrat mădularul în șezutul copilului, iar de va fi intrat într'ânsul, să nu să facă preot”.⁵⁾

Toate greșelile contra bunelor moravuri, se judecă de Mitropoliți sau Episcopi, fiecare în eparhia lui:

„cu svânta pravilă, carii vor fi în eparhia svinții sale, și iarăși să aibă a socoti de cuscrie, de cumătrie, de sânge amestecat, oamenii ce petrec fără lege; nime să n'aibă treabă a-i opri sau a-î giudeca, ce cu giudecățile lui Dumnezeu spre oa-

1) Gr. Ureche, în Letopiseți, vol. I, pag. 164, nota.

2) Șincai, Cronici, vol. III, pag. 93.

3) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 310.

4) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invățături, glava 332, pag. 266.

5) Idem, glava 58, pag. 161.

meni ce vor petrece fără lege, iar svinția sa părintele și rugătorul nostru, precum le scrie cărțile și de la alți Domni ce au fost mai inte de noi...". 1)

Dreptul Clerului de a judeca pricinele de „șugubinat“, 2) s'a păstrat în Moldova până târziu, până în secolul al XVIII-lea. Amenzile ce se dădeau se incasau în folosul episcopilor sau al domniei. La 1742, Constantin Mavrocordac numește un vornic la Bârlad, să strângă „gloaba pântecelui“ și gloaba pentru „sânge amestecat, de s'a tâmpla a făta (a naște)“, iar protopopul „să-i giudece cu Pravila și să-i globească“ 3)

Acest obicei a fost și în Muntenia; dacă n'avem acte vechi în această chestiune, în schimb avem acte mai noi prin care se reînnoște acest drept al Clerului. La 22 Septembrie 1782, Mitropolitul însărcinează pe protopopi să cerceteze:

„de curvii, de hrăpirea fetelor, de posatnice, de amestecarea, sangelui, de paragonia nunței a patra, de fermecători, de vrăjbi intru bărbat cu soția lui; unde va dovedi vreuna dintr'aceste necuviincioase fapte, să facă judecată după învățătura ce are dela Prea sfinția Sa, și de nu le poate face îndreptare, adecă numai cu închisoarea de femei la protopopi, iar pre bărbat la închisoarea politicească...“, să înștiințeze pe Mitropolit care'i va judeca dupe Pravile și le va lua taxe pentru treapăd, (pentru alergătură). 4)

1) Melhisedec. Cronica Romanului pt. I, pag. 303-304. Ordinul lui Cantacuzino, dat în 1674. — Idem. Cronica Hușilor, pag. 130-131. Hrisovul lui Iliaș Alex. Voevod, dat la 26 Oct. 1667, către Episcopia de Huși. — Idem. Cronica Hușilor, pag. 264.

2) Vezi pag. 357, n. 4 și 5.

3) N. Iorga. Anciens documents de droit roumain, vol. II, pag. 282-285.

4) V. A. Ureche. Istoria Românilor. Vol. I. Seria 1774-1786, pag. 265.

CAP. V.

CHESTIUNI DE MEDICINĂ LEGALĂ

Starea civilă.

Acte de stare civilă nu existau. Totul se stabilea, la nevoie, cu martori și jurământ. De exemplu, dacă murea cineva în război, văduva, ca să se poată remărita, avea nevoie de mărturia mai marelor oștilor „*stând nainte și sfânta Evanghelie...*”.¹⁾

Logodna, atunci ca și astăzi precede nunta. Logodna era un act tot atât de solemn și tot atât de tare ca și nunta, încât nu se putea desface decât aproape în aceleași împrejurări care admit și divorțul.

Logodna este tocmeala nunței. Uneori se face de către părinți atunci când viitorii soți nu sunt decât copii mici, totuși angajamentul luat este obligator. Se cunoaște întâmplarea lui Duca Vodă cel Bătrân, care a fost obligat să-și mărite fata cu un sluțit de boală, pentru că angajase această căsătorie pe când mirii nu erau decât copii.²⁾

Logodnica trebuie să fie fată. La nevoie trebuie să aducă dovadă de bună purtare. La 12 Martie 1698, se dă o asemenea mărturie de către sătenii din Zagra:

„Noi, seteani, indereptăm de fata lui Gavril, cum a fost până acmu: din copilărie până ce au venit vreme de s'au iubit cu 1 (un) Neamț, noi știm că au fost curată; nime nu poate zice într'alt chip; indereptăm noi seteani, cu giurământ cum au fost fată până acmu, cu nime n'au inblat, cu nime n'au vorovit, numai singur cu Iosif Miler. Noi, seteani, dăm dereptate feței lui Gavril cum au fost fată curată, din coconă până acmu”.

*Urmează semnăturile și întărirea cu pecete.*³⁾

Este drept că aceasta se petrecea în Ardeal.

Când se dovedește că logodnica nu-i fată, asta-i mare necinste. În asemeni cazuri „*patul nevăpsit, nu se mai slăvească*”.⁴⁾ Iar:

1) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Săborul 5-6, glava 89, pag. 389.

2) Vezi pag. 282 n. 3. — I. Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 215.

3) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MMDCCCLIII, pag. 1466.

4) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 103.

„mirele — a douazi, convoacă pe consăngenii lui și le spune că pe mireasa sa a găsit-o necurată (căci așa numesc ei pe cele stricate), îi pregătesc o căruță foarte proastă cu hățuri rupte, la care, în loc de cai, înhamă pe părinții care venise la ei, și cu bătaii îi silesc să-și iee acasă fata pusă deasupra ca o curti-zană.

Nimenea nu poate opri această căruță în stradă ori pe drum, și dacă cineva ar îndrăzni să libereze pe părinți, pe lângă bătaii, va fi pedepsit chiar și de judecător ca infractor al legilor și obiceiurilor țării.

Mirele reține apoi toată zestrea, și dacă va fi făcut cheltueli la nuntă, le scoate prin hotărârea judecătorului dela părinți pentru neglijența siluitei.

Așa își bat joc de bieții părinți la țărani; nobilii însă, își păzesc fiicele mai strâns..., dar dacă au înțeles că fata lor a fost găsită violată, sau compensează prin alții castitatea fiicei, dându-i sate ca zestre ori cu bani mulți, iar dacă ginerile n'a vrut să se liniștească, o iau pe fată acasă, și lui îi dau libertatea de a-și lua altă nevastă".¹⁾

Nunta sau căsătoria. Bărbatul căsătorit se numește însurat. Cel care nu se căsătorește se spune că „junește”. Călugărul trebuie să junească „iară de nu va putea să junească, ci va vrea să se însoare”, dacă este cleric se pedepsește.²⁾

Vârsta legală pentru căsătorie este 14 ani pentru bărbat și 12 pentru femei. Uneori nunta se face între soți foarte distanțați ca vârstă; Cronicarul spune că fata cea mai mare a lui Mihai Vodă Răcoviță, de 25 de ani, lua de soț pe Scarlat, feciorul cel mai mare al lui Grigorie Vodă, care era de 15 ani...³⁾

Pravila dela Govora fixează vârsta de 15 ani pentru bărbatul de însurat și 12 pentru fată.⁴⁾

Căsătoria ca și toate actele stărei civile fiind sub egida legilor bisericești, nu devine valabilă decât numai după săvârșirea slujbelor religioase.⁵⁾

Scopul căsătoriei fiind procreierea, când cineva „nu va face fe-

1) D. Cantemir, Descrierea Moldovei. Traducere de G. Pascu, pag. 163.

2) Bujoreanu, Pravila Matei Basarab, Invățături, glava 176, pag. 198.

3) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 388.

4) Bujoreanu, Pravila bisericească dela Govora, pag. 123 și pravila Matei Basarab, glava 230, pag. 225.

5) Idem, Pravila Matei Basarab, Invățături, glava 173, pag. 197.

ciori cu muiarea lui cea dintâi, nici cu a doua, acela să se lase de a se mai însura..."¹⁾

Femeia care nu face copii se numește „nepłoditoare”.²⁾

Divorțul sau a se împărți. Din punct de vedere juridic, Pravilistul prevede toate cazurile de „sminteli ale nunței”, adică piedicele ce se opun căsătoriei: inrudirea de sânge, inrudirea spirituală din botez sau din călugărie, vârsta, erezia, etc.³⁾

De asemenea se prevăd toate împrejurările juridice care pot duce la separarea de corp și la despărțenie.

Din punct de vedere medical este interesant de știut, că Pravilele admit despărțenia între soți pe motiv de boală, ca: nebunia sau îndrăcirea, patima sau lovitura ce lovește, adică epilepsia, lepra sau omul gubav, neputință sexuală sau bărbatul famen; apoi diferitele aberațiuni sexuale: sodomia, raporturi prespre fire, și în sfârșit, abaterile dela morală, fie abateri de natură spirituală ca erezia ori practicele vrăjitoarești, fie abaterile dela îndatoririle morale ce și dătoresc soții între ei.⁴⁾

Sarcina. Femeia gravidă se numește grea, grecioasă, îngroșată sau îngrecată.

Pravilistul spune că femeia văduvă nu se mărită din nou timp de un an „ca să nu se tâmple muiarea grea”⁵⁾

Sau: „muerea grecioasă când va vrea se va boteza... că doar se botează rânza muerei ce va să nască, în care iaste pruncul...”⁶⁾

Sau: „de se va tâmpla muiarea grecioasă care se va spăla la bae...”⁷⁾

Sau: „au fost oare undeva un cocon, carele nainte până a implia 9 ai (ani), îngroșe (ingrecă, în Muntenia), pre mamcă (doica), ce-l apleca (alăpta); și de aceasta nu este a să mira, că mulți coconi s'au aflat de micșori atâta de tari la fire, cât au putut lucra ca și cei mari bărbați...”⁸⁾

1) Bujoreanu. Pravila bisericască dela Govora, pag. 112.

2) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român, pag. 184, rândul 2104.

3) Idem. Pravile. Glava zi (17) și si (16), și glava 179 și 215; pag. 35, 199, 34 și 199, 34 și 136. Longinescu. Legi vechi, pag. 143 și 136.

4) Vezi acești termeni: nebunia, epilepsia, lepra, etc.

5) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invătățuri, glava 261, pag. 246.

6) Idem. Săborul din Neochesărea, glava 6, pag. 327.

7) Idem. Invătățuri, glava 285, pag. 253.

8) Idem. Pravile. Glava ng (53), punctul gi (13) și glava 356 zac 2; pag. 60 și 284.— Longinescu. Legi vechi, pag. 259.

Sau: „...de se va tâmpla a ingreca muiarea cându'i cură sângele...”.¹⁾

Sau: „oricine's va găsi fata grija de prunc, poate să o ucidă de tot”.²⁾

Cronicarul Enache Cogălniceanu, vorbind despre domnia lui Constantin Racoviță, scrie că Doamna Soltana „...este grea...”.³⁾

Sarcina se cunoaște prin suprimarea menstruației: „...cunosc murile că sunt greicioase, când nu văd că le cură lunătăcia...”.⁴⁾

Se cunosc și erori de diagnostic în sarcină. Soltana, soția lui Constantin Racoviță, a fost diagnosticată de doctori ca sarcină, în realitate a fost „o enfracsis care nu o au putut pricepe doftorii”.⁵⁾

Produsul concepției se numește uneori cocon; de fapt acest termen are un înțeles mult mai larg întrebându-se și pentru a numi pe copilul mic de tot. Spune Pravilistul că, după 40 de zile dela raportul sexual „se polimește chip de cocon și se insuflește...”.⁶⁾

Dimitrie Cantemir este cel dintâi la noi care pomenește termenul de embrion spunând: „embrionații pui...”.⁷⁾

Nașterea se numește și *facere*, a face. Este însoțită de dureri; Psalmistul Scheian din 1482, scrie: „durerea ca născătoare”.⁸⁾ Iar Cantemir amintește de „munci și dureri de naștere...”.⁹⁾

Pravilistul spune „a face”: „muiarea dacă va face...”; Sau spune „a naște”: „muiarea de va naște copilul...”.¹⁰⁾

Femeia este obligată să îngrijească de nașterea ei, altfel este socotită ca ucigașă. Spune Pravilistul:

„Muiarea care nu va purta grija nașterii ei, ce să va lasa așa, aceia ca o ucigașă este, iar de va fi în pustie sau nu va avea îndemână de celea ce'i sunt de treabă, fără de vină iaste”.¹¹⁾

1) Bujoreanu. *Invățători patriarh. Anastasie*. glava 14, pag. 424.

2) Idem. *Pravile*, gl f (9) și 244 zac 31; pag. 26. 232.—Longinescu. l. c., pag. 101.

3) Enache Cogălniceanu, în *Letopiseți*, vol. III, pag. 224.

4) Bujoreanu. *Pravila Matei Basarab*. *Invățători patriarh. Anastasie*. gl. 14, pag. 424.

5) Vezi nota 8 și pag. 301 n. 2.

6) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab*. *Invăț. patriarh. Anastasie*. gl. 12. pag. 424.

7) D. Cantemir. *Istoria Ieroglică*, pag. 252.

8) I. Bianu. *Psaltirea Scheiană*. vol. I. pag. 149.

9) D. Cantemir. *Istoria Ieroglică*. pag. 252-53.

10) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab*. *Invățători gl. 377 și 81*, pag. 293 și 166.

11) Idem. *Canoanele Sft. Vasile*, glava 52, pag. 405.

Aceiaș grijă trebuie să aibă femeia și de copilul născut:

„femeia care va naște într'o cale și de cel ce se va naște nu va purta grijă, ce va muri, ucigașă iaste”.¹⁾

În general, mamele sunt nu numai cu multă grijă pentru copiii lor, dar de multe ori tocmai această grijă le fac să exagereze temerile, că:

„maicele... de fiete ce mică a orânduului sănătăți mutare, grele și primejdioase boale cuconilor săi prepun”, de unde și vorba: „să nu vie în capul copilului ce'i menește maică-sa”.²⁾

Ca să nască mai ușor, femeia trebuie să poarte o piatră de Yacint, care este *„foarte de treabă la muerile cealea ce vor să feate, ca să nască ușor”.³⁾*

Se cunosc cazuri de femei moarte din naștere. Cronica citează cazul Pulheriei, soția lui Niculae Mavrocordat, care a murit câteva zile de la naștere, în 1717.⁴⁾

Când se nasc doi copii, aceștia se numesc gemeni: *„o muiare a făcut doi copii gemeni...”⁵⁾*

Copilul se numește cocoon sau rod: *„sodomia nu face rod...”⁶⁾*

După naștere femeia se curățează timp de 40 de zile; spune Pravilistul: *„... de se va tâmpla să nu-i treacă 40 de zile, să se curățeze...”⁷⁾*

În timpul acestor 40 de zile, femeia n'are voie să se culce cu bărbatul ei *„până ce se va curăți”⁸⁾*.

Femeia care a făcut, care a născut, se numește mamă sau inma: *„...inma maică-sa”,* sau *„mama mâni-sa”,* în munteneste. Sau, cineva *„care vrea ca judele să-i fie tată și inmă...”⁹⁾*

După naștere femeia alăptează copilul. Alăptarea se numește și *„apleacă”,* și se poate face nu numai de către mamă ci și de o femeie străină, numită *„mamcă”* în Moldova, și *„doica”* în Muntenia:

1) Bujoreanu, glava 33, pag. 403.

2) D. Cantemir. Istoria Ieroglifică, pag. 261.

3) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invățătură, patriarh., Anastasie, gl. 34, pag. 441.

4) Zezi pag. 290 n. 5.

5) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invățătură, Intrebarea 7-a, pag. 415.

6) Bujoreanu. Pravile, gl. if (39), gl. 333 zac 18, pag. 50, 267. — Longinescu, l. c. pag. 210.

7) Idem. Pravila Matei Basarab, Invățătură, gl. 377, pag. 293-94.

8) Idem. Intrebări, pag. 415.

9) N. Iorga, în Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MMXCVIII, pag. 1128. — Bujoreanu, Pravile, gl. ma (41) și 211 zac 3, pag. 51, 219. Longinescu, l. c., pag. 214.

„aceasta se înțelege și spre mamce, carele apleacă pruncii mici“; iar in Muntenia: „aceasta se socotește și spre doice carele apleacă coconii mici...“.¹⁾

Sau: „...ingroșe pre mamca ce'l apleca...“.²⁾

Sau: „...acestor coconi micșori cându'i nădușesc intr'așternut celea ce'i apleacă...“.³⁾

Cantemir vorbind despre origina Românilor, spune: „Roma maica, din lăuntrurile sale născându-i i-au aplecat și i-au crescut...“. Sau: „...lupoaica care a hrănit pe Romul și Remus, adesea la dâșii mergând și aplecându-i, fățele își storcea...“. Sau: „... în brațe i-am purtat și la sân i-am aplecat...“.⁴⁾

Mamca sau doica deși nu-i mama adevărată a copilului pe care-l hrănește, totuși prin această alăptare capătă atâta dragoste de copil, că-i capabilă de orice sacrificiu întocmai ca și o mamă bună:

Cantemir povestește că împăratul Foca (anul 602) a ucis pe predecesorul său Mavrichie, cu toți copiii lui, ca să nu-i mai amenințe tronul; când a fost vorba să ucidă un copil „cucon de față, mamca ascunzând cuconul împărătesc, a fost dat pre al său. Ce Mavrichie nesuferind să omoare altul in locul fiului său, au descoperit singur precum acel copil nu iaste al său“.⁵⁾

Corastra este laptele din primele zile dela naștere. Spune Pravilistul: „preotul să nu mănânce corastră dela vaca lui, până o săptămână“.⁶⁾

Avortul. Se spune a lepăda sau lepădarea.

Spune Pravilistul: „...de o va lovi cu ceva și dentr'aceia uste-neală, sau lovitură să va prileji de va lepăda...“.⁷⁾

Lepădarea poate fi făcută de voe, ori de nevoe; în primul caz femeia vinovată este socotită ca ucigașă:

- 1) Bujoreanu. Prav., gl. f (9) și gl. 244 zac. 22; pag. 26, 231. — Longinescu, l. c. pag. 99.
- 2) Idem. gl. ng (53) și 356 zac 13 și 2; pag. 60, 284. — Longinescu, l. c., pag. 259.
- 3) Idem, gl. z (7) și gl. 242 zac 4; pag. 23, 229.—Longinescu, l. c., pag. 85, nr. 319.
- 4) D. Cantemir. Hronicul, pag. 15, 97.—Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 171.
- 5) Idem. Hronicul, pag. 331.
- 6) Bujoreanu. Pravila bisericească dela Govora, pag. 101.
- 7) Idem. Pravile Matei Basarab, pricina d (4), p. mn (48) și gl. 301 zac 4; pag. 8, 257. — Longinescu, pag. 15.

„Carea de in mueri va purta erbi, sau le va mânca ca să nu facă feciori, sau va face într'alt chip meșteșug de va omori copilul in pântecelul ei, sau își va otrăvi zgăul acolo unde să zămislească copilul, ca să nu mai facă copii, aceia ca un ucigaș să se canonească...“. ¹⁾

Dacă leapădă de nevoe, femeia este oprită dela împărtășanie timp de un an :

„Iară muiarea care se va stârpi, adecă să-și omoare copilul de nevoe, un an să nu se priceștuiască, iară de 'l va omori de voe ca un ucigaș să se canonească...“. ²⁾

Pravila bisericească cunoaște avortul care poate fi numai bănuț atunci când nu se știe încă dacă este o sarcină sau nu „*inchipuită sau și neinchipuită*“, și'n acelaș timp prevede posibilitatea ca femeia să moară dintr'un avort, sau să rămână numai stearpă, adică cu „*moartea pântecelui muerei...“* :

„Muiarea care și strică la începătura îngrecării... să nu facă feciori, ucigașă iaste“, pentru că „*muiarea grecoasă când ia erbi ca să omoare pre cel ce au îngrecat, ucigașe iaste. Și să nu socotim că de va fi fost in pântece inchipuit sau și neinchipuit, căce că cum ar socotise mai spre mult, și de multe ori mor și iale și coconii și după cumu'i socotința lor : două ucideri se fac insă una a celui ce ar vrea să facă, iar alta pântecelui muerei...“* ³⁾

Lepădarea sau avortul se face cu erbi, adică cu medicamente cunoscute femeilor :

„Femeile mai mari bezaconii, că fac farmece și vrăji și perd sufletele coconilor la vreme de naștere și încă fiind și in trupul lor și beau oarecari erbi, cealea ce inșeși știu...“. ⁴⁾

Pentru Pravilist, și cine dă și cine ia erbi pentru a lepăda, tot ucigașă este :

„...muerile celea ce dau erbi de nu fac feciori, și celea ce iau de voe, ucidere iaste și asta...“. ⁵⁾

1) Bujoreanu. *Invățături*, glava 374. pag 293.

2) Idem.

3) Idem, *Pravila Matei Basarab. Canoanele Sft. Vasile*, pag. 399, gl. 2.

4) Bujoreanu, *Pravila bisericească dela Govora*, pag. 93.

5) Bujoreanu, *Pravila Matei Basarab. Canoanele Sft. Vasile*, gl. 8, pag. 400.

Iar când avortul este făcut de femei cu voia ei, atunci este motiv de divorț, pentru soț :

„Muiarea... să hie grea, să omoare copilul in pântecel e ei, să piarză bărbatul nădejdea coconului, atunci se desparte bărbatul de dânsa...“. ¹⁾

Pruncucidere. Pravilele prevăd cazul când femeia ucide copilul strângându-l de gât : „...il năduște impresurându-l cu ceva până crapă ...“, ²⁾ adică îl sufocă, înfășurând ceva în jurul gâtului până moare. Pravilele bisericesti spun :

„Muiarea ce'și va ucide feciorii la naștere, cu statul oarecăror vrăji, de buna voia ei...“. ³⁾

Sau : *„muiarea curvă de va bea erbi să nu nască, sau, să va naște, va zugruma coconul ei...“.* ⁴⁾

Sau : *„muiarea ce va naște, și de'și va zugruma feciorul ei, până la moarte să se pocăiască“.* ⁵⁾

Sau : *„iară ceia ce'și va urgisi copilul carele va naște, și'l va lăsa de va muri, și aceia ca ucigașii să se canonească“.* ⁶⁾

Sau : *„iară muiarea care va adormi și-i va muri copilul la țată, sau il va impresura, aceia să fie nepriceștuită ani 3... Iară de va fi fost moartea copilului de săturarea bucatelor, sau de beție, sau de leane, aceia iaste tocmă ca cei ucigași ce ucig de voe ; iară de va fi fost de voia diavolului, atunce are ertăciune, numai și aceasta cu socotință sau cu măsură să se canonească“.* ⁷⁾

Monștrii pot fi uciși fără nici o pedeapsă :

„Oricine își va ucide feciorul, carele va fi născut cu niscare semne groaznice ca acealia, cum ar fi capul ca de dobitoc, sau cu tot trupul, sau de tot cu totul să fie lucru ca acela, nici de

1) Bujoreanu. Invățături, glava 220, pag. 224.

2) Idem. Pravile, gl. z (7) și gl. 242 zac 4 ; pag. 23, 229. — Longinescu, l. c., p. 85.

3) Idem, Pravila bisericescă dela Govora, pag. 98.

4) Idem.

5) Idem, pag. 115.

6) Idem. Pravila Matei Basarab, Invățături, gl. 374, pag. 293. — Idem. Invățăturile Sft. Vasile, canon 33 și 52, pag. 400 și următ.

7) Idem. Invățături, glava 374, pag. 293.

o treabă și cumu'i mai grozav, și cum să nu să poată socoti să fie om, ce'l va ucide, să nu aibă nici o certare".¹⁾

Când se naște un monstru, poporul crede că-i semn rău. Cronicarul Nicolae Costin spune că odată cu venirea lui Antioh, feciorul lui Cantemir, în a doua domnie, la 1705, în Februarie „s'a născut un copil în Braniște, la un om anume Toader, fără mâini și fără cerul gurei și au trăit numai o săptămână și au murit. Povestesc oamenii, unde se fac de aceste semne nici de un bine nu este".²⁾

Chiar și monștrii de animale sunt socotiți ca semne rele:

Tot Costin spune că în 1501 „s'a născut un vițel cu două capete, la Jidovi, în orașul Cazimirului; un cap era în locul coadei, iar coada era în mijlocul spinărei denadreaptă. Aceste semne de nenorocire îl chemau oamenii".³⁾

Moartea.

Un mijloc pentru cunoașterea morței este răceala cadavrului:

„cela ce va îngropa pri cel otrăvit, încă fiind cald, și nu-l va lăsa nice să se răcească, face prepus, cum să-l fie el otrăvit".⁴⁾

Totuși, răceala cadavrului nu-i un semn sigur. Pentru acest motiv cadavrul „nu este îngropat în ziua dintâi, ci se așteaptă până la a treia zi, ca nu cumva bolnavul, cuprins de un leșin, când are înfățișare de mort, să fie îngropat de viu".⁵⁾

Numai moartea mai oprește pe om dela rele; gândul morței îi dă prilej de reculegere. Spune Psalmistul Scheian: „ce fălos e în sângele meu când destingu în putrezire?".⁶⁾

Când moare cineva de moarte naturală, se spune că a murit de moarte curată. Așa de exemplu, Niculae Costin spune despre moartea lui Iliș Alexandru Vodă (1669): „alții spun cum moartea lui n'a fost curată, ci să-l fi otrăvit doctorii cu învățătura Ducăi Vodă".⁷⁾

1) Bujoreanu, gl. f (9) și 244 zac 26. pag. 26, 232.—Longinescu, l. c., pag. 100.

2) N. Costin, în Letopiseți, vol. II, pag. 52.

3) Idem, vol. I, Apendice V, pag. 397.

4) Bujoreanu, Pravile, gl. i (10) și gl. 245 zac 16; pag. 28, 234.—Longinescu, l. c. pag. 111.

5) D. Cantemir. Descrierea Moldovei. Traducere de Pascu, pag. 164.

6) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, pag. 86, psalm XXIX.

7) N. Costin, în Letopiseți, vol. II, pag. 6.

Cauza morții poate fi uneori și supărarea mare. Cristofor Batori a murit, spune Șincai, de inimă rea. ¹⁾ Iar cine moare de boală de inimă, Psalmistul Scheian spune, că-i uitat numai decât de lume : „uitat fu ca mortul de inremă”. ²⁾

Despre cadavrele intrate în putrefacție se spune că sunt trupuri dezlegate și deznodate de oase. Omul care a fost afurisit de Arhiepiscop, dacă moare nu mai putrezește; totuși, dacă se întâmplă să se găsească putrezit, aceasta ar însemna că putrezitul nu mai are nici o nădejde de ertare, pecând „ceia ce se află nedeslegați și întregi trupurile lor, aceia cer ertăciune, ca să se izbăvească de legătura afuriseniei...”. ³⁾

Sinuciderea.

Uciderea de voe, intră între cele șapte păcate socotite de biserică ca păcate de moarte: 1. lepădarea de lege, 2. nebunia, 3. trufia, 4. uciderea de voe, 5. amestecarea de sânge, 6. zăcerea bărbat cu bărbat și 7. stricarea de copii. ⁴⁾

Cel ce se omoară singur, dacă este nebun, sau se omoară din vreo întâmplare nebănuită, este ertat; cel ce se omoară cu bună știință, este pedepsit de biserică:

„...cela ce nu-i cu mintea sănătoasă, ce întorcându-se de în minte, se omoară cu a lui mână, sau se surpă de într'o răpă, de moare... sau într'alt chip se va omori, atunce, pentru unul ca acela să se facă rugă... Pentru cei ce... se omoară cu mâna lor, au înbăsău (?), au pentru scârbă, sau într'alt chip, știind ce face... pentru unii ca aceia nu se cade nici rugă”. ⁵⁾

Răniurile.

Din punct de vedere juridic răniurile se deosebesc între ele după felul lor, după gravitatea și după obiectul cu care au fost produse, în rane indoelnice, rane simple și rane grave. Pravilistul le prevede și discută pe toate, noi, vom avea în vedere numai latura medico-legală.

Rana, rănitura ori giunghiatul, sunt plăgile în general, indiferent de instrumentul sau obiectul care li-au produs. Ranele pot fi de moarte sau nu de moarte:

1) Șincai. Cronica, vol. II, pag. 235.

2) I. Bianu, Psaltirea Scheiană, psalmul XXX, vol. I, pag. 89.

3) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invătățuri, gl. 39, pag. 153.

4) Idem, glava 137, pag. 187.

5) Idem. Răspunsurile lui Timotei. Întrebarea 14, pag. 411.

„cel ucis de mulți de va avea și răni multe și dentr'acestea unele sunt de moarte, iar altele nu sunt de moarte...”.¹⁾

Ranele de moarte sunt cele *„ce să ating de inimă, sau de crierii capului... la piept...”,* iar ranele ușoare *„sunt mai departe... ce să vindecă mai pre lesne, cumu's la stinghii, și la pulpile picioarelor, a-șișdere și la mână...”.²⁾*

Rănitul trebuie să se caute, să cheme vraciul, altfel, dacă se va întâmpla să moară necăutat, nu se va putea spune că a murit din cauza ranei :

„Când se va afla, că cel rănit n'au vrut să chame vraci, sau de-ar fi și chemat, și nu l-au chemat la vreme, ce s'au întârziat preste câteva zile, atunci sminteala morței va fi despre cel rănit”.

Și nu numai atât, dar cel rănit trebuie să și asculte de sfatul vraciului :

„De se va găsi, că cel rănit nu ascultă, cumu'l învață vraciul, și de să va prileji să moară de acia rană, pricina morței își iaste singur, iară nu rana”.

Și trebuie să păzească și regimul prescris :

„De va fi cel rănit mâncat niscare bucate greale, și va fi băut niscare băutură... sau de va fi imblat sau in vânt la răceală...”.

Niculae Mavrocordat spune :

*„Se cuvine ca rănila și tăeturile să fie numai decât tratate cu o mână blândă, întrebuițându-se ca și niște cataplasme, binefaceri mai mult față de cei cari suferă și să se înlătore orice bănuială de cruzime”.*³⁾

Rănitul poate recurge și la farmece și *„farmăcătoare”* când vraciul se va retrage pe cuvânt că nu mai are nimic de făcut, când :

„va fi rană de ceale de moarte, și vracii să vor fi părăsit, zicând, că nu se va tămădui...”.

1) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, gl. nz (57) și gl. 362 zac 9; pag. 63, 287. — Longinescu. l. c., pag. 271.

2) Bujoreanu. Pravile, gl. gi (13) și gl. 248 zac 1; pag. 31, 238.—Longinescu, l. c., pag. 125.

3) N. Mavrocordat. Cugetări, în Hurmuzachi, vol. XIII, nr. 811, pag. 451.

În ceiace privește gravitatea rănilor, adică expertiza, o face vraciul, care este crezut înaintea oricărui „bărbieriu sau descântătoriu”. Ranele făcute cu „cutare armă”, dacă vraciul declară că nu s' de moarte, va fi crezut mai mult ca oricare altă mărturie. Vraciul este crezut „măcar de nu s'ar giura, sau de ar fi vraciul jidov, sau și de altă lege”. În caz de divergență între părerile vracilor, majoritatea sau „cei mai destoinici” vor fi crezuți înaintea celorlalți. În caz de paritate între păreri, ultimul cuvânt îl are judecătorul, care decide dacă rana este gravă sau nu :

„Iară când vor fi tot unii ca alalți (vracii), amândouă părțile, și la tot meștersugul să vor tocmi într'o fire și într'un cumpăt, atunce giudețul (judecătorul), va căuta și va socoti mădularul cel rănit, deci de va fi mădulariu din ceale mari, ce obläduesc, ce să zice, domnesc toate mădularele, atunce va creade pri ceia ce zic, că iaste rană de moarte; iară de va fi mădularul din cealea mai mici atunci va creade pre cealaltă parte de vraci, care zic că rana nu e de moarte”.

Uneori ranele sunt îndoelnice, nu se cunosc ce fel sunt și dacă rănitul moare, mai ales dacă nu se va fi căutat sau nu va fi păzit prescripțiile vraciului, atunci vinovatul se pedepsește mai puțin :

„Cela ce va răni pre altul cu rană ca aceia, să nu se cunoască ce feliu de rană iaste, și de i se va tâmpla moarte de acea rană, acela nu se va chema să fie mort de rană, mai ales când nu se va fi păzit, nici va fi chemat vraci să-l vază, sau de ar fi și chemat el nu va fi ascultat cumu'l va fi învățat, sau de va fi smintit singur cu nesocotința lui slobozindu-se la bucate și la băuturi, acestea toate se cade să le arate cela ce l'au rănit, cu mărturie ca aceia, cum au făcut toate aceste greșale ce sunt mai sus scrise și atunci nu se va certa așa cumplit ca un ucigătoriu, iară de nu va arăta unele ca acestea cum s'au zis și mai sus atunci certa-se-va cu moarte ca un ucigătoriu”.

Pravilistul ca și Cronicarii cunosc și ranele morale, sufletești. Pravilistul spune : „...dintr'acele cuvinte se va răni unul la inimă și-l va birui mânia...”.¹⁾ Iar Cronicarul spune : „amarul inimei”, sau „inimă rea”.²⁾

1) Toate citatele fără notă deosebită sunt din Bujoreanu, Pravile gl. di (14) și gl. 249, pag. 32, 239. Longinescu. Legi vechi, pag. 128-130. — Idem. gl. z (7) și gl. 242, pag. 23, 228. Longinescu, l. c., pag. 85. Vezi și cuvintele citate.

2) Vezi pag. 308 n. 3, 7.

Principiul despăgubirilor în caz de răniri era bine cunoscut. Vinovatul trebuia să îngrijească de victima lui, că spune Pravilistul: „*cel vătămat să se tămăduiască de la cela ce l'au betejit*". 1) Și, nu numai atât, dar după ce plătea toate cheltuelile căutărei, trebuia să plătească despăgubiri și familiei victimei în caz de moarte:

„*Ucigătorul... iaste dator încă să plătească rudelor celui ucis toate cheltuelile ce au făcut, cât au dat la vraci și alte, ce să vor fi păgubit pre ranele lui, și încă mai iaste datoriu să plătească moartea rudei lor, ce să zice, să plătească pre zi, câteua zile înainte, pre cât va fi voia giudețului...*” 2)

Otrăvirea.

Chestiune foarte importantă căreia Pravilistul îi consacră un capitol întreg, iar Cronicarii ne dau o mulțime de exemple.

Pentru pravilist, otrăvirea este o crimă mult mai gravă decât uciderea cu arma, de aceea pedepsește nu numai pe vinovat, ci și pe urmașii lui, care rămân „*fără nici o cinste și rușinați*”.

Cu toate acestea Cronicarii ni-au transmis o mulțime de cazuri de otrăviri, făcute de doftori, Domnitori și uneori chiar și de Domnițe.

Otrava era bine cunoscută de Români. Ea 1397, Sigismund, regele Ungariei, amintește că, întorcându-se de la lupta întâmplată la Nicopolul Mic (sau Turnul), o mulțime de Români, l-au întâmpinat în strămtorile munților Pazzat, și i-au atacat armata cu săgeți înveninate așa că abia a putut scăpa cu viața:

„*ubi multido Olachorum pestiferis iaculis et intoxicatis venenoque infectis sagittis nostros sequaces et subditos...*” 3)

Un Gheorghe Koriatovici, chemat să domnească în Moldova, în 1331, „*a murit otrăvit în Suceava*”. 4)

Un Alexandru al Moldovei, în 1455, a fost otrăvit de aceia „*ale cărora mueri și fete le mâșgălise*”. 5)

Într'o corespondență dela 1 April 1554, se vorbește despre o otrăvire cu sfânta împărtășanie:

1) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Săborul dela Nichea, gl. 5 pag. 319.

2) Idem. pravile, gl. n (8) și gl. 243 zac 14, pag. 24, 229. Longinescu, l. c., pag. 86.

3) Hurmuzachi, vol. I/2. Doc. CCCXXIX, pag. 395.

4) Șincăi. Cronici, vol. I. pag. 310.

5) Idem, vol. II. pag. 24-25.

„...Nuper repentina morte sublatus moderni, ut aiunt, Vaiuodae per venenum procurata, cum Christiano ritu ultima sacramenta sumpsisset et efferretur infinita Graecorum turba ad sepulturam comitatus”.¹⁾

Cronicarul Ureche scrie că Petru Vodă Aron (1451-57), „a otrăvit” pe Alexandru Vodă, dupe care a urmat Ștefan cel Mare.²⁾

Iar Ștefan Vodă cel Tânăr, nepot lui Ștefan cel Mare, moare la Hotin în 1527 „se zice, că pre acest Ștefan Vodă, l-a otrăvit Doamna sa”.³⁾

Pătrașcu Vodă din Muntenia, a murit la 24 Decembrie 1557, „nu fără de prepus că au fost otrăvit...”.⁴⁾

Se cunoaște povestea lui Despot Vodă (1561-63). Acesta, dacă a ajuns la curtea lui Alexandru Lăpușneanu, s'a apucat de intrigă; atunci Alexandru Vodă „l'au otrăvit pre ascuns; carele dacă s'au priceput într'acest chip otrăvit, s'au dat la doftori de l'au păzit și nimica nu i-au fost...”.⁵⁾

Cronicarul Nicolae Costin scrie că un boer a „otrăvit un sfetnic al lui Despot, pe Ioan Luscenie, Polon făcut episcop de către Despot”.⁶⁾

Alexandru Lăpușneanu a murit otrăvit de Doamna lui, că știa Doamna „câtă groază și moarte făcuse (Lăpușneanu), mai nainte in boerii săi”.⁷⁾

Simeon Movilă (1606-607) a murit „otrăvit de cumnată-sa, Doamna lui Eremia Movilă... temându-se că se vor intemeia feciorii lui Simeon Vodă la domnia țarei...”.⁸⁾

Octavian Bon, reprezentantul Veneției la Constantinopol, scria la 20 Octombrie 1607, Dogelui, despre această otrăvire:

„E' morto il Principe di Bogdania con qualche suspeto di veneno...”.⁹⁾

Gaspar Vodă (1619-1620) a încercat să otrăvească pe boerul Bucioc.¹⁰⁾

1) Hurmuzachi, vol. II/1. Doc. CCXCVIII, pag. 324.

2) Gr. Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 150.

3) Idem, pag. 189.

4) Șincai, Cronici, vol. II, pag. 204.

5) Simeon Dascălul, în Letopiseși, vol. I, pag. 430. Apendice x.

6) Nicolai Costin, în Letopiseși, vol. I Apendice X, pag. 441.

7) Gr. Ureche, în Letopiseși, vol. I, pag. 222.

8) Miron Costin, în Letopiseși, vol. I, pag. 260.

9) Hurmuzachi, vol. IV/2. Doc. CCLXXXIV, pag. 291.

10) Miron Costin, l. c., vol. I, pag. 270.

La 17 Mai 1626, se scrie iarăși Dogelui că :

„...la comune opinione è, che Radulo sia stato levato di vita da esso Bermoschi col veneno...”.¹⁾

Ștefăniță Vodă (1659-61), feciorul lui Vasile Lupu „*zic unii că pentru vrășmășia lui și supărarea ce făcea boerilor... când s'au bolnăvit, să fi murit de otrăv...*”.²⁾

Mihnea Vodă sau Mihai Radu din Muntenia (1658-59), „*a fugit in Ardeal unde a și murit, așa spun, că l'au otrăvit Racoți*”.³⁾

Șerban Cantacuzino (1678-88), ar fi fost otrăvit de fratele său, stolnicul Constantin Cantacuzino și nepotu-său Constantin Brâncoveanu ; l'au „*chemat la un ospăț și l'au otrăvit...*”.⁴⁾

De altfel nici Șerban Cantacuzino n'a fost mai detreabă. Cronica-
rul Neculce povestește că ar fi otrăvit pe Gavriiliță, trimisul lui Constantin Cantemir din Moldova. Tot Șerban Cantacuzino ar fi vrut să atragă de partea lui pe Moscali, dar avea în potrivă un Cneaz mare la Moscova ; „*cheltuit-au Șerban Vodă de l'au otrăvit, că să nu mai fie protivnic sfatului*”.⁵⁾

Dupe Dimitrie Cantemir, Șerban Cantacuzino a fost otrăvit de acei „*oameni fricoși și afemeiați*”.⁶⁾

Duca Vodă (între 1666 și 1684), a vrut să otrăvească pe un curier, Tepek, care „*umbla din Camenița la Poartă cu trebile Pașei*...”.⁷⁾

La 1699, moare Iliăș Alexandru Vodă „*alții spun cum moartea lui n'a fost curată, ci să-l fi otrăvit doctorii cu învățătura Ducăi Vodă*”.⁸⁾

Dimitrie Cantemir numește otrava „*toapsec*”. De exemplu, el spune : „*antidotul toapsecului*”. Sau : „*cine inghite zahărul vicleșugului, acela boraște toapsecul sufletului*”. Sau : „*...de se va afla la voi venin și toapsec ca acesta*...”.⁹⁾

Despre Marcu Aureliu care a murit la Vindobona (Viena) la anul 180, Cantemir spune : „*măcar că cu învățătura fiului său Comod,*

1) Hurmuzachi, vol. IV/2. Doc. CCCCLXX, pag. 416.

2) I. Neculce, în Letopisești, vol. II, pag. 191.

3) Cronica Anonimă, în Letopisești, vol. III, pag. 144.

4) Șincai, Cronici, vol. III, pag. 115 și 127.

5) I. Neculce, l. c., pag. 234-35.

6) N. Iorga, Istoria Literaturii Române, vol. II, pag. 350. — D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, pag. 507, n.

7) I. Neculce, l. c., pag. 249-250.—Vezi pag. 184, nr. 1.

8) N. Costin, în Letopisești, vol. II, pag. 6.

9) D. Cantemir, Istoria Ieroglifică, pag. 114, 121 și 226.

doftorii il otrăvise, însă el cu filosofăsc suflet, aceasta, de la feciorul și căsașii lui a păfi suferind, și acmu și de otrava ce'i didese, și cine'l adăpase bine știind, cevaș cuvânt rău de feciorul său și de doftor n'au lăsat". 1)

Mihai Racoviță (1703-1705), simțind că va fi mazilit, a otrăvit pe Vornicul Bogdan, ca nu cumva prin influența acestui boer, să se întărească domnia următoare a lui Antioh Cantemir. Prepun oamenii „să-i fi dat atunci otravă în cafe, care și cam seamănă acel lucru să fie fost și cam adevărat, că curând s'au bolnăvit și preste cinci-șase luni au și murit și boala lui întru acel chip au priceput-o doftorii, la moartea lui...". 2)

Se cunosc și otrăvirile cu ciuperci. După bătălia dela Stănilești (1714), Turcii au eliberat un prizonier, pe fiul lui Șeremet, general rus, numai că, dacă acesta a ajuns pe la Nemirova „nu se știe ce l-a lovit, că a murit... zic unii, să fi mâncat ciuperci și au murit...". 3)

Miron Costin pomeneste de otrăvire prin mâncare cotlită „bucate otrăvite". 4)

Cantemir vorbește de paharul „pe din lăuntru de aramă, cu cotlita și cumplita otrăvită băutura...". 5)

Se cunoc și cazuri de otrăviri în masă. Atunci ca și acum, gazele otrăvitoare se întrebuițau contra maselor de oameni nevinovați. Cronicarul Neculce povestește că Petru Alecsievici, împăratul Moscului, ca să cucerească Riga, a întrebuițat „cambarale cu otravă” :

„...și într'alt chip cu rășboi nu o putea lua, fără de cât au făcut meșteșug cu niște cambarale cu otravă, care ținea o cambara cincizeci de pungi de bani cheltuială, și aruncând de acel fel de cambarale în cetate, i-au lovit pre Șvezi o moarte, cât li-au căutat numai a se închinare, că se spăriese că n'a mai rămâne nime dintr'inșii. Și cu acest meșteșug au luat Moscalii Riga de la Șvezi...". 6)

Pravilele pedepsesc pe otrăvitori cu tăerea capului. Tentativa de otrăvire, tentativa neisbutită se pedepsește mai ușor „după Pravilele ceaste mai nouă”. De asemenea se pedepsește fabricantul, vân-

1) D. Cantemir, Hronicul, pag. 203.

2) Ioan Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 281.

3) Idem, pag. 348.

4) Vezi pag. 300 n. 1.

5) D. Cantemir, Divanul, pag. 42.

6) I. Neculce, în Letopiseți, pag. 297.

zătorul și cumpărătorul de otrăvuri. Numai vracii au voie să cumpere otrăvă pentru a o experimenta, ca să găsească contraotrăvuri. Cel care prepară otrăvuri, n'are voie să le vândă nebunilor sau prostituatelor.

Pentru descoperirea vinovatului acuzat de otrăvire, Pravila permite să se uzeze și de cazne, adică constrângerea corporală sau chinurile.

Sunt bănuți de otrăvire, femeile imorale, moștenitorii grăbiți, cel ce cumpără otrăvă, cel ce gătește bucatele, purtătorii de otrăvă, cel ce pisează otrava, îngroparea pripită a unui mort, cel ce n'arată vărșăturile la vraciu, cel ce nu mănâncă bucatele gătite de el însuși, cel ce este vesel după moartea cuiva, cel ce nu vrea să îngrijească de bolnav, cel ce este vrășmașul otrăvitului. 1)

Pedeapsa vinovatului este necruțătoare :

„Vraciul ce va da otrăvă feciorului să otrăvească pe tată-său, să-i facă moarte, să-i taie capul”. 2)

Totuși, Pravilistul este indulgent când se otrăvește un om condamnat să fie chinuit : *„cându'l vor chinui la locul cel de muncă”,* otrăvitorul se pedepsește după voia judecătorului. 3)

Tentativa de otrăvire între soți este motiv de divorț.

Asfixia.

Afară de cazurile de nădușire de care am vorbit la pruncuciere, Praviliștii și Cronicarii vorbesc de spânzurare, dar nu din punct de vedere delictual, ci din contră, ca pedeapsă. Spânzurarea era o pedeapsă infamantă, care se aplica de obicei oamenilor de jos ; boerii vinovați erau pedepsiți cu tăierea capului.

Pedeapsa era executată de oamenii domnești, armași și armășei :

„Oamenii cei domnești, ce să zice, armași și alți ca dânșii, când vor munci, când vor spânzura, sau vor tăia capul cuiva și alt ce vor face cu învățatura Domnului Țarei...”. 4)

Sau : *„Furcile boiarinului să fac mai inalte, de cât a celui mai mic”.* 5)

1) Toate citatele despre otrăviri, fără notă specială, sunt din Bujoreanu, Pravile gl. i (10) și 245. ad fine ; pag. 28, 234. Longinescu, l. c., pag. 108-10.

2) Idem, gl. f (9) și 244, pag. 25, 231.—Longinescu, l. c., pag. 97.

3) Idem punctul f (9) și zac 9.

4) Idem, gl. nn (58) și 363 zac 11 ; pag. 64, 289.—Longinescu, l. c., pag. 279

5) Idem, gl. xv (62) și 367 zac 1 și 6 ; pag. 66, 290.—Longinescu, l. c., p. 287-289.

Ștefan Cantacuzino a spânzurat două femei bănuite că au făcut farmece, să inebunească pe Doamna Păuna. ¹⁾ Iar Cronicarul Neculce scrie că Turcii când au cucerit Morea, au prins :

„...și pre un domn, sfetnic Țărei Moldovei, care era și doftor vestit, anume Lichinie, și fusese acel doftor și aici în țară la domnia dintâi a lui Antonie Vodă; și apoi ducându-se la moștile lui acolo la Morea, căzuse de era sfetnic. Deci cunoscându-l Turcii de la Țarigrad, îndată l'au spânzurat”.²⁾

Zugrumarea este tot o asfixie; se face cu mâinele, că spune Pravilistul „*au cu mânule'l zugrumă...*”, ș'atunci vinovatul se pedepsește cu moartea. ³⁾

Inecarea este asfixia prin submersiune. Femeia nu va urma bărbatului „*când să va teme, să nu o inece undeva*”. ⁴⁾

În Psaltirea Scheiană, la a îneca se spune „*pogrăzni*”. ⁵⁾

Acte de identitate.

Acte de stare civilă nu existau. Diferitele acte ale vieții, nașterea, căsătoria, despărțenia, înfierile ca și moartea, se stabileau cu martori sub prestare de jurământ pe Evanghelie, pentru că toate aceste acte erau prezidate și dirijate în cea mai mare parte de regulile bisericești.

Rudenia și gradele de rudenie sunt stabilite cu multă minuțiozitate de către Praviliști, ca să împiedice căsătoriile între rude, nu numai între rudele de sânge, ci și între cele de botez.

Părinții sunt mama și tatăl; mama vitregă se numește „*maștehă*”. Spune Pravilistul: „*tatăl ce-și va ucide feciorul, când il va prinde curvind cu maștehă-sa...*”. ⁶⁾

Bunica se numește înma: „*...inma maică-sa*”, iar în Muntenia se spune „*muma mâni-sa*”. ⁷⁾

1) Vezi pag. 166-67 n. 1.

2) I. Neculce, în Letopiseți, vol. II, pag. 349.

3) Vezi pag. 376 n. 2.

4) Bujoreanu, Pravile, gl. ks (26) și 188 zac 5; pag. 40, 204. — Longinescu, l. c., pag. 168.

5) I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, pag. 325, rândul 15.

6) Bujoreanu, Prav., gl. f (9) și 244 zac 18, pag. 25, 231.—Longinescu, l. c., pag. 98.

7) Idem, gl. ma (41) și 211 zac 3, pag. 51, 119.—Longinescu, l. c., pag. 214.

Bărbatul și femeia căsătoriți sunt „sofie” unul altuia. Femeia nelegitimă se numește „*posadnică*”; Pravilistul nu dă voce să fii *posadnică*, cum am spune astăzi menajeră: „*posadnice să nu fie nimenea în casa lui...*”.¹⁾

În Psaltirea Scheiană din 1482, copilului de țată i se spune „*sugariu*.”²⁾ Copiii mici se numesc *cuconi* sau *coconi*; fetelor mai mărire se spune *cucoană* sau *cocoană tinerea*. Exemple:

„...un om are un *cucon* (*cocon*, în Muntenia) *micșor...*”.³⁾

Sau: „*de va lăsa cineva... vr'unui cocon a lui...*”.⁴⁾

Sau: „*Cucon se chiamă până al șiatelea an de vrâstă*”.⁵⁾

Cronicarul Neculce spune despre Grigore Ghica (1726-1733), că: „...*avea Doamnă și cuconi...*”.⁶⁾

Sau: „*oricine va răpi cucoană (cocoană în Muntenia), ce nu va fi încă de vrâstă de bărbat...*”.⁷⁾

Sau: „*Cela ce va strica fecioria vre unii cucoane tinerea, ce nu va fi încă de vrâstă...*”.⁸⁾

Conicarul Neculce vorbind despre însurătoarea lui Constantin Mavrocordat (1731-33), Domn al Munteniei, povestește:

„*Sris-au Constantin Vodă la vâru-său Grigore Vodă, domnul Moldovei, ca să-i caute o fată de boer din Moldova să-l logodească, ca să-i fie Doamnă. Deci, Grigore Vodă cu bucurie au primit, și căutând au aflat o cucoană, fată, fecioară a lui Constantin Ruset vel vornic, foarte frumoasă și înțeleaptă, anume Ecaterina...*”.⁹⁾

Cuconi săraci, înseamnă copii mici rămași orfani „*alicuius pupilli*”, spune profesorul Longinescu:

1) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, *Învățăture*, glava 208, pag. 218.

2) I. A. Candra. Psaltirea Scheiană, pag. 316, rândul 21.

3) Bujoreanu, *Pravile*. Pricina ei (15) p. cei (215) și gl. 348 zac 46. Pag. 18, 280. Longinescu. *Legi vechi*, pag. 61.

4) Idem. gl. n (8) și 243 zac 20, pag. 24, 230—Longinescu, l. c., pag. 92.

5) Idem, gl. ng (53) și 354 zac 2, pag. 60, 284.—Longinescu, l. c., pag. 257.

6) I. Neculce, în *Letopiseți*, vol. II, pag. 374.

7) Bujoreanu, *Pravile*, gl. iv (32) și 259 zac 20-21, pag. 44, 243.—Longinescu, l. c., pag. 183.

8) Idem.

9) I. Neculce, l. c., pag. 370-71.

„de să va afla, că iaste a niscare cuconi săraci...”.¹⁾

Cuconi gemeni, sînt copiii gemeni; de obicei gemenii seamănă așa de tare între ei, că nici mama lor nu-i mai poate deosebi.²⁾

Brudiu, este copilul mic, crud, termen întrebuințat în Moldova :

„...și să spunem și pentru cei, ce vor face silă a cuconi brudii, (a coconi cruzi, mici, în Muntenia)...”.³⁾

În Psaltirea Scheiană din 1482, se spune „brudatic”.⁴⁾

Miron Costin povestește că : „după moartea lui Alexandru Vodă Lăpușeanu, în 1568, fiind coconul Bogdan Vodă de 15 ani, cu toții l-au ridicat la domnie; însă fiind brudiu, purta mumăsa, Doamna Ruxandra, trebile Țărei...”.⁵⁾

Dimitrie Cantemir, spune : „ca niște brudii și tinerele de vrastă”.
Sau : „la vrăsta brudie”.⁶⁾

Era obiceiul în acele vremi, ca Domnitorii să se îngrijească de copiii mici rămași orfani, mai ales când erau copii de boeri morți în slujba țării ori a Domnitorului. Obiceiul era și la Turci, care serveau o „nacanfa”, adică o pensie pentru creșterea copiilor orfani :

Când a murit Iordache Caragea, la 5 Sept. 1765, de ciumă, împărăția la regretat „căci e învățat și blând la fire, (și) știind că i-au rămas și câțiva copii mici, s'a făcut milă împăratului de casa lui, și au adus pe tatăl său, Scarlat doftorul, și l-au făcut Terzimanul Porței, fără de voia lui, om bătrîn și slab, dându-i poruncă să caute pe copii mortului prea bine, făcându-le Impărăția și nacanfa de la București și de la Moldova, de li se da pe tot anul...”.⁷⁾

Dimitrie Cantemir este cel dintâi la noi, care pomenește de orfanotrofie. El spune : pe copilul nimănui „în casa sa, sau în orfano-

1) Bujoreanu, Pravile, gl. d (4) și 87 zac 7; pag. 21, 168.—Longinescu, l. c., p. 77.

2) Vezi pag. 281 n. 2.

3) Bujoreanu, l. c., gl. if (39) și 333 zac 1; pag. 49, 266. — Longinescu, l. c., pag. 207.

4) I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, pag. 316, rîndul 22.

5) Miron Costin, în Letopiseți, vol. I, pag. 222.

6) D. Cantemir, Hronicul, pag. 11 și Istoria Ieroglică, pag. 148.

7) Enăche Cogălniceanu, în Letopiseți, vol. III, pag. 255-56.

trofia de obște il cruță, il hrănește, il crește...“. 1) Tot Cantemir, în-trebuințează termenul de „nacafa“, în loc de nacanfa, cum spune Cronicarul. 2)

Băeții mai mari se numesc feciori. Aceștia sunt datori să îngrijească de părinții lor, dacă sunt bătrâni ori bolnavi:

„De se vor afla părinții zăcând in boală de multă vreme, sau vor fi în sărăcie și în slăbiciune, și feciorii se vor lepăda de dâșii și nu le vor ajuta, nici vor purta grijă de dinșii, și să-i cheme părinții, iar ei să nu meargă la dâșii“, atunci acești copii perd dreptul de moștenire. 3)

Fecior de suflet, este fiul spiritual, fiul adoptat. Spune Pravilistul *„...de'i va fi fecior de suflet...“.* 4)

Din punct de vedere legal, Pravilistul deosebește:

a) Copilul adevărat, adică copilul legitim.

b) Copilul hireș, adică copilul nelegitim născut din femeie pe care bărbatul o ține în casa lui, fără cununie.

Cantemir dă termenului de hireș un înțeles de ceva firesc, adevărat:

„... acel adevărat cuvânt pentru cei hireși Romani (illud de genuinis Romanis aureum dictum.“) 5) Sau: *„...mai tare se ține și este legătura hireșului cuvânt...“* 6)

c) Copilul nelegitim născut afară din casa bărbatului. Se numește și copil sau copili.

d) Copilul cu tată necunoscut, care se numește copil întunecat. 7)

Copili sau feciori de dupe gard, cum le spune Șincai, sunt copiii nelegitimi, cărora părinții dătoresc totuși protecție ca și copiilor legitimi.

„Părinții care vor supune (vor prostitua) feciorii lor, măcar de li-ar fi și copii (copii, cu accent pe litera o, în Munt.)... se vor certa cu moartea“. 8)

1) D. Cantemir. Hronicul, pag. 112.

2) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 15.

3) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invățături, glava 284, pag. 252.

4) Idem. Pravila gl. ms (46) și 109 zac 2, pag. 55, 178. Longinescu. l. c., pag. 236.

5) D. Cantemir. Hronicul, pag. 14 și 37.

6) Idem. Istoria Ieroglifică, pag. 35.

7) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invățături, glava 207, pag. 218.

8) Idem. Pravile. gl. 1 (30) și 130 zac 4, pag. 42, 185. Longinescu. l. c., pag. 177.

Copiii nelegitimi pot fi legitimați, adică pot fi făcuți feciori adevărați: „Cela ce va zice cuiva... copil, neștiind... că l'au făcut cu adevărat fecior...“.¹⁾

Copil se numește și feciorul născut din călugăriță: „feciorii, ce se vor naște din călugăriță, aceia sunt copii...“.²⁾

Cantemir spune: „...născutul a necunoscuți părinți fiind, nothos, adică nu copil, ce copil (și cu ertarea cuvântului, mai chiar să zic) fecior de curvă se numește și iaste...“.³⁾

Fecior de după gard, este un termen întrebuințat de Șincai. El spune că Ungurii socot pe Ioan Corvin, fiul lui Matiaș, ca fecior de după gard.⁴⁾

Vrâsta.

După pravilele bisericesti „șapte vrâste are omul“:

- a) Cocon iaste omul dacă naște până la 4 ani.
- b) Copil se chiamă dela 4 ani până la patrusprezece.
- c) Cătărig iaste de la 15 ani până în douăzeci și doi.
- d) Voinic, adecă june iaste de în douăzeci și trei de ani până în patruzeci și doi.
- e) Bărbat iaste de în 42 de ani până în 56.
- f) Iară bătrân iaste de la 56 până la 69.
- g) Iară matur iaste de la 70 de ani până la 80. Deacia mai mult neputință și dureri și boale.⁵⁾

Psalmistul Scheian întrebuințează următorii termeni: „giuni și fetele, bătrînii și tinerii (juneii, spune Coresi), să laude numele Domnului“. Sau: „tărăru“ și „bătrăriiu“, pentru tânăr și bătrân.⁶⁾ „giure“ pentru june, tânăr; „govie“, pentru fecioară; „făf“ și „fată“ pentru fecior și fecioară, sau „fate“ și „fătul“⁷⁾

În Psaltirea lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei, tipărită la 1673 Mitropolitul poet amintește în chipul următor, în psalmul 70, vrâstele omului:

„De la vârsta cuconească,

...“

1) Bujoreanu. Pravila gl. me (45) și 108 zac 3, pag. 55. 176. Longinescu. l. c., p. 176

2) Idem, gl. ie (35) și 258 zac 7, pag. 47, 242. Longinescu, l. c., pag. 197.

3) D. Cantemir, Hronicul, pag. 112.

4) Șincai. Cronici, vol. II, pag. 32.

5) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab, Invăf. patriarh. Anastasie, glava 16, pag. 425.

6) I. Bianu. Psaltirea Scheiană, vol. I, psalm CXLVIII, pag. 478 și 114.

7) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 69, rând. 32; pag. 116 r. 20; pag. 88 r. i; pag. 133, r. 28.

*Și'n vârsta de curunteațe
Și până la bătrâneațe
Să nu mă lași Doamne snte (sfinte)
Ne luat de tine a minte. 1)*

Dimitrie Cantemir deosebește șapte vârste :

Pruncia, copilăria, catarigăia, voinicia, bărbăția, căruntețile și bătrânețele. Pruncia ține 7 ani; copilăria până la 14 ani; catarigăia până la 21 de ani, se numește și „*pubertas*”, adică epoca când răsare muștața. De la 21 de ani în sus se socotește adevărata viață.

Din viața unui om, Cantemir socotește doi ani perduți în „*boale, in nevoi, in închisori in robii sau nevolnicii*”. 2)

Vârsta bătrâneței este 70-80 de ani; ce trece mai mult este „*durere netămăduită și fără leac boală este*”. 3)

Din punct de vedere medico-legal, adică al responsabilității vârstele se impart in :

a) cocon, până la 7 ani.

b) tânăr în măsură de vârstă, de la 10 ani și jumătate până la 14 ani pentru băieți, și de la 9 ani și jumătate până la 12 ani pentru fete.

c) mic, până la 25 de ani.

d) mare, de la 25 de ani înainte.

e) bătrân, de la 50 de ani până la 70 de ani.

Tinerii „*foarte răi*”, dacă sunt mai mici de 10 ani și jumătate, din cauza răutății lor, se socotesc mai mari de 25; de asemenea, Pravilistul ține seamă dacă cei ce nu sunt de măsura vârstei, lucrează sau nu cu descernământ. Pedepsa se dă ținând seama de timpul când s'a făptuit greșeala, nu de momentul când se judecă. Se ține seama de recidive, chiar dacă făptașul nu-i de vârstă. Ereticii și paricizii se pedepsesc la fel, chiar dacă nu sunt de vârstă.

Copiii mici, orfanii, sunt puși sub tutelă, adică sub ispravnic :

„Ispravnicul iaste ce se dă și se pune de iaste ispravnic copiilor mici, ce să zice, carele încă nu iaste pre lege in vrâsta lui deplin... De va muri neștine și-i vor rămâne copii mici necrescuți, și ispravnic lor nu va lăsa, atunci se dau lor ispravnici de la Domn.

1) Melchisedec. Cronica Romanului pt. I pag. 297-298.

2) D. Cantemir. Divaaul, pag. 98-99.

3) Idem, pag. 163.

Necrescuți se chiamă până în 14 ani partea bărbătească, iară muerească până în 12, și până atunci se grijesc de ispravnici. Iară crescūți se zic de la 14 până la douăzeci și cinci".¹⁾

Apeștiți, coconi apeștiți, sunt copiii întârziați cu dezvoltarea minții, copiii proști :

„... unii de in coconi, fiindu-le firea mai iute, și mai vârtos trează, ei numai cât aleg de socotesc binele și răul; iar alții mai apeștiți și mai zăbavnici cu priceperea minții, și cad.“²⁾

Sau : *„Vei afla copil de 12 ani, și iară vei afla oameni de 25 ani și de 30 și mai sus, de vor fi având puțină minte, și mai puțină de cât copilul acela“.³⁾*

Cuvântul de apeștit vine dela pesteală, care înseamnă întârziere, zăbavă. Spune Pravilistul : *„...și-i va face... judecata curând și fără pesteală“.⁴⁾*

Mitul este un diminutiv al cuvântului mic. Pravilistul îl întrebuințează în senzul cuvântului apeștit, adică om întârziat, arierat :

„de va fi cineva de 20 de ani, sau va fi surd, sau îndrăcit, sau curvariu, sau mitul, nu pot mărturisii la judecată“.⁵⁾

Bătrânii, bătrânețea sau căruntețea se pedepsește mai ușor, nu de alta ci pentrucă :

„li se inpuținează sângele și puterea simțirilor, și li se inpuținează și mintea; iară de vream ce va fi el cu toată bătrânețea și cu barbă albă și de va fi bărbat și bun și întreg la simțiri și la minte, atunce de va greși, se va certa ca și un tânăr.“

Psalmistul numește bătrânețea „sinrecu“.⁶⁾

Cantemir îi spune „căruntețe“ și descrie admirabil această vârstă :

„...iată solii ți-au sosit! Iată perii albi in cap și in barbă ți-au răsărit! Iată genunchele slăbind, spre pământ a se inchina

1) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățături, glava 287. pag. 253.

2) Idem. Răspunsurile lui Timotei. Intrebarea 18. pag. 412.

3) Idem. Invățături, glava 324. pag. 264.

4) Idem. Răspunsurile lui Nichita din Eraclea, pag. 417.

5) Bujoreanu. Pravila Matei Basarab. Invățături, glava 24. pag. 148.

6) Idem. gl. ng (53) și 354 zac 5 și 7; pag. 60, 284. Longinescu. l. c., pag. 258. — I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană pag 139, r. 16.

au început! Iată că mijlocul spre slăbiciune s'au prefăcut! Iată că din doi ochi, patru îți trebuiesc! Iată că toate a trupului organe te părăsesc! Iată că cele patru stihii cine de sine ades se sfădesc! Iată că spre împăcarea lor și așezarea lor mijloc și mijlocire nu ți s'au dat!“. 1)

Nebunia.

Pravilistul consacră un capitol întreg nebuniei, pe care o îmbrățișează și o studiază din punct de vedere medicolegal.

Nebun este cel ce „nu'i cu toată mintea, eșit din fire, sau den afară de minte“. Nebunia este de mai multe feluri, de aceea când se vorbește de ea, trebuie să se specifice „ce fel de nebunie va fi fost având...“. 2)

Nebunia poate apare subit sau să apară încet. Spune Pravilistul: „iar el într'acel ceas va nebuni...“. 3) Poate fi continuă, sau periodică: *Cela, ce'i când și când nebun, iar nu în toate zilele, cum s'ar zice: patru luni iaste nebun și cinci-șase luni iaste înțelept...“. 4)*

Nebunia se poate confunda cu beția și chiar și cu dragostea. În aceste cazuri expertul este dator să vadă ce fel de nebunie este, căci „nebuniile beției și alte semne de om beat“, ca să fie crezute de judecător, trebuiesc dovedite. 5)

„Dragostea se asamănă cu beția, așiderea și cu nebunia și mai vartos iaste și mai rea chinuire de cât acealea, de cât toate drept aceia ...și pedepsirea vinovatului din dragoste este mai mică. 6)

În genere nebunii nu sunt responsabili de faptele lor și nu se pedepsesc:

„când va fi neștine nebun și den afară den minte... să nu i se dea nici un fial de certare, pentrucă aגיעe'i lui certare, că iaste nebun și făr de minte“. 7)

1) D. Cantemir. Divanul, pag. 174.

2) Bujoreanu. Pravila gl. mî (49) și 112 zac 6, pag. 57, 178. Longinescu, l. c., pag. 245-46.

3) Idem. gl. ne (55) și 359 zac 4, pag. 62, 286. — Longinescu, l. c., pag. 267.

4) Idem, punctul g (3).

5) Idem, gl. nd (54) și 358 zac 9, pag. 61, 285.—Longinescu l. c., pag. 264.

6) Idem, gl. xa (61) și 355 zac 1; pag. 65, 290.—Longinescu, l. c., pag. 235.

7) Bujoreanu. Pravila gl. f (9) și 244 zac 23; pag. 26, 231.—Longinescu, l. c., pag. 99.

În nebunia periodică, în timpul accesului de nebunie, nebunul nu-i responsabil, dar se pedepsește când este în faza de liniște :

„De va face vreo greșală în vremea nebuniei lui, nu să va certa, iar de va greși la vriamea ce iaste înțelept, atunci se va certa...“. ¹⁾

Nebunul nu poate fi slobod :

„Cel nebun măcar că nu se va certa la nebuniile lui, de va face vreo greșală, iară tot nu se cade, să-l slobozească de tot, să umble pre drumuri slobod, ce să aibă pază, să fie pre lângă oamenii săi, până să va înțelepți“. ²⁾

Nebunul care vorbește ce nu trebuie „*balamuțează*“. Așa se spune de exemplu, despre ereticul Orighen că „*balamuțează zicând că nu e Raiul, nici e făcut de Dumnezeu...“* ³⁾

Existența cuvântului *balamuțează* cu înțeles de delir, de vorbărie de nebun, dovedește că de la acest cuvânt vine și termenul de *balamuc*, ce se dă casei de nebuni; prin urmare este greșită credința celor care afirmă că numele de *balamuc* ar veni de la numele mănăstirii Malamucul, mănăstire în care erau ținuți nebunii înainte de a se fi înființat *balamucul* de la mănăstirea Mărcuța. Vechimea cuvântului o dovedește și faptul că se găsește și în *Lexiconul Slavo-Român* din 1649: „*cel vrăjitoriu, balamut...“* ⁴⁾

Expertiza nebunului o face vrăciul, dar poate să cunoască și judecătorul pe nebun, prin „*.....multe întrebări și în multe feluri și cu multe meșteșuguri*“; în cele din urmă judecătorul trebuie să întrebe și pe vrăciul „*care foarte lesne îl vor cunoaște de va fi nebun adevărat...“* ⁵⁾

Nebunia este motiv temeinic de divorț: „*de va nebuni bărbatul, să se împartă acea casă...“* ⁶⁾ Dar despărțenia nu se poate face de cât după o trecere oarecare de timp dela bolnăvire. De asemenea și logodna se strică când unul din viitorii soți „*se va birui de dracul și se va îndrăci*“, adică va nebuni. ⁷⁾

1) Bujoreanu. Pravile, gl. ne (55) și 360 zac 3; pag. 62. 286.—Longinescu, l. c. pag. 266-67

2) Idem, punctul z (7).

3) Idem. Pravila Matei Basarab, Săborul al V-lea, pag. 373.

4) Gr. Crețu. Lexicon Slavo-Român, pag. 112, rândul 286.

5) Vezi nota 2, punctul e (5).

6) Bujoreanu. Pravila gl ka (21) și 183 zac 6; pag. 37. 201.—Longinescu, l. c., p. 153.

7) Vezi pag. 314, n. 4 și *Invățăturii*, glava 178, pag. 198.

Nebunul sau îndrăcitul nu poate „să mărturisească la judecată”.

Simularea nebuniei. Mulți ca să scape de vreo pedeapsă simulează nebunia, pentru că scrie Pravila :

„cela ce va sudui pe Domnul Țarei, acela de va fi nebun, sau lipsit de minte, sau beat de băutură, acela nu se va certa...”. 1)

În acest caz expertiza va trebui să specifice „ce fial de nebunie va fi fost având, sau de beție...”. 2), căci „nebuniile beției și alte seamne ca de om beat”, trebuiesc dovedite ca să fie crezute de judecător. 3)

Insistența ce pune Pravilistul ca judecătorul să se convingă prin întrebări meșteșugite, și să consulte și pe vraci când îi vorba de a se stabili exact existența nebuniei, dovedesc că se cunoșteau cazurile de simulare.

Pravilistul bisericesc, care numește nebunia îndrăcire, spune că uneori această îndrăcire nu-i decât aparentă, înșelătorie :

„...de se va supăra neștine de herea neagră, cum s'ar părea că se îndrăcește... ; iar de va fi adevărat îndrăcindu-se...”. 4)

Sau : „cine de voia sa se va îndrăci, acela să cază sub canonul celor îndrăciți”. 5)

Iar ca explicație Pravilistul bisericesc adaugă că acela :

„carele pre sine va învăța... de îndrăcire... Adevărat iaste că cela ce să lipeaște dracului, apropiese de împreunarea lui și amândoi un duh sunt, drept aceia carele se face de voia sa îndrăcit și să inchipuiaște de face ale lui lucruri... să se canonească cu canonul celui ce adevărat se îndrăcește”. 6)

Beția.

În Psaltirea Scheiană se spune despre omul beat că-i „aburat” sau „șiumăn” sau „șumăn”. 7)

În general, mai toți vinovații, caută să-și scuzeze faptele spunând că au fost beți, atunci când au greșit, pentru că știu că Pravilele pedepsesc mai ușor pe omul beat, căci :

1) Bujoreanu. Pravile. gl. mf (49) și 112 zac 6 ; pag. 57, 178.—Longinescu, l. c., p. 245.

2) Idem.

3) Idem, gl. nd (54) și 358 zac 9 : pag. 61, 285. — Longinescu l. c. pag. 264-65.

4) Idem. Pravila Matei Basarab. Răspunsurile patriarh. Niculae, pag. 412.

5) Idem. Săborul 5-6. glava 60, pag. 336.

6) Idem, tâlc la glava 60, pag. 386.

7) I. A. Candrea. Psaltirea Scheiană, pag. 162, rândul 25.

„vinul ce va fi băut, văzându-l limpede și frumos la față, și moale și dulce la gustare, de ar fi și înțelept neștine, tot se amăgiaște, părăndu-i că nu se va îmbăta.

Din punct de vedere al responsabilității, Pravilistul distinge următoarele cazuri:

- a) omul îmbătat de altul prin înșelăciune.
- b) omul „*prea omorât de beție*”.
- c) omul care se îmbată mereu și știe că face rău la beție.
- d) omul care se îmbată inadins, ca să aibă motiv să-și mascheze faptele cele rele.
- e) omul care se laudă pentru greșelile ce face la beție.

Beția invocată de vinovat, trebuie dovedită cu martori, care:

*„să mărturisească cum l'au văzut într'acea zi, și cum au fost borând, și au fos făcând toate nebuniile beției și alte asemenea ca de om beat”.*¹⁾

Cronicarii și documentele ni-au păstrat nenumărate povești despre beții și bețivi. Ar fi de prisos să le înșirăm aici. Dăm numai „*legământul unui bețiv*”, care își fixează singur pedeapsa ce merită dacă se va mai îmbăta:

Todoran Zelinca, către „*Jupânul Morcăș Vognaru*”, îndatorându-se, pentru o datorie, „*să nu beau vin, nici rachiu, nici mied, ci, viindu-m betejală de la Dumnezeu, la betejală să beau cu socoteală câte păfânel*”, primind altfel a fi pus „*in obeade și in temnița cea rea și 100 de lopăți la cur, și dumnealui să aibă a mă ținea în temniță numai cu pită și cu apă, un an*”. La 27 Iulie 1730.²⁾

Dragostea.

Scuză anumite greșeli. Pravilistul pedepsește mai ușor pe cel care greșește din cauza dragostei, căci:

„dragostea se aseamănă cu beția așîșderea și cu nebunia și mai vrătos iaste și mai rea chinuire de cât acelea, de cât toate”.

1) Bujoreanu. Pravile. Gl. nd (54) și 358 ad fine; pag 61 și 285.—Longinescu. Legi vechi, pag. 263.

2) N. Iorga, in Hurmuzachi, vol. XV/2. Doc. MMMXXXVII, pag. 1629.

Sau : „...nu mai mult tăria vinului în cap, de cât chipul frumosului în inimă lovește“. ¹⁾

Sau : „... de cât rana dragostelor și de cât boala iubostelor, mai primejdoasă nici țirulicii au văzut, nici doftorii au auzit“. ²⁾

De aceia cel „biruit de dragoste“ de va săruta o fată, nu se pedepsește. ³⁾



1) D. Cantemir. Istoria Ieroglică, pag. 106.

2) Idem. Istoria Ieroglică, pag. 288.

3) Bujoreanu. Pravile, glava xa (61) și glava 366 ad fine. Pag. 66 și 290.—Longinescu. Legi vechi, pag. 285.

BĂRBIERI, VRACI, HIRURGI, DOCTORI ȘI SPIȚERI

Trăitori printre Români sau cari au avut legături cu Românii între 1400 și 1775. — Anul și pagina la care sunt citați în această lucrare.

BĂRBIERI.

- Andrei Bărbierul*, 1558-1568, pag. 54; i se spune și *Andrea Barbitonsor*, pag. 35, 37, 38, 77; sau *Andream chirurgum*, 33-34, 37, 39, 40, 150; sau *Mayster Andre*, wundartz ori stadtartz, 35, 36; uneori i se spune *Andream medicum* ori *magistrum medicum*, 35, 38.
- Emericum Barbitonsor*, 1563, pag. 37.
- Gregorio Tonsori*, 1532-35, pag. 32.
- Gregorium Barbel*, 1553, pag. 32-33.
- Ivane Barbero*, 1460, pag. 31, 61.
- Leca Bărbierul*, între 1628 și 1632, pag. 41.
- Martinus Berth*, 1533, pag. 31.
- Nicolao Balneatori*, 1532-35, pag. 32.
- Peter Balbierer*, 1568, pag. 40.
- Petrus Barbitonsor*, 1557, pag. 33.
- Petri Rasoris*, 1436, pag. 31.
- Stephanum Barbitonsorem*, 1542, pag. 32, 33.

VRACI.

- Gheorghe Vraciul*, 1545, pag. 51.
- Radu Vraciul*, 1545, pag. 51.

HIRURGI.

- Alessandro Veronese maestro*, 1503, pag. 66.
- Aschenlow chirurg*, 1770, pag. 145, 154.
- Balcer*, chirurg în Lemberg, 1602, pag. 173.
- Cristianus Maler Germanus*, 1732, pag. 152.
- Desmarettes, Jean Baptiste Marie* —, 1729, pag. 153.
- Gioan Giriagh*, 1763, pag. 153.
- Gros Fridericum*, chirurg și spițer în Lemberg, 1602, pag. 173.
- Lantier*, 1701, pag. 151.
- Lochman*, chirurg și apotecar, 1771, pag. 153, 154, 176.
- Rosberg*, 1770, pag. 145, 154.
- Sixt Ștefan*, 1700, pag. 152.
- Staurache Gerahul*, 1744, pag. 174, pag. 128, 153.

DOCTORI.

- Abraham Agaz*, 1752, pag. 134.
Albinus, 1693, pag. 54.
Amon, 1668, pag. 54.
Arăpachi, 1744, pag. 129.
Asola di Bressano, 1560, pag. 106.
Badoer Zuam Dottor et Kavalier, 1504, pag. 66.
Balsaratus Vitus, 1529-1575, pag. 54.
Barvitiuș Ioan, doctor și consilier imperial, 1600, pag. 87.
Bertin, 1730, pag. 124.
Blandrata Giorgius, 1585, pag. 82.
Blesch Georgio, doctor, (?), 1537, pag. 72.
Bolto, 1739, pag. 125.
Bubulios Nicolae, iatrofilosof, 1714, pag. 111.
Cacavela Eremia, 1685, pag. 22, 99, 100, 101.
Cancelarios Alexandru, iatrofilosof, 1745, pag. 129.
Cantemir Dimitrie, iatrofilosof, biografia pag. 20.
Caragea Scarlat sau Scuromali, 1716-1726; pag. 118-119.
Caragea Gheorghe sau Iordache, 1764; pag. 119, 138.
Caraion Constantin, între 1764-1767; pag. 143.
Carlo Napolitano, medicul Seraiului, 1764; pag. 140, 141.
Carrara Orazio, 1602; pag. 87.
Cigala, 1672; pag. 97.
Cohen, 1656; pag. 94, 95.
Comnen, Ioan Molidvos—, numit și *Ierotei Comnen*, mitropolit de Dristor și doctor, între 1686, 1711, 1713, pag. 25, 102, 103, 110, 295.
Corea Antonio sau Corai, 1714; pag. 111.
Chrisogonos Gheorghe din Trapezunt Hipomenos, iatrofilosof, 1715; pag. 111.
Crisoscoleu Ioan, 1715-1716; pag. 112.
Cristofi Spiridon sau doctorul *Spirea*, sau *Schiropol*, 1764; pag. 141.
Delerino Iacob, vezi doctorul *Pilarino*.
Demetrio Transilvano, doctor onorific, 1395; pag. 60.
Dépastes Petrache, 1739; pag. 125.
Déspot Vodă sau Iacobus Vasilco Marchetos de Rodos, sau *Iacob He-raclide Basilic*, fost student la matematici și medicină, domnitor între 1561 și 1563; pag. 18, 36, 75.
Dionisie Aval, între 1561 și 1563; pag. 76.
Drăcachi Iacob, 1756-1763; pag. 138, 140.
Dumitrașco, 1643; pag. 91.
Enderlein der Artzt, 1570; pag. 77.
Englert, în Rusia, 1723; pag. 303.
Evangelista Ioan, 1559; pag. 54, 73.
Fascheng Ioannes, 1585; pag. 82.
Ferati Bartolomeu, între 1708 și 1732; pag. 55, 108, 109.

- Fonozi Zeiler*, 1739; pag. 125.
Fonseca Daniel, 1719; pag. 115, 116, 117, 123.
Fotache sau Fotie, 1756; pag. 138, 139.
Francisc Domestikos Laskaros, 1577; pag. 80.
Franciscum Phisicum, 1508; pag. 69.
Gheorghe din Piemont, 1503; pag. 66.
Gios. Daciano, 1576; pag. 53.
Ghica (al Il-lea) Grigore, doctor (?), 1728; pag. 122.
Haiatizade, 1744; pag. 19, 128.
Herlitz Goldzric Iohan, 1756; pag. 135, 253.
Hieronimo da Cesena, 1503; pag. 66, 156.
Hrisogonos Gheorghe Hypomena Trapezuntul, 1717; pag. 114. Vezi mai sus: *Chrisogonos Gheorghe*.
Iacob din Făgăraș, 1653; pag. 42.
Ianache doftorul, 1686; pag. 102.
Ianake doftorul, 1732; pag. 152.
Iane doftorul din Târgoviște, 1626; pag. 88.
Iheremiae Physico, 1521; pag. 71.
Ioan din Padua, acelaș cu *Comnen* sau *Ierotei Comnen*. Vezi mai sus; pag. 101.
Iordache doftorul, 1763; pag. 140.
Ipsilante, Atanase Comnen—, 1725; pag. 120.
Josepho Doctore, 1600; pag. 86.
Kertzi Petre sau Paul, 1585, 1600; pag. 54, 82.
Klingesporn Iohane sau Henricus (?), 1502; pag. 62.
Köleséri de Kereseer Samuël (poate Călușeri), 1709-1732; pag. 54, 118.
Lichinos Andrei, 1699, 1700; pag. 55, 105, 106.
Lonardo de Massari phisico, 1504; pag. 66, 156.
Manase Iliad, 1754; pag. 136, 137.
Mano Mihail, 1740; pag. 19, 126, 140.
Masselini, 1654; pag. 93, 94.
Matheus Murianus, 1501; pag. 63, 64.
Matheus, 1542; doctor plebanus bistriciensis, pag. 72, 73.
Matievici Ieronim, medico-chirurgico, 1517; pag. 70, 150.
Mavrocordat Nicolae, domn și iatrofilosof, biografia lui pag. 24.
Mavrocordat Alexandru doctor, 1636-1709; pag. 19, 24, 121.
Miechowski, cronicar și doctor, 1504, 1506; pag. 67.
Mihail, 1740; pag. 127.
Molaimis Stavro, 1715; pag. 111.
Mocato, 1600; pag. 87.
Mulaimes Ioan, 1694; pag. 104.
Muraltum, 1600; pag. 86.
Niculache Doftorul, 1761; pag. 140.
Notara, Dimitrie Gheorguli—, 1725; pag. 119, 120.
Oraeus Gustav, 1770; pag. 144, 174.

- Pamperi Ioan* (Ianache ?), 1732 ; pag. 115.
Panaiotache Nicusis, doctor și dragoman, 1670 ; pag. 19, 121.
Pandele sau *Pantaleone* doftorul, 1692 ; pag. 103-104,
Pardos, 1736 ; pag. 125.
Paul, 1578 ; pag. 80, 81.
Paul, student în medicină, 1756 ; pag. 134, 135, 136. Poate este acelaș cu :
Pascal Hristodul, 1793, 1802 ; pag. 136.
Paulo, doctori ac apothecario în Fogaras, 1535 ; pag. 72, 172.
Petrus, 1509 ; pag. 69, 70.
Petraeus, 1618 ; pag. 54.
Petz sau *Pezzen*, 1597 ; pag. 85.
Pilarino Iacob sau *Delerino*, 1684-1718 ; pag. 19, 97, 98, 101, 105, 107, 110, 286, 287, 288.
Pisani, Giuseppe Antonio —, 1749, 1753 ; pag. 59, 130, 131, 132, 134.
Policala, între 1721 și 1723 ; pag. 303.
Procopie Dimitrie zis *Pamperi*, 1719 ; pag. 114.
Raicevici, 1785 ; pag. 137.
Robeno Giacob, 1595 ; pag. 84.
Rodios, doctor legendar ; pag. 16, 177.
Roman Doctorowicz, 1585 ; pag. 81.
Rorăr, la Viena, 1620 ; pag. 88.
Rosso Bernardino, 1577, 1600 ; pag. 79, 80, 86.
Salius Ioan, 1510 ; pag. 70.
Salomon Nan Aschanassi zis *Tedeski*, 1577 ; pag. 81.
Sarachino Gheorghe Criteanu, 1685 ; pag. 101.
Saul Gheorghe, dupe 1764 ; pag. 142.
Schendus Mihai Vanderbech, 1720 ; pag. 117.
Schmeltz, dupe 1752 ; pag. 135, 136.
Scogardi, Giovanni Andrea —, 1619 ; pag. 87, 89, 90, 91.
Scordilis Niculai, 1739 ; pag. 125, 126.
Scriba Lazăr, 1736 ; pag. 125.
Sinopeus Panait, 1702, 1719 ; pag. 107.
Stahl, 1749, 1753 ; pag. 134.
Stavrache, poate acelaș cu gerarul *Stavrache*, 1745 ; pag. 19, 128, 153.
Stecziewicz Nicolaus, 1710 ; pag. 110.
Stephanus... Thergovysta, 1532 ; pag. 71.
Tedesco, 1749, 1753 ; pag. 134.
Theodorati sau *Teodorachi*, dupe 1764 ; pag. 142, 143.
Timon, între 1659 și 1664 ; pag. 18, 58, 96, 97, 286, 287.
Tomaso Tobado, 1674 ; pag. 97.
Valisnieri Antonio, profesor italian, pag. 112.

SPÎTERI.

- Avram spiciar*, 1651 pag. 173.

Blesch Giorgio, apotecar, 1537; pag. 172.

Faerman Andoni, 1763; pag. 174.

Fischer Gallo, 1561; pag. 172.

Hieremiae apothecario, 1536; pag. 172.

Ioannes Hess, 1553; pag. 200.

Lockeman din Iași (spîter ?), dupe 1756; pag. 135.

Paulum Aromatarium, 1591; pag. 173.

Toma spîter, 1763; pag. 174.

Țitromaș Mihai, 1700; pag. 173.

Vodopich Georgi, 1742; pag. 174.



AUTORI ȘI CĂRȚI

(Paginile în cari sunt citați în lucrarea prezentă)

Acscinte Uricarul. De a doua domnie a lui Nicolai Alexandru Vodă, în Letopiseți, vol. II, ediția 1872.—50, 211, 278, 319.

Adamescu Gheorghe. Dicționar.—103.

— *Angelescu, N. I.*— Acte și documente din trecutul farmaciei. Prefața de N. Iorga.—169.

· *Angelescu, N. I.*— Manuscriptul Academiei, nr. 2183, în Spitalul, Anul XXII.—197.

Arhiva Istorică a României. — 67, 70, 76, 198, 216.

Aricescu. Condiția de venituri și cheltuieli a visteriei 1694-1704.— 173.

Aurelian, P. S.— Țara noastră. La Academie sub No. II/50963.—251.

Bauer. Mémoires sur la Valachie, 1778. La Acad. sub cota 4121.—27.

Bălcescu Niculae. Magazin istoric, vol. V.—103.

Bellanger Stanislas. Le Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie, 1864. La Academie sub nr. 2719.—134.

Bianu. I. Intrebarea creștinească sau Catehismul lui Coresi, 1925.—8, 9.

Bianu Ioan. Psaltirea Scheiană.—44, 147, 212, 214, 215, 217, 218, 221, 223, 224, 227, 230, 235, 241, 245, 248, 256, 262, 269, 270, 280, 308, 317, 319, 322, 339, 363, 372, 377, 378, 390.

Biserica ortodoxă română, anul XV, 1891.—99, 100.

Bogdan Ioan. Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească. I. — 69, 198, 199.

Bogdan Ioan. Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria.—51.

Bogdan Ioan, în Hurmuzachi. Suplimentul II/3.—204, 266.

Bologa V. Din istoria sifilisului.—293.

Bologa și Ursan. Istoria variolizării, în „Arheion”, vol. XI, 1929.—284.

Bujoreanu Ioan, 1885. Colecțiune de legiuirile României, vechi și noi. Vol. III. Conține :

Pravila lui Vasile Lupu 1646.

Pravila mică de la Govora, 1640.

Pravila Matei Basarab, 1652.

11, 12, 13, 14, 15, 16, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 59, 147, 157, 158, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 173, 176, 177, 178, 180, 182, 183, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234,

- 235, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 255, 256, 261, 262, 264, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 281, 284, 285, 290, 292, 293, 300, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 322, 334, 335, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397.
- Bulat, T. G.* — Revista Istorică XII, 1926.—142.
- Candrea, I. A.* — Psaltirea Scheiană.—179, 180, 181, 212, 215, 217, 221, 223, 225, 227, 233, 234, 239, 245, 246, 262, 266, 267, 271, 280, 285, 311, 344, 386, 387, 388, 390, 392, 395.
- Candrea, I. A.* — Dicționar. — 54.
- Canta Ioan.* Dela a doua și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat. In Letopiseți, vol. III, ediția 1874,—130, 179, 259.
- Cantemir Dimitrie.* Istoria Imperiului Otoman. Ediția Academiei 1876. Traducere de Dr. Ios. Hodosiu.—20, 30, 49, 68, 96, 97, 106, 148, 160, 161, 177, 179, 215, 222, 251, 255, 257, 258, 281, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 309, 312, 315, 316, 320, 324, 350, 383.
- Cantemir Dimitrie.* Istoria Ieroglifică. Ediția Academiei, 1883,—22, 23, 24, 56, 57, 148, 159, 162, 165, 166, 167, 170, 171, 176, 178, 180, 182, 184, 204, 210, 212, 213, 215, 217, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 236, 237, 245, 246, 247, 254, 255, 256, 260, 262, 264, 265, 266, 270, 271, 272, 278, 286, 289, 293, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 309, 310, 311, 312, 313, 319, 320, 321, 323, 324, 336, 341, 342, 346, 347, 355, 369, 372, 373, 383, 389, 397.
- Cantemir Dimitrie.* Divanul. Ediția Academiei, de G. Sion, 1878. — 24, 57, 170, 215, 217, 232, 233, 264, 272, 279, 308, 324, 352, 364, 384, 391, 393.
- Cantemir Dimitrie.* Descrierea Moldovei. Traducere de G. Pascu. — 24, 168, 169, 210, 237, 241, 243, 245, 248, 252, 254, 256, 259, 263, 272, 279, 294, 340, 345, 346, 359, 370, 377.
- Cantemir Dimitrie.* Hronicul vechimei Româno-Moldo-Valahilor. Ediția Academiei de Gr. Tocilescu, 1901.—57, 148, 149, 164, 171, 212, 216, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 236, 237, 238, 241, 243, 245, 246, 248, 259, 262, 267, 270, 271, 272, 273, 286, 289, 298, 301, 307, 308, 309, 310, 317, 318, 324, 341, 344, 374, 384, 388, 389, 390.
- Cantemir Dimitrie.* Vita Constantini Cantemiry. Ediția Academiei, 1883. 100, 305.
- Cantemir Dimitrie.* Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor. Ediția Academiei, 1878. — 111.
- Caragea C. Ban.* — Efemeride, in Hurmuzachi, vol. XIII,—129, 139.

Carra. Histoire de la Moldavie et de la Valachie. La Academie sub nr. I/24619.—142, 143.

Castiglioni. A.—Histoire de la Médecine.—10, 146, 179.

Cazacu și C. Frunză. — Material documentar pentru rezolvirea chestiei farmaciilor.—175.

Codrescu T. Uricarul, vol. I.—140.

" " " " VIII.—241.

Cogalniceanu Enache. De la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat. In Letopiseți, vol. III, ediția 1874.—59, 119, 124, 129, 130, 213, 240, 259, 271, 273, 275, 278, 301, 312, 345, 353, 372, 388.

Cogălniceanu Mihai. Cronicele României sau Letopisețile Moldaviei și Valahiei; ediția II, vol. I din 1878; vol. II din 1872; vol. III din 1874.

Condamine, Ch. Marie de la —. Mémoires sur l'inoculation. — 284.

Costin Miron. — Letopisețul țării Moldovei. In Letopiseți, vol. I, ediția 1872. — 87, 158, 178, 183, 212, 213, 216, 229, 230, 237, 255, 257, 260, 261, 262, 273, 266, 269, 278, 279, 280, 288, 294, 300, 301, 302, 310, 320, 323, 339, 342, 348, 349, 360, 367, 382, 388.

Costin Niculae, in Letopiseți, vol. I. — 52.

" " " " II. — 61, 76, 183, 211, 213, 229, 232, 233, 240, 243, 253, 254, 257, 265, 267, 268, 275, 278, 279, 294, 302, 304, 311, 321, 322, 323, 340, 344, 352, 353, 357, 359, 377, 382, 383.

Crăiniceanu G. Literatura medicală română.—54, 82, 103, 118.

Creșterea colecțiilor Academiei, pe 1912.—91.

Crețu Grigore.—Mardarie Cozianu. Lexicon Slavo-Românesc din 1649. 44, 157, 158, 166, 167, 171, 179, 215, 217, 223, 224, 225, 227, 228, 230, 234, 236, 241, 246, 268, 275, 278, 279, 285, 290, 297, 298, 303, 323, 325, 371, 394.

Cronica Anonimă, in Letopiseți, vol. III, ediția 1874.—119, 219, 236, 238, 258, 270, 295, 296, 383.

Dapontes C. Traducere de Legrand, Paris, 1880, vol. II. Efémérides Daces ou chronique de la guerre de quatre ans 1736-1739. La Academie sub nr. II/25728.—121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 140, 345.

Déchambre. Dicționar de medicină.—99.

Del Chiaro, Anton Maria Fiorentino —. Revoluțiile Valahilor. Traducere de S. Cris. Cristian. 1929. — 58, 108, 111, 113, 114, 150, 169, 210, 288, 255, 345.

Densușianu N., in Hurmuzachi, vol. I/2.—381.

" " " " " II/1.—347, 382.

" " " " " II/2.—68, 70, 198, 252.

" " " " " II/3.—71, 199, 200.

- Densușianu N.*, in *Hurmuzachi*, vol. II/4.—32, 71, 72, 172, 200, 357.
 " " " " " " II/5.—200.
- Densușianu Ovidiu*, in *Floarea Darurilor*, an. II, 1907.—20.
 " " " " *Revista critică-literară*, an. II.—20.
- Didot Firmin*. *Nouvelle biograph. générale*, vol. 40.—98.
- Docan N.*—Lucrări cartografice, in *Analele Academiei*, seria II, tom. XXXIV.—102.
- Duminica Universului*.—217.
- Erbiceanu C.* — Bărbați culți Greci și Români, in *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXVII—98, 99, 103, 114, 115, 125.
- Felix I.*—Istoria Igienei, in *Analele Academiei*, seria II, tom. XXVII. 96, 175, 242, 251, 252, 253, 254.
- Filiti, I. C.* — O pagină din Istoria medicinei, in *Revista Științelor medicale*, nr. 2, 1929.—88, 99, 108, 109, 110, 111, 114, 125, 126, 128, 138, 141, 142.
- Filiti, I. C.* — Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino. — 108.
 " " " — *Lettres et extraits*.—132, 138, 153.
 " " " — Comunicare făcută la Societatea pentru Istoria medicinei, în ședința dela 23 Noembrie 1934.—118, 120, 125, 136, 143.
- Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1842.—20.
- Gane C.* — *Farmece*. — 76.
- Gălățescu Al.* — *Eforia spitalelor civile*.—107, 172, 273, 274.
- Giurescu C.* *Material pentru Istoria Olteniei sub Austriaci*.—104.
- Gomoiu V.* — *Istoria Medicinii*.—115, 140.
- Griesellini Frantz.* — *Versuch einer politischen und natürlichen geschicht des Temeswarer Banats*. La *Academie* sub nr. II/25733.
- Hajdeu.* — *Magnum ethimologicum*.—22, 285.
- Hurmuzachi, Eudoxiu de* — *Colecție de documente privitoare la Istoria Românilor*. Vol. III/1. — 80, 84, 85, 86, 90.
- Hurmuzachi E.* — Vol. III/2. — 83, 85, 282, 294.
 " " — " IV/1. — 86, 89.
 " " — " IV/2. — 87, 91, 382, 383.
 " " — " V/2. — 93, 94, 95, 96, 98.
 " " — " VI. — 109, 116, 241.
 " " — " VII. — 137.
 " " — " VIII. — 61, 64, 65, 66, 67, 70, 75, 89, 91, 156.
 " " — " IX/1. — 24, 92, 93, 96, 98, 107, 109, 114, 122, 126, 280.
 " " — " IX/2. — 141.
- Ionescu G.-Gion.* — *Istoria Bucureștilor*.—61, 107, 88, 115, 129, 149, 152, 161.
- Iorga Nicolae.*—*Analele Academiei Române*, seria II, t. XVIII. 79.
 " " — " " " " " " " XXI. 88.

- Iorga Nicolae*.—Analele Academiei Române, seria II, t. XXXII. 133.
 " " — " " " " " " " " XXXIII. 136.
 " " — " " " " " " " " XXXVI. 103.
- Iorga N.* — Anciens documents de droit roumain, vol. I. — 42, 368.
 " — Arhiva Soc. Științifice și literare din Iași, 1898, vol. IX, 62, 70.
- Iorga N.* — Buletinul Institut. „Pour l'étude de l'Europe Sud-orientale". — 115.
- Iorga N.* — Câteva știri despre comerțul nostru, 1915.—98.
 " — Despot Vodă. Comunicare la Academie. Ședința dela 26 Mai 1930.—76.
- Iorga N.* — Documentele Calimachi. — 138, 140, 148, 153, 154, 174, 206.
- Iorga N.* — Floarea Darurilor. — 68.
 " — Indreptări și întregiri la Istoria Românilor, in Analele Academiei seria II, tom. XXVII. — 165.
 " — Inscricții din bisericile României, vol. I.—141.
 " — Istoria Evreilor in Țările noastre, in Analele Academiei, seria II, tom. XXXVI.—95, 106.
 " — Istoria Românilor din Peninsula Balcanică.—115.
 " — Nouveaux matériaux pour servir a l'histoire de Jaques Basilikos l'Héraclide.—201.
 " — Pretendenți domnești din secolul al XVI-lea.—51.
 " — Știri despre veacul al XVIII in Țările noastre, in Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXII.—133.
 " — Un călător Italian in Turcia și in Moldova; in Analele Academiei Române, seria II, tom XXXIII.—97.
 " — Wavrin, Jean de —. La campagne des croisés sur le Danube. Paris, Librăria J. Gamber.—60, 150, 172.
- Iorga Nicolae*, in Hurmuzachi, vol. X. — 96, 135, 137, 138 ;
 " " vol. XI. — 33, 35, 40, 73, 77, 78, 80, 81, 82, 87, 162, 172, 200, 203.
 " " " XII/1. — 40, 84, 86.
 " " " XII/2. — 86.
 " " " XIV/1.— 97, 103, 104, 105, 110, 111, 113, 204, 205, 261, 295, 301, 304.
 " " in Hurmuzachi, vol. XIV/2. — 19, 113, 116, 119, 120, 123, 126, 128, 130, 138, 153, 154, 205, 206, 218, 219, 247, 254, 291, 295, 300, 305.
 " " in Hurmuzachi, vol. XV/1.—31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 51, 60, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 151, 158, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 242, 334.

- Iorga Nicolae*, in *Hurmuzachi*, vol. XV/2.—31, 41, 42, 95, 103, 173, 203, 204, 295, 344, 355, 362, 373, 396.
- " " *Istoria literaturii Române*, vol. II. — 20, 21, 98, 106, 108, 111, 114, 289, 383.
- " " *Istoria comerțului românesc*. — 31, 41, 61, 65, 69, 97, 174, 200, 203, 205, 252, 253.
- " " *Medici și medicină*. — 39, 42, 55, 109, 115, 118, 125.
- " " *Istoria bisericii române*.—68, 69, 251, 357.
- " " *Istoria românilor prin călători*.—78, 97, 118, 151.
- " " *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților*.—25, 26, 117, 123, 127, 128, 176.
- " " *Studii și documente*. — 40, 59, 81, 89, 101, 111, 126, 129, 130, 131, 132, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 151, 173, 174, 201, 210.
- " " *Acte și fragmente*. — 61, 62, 63.
- Ipsilante, Atanase Comnen* — *Cronica*. In *Hurmuzachi*, vol. XIII. — 118, 124, 126.
- Longinescu, S. G.* — *Legi vechi românești și isvoarele lor*, 1912. — 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 162, 165, 166, 170, 173, 178, 183, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 235, 242, 248, 250, 261, 262, 268, 269, 270, 271, 276, 277, 284, 285, 292, 293, 299, 309, 310, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 320, 335, 340, 243, 344, 346, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 361, 362, 364, 365, 366, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 379, 380, 381, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397.
- Lupaș*, *Biografia lui Molnar*; conferință la *Asociația Medicilor*.— 54.
- Manuscriptul nr. 933*, la *Academia Română*.
- " " 312, la *Academia Română*.
- Mavrocordat Nicolae*. — *Părerii și cugetări*, in *Hurmuzachi*, vol. XIII. 56, 57, 178, 184, 232, 265, 266, 267, 287, 307, 311, 312, 319, 379.*
- Melhisedec*. — *Cronica Romanului*, vol. I.— 245, 350, 354, 368, 391.
- " — " *Hușilor*.—357, 368.
- Milescu Spătaru*. *Fragment de cronică atribuit lui —*, in *Letopiseți*, vol. I, ediția 1872. — 300.
- Minea I.* — *Despre D. Cantemir, omul, scriitorul, domnitorul*. Iași. 1926. — 20.
- Muste N.* — *Cronică în Letopiseți*, vol. III, ediția 1874.—237, 278.
- Neculce Ioan*.—*Cronică*, in *Letopiseți*, vol. II, ediția 1874.—24, 48, 58, 95, 97, 106, 108, 122, 159, 161, 170, 178, 183, 184, 213, 220, 221, 226, 227, 239, 240, 243, 257, 258, 262, 265, 267, 268, 269, 273, 278, 281, 282, 289, 292, 300, 304, 306, 310, 311, 313, 323, 325, 335, 336, 340, 342, 349, 350, 353, 358, 359, 361, 369, 370, 383, 384, 386, 387.

- Nerva Hodoș*, in Hurmuzachi, vol. XVI.—280.
- Nistor I.* — Auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau, nr. 3. La Academie sub nr. II/23956.—31, 61.
- Odobescu Al.* — In Hurmuzachi. Suplimentul 1/2. — 135.
 " " " " " 1/3. — 135.
- Odobescu și Gr. Tocilescu*, in Hurmuzachi, suplimentul 1/1.—88, 109, 110, 116, 124, 129, 140, 152, 154, 176.
- Panaiteșcu P.* — Călători Poloni în Țările Românești, in Analele Academiei Române, tom. XVII. — 55, 105.
- Papadopol A. Calimah.*—Revista istorică, arh. filolog., VI, 1891.—138.
- Papadopol Kerameus*, in Hurmuzachi, vol. XIII. — 25, 102, 118, 121, 122, 124, 126, 129, 139, 158, 178, 184, 232, 265, 266, 267, 287, 307, 311, 312, 319.
- Pascu Gh.* — Viața și operele lui Cantemir. — 20.
- Paul de Alep*; in Arhiva istorică a României (Hajdeu), tom. I, part. II. — 92, 156, 203, 210, 218, 242, 249, 295, 356.
- Poenaru Căplesc*, — Alcool și alcoolism. — 253.
- Prelipceanu I.* Ciuma la Iași. Teză 1927. — 145, 154.
- Pușcariu Sextil și Alex. Procopovici.* Carte de învățătură, Coresi. — 48, 267.
- Raicewich.* — Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. — 134.
- Revista Istorică a Arhivelor.* Condița de venituri și cheltueli a visteriei. Vezi Aricescu. — 98, 102.
- Samaritan P.* — Ciuma în trecutul românesc, 1932. — 53, 54, 136, 174, 211, 274, 279.
- " " — Din trecutul medicinei veterinare; in Buletinul Asoc. medicilor veterinari, nr. 7-8 din 1933. — 334.
- " " — Divorțul din cauză de boală în legislația veche românească; in Revista de igienă socială, nr. 7, 1931. 316.
- " " — Boala Ducăi Vodă; in Revista Științelor medicale, nr. 9, 1932. — 253, 304.
- " " — Variolizarea și inceputurile vaccinării; in Revista Științelor medicale, nr. 8, anul XX. — 284, 286.
- Sathas.* — Neolinichi filologia. La Academie sub No. III/25131. — 98, 99, 106.
- Șăineanu Lazăr.* Dicționar Universal. — 125, 324.
- Simion Dascălu.* Cronica, in Letopiseți, vol. I, apendice. Ediția 1872. 58, 76, 268, 382.
- Șincai.* Cronici, ediția 1854. — 52, 67, 70, 76, 109, 153, 167, 182, 216, 265, 281, 288, 289, 290, 291, 294, 299, 300, 302, 306, 308, 313, 316, 318, 322, 343, 346, 348, 354, 358, 365, 367, 378, 381, 382, 383, 390.

- Sprengel Kurt.* Essai d'un histoire pragmatique de la médecine.— 98, 284.
- Sulzer.* Geschichte des Transalpinischen Daciens. La Academie sub nr. II/25830. — 134, 136, 141, 143, 180, 207, 243, 244, 274, 288, 291, 321, 325, 339.
- Teodorescu G. D.* — Poezii populare, 1885. — 272, 283, 289, 293, 321.
- Teutsch.* Geschichte der Siebenbürger. Kronstadt, 1858. La Academie sub nr. I/86686. — 254.
- Tindal.* Biografia lui Cantemir D.; in Istoria Imperiului Otoman.—303.
- Tocilescu și Odobescu,* in Hurmuzachi, supliment I/1. Vezi Odobescu și Tocilescu.
- Tocilescu Gr.* Materia folclor., vol. II. — 284.
- Ureche Grigore.* Cronica, in Letopiseți, vol. I, ediția 1872. — 61, 66, 67, 75, 213, 216, 218, 239, 256, 262, 265, 267, 271, 278, 293, 302, 306, 308, 309, 323, 335, 347, 348, 351, 352, 358, 360, 366, 367, 382.
- Ureche V. A.* — Istoria Românilor. — 137, 138, 141, 216, 368.
- Xenopol A. D.* — Istoria Românilor. — 129, 337.
- Wespremi.* — Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. — 54.
- Wickenhauser A. F.* — Die Urkunden des Klosters Moldowitza, 1862. 252, 253.
- Wolf Andreas.* — Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau. Sibiu 1805. La Academie sub nr. 83322. Traducere de Liviu Seracin, teză Cluj, 1927. — 287.
-

VOCABULAR

Cuvinte medicale, paramedicale, farmaceutice, cuvinte de ordin moral în raport cu medicina și cuvinte de medicină legală cuprinse în citatele acestui studiu, cu paginile în care se găsesc

- Aburat*, beat, 395.
Aconit, 332.
Aconito, otravă, 73, 200.
Acorus, calamus adulterinus, 206.
Acrohordon (?), 332.
Acutis, ceafa, 15, 214, 231.
Aer bun, 236, 296.
Aer topsecos, otrăvit, 236.
Aerului, așezământul —, 236.
Afion, opiu, 130, 179, 259, 332.
Afrodiseu, curvar, 22, 346.
Agiurare, a posti, 246.
Agoana, agonia, 22, 271.
Ahatis, piatră rară, 182.
Ai, ani, 371.
Ajunează, postește, 246.
Albață pe ochi, leucom, 323.
Albeață pe ochi, leucom, 187.
Aburul vinului, 256.
Alifii, 171.
Altoirile, 25.
Altuiaste, 285.
Altuit, 285.
Alumen, 199.
Amar, 270.
Amarul inimii, 308, 347, 380.
Amână, a lua în mână, 228.
Amestece, nu pot să se —, inpotența, 316.
Ametisos, piatră rară, 182.
Amețeală, l'a lovit o —, dambla, 304, 327.
Amețit, 240.
Amiroase, 220.
Amurțită, limba —, 222.
Anason, drog, 189, 204.
Anatomic, cel ce disecă cadavre, 22, 210.
Antidot, leac împotriva boalei, 22, 184.
Antidotul toapsecului, otravei, 383.
Antifarmac, leac împotriva otravei, 22, 178.
Antimonia, 332.
Antrax, carvuncul, 22, 182, 301.
Antraxi, piatră rară, 289.
Antraxul, oxiu roș, 181.
Apă, temerea de —, hidrofobia, 332.
Apă bună, 238, 296.
Apă de bujor, drog, 189.
Apă curată, 236.
Apă de flori, drog, 23, 176.
Apă grea, 237.
Apa lui, urina, 234, 250.
Apă neincepută, 194.
Apă nesuferită, 92.
Apă de pelin, drog, 188, 197.

Apă de roze, drog, 203.
Apă de spiknard, drog ?, 203.
Apă de trandafir, drog, 188, 197, 203.
Ape acide, minerale, 243.
Ape calde, minerale, 243.
Apeștiți, arierăți, 392.
Apleacă, alăptează, 373, 374.
Apleca, a alăpta, 371.
Apostemă, 320.
Apoplexiae, vertiginem et —, 305.
Apoplexie, 305, 327.
Apotecar, 22, 52, 171, 203, 296.
Apotecairie, termen francez, 60, 172.
Aptică, farmacie, 170.
Aquam destillaturum, drog, 202.
Aqua liquatoria, apă tare, drog, 201.
Aqua rosaceae, 200, 201.
Argentum vivum, mercur, 199.
Argint viu, mercur, 188, 203, 204, 205, 332.
Aromat, drog, 44.
Aromatari, spițeri, 200.
Aromate, drog, 22, 176.
Aromathario simplicia, drog, 200.
Aromatibus, drog, 199.
Arsenic, drog, 203.
Arsură de foc, 331.
Articule, articulații, 22, 228.
Aspis, piatră rară, 182.
Aspumă, clăbuci la gură, 221.
Aspumând, a face clăbuci, 293.
Astriirați instrăinați, 235.
Astrucat, înmormântat, 272, 340.
Asuda, 212.
Asurzeală, 327.
Asurzire, 186.
Atomuri, 22.
Atrabilă, o specie de bilă, 10.

Auzirea, simț, 14.
Auzirei, organul —, 324.
Auzului, simțirea, 227.
Avrămiasa, drog, 194.

B

Babele, moașe, 43.
Bae, 243, 244.
Bae, spăla la —, 371.
Baere, farmec, 164, 165, 167.
Băi, 242.
Băi calde turcești, 242.
Balamut, nebun, 394.
Balamuțează, delirează, 394.
Balbierern, termen german, 40, 82.
Balele, 336.
Balele aspumate, 221, 335.
Balsam, drog, 211.
Bălsămat, înbălsămat, 210.
Barbă, 221, 240.
Barbă albă, bătrânețea, 392.
Barbătești, părțile —, 226.
Bărbieriu, 42, 46, 380.
Bărbier, 41, 42.
Bărbier-doctor, 42.
Barbieren, termen german, 40.
Bărbieri, 40.
Barbitonsor, 35.
Barbitonsorem, 34.
Barbitonsores, 45.
Bărdăhan, 225, 234..
Bășica ciumei, 331.
Bășică, trupul le —, 233, 321.
Bășicarea, 321.
Bășicat, tălpile s'au —, 329.
Bășicei, boalele —, 329.
Bășicei, volvurarea —, 329.
Bășici, 331, 333.
Bătrân de zile, 265, 271.
Bătrână pricepută, 113.
Bătrânețea, 22.

- Bautura*, 395.
Băutură — fără măsură, 307.
Băutură otrăvită, 384.
Băutură — otrăvitoare, 332.
Bea — bine, 258.
Beat, 395, 396.
Berărie, 253.
Bere, 237, 254, 279.
Betejală, 396.
Betejesc, 158, 223.
Beteji, a răni, 15.
Betejit, rănit sau vătămat, 319, 322, 324, 381.
Betejitură, puțină —, 318.
Betejuni, răniri sau infirmități, 15, 322.
Betegi, 244, 260, 292, 322.
Betonc, drog, 194.
Beția, 257, 268, 310, 346, 376, 393, 395, 396.
Beții și nebunii, făceau —, 313.
Bețivul, 255, 257, 396.
Bezaconii, isprăvi, 375.
Bezcisnic, om slab sufletește, 262.
Bilă galbenă, 10.
Bilă neagră, 10.
Birali, doctor - chirurg - farmacist, 149.
Blaznă, înșelăciune, 363.
Blande roșii, 291.
Boala, 22, 46, 48, 50, 59, 108, 147, 157, 158, 163, 183, 184, 193, 243, 262, 264, 265, 269, 273, 274, 290, 296, 311, 335, 341, 384, 389, 391.
Boala — iubostelor, 397.
Boală — câinească, 189.
Boală — cronică, 303.
Boală — de friguri, 295.
Boală — de grumaz, 289.
Boală — grea, 265, 266, 271.
Boală — foarte grea, 280.
Boală — hotar vieței 265.
Boală — hronică, 22, 297.
Boală — împărătească, gălbina-rea, 298.
Boală — fără leac, 266.
Boală — mare, 214, 217, 244, 267, 269, 306.
Boală — oarecare, 300.
Boală — de picioare, 69.
Boală — uscăcioasă, 264.
Boală — de vintre, 237, 279.
Boală — în vite și în oi, 281, 336.
Boale, 237, 279.
Boleac, 261, 262, 302.
Boleacă, 266.
Boalei, 57, 313.
Boalele, 55, 263, 264.
Boalele — capului, 326.
Boalele copiilor — pruncilor, 333.
Boașelor, surparea —, 333.
Boașelor, umflarea —, 330.
Boașelor, volvurarea —, 330.
Boașelor, rana —, 329.
Boaze, fermecătoare, 165.
Bold, junghiu, 297.
Boleşti, a fi bolnav, 264.
Bolfă, umflătură, 280, 321.
Bolile — trupului, 311.
Bolind, a fi bolnav, 182.
Bolire, a fi bolnav, 268.
Bolire — de cap, 303.
Bolnav, 16, 46, 246, 270, 276, 299.
Bolnav, — s'a făcut, a simulat, 266.
Bolnav — și slab de ani, 61.
Bolnavă, — 130, 248, 301.
Bolnavi, 107, 263, 275.
Bolnavilor, 48, 50, 267.
Bolnavul, 44, 56, 247.
Bolnăvește, a se bolnăvi, 55, 264, 319.

- Bolnăvi, a se* —, 163, 265, 308, 310.
Bolnăvirea, 264.
Bolnăvirea, — din amor, 330.
Bolnăvise, 178.
Bolnăvit, 108, 384.
Bolnicios, om bolnăvicios, 262.
Bolnița, 275, 276.
Bondrabici adinești, adenite, 332.
Borând, 396.
Borăște, 234, 299.
Borăturile, 299.
Borșoasă, gravidă, 357.
Boșorogire și surpare, hernia, 330.
Botanicești erburi, 172, 174.
Boșea a strânge grămadă, 159.
Boz, rădăcină de —, 188.
Brânt, erizipel ?, 288.
Brice, 162.
Broasca de sub limbă, 327, 333.
Brudatic, copil mic, 388.
Brudiu, copil, 388.
Buba, 289, 320, 331, 334.
Buba calului, 324.
Buba rea, 321.
Bubat, 283.
Bubă, a —, 321.
Bubă, cea —, 194.
Bube dulci, 321.
Bubă vânătă, 191.
Bube cu puroiu, 333.
Bubei, rădăcina —, 321.
Buboasă, oae —, 320, 334.
Buboi, 321, 331.
Bubușile, pilule, 23, 171.
Bucate, mâncăruri, 239.
Bucate — cotelite, 300.
Bucate — greale, 379.
Bucate — otrăvite, 384.
Bucate — otrăvitoare, 332.
Bucatele — vârtoase, 299.
Buhobie ?, 264.
Buiac, zăpăcit, 311.
Buiguiesc, delir, 309.
Buiguire, cuvânt fără socoteală, 309.
Buiguit — de căruntețe, 309.
Buiguit de hire, 280, 301.
Bumbac, 198.
Burete de mare, drog, 191, 197.
Bureți otrăvitori, 332.
Buric, 225.
Buricu, când se umflă—, 333.
Burueni tămăduitoare, 107.
Butristidon ?, 332.
Buza—crăpată ca la epuri, 324.
Buzele, 342.
Buzele lăsate, 335.
Buzelor, crăparea —, 328.
Cafe, 108, 384.
Cafea, 259.
Calcaniul, călcăiul, 167.
Călcăiul, 228.
Călucenii, 167.
Căine turbat, 186.
Cambarale — cu otravă, 384.
Camfora — în ciumă, 331.
Canabes, termen latin, vata, 201.
Candel, drog, 190, 195.
Cangrenat, 154.
Cangrenă — și sfacel, 331.
Cantaridă, 206.
Cap, 56, 221, 228, 229, 231, 270, 377, 397.
Cap — cucuiat, 212, 213, 230, 262.
Cap, durere de —, 186, 188.
Cap, din... tremurând, 335.
Cap, volvurare și durere de —, 333.
Căpăținos, 229.

- Capul*, 158, 373.
Capul, să-i tae —, 49.
Capul, — ca de dobitoc, 261.
Cărbunilor, duhul —, 317.
Cârcei, 331.
Cărcime, 245.
Carilor, astuparea și îngrădirea —, 333.
Cariofolos, drog, 198.
Cariofolus, drog, 199.
Cărmâz, drog, 205.
Carne mortăcin, 249.
Cârțița, pustula malignă ?, 321.
Carto benedicto ?, drog, 196.
Cărunteșă, bătrânețe, 392.
Carvuncul, antraxul, 22, 182, 289.
Casa — de mișăi bolnavi, 276.
Casa — uude zac calicii, 276.
Căsca, a —, 223.
Case — de bolnavi, 275.
Case — de vindecare, 275.
Catarigia, vrâsta între 15 și 20 de ani, 391.
Cataroiu, l'a lovit —, ictusul apoplectic, 304.
Cătarăși, vrâsta de —, 13.
Cătărig, om între 15 și 20 ani, 390.
Ceafa, 15, 163, 214, 223.
Ceai de ederă, 206.
Ceravisie, berea, 39, 253.
Cerbice, grumaz sau om tare, 233.
Cerevisiam, bere, 252.
Cerul gurei, 377.
Ceșned ?, drog, 187.
Cfartana, friguri de a 4-a zi, 23, 295.
Chelie, 331.
Chezi, auguri, 57.
Chialbăște, chelie, 190.
Chichițele, cutii pentru medicamente, 56.
Chichitie, cutii pentru medicamente, 56.
Chimen, drog și condiment, 196.
Chinui, a —, 268, 385.
Chinuire, 268, 393, 396.
Chinuitoare, 321.
Chinuri, 319.
Chinovar, Zinnober, 207.
Chior, fără un ochiu, 215.
Chip arătos, 229.
Chip de om, 257.
Chipeș, om arătos, 262, 310.
Chirurg, 320.
Chirurgo, termen latin, 151.
Chirurgos, termen latin, 36.
Chirurgum, termen latin, 151.
Chirurgus, termen latin, 45.
Cimbru, drog, 194.
Cimen pisat, drog, 189.
Cimumum, drog, 199.
Cimpoiariu, vrăjitor, 167.
Cimpoiăși, vrăjitori, 167.
Cimpoitoriu, vrăjitor, 167.
Cimș, șalele, 227.
Cinamonium, termen latin, drog, 199.
Cinghiasa, dansatore, 345.
Cinie, unealtă, 162.
Cinie — ca acialea, 162, 366.
Cinie — de lemn, her, steclă sau pânză, 162.
Cinstiș, prezentabil, 310.
Civirgic, carne de oae, 249.
Ciuma, 196, 239, 241, 272, 273, 278, 280, 331.
Ciungie, 270.
Climate, 241.
Cliucire, tâmplele, 215.
Coafsa, coapsa, 227.

Coajă — de cârmâz, drog, 196.
Coapse, 366, 367.
Coapsele, 364.
Coase — dohtorul, 158.
Cocon, cu înțeles de embrion, 12, 14, 372.
Cocon, cu înțeles de făt, 13, 177, 225.
Cocon, cu înțeles de copil mic, 189, 290, 354, 365, 367, 371, 374, 375, 376, 387, 390, 392.
Coconă, fată mică, 369.
Coconi gemeni, 281.
Cofeturi, bomboane, 259.
Colică, 328.
Color rubei, drog, 199.
Comit ?, drog, 185.
Concubin, 343.
Conino, cucută, 332.
Conștiința, ascunsul inimei, 307.
Copiilor, amorțirea —, 333.
Copiilor, epilepsia —, 333.
Copiilor, speriatul —, 333.
Copilărie, 369.
Copili, copil nelegitim, 389, 390.
Corastră, 374.
Coria subtilia, drog, 198.
Coriandu, drog, 332.
Corn — de inorog, drog, 197.
Coșul — pieptului, 224.
Cotlite — hucate, 269, 384.
Cotylon, ceafa, 15, 214, 231.
Crapă, moare, 376.
Crăpăturile — buzelor copiilor, 333.
Crâșma lăcomiei, 255.
Creer, 10.
Creerii — capului, 224.
Cretă — pulverizată, drog, 100.
Crierii — capului, 229, 379.
Crocum, drog, 197, 198, 200.

Cuconească, vrâsta —, 390.
Cuconi, când nasc —, 261, 350.
Cuconi gemeni, 388.
Cuconi săraci, orfani 387.
Cuconilor, copii, 373, 387.
Cucui, vârful furonculului sau bossa sanghină, 321.
Cuișoară, drog, 195.
Cumpănă de moarte, pericol de moarte, 229, 248, 269.
Cumpăna morței, 131.
Cumpănă de viață, pericol de moarte, 269, 300.
Cur, 227, 396.
Cur, crăpături, fistule la —, 329.
Cura, a —, trupul în vis, po-luție, 363.
Curare, ejaculare, 364.
Curarea, s'a slobozit —, 367.
Curarea — sângelui, 13.
Curare, săptămâna de —, mens-truația, 250.
Curată, fată —, virgină, 369.
Cură — sângele, menstruația, 372.
Curățesc, a spăla, 241.
Curățeze, la lehzuzie, 373.
Curăția, în înțeles de rău pe rău, 167.
Curcubete, rădăcină de —, drog, 188.
Curuntețe, bătrânețe, 391.
Curva, 343, 344, 348, 360, 376, 390.
Curvar, 346, 348, 349, 350, 351, 360, 392.
Curvărit, 348.
Curvele, 177.
Curvia, 22, 344, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 354, 355.
Curvii, 355, 368.
Curviei, desfrânate fapte a —, 353.

Curviile, 313, 367.
Curvind, 346, 347, 386.
Cușitu — calău, 159, 161.
Cvas, vin rusesc, 252.

D
Dafin, frunză de —, drog, 188.
Dambla, paralizia, 304.
Danș, joc, 257.
Dasila, violare, 361.
Datoria deplină, actul sexual, 316.
Deafirea, întreg la minte, 310.
Deasila, cu —, violare, 313.
Deget, 212, 228.
Deget arătător, 228.
Degete, — mai mici, monstru, 261.
Degete, cu patru —, monstru, 261.
Degete, cu șase —, monstru, 261.
Deoache, copilul când se —, 333.
Descânțece, 168.
Descântătoriu, 46, 380.
Desfrânarea — poștei, 263.
Desfrânăciune, 349.
Desfrânat, 266, 352.
Desfrânate — fapte, 353.
Desfrânata — poită, 247.
Desgârli, despărțirea a doi amanți, 344.
Deslegătura, 168.
Desmeardă — bărbații, 355.
Desmerdăciune, 347, 360.
Desnodarea vintrelor, disenteria, 279.
Desnodat — de mâini și de picioare, 260, 262.
Despicătoriu de stervuri, anatomistul, 210.
Deșugubinari, 357.
Deșugubine, mici păcate morale, 357.

Desmățată, prostituată, 344.
Dgerah sau gerah, chirurg, 148.
Diabetes — scurgerea udului, 303.
Diabetul, 21.
Diacint, drog, 204, 205.
Diata doftorilor, regimul, 247. .
Diatesis, 23.
Dintele — viperei, 228.
Dinții, 185, 212, 221.
Dinții, descleia —, 349.
Dinților, durerea —, 327.
Dinților, incleierea — 349.
Dinților, mâncarea și creșterea —, 333.
Dinților, putrejunea —, 185, 186.
Disenteria, 100, 279, 280, 328.
Distillatarum aquarum, 201.
Docteurs en physique et cyrurgie, 60.
Doctor, practician, 76, 95.
Doctorati, termen latin, 45.
Doctor suus italus, 81.
Doctor de medicină, 52.
Doctore seu physico, 35.
Doctorem phisicum, 77.
Doctori, practicieni, 52, 107, 140, 158.
Doctori, adevărații —, 56.
Doctorii, droguri, 184.
Doftor, 41, 51, 52, 58, 87, 97, 106, 122, 159, 171, 299, 388.
Doftor vestit, 386.
Doftori, 23, 46, 56, 57, 58, 92, 108, 130, 148, 171, 184, 211, 264, 372, 382, 384, 397.
Doftoriă, a doftori, 59, 129.
Doftoria grefoasă, 57.
Doftorie, medicament, 23, 171, 318.
Doftoriei, meșteșugul —, 56.
Doftorii, medicamente, 56, 171, 183, 184, 206, 264.

Doftorii, mi-au poruncit —, 319.
Doftorit, îngrijirea doftorului, 206.
Doftorul, 101, 280.
Doftorul bun, 56.
Dohtorească, a doftori, 53, 55, 59, 181.
Doftori, 13, 53, 54, 55, 59, 181.
Doftoriei, meșteșugul —, 16.
Doftoriile, medicamentele, 16, 53, 55, 183, 264.
Doftorul, 55, 264.
Doftorul cel mare, Hipocrat, 16.
Doica, 373.
Domicat, rănit tare, 41, 42.
Dormi, 327.
Dos, anus, 191.
Dosul șezutului, 190.
Dosului, eșirea —, 329, 332.
Dracontion, negi ?, 329.
Dracului, patima —, 314.
Dragostea, 268, 310, 393, 396.
Drângăiască, a bate din palme, 345.
Droburile, organele interne, 229.
Drogueries, termen francez, 60.
Dropica, 22, 300, 329.
Dropicei, descrierea —, 104.
Dub, — frențit, sifilis ?, 292.
Dulcamara, drog, 180.
Dulceața pântecelui, 245.
Durere, 265, 292, 319.
Durere de cap, 181, 191, 196, 326.
Durere de inimă, 197.
Durere netăvănită, 391.
Durerea mașelor, 186.
Durerile, 182.
Dormi, a dormi, 217.
Durori, 192, 331.

Escenția amară, drog, 196.
Edera, drog, 180.
Efialt, nălucire, 327.
Embrionați, zămisliți, 372.
Efracsis, peritonită tuberculoasă ?, 130, 301, 372.
Enima, inima, 230.
Epilepsie, 327.
Erbe de doftorii, 204.
Erbi, droguri vegetale, 22, 49, 165, 185, 308, 375.
Erbi ca acealia, 178.
Erbi, — moi și blânde, 176, 303, 335.
Erbile de doftorie, 57, 170.
Erbi împotriva otravei, 87, 178, 299.
Erbi iuți și tari, 176, 303, 335.
Erbi de trântji, 185.
Erbile, 16, 50, 171, 176, 177.
Erbilor, 56.
Erburi otrăvitoare, 332.
Erburi parfumate, 356.
Erburi, — simplicia, 200.
Ermafroditis, 23.
Experiența, 23.
Face, a naște, 372.
Fălci, 215.
Fălcile căscate, 335.
Faicav, gângav, 221.
Faicava voroavă, vorbă gânga vă, 222.
Famen, 157.
Fan, ?, 212.
Fântâna, 358.
Fântânea, ulcerație artificială, 153.
Fantazia, 23, 309.
Fanurile, trupurile ?, 211.
Farmec, 187, 168, 375.

- Fărmecători*, 164, 165.
Făt, fecior, 390.
Fata, va vinde —, 220.
Fată fecioară, 356, 387.
Fată întreagă, 43, 358.
Fată mare, 360.
Fată de suflet, 356.
Fată de trup, 346, 356, 358.
Faşa, 212, 215, 335, 342.
Faşa omului, 15.
Faşă, grozav la —, 67, 215, 216, 282.
Feate, fată fecioară, 390.
Feate, a naşte, 373.
Fecioară, virgină, 360.
Fecioară curată, virgină, 358.
Fecioară întreagă, virgină, 358.
Fecioară micşoară, copilă, 360.
Fecior de după gard, copil nelegitim, 389, 390.
Fecior de suflet, copil adoptat, 389.
Feciori, copii, 371, 375, 376.
Fecioria, virginitate, 387.
Femeile, — cele rele, 274, 345.
Fer aprins, la operaţii, 160.
Ferbinţeală, febra, 265, 289, 320.
Ferea, bila, 231.
Feredeu, 241, 242, 243, 349.
Fermecătoare, 165, 197, 379.
Fermecători, 368.
Fete, a făta, a naşte, 182.
Fete fecioare, 347, 359.
Fete fecioare, neruşinate, adică virgine, 347, 358.
Fete mari, 359.
Fiarea neagră, bila, 10, 11, 233.
Fiarea plăviţă, bila, 10, 11, 233.
Ficat, 10.
Ficaţi, 10, 11, 231, 321.
Ficatului, inchiderea —, 329.
Ficatului, umflarea —, 329.
Fiere — de porc, 186.
Fierea neagră, bila, 23.
Fierea neagră, melancolia, 309.
Fièvre rhumatismale, 140.
Figura, aspectul, 212.
Filosof — doctor, 53.
Fipigo, oprirea udului, 329.
Fire, firea, 392, 393.
Fire, intreg la —, 230.
Fire, a veni in —, 240.
Firea —muerei, menstruaţia, 13.
Firei, oprirea —, menstruaţia, 330.
Firigul, chirurg, 149, 152.
Fistula în pânţece, lepra ?, 289, 320.
Flegma, o stănie a corpului, 10, 11, 14, 15, 16, 224, 231, 232.
Floare nucşoară, drog, 196.
Floare de patlagină, drog, 190.
Floarea soarelui, drog, 190.
Floare de soc, drog, 187, 189, 191.
Flores et nuces muscati, drog, 199.
Floribus muscati, drog, 200.
Foame fără saş, 328.
Foarfeci, 162.
Focul interior, febra. 92, 295.
Foc viu, ?, 331.
Foi de pelin, drog, 196.
Frângulişe, ?, 184.
Frântic, delirant, 280, 301, 309.
Frânturile, 23, 147, 148.
Frântii, cei învinşi de boală, 147, 270.
Freca, a se —, raport sexual fals, 162.
Frecături, 333.
Frenţit, sifilis, 202.
Friguri, febra palustră, 194, 195.

- Friguri, bolnav de —*, 294.
Friguri, febră de infecție, 320.
Friguri cu arsură, 331.
Friguri intermitenți, 92, 295.
Friguri interne, 263, 294.
Friguri mortărețe, 303.
Friguri cu paroxisme, 295.
Friguri păsăclite ?, 331.
Friguri cu pete, 331.
Friguri uşoare, 302.
Friguri zilnice, de a treia zi și de a patra zi, cartana, 331.
Frumoasele, o superstiție, 168.
Frunza de pelin alb, drog, 191.
Frunza de nuc, drog, 191.
Frunza de salcie albă, drog, 189.
Frunte, 182, 212.
Fuga, mijloc de profilaxie, 273.
Furculițe, 249.
Fysic, știința firei, 23.
Fysiognomie, 23, 215.
- Gadină**, vietate, 238.
Găbeni, a îngălbeni fața, 215.
Gălbinare, 196, 298, 329.
Gâlcele, amigdalita, 321.
Gămălii de măceș, drog, 189.
Gândăcei — de turbare, drog, 185.
Gângav, 221.
Gârbă, spinarea, 227.
Gârbov, 212, 213, 230, 262, 292.
Gărgăuni, 332.
Gariofilorum, 200.
Gârtan, gâtul, 224.
Gâtlanul, 224.
Gătlejul, 15, 23, 153, 223, 224, 234.
Gătlej de cocoș, 194.
Gâtul, 23, 224.
- Gâtului, durerea** —, 327, 333.
Găuace, buric, 225.
Gemeni, copii —, 373.
Gemet, 333.
Gene, 23.
Genunchele, 250, 392.
Gerah sau dgerah, hirurg, 148.
Gieduk, buza crăpată ca la epuri, 324.
Giriah, hirurg, 148.
Giucau, dansau, 257
Giupân, 340.
Giupâneasa, 266, 361.
Giupânese, 257, 259, 340, 348, 349, 358, 360.
Ghebos, 212, 213, 230, 262, 347.
Ghiocei albi, drog, 190.
Ghizdăv, frumos, 212.
Ghizdăvă, frumoasă, 341, 342.
Ghypsion, carne de cal, 249.
Giłom ?, drog, 191.
Ginguiilor, durerea —, 327.
Glas, 221.
Glăsesc, vorbesc, 223.
Glezna, 228.
Gloaba pântecelui, un fel de impozit, 368.
Gogoașia, pilula, 23.
Govie, fecioara, 390.
Grăi, a vorbi, 310.
Grea, gravidă, 130, 301, 371, 372, 376.
Greața, 234, 299.
Greața și plecate, 328.
Grecioasă, gravidă, 13, 371, 372, 375.
Gria de prunc, gravidă, 372.
Grumaz, 15, 153, 158, 212, 223, 224, 229, 321, 354.
Gubav, lepros, 13, 290.
Gubavă, leproasă, 260, 289.

- Gura*, 11, 212, 221, 224, 225, 244, 268, 293, 354, 364.
Gura aspumând, făcând clăbuci, 335, 336.
Gura, când doare —, 185.
Gura, cui pute —, 189.
Gura, putoarea și mirosul —, 327.
Gurgue, la mamele, 224.
Gustarea, simț, 14, 220,
Guși, 331.
Gută, 301.
Gutlanul, gâtul, 23.
Guturai, 327, 333.
H*adâmb*, omul scopit, 226, 227.
Hakim effendi, primul medic al Sultanului, 49.
Hectica, oftica, 24, 297, 298.
Hemoroida, 299.
Heragra, guta, 261, 302.
Herbarum, 33.
Herbes turques, rubarba, 201.
Herbințeala, febra, 280, 301.
Herea neagră, bila, 395.
Herea neagră — care îndrăcește, 314.
Hermafrodit, 227.
Hiare, bila, 11, 15, 16, 231.
Hidropică, anasarca, 91, 300.
Hiere, bila, 14, 211.
Hierea pământului, drog, 191.
Hipocrații, doctorii, 26.
Hipodermul, 159.
Hipohondria, 302, 309.
Hire, felul de a fi, 212, 262.
Hire slab, 261, 262.
Hire, ca un leu la —, 260.
Hire de hiară, de animal, 257.
Hireș, copil nelegitim, 389.
Hirigul, chirurg, 149, 152.
Hiromandie, 228.
Hirurg, 78, 92, 149, 152, 153, 154, 161.
Holcească, să vorbească, 221.
Holci, a vorbi, 221.
Holercă, rachiul, 187, 188.
Holircă, rachiul, 254, 279.
Holircă, velniță de —, 254.
Horcăesc, 333.
Horilcă, rachiul, 237.
Hotri, a —, a prostitua, 354.
Hotria, prostituția, 355.
Hotru, 354, 359.
Hotru de față, cel ce-și prostituiază soția, 354.
Hrisolit, piatră rară, 182.
Hrisul, ?, 332.
Hrubé, pivnițe adânci, 241.
Hule de bou, testicule de bou ?, 191.
Hultoana, altoi, 286.
Hultuit, altoit, 286.
Hultuitoriu, cel ce altoește, 286.
Iarbă ca aceeaia, drog, 49.
Iarba câinelui, solanum dulcamara, drog, 207.
Iarbă dulce, drog, 189, 190.
Iarbă mare, drog, 180, 206.
Iarbă pucioasă, drog, 180, 191.
Iarba lui Tatin, drog, 189.
Iarbă veninoasă, drog, 177.
Ibar, ?, drog, 332.
Ibovnic, 343.
Icnire, 328.
Ideia, 23.
Idromelul, 253.
Idropicos, picior —, 298.
Idropiei, boala —, 300.
Ierosilia, 361.
Iftimum, iarba —, dictamus erecta, gjiroid oti la Turci, 177.

Ijderească, 260.
Imbăia, 55.
Imbăiare, 244.
Imbălsămăt, 89, 210.
Imbăta, 182, 255.
Imblăznești, malahiza, 246.
Imbueci, îngrășa, 246.
Impărți, a divorța, 349.
Impelițat, 212.
Impreuna, actul sexual, 351, 363, 364.
Impreuna cu dobitoc, 365.
Impreunare, — peste măsură, 330.
Impreunarea bărbatului cu murea, 12.
Impreunării, vătămarea —, 330.
Impresura, strangula, 376.
Inădușit, asfixiat, 317.
Inbărburarea, contra variolei, 283.
Inbăsău, ?, 378.
Inbătat, 41-42.
Incepătura îngrecării, a sarcinei, 375.
Incleia — dinții, 159.
Incheetura genunchiului, 229.
Incheetura oaselor, 228.
Incheetura osului, 22, 213.
Incheeturi a trupului, 229, 322.
Inciuat, pentru —, 197.
Inciuatul udului, pentru —, 197.
Indrăcește, carele se —, 313, 395.
Indrăci, a inebuni, 394.
Indrăci biruit de dracu, 314.
Indrăcindu-se — de herea neagră, 314, 395.
Indrăcirea, 395.
Indrăcirea — grumazului, 246.
Indrăcirea pântecelui, disenteria, 279.
Indrăcit, nebun, 193, 392, 395.

Indupace, a mesteca, 246.
Inebunesc, 181.
Inece, ucidere, 386.
Inflase — limbile în gură, 321.
Inflat, umflat, 321.
Inflăciune, imflamație, 321.
Infrângerea mădularului, 182, 292.
Infrântorile mânei, crăpăturile mânei, 228.
Infuzie de albuș de ou, drog, 160.
Ingârli, a se uni, 344.
Înghețată, congelat, 239, 306.
Înghită, 244, 268.
Înghițitoarea, durerea dela —, 328.
Îngreca, a —, a rămâne gravidă, 13, 371, 372.
Îngreciază, gravida, 13, 14.
Îngroșe, gravida, 371, 374.
Înima, 10, 12, 15, 16, 147, 211, 224, 229, 230, 269, 272, 298, 309, 354, 379, 397, 380.
Înimă, boală de —, 192.
Înimă rea, bolnav de —, 308.
Înimă, durere de —, 188, 197 333.
Înimă, greutate la —, 298.
Înimă — înfrântă, 273.
Înimă, palpațiuni de —, 298.
Înimă rea, 308, 380.
Înimă, vrăsmășia dela —, 221 335.
Înimei, bătaia —, 328.
Înimei, isbăcnirea —, 293.
Înimei, vătămarea —, 298.
Înimos, 230.
Înma, mama sau bunica, 373, 386.
Înema, inima, 230, 378.
Înremie, inima, 230.
Însalubritatem, termen latin, 241.

- Insănătoșa*, 57.
Instrumentis, termen latin, 36, 151, 163.
Intoarcerea, recidivă, 270, 296.
Intreg la minte, 61.
Intrema, 270.
Intunecare — a minței, 327.
Înfărcarea pruncilor, 333.
Înțelepciune, 307.
Înțelept, 311, 312, 394, 396.
Inveninat, 299.
Iors, lacrimi de cerb, drog, 331.
Iosciamos, drog, 332.
Iphondria, 309.
Iphondriac, 23.
Ismă, drog, 179.
Isop, drog, 179.
Ispravnic, tutore la minori, 391, 392.
Istracti, o gumă, drog, 179.
Isvodul vieței, 264.
Isvozel de leacuri, rețeta, 23, 57, 184.
Iuboste, amante, 184, 352, 397.
Iușoară boală, ușoară, 267.
Iușurele friguri, ușoare friguri, 267.
Izia, ?, drog, 332.
- J**
Julit, jupuială, 318.
Junește, cel ce nu se însoară, 370.
Junghiu, 189, 297, 328.
Juni, tineri, 13.
- L**
Labatum, rădăcină de —, drog, 207.
Lacrămi, 217.
Lacrămi de sânge, 217.
Lance otrăvită, unghia, 228.
- Langoare*, febră tifoidă, 272, 278.
Lapide zinziberis, drog, 197.
Lapte de muere, 182.
Laringa, laringele, 23, 224.
Lavendulae aqua, drog, 200.
Lăcomia pântecelui, om lacom, 246.
Lăgoare, febra tifoidă, 280.
Lăgorile, febrele tifoide, 280.
Lăsat sânge, 158.
Lânced, slab, debil, 262.
Lângoare, febra tifoidă, 280, 331.
Lângorie, febra tifoidă, 280.
Leac, 22, 57, 92, 167, 184, 203, 246, 290, 391.
Leacul, 56, 264, 319, 324.
Leacul intristărei, mângâerea, 23.
Leacul ochilor, 183.
Leacuri, 107, 165, 171, 182, 184.
Leacuri blânde, 50.
Leacurile 50, 183.
Leacurile apotecarilor, 313.
Leagă — bărbatul și muerea, farmec, 164, 316.
Leagă, a pansa, 147.
Lecuire, vindecare, 14.
Lecuit, vindecat, 95.
Lecuitori, doctori clandestini, 164.
Lecuit, pentru —, pentru vindecat, 204.
Legătură, farmec, 168, 197, 244, 316.
Legătură și boală, 317.
Lege, a lega, a pansa, 148.
Leibartzt, medic de casă, 82.
Leib medico, medic de casă, 83-84.
Lembic, alambic, 23, 176, 254.
Lemorghia, lăcomia, 246.
Lentile arzătoare, lupa ?, 162.
Lepăda, a avorta, 374.

Lepădare, avort, 330.
Lepădătură, avort, 188.
Lepra, 289, 332.
Leșină, cade și —, aura epileptică, 306.
Leșinat, 267, 306.
Leșinată, 239, 306.
Libov, iubitor, 344.
Libovnic, cu iubire, 339, 344.
Licentiați, termen latin, 45.
Lienteria, febra tifoidă, 328.
Lighiene, 162.
Liman, ?, drog, 332.
Limba, 163, 223.
Limba bolborosind, 336.
Limba faicavă, găngavă, 222.
Limbarița, 327, 333.
Limba, tae —, 223.
Limbei, otrava —, 223.
Limbrici, 188, 329, 333.
Lingure, 249.
Lipicioasă, contagioasă, 272.
Lipicioasa boală, 24.
Lipicioasa ciumă, 272, 279.
Lipitoare, 332.
Liquore acidum Graecum, drog, 198.
Litargie, 327.
Locurile pasiunei, 355.
Lotru, trădător, 354, 355.
Lovesc, cei ce'i lovesc lovituri, epilepsia, 182, 307.
Lovit, l'a —, bolnăvit, 265, 289, 384.
Lovitura, l'a lovit —, epilepsia, 306.
Lucrul păcatului, raport sexual, 363.
Lulachiu, drog, piatră vânătă, 190.
Luminele, vederea, 216, 221, 324.

Lunătăcesc, vremea menstruației, 13.
Lunătăci, menstruația, 250.
Lunătăcia, menstruația, 13, 322.
Lunătăciei, vremea menstruației, 244.
Lunateca buiguitură, vorbă a-iurea, 309.
Lunatecă, boală —, menstruația, 250.
Lungoare, febra tifoidă, 280.
Lungoare direaptă, febra tifoidă sigură, 280.
Luscul, omul strabic, 67, 216.

Măcrișul, drog, 180.

Mădular, cu înțeles de organ, 13, 265, 380.

Mădular putred, 228, 322.

Mădular, penis, 157, 182, 197, 363, 367.

Mădular ascuns, penis, 225.

Mădular de rușine, penis, 225, 226, 364.

Mădulare, membre, 16, 319.

Mădulare, organe, 224.

Mădularele, membre, 264, 290, 331.

Mădularele, organe, 16, 210, 272.

Mădularele trupului, organele genitale, 250.

Măhait, vorba mutului, 222.

Magiun de opiu, drog, 113, 205.

Mai, ficat, 233.

Maicele, femeile mame, 373.

Mâini, trei —, monstru, 261.

Mâini, mâna, 260, 261, 270, 302, 335, 363.

Mâinele, membre, 158.

Mâinele, a pipăit cu —, 358.

Mâinele sănătoase, 46.

- Maiul cel negru*, ficatul, 211, 233.
Maiurilor, tigaia —, la figurat, 234.
Majoran, drog, 203.
Maladie unguerească, tifosul exantematic, 291.
Malafranța, sifilisul, 331.
Malahia, 363, 364.
Malahie muerească, 364.
Maligna, 280.
Malvaticum, vin, 199.
Mamca, doica, 371, 373.
Mâna, 153, 229, 364, 378, 379.
Mână, numai cu o —, monstru, 261.
Mânca bine, 258.
Mâncarea fără cumpăt, 248.
Mânei, a —, 228.
Mangura, cucuta, drog, 332.
Mânie, nebunie rea, 327.
Mânile, membrele superioare, 16, 290.
Mântui de boală, a vindeca, 270, 296.
Mântuiască, să scape de boală, 218.
Mântuindu-se, a scăpa, 312.
Mântuînța, scăparea, 318.
Mântuiri, vindecat, 270.
Mânule, mâna, 43, 212, 227, 355.
Mânuntae, organe, 23, 230, 234, 245, 301.
Mânuntaele sănătosului, 57.
Măra, mâna, 227.
Măriei, mamei, 224, 235.
Măscări, 348.
Măscărici, clovni, 345.
Măsele, 189.
Mășgălise, a necinsti femeia, 358, 381.
Mașteha, mama vitregă, 386.
Matca, uterul, 330.
Matcei, boalele —, 330.
Mateologia, băiguiala, 309.
Materie, 22.
Mașele, intestinele, 15, 23, 234, 245, 321, 328.
Mașele, — mamei, uterul, 235.
Mașele, scoteau —, 268.
Mașele, varsă —, 158.
Mașelor, vasele —, 234.
Matrice, o boală, diareia ?, 192.
Mașul muerei, uterul, 12, 225, 226.
Mauragora, mătrăguna ?, drog, 332.
Măzăcie, ignoranța, 344.
Medicamentis, termen latin, 36, 151.
Medicinarum doctore, 62-63.
Medicine, medicamente, 92, 203.
Medico, termen italian, 61.
Medico hebreo, 85.
Medicum, termen latin, 34.
Medicus, termen latin, 45.
Mehlem, alifie, 23, 162, 319.
Meiu pisat, mămăliga, 297.
Melancolie, 302, 309.
Melancholie, 327.
Melanholie, 23, 264, 329.
Melic de cal, ?, o boală, 191.
Melisa, drog, 254.
Melița — ochii, a clipi, 217.
Mesărniță, cupeție cu mesărniță, comerț cu de ale mâncărei, 245.
Mese mari, ospețe, 258.
Mestecare de sânge, incest, 355.
Meștersugul vraciului, practica medicală, 47.
Meștersugul doftoriei, practica medicală, 57.

- Meșterșugul dohtoriei, practica medicală*, 16, 59, 177.
Meșterșugul mădulelor, anatomiștul, 22.
Metafisc, 23.
Miasme, 263, 294.
Mied, băutură din miere, 396.
Mied, fabrica de —, 253.
Miedul sau metul, 253, 254.
Mihanii, unelte de rășboi, 162.
Mila, 268, 269.
Minte, judecata, 363, 392.
Minte, afară de —, nebun, 311.
Minte, așezat la —, 310, 311.
Minte, es din —, 181.
Minte, fără —, 214, 222, 312.
Minte — întreagă, 46, 310.
Minte, lipsit din —, 311.
Minte, perderea ținerii de —, 327.
Minte — sănătoasă, 378.
Minte, smintit din —, 327.
Mintea, 23, 255, 393.
Mintea — ascuțită, 222.
Minței, întunecarea —, 310, 311.
Minții, 392.
Mințile, perde —, 195.
Miron, ?, drog, 195.
Miroseala, simț, 14, 220.
Mistuește, digeră, 234.
Mișal, om —, sărac, 219.
Mișea sau gubavă, săracă leproasă, 289.
Mișelit, lepros, 290.
Mișița, brațul, 227.
Mitul, arierat, 392.
Moarte curată, naturală, 377, 383.
Moașa, 43, 44, 358, 366.
Molătră, ?, drog, 197.
Molima frâncă, sifilisul, 293.
Molotru, ?, drog, 192.
Morbul, 263, 279.
Moștenească, 270.
Moșteniră, 260.
Mueraretiu, curvar, 22.
Mueria, menstruația, 250.
Muiare de cinste, 360.
Muiare rea, 360.
Mumămiei, mamei, 224, 235.
Munci, la naștere, 372.
Muncire, pătimire, 268.
Mursecată, carne de vânat, 249.
Mursecătoare, animal sălbatec, 248.
Mușcătură de câine, 192.
Mușcături de diverse animale, 332.
Mușețel, drog, 195.
Mustar, drog, 179.
Năbădăricele, în epilepsie, 182.
Năbădărcile, lovesc —, în epilepsie, 306.
Nacafa, pensie, 389.
Nacanfa, pensie, 388.
Nădușaste, a zugruma, 376.
Nalbă, drog, 188.
Nalbă albă, drog, 185.
Nalbă mare, drog, 180, 207, 321.
Năravul Turcilor, sodomie, 365.
Nări, nările nasului, 220, 335.
Nas, 11, 156.
Nas, curgerea sângelui din —, 327.
Nas, semnat la —, 218, 219.
Nască, ca să —, 182.
Născătoare, durerea ca —, 272.
Nasul, tae —, 159, 218, 219, 220.
Nasure, în loc de nasuri, 218.
Nasurele, 339.
Naște, 189, 373, 376.

Naștere, 43, 372, 375, 376.
Naștere de ursoaică, organul genital, 197.
Nașterea omului, 16.
Nașterea grea, 330.
Nașterei, patimele —, 330.
Natura umană, 263, 279.
Nebatjocurite, neviolante, 358.
Nebun, 49, 57, 214, 222, 347.
Nebun — când și când, 312.
Nebun — eșit din fire, 311.
Nebunește, atâta —, 314.
Nebunești, lucruri —, 313.
Nebuni, 327, 393, 394, 395.
Nebuni, feciori de —, 313.
Nebuni— din lună, somnambuli, 327.
Nebunia, 268, 310, 393, 394, 395, 396.
Necazurile, 264.
Necromandia, 23, 167.
Negel, negii, 325.
Neistielit, nevindecat, 23, 266.
Neploditoare, 371.
Nervii trupului, 320.
Netămăduit, 266, 391.
Nevoe, cea —, epilepsia, 307.
Nevolnicii, 391.
Nitrat sau silitra, drog, 331.
Noroc sau năroc, soarta, 16.
Nothos, născut, 390.
Nuces muscati, drog, 199.
Nucșoară, drog, 195.

O*ase*, 264.
Oasele, 262, 270.
Obiceitul firei, menstruația, 250.
Obraz imflat, 215.
Obraz, rușată la —, 332.
Obrazului, chipul —, 215.

Obrintit, recidivat, 248.
Ochi, 11, 181, 212, 226, 233, 269, 270, 281, 336, 393.
Ochi, bolnav de —, 323, 324.
Ochi, dor de —, 197, 327.
Ochi, împăianjenească —, 323.
Ochi — patru, ochelari, 393.
Ochi puchinoși, 323.
Ochi, puroi din —, 323.
Ochi răi, 217.
Ochi, răsbolit la —, 323.
Ochi urduroși, 323.
Ochii, te mănâncă —, 185.
Ochii— orbului din naștere, 324.
Ochii orbului, 221.
Ochii vineși, 215.
Ochii săgeta, 342.
Ochilor, leacul —, 323.
Ochiul scoate, 217.
Ochiul veselește, 341.
Ochiul zavistnic, rău, 222.
Ochiul, zăbrănească —, 323.
Ocrămi, a hrăni, 245.
Odagam, ?, drog, 195.
Odrasla, 286.
Odrăslesc, 260, 264.
Oftica, 22, 24, 297, 328.
Ogodirea trupului, îngrijirea trupului, 245.
Ohea sau scorpia, 182.
Olăvină, povarna de bere, 253.
Olecăindu-se, vătându-se, 353.
Oleum olivae, drog, 199.
Olog, 228.
Ologi, 260.
Omnesque species aromaticas, 198.
Omor mare, ciuma, 239, 278.
Omor mare in vite, 336.
Omorât de beție, 396.
Omușorului, patimele —, 327.

Onguent divin, termen francez, 127, 175. /

Opărire, 331, 333.

Opiu, 88, 179.

Orb, 214, 216, 217, 306, 322.

Orb de un ochiu, 67, 215, 216.

Orbalf, erizipel, 289.

Orbească, 218.

Orbiciune, 194.

Orbie, 270.

Orbit, 216.

Orbul, 226.

Orbus, termen latin, 67.

Orfanotrofie, 388-389.

Organul auzirei, 324.

Organe născătoare, 226.

Organe — ale trupului, 393.

Otesire, incurajare, 56.

Otrava, 22, 23, 49, 57, 86, 108, 178, 184, 300, 352, 383, 384.

Otrăvească, 49, 178, 299, 385.

Otrăvi, 268, 375.

Otrăviri, 332.

Otrăvise, 384.

Otrăvit, 58, 59, 75, 97, 178, 183, 299, 318, 358, 377, 382, 383.

Otrăvitor, 86.

P*ăcate trupești*, 352.

Păduchi lași la ochi, 188.

Paliz, — adică cataroi, ictusul apopleptic, 304.

Pănătate, suferință, 267.

Pănaful, grumaz, 223.

Pântece, abdomen, 234, 245.

Pântece — închîpuit, și

Pântece — neinchîpuit, bănuț de sarcină, 375.

Pântecetele — muerei sau femeii, cu înțeles de uter, 12, 13, 16, 225, 270, 375, 376.

Pântecelui, abdomenul, 182, 292.

Pântecelui, boalele —, 225.

Pântecelui, desfacerea —, disenteria, 279.

Pântecelui, dulceața —, 225.

Pântecelui, incuiarea —, 328,

Pântecelui, umflarea —, 328.

Pânzături, pansament, 149.

Panzehr, antidot, 113, 205.

Pânzetur, pansament, 148, 171.

Păpădie, drog, 207.

Păr, 185, 212, 214, 342.

Paradosis, tradiție, 23.

Părătuș, cerul gurei, 221.

Păre, pâinea, 248.

Parigorie, leacul intristărei, 23.

Paroxism, 92, 295.

Pat, fiind în —, 261.

Patul nevăpsit, când mireasa nu-i virgînă, 369.

Patima, epilepsia, 306, 307.

Patima trupului, disenteria, 279.

Pătimaș, 270.

Pătimeste, 270.

Pătimire, 265, 268.

Pătimirea intristărei, melancolia, 309.

Pazie, topazul, piatră rară, 181.

Pecingine, 191, 331.

Pelin, amărăciune, 270.

Pelin, vin cu —, 258.

Pelin alb, drog, 188.

Peliței, pielea, 262.

Peliței, pielea, 227, 270.

Pepteni, 162.

Perit, cel ce moare, 321.

Perit, cel —, sifilisul, 293.

Perit, ?, drog, 189.

Periti, termen latin, meșteri, 45.

Peritoneul, 159-160, 232.

Pesteală, întârziere, 392.

- Petecărie*, farmacie, 173.
Petre roșii, calculi, 211, 233, 302.
Petrecanii, veselii, 349.
Pezevenchi, proxeneți, 367.
Phyrcum sau physicum, doctor, 71.
Piale, pielea, 212.
Piatră, calculi, 182, 292.
Piatră pucioasă, drog, 190, 191.
Piatră pugioasă, drog, 180.
Piatră acră turcească, drog, 195.
Piatră vânătă, drog, 193.
Piatră vânătă, siurme, 23.
Picior, 228, 234.
Picior, cu un —, monstru, 261.
Picioare, 227, 260, 261, 302, 335, 342.
Picioare, trei —, monstru, 261.
Picioarele, 16, 158, 227, 290.
Piele de șarpe, drog, 193.
Pielea, 264, 355.
Pielea de oase, 247.
Pielifa, 212.
Piept, 10, 11, 212, 224, 229, 232, 247, 264, 335, 379.
Pieptul, sânul, 224.
Pierzăciune, ciuma, 278.
Pidiocampi, ?, 332.
Pilula, 23, 203.
Pilule sicuite, 56.
Pillule gegeben, termen german, 79.
Pillulae purgatoriae, 201.
Pipăirea, simț, 14.
Piper, drog, 189, 190, 193, 197, 198, 199, 200.
Pirula sau pilula, 23, 171, 172.
Pistruit la față, 215.
Pișa, a urina, 191.
Pișa fără voe, 329.
Pișa cu greu, 329.
Pișa in pat, 194, 329.
Pișta, hrana, 245.
Piștealniță, scurgere, 238.
Pită, pâine, 396.
Pitării, brutării, 245.
Plasma, 24.
Plămânele cele albe, 211, 232.
Plescaviță, 192.
Pleșuvie, 331.
Pleurezie, 206.
Plodu mațelor, a uterului, 235.
Plomâi, plămâni, 232.
Plumânii, plămâni, 10-11, 224, 232.
Plumb topit, 224, 354.
Pobrozire, insultă, 215.
Podagră, guta, 68, 261, 302.
Podagrie, gută, 61, 302, 330.
Padalgie, durere de picioare, 61, 302.
Podnojie, talpele picioarelor, 227.
Pofta câinească, 328.
Pofta rea, înțeles moral, 354.
Pofta trupească, 352.
Pogrăzni, a ineca, 386.
Pohta muerească, 363.
Pohta cea neastâmpărată, 347, 352.
Pohta trupească, 12.
Pohte lumești, 352.
Pojar, febra, 301.
Pojviceaste, ?, 12.
Polimeaste, se formează, ?, 12, 16, 372.
Pokisnic, drog, ?, 186.
Polipul in grumaz, 324.
Ponihos sau ponivos, om strabic, 67, 216, 217.
Popitnic, ?, drog, 185.
Porii pielei, 23, 212, 213.
Posadnică, țititoare, 387.

Posatnice, proxenete, 368.
Potasă și cenușă, 204.
Praporul, epiploonul, 235.
Praxis, practica la spițeri, 170.
Preacurvari, 350, 351.
Preacurvarul Turc, 367.
Preacurvi, 351.
Preacurvie, 316, 355.
Prespre fire, raporturi anormale, 364, 365.
Priceștanie, împărtașanle, 43.
Priceștuiască, împărtași, 363, 375.
Pripec, arșița soarelui, 239.
Prisădirile, a altui, 285.
Prisădit, altuit, 285.
Pristăvit, a murit, 271.
Pristoi, a muri, 271.
Profluvio di ventre, disenteria, 83.
Prognitic, pronostic, 240.
Prognostic, 23.
Prognosticul doftorului, 232.
Prostimea, simplitate, 310.
Prunc micșor, 214, 222.
Pruncia, 391.
Pruncii cari horcăesc, 333.
Pruncul cu arsură și aprindere, 333.
Pubertas, între 14 și 21 de ani, 391.
Pucioasa, drog, 193, 196.
Pufnea pe nări, 220.
Pulpile picioarelor, 229, 379.
Pulsul, 49.
Puroi și bășici, 331.
Puroi, scuipare cu —, 328.
Puroi — din urechi, 186.
Purtătoare de moarte, ciuma, 278.
Pușchele, aștele, 321.
Putoare, excremente, 235, 250.
Putreziră — ranele, 322.

Rachiu, 23, 176, 185, 187, 189, 190, 254, 396.

Rachnă, răgușeală, 272.
Raci vii, drog, 193.
Rădăcină de bujor, drog, 197.
Rădăcină de calamus, drog, 196.
Rădăcină de calapăr, drog, 190.
Rădăcină de căpșună, drog, 190.
Rădăcină dn cumpene, drog, 189.
Răd. de fiarea pământului, 190.
Rădăcină de gențiană, drog, 196.
Rădăcină de hrean, drog, 189.
Răd. de iarbă dulce, drog, 194.
Răd. de iarbă mare, drog, 194.
Răd., iarba lui Tatin, drog, 194.
Răd., nalbă de câmp, drog, 194.
Răd. de pătlagină, drog, 189.
Rădăcină de pir, drog, 194.
Rădăcină de rug, drog, 192.
Rădăcină de stânjen albastru, drog, 190.
Rădăcină țaturia, drog, 196.
Rădăcină tureț, drog, 194.
Rădăcină de urzică, drog, 189.
Rade, a —, 30
Rădichie neagră, drog, 187.
Râe, 169, 190, 331.
Râe căprească, 188.
Râe la om, 188.
Răfenea, lăcomie ?, 246.
Răgușesc, 333.
Rana, 47, 148, 154, 248, 264, 269, 288, 318.
Rana dragostelor, 397.
Rana, când nu se grijește —, 319.
Rană fără leac, lepra, 183, 289.
Rană de moarte, 46, 380.
Rană rea și grea, 162, 319.
Rana trupului, 217.

Rana veche, 319.
Râncheza, o boală, 333.
Rane, 23, 148, 181, 228, 318, 331.
Rane de moarte, 318.
Rane, să margă sânge, 318.
Ranele, 229, 381.
Ranele — putreziră, 319.
Ranelor, 163.
Răni, 379.
Răni de fier, 181.
Răni — la inimă, 320.
Rănichilor, 10, 233.
Rănilile din gură, 333.
Rănit, 248, 269, 271, 379.
Răniși, 275.
Rânza, uter, 23, 177, 234, 235.
Rânza muerei, uterul, 371.
Rânza de câine, 187.
Răotote cu răotote, 165.
Rărunchii, rinichii, 211, 302.
Rărunchi, puroi la —, 329.
Rărunchi, sânge de la —, 329.
Rărunchilor, durerea —, 329.
Rărunchilor, patimele —, 329.
Rărunchilor, volvurarea —, 329.
Răsbolit, recidivă, 58, 97, 183, 268, 269, 300.
Răsbolire, 264.
Răsdrașenie de bucate, 246.
Rasoriam arte, bărbier, 31.
Rastu, cancerul ?, 196.
Răsuflarea, expirația, 232.
Răsuri și batjocuri, 359.
Rășină, 190.
Rătunzi pielea, circumcizie, 157.
Răfăt, rețetă, 194.
Reaven din Șociopicion, ?, 185.
Renunchi, durere de —, 302.
Rețetă, 23.
Rețetele, 56.

Revent, drog, 195.
Rheuma în mâini și picioare, 302.
Rinichi, boală de —, 261.
Rod, 373.
Rod de zahăr, drog, 119, 205.
Rossen Wasser und salvia, 202.
Rostu, gură, 221.
Roșafă, erezipel, 288.
Rozmarin, drog, 204.
Rubarbă, drog, 201.
Rug, foi de —, 185.
Rum, ?, drog, 197.
Rușafa boala, maladie eruptivă, 290.
Rușina, a —, a viola, 348, 358, 359, 360.
Rușinat, i-a —, 358.
Rușinatu-m'au, violatu-m'au, 360.
Rușine, lapte de —, 343, 365.
Rușinea, organele genitale, 225, 364.
Rușinează, violează, 359.
Rușineze, să o —, violeze, 356.

S*ăblaznă*, poluție, 363, 364.
Săblăznesc, cei ce se masturbează, 363.
Săblăznirea, poluția, 363.
Sabur, drog, 195, 197.
Săcate, incheeturi —, 322.
Sacâz, drog, 190.
Salamandra, 332.
Șale, 227, 320.
Șalelor, durerea —, 330.
Săgetătura, junghiul ?, 186.
Sămânța bărbatului, 12, 13, 162, 226, 366.
Sămânța trupului, 363.
Sămânța, aruncă —, 226.

- Sămânței, aruncarea fără voce*
a —, 330.
Sămânța, vărsare de —, cu mâna, 226.
Sămânță de scai, drog, 192.
Sămânță de vânj, drog, 191.
Sân, mamelele, 374.
Sănătate, 56.
Sănătate, slaba sa —, 262.
Sănătos, 44, 59.
Sănătoșilor, 48.
Sandcrah, drog, 332.
Sânge, 10, 11, 13, 14, 15, 16,
 159, 220, 225, 231, 232, 299,
 322, 358, 366, 377, 392.
Sânge, să ia —, 158, 280.
Sânge amestecat, incest, 343,
 362, 364, 367, 368.
Sângele, ardea —, febra, 320.
Sânge, va cura —, din dinți,
 318,
Sânge de epure, drog, 192.
Sângele muerei, menstruația, 12,
 192.
Sânge — din nas, 191, 318.
Sânge, pișă —, 329.
Sânge, scuipare cu —, 328.
Sângele —, slobozit, epistaxis,
 220.
Sânge vărsa, 342.
Șandru, drog, 187.
Sardion, piatră rară, 181, 319.
Săricică, drog, 196.
Săturarea bucatelor, 376.
Săvârșit, mort, 271, 301.
Savoane, pânză de mort, 23,
 210.
Scârnavă — fapte, 312.
Scârnavii, fapte rele, 355.
Scârbă, supărare, 378.
Scârbit, supărat, 224.
Scârnă, excremente, 250.
Scheydwasser, apă tare, 201.
Șchiop, 214, 226, 322.
Scopi, 157.
Scopit, 157.
Scorbut vechiu, 196.
Scorbut, stricarea sângelui, 329.
Scorpia sau ohea, 182.
Scorțișoară, 179, 187, 196, 198.
Scrăbi, a supăra, 308.
Scrână, excrement, 250.
Scrântitură, 188.
Scremet, 328, 333.
Scumpie, drog, 190.
Scură trupul, când se —, 186.
Seamne, prevestiri, 261.
Selbezit de boală, slăbit, 247.
Semn — grozav, cicatricea, 319.
Semne — groaznice, monștrii,
 261, 376.
Semințe, droguri, 171, 176.
Șerbet — de zahăr, 259.
Șerbet, doftorie, 204.
Sete fără măsură, 328.
Setea, 181.
Șezut, anusul, 185.
Șezutul copilului, 367.
Șfârșitură, slăbiciune, 328.
Sfigmos, pulsul, 23, 231, 232.
Sfrânție la ochi, 189.
Sfrenție, sifilisul, 331.
Sfrințit, 189.
Sgaiba, buba, 321.
Shimate, fața omului, 215.
Șierbetul, doftorie, 23, 171.
Sila, violul, 353, 357, 359, 360.
Silea, viola, 348, 358.
Silită, violată, 347.
Simbir, zinziber ?, drog, 187.
Simceloasă, limba —, 222.
Simptomatic, 23.

- Sireapă, firea bărbatului cea —*, 262, 309.
Sisioară, subțioară, 227.
Siurme, suliman, 23, 342.
Șiumăn, om beat, 395.
Slab, 260.
Slabă, din boală —, 248.
Slăbăzni, poluție, 363.
Slăbiciune, 260, 264.
Sladniță, berărie, 253.
Slobivi, ușori la minte, 311.
Slobozi — firea, a ejacula, 162, 250, 366.
Smaragdul, piatră rară, 181.
Smentirisea, a agrava, 270.
Smentise, agravat, 270.
Smidă, grindină, 239.
Sminteala morței, 379.
Smintit, stricat, 47, 271.
Soc, frunză de —, drog, 188.
Sodomie, 44, 226, 354, 364, 365, 366, 373.
Sodomlean, 366.
Sodomleancă, 365.
Somn, somnambulism, 315.
Somnul ochilor, 217.
Sor sufletesc, călugărița, 359, 361, 362.
Șofran, drog, 185, 190, 204.
Șofran pisat, drog, 186.
Șoricioaică, drog, 332.
Spaima, —sgârcirea vinelor, 327.
Spala, a curăți, 244.
Spăimeze, să sperie, 314.
Spălându-și gura, 244.
Spânzura, 385, 386.
Spate, li se pun in —, 339.
Speciebus, droguri, 200.
Specierum, droguri, 197, 198.
Species, droguri, 202.
Speziario, 169.
Spicear, spițer, 173.
Spinare, 247, 264, 377.
Splina, 10, 233, 234.
Splinei, boalele —, 329.
Spirit de vin, drog, 196.
Spitaluri, 173, 277.
Spițer, 23, 171, 173.
Spițarie, 107.
Spițarie împărătească, 173-174.
Spițerii, prăvălia, 56, 184, 277.
Spitali, 276.
Sprâncene, 212, 217, 342.
Spumă de mare, drog, 187.
Spumele, clăbuci in epilepsie, 182, 306.
Spurcăciune, copilul cu —, 333.
Spurcata faptă, 352.
Spurca in gură, 364.
Spurca de silnici, viol, 361.
Spurcat in buze, 364.
Spurcata faptă, 309.
Spurcata sodomie, 367.
Spurcătoriu de vite, 365.
Stadtlartz, medic de oraș, 36.
Stălcitură, 194.
Stârlici, exantem, 331.
Stârpi, femee stearpă, 375.
Stârpire și nerodire, 330.
Stârv, cadavru, 220.
Statleybartzt, medic public, 63.
Statul, înfățișarea, 342.
Statul trupului, 212, 213.
Stenosis, — la plămâni, 328.
Stepenă, spița neamului, 362.
Sterigoaia, drog, 180, 249.
Stevie, sămânță —, drog, 188.
Stihia, stihii, parte componentă a corpului omului, 10, 11, 14, 15, 22, 23, 217, 231, 393.
Stihia sângelui, 16, 230, 272.
Stinghii, 229, 379.

Știupește, a scuipa, 221.
Știupit, scuipat, 216, 221.
Știupit și tină, drog popular, 324.
Stomac sau stomah, 10, 23, 182, 245, 246, 256, 292, 300.
Stomah slab, 299.
Stomah încărcat, 299.
Stomahului, arsura —, 328.
Stomahului, durerea —, se spune și durerea de inimă, 328.
Stomacului, oala —, 234.
Strânsură — în piept, 185.
Strănuta, 220.
Strate, chin, 267.
Străstui, chinui, 267.
Streche, 332.
Strica, a viola, 357.
Stricăciune, decădere morală, 365.
Stricăciunea aerului, 272, 279.
Stricat, cel ce are raporturi anormale cu animale, 365.
Stricat — la picior, rănit, 322.
Stricații, infirmii, 22, 292, 322.
Strice, să — fecioria, a viola, 356.
Striga, credință populară, 168.
Sirigoaia, rădăcină de —, drog, 188.
Stripezit, dinții au —, 221.
Stropiși-mă, a spăla, 241.
Sudorile, 23, 212.
Suferind, 261.
Suflare grea, năduh, 328.
Sullarea, inspirația, 232.
Suflet, 15, 16, 22, 92, 211, 212, 217, 230, 231, 255, 270, 271, 272, 276, 342, 354, 375.
Suflet — filosofăsc, 384.
Suflet sănătos, 264.
Sufletul, a scoate, 271.
Sufletului, boala —, 313.
Sufletului, vrednicia —, 347.

Sugariu, copil la sân, 387.
Sughit, 224, 328.
Sughitare, 333.
Sugiu, 331.
Șugubinat, greșeli mici, 346, 357, 368.
Sulacului, neputința —, penis impotent, 330.
Sulfur, drog, 202.
Suliman, 187, 349.
Suliiman, drog, 187.
Șumân, om beat, 395.
Supuitoare, proxenetă, 355.
Supuitoriu, proxenet, 354.
Supune, a prostitua, 389.
Surd, 214, 217, 227, 306, 322, 324, 392.
Surpat, om —, herniat, 190.
Suspina, 220, 347.
Suspinelor, glasul —, 262.
Susuoară, axila, 227.
Sușiori, axilele, 227.
Șutiliri, apucături rele, 346.
Svrăși, a muri, 271.

T*ae*, în înțeles de a opera, 147, 157, 158, 320, 322.
Tae capul, 213, 365, 385.
Tae mânule, 228.
Tae vine, venesecții, 49.
Tae nasul, 158.
Tăiat capul, 131, 357, 358.
Taie nasul, 161.
Talanită, prostituată, 344.
Talere, farfurii, 249.
Tălpile — călcând, 320.
Tămăduesc, vindec, 50, 182, 313.
Tămădueste, vindecă, 56, 163, 181.
Tămădui, a vindeca, 48, 162, 319, 379.

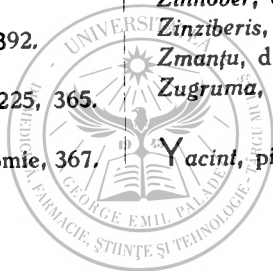
- Tămădui* — oase, 158.
Tămăduială, vindecare, 50.
Tămăduiască, să vindece, 46, 53, 55, 248, 176, 183, 264, 267, 270, 381, 322.
Tămăduiaște, vindecă, 148, 182, 292, 303.
Tămăduire, vindecare, 157, 290, 322.
Tămăduirea, vindecarea, 57.
Tămăduit, vindecat, 16, 159.
Tâmpelor, 217.
Târpescă, ?, 247.
Tas, lighian, 245.
Țăfe, mamelele, 189.
Telpiz, șiret, 349.
Temperament, 23, 262.
Tenzuhuri, pastile, 113, 205.
Teorie, 23.
Terapeutis, 23.
Teriaca cerească, drog, 126, 206.
Terpentină, drog, 203.
Thus, tămâe, drog, 199.
Titvă, căpătină, 213.
Tinctura aurea aya (?), 113, 205.
Tinctura rubra, drog, 199.
Tiriac, opiu, drog, 192.
Tivgă uscată, drog, 192.
Toapsec, otravă, 228, 383.
Toapsecul, otrava, 223.
Toapsecul sufletului, 383.
Tocmeala muerei, menstruația, 250.
Topazias, piatră rară, 181.
Trandafir uscat, drog, 185.
Transplantările, în variolizare, 25.
Trăgan, tumoră a gâtului, 324.
Trânji, 185, 191, 193, 329.
Treaba trupului, defecarea, 243, 250.
Tremurare, 327.
Trifolium fibrii, drog, 196.
Troahna, boala contagioasă, 272.
Troahnă de boală, 273.
Troahnă lipicioasă, epidemie, 278.
Trup, 212, 255, 260, 262, 265, 290, 319, 376.
Trup, bărbatul și femeia tot un trup, 341.
Trup, *iscusită de* —, frumoasă, 342.
Trup, *mare la* —, 262, 310.
Trupește — desfătări, 233.
Trupul, 16, 23, 211, 261, 264, 271, 300, 310, 320.
Trupul omului, 10, 11.
Trupul tău, 250.
Trupului, *frumusețea* —, 347.
Trupului, *semnele* —, 16.
Trupului, *schizmuirea* —, forma, 212.
Trupului, *statu* —, forma, 212, 230, 262.
Trupului, *zilele* —, 16.
Trupuri — moarte, 23.
Trupurile, 354, 378.
Turbare, 327.
Turbare, *gândaci de* —, 185.
Turbat, 186.
Turbat de dragoste, 262, 309, 335.
Turbat și tulburat, 312.
Turbați, *Domnii răi și* —, 309.
Turbați, *dulăii* —, 221, 293, 335.
Turbați, *oamenii* —, 352.
Turbați, *răi și* —, 262.
Turbătură turcească, 262.
Turta lupului, drog, 192.
Tus, drog, tămâe, 198.
Tusa cu sânge, 297.
Tusă cu năduh, 194.

Tuse, 11, 15, 16, 184, 185, 190, 231.
Tuse și răgușeală, 328.
Tuse cu sânge, 264.
Tusea copiilor, 333.
Tuși, 232.
Tutun, clismă cu —, 180, 207.
Țăță, mamela, 376.
Țăță de fată, lapte, 194.
Țățele, mamelele, 224, 374.
Țățele, cui cojesc —, 190.
Țerulici, chirurgi, 148.
Țiitoare, întreținută, 342, 343, 349, 350.
Țiitorie, 348.
Ținta frumkinor, ?, drog, 196.
Țintvariu, ?, drog, 195.
Țipirig, drog, 195.
Țirulici, chirurgi, 23, 148, 171, 397.
Țițele, mamelele, 224.
Țițșoarele, 224.
Țopana, dansatoare, 346.
Tuslu balgă, termen turcesc, scorbut ?, 196.
U
Ucirminia, ?, 332.
Udegheeni, ?, drog, 195.
Udma sau uima, adenita, 321.
Udul, urina, 182, 292.
Udul, nu pot lăsa —, 302.
Udului, oprirea udului, 329.
Udului, picarea —, 329.
Udului, scurgerea —, 303.
Ulcere externe, 263, 320.
Ulcere urâte, 315.
Ultoanele, altoaele, 284.
Ultuiaște, altoește, 284.
Ultuit, altoit, 284.
Umbir, ?, drog, 187.

Umeg, rădăcină de —, ?, drog, 188.
Umflătură, 191.
Umflături, 181, 182, 331, 332.
Unghii, 268.
Unghii de fată mare, drog, ?, 187.
Unsori, 176.
Unsorile, 171.
Unsorile frumos miroitoare, 22.
Unt de vacă, drog, 185.
Untură de mihalți, drog, 187.
Urdinare, diaree, 328, 333.
Urdinarea pântecelui, disenteria, 279.
Urduros, ochiu —, 323.
Urechi, 11, 41, 233.
Urechea astupată, 324.
Ureche, corp strein în —, 185.
Urechi, dor de —, 197.
Urechi, durerea cea din lăuntru din —, 327.
Urechi, durerea sgârciurilor de la —, 327.
Urechi, durerea de —, 327.
Urechilor, curgerea și volvurarea —, 333.
Urechilor, glăsuirea și țiuirea —, 327.
Uscăciunea trupului, 196.
Uscat mâna, paralizie, 217, 306.
Ustnă sau usnă, buze, 221.
Usturimea, 42.
Usturoi — în ureche, 207.
V
Vălhovnic, vrăjitor, 164.
Vâna, limfangita, 321.
Vânt, aerul, 236.
Vânzător de miroase, 169.
Var, drog, 189.
Var, casă albită cu —, 259, 317.

- Varsă una la alta*, ejaculare, 226.
Vărsare, ejaculare, 366.
Vărsare și nemistuire, 328.
Vărsare — otrava, 269, 300.
Vărsarea — sămânței, ejaculare, 363.
Vărsatul, variola, 216, 281, 287.
Vărsatul — în oi, 281, 336.
Vărsat și stărlici, 331.
Varul, 305.
Varului, emanațiunile —, 317.
Varului, duhul —, 317.
Vase primitive, tubul digestiv, 23, 234.
Vasiliscul, ?, 332.
Vatăm, rănesc, fac rău, 314, 317.
Vatămă, face rău, 238.
Vătămare, 15, 268.
Vătămase, 318.
Vătămaș, 317.
Vătămat, 41-42, 322, 381.
Vătămătură, vătămat de boală, 317, 331.
Vaviloneana, piatră rară, 181.
Vederea, simț, 14.
Velniță de holircă, 253.
Vena moale, sfigmos, 23.
Vendecare, 227.
Venin, 96, 234, 383.
Venin la inimă, 194.
Veninul boalei, 320.
Veronică, drog, 194.
Vesel, 259.
Veseli, 258, 259.
Veselit, 257.
Vin, 255.
Vin profir, 251.
Vin de Cotnar, 258.
Vin ars, vin prefăcut, 255, 258.
Vine, venele, 299.
Vine stricate, 46.
Vine, — va tăia, venesecție, 232.
Vinele, venele, 264.
Vinele împărătești, jugularele, ?, 15, 231.
Vinelor, sgârcire —, tendoane, 327.
Vinele cele vii, arterele ?, 232.
Vindec, 317.
Vindecă, 147.
Vindecarea, 270.
Vintre, organele digestive, 188, 245.
Vinul, 256, 396.
Vinul veseleşte, 256.
Vinul vicleşugului, 255.
Vitionire, ?, 264.
Vlagos, om cu vlagă, 212.
Voia rea, melancolia, 309.
Voinic, între 23 și 42 ani, 260, 390.
Vorovi, a vorbi, 222.
Votria, prostituția, 355.
Votru, proxenet, 354.
Vrac, 44.
Vracevanie, vindecare, 44.
Vracevanii, droguri, 47, 171, 173, 183.
Vraci, 49, 50, 163, 178, 267, 381, 379.
Vraci răi, 47, 271.
Vrăcire, vindecare, 182.
Vraciu, 23, 45, 48, 148, 173, 183, 299.
Vraciu jidov, 47.
Vraciu bun, 47, 270.
Vraciu dascăl, doctor, 46.
Vraciu desnodat, bolnav, 46.
Vrăciui, practica medicală, 49, 53, 157, 232.
Vrăciuiască, a se căuta, 49.

- Vrăciuire*, căutare medicală, 44,
 50, 53, 55, 59.
Vrăciuirile, îngrijirile medicale,
 53, 55, 264.
Vrăciuitoare de obște, Pravila, 50.
Vraciu, 44, 46, 49, 366, 380, 385.
Vraciu tuturor, Dumnezeu, 50.
Vraciva, termen slavon, 44.
Vraje, 23, 164.
Vrăji, 57, 375, 376.
Vrăjitoarești, 16.
Vrăjitoriu, 164, 165, 177, 394.
Vutcă, rachiu, 258, 259.
Wundartzt, meșter de răni, 34,
 148.
- Zăbavnici*, întârziați, 392.
Zăcare de boală, 267.
Zăcător de dobitoace, 225, 365.
Zăcea, 271, 296, 322.
Zăcere cu bărbat, sodomie, 367.
- Zăcut*, fost bolnav, 182.
Zafirul, piatră rară, 182.
Zăfchiuri, petreceri, 259.
Zahărul vicleșugului, 383.
Zamă de perje, drog, 195.
Zămislește, fecundeață, 375.
Zăpri, ?, o boală, 192.
Zburdăciune, 354, 360.
Zer de vită, drog, 189.
Zerțala, ?, intocmirea, 212.
Zgău, uter, 235, 270, 375.
Zgăul, otrăvi —, 235.
Ziafeturi, petreceri, 352.
Zidirea — trupului, 15.
Zilele — sfârșite, moartea, 261.
Zinnober, chinovar, drog, 274.
Zinziberis, drog, 198, 199.
Zmanțu, drog, 332.
Zugruma, 376, 386.
- Yacint*, piatră rară, 182.



CUPRINSUL

Pagina

Prefață de domnul Profesor N. Iorga 5

Generalități. — Indrumarea ideii medicale 7

Medicina tradițională p. 7. — Medicina hipocratică dupe concepția religioasă a Pravilelor: embriogenia p. 11; asemănarea copiilor cu părinții lor p. 12; anomalii anatomice p. 13; simțurile, caracterul, problema sufletului și a morței p. 14.—Medicina științifică p. 17.

PARTEA I-a.

Practica medicală 29—168

Bărbierii p. 29.—Moașele p. 43.—Vracii p. 44.—Doctorii p. 51.—Hirurgii p. 145.—Operații p. 155.—Instrumentația chirurgicală p. 161.—Duhovnicii p. 163. Clandestinității practicei medicale: lecuitorii și vrăjitorii p. 164; fermecătoare sau descântătoare p. 165; cimpoitorii, baere, curăția, necromandia și alte credințe p. 167.

Spîterii și medicamentele 169—208

Spîterii p. 169.—Medicamentele p. 176.—Pietrele tămăduitoare p. 181.—Vracevanii, dohtorii, antidot p. 182.—Diferite rețete p. 184.—Procurarea drogurilor p. 197.

PARTEA II-a.

Medicina 209

CAP. I. — Cunoștințele de anatomie și fiziologie 210—235

Disecții p. 210.—Trupul p. 212.—Capul p. 213.—Urechile p. 214.—Ochii p. 215.—Nasul p. 218.—Gura p. 221.—Grumazul p. 223.—Peptul p. 224.—Pântecelul sau vintrele p. 225.—Membrele p. 227.—Creerul p. 229.—Inima p. 230.—Sângele p. 231.—Plămâni p. 232.—Ficatul p. 233.—Stomacul, intestinalele, praporul, splina și rărunchii, bășica udului p. 234.—Uterul p. 235.

CAP. 2. — Cunoștințe de igienă și cunoștințe ce s'ar putea încadra în capitolul Patologiei generale	236—277
Aerul p. 236.—Căldura, frigul, electricitatea atmosferică, etc. p. 239.—Băile p. 241.—Alimentele și alimentația p. 245.—Igiena femeii p. 250.—Băuturile p. 251.—Vinul p. 251.—Berea p. 252.—Miedul p. 253.—Holirca sau rachiul p. 254.—Beția p. 254.—Igiena sexuală p. 259.—Hereditatea p. 260.—Constituția omului p. 261.—Temperamentul p. 262.—Patogenia boalelor p. 263.—Bolnăvirea p. 265; boală grea p. 265; boala ușoară p. 267; a chinui sau a căsni p. 267; leșinat p. 267; răsboli p. 268; cumpănă de moarte p. 269; urări de sănătate p. 269; a vindeca, a tămădui, mântui sau întrema p. 270; a sminti p. 270; agoana, a pristăvi, a săvârși sau a-și da suflul p. 271; astruca p. 272.—	
Prevenirea și combaterea boalelor contagioase p. 272. Fuga p. 273.—Prevenirea boalelor venerice p. 274.—Asistența bolnavilor. Bolnița și spitalul p. 275.	
CAP. 3. — Boalele	278
Boalele contagioase	278—293
Ciuma p. 278.—Disenteria p. 279.—Febra tifoidă p. 280.—Vărsatul p. 281.—Erizipelul p. 288.—Antraxi p. 289.—Boala de grumaz p. 289.—Lepra sau gubav p. 289.—Febra puerperală p. 290.—Rușața boala p. 290.—Blânde roșii p. 291.—Frângerea mădulariului p. 291.—Frenția sau sfrenția p. 292.—Turbarea p. 293.	
Boale interne	293—303
Frigurile p. 293.—Boli de plămâni p. 297.—Tuberculoza pulmonară p. 297.—Boli de inimă p. 298.—Icterul sau gălbănirea p. 298.—Bolile de stomah p. 299.—Vărsătura p. 299.—Dropica, idropia sau idropizia p. 300.—Enfracsis p. 301.—Herbințeala sau fierbințeala p. 301.—Podagra, heragra sau podalgie p. 301.—Reumatismul p. 302.—Pietre roșii la ficat și piatră la rărunchi p. 302.—Diabetul p. 302.—Mușcătura de șarpe p. 303.—A râncheza p. 303.—Boala cronică p. 303.	
Boli ale sistemului nervos	303—317
Bolire de cap p. 303.—Cataroi sau paliz p. 303.—Leșin p. 306.—Lovitura sau patima p. 306.—Conștiința, înțelepciunea p. 307.—Amarul inimei, scârba,	

inima rea p. 308.—Hipopondria și melancolia p. 308.—
 Turbatul, firea bărbatului cea sireapă și vrășmașă p.
 309.—Frănitic și buiguit de fire p. 309. — Dragostea
 p. 310. —Minte așezată, cei întregi la fire p. 310. —
 Prostimea p. 310.—Intunecare a minții p. 310.—Lip-
 sit din minte p. 310. — Slobivi p. 311.—Nebunia sau
 îndrăcirea p. 311. — Indrăcit și îndrăcirea p. 313. —
 Somnambulismul p. 315. — Sugestia p. 315. — Legat,
 legătura p. 316.
 Intoxicațiile cu gaze p. 317.

Boale externe 317—325

A vătămă sau a beteji, vătămătura sau betejitura p.
 317.— Ranele p. 318. — Fistula în pânțece p. 320. —
 Ulcerele externe p. 320.—Bubele p. 320.—Bășicile p.
 320.—Imflat sau umflăt p. 321 — Parte secată a tru-
 pului p. 322.—Stricat p. 322.—Albața pe ochi p. 323.
 Bolnav de ochi p. 323.—Boalele de urechi p. 324. —
 Trăgan p. 344.—Negel p. 325.

Un manuscris de medicină din 1760 326

Boalele animalelor 334—337

CAP. 4. — Moravuri și atentate la moravuri 338—368

Moravuri 338

Țiitoarele p. 342. — Concubina p. 342. — Ibovnic p.
 343.—Libovnic p. 344. — Ingârli și desgârli p. 344.—
 Curva p. 344.—Cinghiasa p. 345.—Țopana p. 346. —
 Curvar p. 346. — Preacurvie și preacurvar p. 350.—
 Impreuna p. 351. —Spurcata faptă, pohta neastâmpă-
 rată, păcate trupești p. 352. — Desfrănat p. 352. —
 Hotru, votru sau supuioriu p. 354. — Hotria, votria
 sau curvia p. 355.

Atentate la moravuri 355—368

Sila, a rușina sau violul p. 356. — Dasila p. 361. —
 Ierosilia p. 361. — Sânge amestecat p. 362. — Abera-
 țiile sexuale p. 362.—Malahia p. 363.—Slabazni sau
 sablazni p. 363. — A se spurca în buze, a spurca în
 gură p. 364.—Prespre fire p. 364.—Zăcător de dobi-
 toace p. 365.—Sodomie p. 365.

CAP. 5. — Chestiuni de medicină legală 369—397

Starea civilă p. 369. — Logodna p. 369. — Nunta sau
 căsătoria p. 370. —Divorțul sau a se împărți p. 371.
 Sarcina p. 371.—Nașterea p. 372. — Corastra p. 374.

Avortul p. 374.—Pruncuciderea p. 376. — Moartea p. 377.—Sinuciderea p. 378.

Răniurile p. 378.—Otrăvirea p. 381.—Asfixia p. 385.—Zugrumarea p. 385.

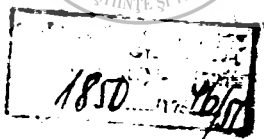
Acte de identitate : rudenia p. 386 ; cuconi săraci p. 387 ; cuconi gemeni p. 388 ; brudiu, p. 388 ; fecior de suflet p. 389 ; copili p. 389. — Vrăsta p. 390. — Apeștiți, mitutel, p. 392. — Bătrânii, bătrânețea sau căruntețea p. 392.

Nebunia p. 393.—Simularea nebuniei p. 395.

Beția p. 395.

Dragostea p. 396.

Tabloul de bărbieri, vraci, hirurgi, doctori și spîteri trăitori printre Români între 1400 și 1775	398—402
Autori și cărți consultate	403—410
Vocabular	411—438



GREȘELI DE CORECTAT

- Pag. 35 n. 1 se va citi : *N. Iorga, in Hurmuzachi vol. XV/1.*
- " 37 n. 1 " " " : *N. Iorga, in Hurmuzachi vol. XV/1.*
- " 38 n. 1 " " " : *N. Iorga, in Hurmuzachi vol. XV/1.*
- " 39 n. 2 " " " : *N. Iorga, in Hurmuzachi vol. XV/1.*
- " 39 n. 3 " " " : *N. Iorga, in Hurmuzachi vol. XV/1.*
- " 45 r. 21 " " " : ... otrava feciorului...
- " 46 r. 7 " " " : ... descantătoriu...
- " 51 r. 12 " " " : ... vine...
- " 54 n. 3 " " " : *Biografia lui Molnar I.*
- " 72 n. 6 " " " : *Idem pag. 140 și Hurmuzachi vol. II/3.*
- " 79 r. 3 " " " : ... item pilule...
- " 98 r. 8 " " " : ... al guvernatorului...
- " 108 n. 1 r. 2, se va citi : ... vol. II...
- " 122 r. 11 se va citi : ... într'un...
- " 122 n. 2 r. 2, se va citi : ... a avut doi frați...
- " 128 r. 24 se va citi : ... (1741...²⁵
- " 128 n. 2 " " " : *Dapontes...*
- " 136 n. 1 " " " : ... între 1776 și ...
- " 161 n. 1 " " " : *D. Cantemir. Istoria Imperiului Otoman.*
- " 175 n. 1 " " " : *I. Felix. Istoria...*
- " 201 n. 7 r. 2, se va citi : ... l'Héraclide...
- " 253 n. 1 se va citi : *N. Iorga. Istoria comerțului rom. vol. I.*
- " 254 n. 3 " " " : *Vezi pag. 254.*
- " 255 r. 5 " " " : ... sarac este...
- " 258 n. 4 " " " : *D. Cantemir...*
- " 272 r. 31 " " " : ... o trăihnă...
- " 277 r. 24 " " " : ... a fost înlocuit...
- " 277 n. 1 " " " : *Bujoreanu...*
- " 281 r. 8 " " " : ... cu caracter...
- " 284 n. 3 " " " : ... folcklor...
- " 288 n. 2 " " " : ... pag. 337.
- " 288 n. 4 r. 2, se va citi : ... doc. DXXX și DXXXI.
- " 300 n. 4 se va citi : *Spătarul Milescu, in Letopiseți...*
- " 351 r. 19 " " " : ... nu ni-a putut-o...